

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αιμιλία Λιάσκα
Α.Μ. 1713

**Η Σύμβαση του Άαρχους ως μοχλός για την
προώθηση της Περιβαλλοντικής Δημοκρατίας
– Η εφαρμογή της στην Ελλάδα**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΑΘΗΝΑ, 2023

Αιμιλία Λιάσκα

Η Σύμβαση του Άαρχους ως μοχλός για την
προώθηση της Περιβαλλοντικής Δημοκρατίας – Η
εφαρμογή της στην Ελλάδα

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Γλυκερία Σιούτη	
ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Γλυκερία Σιούτη, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια Σπυρίδων Φλογαΐτης, Ομότιμος Καθηγητής Ζωή Παπαϊωάννου, Ομότιμη Καθηγήτρια	
ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	
Γλυκερία Σιούτη, Καθηγήτρια	Γεώργιος Δελλής, Καθηγητής
Σπυρίδων Φλογαΐτης, Ομότιμος Καθηγητής	Βασίλειος Κονδύλης, Καθηγητής
Ζωή Παπαϊωάννου, Ομότιμη Καθηγήτρια	Αικατερίνη Ηλιάδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
	Νικόλαος Παπασπύρου, Αναπληρωτής Καθηγητής

Copyright © [ΑΙΜΙΛΙΑ ΛΙΑΣΚΑ, 2023]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στην Αριάδνη και το Θησέα

«Είμαι απαισιόδοξος για την ανθρώπινη φυλή, γιατί είναι πάρα πολύ εφενετική όταν πρόκειται να ωφεληθεί. Βλέπουμε τη φύση σαν κάτι που πρέπει οπωσδήποτε να υποτάξουμε. Θα είχαμε μεγαλύτερες πιθανότητες να επιζήσουμε, αν μπορούσαμε να προσαρμοστούμε σ' αυτόν τον πλανήτη και να τον δούμε μ' ευγνωμοσύνη και όχι με αμφιβολία και με δικτατορικά αισθήματα.»

«Σιωπηλή άνοιξη» της Rachel Carson

«Μιλώ εκ μέρους του μισού πληθυσμού της γης. Εμείς είμαστε η σιωπηλή πλειοψηφία. Μας προσφέρατε μια θέση σε αυτή την αίθουσα, όμως τα συμφέροντά μας δεν έχουν τεθεί επί τάπητος. Τι χρειάζεται για να συμμετέχει κανείς σ' αυτό το παιχνίδι; Να ανήκει σε ομάδες πίεσης; Να ασκεί εταιρική επιρροή; Να έχει χρήματα; Όλη μου τη ζωή βρίσκεστε σε διαπραγματεύσεις. Στο μεταξύ, δεν εκπληρώσατε δεσμεύσεις, δεν πετύχατε στόχους και δεν τηρήσατε υποσχέσεις.»

Anjali Appadurai, φοιτητής του *College of the Atlantic*, μιλώντας εκ μέρους μη κυβερνητικών οργανώσεων νέων

στις 9 Δεκεμβρίου 2011 στο Ντέρμπαν της Νοτίου Αφρικής

Τελευταία ημέρα της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Κλίμα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΙΣ	11
ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	13
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	24
1. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	24
1.1 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	24
1.2 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ____	27
ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ – ΣΤΑΘΜΙΖΟΝΤΑΣ ΑΝΤΙΠΡΟΠΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ	27
1.3 ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΕ ΕΝΑ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ	33
1.4 Η ΔΙΑΠΛΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ 40	
1.4.1 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ	40
1.4.2 ΕΠΑΡΚΕΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	45
1.4.3 ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΞΗ	54
1.5 ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑ	60

1.5.1 ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ _____	61
1.5.2 ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΧΡΗΣΤΗ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ _____	70
1.5.3 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ (ΑΡΘΡΟ 10 ΕΣΔΑ) ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ _____	74
1.5.4 ΜΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΣΔΑ _____	78
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ – ΠΥΛΩΝΕΣ _____	83
2. Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ _____	83
2.1 ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Ή ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ _____	91
3 ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΜΟΡΦΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ _____	97
3.1 Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ (driving force) ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ _____	100
3.2 Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ. ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ _____	108
3.2.1 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ _____	108
3.2.2 ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΑΡΧΟΥΣ _____	111
4 ΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ _____	126
4.1 Η ΣΥΜΒΑΣΗ - ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ _____	127
4.1.1 ΠΡΟΟΙΜΙΟ : ΑΡΧΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΠΝΕΟΥΝ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ _____	127
4.1.2 ΣΤΟΧΟΣ – ΟΡΙΣΜΟΙ _____	130

4.2 ΠΡΩΤΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ: Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ	139
4.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	139
4.2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ	142
4.2.3 ΠΑΘΗΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ (ΑΡΘΡΟ 4)	147
4.2.4 ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ (ΑΡΘΡΟ 5)	158
4.3 ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ: Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΛΗΨΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ	166
4.3.1 Η «ΤΥΡΑΝΝΙΑ» ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ	166
4.3.2 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΛΗΨΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ (ΑΡΘΡΟ 6)	174
4.3.2.1 Ειδικές Δραστηριότητες	177
4.3.2.2 Ενημέρωση του ενδιαφερόμενου κοινού	179
4.3.2.3 Εύλογα χρονοδιαγράμματα	180
4.3.2.4 Πρώιμη συμμετοχή του κοινού, όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές	184
4.3.2.5 «...Να ενθαρρύνει τους μελλοντικούς αιτούντες ...να επισημαίνουν το ενδιαφερόμενο κοινό...»	197
4.3.2.6 Διαθέσιμες όλες οι πληροφορίες	198
4.3.2.7 Υποβολή σχολίων, πληροφοριών, αναλύσεων ή γνώσεων	199
4.3.2.8 Αιτιολογημένη απόφαση λαμβάνοντας υπόψη τη συμμετοχή του κοινού	204
4.3.2.9 Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί (GMOs)	207
4.3.3 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΛΗΨΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΣΧΕΔΙΑ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΑΡΘΡΟ 7)	208
4.3.4 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΩΣ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ (ΑΡΘΡΟ 8)	214
4.3.5 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝΟΥ ΚΟΙΝΟΥ	219
4.3.5.1 Ενδιαφερόμενο κοινό και ΜΚΟ στην περιβαλλοντική δίκη	221

4.4 ΤΡΙΤΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ: ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	230
4.4.1 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ	237
4.4.2 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ	243
4.4.2.1 Εισαγωγικά	243
4.4.2.2 Εύρος επανεξέτασης	244
4.4.2.3 Νομιμοποίηση – Κριτήρια	246
4.4.2.4 Ενδιαφερόμενο κοινό	247
4.4.2.5 Επαρκές συμφέρον/Προσβολή δικαιώματος	249
4.4.2.6 Νομιμοποίηση ΜΚΟ	250
4.4.2.7 Προηγούμενη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων	256
4.4.3 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ, ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ	258
4.4.3.1 Εισαγωγικά	258
4.4.3.2 Προϋποθέσεις	262
4.4.3.3 Νομιμοποίηση ΜΚΟ	266
4.4.3.4 Γενικές προϋποθέσεις για όλες τις δικαστικές διαδικασίες	276
4.4.3.5 «Κατάλληλη και αποτελεσματική επανόρθωση, συμπεριλαμβανομένων προσωρινών μέτρων»	277
4.4.3.6 «Αμερόληπτες, δίκαιες, έγκαιρες και μη απαγορευτικά δαπανηρές»	280
4.4.3.7 «Διάχυση της πληροφορίας και ενδεδειγμένοι μηχανισμοί αρωγής»	288
4.5 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ	292
4.5.1 ΤΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ	292
4.5.2 Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ	295
4.5.2.1 Εισαγωγικά	295
4.5.2.2 Διαδικασία στην Επιτροπή Συμμόρφωσης	297
4.5.2.3 Επιμελητεία (= Curatorship)	301

4.5.2.4	Σύγκρουση συμφερόντων _____	301
4.5.2.5	Νομολογία της Επιτροπής Συμμόρφωσης _____	302
4.5.2.6	Η Επιτροπή Συμμόρφωσης σε αριθμούς _____	304
4.5.2.7	Τελικές παρατηρήσεις _____	307
4.5.3	ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ _____	309
5	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ _____	310
6	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ _____	323

ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΙΣ

ACCC	Aarhus Convention Compliance Committee
ΓΤΟ	Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΔΧ	Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΚ/ΕΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα/Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΠΕ	Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
ΕΣ	Επιτροπή Συμμόρφωσης
ΗΒ	Ηνωμένο Βασίλειο
ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
ΙΡΡC	Integrated Pollution Prevention & Control (Οδηγία για την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης)
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΕΑ	Multilateral Environmental Agreements / ΠΠΣ Πολυμερείς Περιβαλλοντικές Συμφωνίες)
ΜΚΟ	Μη κυβερνητικές Οργανώσεις
ΜΠΕ	Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe / Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ)
ΠΠΣ	Πολυμερής Περιβαλλοντική Συνθήκη

Σ	Σύνταγμα
ΣΑ	Σύμβαση του Άαρχους
ΣΔΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΜΠΕ	Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΣΠΕ	Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣτΠ	Συνήγορος του Πολίτη
ΥΠΕΝ	Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe / Οικονομική Επιτροπή για την Ευρώπη των ΗΕ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Η ανά χείρας μελέτη πραγματεύεται τη σχέση ανάμεσα στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την προστασία του περιβάλλοντος. Σχέση, η οποία έχει συνδυαστεί και εκφραστεί μέσα από την προστασία των διαδικαστικών δικαιωμάτων για την προστασία του περιβάλλοντος στο κείμενο της Σύμβασης του Αρχους για την πρόσβαση στην πληροφορία, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα. Σχέση ιδιαίτερος σημαντική στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής κρίσης που βιώνει σήμερα ο πλανήτης μας.

There are no human rights on a dead planet¹.

Είναι δεδομένο ότι ένα υγιές περιβάλλον είναι απαραίτητο για την ανθρώπινη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση αποδεικνύει καθημερινά ότι τα δικαιώματα δισεκατομμυρίων ανθρώπων στον πλανήτη μας βρίσκονται σε κίνδυνο.

Από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά δημιουργήθηκε η ανάγκη προστασίας των βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου από αυθαίρετες κρατικές παρεμβάσεις, ιδίως στην Ευρώπη, και ενδυνάμωσης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Μετά τις καταστροφές του πολέμου, ακολούθησε η ανοικοδόμηση και η γρήγορη ανάπτυξη, η οποία στη συνέχεια, στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, οδήγησε στην εξέλιξη του τομέα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος από κάθε αρνητική ανθρώπινη παρέμβαση. Φθάνοντας στις αρχές του 21ου αιώνα, το νομικό πλαίσιο για τα δικαιώματα του ανθρώπου ενώθηκε με ένα διαρκώς αυξανόμενο σώμα διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Λόγω των φαινομενικά διαφορετικών σκοπών των δυο τομέων του δικαίου, η διεθνής κοινότητα προχώρησε με αργούς ρυθμούς στην αναγνώριση της σύνδεσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την προστασία του περιβάλλοντος.

Από τη δεκαετία του '60, καθώς το περιβαλλοντικό κίνημα μεγάλωνε, άρχισε να επικρατεί η άποψη υπέρ της αναγνώρισης της σημασίας της προστασίας του περιβάλλοντος στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η αναγνώριση αυτής της σχέσης δημιούργησε δυο τάσεις: την υιοθέτηση ενός νέου δικαιώματος στο περιβάλλον ή στο «πρασίνισμα»

---

¹ From the Global Call for the UN Human Rights Council to urgently recognize the Right to a safe, clean, healthy, and sustainable environment, Geneva 10 September 2020.

των ήδη υπαρχόντων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα αρμόδια για τα δικαιώματα του ανθρώπου όργανα των ΗΕ επικεντρώθηκαν στο δεύτερο. Την ίδια τακτική ακολούθησαν και επιμέρους όργανα και δικαστήρια διαμορφώνοντας μια νομολογία περιβαλλοντικών δικαιωμάτων του ανθρώπου αποδεχόμενη ότι η περιβαλλοντική ζημία μπορεί να παρεμποδίσει την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτά της ζωής, της υγείας και άλλων και ότι η νομοθεσία για τα δικαιώματα του ανθρώπου απαιτεί από τα Κράτη να λαμβάνουν μέτρα για την προστασία των ανθρώπων από περιβαλλοντική ζημία².

Με την πάροδο των ετών και κυρίως κατά την τελευταία εικοσαετία, που η περιβαλλοντική κρίση έχει ενταθεί, έχει τεθεί επανειλημμένα το ερώτημα εάν η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσεται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή είναι ώρα να μιλήσει κανείς για περιβαλλοντικά δικαιώματα ή καλύτερα για ένα αυτοτελές δικαίωμα στο περιβάλλον.

Σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά εντείνεται η ανάγκη αναγνώρισης ενός αυτοτελούς δικαιώματος στο περιβάλλον. Η τρέχουσα πανδημία έχει καταστροφικές επιπτώσεις για τον άνθρωπο και τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του παγκοσμίως. Για να αποφευχθούν περαιτέρω ή και χειρότερες καταστροφές και να διασφαλιστεί μια δίκαιη ανάκαμψη, με στόχο την καλύτερη οικοδόμηση (“build back better”- Antonio Guterres), τα κράτη πρέπει να αναγνωρίσουν σεβασμό, προστασία και εκπλήρωση του ανθρωπίνου δικαιώματος όλων στην απόλαυση ενός ασφαλούς, καθαρού, υγιούς και βιώσιμου περιβάλλοντος. Το περιβάλλον αποτελεί «κοινό» αγαθό, το οποίο δεν μπορεί να κατανεμηθεί με τρόπο σαφή σε συγκεκριμένους δικαιούχους, και, συνεπώς, είναι από τη φύση του ανοιχτό σε παραβιάσεις από όλους. Γι’ αυτό και πρέπει να διαφυλαχθεί.

Η πλειοψηφία των κρατών έχει ήδη ενσωματώσει ένα δικαίωμα σε υγιές περιβάλλον στα Συντάγματα και τους νόμους τους. Κάποια περιφερειακά συστήματα αναγνωρίζουν επίσης ρητά αυτό το δικαίωμα και έχουν αναπτύξει μια αυξανόμενη νομολογία για την εφαρμογή του. Τέτοιες εξελίξεις καταδεικνύουν ότι ο χρόνος είναι ώριμος για την καθολική αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος. Το δικαίωμα σε υγιές περιβάλλον διασφαλίζει την

---

² Βλ. John H. Knox, *The United Nations Mandate on Human Rights and the Environment*, UN New Frontiers in Environmental Constitutionalism, May 2017.

αλληλεξάρτηση και το αδιαίρετο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη συνάφειά τους στις σύγχρονες περιβαλλοντικές πραγματικότητες.

Το ελληνικό Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε για πρώτη φορά με την τροποποίηση του 2001 τη διάταξη του άρθρου 24 για την προστασία του περιβάλλοντος, φυσικού, ανθρωπογενούς και πολιτιστικού, ως υποχρέωση του Κράτους, αλλά και δικαίωμα του καθενός. Το δικαίωμα στο περιβάλλον αποτελεί δικαίωμα σε ένα περιβάλλον υγιεινό και οικολογικά ισόρροπο. Το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι αρχικά ένα ατομικό δικαίωμα, καθώς προστατεύει το αγαθό της ανθρώπινης ζωής και υγείας, η οποία πραγματώνεται μόνο μέσα σε ένα υγιές περιβάλλον και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που προϋποθέτει την ποιότητα ζωής. Το κράτος έχει την υποχρέωση λήψης νομοθετικών και διοικητικών ρυθμίσεων και υιοθέτησης προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων με στόχο την αποτελεσματική προστασία του, γεγονός που του προσδίδει και χαρακτηριστικά κοινωνικού δικαιώματος. Το περιβάλλον είναι και συλλογικό αγαθό, και η προστασία του αφορά όλους υπό την έννοια της ευθύνης της κάθε γενιάς για τη διαφύλαξη του προστατευόμενου αγαθού και για τις επόμενες γενιές (Αρχή της Αειφορίας).

Συμπληρώνοντας το κενό στο οικοδόμημα του διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η αναγνώριση ενός δικαιώματος σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον δύναται να παίζει κρίσιμο ρόλο στην υλοποίηση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης για κοινωνίες που εκτίθενται σε υποβαθμισμένο, επικίνδυνο ή απειλητικό περιβάλλον. Η αναγνώριση αυτού του δικαιώματος σε διεθνή κλίμακα θα δημιουργήσει τα θεμέλια για την ενίσχυση των περιβαλλοντικών πολιτικών και της περιβαλλοντικής νομοθεσίας των κρατών, παρέχοντας ευρύτερη υποστήριξη και νομιμότητα και βελτιώνοντας έτσι την περιβαλλοντική τους απόδοση. Η έρευνα αποδεικνύει ότι η αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος οδηγεί σε βελτιωμένα περιβαλλοντικά αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένου καθαρότερου αέρα, βελτιωμένης πρόσβασης σε ασφαλές πόσιμο νερό και τρόφιμα και μειωμένες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου - όλα απαραίτητα για την εγγύηση της απόλαυσης πολλών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ιστορικά, η Διακήρυξη για τη Διατήρηση του Φυσικού Περιβάλλοντος στην Ευρώπη, που εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για τη Διατήρηση της Φύσης το 1970, πρότεινε τότε τη σύνταξη ενός Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του

Ανθρώπου που να διασφαλίζει το δικαίωμα του καθενός να απολαμβάνει ένα περιβάλλον χωρίς ρύπανση³. Σε διεθνές επίπεδο, πρώτη η Διακήρυξη της Στοκχόλμης του 1972 κάνει αναφορά στη σχέση μεταξύ του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της προστασίας του περιβάλλοντος υπογραμμίζοντας στο προοίμιό της και τις δυο όψεις του περιβάλλοντος τόσο του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς. Σύμφωνα με την πρώτη Αρχή, «Ο άνθρωπος έχει το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα και τις κατάλληλες συνθήκες ζωής, σε ένα περιβάλλον ποιότητας που επιτρέπει μια ζωή αξιοπρέπειας και ευημερίας, και είναι επίσημα υπεύθυνος για την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές». Η δήλωση αυτή θα μπορούσε να παρέχει τη βάση για την προώθηση ενός ανθρώπινου δικαιώματος στο περιβάλλον. Ο Louis B. Sohn⁴ υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη Αρχή δημιουργεί ένα είδος ατομικού ανθρώπινου δικαιώματος. Στην πράξη, όμως, ο πραγματικός αντίκτυπος στον κόσμο ήταν αισθητά περιορισμένος.

Η διατύπωση της πρώτης αρχής φαίνεται να περιλαμβάνει όλα τα βασικά στοιχεία και των δύο νέων τομέων του διεθνούς δικαίου. Συνδέεται σαφώς με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τόσο αστικά όσο και πολιτικά (ελευθερία, ισότητα, αξιοπρέπεια), και οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (κατάλληλες συνθήκες ζωής, ευημερία). Προειδοποιεί, επίσης, ότι όλοι έχουν ευθύνη για την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος. Τέλος - και αυτό είναι νέο στη γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων - ανοίγει επίσης μια χρονική προοπτική μιλώντας για τις μελλοντικές γενιές.

Σύμφωνα με την ίδια Διακήρυξη⁵, «άλλες πτυχές του ανθρώπινου περιβάλλοντος, του φυσικού και του τεχνητού, είναι ουσιαστικής σημασίας για την ευημερία και την απόλαυση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων - ακόμη και του δικαιώματος στη ζωή», υποδηλώνοντας τη σχέση των δυο τομέων του δικαίου. Η δήλωση αυτή δεν αναγνωρίζει στην πραγματικότητα ένα νέο ανθρώπινο δικαίωμα στο ίδιο το περιβάλλον, αλλά αποτελεί την πρώτη πραγματική διεθνή αναγνώριση της σημασίας, που διαδραματίζει το περιβάλλον στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

---

³ A. C. Kiss, *La protection de l'environnement et les organisations européennes* (Environment Protection and the European Organisations) (1973), 19 *Annuaire français de droit international*, p. 895-921, 898.

⁴ LOUIS B. SOHN, *The Stockholm Declaration on the Human Environment*, reprinted from *THE HARVARD INTERNATIONAL LAW JOURNAL VOLUME 14, NUMBER 3 SUMMER 1973*, σελ. 451-454.

⁵ Declaration of the U.N. Conference on the Human Environment, June 16, 1972, 11 *I.L.M.* 1416. See also G.A. Res. 2398 (XXIII), U.N. Doc. A/23/2398 (Dec. 3, 1968) (calling for the Stockholm Conference).

Η Αρχή 1 της Διακήρυξης του Ρίο (1992) αναφέρεται μόνο στον άνθρωπο, ο οποίος αποτελεί το επίκεντρο των αναζητήσεων για την αειφόρο ανάπτυξη και «έχει δικαίωμα σε μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση», ενώ δεν κάνει λόγο σε δικαίωμα στο περιβάλλον, αφήνοντας και πάλι το θέμα ανοιχτό. Η Αρχή 10 συνδέει τα ανθρώπινα δικαιώματα με τα διαδικαστικά δικαιώματα για την προστασία του περιβάλλοντος ορίζοντας ότι *τα περιβαλλοντικά ζητήματα αντιμετωπίζονται καλύτερα με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων πολιτών, στο σχετικό επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο, κάθε άτομο έχει κατάλληλη πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον που κατέχουν οι δημόσιες αρχές, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών για επικίνδυνα υλικά και δραστηριότητες στις κοινότητές τους, καθώς και την ευκαιρία συμμετοχής σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Τα κράτη διευκολύνουν και ενθαρρύνουν την ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή του κοινού, καθιστώντας ευρέως διαθέσιμες τις πληροφορίες. Παρέχεται αποτελεσματική πρόσβαση σε δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης και αποκατάστασης.*

Η αρχή 10 ορίζει τρία θεμελιώδη δικαιώματα: πρόσβαση σε πληροφορίες, συμμετοχή του κοινού και πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ως βασικούς πυλώνες της χρηστής περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Τα «δικαιώματα πρόσβασης» έχουν αποδειχθεί πολύ σημαντικά για την προώθηση της διαφανούς χωρίς αποκλεισμούς και υπεύθυνης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Η πρόσβαση στις πληροφορίες δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες και τους ενθαρρύνει να συμμετάσχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής όντας ενήμεροι. Η συμμετοχή του κοινού αποτελεί ολοένα και πιο σημαντικό μέρος της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και της επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης ενθαρρύνοντας τις κυβερνήσεις να υιοθετήσουν πολιτικές και να θεσπίσουν νόμους που να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες της κοινότητας. Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη θέτει τα θεμέλια των «δικαιωμάτων πρόσβασης», καθώς διευκολύνει την ικανότητα του κοινού να επιβάλλει το δικαίωμά του να συμμετέχει, να ενημερώνεται και να υποχρεώνει τους ρυθμιστικούς φορείς και τους ρυπαίνοντες για περιβαλλοντική βλάβη .

Η Διακήρυξη του Ρίο, παρά την έντονη ανθρωποκεντρική της εστίαση, δεν περιέχει καμία ειδική αναφορά για τη σχέση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, όπως αυτή που περιέχεται στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης. Σε κάθε περίπτωση, οι Αρχές αυτές παραμένουν απλές προτάσεις, οι οποίες έχουν περιβληθεί το καθεστώς του εθιμικού

διεθνούς δικαίου. Ο Dinah Shelton παρατήρησε εκείνη την εποχή χαρακτηριστικά ότι η αποτυχία της δήλωσης του Ρίο να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στα δικαιώματα του ανθρώπου ήταν ενδεικτική της αβεβαιότητας και της συζήτησης σχετικά με τη σωστή θέση της νομοθεσίας για τα δικαιώματα του ανθρώπου στην ανάπτυξη του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου⁶.

Είναι προφανές ότι η περιβαλλοντική νομοθεσία έχει τις βάσεις της στο κοινό συμφέρον της ανθρωπότητας. Το ίδιο κάνει και η διεθνής αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Είναι λοιπόν φυσιολογικό να δημιουργηθεί σύνδεσμος μεταξύ των δύο, ήδη από το 1972, με τη δήλωση της Στοκχόλμης. Αν και οι διατυπώσεις είναι διαφορετικές, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις μπορεί κανείς να μιλήσει για δικαίωμα στο περιβάλλον. Πράγματι, η σύνταξη των περισσότερων Συμβάσεων, που εγγυώνται θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, δείχνει ότι πολύ συχνά τέτοια δικαιώματα και ελευθερίες διακηρύσσονται όχι μόνο σε αφηρημένη μορφή, αλλά και δηλώνοντας ότι είναι καθήκον του κράτους να τα προστατεύει. Ως παράδειγμα μπορεί κανείς να αναφέρει τη διατύπωση των πιο θεμελιωδών από όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα στη ζωή, όπως αναφέρεται στο Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, άρθρο 6: *«Κάθε άνθρωπος έχει το εγγενές δικαίωμα στη ζωή. Το δικαίωμα προστατεύεται από το νόμο. Κανείς δεν θα στερηθεί αυθαίρετα τη ζωή του»*⁷.

Η σύγκριση ενός νέου δικαιώματος στο περιβάλλον με προηγούμενα αναγνωρισμένα βοηθά στον προσδιορισμό του περιεχομένου του. Πράγματι, έχει αντιταχθεί ότι ο όρος "δικαίωμα στο περιβάλλον" είναι πολύ ασαφής για να επιτρέψει τη χρήση δικαστικών μέσων έννομης προστασίας: η ίδια η λέξη "περιβάλλον" δύσκολα μπορεί να οριστεί, ακόμη και αν είναι γενικά ειδικευμένη ("επαρκές" "ικανοποιητικό" "υγιές" "οικολογικά ισορροπημένο" κ.λπ.). Στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, θεμελιώδη δικαιώματα, όπως της ελευθερίας και της ασφάλειας του ατόμου, όπως διατυπώνονται σε διαφορετικές συμβάσεις, δείχνουν ότι το κάθε δικαίωμα, ως αφηρημένη έννοια που δεν είναι εύκολο να μεταφραστεί στην ουσία με άλλα μέσα, καθιερώνεται με διαδικαστικές εγγυήσεις. Αυτό που διασφαλίζει ο νόμος είναι η ύπαρξη και η ορθή λειτουργία ορισμένων

---

⁶ Dinah L. Shelton: What Happened in Rio to Human Rights? Αναφορά στο άρθρο του Alan Boyle, Human rights or Environmental rights? A Reassessment, Fordham Environmental Law Review Volume 18, Number 3 2006 Article 5.

⁷ MULTILATERAL International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966.

διαδικασιών, που συνιστούν προστασία ενάντια σε αυθαίρετες ενέργειες, εμποδίζοντας τα όργανα του κράτους να παραβιάζουν την ελευθερία και την ασφάλεια των πολιτών του. Το δικαίωμα στο περιβάλλον μπορεί να ερμηνευτεί όχι ως αφηρημένο δικαίωμα σε ένα ιδανικό περιβάλλον, αλλά ως το δικαίωμα να διατηρηθεί το παρόν περιβάλλον προστατευμένο από οποιαδήποτε σημαντική υποβάθμιση και μάλιστα βελτιωμένο σε ορισμένες περιπτώσεις.

Έτσι, το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι συγκεκριμένο από τη μια όσον αφορά τις επιπτώσεις σ' αυτό και από την άλλη αναφορικά με κάθε άλλο δικαίωμα, που διασφαλίζεται σε άτομα και ομάδες. Περιλαμβάνει διαδικασίες που διασφαλίζουν ότι κάθε άτομο ενημερώνεται εγκαίρως για σημαντικές αλλαγές που θα μπορούσαν να βλάψουν το περιβάλλον του, έχει τη δυνατότητα να συμμετάσχει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και έχει πρόσβαση σε επαρκή μέσα έννομης προστασίας, είτε για παραβίαση αυτών των δικαιωμάτων είτε για να λάβει ικανοποίηση εάν το περιβάλλον του έχει ήδη υποστεί ζημία.

Στις 8/10/2021, το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών αναγνώρισε, για πρώτη φορά, ότι η κατοχύρωση ενός καθαρού, υγιούς και βιώσιμου περιβάλλοντος αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα.

Στο ψήφισμα 48/13, το Συμβούλιο κάλεσε τα κράτη σε όλο τον κόσμο να συνεργαστούν και με άλλους εταίρους, για να εφαρμόσουν αυτό το πρόσφατα αναγνωρισμένο δικαίωμα. Το κείμενο, που προτάθηκε από την Κόστα Ρίκα, τις Μαλδίβες, το Μαρόκο, τη Σλοβενία και την Ελβετία, ψηφίστηκε με 43 ψήφους υπέρ και 4 αποχές - από τη Ρωσία, την Ινδία, την Κίνα και την Ιαπωνία. Ακόμα κι αν το ψήφισμα 48/13 δεν είναι νομικά δεσμευτικό, η αξία του δεν πρέπει να υποτιμάται. Πράγματι, αυτό το ψήφισμα επιβεβαιώνει ότι το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον θα πρέπει να προστατεύεται παγκοσμίως και θα μπορούσε να υποστηρίξει τις προσπάθειες για επίσημη αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το Συμβούλιο της Ευρώπης και τα κράτη που δεν προβλέπουν ακόμη ρητά αυτό το δικαίωμα στα εθνικά νομικά τους συστήματα

Σε μια δήλωσή της, η ύπατη Αρμοστής των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Michelle Bachelet, κάλεσε τα κράτη μέλη να λάβουν τολμηρές ενέργειες (bold actions) για να προσδώσουν άμεση και πραγματική επίδραση στο δικαίωμα σε ένα

υγιές περιβάλλον. Τόνισε ότι «απαιτείται τώρα γενναία δράση για να διασφαλιστεί ότι αυτό το ψήφισμα για το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον θα χρησιμεύσει ως εφαλτήριο για την ώθηση για μεταρρυθμιστικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές πολιτικές που θα προστατεύσουν τους ανθρώπους και τη φύση».

Το νέο ψήφισμα αναγνωρίζει τη ζημιά που προκαλείται από την κλιματική αλλαγή και την καταστροφή του περιβάλλοντος σε εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Υπογραμμίζει επίσης ότι τα πιο ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού επηρεάζονται πιο έντονα.

Μετά το ψήφισμα, η Michelle Bachelet απέτισε φόρο τιμής στις προσπάθειες των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων ομάδων νεολαίας, εθνικών ιδρυμάτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οργανώσεων ιθαγενών, επιχειρήσεων και πολλών άλλων. Η ύπατη Αρμοστής σημείωσε, επίσης, ότι ένας άνευ προηγουμένου αριθμός υπερασπιστών των περιβαλλοντικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (environmental defenders⁸) χάνουν τη ζωή τους, καλώντας τα κράτη μέλη να λάβουν σταθερά μέτρα για την προστασία και ενδυνάμωσή τους. «Πρέπει να αξιοποιήσουμε αυτή τη δυναμική για να προχωρήσουμε πέρα από τον ψευδή διαχωρισμό της περιβαλλοντικής δράσης και της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Είναι πολύ σαφές ότι κανένας στόχος δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τον άλλο». Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), το 24% όλων των παγκόσμιων θανάτων, περίπου 13,7 εκατομμύρια θάνατοι ετησίως, συνδέονται με το περιβάλλον, λόγω κινδύνων όπως η ατμοσφαιρική ρύπανση και η έκθεση σε χημικά. Η σημασία που προσδίδεται στο γεγονός αποτυπώθηκε με τον ορισμό του πρώτου ειδικού εισηγητή για τους Περιβαλλοντικούς Υπερασπιστές (World's first special rapporteur on environmental defenders, Mr Michel Forst) στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άαρχους και των ΗΕ.

Αν με τον όρο «περιβαλλοντικά δικαιώματα» αναφερόμαστε στην ουσία –δηλαδή το δικαίωμα να ζεις σε ένα υγιές περιβάλλον– η έννοια παραμένει πολύ αμφίβολη. Αν όμως

---

⁸ Από το 2012, η Global Witness συλλέγει δεδομένα για δολοφονίες υπερασπιστών γης και περιβάλλοντος (land and environmental defenders). Το 2020, καταγράψαν 227 θανατηφόρες επιθέσεις – κατά μέσο όρο πάνω από τέσσερα άτομα την εβδομάδα – καθιστώντας την για άλλη μια φορά την πιο επικίνδυνη χρονιά που έχει καταγραφεί για τους ανθρώπους που υπερασπίζονται τα σπίτια, τη γη και τα μέσα διαβίωσής τους και τα οικοσυστήματα ζωτικής σημασίας για τη βιοποικιλότητα και το κλίμα. Το 2020, περισσότερες από τις μισές επιθέσεις πραγματοποιήθηκαν σε τρεις μόνο χώρες: την Κολομβία, το Μεξικό και τις Φιλιππίνες. <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/environmental-activists/last-line-defence/>.

υποστηρίζουμε ότι τα «περιβαλλοντικά δικαιώματα» είναι η επισήμανση της δυνατότητας του ενδιαφερόμενου κοινού να απολαμβάνει τη διαφάνεια, τη δημόσια συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη βάσει του περιβαλλοντικού δικαίου, όπως έχει διατυπωθεί, είμαστε ήδη στο σωστό δρόμο.

Η Σύμβαση του Άρχους είναι η πρώτη διεθνής συνθήκη, που χορηγεί αυτά τα δικαιώματα απευθείας στο κοινό με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής προστασίας, την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και την περαιτέρω εμβάθυνση των δημοκρατικών διαδικασιών. Μόνο μέσα από την ενεργοποίηση και τη στήριξη της κοινωνίας των πολιτών, με προσεγγίσεις συνεργασίας, στο πλαίσιο μιας καλής διακυβέρνησης και σεβόμενοι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι δυνατό να οικοδομήσουμε ένα περιβαλλοντικά βιώσιμο μέλλον. Η υιοθέτησή της αποτελεί σημαντικό βήμα, καθώς η συμμετοχική δημοκρατία –όπως παρουσιάζεται στη Σύμβαση- συναρτάται άμεσα με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των πολιτών.

Η Σύμβαση του Άρχους συνδέει το δικαίωμα στο περιβάλλον με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Αναγνωρίζει ότι έχουμε καταστεί υπόχρεοι απέναντι στις μελλοντικές γενεές και ορίζει ότι η βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της συμμετοχής όλων των ενδιαφερομένων. Το άρθρο 1 της Σύμβασης αποτελεί μια από τις καθαρές δηλώσεις στον τομέα του διεθνούς δικαίου για ένα θεμελιώδες δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον. Αν και η Σύμβαση δεν ορίζει ρητά την ύπαρξη του δικαιώματος, αναφέρεται σε αυτό ως δεδομένο, φανερώνοντας την πρόθεση για την ύπαρξη ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, το οποίο δεν έχει ακόμη δημιουργηθεί. Υπογραμμίζει, όμως, τη διασύνδεση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντικού δικαίου, ενώ η ύπαρξη των διαδικαστικών δικαιωμάτων που ορίζονται στη Σύμβαση συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός κατάλληλου περιβάλλοντος για κάθε άτομο, το οποίο, από μόνο του, προσθέτει ένα επιπλέον επίπεδο στη διάπλαση ενός ουσιαστικού ανθρώπινου δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον.

Από το Dobris report (Σεπτέμβριος 1994) και τις κατευθυντήριες οδηγίες της Σόφια (Sofia Guidelines, Bulgaria Οκτώβριος 1995), που υιοθετήθηκαν κατά την 3^η Υπουργική Συνάντηση “Environment for Europe”, την πανηγυρική συνδιάσκεψη στο Άρχους της

Δανίας (Ιούνιο 1998) με τη συμμετοχή όχι μόνο εκπροσώπων κυβερνήσεων και εθνικών διοικήσεων, που υιοθέτησε τη Σύμβαση, η Σύμβαση του Άαρχους ακολουθεί μια συνεχή διαδικασία διαμόρφωσης και εδραίωσης της περιβαλλοντικής δημοκρατίας εντός της UNECE (United Nations Economic Commission for Europe).

Η οικειοθελής αποχώρηση της Λευκορωσίας από τη Σύμβαση εντός του 2022, σύμφωνα με το άρθρο 21 της Σύμβασης, προκαλεί βαθύτατη ανησυχία για την ευημερία του περιβάλλοντος και των υπερασπιστών του. Η αποχώρηση από τη Σύμβαση είναι πρωτοφανής και έρχεται σε μια περίοδο κατά την οποία η Λευκορωσία διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στις σχέσεις Ρωσίας Ουκρανίας. Κατά τη στιγμή αυτής της αποχώρησης, η Λευκορωσία υπόκειται στην απόφαση VII/8c της έβδομης συνόδου της της Συνάντησης των Συμβαλλομένων Μερών της Σύμβασης (MoP), για μη συμμόρφωσή της με τις υποχρεώσεις της βάσει της Σύμβασης, οι οποίες πηγάζουν από πολλαπλές υποθέσεις που σχετικά με τις απαιτήσεις για τη συμμετοχή του κοινού και τα δικαιώματα των υπερασπιστών του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με την παράγραφο 37 (ζ) του παραρτήματος της απόφασης I/7, η Λευκορωσία τελούσε σε αναστολή των ειδικών δικαιωμάτων και προνομίων, λόγω της συνεχιζόμενης άρνησής της να διορθώσει την κατάσταση⁹.

Μελετώντας τη σχέση των δυο τομέων δικαίου, η εργασία αυτή αποτελείται ουσιαστικά από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος πραγματεύεται το δικαίωμα στο περιβάλλον ως ουσιαστικό δικαίωμα υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή καλύτερα τη συμβολή των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου στην προστασία του περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται το *δικαίωμα* σε ένα υγιές περιβάλλον όπως αυτό ερμηνεύεται και προστατεύεται μέσα από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)¹⁰

⁹ Για πρώτη φορά στην ιστορία της Σύμβασης, η Επιτροπή Συμμόρφωσης και στη συνέχεια η Συνάντηση των Συμβαλλομένων Μερών, που έλαβε χώρα τον Οκτώβριο 2021, ανέστειλε τα δικαιώματα και τα προνόμια ενός Συμβαλλόμενου Μέρους βάσει της Σύμβασης – της Λευκορωσίας – λόγω της σοβαρής φύσης των ενεργειών της χώρας. Τον Ιούλιο 2021, η ΜΚΟ Ecohome, ενεργή ενόπιον της Επιτροπής Συμμόρφωσης και αναγνωρισμένη περιβαλλοντική ΜΚΟ στη Λευκορωσία, έλαβε ένα αίτημα για έγγραφα από το Υπουργείο Δικαιοσύνης της Λευκορωσίας, που ζητούσε απόδειξη νομικής διεύθυνσης και κατάλογο μελών. Η Ecohome παρείχε περισσότερες από 1000 σελίδες πληροφοριών ως απάντηση, αλλά το Υπουργείο έκρινε ότι οι πληροφορίες ήταν ανεπαρκείς. Το υπουργείο εξέδωσε αρχικά προειδοποίηση και στη συνέχεια προσέφυγε στο Ανώτατο Δικαστήριο για εκκαθάριση της Ecohome, κάτι που επιβεβαίωσε το δικαστήριο στις 31 Αυγούστου. Το υπουργείο Δικαιοσύνης της Λευκορωσίας κατηγορήσε την Ecohome ότι αλληλεπιδρά με μη εγγεγραμμένους οργανισμούς και ότι δεν λειτουργεί υπό νόμιμο καταχωρισμένη διεύθυνση. Είχε επίσης ζητήσει, αλλά αρνήθηκε πληροφορίες σχετικά με τα ονόματα και τις διευθύνσεις όλων των μελών της Ecohome. Την ίδια περίοδο, έγινε έρευνα στο σπίτι της διεύθυντριας της Ecohome. Η Επιτροπή θεώρησε ότι αυτό αποτελεί κατάφορη παραβίαση της απαίτησης της Σύμβασης ότι τα άτομα που ασκούν τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης δεν τιμωρούνται, διώκονται ή παρενοχλούνται για τη συμμετοχή τους (άρθρο 3 παράγραφος 7 της Σύμβασης του Aarhus).

¹⁰ https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf.

και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) παράλληλα με την προστασία που παρέχουν τα διαδικαστικά δικαιώματα, που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση του Άαρχους. Το δεύτερο και κύριο μέρος της μελέτης αφιερώνεται αποκλειστικά στην ανάλυση της Σύμβασης του Άαρχους¹¹, η οποία έχει χαρακτηριστεί ως κινητήρια δύναμη για την περιβαλλοντική δημοκρατία¹² και στους τρεις πυλώνες της: την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.

---

¹¹ <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/text>.

¹² Jeremy Wates, The Aarhus Convention: a Driving Force for Environmental Democracy Journal for European Environmental & Planning Law 01 Jan 2005 Volume 2: Issue 1, σελ. 2–11.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

1.1 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Η σχέση δικαιωμάτων του ανθρώπου και περιβαλλοντικού δικαίου δεν είναι καθόλου απλή. Η ανθρώπινη διάσταση στην προστασία του περιβάλλοντος σχετίζεται άμεσα και κατά κύριο λόγο με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις αναφορικά με τη ζωή, την υγεία, την ιδιωτική ζωή και την ιδιοκτησία των ατόμων παρά με το κράτος ή το περιβάλλον ως έννοια γενικότερα. Η σχέση αυτή διασφαλίζει την καθιέρωση υψηλών προτύπων ποιότητας του περιβάλλοντος βασιζόμενη στην υποχρέωση των κρατών να λάβουν μέτρα για τον έλεγχο της ρύπανσης, που προσβάλλει την ανθρώπινη υγεία και την ιδιωτική ζωή.

Οι περιβαλλοντικές διαστάσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα με την έννοια της προσθήκης νέων δικαιωμάτων αντιμετωπίζουν μεγάλη αντίσταση και πενιχρή διάθεση προς συζήτηση. Όμως, ουδείς μπορεί να αμφισβητήσει το βάρος των περιβαλλοντικών υποθέσεων στα δικαστήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γεγονός που φανερώνει την αξία του ζητήματος. Το επίκεντρο της νομολογίας αφορά στα δικαιώματα στη ζωή, την ιδιωτική ζωή, την υγεία, το νερό και την ιδιοκτησία.

Όσον αφορά στις Συνθήκες, κάποιες έχουν ήδη αποδεχθεί την περιβαλλοντική διάσταση στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου (όπως η Αμερικάνικη Συνθήκη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ο Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, το Διεθνές Σύμφωνο Πολιτικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων), - κάνοντας λόγο για «πρασίνισμα» του υφιστάμενου νομικού πλαισίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα - κυρίως εκτός ευρωπαϊκού πλαισίου- παρά για προσθήκη νέων δικαιωμάτων στις υπάρχουσες Συνθήκες. Κάποιες από τις κύριες Συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν επίσης συγκεκριμένες περιβαλλοντικές διατάξεις, που συνήθως διατυπώνονται με σχετικά στενούς όρους με επίκεντρο την ανθρώπινη υγεία (Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης), ενώ άλλες, όπως η ΕΣΔΑ, δεν έχουν καθόλου. Φυσικά και υπάρχουν στοιχεία σύγκλισης στην

περιβαλλοντική νομολογία και μια διασταύρωση ιδεών μεταξύ των διαφόρων συστημάτων δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου προτίμησε να χρησιμοποιήσει τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα για να χορηγήσει σε άτομα, ομάδες και οργανώσεις το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφορία, στη δικαιοσύνη και σε πολιτικές διαδικασίες. Από αυτή την άποψη ο ρόλος τους είναι αυτός της ενδυνάμωσης διευκολύνοντας τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και αναγκάζοντας τις κυβερνήσεις να ανταποκριθούν στις ελάχιστες προϋποθέσεις για την προστασία της ζωής, της ιδιωτικής ζωής και της περιουσίας από περιβαλλοντική ζημία. Αυτή η προοπτική επικεντρώνεται περισσότερο στον άνθρωπο, στα άτομα και όχι στο περιβάλλον καθαυτό, και παραπέμπει στο προαναφερθέν *πρασίνισμα* του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρά σε ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο περιβαλλοντικών δικαιωμάτων.

Βέβαια, η προστασία του περιβάλλοντος και ειδικότερα το δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές και υγιές περιβάλλον θα μπορούσε να νοηθεί ως οικονομικό και κοινωνικό δικαίωμα προωθώντας την ποιότητα του περιβάλλοντος ως αξία, δίνοντάς του συγκρίσιμη υπόσταση σε σχέση με άλλα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτό της ανάπτυξης, και προτεραιότητα έναντι στόχων που δεν βασίζονται σε δικαιώματα.

Συλλογικά δικαιώματα, όπως η προστασία των μειονοτικών πολιτισμών ή των ινδιάνων ή το δικαίωμα όλων των λαών να διαθέτουν ελεύθερα τους φυσικούς τους πόρους, δικαιώματα αναγνωρισμένα από τον Αφρικανικό Χάρτη για τα Δικαιώματα των Ανθρώπων και των Λαών και από τις Συνθήκες των ΗΕ (Covenants on Civil and Political Rights), ενίοτε ενσωματώνουν και την προστασία από περιβαλλοντικές επιπτώσεις,

Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσεται στα λεγόμενα δικαιώματα τρίτης γενιάς. Τα δικαιώματα της τρίτης γενιάς αποτέλεσαν τον πυρήνα γύρω από τον οποίο συσπειρώθηκαν τα κράτη για την κατοχύρωση της εθνικής τους κυριαρχίας, αλλά και της οικονομικής τους ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό τους είναι το στοιχείο της συλλογικής έκφρασης για κάποιες κοινά αποδεκτές αξίες με οικουμενικό χαρακτήρα. Εμπνευστής του όρου «ανθρώπινα δικαιώματα τρίτης γενιάς» θεωρείται ο K.Vasak, ο οποίος το 1977 σε μια μελέτη του έθεσε τα θεμέλια για το χωρισμό των

δικαιωμάτων σε διαφορετικές γενιές¹³. Τα δικαιώματα αυτά έχουν ως περιεχόμενο κάποιες αξίες όπως είναι η ελευθερία, η ειρήνη, η ανάπτυξη των λαών, η επικοινωνία, η ανθρωπιστική βοήθεια, η κοινή κληρονομιά και η προστασία της φύσης. Τα αντίστοιχα δικαιώματα, που ενσωματώνουν τις παραπάνω αξίες, είναι το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας, και το δικαίωμα σ' ένα περιβάλλον υγιές και αρμονικό. Τα δικαιώματα της λεγόμενης τρίτης γενιάς είναι περισσότερο συλλογικά δικαιώματα ή δικαιώματα αλληλεγγύης χορηγώντας στις κοινότητες, στους λαούς μάλλον παρά στα άτομα το δικαίωμα να καθορίζουν πως το περιβάλλον τους και οι φυσικοί τους πόροι μπορούν να προστατευτούν ή πώς να τους διαχειρίζονται. Για πολλούς, η προσέγγιση αυτή φαίνεται να υποτιμά την αξία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να εκτρέπει την προσοχή από την ανάγκη εφαρμογής υπαρχόντων πολιτικών, οικονομικών και αστικών δικαιωμάτων. Κατ' άλλους, το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν ταιριάζει απόλυτα σε καμιά κατηγορία ή γενιά ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁴. Μπορεί να ιδωθεί από διαφορετικές οπτικές εμπλέκοντας τις διάφορες κατηγορίες ή γενιές δικαιωμάτων.

---

¹³ K. Vasak "A 30-year Struggle: The Sustained Effort to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights". The UNESCO Courier, November 1977. Ο Dr. K. Vasak κατά την περίοδο που κατέθεσε τη μελέτη (1977-1978) ήταν πρόεδρος της Επιτροπής για τη Διάκριση των Δικαιωμάτων και την Ειρήνη. Το 1979 στο Διεθνές Ινστιτούτο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου ο Dr. Vasak εγκαινίασε την τρίτη γενιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο παραλληλισμός του Vasak με το τρίπτυχο της Γαλλικής Επανάστασης (Ελευθερία-Ισότητα-Αδελφσύνη) απεικονίζει με επιτυχία το περιεχόμενο των τριών γενεών. Η ελευθερία ανταποκρίνεται στη συμβολή των δικαιωμάτων πρώτης γενιάς, στην άμυνα του ατόμου απέναντι στην κρατική αυθαιρεσία. Ως ισότητα νοούνται οι απαιτήσεις για ελάχιστη εξασφάλιση παροχών από την πλευρά του κράτους με σκοπό την πραγμάτωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Τέλος, η αδελφσύνη ως έννοια εύστοχα συμβολίζει την αλληλεγγύη, που χαρακτηρίζει την τρίτη γενιά δικαιωμάτων.

¹⁴ Alan Boyle, Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, Fordham Environmental Law Review Volume 18, Number 3 2006 Article 5, σελ. 471 επ.

1.2 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ – ΣΤΑΘΜΙΖΟΝΤΑΣ ΑΝΤΙΠΡΟΠΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Την εποχή που τέθηκε σε ισχύ η ΕΣΔΑ (1953), το περιβάλλον δεν ήταν ακόμα μέρος της διεθνούς ατζέντας. Το προοίμιο της Σύμβασης του 1950 για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών αναφέρει ότι αυτές οι ελευθερίες «είναι το θεμέλιο της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο». Είναι, λοιπόν, προφανές ότι τόσο στο κύριο σώμα της Σύμβασης όσο και στα Πρωτόκολλα δεν κατοχυρώνεται ένα δικαίωμα στο περιβάλλον -ούτε, όμως, και στα μετέπειτα προστεθέντα Πρωτόκολλα. Αρχικά, κάθε προσφυγή που αφορούσε στην προστασία του περιβάλλοντος, δια των κατοχυρωμένων σε αυτή θεμελιωδών δικαιωμάτων, απορρίπτονταν από την πρώην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹⁵ ως απαράδεκτη *rationae materiae*, εφόσον η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της δεν κατοχύρωναν κανένα σχετικό δικαίωμα, αλλά κλασσικά και σαφώς ορισμένα ατομικά δικαιώματα. Η Σύμβαση, λοιπόν, δεν έδινε δυνατότητα προστασίας ευρύτερων και πιο αόριστων εννοιών, όπως η έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος.

Από τη δεκαετία του 1960 επιβεβαιώθηκε η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και ο δεσμός του με τα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁶. Έγινε τότε αντιληπτό ότι δυσμενείς περιβαλλοντικές συνθήκες μπορούν να αναχαιτίσουν την απόλαυση των ατομικών

---

¹⁵ European Commission of Human Rights, είχε αρμοδιότητα να εξετάζει και να εγκρίνει τις ατομικές προσφυγές από το 1954 μέχρι το 1998, οπότε και τέθηκε σε ισχύ το Πρωτόκολλο 11 περί άμεσης πρόσβασης ατόμων στο ΕΔΔΑ. Μετά το 1998, τα άτομα απολαμβάνουν ανεμπόδιτο locus standi ενώπιον του ΕΔΔΑ, οπότε και δεν υφίσταται πλέον η ανάγκη να περάσει το αίτημά τους από την Επιτροπή.

¹⁶ Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, μια «περιβαλλοντική κρίση» διαμορφώθηκε καθώς μια σειρά από περιβαλλοντικές καταστροφές και αποκαλυπτικά βιβλία μεταμόρφωσαν την αμερικανική περιβαλλοντική συνείδηση. Λίγο πριν η κρίση πάρει την τελική της μορφή, πολλά εξαιρετικά δημοφιλή βιβλία, όπως η «Σιωπηλή Άνοιξη» του 1962 της Rachel Carson, ώθησαν το κοινό να αμφισβητήσει τη σχέση μεταξύ της κυβέρνησης, η οποία είναι επιφορτισμένη με την προστασία του δημόσιου συμφέροντος, και της βιομηχανίας, που δρα με γνώμονα ίδια οικονομικά συμφέροντα (“Give earth a chance”). Από τη δεκαετία του 1960, τα διάφορα φιλοσοφικά σκέλη του περιβαλλοντισμού έλαβαν πολιτική έκφραση μέσω της ίδρυσης «πράσινων» πολιτικών κινήματων με τη μορφή ακτιβιστικών μη κυβερνητικών οργανώσεων και οικολογικών πολιτικών κομμάτων. Οι πρώτες στρατηγικές του σύγχρονου περιβαλλοντικού κινήματος ήταν συνειδητά ακτιβιστικές και αντισυμβατικές, περιλαμβάνοντας δράσεις άμεσης διαμαρτυρίας, που είχαν σχεδιαστεί για να εμποδίσουν και να επιστήσουν την προσοχή σε επιβλαβείς για το περιβάλλον πολιτικές και έργα. Στον λιγότερο βιομηχανοποιημένο ή αναπτυσσόμενο κόσμο, το περιβαλλοντικό κίνημα έχει εμπλακεί πιο στενά σε μια πολιτική χειραφέτησης και τον ακτιβισμό της βάσης σε θέματα όπως η φτώχεια, ο εκδημοκρατισμός και τα πολιτικά και ανθρώπινα δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των γυναικών και των αυτόχθονων πληθυσμών.

δικαιωμάτων και ελευθεριών, όπως κατοχυρώνονται στη Σύμβαση. Αυτή η αλληλεξάρτηση μεταξύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος πήρε σταδιακά τη θέση της στο ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Επιτροπή άρχισε να καθιστά παραδεκτές ατομικές προσφυγές για δικαιώματα που παραβιάζονται λόγω ζημίας στο περιβάλλον, αλλά και να δέχεται προσφυγές ως προς τη βασιμότητά τους για περιορισμό των δικαιωμάτων με σκοπό την ίδια την προστασία του περιβάλλοντος ως λόγο δημοσίου συμφέροντος.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Δικαστήριο - παρά την απουσία ρητής πρόβλεψης ενός δικαιώματος στο περιβάλλον- ανέπτυξαν μια πλούσια νομολογία, που κατοχύρωνε -δια μιας δημιουργικής ερμηνευτικής προσέγγισης- την αρχή ότι η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται βάσει της Σύμβασης απαιτούσε ένα περιβάλλον υψηλής ποιότητας¹⁷.

Βέβαια ούτε η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ούτε ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁸ έχουν σχεδιαστεί για να παρέχουν μια γενική προστασία του περιβάλλοντος και φυσικά δεν εμπεριέχουν κάποιο συγκεκριμένο ηχηρό δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον. Παρά ταύτα, τόσο η Σύμβαση όσο και ο Χάρτης παρέχουν εμμέσως έναν κάποιο βαθμό προστασίας, όπως αποδεικνύεται από τη διαρκώς εξελισσόμενη νομολογία του Δικαστηρίου και από τις αποφάσεις της Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων σε αυτό τον τομέα. Το Δικαστήριο έχει λάβει πολλές υποθέσεις που αφορούν παραβίαση δικαιωμάτων της Σύμβασης, η οποία προέρχεται από δυσμενείς περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Είναι προφανές ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα που προστατεύονται από τη Σύμβαση μπορεί να εμπλέκονται στενά με την προστασία του περιβάλλοντος ή να επηρεάζονται άμεσα από δυσμενείς περιβαλλοντικούς παράγοντες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανεξέλεγκτη εναπόθεση αποβλήτων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα αρνητικές επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία.

---

¹⁷ Speech by Laurence Boisson de Chazournes, “Human Rights and the environment: an evolving relationship”, Opening of the Judicial Year Seminar, European Court of Human Rights, 2020.

¹⁸ 2016/C 202/02, βλ. άρθρο 37, Προστασία του περιβάλλοντος: Το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητάς του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης.

Επιπλέον, οι αρνητικοί περιβαλλοντικοί παράγοντες μπορεί να ενεργοποιήσουν ορισμένα διαδικαστικά δικαιώματα για το ενδιαφερόμενο άτομο, όπως το δικαίωμα πληροφόρησης για επικείμενο κίνδυνο. Η προστασία του περιβάλλοντος μπορεί ακόμη να αποτελέσει τη νόμιμη αιτιολόγηση μιας παρέμβασης σε ορισμένα μεμονωμένα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως για παράδειγμα, η απόλαυση των περιουσιακών στοιχείων μπορεί να περιοριστεί εάν αυτό κριθεί απαραίτητο για την προστασία του περιβάλλοντος.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁹ έχει ήδη εντοπίσει στη νομολογία του ζητήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον, που θα μπορούσαν να επηρεάσουν το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2), το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής καθώς και του σπιτιού (άρθρο 8), το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και πρόσβαση στη δικαιοσύνη (άρθρο 6), το δικαίωμα λήψης και διάδοσης πληροφοριών και ιδεών (άρθρο 10), το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής (Άρθρο 13) και το δικαίωμα στην ειρηνική απόλαυση των περιουσιακών στοιχείων (Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου Αρ. 1). Ομοίως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει ερμηνεύσει το δικαίωμα στην προστασία της υγείας (Άρθρο 11) σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, εμπεριέχοντας το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον.

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδεικνύει πως το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή ή στη ζωή μπορεί να υποχρεώσει τις κυβερνήσεις να πάρουν μέτρα για τη ρύθμιση των περιβαλλοντικών κινδύνων, την επιβολή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και την πρόσβαση και διάχυση της περιβαλλοντικής πληροφορίας. Τόσο το δικαίωμα στη ζωή όσο και το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και περιουσίας συνεπάγονται κάτι περισσότερο από μια απλή απαγόρευση της κυβέρνησης σε παρεμβάσεις: οι κυβερνήσεις έχουν επιπλέον και το θετικό καθήκον να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ορισμένες από τις περιβαλλοντικές υποθέσεις του Δικαστηρίου αφορούν σε αδυναμία της κυβέρνησης να ρυθμίσει ή να επιβάλλει τον νόμο (Lopez Ostra, Guerra, Fadeyeva), ενώ άλλες επικεντρώνονται κυρίως στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Taskin). Ωστόσο, αν και η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένας θεμιτός στόχος, που μπορεί να δικαιολογήσει την απόφαση των κυβερνήσεων να προχωρήσουν στον

---

¹⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Εγχειρίδιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Περιβάλλοντος, 1^η εκδ. 2006, 2^η εκδ. 2012, σελ. 7 επ.

περιορισμό ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων, όπως του δικαιώματος στην περιουσία, η νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν προστατεύει το ίδιο το περιβάλλον.

Η θέση του Αντιπροέδρου του Διεθνούς Δικαστηρίου Mr. Chr. Weeramantry στην υπόθεση Gabčíkovo-Nagymaros (Ουγγαρία ν. Σλοβακία)²⁰ είναι ενδεικτική της κοινής πλατφόρμας κανόνων μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προστασίας του περιβάλλοντος: «*Η προστασία του περιβάλλοντος είναι επίσης ζωτικό μέρος του σύγχρονου δόγματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς αποτελεί απαραίτητη (sine qua non) προϋπόθεση για πολλά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην υγεία και το δικαίωμα στη ζωή. Είναι ελάχιστα απαραίτητο να επεξηγηθεί, καθώς η ζημία στο περιβάλλον μπορεί να βλάψει και να υπονομεύσει όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα που αναφέρονται στην Παγκόσμια Δήλωση*²¹ και σε άλλα μέσα για τα ανθρώπινα δικαιώματα»²².

Η αναζήτηση ισορροπίας μεταξύ προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της προστασίας του περιβάλλοντος είναι κάποιες φορές δύσκολη και η εξεύρεσή της σημαντική για την προώθηση της ευημερίας και της δημόσιας υγείας. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση που απασχόλησε το Συνήγορο του Πολίτη και της οποίας το βασικό ζήτημα αφορούσε στις εκπομπές αερίων ρύπων από την ανεξέλεγκτη καύση ελαστικών και πλαστικών υλικών από κατοίκους ενός αυθαίρετου καταυλισμού Ρομά στην ευρύτερη περιοχή της Περαιάς στο Δήμο Θερμαϊκού στη Θεσσαλονίκη. Επρόκειτο για μεγάλης

²⁰ <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf> και <https://www.icj-cij.org/en/case/92>. Η παρούσα υπόθεση προέκυψε από διαφορές που υπήρχαν μεταξύ της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Τσεχίας και Σλοβακίας σχετικά με την εφαρμογή και τη λήξη της Συνθήκης της Βουδαπέστης της 16ης Σεπτεμβρίου 1977 για την κατασκευή και λειτουργία ενός συστήματος φράγματος Gabčíkovo-Nagymaros στο Δούναβη και την κατασκευή και λειτουργία μιας «προσωρινής λύσης». Το Gabčíkovo – Nagymaros είναι ένα μεγάλο έργο φράγματος στον Δούναβη. Το έργο αποσκοπούσε στην πρόληψη καταστροφικών πλημμυρών, στη βελτίωση της πλοήγησης των ποταμών και στην παραγωγή καθαρής ηλεκτρικής ενέργειας. Μόνο ένα μέρος του έργου έχει ολοκληρωθεί στη Σλοβακία, με το όνομα Gabčíkovo Dam, επειδή η Ουγγαρία ανέστειλε πρώτα και στη συνέχεια προσπάθησε να τερματίσει το έργο λόγω περιβαλλοντικών και οικονομικών ζητημάτων. Η Σλοβακία προχώρησε σε μια εναλλακτική λύση, που ονομάζεται "Variant C", η οποία περιλάμβανε την εκτροπή του Δούναβη, του συνοριακού ποταμού. Αυτά προκάλεσαν μια ακόμη ανεπίλυτη διεθνή διαμάχη μεταξύ Σλοβακίας και Ουγγαρίας. Και τα δύο μέρη απευθύνθηκαν στο Διεθνές Δικαστήριο. Ο δικαστής Weeramantry συμφώνησε με την πλειοψηφία του Δικαστηρίου σε όλα τα συμπεράσματα. Ωστόσο, στην αντίθετη γνώμη του, εξέτασε τρία ζητήματα που αφορούν πτυχές του περιβαλλοντικού δικαίου - την αρχή της αιεφόρου ανάπτυξης για την εξισορρόπηση των ανταγωνιστικών απαιτήσεων ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος, την αρχή της συνεχιζόμενης εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων και το ζήτημα της καταλληλότητας της χρήσης της νομικής αρχής όπως η estoppel (=πρόληψη υπαναχώρησης, παρεμπόδιση) για την επίλυση ζητημάτων με erga omnes επιπτώσεις, με τον ισχυρισμό ότι εμπλέκεται περιβαλλοντική ζημία. Βλ. υπόθεση σχετικά με το GABCÍKOVÓ-NAGYMAROS PROJECT (HUNGARY ν. SLOVAKIA) Απόφαση 25/09/1997.

²¹ Universal Declaration of Human Rights of 1948: Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα είναι μια διακήρυξη που υιοθετήθηκε από την απόφαση 217 Α (III) της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948, περιγράφοντας την άποψή τους για τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα

²² <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-03-EN.pdf>.

κλίμακας καύση σε καθημερινή βάση αποτελώντας σταθερή πηγή αέριας ρύπανσης, προκαλώντας υποβάθμιση του περιβάλλοντος και θέτοντας κινδύνους για τη δημόσια υγεία. Συχνά δε προκαλούσε έλλειψη ορατότητας στον κοντινό Κρατικό Αερολιμένα Θεσσαλονίκης από το νέφος των αερίων, που παράγεται από την καύση. Ο συγκεκριμένος καταυλισμός των Ρομά αποτελείται από αυθαίρετα παραπήγματα που φιλοξενούν συνολικά 600 άτομα. Η ηλεκτροδότησή του γίνεται παράνομα με γυμνά καλώδια που διατρέχουν τον καταυλισμό, ενώ, καθώς δεν υπάρχει ύδρευση και αποχέτευση, η περιοχή είναι γεμάτη από απορρίμματα κάθε λογής, περιττώματα, καλώδια, ελαστικά αυτοκινήτων κλπ²³.

Στην προκειμένη περίπτωση, η στάθμιση των συμφερόντων είναι πραγματικά καθοριστική. Από τη μια διακυβεύεται το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας, όπως αυτά περιγράφονται και προστατεύονται μέσα από τις διεθνείς συνθήκες, το εθνικό Σύνταγμα και την εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία και από την άλλη τίθεται το ζήτημα της προστασίας της αξίας του ανθρώπου ανεξαρτήτως ιθαγένειας, φύλου, καταγωγής ή θρησκευματος (άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Σ και 3, 8 & 14 ΕΣΔΑ). Παράλληλα, τίθεται το ζήτημα της διασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης και άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά με την παροχή κατάλληλης στέγης, ζητήματα που θίγει απλόχερα ο Συνήγορος του Πολίτη, ως κατά κύριο λόγο φορέας προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην απεύθυνσή του προς τις αρμόδιες υπηρεσίες. Οι αρμόδιες για ζητήματα περιβαλλοντικής υγιεινής και δημόσιας υγείας κρατικές υπηρεσίες επεσήμαναν τα ζητήματα που θίγουν το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο αναφορικά με την αυθαίρετη εγκατάσταση των Ρομά και τις επιπτώσεις που επιφέρει στο περιβάλλον, στη δημόσια υγεία και στην ασφάλεια του αεροδρομίου.

Ανάλογο ζήτημα έχει τεθεί ήδη από το 2008 στην περιοχή του Βοτανικού στο κέντρο της πρωτεύουσας, υπόθεση η οποία είχε και πάλι αναζωπυρωθεί (Σεπτέμβριος 2021) με το ξέσπασμα πυρκαγιάς στην περιοχή. Η προκληθείσα από την καύση καλωδίων και την πυρκαγιά αέρια ρύπανση και οι υψηλές θερμοκρασίες της εποχής δημιούργησαν απαγορευτικές συνθήκες για την ανθρώπινη ζωή και υγεία στο κέντρο της πρωτεύουσας. Η καθυστέρηση στη μετεγκατάσταση των Ρομά του Βοτανικού και οι επιπτώσεις στην

---

²³ Υπόθεση 247833/2018 ΣτΠ.

υγεία τους και την υγεία των περιοίκων από την καύση καλωδίων έχει μετατραπεί σε ένα διαρκές ζήτημα. Η καύση καλωδίων από τους Ρομά στο Βοτανικό και οι επιπτώσεις των αναθυμιάσεων στην υγεία των ίδιων των Ρομά, αλλά και στην υγεία των περίοικων, αποτελεί μία παράμετρο σε ένα πολυσύνθετο πρόβλημα, την απουσία κοινωνικής ενσωμάτωσης των πληθυσμών Ρομά. Παρά το γεγονός ότι, τόσο ο Συνήγορος του Πολίτη, επανειλημμένα, όσο και διεθνή όργανα, όπως ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχουν ζητήσει από τις αρμόδιες αρχές να προβούν στις απαραίτητες ενέργειες, για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά και την εξεύρεση κατάλληλου χώρου μετεγκατάστασής τους, δεν έχει εξευρεθεί λύση. Πέραν των Ρομά, ο συγκεκριμένος χώρος, για τον οποίο έχουν κατά καιρούς συζητηθεί διάφορα σχέδια ανάπλασης και αξιοποίησης, τα οποία για πολιτικούς και μη λόγους ουδέποτε ολοκληρώθηκαν, αποτελεί και χώρο προσωρινής φιλοξενίας μεταναστών. Το θέμα που προέχει αφορά στη μετεγκατάσταση των Ρομά. Όμως, η διαρκής υποβάθμιση του περιβάλλοντος της πρωτεύουσας και ο σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια υγεία αποτελούν πολύ σημαντικές επιπτώσεις της δημιουργηθείσας κατάστασης. Ως αποτέλεσμα, κεντρικές περιοχές των Αθηνών, όπως ο Ταύρος, ο Βοτανικός υποφέρουν λόγω της ατμοσφαιρικής ρύπανσης από την καύση, κυρίως πλαστικών καλωδίων²⁴. Στην ετήσια έκθεσή του το 2011, ο Συνήγορος εξακολουθεί να διαπιστώνει αδράνεια της διοίκησης στη λήψη μέτρων για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης τόσο του πληθυσμού Ρομά που διαμένει στον καταυλισμό του Βοτανικού όσο και των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής, προκειμένου να αποτραπούν κίνδυνοι που απειλούν τη δημόσια υγεία και ασφάλεια. Και στις δυο προηγούμενες περιπτώσεις η αναζήτηση ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων των μειονοτικών ομάδων και της προστασίας του περιβάλλοντος εμπλέκονται και αλληλοσυμπληρώνονται αναζητώντας πολιτική λύση. Οι κυβερνήσεις έχουν και το θετικό καθήκον να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων και να μην επιδεικνύουν αδυναμία να ρυθμίσουν ή να επιβάλλουν το νόμο.

---

²⁴ Βλ. Έγγραφο ΣτΠ «Ανάγκη επιτάχυνσης της διαδικασίας μετεγκατάστασης Ρομά Βοτανικού-Ελαιώνα-Αιγάλεω» (αρ. πρωτ. 13986.06.2.12/04.02.2008) & άρθρο 01/12/2011 «Περιβαλλοντική «βόμβα» στην καρδιά της Αθήνας από καύσεις καλωδίων», Πηγή: <https://www.iefimerida.gr>

1.3 ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΕ ΕΝΑ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Γιατί, όμως, η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ζήτημα που αφορά στη σφαίρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

Ο Alan Boyle²⁵ θεωρεί ότι προφανώς μια προοπτική διερεύνησης της προστασίας του περιβάλλοντος δια των δικαιωμάτων του ανθρώπου αντιμετωπίζει άμεσα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις στη ζωή, την υγεία, την ιδιωτική ζωή και την ιδιοκτησία μεμονωμένων ανθρώπων από ό,τι σε σχέση με άλλα κράτη ή το περιβάλλον γενικότερα. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να διασφαλίσει υψηλότερα περιβαλλοντικά πρότυπα ποιότητας θέτοντας ως βάση την υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν μέτρα ελέγχου της ρύπανσης, με στόχο τη διαφύλαξη της ανθρώπινης υγείας και ζωής. Κυρίως, ενισχύει την προώθηση του κράτους δικαίου υπό την έννοια ότι οι κυβερνήσεις ευθύνονται και λογοδοτούν άμεσα για την αποτυχία ρύθμισης και ελέγχου των περιβαλλοντικών οχλήσεων, τη διευκόλυνση πρόσβασης στη δικαιοσύνη και την ορθή εφαρμογή περιβαλλοντικών νόμων και δικαστικών αποφάσεων. Επιπλέον, η διεύρυνση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, ώστε η περιβαλλοντική προστασία να περιλάβει στοιχεία δημοσίου συμφέροντος ενισχύει την ιδέα δημιουργίας ενός δικαιώματος σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον²⁶.

Ο Boyle εξηγεί ότι η απροθυμία των οργάνων του ΟΗΕ αρμοδίων για τα ανθρώπινα δικαιώματα να ασχοληθούν πιο άμεσα με την αλληλοεπίδραση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος οφείλεται ίσως στο μακροχρόνιο σχέδιο εταιρικής

---

²⁵ Alan Boyle, Human Rights, and the Environment: Where Next? The European Journal of International Law Vol. 23 no. 3, 2012. Published by Oxford University Press on behalf of EJIL Ltd, σελ. 614 επ.

²⁶ Η απόφαση της Αφρικανικής Επιτροπής στην υπόθεση Ogoniland είναι μακράν η πιο σημαντική υπόθεση για την αντιμετώπιση του δημόσιου συμφέροντος για την προστασία του περιβάλλοντος καθαυτού, όπου η περιβαλλοντική καταστροφή είχε προκαλέσει σοβαρή βλάβη στις πληγείσες κοινότητες. Η Αφρικανική Σύμβαση είναι η μόνη περιφερειακή συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα που συνδυάζει οικονομικά, κοινωνικά, αστικά και πολιτικά δικαιώματα, τα οποία δύνανται να εκδικαστούν ενώπιον διεθνούς δικαστηρίου.

Επιπλέον, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (16 Δεκεμβρίου 1966) εγγυάται το δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας (άρθρο 7 β) και το δικαίωμα των παιδιών και των νέων να είναι ελεύθεροι από εργασία που βλάπτει την υγεία τους (άρθρο 10§3). Το δικαίωμα στην υγεία που περιέχεται στο άρθρο 12 του Συμφώνου καλεί ρητά τα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν μέτρα για τη βελτίωση όλων των πτυχών της περιβαλλοντικής και βιομηχανικής υγιεινής και την πρόληψη, θεραπεία και έλεγχο επιδημικών, ενδημικών, επαγγελματικών και άλλων ασθενειών .

ευθύνης για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν εκπονήσει τα ΗΕ²⁷. Ενώ η πρωταρχική ευθύνη για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βαρύνει το κράτος, έχει αναγνωριστεί ότι οι επιχειρήσεις και οι διεθνείς εταιρείες έχουν συμβάλει στην παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου με διάφορους τρόπους. Πολύ δε περισσότερο, εκτεταμένες δραστηριότητες, οι οποίες βλάπτουν το περιβάλλον έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην ανθρώπινη υγεία και ζωή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι επιπτώσεις της δραστηριότητας της Shell στο περιβάλλον, στους φυσικούς πόρους, την υγεία και το βιοτικό επίπεδο της κοινότητας Ogoni στη Νιγηρία (βλ. παρακάτω).

Εν γένει, η μέριμνα για την ανθρώπινη υγεία κυριαρχεί ως θέμα στις περιβαλλοντικές συμφωνίες αποτελώντας κι έναν από τους κύριους στόχους της προστασίας του περιβάλλοντος. Τα «περιβαλλοντικά» δικαιώματα δεν περιέχονται στις κύριες Συνθήκες και Συμφωνίες, που αφορούν σε ανθρώπινα δικαιώματα. Μάλιστα, οι περισσότερες από τις τελευταίες δεν κάνουν ρητή αναφορά στο περιβάλλον ή αν το κάνουν το κάνουν εμμέσως και σε στενό πλαίσιο στοχεύοντας περισσότερο στην προστασία της δημόσιας υγείας. Σε διεθνές επίπεδο, το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν εμφανίζεται αυτόνομα και ουσιαστικά, αλλά οι διάφορες πλευρές του αναφέρονται διάσπαρτα. Γενικά, τα διαδικαστικά δικαιώματα που συνδέονται με την προστασία του περιβάλλοντος λαμβάνουν μεγαλύτερη προσοχή από ό,τι τα ουσιαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα στα νομικά εργαλεία²⁸, τη νομολογία και τη θεωρία²⁹. Ωστόσο, ο αυξανόμενος φόρτος των δικαστηρίων δικαιωμάτων του ανθρώπου με περιβαλλοντικά ζητήματα υποδηλώνει τη σημασία του θέματος στην επικρατούσα τάση στη νομοθεσία για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Η έννοια ενός *αναδύομενου* (*emerging*) δικαιώματος στο περιβάλλον εμφανίζεται σε περιφερειακές συνθήκες, όπως στον Αφρικανικό Χάρτη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων &

---

²⁷ UN Resolution adopted by the Human Rights Council 17/4 Human rights and transnational corporations and other business enterprises, 6/7/2011.

²⁸ Οι περισσότερες περιβαλλοντικές συμφωνίες περιέχουν πλέον διατάξεις που απαιτούν ενημέρωση και συμμετοχή του κοινού, όπως π.χ. η Σύμβαση για την Αστική Ευθύνη για Ζημιές από Δραστηριότητες Επικίνδυνες για το Περιβάλλον (Λουγκάνο 21 Ιουνίου 1993), το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης για τη Βιοασφάλεια στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (Μόντρεαλ 29 Ιανουαρίου 2000) άρθρο 23 κλπ.

²⁹ Dinah Shelton, Developing substantive environmental rights, *Journal of Human Rights and the Environment*, 1, The George Washington University Law School, Μάρτιος 201, σελ. 89 επ..
HUMAN RIGHTS, HEALTH AND ENVIRONMENTAL PROTECTION: LINKAGES IN LAW AND PRACTICE A Background Paper for the WHO, prepared by D. Shelton, 2002.

Λαών (African Charter of Human Rights & Peoples, 1991), όπου στο άρθρο 24 αναφέρεται στο δικαίωμα των λαών σε ένα γενικά ικανοποιητικό περιβάλλον ευνοϊκό για την ανάπτυξή τους³⁰. Με αφορμή την υπόθεση των Ogoni στη Νιγηρία, η Αφρικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων & Λαών ερμήνευσε στην 155/96 ανακοίνωσή της το άρθρο 24 του Χάρτη προβάλλοντας την υποχρέωση διεξαγωγής μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων και τη διευκόλυνση της συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που τους αφορούν. Με άλλα λόγια, η Επιτροπή ερμηνεύοντας το άρθρο 24 του Χάρτη, που κατοχυρώνει ένα ουσιαστικό δικαίωμα στο περιβάλλον, αναφέρεται σε διαδικαστικές εγγυήσεις.

Ο αγώνας για τον περιορισμό της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και την ενίσχυση του τοπικού ελέγχου της χρήσης των φυσικών πόρων στην περιοχή του Δέλτα του Νίγηρα παρείχε ένα πλαίσιο για την εξέταση του ρόλου του διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην υποστήριξη των στόχων των κοινωνικών κινημάτων.

Η αναφορά στην υπόθεση SERAC κατατέθηκε από δύο ΜΚΟ, τη SERAC (Social & Economic Rights Action Centre) με έδρα τη Νιγηρία και τη CESR New York (Centre for Economic & Social Rights). Συνοπτικά, η κοινοπραξία πετρελαίου είχε εκμεταλλευτεί τα αποθέματα πετρελαίου στην Ogoniland (περιοχή στη νοτιοανατολική Νιγηρία) χωρίς να λαμβάνει υπόψη την υγεία ή το περιβάλλον των τοπικών κοινοτήτων, απορρίπτοντας τοξικά απόβλητα στο περιβάλλον και τις τοπικές πλωτές οδούς, παραβιάζοντας τα ισχύοντα διεθνή περιβαλλοντικά πρότυπα. Η κοινοπραξία, επίσης, παραμέλησε τις εγκαταστάσεις της προκαλώντας πολλές διαρροές στα κοντινότερα χωριά. Η προκύπτουσα ρύπανση του νερού, του εδάφους και του αέρα είχε σοβαρές βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στη δημόσια υγεία. Οι τακτικές διαρροές πετρελαίου και η συνεχής καύση αερίου είχαν καταστρέψει το οικοσύστημα, τα μέσα διαβίωσης, την υγεία και τον τρόπο ζωής των Ogoni, που κατοικούν στο Δέλτα, προκαλώντας ποικίλες αντιδράσεις και αντίσταση από αυτούς τους λαούς. Η στρατιωτική κυβέρνηση της χώρας βοήθησε αυτές τις παραβιάσεις θέτοντας τις νομικές και στρατιωτικές εξουσίες του κράτους στη διάθεση των πετρελαϊκών εταιρειών και κατηγορήθηκε ότι εκτέλεσε τους

---

³⁰ AFRICAN (BANJUL) CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, 1981, Article 24: All peoples shall have the right to a general satisfactory environment favourable to their development (= Όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα σε ένα γενικά ικανοποιητικό περιβάλλον ευνοϊκό για την ανάπτυξή τους).

ηγέτες των Ogoni και, μέσω των δυνάμεων ασφαλείας της, σκότωσε αθώους πολίτες και επιτέθηκε, έκαψε και κατέστρεψε χωριά, σπίτια, καλλιέργειες και ζώα φάρμας.

Η αντίσταση στην εκμετάλλευση του πετρελαίου στο Δέλτα ανέδειξε τόσο το τοπικό κοινωνικό κίνημα για αυτονομία και περιβαλλοντικό έλεγχο, όσο και μια πρωτοποριακή υπόθεση ενώπιον της Αφρικανικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, SERAC V. NIGERIA. Η υπόθεση οδήγησε σε μια ανακοίνωση στην οποία η Επιτροπή απαρίθμησε τα δικαιώματα του περιβάλλοντος και των λαών με νέους τρόπους και για πρώτη φορά επέμεινε στην κρατική ευθύνη για το δικαίωμα στο περιβάλλον. Η υπόθεση σχολιάστηκε ευρέως για την προώθηση του ακτιβισμού στα περιβαλλοντικά και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η σύμπτωση του κοινωνικού κινήματος στο Δέλτα με την υπόθεση SERAC αναδεικνύει τη χρησιμότητα του διεθνούς δικαίου αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη στήριξη των στόχων του ακτιβισμού του κοινωνικού κινήματος σε συνδυασμό με την προστασία του περιβάλλοντος³¹. Ήδη, κατά την 11^η & 12^η Συνεδρία της (1992), η Αφρικανική Επιτροπή όχι μόνο ζητούσε τη βοήθεια των ΜΚΟ στο έργο της, αλλά αναγνώρισε επίσημα και την ευθύνη των οργανώσεων αυτών για την επιτυχία του αφρικανικού συστήματος δικαιωμάτων του ανθρώπου³².

Η Επιτροπή αξιολόγησε πρώτα τις ισχυριζόμενες παραβιάσεις των δικαιωμάτων στην υγεία (άρθρο 16) και σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον (άρθρο 24). Η απόφαση δεν αντιμετωπίζει την υποβάθμιση του περιβάλλοντος ως παραβίαση άλλων δικαιωμάτων, αλλά ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μόνη της λόγω των επιπτώσεών της στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Η υπόθεση Ogoniland υπενθυμίζει ότι οι ανέλεγκτες ξένες επενδύσεις, που συμβάλλουν ελάχιστα στην ευημερία του τοπικού πληθυσμού, αλλά αντίθετα βλάπτουν την ανθρώπινη υγεία, τη διαβίωση, την περιουσία και τους φυσικούς του πόρους μπορεί να ισοδυναμούν με άρνηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την οποία η κυβέρνηση υποδοχής είναι υπεύθυνη στο διεθνές δίκαιο. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών ήταν η πρώτη διεθνής συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα που ενσωμάτωσε

---

³¹ The American University in Cairo School of Global Affairs and Public Policy, Department of Law CASE STUDY: SERAC VS. NIGERIA EXAMINING THE ROLE OF INTERNATIONAL LAW IN SUPPORTING SOCIAL MOVEMENT GOALS Owen Williams, January 2012.

³² Χ. Θεοδωρόπουλος, Τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Αφρική. Η 11η και 12η Σύνοδος της Αφρικανικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Δικαιωμάτων των Λαών και ο ρόλος των ΜΚΟ, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης Τομ. 2, Οκτώβριος 1993, σελ. 157 επ..

τα ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα σε ένα ενιαίο νομικό εργαλείο. Ήταν, επίσης, η πρώτη συνθήκη που συμπεριέλαβε το δικαίωμα σε ένα «γενικό ικανοποιητικό περιβάλλον» στις εγγυήσεις της. Η Επιτροπή δίνει περιεχόμενο στο δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον απαιτώντας από το κράτος να υιοθετήσει διάφορες τεχνικές περιβαλλοντικής προστασίας, όπως εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ενημέρωση και συμμετοχή του κοινού, πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικές βλάβες και παρακολούθηση δυνητικά επιβλαβών δραστηριοτήτων. Όπως παρατήρησε ο Shelton, «Το αποτέλεσμα προσφέρει ένα σχέδιο για τη συγχώνευση της προστασίας του περιβάλλοντος, της οικονομικής ανάπτυξης και των εγγυήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»³³. Δείχνει, επίσης, πώς η ενδυνάμωση των εθνικών ΜΚΟ μπορεί να αποτελέσει το κλειδί για μια επιτυχή νομική δράση. Η συγκεκριμένη υπόθεση προχωρά ένα βήμα πιο πέρα τις ουσιαστικές περιβαλλοντικές υποχρεώσεις των κρατών και προωθεί μοναδικά το δικαίωμα των λαών να διαθέτουν ελεύθερα τους φυσικούς τους πόρους.

Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και η Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στην υπόθεση *Maya Indigenous Community of the Toledo District v. Belize*, δίνοντας, όμως, μεγαλύτερη βαρύτητα στα ιδιαίτερα δικαιώματα των αυτόχθονων λαών στην παραδοσιακή γη τους. Την υπόθεση έφεραν στην Επιτροπή δυο Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις³⁴, που εκπροσωπούσαν την κοινότητα των Maya, βασικό επιχείρημα των οποίων ήταν η παραβίαση από το κράτος των δικαιωμάτων των αυτόχθονων κοινοτήτων Μάγια σε σχέση με τη γη και τους φυσικούς πόρους τους. Οι αναφερόμενες υποστήριζαν ότι το κράτος προχώρησε σε πολλές παραχωρήσεις για υλοτομία και πετρελαϊκή ανάπτυξη από επενδυτές σε συνολικά πάνω από μισό εκατομμύριο στρέμματα γης, που παραδοσιακά χρησιμοποιούνται και καταλαμβάνονται

³³ Dinah Shelton, *INTERNATIONAL DECISIONS: Analysis of African Commission for Human Rights Decision Regarding Communication 155/96 (Social and Economic Rights Action Center/Center for Economic and Social Rights v. Nigeria)*. Case No. ACHPR/COMM/A044/1. African Commission on Human and Peoples' Rights, May 27, 2002, *The American Society of International Law American Journal of International Law*, October 2002 96 A.J.I.L. 937.

³⁴ The Indian Law Resource Center & the Toledo Maya Cultural Council. Το Indian Law Resource Center παρέχει νομική βοήθεια σε αυτόχθονες πληθυσμούς της Αμερικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της καταπίεσης, την προστασία των εδαφών και του περιβάλλοντος, την προστασία των πολιτισμών και των τρόπων ζωής τους, την επίτευξη βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και πραγματικής αυτοδιοίκησης και τα άλλα ανθρώπινα δικαιώματά τους. Ο κύριος στόχος του Toledo Maya Cultural Council είναι να επιβλέπει και να προωθεί τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες των Μάγια, να υποστηρίζει και να ενισχύει τις ενδοεπικοινωνίες και την αλληλεγγύη μεταξύ των Μάγια και να εργάζεται για την αναγνώριση των Μάγια ως ιθαγενών της χώρας, και για την συνειδητοποίηση του δικαιώματος των Μάγια στα παραδοσιακά εδάφη τους.

από τους Μάγια. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των αιτούντων, οι παραχωρήσεις αυτές προκαλούσαν και απειλούσαν να προκαλέσουν περαιτέρω περιβαλλοντικές βλάβες στις κοινότητες των Μάγια. Αναφέρεται δε ότι το κράτος αρνήθηκε να αναγνωρίσει τα δικαιώματα των λαών των Μάγια σε σχέση με τα παραδοσιακά εδάφη τους και τη συμμετοχή τους στη λήψη σχετικών αποφάσεων. Η Επιτροπή βασίστηκε, μεταξύ άλλων, στο δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, θεωρώντας τη διαβούλευση «θεμελιώδες συστατικό των υποχρεώσεων του κράτους για την αποτελεσματικότητα του δικαιώματος κοινοτικής ιδιοκτησίας των λαών των Μάγια στα εδάφη που παραδοσιακά χρησιμοποιούσαν και κατέλαβαν»³⁵. Αν και ούτε η Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Καθηκόντων του Ανθρώπου, ούτε η Αμερικανική Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα περιέχουν ρητές αναφορές στην προστασία του περιβάλλοντος, αρκετά θεμελιώδη δικαιώματα απαιτούν, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την απόλαυσή τους, μια ελάχιστη περιβαλλοντική ποιότητα και επηρεάζονται βαθιά από την υποβάθμιση των φυσικών πόρων. Η Διαμερικανική Επιτροπή (IACHR) έχει τονίσει ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν τα άτομα και των δικαιωμάτων στη ζωή, την ασφάλεια και τη σωματική ακεραιότητα: *«Η πραγμάτωση του δικαιώματος στη ζωή και στη φυσική ασφάλεια και ακεραιότητα σχετίζεται απαραίτητα και κατά κάποιο τρόπο εξαρτάται από το φυσικό περιβάλλον κάποιου. Κατά συνέπεια, όπου η ρύπανση και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος συνιστούν επίμονη απειλή για την ανθρώπινη ζωή και υγεία, εμπλέκονται τα προαναφερθέντα δικαιώματα»*.

Από τις προαναφερθείσες υποθέσεις αναδεικνύεται ότι η μέγιστη δυνατή προστασία του περιβάλλοντος διασφαλίζει και την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Αναγνωρίζεται δε ότι δικαιώματα όπως η ελευθερία του λόγου και των συναθροίσεων συμβάλλει ουσιαστικά και στην προστασία του περιβάλλοντος μέσω της αφύπνισης, της ευαισθητοποίησης και κινητοποίησης του κοινού -που πολλές φορές αγνοεί ή αδιαφορεί- από τις μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις.

Γενικά, διαδικαστικά δικαιώματα συνδεδεμένα με την προστασία του περιβάλλοντος λαμβάνουν μεγαλύτερη προσοχή από τα ουσιαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα στα

---

³⁵ Maya Indigenous Communities v. Belize, Report, Case No. 12.053, Report No. 78/00, OEA/Ser.L/V/II.111, doc. 20, rev. (2000) (IACHR, Oct. 05, 2000), B. The Right to Environmental Integrity, παρ. 190 και IACHR, Report on the situation of Human Rights in Ecuador. Doc. OEA/Ser.L/V/II.96, Doc. 10 rev.1, April 24, 1997.

νομικά μέσα, τη νομολογία και τη θεωρία. Τούτο οφείλεται κυρίως στην πολιτική εγρήγορση (political caution), τουλάχιστον σε διεθνές επίπεδο, που προκύπτει από την ανησυχία ότι οι προσπάθειες για εγγύηση και επιβολή ουσιαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων ενδέχεται να μην είναι επιτυχής, όπως αναφέρει ο Shelton³⁶. Μερικοί υποστηρικτές των διαδικαστικών δικαιωμάτων έχουν την υπερβολικά αισιόδοξη άποψη ότι το καλά πληροφορημένο κοινό με δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντική ζημία εξασφαλίζει ένα υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας. Στον περιβαλλοντικό τομέα, γνωστά προβλήματα επίτευξης περιβαλλοντικής προστασίας μπροστά σε βραχυπρόθεσμο οικονομικό κόστος, καθώς και η επιστημονική αβεβαιότητα, καθιστούν ανεπαρκή μόνη τη διαδικασία, ώστε να διασφαλίζεται ένα ασφαλές και υγιές περιβάλλον.

Ενώ η Αμερικανική Συνθήκη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν εμπεριέχει δικαίωμα στο περιβάλλον, το άρθρο 11 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του San Salvador 1988 αναγνωρίζει το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον και αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα περιφερειακής συνθήκης³⁷. Καταγράφεται, λοιπόν, σταδιακά η ανάγκη αναγνώρισης ενός δικαιώματος στο περιβάλλον σε διεθνές επίπεδο. Και οι δυο προαναφερθείσες περιφερειακές συνθήκες αναγνωρίζουν ένα ανθρώπινο δικαίωμα στο περιβάλλον, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα από τις κοινωνικές συνθήκες των συγκεκριμένων περιοχών.

Όμως, μέχρι σήμερα καμιά διεθνής Συνθήκη ή Συμφωνία δεν αναγνωρίζει ρητά ένα ουσιαστικό δικαίωμα στο περιβάλλον. Οι αρχές που τέθηκαν τόσο από την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη³⁸ όσο και από την έκθεση Ksentini³⁹ της Υποεπιτροπής για την πρόληψη των διακρίσεων και την προστασία των μειονοτήτων των ΗΕ, ουδέποτε διαμορφώθηκαν και υιοθετήθηκαν, παρέμειναν απλά ιδέες και προτάσεις

---

³⁶ Dinah Shelton, Developing substantive environmental rights, 1 Journal of Human Rights and the Environment, 1 p. 89 (March 2010), σελ. 91.

³⁷ ADDITIONAL PROTOCOL TO THE AMERICAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS IN THE AREA OF ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS "PROTOCOL OF SAN SALVADOR", 1988, Article 11 - Right to a Healthy Environment: 1. Everyone shall have the right to live in a healthy environment and to have access to basic public services. 2. The States Parties shall promote the protection, preservation, and improvement of the environment.

³⁸ World Comm'n on Env't and Dev., Our Common Future, Report of the WCED, ¶ 1, U.N. Doc. A/42/427 (Mar. 20, 1987), available at <http://www.un-documents.net/ocf-a1.htm>.

³⁹ UN Economic and Social Council COMMISSION ON HUMAN RIGHTS, REVIEW OF FURTHER DEVELOPMENTS IN FIELDS WITH WHICH THE SUB-COMMISSION HAS BEEN CONCERNED HUMAN RIGHTS AND THE ENVIRONMENT Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur, 6/7/1994.

των δημιουργών τους. Ακόμη και η θέση του δικαστή Weeramantry στην υπόθεση Gabcikovo-Nagymaros, που αναφέρθηκε παραπάνω, αποτελεί αντίθετη γνώμη (=separate opinion) και ουσιαστικά διατύπωση ερωτημάτων προς επιβεβαίωση των αρχών της Δήλωσης της Στοκχόλμης και της τάσης για μελλοντική ύπαρξη ενός ουσιαστικού δικαιώματος στο περιβάλλον (lex ferenda).

1.4 Η ΔΙΑΠΛΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1.4.1 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ

Με εξαίρεση την Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ανθρώπων και των Λαών, τα διεθνή δικαστήρια δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν ελέγχουν τη συμμόρφωση με ένα κατοχυρωμένο δικαίωμα στο περιβάλλον, καθώς δεν έχει αναγνωριστεί διεθνώς και στους κόλπους των ΗΕ ένα τέτοιο δικαίωμα. Τα Δικαστήρια διερευνούν καταγγελίες για μη επιβολή εθνικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων ή σχετικά με περιβαλλοντική υποβάθμιση, η οποία παραβιάζει δικαιώματα κατοχυρωμένα από Συνθήκες, για τα οποία τα δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία. Εθνικά και διεθνή δικαστήρια χρησιμοποιούν το περιβαλλοντικό δίκαιο και την επιστήμη, ώστε να δώσουν περιεχόμενο στο επίπεδο της περιβαλλοντικής προστασίας που απαιτείται από τη νομοθεσία για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Τα δικαστήρια δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν κατά καιρούς συνδυάσει τα ανθρώπινα δικαιώματα με την προστασία του περιβάλλοντος κάνοντας αναφορά σε διεθνείς περιβαλλοντικές αρχές, πρότυπα και κανόνες. Επιπλέον, έχουν υπογραμμίσει τη σημασία της εφαρμογής των εθνικών διατάξεων για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα. Με αυτόν τον τρόπο έχουν δώσει ουσιαστικό περιεχόμενο στα περιβαλλοντικά δικαιώματα και στις αντίστοιχες κρατικές υποχρεώσεις.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στην υπόθεση *Öneryildiz κατά Τουρκίας*⁴⁰, αναφέρθηκε στη Σύμβαση για την αστική ευθύνη για ζημιές που προκύπτουν από επικίνδυνες δραστηριότητες στο Περιβάλλον⁴¹, καθώς και στη Σύμβαση για την Προστασία του Περιβάλλοντος μέσω του Ποινικού Νόμου⁴², παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένης και της Τουρκίας, εν προκειμένω, δεν έχει υπογράψει ή κυρώσει καμία από τις δύο Συμβάσεις.

Στην υπόθεση *Taşkin κατά Τουρκίας*⁴³, το Δικαστήριο βασίστηκε στη νομολογία του - σχετικά με το άρθρο 8 της Σύμβασης (*Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής*)- σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και σε μεγάλο βαθμό στις αρχές, που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση του Άαρχους, παρά το γεγονός ότι η Τουρκία δεν την είχε υπογράψει.

Το ΕΔΔΑ, χρησιμοποιώντας περιβαλλοντικά πρότυπα, έχει ορίσει κάποια στοιχεία για την ποιότητα του περιβάλλοντος που απαιτείται για τη συμμόρφωση με τις ουσιαστικές εγγυήσεις της Σύμβασης. Στην υπόθεση *Lopez Ostra κατά Ισπανίας*⁴⁴, που αφορούσε περιβαλλοντική βλάβη ως παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε ότι η ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την «ευημερία» των ατόμων στο βαθμό, που συνιστά παραβίαση του άρθρου 8. Η ρύπανση δεν χρειάζεται να φτάσει στο σημείο να επηρεάσει την υγεία, εάν η απόλαυση του σπιτιού, της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής μειώνεται και δεν υπάρχει δίκαιη ισορροπία μεταξύ της οικονομικής ευημερίας της κοινότητας και της πραγματικής απόλαυσης των εγγυημένων δικαιωμάτων από το άτομο.

Τα ίδια επανέλαβε και στην υπόθεση *Fadayeva κατά Ρωσίας*⁴⁵, διευκρινίζοντας περαιτέρω ότι «Γίνεται επίκληση στο άρθρο 8 σε διάφορες υποθέσεις που αφορούν σε περιβαλλοντικά ζητήματα, ωστόσο δεν παραβιάζεται κάθε φορά που συμβαίνει περιβαλλοντική υποβάθμιση: κανένα δικαίωμα στη διατήρηση της φύσης δεν περιλαμβάνεται από μόνο του στα

---

⁴⁰ *Öneryildiz κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 30/11/2004.

⁴¹ *Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment*, Lugano, 21 June 1993.

⁴² *Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law*, Strasbourg, 4 November 1998.

⁴³ *Taşkin and others κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 10/11/2004.

⁴⁴ *Lopez Ostra κατά Ισπανίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 9/12/1994.

⁴⁵ *Fadayeva κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 9/5/2005 (Τελική 30/11/2005), παρ. 68.

δικαιώματα και τις ελευθερίες που εγγυάται η Σύμβαση. Επομένως, προκειμένου να τεθεί ζήτημα βάσει του άρθρου 8, η παρέμβαση πρέπει να επηρεάζει άμεσα την οικία του αιτούντος, την οικογένεια ή την ιδιωτική ζωή», επομένως, οι αρνητικές επιπτώσεις της ρύπανσης του περιβάλλοντος πρέπει να φτάσουν ένα ορισμένο ελάχιστο επίπεδο, εάν πρόκειται να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου αυτού. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η εκτίμηση αυτού του ελάχιστου είναι σχετική και εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, όπως η ένταση και η διάρκεια της όχλησης και οι σωματικές ή ψυχικές επιπτώσεις της. Θα πρέπει, επίσης, να ληφθεί υπόψη το γενικό πλαίσιο του περιβάλλοντος. Δεν θα υπήρχε αμφισβητήσιμος ισχυρισμός σύμφωνα με το άρθρο 8, εάν η ζημία για την οποία καταγγέλλεται ήταν αμελητέα σε σύγκριση με τους εγγενείς περιβαλλοντικούς κινδύνους της ζωής σε κάθε σύγχρονη πόλη⁴⁶. Στην υπόθεση *Fadayeva*, η προσφεύγουσα πέτυχε τον ισχυρισμό της, επειδή έγινε πιο ευάλωτη σε διάφορες ασθένειες, παρόλο που η μετρήσιμη βλάβη στην υγεία της κρίθηκε ότι δεν αποδείχθηκε. Το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, ότι η ποιότητα της οικογενειακής ζωής της επηρεάστηκε αρνητικά.

Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, όταν το αίτημα παρέμβασης του αιτούντος είναι ανεπαρκές και δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8, ο ισχυρισμός απορρίπτεται από το Δικαστήριο, όπως συνέβη στην υπόθεση *Κυρτάτος κατά Ελλάδος*, όπου οι αιτούντες δεν είχαν υποστηρίξει κάποιες επιβλαβείς συνέπειες ή σοβαρές επιπτώσεις από την ισχυριζόμενη ρύπανση. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, τέτοιου είδους παρεμβολές (θόρυβος και φώτα από παρακείμενη τουριστική δραστηριότητα και επέμβαση στο φυσικό περιβάλλον) δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν επίθεση κατά της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των αιτούντων. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε και στο γεγονός ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν ιδιοκτησία στην προστατευόμενη περιοχή.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι το Δικαστήριο διατηρεί σταθερά την άποψη ότι η προστασία της φύσης δεν αποτελεί μέρος των εγγυήσεων της Σύμβασης. Εάν, όμως, μια τέτοια εγγύηση υπάρχει στην εθνική νομοθεσία, τότε τίθεται μια νέα αξίωση για αποτυχία επιβολής του νόμου, όπως στην υπόθεση *Κυρτάτος*. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «...με την αποχή για περισσότερα από επτά χρόνια από τη λήψη των απαραίτητων μέτρων για τη

---

⁴⁶ Ibid, παρ. 69.

συμμόρφωση με δύο τελεσίδικες, εκτελεστές δικαστικές αποφάσεις στην παρούσα υπόθεση, οι ελληνικές αρχές στέρησαν τις διατάξεις του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης από κάθε χρήσιμο αποτέλεσμα...»⁴⁷.

Η υπόθεση *Taskin κατά Τουρκίας* αναφέρεται στην ανάπτυξη και λειτουργία ενός ορυχείου χρυσού, το οποίο προκάλεσε κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων περιβαλλοντική ζημία εις βάρος των ανθρώπων στη συγκεκριμένη περιοχή. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην αρχή 10 του Ρίο και τη Σύμβαση του Άρχους στο πλαίσιο διασφάλισης των διαδικαστικών δικαιωμάτων. Αναφέρθηκε, όμως, και στην 1614/2003 Σύσταση του Κοινοβουλίου για το περιβάλλον και τα ανθρώπινα δικαιώματα⁴⁸. Η σύσταση αυτή αναφέρεται στην αντικειμενική υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν το περιβάλλον δια της εθνικής νομοθεσίας, κατά προτίμηση σε συνταγματικό επίπεδο. Δεδομένης αυτής της σύστασης και των εγχώριων συνταγματικών εγγυήσεων, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση, παρά την απουσία ατυχημάτων ή περιστατικών στο ορυχείο.

Στην υπόθεση *Tatar κατά Ρουμανίας*, το ΕΔΔΑ βασίστηκε σε ευρήματα του UNEP (United Nations Environment Program) και του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ-WHO) σχετικά με τις αιτίες και τις συνέπειες του ατυχήματος, ελλείπει επαρκούς εγχώριας διερεύνησης στοιχείων⁴⁹. Η υπόθεση αφορούσε μια οικολογική καταστροφή σε ένα ορυχείο χρυσού στη Ρουμανία οφειλόμενη στην απελευθέρωση υψηλών επιπέδων κυανιούχου νατρίου και βαρέων μετάλλων σε τοπικά ύδατα στον ποταμό Tisza στην Ουγγαρία και τελικά στον ποταμό Δούναβη, προκαλώντας ρύπανση μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα. Το Δικαστήριο παρέπεμψε σε διεθνή πρότυπα βέλτιστων πρακτικών για τη μεταλλευτική βιομηχανία και αναφέρθηκε εκτενώς στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης, τη Διακήρυξη του Ρίο και τη Σύμβαση του Άρχους. Επίσης, συμπεριέλαβε ένα απόσπασμα από την απόφαση *Gabcikovo Nagymaros* του Διεθνούς Δικαστηρίου σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, το ψήφισμα 1430/2005 για τους βιομηχανικούς κινδύνους της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης⁵⁰ (αναφορικά με

⁴⁷ Κυρτάτος κατά Ελλάδος, ΕΔΔΑ, Απόφαση 22/5/2003 (Τελική 22/8/2003), παρ. 32.

⁴⁸ Σύσταση της κοινοβουλευτικής συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης αρ. 1614/2003, 27 Ιουνίου 2003.

⁴⁹ *Tatar κατά Ρουμανίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 27/01/2009 (Τελική 6/7/2009), παρ. 95, 104.

⁵⁰ Επιτροπή Περιβάλλοντος, Γεωργίας και Τοπικών και Περιφερειακών Υποθέσεων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης (CoE), Ψήφισμα 1430 (2005) – Βιομηχανικοί κίνδυνοι, 18 Μαρτίου 2005).

«...δυναμικά επικίνδυνες βιομηχανίες βρίσκονται κοντά σε κατοικημένες περιοχές...») και νομικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Δύο από τα συμπεράσματά του ήταν ιδιαίτερα σημαντικά. Πρώτο, το Δικαστήριο δήλωσε στην υπόθεση αυτή ότι η αρχή της προφύλαξης⁵¹ έχει μετεξελιχθεί, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από φιλοσοφική έννοια σε νομικό πρότυπο με περιεχόμενο, που οφείλει να εφαρμοστεί. «Σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης, η έλλειψη βεβαιότητας υπό το πρίσμα των σημερινών επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων δεν μπορεί να δικαιολογήσει ότι το κράτος καθυστερεί τη θέσπιση αποτελεσματικών και αναλογικών μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη του κινδύνου σοβαρών και μη αναστρέψιμων ζημιών στο περιβάλλον. Στην ιστορία της ευρωπαϊκής οικοδόμησης, η αρχή της προφύλαξης εισήχθη με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Αυτό το βήμα σηματοδοτεί, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, την εξέλιξη της αρχής μιας φιλοσοφικής αντίληψης προς ένα νομικό πρότυπο....Υπό αυτήν την έννοια, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει τη σημασία της αρχής της προφύλαξης (που κατοχυρώνεται για πρώτη φορά από τη Διακήρυξη του Ρίο), η οποία προορίζεται να εφαρμοστεί με σκοπό τη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της ασφάλειας της υγείας, των καταναλωτών και του περιβάλλοντος σε όλες τις δραστηριότητες της κοινότητας...»⁵². Αυτό σημαίνει ότι η κυβέρνηση πρέπει να υιοθετήσει εύλογα και κατάλληλα μέτρα με σεβασμό στα δικαιώματα των ατόμων κατά σοβαρών κινδύνων που απειλούν την υγεία και την ευημερία τους, ακόμη και όταν δεν υπάρχει επιστημονική βεβαιότητα. Κατά δεύτερο, το Δικαστήριο υπενθυμίζει στη Ρουμανία την υποχρέωση σύμφωνα με τις Αρχές 21 της Στοκχόλμης⁵³ και

---

⁵¹ Αρχή 15 της Διακήρυξης του Ρίο «Για τον σκοπό της προστασίας του περιβάλλοντος, τα Κράτη θα εφαρμόσουν ευρέως την προσέγγιση της προφύλαξης σύμφωνα με τις δυνατότητες τους. Όπου υπάρχει απειλή σοβαρής ή ανεπανόρθωτης ζημίας, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής αβεβαιότητας δε θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως αιτιολογία για την αναβολή λήψης οικονομικά αποδοτικών μέτρων για να προλαμβάνουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση».

Άρθρο 191(2) ΣΛΕΕ «Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας... Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης...» (άρθρο 174 Άρθρο 130P - Συνθήκη ΕΚ (ενοποιημένη απόδοση Μάαστριχτ).

«Η διαχείριση των οικολογικών διακινδυνεύσεων επαφίεται στη λήψη προληπτικών μέτρων, ακόμη και εάν οι κίνδυνοι και τα αρνητικά αποτελέσματα ενός έργου ή μιας δραστηριότητας δεν μπορούν να θεμελιωθούν κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο», βλ. Γλ. Π. Σιούτη, Η αρχή της προφύλαξης και η διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων, άρθρο στο Περιβάλλον & Δίκαιο, τ. 8^ο/2004, σελ. 455 επ..

⁵² Ibid 49, παρ. 69,120.

⁵³ Αρχή 21 «Τα κράτη διαθέτουν, σε συμφωνία με το χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και τις αρχές του διεθνούς δικαίου, το κυρίαρχο δικαίωμα της εκμετάλλευσης των ιδίων πόρων τους, ανάλογα με τις περιβαλλοντικές πολιτικές τους και την ευθύνη να διασφαλίζουν, ότι οι δραστηριότητες, που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία ή στον έλεγχό τους, δεν προκαλούν βλάβη στο περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών πέρα από τα όρια της εθνικής δικαιοδοσίας τους».

14 του Ρίο⁵⁴ για την πρόληψη σημαντικών διασυνωριακών βλαβών, σημειώνοντας ότι τόσο η Ουγγαρία όσο και η Σερβία επηρεάστηκαν από το ατύχημα εξόρυξης. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι αυτοί οι διεθνείς κανόνες έπρεπε να είχαν εφαρμοστεί από τη ρουμανική κυβέρνηση. Δυστυχώς, έχοντας ομόφωνα διαπιστώσει παραβίαση του άρθρου 8, το Δικαστήριο με ψηφοφορία πέντε προς δύο, απέρριψε τυχόν αντισταθμιστικές αποζημιώσεις για τους αιτούντες και τους απένειμε μόνο τα δικαστικά τους έξοδα.

1.4.2 ΕΠΑΡΚΕΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Σε γενικότερο πλαίσιο, η επιβολή των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων συνεπάγεται για τα δικαστήρια όχι μόνο τον καθορισμό του κινδύνου και της επιβαλλόμενης ποιότητας του περιβάλλοντος, αλλά και την αξιολόγηση του κατά πόσον το κράτος έχει προβεί ή όχι στις απαραίτητες ενέργειες για την επίτευξη αυτής της ποιότητας. Τα δικαστήρια δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν καταστήσει σαφές ότι το κράτος μπορεί να είναι υπεύθυνο εάν η ρύπανση ή άλλη περιβαλλοντική βλάβη προκαλείται άμεσα από το κράτος ή εάν η ευθύνη του κράτους απορρέει από την αδυναμία του να ρυθμίσει σωστά τις δραστηριότητες του ιδιωτικού τομέα. Τα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα όργανα δεν απαιτούν από τα κράτη μόνο το σεβασμό στην τήρηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, αλλά και την εγγύηση της ύπαρξής τους και της ελεύθερης άσκησής τους έναντι ιδιωτικών και κρατικών φορέων.

Από τη νομολογία του ΕΔΔΑ διαφαίνεται μια γενικότερη απαίτηση συμμόρφωσης του κράτους με τα εθνικά περιβαλλοντικά πρότυπα. Η εθνική νομοθεσία είναι, επίσης, σημαντική σε περιπτώσεις όπου οι αιτούντες δεν έχουν καμία ανεξάρτητη αξίωση προκύπτουσα από σοβαρή ρύπανση, αλλά επιζητούν περισσότερο την προστασία της φύσης ή την προστασία του περιβάλλοντος γενικότερα.

---

⁵⁴ Αρχή 14 «Τα κράτη θα πρέπει να συνεργάζονται αποτελεσματικά για να αποθαρρύνουν ή να αποτρέψουν τη μεταγκατάσταση και μεταφορά σε άλλα κράτη οποιονδήποτε δραστηριοτήτων και ουσιών που προκαλούν σοβαρή περιβαλλοντική υποβάθμιση ή βρέθηκε ότι είναι επιβλαβής για την ανθρώπινη υγεία».

Στην υπόθεση *Κυρτάτος κατά Ελλάδας*, όπως και στην υπόθεση *Okyay κατά Τουρκίας*⁵⁵ (αδυναμία εκτέλεσης της εντολής των εθνικών δικαστηρίων να κλείσουν τρεις θερμοηλεκτρικούς σταθμούς που μολύναν το περιβάλλον), το αίτημα των προσφευγουσών ενέπλεκε μια συνταγματική διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος.

Στην πρώτη υπόθεση, στο Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ), οι αιτούντες και η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας του Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς υποστήριξαν ότι οι με αριθμό ΤΠ οικ. 9468/04.12.85 (καθορισμός ορίων των οικισμών Αγίου Ιωάννη Κοινότητας Δύο Χωριών και Αγίου Σώστη Τήνου) και ΤΠ οικ. 2400/06.05.88 (επανακαθορισμός ορίων των οικισμών και έκδοση σχετικών οικοδομικών αδειών) αποφάσεις του Νομάρχη Κυκλάδων ήταν παράνομες. Η συγκεκριμένη περιοχή της Τήνου, όπου ανεγέρθηκαν οι οικοδομές, γειτνιάζει με υγρότοπο στον οποίο ενδημούν προστατευόμενα και απειλούμενα είδη και, επομένως, προστατεύεται από το άρθρο 24 του Συντάγματος. Συγκεκριμένα, το ΣτΕ έκρινε ότι αποκλείεται η ίδρυση ή επέκταση οικισμών πλησίον οικοτόπων και οικοσυστημάτων, ιδίως όταν ορισμένα από τα είδη που διαβιούν εντός είναι σπάνια ή απειλούνται. Και έκρινε ότι ο νομάρχης είχε παραβιάσει το άρθρο 24 του Συντάγματος, διότι η νομαρχιακή απόφαση έθετε σε κίνδυνο έναν σημαντικό φυσικό υδροβιότοπο προστατευόμενων ειδών, συμπεριλαμβανομένων πουλιών, ψαριών και θαλάσσιων χελωνών. Έκρινε, λοιπόν, ότι οι οικοδομικές άδειες ήταν παράνομες και έπρεπε να ακυρωθούν. Παρά ταύτα, η διοίκηση δεν συμμορφώθηκε με τις αποφάσεις του ΣτΕ⁵⁶. Δεδομένης της συνταγματικής διάταξης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, με την απόφασή του της 22ας Μαΐου 2003, αναγνώρισε ότι η επί επτά έτη μη συμμόρφωση της διοίκησης με τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας αποτελεί παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς η εθνική νομοθεσία έχει χορηγήσει περιβαλλοντικά δικαιώματα στους αιτούντες, τα οποία, όμως, η κυβέρνηση έχει αποτύχει να εφαρμόσει.

Όπως τόνισε, το 2006, ο Συνήγορος του Πολίτη σε μεταγενέστερο πόρισμά του, «...*Στην περιοχή, η συνεχιζόμενη οικιστική και τουριστική ανάπτυξη και οι ανθρωπογενείς παρεμβάσεις των τελευταίων ετών, έχουν υποβαθμίσει περιβαλλοντικά τον εκεί βιότοπο, σε σημείο που να είναι δύσκολο να ανιχνευθούν πλέον τα χαρακτηριστικά εκείνα τα οποία τον*

---

⁵⁵ OKYAY & OTHERS κατά Τουρκίας, ΕΛΔΑ, Απόφαση 12/07/2005 (Τελική 12/10/2005).

⁵⁶ ΣτΕ αποφάσεις 3955/1995 και 3956/1995.

καθιστούσαν προστατευτέο και αξιόλογο ως οικοσύστημα. Η έντονη οικιστική ανάπτυξη θεωρείται η κυριότερη απειλή για τα οικοσυστήματα και τους βιοτόπους, ειδικά αν σε αυτούς ενδημούν είδη σπάνια ή απειλούμενα με εξαφάνιση όπως στο Πόρτο Τήνου. Η προστασία του περιβάλλοντος έχει νόημα να λαμβάνει χώρα, κυρίως, μέσω προληπτικών μέτρων αλλά στην παρούσα περίπτωση, είναι επιτακτική η αναζήτηση κατασταλατικών μέτρων και τρόπων αποκατάστασης. Η υποβάθμιση του βιοτόπου του Πόρτο Τήνου είναι ένα παράδειγμα των καταστρεπτικών αποτελεσμάτων της αδράνειας της Διοίκησης, η οποία σε τέτοιες περιπτώσεις είναι συχνά μη αναστρέψιμη...».

Πέρα από τη διασφάλιση της επιβολής όποιων εγχώριων/εθνικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξετάζει και την επάρκεια του εσωτερικού δικαίου, για να διαπιστώσει εάν το κράτος έχει διασφαλίσει μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων της κοινότητας και των δικαιωμάτων των θιγόμενων. Το Δικαστήριο παρέχει σε κάθε κράτος ένα μεγάλο περιθώριο εκτίμησης (*marge d' appreciation*) ως προς αυτό, διότι οι εθνικές αρχές «είναι καταρχήν σε καλύτερη θέση από ένα διεθνές δικαστήριο για να εκτιμήσουν τις απαιτήσεις» σε ένα συγκεκριμένο τοπικό πλαίσιο και να καθορίσουν τις πιο κατάλληλες περιβαλλοντικές πολιτικές και μεμονωμένα μέτρα λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της τοπικής κοινότητας, ειδικά σε ένα πολύπλοκο τομέα, όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος. Το δικαίο του περιβάλλοντος επηρεάζεται έντονα από την επιστήμη, λόγω του ίδιου του αντικειμένου του, που αφορά τη φύση και τη ρύπανση. Είναι ένα δικαίο που διαμορφώνεται από την πολιτική βούληση και αντανακλά με τη σειρά του ή τουλάχιστον οφείλει να αντανακλά τις κοινωνικές ανάγκες. Ο αποδεκτός από μια κοινωνία κίνδυνος είναι προϊόν στάθμισης τόσο των ατομικών όσο και των συλλογικών δικαιωμάτων. Η ευθύνη για τον αποδεκτό κίνδυνο είναι πρωτίστως πολιτική⁵⁷. Ακόμη κι εάν κρίνει ότι το κράτος αποφάσισε λανθασμένα, το Δικαστήριο δεν θα καθορίσει επακριβώς τις ενέργειες, που όφειλαν να γίνουν για τη μείωση της ρύπανσης, με ένα πιο αποτελεσματικό τρόπο.

Έτσι στην υπόθεση της *Fadayeva κατά Ρωσίας*⁵⁸ (λειτουργία εργοστασίου χάλυβα σε κοντινή απόσταση από το σπίτι της αιτούσας θέτοντας σε κίνδυνο την υγεία και την ευημερία της), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «... Θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίξουμε ότι το κράτος

⁵⁷ Ibid 51, βλ. άρθρο Γ. Π. Σιούτη

⁵⁸ FADEYEVA κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Απόφαση FINAL 30/11/2005, παρ. 133.

ή η ρυπογόνα επιχείρηση είχαν την υποχρέωση να παρέχουν στον αιτούντα δωρεάν στέγαση και, εν πάση περιπτώσει, δεν είναι καθήκον του Δικαστηρίου να υπαγορεύσει συγκεκριμένα μέτρα, τα οποία θα έπρεπε να λάβουν τα κράτη για να συμμορφωθούν με τα θετικά τους καθήκοντα, σύμφωνα με το άρθρο 8 της Σύμβασης. Στην παρούσα υπόθεση, ωστόσο, παρόλο που η κατάσταση γύρω από το εργοστάσιο απαιτεί ειδική μεταχείριση εκείνων που ζουν εντός της ζώνης, το κράτος δεν προσέφερε στην προσφεύγουσα αποτελεσματική λύση για να την βοηθήσει να απομακρυνθεί από την επικίνδυνη περιοχή...». Εν προκειμένω, ήταν αρκετό για το Δικαστήριο να κρίνει ότι η κατάσταση απαιτούσε ειδική μεταχείριση για όσους ζούσαν κοντά στην εγκατάσταση αφήνοντας στην κυβέρνηση τη λήψη περαιτέρω συγκεκριμένων μέτρων.

Πέρα, όμως, από το ΕΔΔΑ, ένας άλλος εποπτικός φορέας ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαπίστωσε, επίσης, παραβιάσεις ουσιαστικών εγγυήσεων οφειλόμενες στην αδυναμία του κράτους να υιοθετήσει διατάξεις, που να διασφαλίζουν την προστασία του περιβάλλοντος. Δυο σημαντικές υποθέσεις που κρίθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων⁵⁹ είναι ελληνικές και αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος.

Η πρώτη, που είναι και η πρώτη υπόθεση με περιβαλλοντικό περιεχόμενο, που διερευνήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, είναι η υπόθεση *Τόρμα Μαραγκοπούλου κατά Ελλάδος*⁶⁰. Σύμφωνα με την αναφορά του 2003, η Ελλάδα απέτυχε να συμμορφωθεί με το άρθρο 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (European Social Charter)⁶¹, επειδή, στις κύριες περιοχές όπου εξορύσσεται ο λιγνίτης, το κράτος δεν έλαβε

⁵⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (Συμβούλιο της Ευρώπης). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων παρακολούθη τη συμμόρφωση με τον Χάρτη βάσει δύο συμπληρωματικών μηχανισμών: μέσω συλλογικών καταγγελιών που υποβάλλονται από τους κοινωνικούς εταίρους και άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις (Διαδικασία συλλογικών καταγγελιών) και μέσω εθνικών εκθέσεων που συντάσσουν τα συμβαλλόμενα μέρη (Σύστημα αναφοράς).

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-of-social-rights>

⁶⁰ Τόρμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου κατά Ελλάδος, αναφορά 30/2005, EUROPEAN COMMITTEE OF SOCIAL RIGHTS ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ, Απόφαση: 6/12/2006, Δημοσίευση: 7/06/2007.

⁶¹ Με την ονομασία **Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης**, φέρεται διεθνής συνθήκη που συνομολογήθηκε από κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και υπογράφηκε στο Τορίνο το 1961 και που αναθεωρήθηκε το 1996. Η Ελλάδα επικύρωσε τη συνθήκη το 1984 με τον Νόμο 1426/1984. Κατ' εφαρμογή της παραπάνω συνθήκης ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων που παρακολουθεί τις ετήσιες αναφορές - εκθέσεις των κρατών μελών στην ευρύτερη εφαρμογή της, εξετάζοντας παράλληλα σχετικές καταγγελίες (Πληροφορίες Wikipedia).

Άρθρο 11: Δικαίωμα για προστασία της υγείας. - Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για προστασία της υγείας, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λαμβάνουν είτε απευθείας είτε με τη συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών οργανώσεων, κατάλληλα μέτρα που αποσκοπούν ιδίως: 1. Να εξαφανίζουν κατά το δυνατό τα αίτια μη ικανοποιητικής υγείας. 2. Να προβλέπουν συμβουλευτικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διαφώτισης σε ό,τι αφορά τη βελτίωση της υγείας και την ανάπτυξη της συναίσθησης ατομικής ευθύνης στον τομέα της υγείας. 3. Να προλαβαίνουν, κατά το δυνατό, τις επιδημικές, ενδημικές και άλλες ασθένειες.

επαρκώς υπόψη τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις ή δεν ανέπτυξε κατάλληλη στρατηγική για την πρόληψη και αναχαίτηση των κινδύνων για τη δημόσια υγεία. Κατά τους ισχυρισμούς του Ιδρύματος, υπήρχε, επίσης, παραβίαση των άρθρων 2§4 και 3 του Χάρτη, επειδή δεν υπήρχε νομικό πλαίσιο που να διασφαλίζει την ασφάλεια των εργαζομένων σε ορυχεία λιγνίτη, και δεν επωφελούνταν από μειωμένες ώρες εργασίας ή επιπλέον διακοπές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό κράτος παραβίασε τον Χάρτη. Σχετικά με το ζήτημα του δικαιώματος για την προστασία της υγείας (άρθρο 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη), η Επιτροπή εξέτασε το Ελληνικό Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και το έκρινε ανεπαρκές υπό το φως των υποχρεώσεων του Πρωτοκόλλου του Κιότο και της αρχής που απαιτεί τη χρήση των «βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών, αφού το Εθνικό Σχέδιο προέβλεπε εκπομπές αερίων θερμοκηπίου για ολόκληρη τη χώρα και όλους τους τομείς σε συνδυασμό με αύξηση κατά 39,2% έως το 2010, ενώ η Ελλάδα είχε δεσμευτεί, στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου του Κιότο, σε αύξηση αυτών των αερίων όχι περισσότερο από 25% το 2010. Ενώ η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι ελληνικοί κανονισμοί για την πληροφόρηση και τη συμμετοχή του κοινού ήταν ικανοποιητικοί, τα στοιχεία έδειξαν «ότι στην πράξη οι ελληνικές αρχές δεν εφαρμόσανε ικανοποιητικά τη σχετική νομοθεσία»⁶².

Μια μεταγενέστερη εξίσου σημαντική περιβαλλοντική υπόθεση που έκρινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων είναι η αναφορά της Διεθνούς Ομοσπονδίας Συνδέσμων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (*International Federation of Human Rights Leagues*) κατά Ελλάδος⁶³. Η υπόθεση αφορούσε την απόρριψη αποβλήτων στον ποταμό Ασωπό και τις επακόλουθες επιβλαβείς επιπτώσεις της περιβαλλοντικής ρύπανσης σε μεγάλη κλίμακα στην ανθρώπινη υγεία, γεγονός που συνιστά παραβίαση του άρθρου 11 του Χάρτη του 1961. Σύμφωνα με την καταγγέλλουσα οργάνωση, το ελληνικό κράτος δεν είχε λάβει αρκετά μέτρα για την εξάλειψη ή τη μείωση των επιβλαβών επιπτώσεων της ρύπανσης στην υγεία και στη διασφάλιση της πλήρους απόλαυσης του δικαιώματος των θιγόμενων ατόμων στην προστασία της υγείας.

⁶² Ibid 60, παρ. 34.

⁶³ Διεθνής Ομοσπονδία Συνδέσμων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (*International Federation of Human Rights Leagues*) κατά Ελλάδος, αναφορά, 72/2011, EUROPEAN COMMITTEE OF SOCIAL RIGHTS ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ, Απόφαση: 23/01/2013, Δημοσίευση: 05/06/2013.

Η υπόθεση του Ασωπού βρίσκεται στην επικαιρότητα επί σειρά ετών, χωρίς να έχει δοθεί οριστική λύση στο πρόβλημα. Ο Συνήγορος του Πολίτη είχε γίνει αποδέκτης αναφορών πολιτών, οι οποίοι κατήγγειλαν ότι η ρύπανση στην περιοχή δημιουργεί σοβαρούς κινδύνους για τη δημόσια υγεία⁶⁴. Το ζήτημα διερευνήθηκε από την Αρχή, η οποία είχε ήδη ζητήσει από το 2012 συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση της ρύπανσης στην περιοχή του Ασωπού ποταμού προειδοποιώντας ότι τυχόν καθυστέρηση ενδέχεται να έχει σοβαρές συνέπειες για το περιβάλλον και τη δημόσια υγεία. Τα μέτρα περιλάμβαναν τη θέσπιση ειδικού ορίου για το εξασθενές χρώμιο στο πόσιμο νερό, τον έλεγχο των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και ενημέρωση για τις επιπτώσεις της ρύπανσης στην αγροτική παραγωγή της περιοχής.

Όπως αναφέρεται στην απόφαση της Επιτροπής, τα προβλήματα που ισχυρίστηκε η Ομοσπονδία και αναγνώρισε και η Ελληνική Κυβέρνηση, δηλ. η ρύπανση και οι επιβλαβείς επιπτώσεις τους στην υγεία είναι γνωστές εδώ και πολύ καιρό και οι ελληνικές αρχές παρέμεναν ανενεργές για περισσότερα από 40 χρόνια.

Σύμφωνα με την απόφαση και το άρθρο 11 του Χάρτη, «ο καθένας έχει το δικαίωμα να επωφεληθεί από οποιαδήποτε μέτρα που του επιτρέπει να απολαμβάνει το μέγιστο δυνατό επίπεδο υγείας που επιτυγχάνεται και προκειμένου να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους, οι εθνικές αρχές πρέπει να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα, όπως η εισαγωγή τιμών κατωφλίου για εκπομπές.....ενόψει των απειλών βλάβης στον άνθρωπο, στην υγεία των κατοίκων της περιοχής, σύμφωνα με τα άρθρα 11§§1 και 3, κατάλληλα μέτρα που αποσκοπούν στην εξάλειψη και την πρόληψη όλων των αιτιών κακής υγείας και ασθενειών στην περιοχή των Οινόφυτων ...Το σοβαρό και περίπλοκο πρόβλημα της ρύπανσης στην κοιλάδα του Ασωπού και των υπόγειων υδάτων από εξασθενές χρώμιο και άλλα ρυπογόνα βαρέα μέταλλα και κράματα, έχει εξαπλωθεί και αυξήθηκε ως αποτέλεσμα της ασυγχώρητης αδιαφορίας του ελληνικού κράτους τα τελευταία χρόνια και, ειδικότερα, από το 2007, όταν ανιχνεύθηκε εξασθενές χρώμιο στο πόσιμο νερό και τα υπόγεια ύδατα...». Και η Επιτροπή τόνισε ότι «...Όσον αφορά στην εφαρμογή του δικαιώματος στην προστασία της υγείας, η Επιτροπή θεωρεί ότι, όταν μια προκαταρκτική επιστημονική αξιολόγηση υποδεικνύει ότι υπάρχουν εύλογοι λόγοι ανησυχίας σχετικά με πιθανές επικίνδυνες επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία,

---

⁶⁴ Βλ. Δελτίο Τύπου ΣτΠ «Ασωπός: Μέτρα για την προστασία της δημόσιας υγείας ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη», 09/02/2012.

το κράτος πρέπει να λάβει προληπτικά μέτρα σύμφωνα με το υψηλό επίπεδο προστασίας που καθορίζεται από το άρθρο 11. Όπου απαιτείται, αυτά τα μέτρα πρέπει να λαμβάνονται σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις που λαμβάνονται από τα εθνικά δικαστήρια. Συνοπτικά, η Επιτροπή θεωρεί ότι το ελληνικό κράτος απέτυχε να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για την εξάλειψη, στο μέτρο του δυνατού, των αιτιών κακής υγείας και να αποτρέψει όσο το δυνατόν περισσότερο ασθένειες ...και....θεωρεί ότι αυτές οι ελλείψεις παραβιάζουν το άρθρο 11§§1 και 3 του Χάρτη...». Όσον αφορά στην παραβίαση της παρ. 2 του άρθρου 11, η απόφαση ορίζει ότι «Η ενημέρωση του κοινού, ιδίως μέσω εκστρατειών ευαισθητοποίησης, πρέπει να είναι προτεραιότητα για τη δημόσια υγεία. Η ακριβής έκταση αυτών των δραστηριοτήτων μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τη φύση των προβλημάτων δημόσιας υγείας στις ενδιαφερόμενες χώρες..».

Η επιβολή ουσιαστικών προτύπων περιβαλλοντικής ποιότητας δεν αποκλείει, αλλά μάλλον ενισχύει τα διαδικαστικά δικαιώματα. Τα δικαστήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν ερμηνεύσει τα διαδικαστικά δικαιώματα και τις αντίστοιχες κρατικές υποχρεώσεις ως ουσιαστικές εγγυήσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως το δικαίωμα στη ζωή και στην ιδιωτική και την οικιακή ζωή. Αυτό φάνηκε σε υποθέσεις του ΕΔΔΑ, όπου τα διαδικαστικά δικαιώματα δεν είναι τόσο ισχυρά όσο τα κατοχυρωμένα από τη Σύμβαση ανθρώπινα δικαιώματα.

Στην υπόθεση *Guerra κατά Ιταλίας*⁶⁵, οι αιτούντες ισχυρίστηκαν παραβίαση των άρθρων 2, 8 και 10 της ΕΣΔΑ από τις ιταλικές αρχές, οι οποίες απέτυχαν να μετριάσουν τον κίνδυνο μεγάλου ατυχήματος από γειτονικό εργοστάσιο χημικών, και άρνηση πληροφόρησης προς τους κατοίκους της περιοχής σχετικά με τους κινδύνους και τις διαδικασίες εκτάκτου ανάγκης. Ο ισχυρισμός «δικαίωμα στην ενημέρωση» κατά το άρθρο 10 απορρίφθηκε, επειδή η ΕΣΔΑ δεν απαιτεί τη συλλογή και διάδοση πληροφοριών σχετικά με το περιβάλλον, αλλά το Δικαστήριο ενσωμάτωσε ουσιαστικά αυτήν την απαίτηση στον ισχυρισμό του αιτούντος στο άρθρο 8 ως «διαδικαστική διάσταση» της υποχρέωσης του κράτους να διασφαλίζει τον αποτελεσματικό σεβασμό του δικαιώματος των αιτούντων στην οικογενειακή και οικιακή ζωή.

---

⁶⁵ Guerra and others κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Απόφαση 19/2/1998.

Σε άλλη υπόθεση⁶⁶, αναφορικά με την ευθύνη των αρχών για την απώλεια συγγενικών προσώπων και περιουσίας από έκρηξη μεθανίου σε χώρο ανεξέλεγκτης ταφής απορριμμάτων, το δικαστήριο συγχώνευσε τα διαδικαστικά δικαιώματα στην ουσιαστική αξιολόγηση, διαπιστώνοντας ότι «ιδιαίτερη έμφαση» πρέπει να δοθεί στο δικαίωμα του κοινού για πληροφορίες σχετικά με τους κινδύνους για τη ζωή και το καθήκον να διερευνήσει πότε υπάρχει απώλεια ζωής. Φυσικά, ως προς την ουσία της υπόθεσης, το Δικαστήριο εξήγησε ότι το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2) εφαρμόζεται «...στο πλαίσιο οποιασδήποτε δραστηριότητας, είτε δημόσια είτε όχι, στην οποία διακυβεύεται το δικαίωμα στη ζωή, και κατά μείζονα λόγο στην περίπτωση βιομηχανικών δραστηριοτήτων, οι οποίες από τη φύση τους είναι επικίνδυνες, όπως η λειτουργία χώρων συλλογής αποβλήτων».

Στην υπόθεση *Budayeva κατά Ρωσίας*⁶⁷, υπόθεση ανάλογη με την προηγούμενη, αν και εν προκειμένω επρόκειτο για επαναλαμβανόμενες φυσικές καταστροφές και όχι επίπτωση από ανθρώπινη δραστηριότητα, οι αρχές -γνωρίζοντας τους κινδύνους κατολισθήσεων λάσπης σε μια περιοχή εξόρυξης- απέτυχαν να λάβουν μέτρα προφύλαξης, με αποτέλεσμα την πρόκληση θανάτων σε ένα χωριό και απώλεια περιουσίας. Οι αιτούντες επικαλέστηκαν παραβιάσεις του άρθρου 2 (δικαίωμα στη ζωή) και του Πρωτοκόλλου 1, του άρθρου 1 (δικαίωμα στην ιδιοκτησία). Το Δικαστήριο έκρινε την κυβέρνηση υπεύθυνη για την απώλεια ζωής, αλλά διαπίστωσε ότι δεν αποδεικνύεται ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ έλλειψης μέτρων για την αποφυγή των κατολισθήσεων και απώλειας περιουσίας. Εξετάζοντας την ουσιαστική πτυχή των υποχρεώσεων της ρωσικής κυβέρνησης αναφορικά με τις επικίνδυνες δραστηριότητες, το Δικαστήριο έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην έκδοση κανονισμών στοχεύοντας στα ειδικά χαρακτηριστικά της εν λόγω δραστηριότητας, ιδίως όσον αφορά το επίπεδο του δυνητικού κινδύνου για την ανθρώπινη ζωή. Αυτού του είδους οι κανονισμοί πρέπει να διέπουν την αδειοδότηση, τη λειτουργία, την ασφάλεια και την επίβλεψη της δραστηριότητας και πρέπει να υφίσταται υποχρέωση όλων των ενδιαφερομένων να λαμβάνουν πρακτικά μέτρα για να διασφαλίσουν την αποτελεσματική προστασία των πολιτών των οποίων η ζωή μπορεί να απειληθεί από τους

---

⁶⁶ *Oneryildiz κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 30/11/2004, παρ. 71. Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι «...το άρθρο 2 δεν αφορά μόνο τους θανάτους που προκύπτουν από τη χρήση βίας από πράκτορες του κράτους, αλλά επίσης, ..., ορίζει μια θετική υποχρέωση στα κράτη να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση της ζωής εκείνων που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους...».

⁶⁷ *Budayeva and others κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 20/03/2008.

εγγενείς κινδύνους. Μεταξύ αυτών των μέτρων, είναι και το δικαίωμα στην πληροφόρηση του κοινού⁶⁸. Η επιλογή συγκεκριμένων πρακτικών μέτρων είναι κατ' αρχήν ένα ζήτημα εντός του περιθωρίου εκτίμησης (*marge d' appréciation*) του κράτους και το Δικαστήριο επιδιώκει να αποφεύγει να θέτει ένα αδύνατο ή δυσανάλογο βάρος στις αρχές. Το μεγάλο περιθώριο εκτίμησης που παρέχεται σε περιβαλλοντικά ζητήματα, οφειλόμενο στην τεχνική πολυπλοκότητα και στις συχνές αποκλίσεις των κρατικών προτεραιοτήτων και των πόρων, θέτει ακόμη μεγαλύτερο βάρος στον τομέα της αποκατάστασης της έκτακτης ανάγκης μετά το γεγονός ως απόκριση σε καιρικά φαινόμενα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η θετική υποχρέωση του κράτους είναι μικρότερη στο πλαίσιο των φυσικών καταστροφών, καθώς είναι εκτός του ανθρώπινου ελέγχου από ότι στη σφαίρα επικίνδυνων ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Το δικαίωμα στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας, το οποίο δεν είναι απόλυτο, απαιτεί μόνο το κράτος να κάνει ό, τι είναι εύλογο για τις περιστάσεις. Το επίπεδο φροντίδας είναι διαφορετικό και υψηλότερο όταν ο κίνδυνος συνεπάγεται πιθανή απώλεια ζωής. Τέλος, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το διαδικαστικό δικαίωμα ενημέρωσης του κοινού μπορεί να εφαρμοστεί μόνο εάν η κυβέρνηση λάβει τις σχετικές πληροφορίες, οι οποίες στην προκειμένη περίπτωση ήταν απαραίτητες για τη διασφάλιση της ασφάλειας των κατοίκων. Εν προκειμένω, η αποτυχία των αρχών να διασφαλίσουν τη λειτουργία ενός συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης ήταν αναιτιολόγητη.

---

⁶⁸ Ibid, παρ. 132.

1.4.3 ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Το ζήτημα της εκτίμησης του κινδύνου και της προφύλαξης είναι από τα πλέον σημαντικά στην εκδίκαση ουσιαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων. Ορισμένες διαδικασίες για τα ανθρώπινα δικαιώματα περιορίζουν συχνά τη δυνατότητα προσφυγής (νομιμοποίηση - locus standi) μόνο στα «θύματα» των παραβιάσεων⁶⁹. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει μια επαρκής απειλή για τους αιτούντες, ώστε να χαρακτηριστούν ως θύματα, *πχ* ο κίνδυνος ζημίας από πυρηνική ακτινοβολία λόγω πυρηνικών δοκιμών θεωρήθηκε πολύ απομακρυσμένος, για να χαρακτηρίσει θύματα τους διαμαρτυρούμενους κατοίκους. Η αρχή της προφύλαξης παίζει καθοριστικό ρόλο στο να ενσωματώσει περισσότερους κινδύνους μέσα στο πεδίο των διαφορών για τα ανθρώπινα δικαιώματα⁷⁰.

Η έννοια του κινδύνου καθορίζεται από την ποιοτική και ποσοτική αξιολόγηση της πιθανότητας, της συχνότητας και της βαρύτητας των πιθανών ή γνωστών δυσμενών για το περιβάλλον αποτελεσμάτων. Η επιστημονική αβεβαιότητα από τη μια, που χαρακτηρίζει το δίκαιο περιβάλλοντος λόγω της αβεβαιότητας που κυριαρχεί στις επιστήμες της φύσης και της τεχνολογικής προόδου, και η πολιτική βούληση για τη μείωση των πιθανών αρνητικών αποτελεσμάτων από την άλλη αποτελούν τους δυο παράγοντες που επηρεάζουν αυτούς που αποφασίζουν να λάβουν μέτρα ή να απέχουν⁷¹. *«Ο ισολογισμός των νομικών αβεβαιοτήτων είναι βαρύς, αλλά η ευφύια των νομικών οφείλει να τείνει στην εξημέρωση της αβεβαιότητας και στη μείωση των αποτελεσμάτων της»*, υπογραμμίζει η *Ζακλίν Μοράν*

---

⁶⁹ Με τον όρο «θύμα», το άρθρο 34 της Σύμβασης ορίζει το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που θίγονται άμεσα ή έμμεσα από την επικαλούμενη παραβίαση. Έτσι, το άρθρο 34 αφορά όχι μόνον το άμεσο θύμα ή τα άμεσα θύματα της επικαλούμενης παραβίασης, αλλά και κάθε έμμεσο θύμα στο οποίο η παραβίαση αυτή μπορεί να προξενήσει ζημία ή που έχει βάσιμο προσωπικό συμφέρον να επιτύχει τον τερματισμό της. Η έννοια του «θύματος» ερμηνεύεται κατά τρόπο αυτόνομο και ανεξάρτητο από τους κανόνες του εθνικού δικαίου όπως το έννομο συμφέρον και η νομιμοποίηση, αν και το Δικαστήριο οφείλει να λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι ο προσφεύγων ήταν διάδικος στην εθνική διαδικασία. Προκειμένου να έχει το δικαίωμα να καταθέσει μία προσφυγή βάσει του άρθρου 34, ο προσφεύγων πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει ότι «εθίγη άμεσα» από το επίδικο μέτρο. Αυτή η προϋπόθεση είναι απαραίτητη προκειμένου να κινηθεί ο μηχανισμός προστασίας της Σύμβασης, βλ. ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΟΔΗΓΟ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΩΝ ΠΑΡΑΔΕΚΤΟΥ, ΕΣΔΑ.

⁷⁰ Dinah Shelton, Developing substantive environmental rights, *Journal of Human Rights, and the Environment*, 1, Μάρτιος 2010, σελ. 89.

⁷¹ βλ. Γλ. Π. Σιούτη, Η αρχή της προφύλαξης και η διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων, άρθρο στο *Περιβάλλον & Δίκαιο*, τ. 8^ο/2004, σελ. 455 επ..

Ντεβιλλέ»⁷². Στον προσδιορισμό της διακινδύνευσης ουσιαστική είναι και η στάθμιση των ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων στο δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο.

Στην υπόθεση *Taşkin κατά Τουρκίας* αναφορικά με την άδεια λειτουργίας χρυσωρυχείου με χρήση υδροκυανίου, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ εφαρμόζεται σε σοβαρές περιβαλλοντικές συνθήκες ρύπανσης, που μπορεί να επηρεάσουν την ευημερία των ατόμων και την απόλαυση της κατοικίας τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να επηρεάζουν την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή δυσμενώς, χωρίς, ωστόσο, να θέτουν σε σοβαρό κίνδυνο την υγεία τους (βλ. και *López Ostra κατά Ισπανίας*, απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1994, σειρά Α αρ. 303-C, παρ. 51). Το Δικαστήριο τόνισε ότι ισχύει το ίδιο «όταν οι επικίνδυνες συνέπειες μιας δραστηριότητας, στις οποίες τα ενδιαφερόμενα άτομα ενδέχεται να εκτεθούν, έχουν προσδιοριστεί ως μέρος της διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων κατά τρόπο ώστε να δημιουργήσουν έναν αρκετά στενό δεσμό με την ιδιωτική και την οικογενειακή ζωή για τους σκοπούς του άρθρου 8. Εάν αυτό δεν συνέβαινε, η θετική υποχρέωση του κράτους να λάβει εύλογα και κατάλληλα μέτρα για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων του αιτούντος σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 8 θα ήταν μηδενική. ...»⁷³.

Το πρόβλημα της διερεύνησης και της έλλειψης πραγματογνωμοσύνης αναφέρεται συχνά ως εμπόδιο στην παροχή ουσιαστικού περιεχομένου στα περιβαλλοντικά δικαιώματα. Σε διεθνές επίπεδο, αυτό μέχρι στιγμής δεν έχει αποδειχθεί μεγάλο εμπόδιο, επειδή στις περισσότερες περιπτώσεις η διερεύνηση από τα εθνικά δικαστήρια, τους αρμόδιους φορείς και ερευνητές έχει ήδη αποκαλύψει τους κινδύνους ή την επακόλουθη βλάβη.

Η υπόθεση *Ledayeva κατά Ρωσίας*⁷⁴, η οποία αποτελεί συνέχεια της προαναφερθείσας υπόθεσης *Fadayeva*, αφορά στη ρύπανση από συγκέντρωση ορισμένων επικίνδυνων ουσιών υψηλότερη από ασφαλή επίπεδα, όπως ορίζεται από την εθνική νομοθεσία, σε κατοικημένες περιοχές γύρω από χαλυβουργείο σε σημαντικό κέντρο παραγωγής χάλυβα περίπου 300 χλμ βορειοανατολικά της Μόσχας. Το εργοστάσιο ήταν και παραμένει το μεγαλύτερο μεταλλουργείο σιδήρου στη Ρωσία και κύριος υπεύθυνος της περιβαλλοντικής

⁷² Βλ. άρθρο Γλ. Π. Σιούτη, Η αρχή της προφύλαξης και η διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων, άρθρο στο *Περιβάλλον & Δίκαιο*, τ. 8^ο/2004, σελ. 455 αναφορά σε J. Morand-Deville, *Plaidoyer pour les docteurs angeliques*, Conseil d'Etat, EDCE, rapport 1995, La Documentation Française, 1996, no 47.

⁷³ *Taşkin and others κατά Τουρκίας*, παρ. 113.

⁷⁴ *Ledayeva Dobrokhotova, Zolotareva and Romashina κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 26/10/2006.

ρύπανσης. Προκειμένου να οριοθετηθούν οι περιοχές που ρυπαίνονταν από την παραγωγή χάλυβα, οι αρχές καθιέρωσαν μια ζώνη προστασίας γύρω από τις εγκαταστάσεις του χαλυβουργείου επονομαζόμενη ως «ζώνη υγειονομικής ασφάλειας» (sanitary security zone). Αν και αυτή η ζώνη, θεωρητικά, έπρεπε να διαχωρίζει το εργοστάσιο από τις κατοικημένες περιοχές της πόλης, στην πράξη χιλιάδες άνθρωποι (συμπεριλαμβανομένων των οικογενειών των αιτούντων) ζούσαν εκεί. Το Δικαστήριο εξήγησε ότι «...Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σοβαρή βιομηχανική ρύπανση επηρεάζει αρνητικά τη δημόσια υγεία εν γένει. Ωστόσο, είναι συχνά αδύνατο να ποσοτικοποιηθούν τα αποτελέσματα σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση και να γίνει διάκριση από την επίδραση άλλων σχετικών παραγόντων, όπως η ηλικία, το επάγγελμα κ.λπ. Η «ποιότητα ζωής» είναι ένα πολύ υποκειμενικό χαρακτηριστικό που δύσκολα προσφέρεται για έναν ακριβή ορισμό. Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές αποδεικτικές δυσκολίες, το Δικαστήριο δεν έχει άλλη επιλογή εκτός από το να δείξει εμπιστοσύνη κυρίως, αν και όχι αποκλειστικά, στα ευρήματα των εθνικών δικαστηρίων και άλλων αρμόδιων αρχών για τον καθορισμό πραγματικών περιστάσεων της υπόθεσης..»⁷⁵. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έλαβε υπόψη ότι αναγνωρίστηκε ευρέως ότι η περιβαλλοντική κατάσταση ήταν δυσμενής για τους κατοίκους της πόλης γύρω από το χαλυβουργείο και επηρέασε αρνητικά την υγεία και την ευημερία τους⁷⁶.

Κατά τον Shelton, το πρότυπο (standard) απόδειξης για το Δικαστήριο είναι υψηλό, αλλά ευέλικτο, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις συχνά είναι και η μόνη πηγή σχετικών αποδεικτικών στοιχείων.

Το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι «...κατά την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων, η γενική αρχή είναι η εφαρμογή του προτύπου απόδειξης «πέρα από κάθε εύλογη αμφιβολία». Τέτοια απόδειξη μπορεί να προκύψει από τη συνύπαρξη επαρκώς ισχυρών, σαφών και συναφών συμπερασμάτων ή παρόμοιων αμετάκλητων τεκμηρίων. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι αποτελεί πρακτική του Δικαστηρίου να επιτρέπει ευελιξία ως προς αυτό, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση του διακυβευόμενου ουσιαστικού δικαιώματος και τυχόν εμπλεκόμενες δυσκολίες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μόνο η καθής κυβέρνηση έχει πρόσβαση σε πληροφορίες ικανές να επιβεβαιώσουν ή να αντικρούσουν τους ισχυρισμούς του

---

⁷⁵ Ledayeva κατά Ρωσίας, παρ. 90.

⁷⁶ Ibid, παρ. 92

αιτούντος. Κατά συνέπεια, είναι αδύνατη η αυστηρή εφαρμογή της αρχής *affirmati, non neganti, incumbit probatio...*»⁷⁷.

Αναζητώντας στοιχεία επαρκή για την ανάδειξη του τεκμηρίου βλάβης, το Δικαστήριο υπογράμμισε στην υπόθεση *Fadayeva* «...Στην παρούσα περίπτωση, ωστόσο, ο πολύ ισχυρός συνδυασμός έμμεσων αποδεικτικών στοιχείων και τεκμηρίων καθιστά δυνατό το συμπέρασμα ότι η υγεία της προσφεύγουσας επιδεινώθηκε ως αποτέλεσμα της παρατεταμένης έκθεσής της στις βιομηχανικές εκπομπές από το χαλυβουργείο.... Ακόμη και αν υποθεθεί ότι η ρύπανση δεν προκάλεσε ποσοτικά βλάβη στην υγεία της, αναπόφευκτα έκανε την προσφεύγουσα πιο ευάλωτη σε διάφορες ασθένειες. Επιπλέον, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι επηρέασε αρνητικά την ποιότητα ζωής της στην κατοικία της....»⁷⁸.

Είναι δεδομένο ότι η εθνική νομοθεσία και τα σχετικά πορίσματα πολλές φορές δεν είναι αξιόπιστα, διότι ενδέχεται τα ασφαλή επίπεδα να αλλάξουν για να εξυπηρετήσουν οικονομικά συμφέροντα χωρίς απαραίτητα να βασίζονται στην επιστήμη. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) και άλλοι επιστημονικοί φορείς έχουν καθορίσει μέσω επιδημιολογικών μελετών τι συνιστά ασφαλές επίπεδο συγκέντρωσης τοξικών, καρκινογόνων και άλλων επικίνδυνων ουσιών. Αξιοπίστα στοιχεία από τέτοιες μελέτες μπορεί και πρέπει να εισαχθούν για να αποδείξουν την υποτιθέμενη βλάβη, όταν η ρύπανση υπερβαίνει τα καθορισθέντα όρια, ακόμη και αν η εθνική νομοθεσία επιτρέπει υψηλότερες συγκεντρώσεις.

Στην περίπτωση του Ασωπού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η ύπαρξη σοβαρού περιβαλλοντικού ζητήματος μακράς διάρκειας οφείλεται στις διαπιστωμένα υψηλές τιμές εξασθενούς χρωμίου στο πόσιμο νερό, των περιοχών Ασωπού Βοιωτίας δημιουργώντας ενδεχόμενο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία. Η υπόθεση της ρύπανσης του Ασωπού ποταμού ξεκίνησε πριν από σαράντα περίπου χρόνια, όταν με Προεδρικό Διάταγμα του 1969, επιτράπη η εγκατάσταση βιομηχανιών στην ευρύτερη περιοχή των Οиноφύτων. Η απόφαση αυτή δεν καθόριζε τον τρόπο λειτουργίας τους, ούτε έθετε όρια στις

---

⁷⁷ *Fadayeva κατά Ρωσίας*, παρ. 79, «...In certain instances, only the respondent Government have access to information capable of corroborating or refuting the applicant's allegations; consequently, a rigorous application of the principle *affirmati, non neganti, incumbit probatio is impossible...*» (=the burden of proof lies upon him who asserts and not upon him who denies) (see *Aktaş v. Turkey*, no. 24351/94, § 272, ECHR 2003-V).

⁷⁸ *Ibid*, παρ. 88.

βιομηχανικές δραστηριότητες⁷⁹. Η δε εθνική νομοθεσία δεν καθόριζε παραμετρικές τιμές και όρια για το εξασθενές χρώμιο στο πόσιμο νερό.

Ο Συνήγορος του Πολίτη διερευνώντας το ζήτημα των διαπιστωμένα υψηλών τιμών εξασθενούς χρωμίου, με ενδεχόμενο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, σε έγγραφό του προς το Υπουργείο Υγείας το 2013, είχε επισημάνει ότι η ευρωπαϊκή νομοθεσία ορίζει, ως ανώτατη παραμετρική τιμή για το χρώμιο, τα 50 μg/l, χωρίς όμως ειδική αναφορά στο εξασθενές χρώμιο (Οδηγία 98/83/ΕΚ, ΚΥΑ Υ2/2600/2001). Είχε δε εκφράσει εγγράφως την άποψη ότι το Υπουργείο Υγείας επιβάλλεται να προβεί στον καθορισμό συγκεκριμένης παραμετρικής τιμής για το εξασθενές χρώμιο στο πόσιμο νερό, λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων⁸⁰ ότι:

- Η εμφάνιση επιστημονικών δεδομένων, σχετικά με την ενδεχόμενη επικινδυνότητα του εξασθενούς χρωμίου, επιτάσσει την εφαρμογή της Αρχής της Προφύλαξης, καθώς αρκεί η ύπαρξη αμφιβολιών, γύρω από την επέλευση σοβαρών ή μη αναστρέψιμων βλαβών στο περιβάλλον ή στη δημόσια υγεία, για τη λήψη μέτρων εκ μέρους της πολιτείας.
- Η Πολιτεία της Καλιφόρνια των ΗΠΑ, στην οποία εμφανίσθηκαν υψηλές συγκεντρώσεις εξασθενούς χρωμίου στο πόσιμο νερό, ξεκίνησε, το 2011, τη διαδικασία, ώστε για πρώτη φορά να τεθεί όριο στο εξασθενές χρώμιο. Καθοριστική στην απόφαση αυτή υπήρξε η εμφάνιση νέων επιστημονικών δεδομένων, που συσχέτιζαν συγκεκριμένη τιμή συγκέντρωσής του εξασθενούς χρωμίου στο πόσιμο νερό, με καρκινογενέσεις. Τον Αύγουστο του 2013, τέθηκε πλέον σε διαβούλευση το όριο των 10 μg/l εξασθενούς χρωμίου στο πόσιμο νερό.
- Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ιταλία έχει, ήδη από το 1999, θεσπίσει το όριο των 5 μg/l εξασθενούς χρωμίου στα επιφανειακά ύδατα που προορίζονται για πόσιμο νερό.

Το Υπουργείο Υγείας υποστήριξε ότι δεν έχει επαρκή επιστημονικά δεδομένα για τη θέσπιση διακριτού ορίου και πρόκρινε, ως μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας, την καταγραφή των συγκεντρώσεων του εξασθενούς χρωμίου, σε επίπεδο χώρας για περίοδο

---

⁷⁹ Βλ. και μελέτη ΤΕΕ, ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΩΠΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ, Ιούλιος 2009.

⁸⁰ Σύνοψη Διαμεσολάβησης ΣτΠ, Παρέμβαση του Συνηγούρου για τη θέσπιση διακριτού ορίου για το εξασθενές χρώμιο στο πόσιμο νερό, Μάρτιος 2014.

ενός έτους. Ωστόσο, τα στοιχεία των συγκεντρώσεων δεν μπόρεσαν να αξιοποιηθούν, καθώς τέθηκε ζήτημα αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων, λόγω σημαντικών αποκλίσεων στις εργαστηριακές μεθόδους ανάλυσης.

Τελικά, μετά από χρόνια, η Κοινή Υπουργική Απόφαση Γ1(δ)/ ΓΠ οικ.67322/2017 - ΦΕΚ 3282/Β/19-9-2017 σχετικά με την *Ποιότητα νερού ανθρώπινης κατανάλωσης σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις της Οδηγίας 98/83/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 3ης Νοεμβρίου 1998 όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2015/1787/ΕΕ*, έκανε το πρώτο βήμα θέτοντας την παράμετρο του εξασθενούς χρωμίου στο πλαίσιο συστηματικής παρακολούθησης του νερού, που προορίζεται για ανθρώπινη κατανάλωση και ορίζοντας ότι οι αρμόδιες Αρχές θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα δέοντα μέτρα για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μείωση της συγκέντρωσης του εξασθενούς χρωμίου στο νερό ανθρώπινης κατανάλωσης.

Η νομοθεσία για τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν έχει ως στόχο την παύση όλων των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, αλλά τη συνειδητοποίηση ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι χρησιμοποιούν περιορισμένους πόρους και παράγουν εκπομπές και απορρίμματα, που αναπόφευκτα έχουν εξατομικευμένες και σωρευτικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Αυτές οι επιπτώσεις θα πρέπει να εξεταστούν, να μετρηθούν και να παρακολουθηθούν, ώστε κάποιες δραστηριότητες να περιοριστούν ή να απαγορευτούν και σε αυτό μπορούν να συνεισφέρουν οι επιστήμες του περιβάλλοντος. Η ουσία των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων ενσωματώνει την ανάλυση των επιπτώσεων, που μπορούν να είναι ανεκτές, ώστε να προστατευτεί η φυσική βάση από την οποία εξαρτάται η ζωή. Η ποιότητα του περιβάλλοντος, τα πρότυπα, η προφύλαξη και οι αρχές της αειφορίας μπορούν να οριοθετήσουν τη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον και να συνεχίσουν να δίνουν ειδικό περιεχόμενο στο περιβαλλοντικά δικαιώματα.

1.5 ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑ

Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα εγγυώνται ότι τα συμφέροντα των ατόμων, αλλά και των ομάδων που ενδέχεται να ζημιωθούν, λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα και αποτελούν έναν αποτελεσματικό τρόπο διασφάλισης της προστασίας του περιβάλλοντος.

Ενώ τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα επικεντρώνονται συγκεκριμένα στα δικαιώματα πληροφόρησης, συμμετοχής και πρόσβασης στη δικαιοσύνη, τα ουσιαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα μπορεί να περιλαμβάνουν την πραγματοποίηση περαιτέρω ατομικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, όπως το δικαίωμα στην υγεία, σε καθαρό και φρέσκο πόσιμο νερό. Οι μελλοντικές γενιές μπορούν επίσης να θεωρηθούν κάτοχοι περιβαλλοντικών δικαιωμάτων. Επιπλέον, αν και τα περιβαλλοντικά δικαιώματα έχουν κυρίως παρουσιαστεί από μια ανθρωποκεντρική προοπτική, που αντιλαμβάνεται τα περιβαλλοντικά δικαιώματα ως ατομικά (ανθρώπινα) δικαιώματα, οι μελετητές θεωρούν ότι τα περιβαλλοντικά δικαιώματα απευθύνονται και σε μη κατόχους ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντανakλώντας έτσι πιο οικο-κεντρικές θέσεις και προοπτικές για την προστασία του περιβάλλοντος.

Ωστόσο, ενώ η συζήτηση και η κωδικοποίηση των ουσιαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, ιδίως του δικαιώματος σε ένα καθαρό και υγιεινό περιβάλλον, οδήγησε σε αντιπαραθέσεις, η εστίαση στα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα φαίνεται να έχει αποκτήσει περαιτέρω ώθηση, τόσο στη βιβλιογραφία όσο και στην πράξη.

Η Σύμβαση του Άρχους -ως το κατ' εξοχήν διεθνές κείμενο αναγνώρισης διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων- τονίζει ότι τα διαδικαστικά δικαιώματα ενισχύουν την ποιότητα των περιβαλλοντικών αποφάσεων, ευαισθητοποιώντας το κοινό για περιβαλλοντικά θέματα ενισχύοντας τη λογοδοσία της δημόσιας διοίκησης και τη διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων. Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα αντιμετωπίζονται ως μέρος των γενικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων και όχι ως ειδική κατηγορία αυτών. Ταυτίζονται με την προώθηση της εφαρμογής διεθνών περιβαλλοντικών υποχρεώσεων, τη (δημοκρατική) νομιμότητα και αποδοχή περιβαλλοντικών αποφάσεων,

την προώθηση του σεβασμού της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και τη βελτίωση της ποιότητας των περιβαλλοντικών αποφάσεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Το ΕΔΔΑ έχει διερευνήσει αρκετά διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα στη νομολογία του σε σχέση με το δικαίωμα στη ζωή, όπως αυτό προστατεύεται από το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον, το Δικαστήριο αναγνώρισε διαδικαστικά δικαιώματα και μέσα από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ που αναφέρεται στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, το άρθρο 13 σε αποτελεσματικά ένδικα μέσα και το άρθρο 11 που αφορά στην ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι. Επομένως, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η ΕΣΔΑ εμμέσως περιλαμβάνει διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα. Ακόμη, το άρθρο 1 του 1^{ου} πρόσθετου Πρωτοκόλλου που αφορά στην προστασία της ιδιοκτησίας συσχετίζεται πολλάκις με την περιβαλλοντική προστασία.

1.5.1 ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ

Το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, *«Κάθε πρόσωπο δικαιούται το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του...Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβαση δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου...»*. Το πεδίο εφαρμογής των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων που εγγυάται η ΕΣΔΑ δια του άρθρου 8 διαγράφεται μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Το ΕΔΔΑ επέκτεινε το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, ώστε να περιλαμβάνει ουσιαστικά δικαιώματα προστασίας από άμεση περιβαλλοντική βλάβη, καθώς και τα περιβαλλοντικά δικαιώματα πληροφόρησης, συμμετοχής και πρόσβασης στη δικαιοσύνη κατά τη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων, όπως αυτά κατοχυρώνονται από τα άρθρα 4-9 της Σύμβασης του Άαρχους.

Μία από τις πρώτες περιπτώσεις στις οποίες το ΕΔΔΑ εξέτασε τις διαδικαστικές περιβαλλοντικές υποχρεώσεις, όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, ήταν στην υπόθεση *Guerra κατά Ιταλίας*⁸¹. Οι αιτούντες, οι οποίοι ζούσαν κοντά σε εργοστάσιο λιπασμάτων, ισχυρίζονταν ότι οι ιταλικές αρχές είχαν αποτύχει στο να παρακολουθούν συστηματικά και να αξιολογούν επαρκώς τις εκπομπές της συγκεκριμένης μονάδας. Οι ενάγοντες διαμαρτυρήθηκαν για το έλλειμμα πληροφόρησης από τις ιταλικές αρχές προς τον τοπικό πληθυσμό σχετικά με τον παράγοντα κινδύνου και την ακολουθούμενη διαδικασία σε περίπτωση ατυχήματος στο κοντινό χημικό εργοστάσιο.

Το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου θεώρησε ότι το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα στην πληροφόρηση δεν ισχύει, καθώς δεν απαιτεί από τα κράτη τη διάδοση πληροφοριών σχετικά με τις δημόσιες αποφάσεις της δικής τους βούλησης. Η υπόθεση εξετάστηκε ως προς τη διαδικαστική υποχρέωση λήψης πληροφοριών για περιβαλλοντικά έργα ως μέρος των θετικών υποχρεώσεων, που απορρέουν από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Και κατέληξε ότι το άρθρο 8 ΕΣΔΑ παραβιάστηκε, κυρίως επειδή οι αιτούντες δεν είχαν λάβει πληροφορίες, που θα μπορούσαν να τους επιτρέψουν να αξιολογήσουν εάν οι εκπομπές του εργοστασίου θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά την οικογενειακή και ιδιωτική ζωή τους.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ιταλία δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι *παρενέβη* στην ιδιωτική ή την οικογενειακή ζωή των αιτούντων. Δεν διαμαρτυρήθηκαν για πράξη του Κράτους, αλλά για παράλειψη δράσης του. Ωστόσο, μολονότι ο σκοπός του άρθρου 8 είναι ουσιαστικά η προστασία του ατόμου από αυθαίρετες παρεμβάσεις από τις δημόσιες αρχές, το γεγονός αυτό δεν υποχρεώνει απλώς το κράτος να απέχει από τέτοια παρέμβαση: εκτός από αυτήν την κατά κύριο λόγο αρνητική δέσμευση, ενδέχεται να υπάρχουν και θετικές υποχρεώσεις με στόχο τον ουσιαστικό σεβασμό της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την ευημερία των ατόμων και την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή τους. Έκρινε, λοιπόν, ότι το κράτος δεν εκπλήρωσε την υποχρέωσή του να διασφαλίσει το δικαίωμα των προσφευγόντων στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής τους, κατά παράβαση του άρθρου 8 της Σύμβασης⁸²

---

⁸¹ *Guerra and others κατά Ιταλίας*, app. no 14967/89, ΕΔΔΑ, απόφαση 19.02.1998, παρ. 58-60.

⁸² *ibid*, παρ. 60.

Στην υπόθεση *López Ostra κατά Ισπανίας* του 1994, το ΕΔΔΑ προχώρησε στη διασταλτική ερμηνεία των διατάξεων της ΕΣΔΑ, αλλά και στην προσαρμογή του στις νέες εξελίξεις⁸³. Η Gregoria López Ostra, ζούσε σε κοντινή απόσταση από ένα εργοστάσιο χημικών αποβλήτων, το οποίο δεν τηρούσε πλήρως τους κανονισμούς περί δημόσιας υγείας. Προσέφυγε, λοιπόν, στο ΕΔΔΑ για παραβίαση του δικαιώματός της στην οικογενειακή ζωή βάσει του άρθρου 8. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «Φυσικά, η σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την ευημερία των ατόμων και να τους αποτρέψει να απολαύσουν τις οικίες τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να επηρεάσουν αρνητικά την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή, χωρίς ωστόσο να θέσουν σοβαρά σε κίνδυνο την υγεία τους....το Δικαστήριο θεωρεί ότι το κράτος δεν κατόρθωσε να βρει μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ του συμφέροντος της οικονομικής ευημερίας της πόλης - εκείνου της εγκατάστασης μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων - και της πραγματικής απόλαυσης της προσφεύγουσας του δικαιώματός της στο σεβασμό της κατοικίας και της ιδιωτικής της και οικογενειακής ζωής»⁸⁴.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ καθορίζει τις λεπτομέρειες σχετικά με τις διαδικαστικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην πρόσβαση του κοινού στις πληροφορίες, ώστε το κοινό να είναι σε θέση να εκτιμήσει τους κινδύνους στους οποίους εκτίθεται και κάνει αναφορά στο άρθρο 5 παρ. 1γ της Σύμβασης του Άαρχους⁸⁵, σύμφωνα με το οποίο «...Στην

⁸³ Lopez Ostra κατά Ισπανίας, app. no 16798/90, ΕΔΔΑ, απόφαση 09.12.1994, παρ. 51, 58.

⁸⁴ Ibid, 51.

⁸⁵ Di Sarno and others κατά Ιταλίας, app. no 30765/08, ΕΔΔΑ 10.01.2012, παρ. 107. Χαρακτηριστική υπόθεση του ζητήματος διαχείρισης αποβλήτων στην Ιταλία. Σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης κηρύχθηκε η περιοχή της Καμπανίας της Ιταλίας από τις 11 Φεβρουαρίου 1994 έως τις 31 Δεκεμβρίου 2009 σχετικά με τη συλλογή, την επεξεργασία και τη διάθεση των απορριμμάτων. Αυτή η περίοδος περιλάμβανε πέντε μήνες κατά τους οποίους τα σκουπίδια στοιβάζονταν στους δρόμους. Δεκαοκτώ υπήκοοι που ζούσαν και/ή εργάζονταν σε αυτήν την περιοχή της Καμπανίας κίνησαν διαδικασίες ισχυριζόμενες παραβίαση των δικαιωμάτων τους βάσει των άρθρων 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας).

Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι ιταλικές αρχές είχαν εκπληρώσει την υποχρέωσή τους βάσει του άρθρου 8 να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τους κινδύνους για τα άτομα, αλλά είχαν παραβιάσει το άρθρο 13, αφού οι δικαστικές αρχές είχαν επιδείξει έλλειψη επιμέλειας κατά τη δίωξη των υπευθύνων. Αν και οι αιτούντες δεν είχαν παραπονεθεί για κανένα ιατρικό πρόβλημα και το δικαστήριο έκρινε ότι η ζωή και η υγεία τους δεν τέθηκαν σε κίνδυνο εξαιτίας της έκθεσής τους σε απόβλητα, διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματός τους στην κατοικία και την ιδιωτική ζωή βάσει του Άρθρου 8. Το δικαστήριο στήριξε αυτό το πόρισμα στο δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι «η συλλογή, η επεξεργασία και η διάθεση των αποβλήτων ήταν επικίνδυνες δραστηριότητες. Ως εκ τούτου, το κράτος είχε την υποχρέωση να λάβει εύλογα και κατάλληλα μέτρα ικανά να διασφαλίσουν το δικαίωμα των ενδιαφερομένων σε ένα υγιές και προστατευμένο περιβάλλον».

«...Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου... επηρέασε αρνητικά το δικαίωμα των προσφευγόντων στο σεβασμό της οικίας και της ιδιωτικής τους ζωής, κατά παράβαση του άρθρου 8 της Σύμβασης στην ουσιαστική του πτυχή. Ωστόσο, όσον αφορά τη διαδικαστική πτυχή του άρθρου 8 και την καταγγελία σχετικά με την εικαζόμενη παράλειψη παροχής πληροφοριών ...[το

περίπτωση τυχόν επικείμενης απειλής για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον, είτε προκαλείται από ανθρώπινες δραστηριότητες, είτε οφείλεται σε φυσικά αίτια, διαβιβάζονται αμέσως και αμελλητί στο κοινό που ενδέχεται να επηρεασθεί όλες οι πληροφορίες οι οποίες μπορούν να επιτρέψουν στο κοινό να λάβει μέτρα για την πρόληψη ή την άμβλυνση της ζημίας που προκύπτει από την απειλή και τις οποίες διαθέτει μια Δημόσια Αρχή...».

Έχοντας ως δεδομένη τη συχνή πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών υποθέσεων, το Δικαστήριο στην υπόθεση *Hatton κατά UK* αναφέρει ότι η ακολουθούμενη από το κράτος διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με περίπλοκα ζητήματα της περιβαλλοντικής και οικονομικής πολιτικής πρέπει να απαιτεί απαραίτητα κατάλληλες έρευνες και μελέτες, ώστε να επιτυγχάνεται μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των διαφόρων αντικρουόμενων συμφερόντων⁸⁶.

Στην υπόθεση *Grimkouskaya κατά Ουκρανίας*, το Δικαστήριο τόνισε ότι αρχικά η κυβέρνηση δεν ακολούθησε μια ορθή πολιτική περιβαλλοντικής διαχείρισης στην επαναδρομολόγηση του αυτοκινητόδρομου, και ότι δεν δόθηκε μια σημαντική (meaningful) ευκαιρία στο κοινό να συνεισφέρει στη σχετική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Λαμβάνοντας αυτά υπόψη, καθώς και τη Σύμβαση του Άαρχους κατέληξε ότι εν προκειμένω δεν επιτεύχθηκε δίκαιη ισορροπία και, επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Η υπόθεση αφορούσε στην αλλαγή δρομολόγησης της κυκλοφορίας ενός αυτοκινητόδρομου, εξαιτίας της οποίας το σπίτι της αιτούσας έγινε τελικά πρακτικά ακατοίκητο. Κραδασμοί και θόρυβος προκαλούνταν από εκατοντάδες φορτηγά, ενώ η ατμοσφαιρική ρύπανση αυξήθηκε σημαντικά με τα χρόνια. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι «...Η αποτυχία της κυβέρνησης να αποδείξει ότι η απόφαση για τον χαρακτηρισμό της οδού K. ως τμήμα του αυτοκινητόδρομου M04 είχε ληφθεί μετά από περιβαλλοντική μελέτη σκοπιμότητας και τη θέσπιση μιας ορθής πολιτικής περιβαλλοντικής διαχείρισης..., είχε κάνει επαρκείς προσπάθειες για τον μετριασμό των επιβλαβών συνεπειών του αυτοκινητόδρομου, ... η Κυβέρνηση δεν έδειξε ότι η αιτούσα είχε ουσιαστική ευκαιρία να συνεισφέρει στις σχετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, συμπεριλαμβανομένης της

δικαστήριο] θεωρεί ότι οι ιταλικές αρχές εκπλήρωσαν το καθήκον τους να ενημερώσουν τους ενδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανομένων των προσφευγόντων, σχετικά με τους πιθανούς κινδύνους που διατρέχουν εκτέθηκαν συνεχίζοντας να ζουν στην Καμπανία. Ως εκ τούτου, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης ως προς αυτό...», παρ. 132-133.

⁸⁶ Hatton and Others κατά UK, app. no. 36022/97, ΕΔΔΑ 08.07.2003, παρ. 128. Βλ. και άρθρο Coase, R. H. "The Problem of Social Cost." *The Journal of Law & Economics*, vol. 3, 1960, pp. 1-44. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/724810>.

αμφισβήτησης των δημοσίων πολιτικών ενόπιον της δικαιοσύνης. Λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους δύο παράγοντες και τη Σύμβαση του Αρχους., το Δικαστήριο δεν μπορεί να συμπεράνει ότι επιτεύχθηκε δίκαιη ισορροπία στην παρούσα υπόθεση...Ως εκ τούτου, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης»⁸⁷.

Στην υπόθεση *Giacomelli κατά Ιταλίας*⁸⁸, το Δικαστήριο επανέλαβε τις θέσεις του (υπόθεση *Hatton*) και σημείωσε τη σημασία της πρόσβασης του κοινού στα συμπεράσματα μελετών και πληροφοριών, που επιτρέπουν στα μέλη του κοινού την εκτίμηση του κινδύνου, στον οποίο εκτίθενται (βλέπε, *mutatis mutandis Guerra*⁸⁹). Το Δικαστήριο τόνισε ότι το ενδιαφερόμενο κοινό πρέπει να είναι σε θέση να προσφύγει στα δικαστήρια για οποιαδήποτε απόφαση, πράξη ή παράλειψη, όταν θεωρεί ότι δεν έχουν ληφθεί σοβαρά οι απόψεις του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (βλέπε, *mutatis mutandis, Hatton and others, παρ. 128, Taşkin and others*⁹⁰, παρ. 118-19).

Το ΕΔΔΑ ερμηνεύει το άρθρο 8, ώστε να περικλείει τα γνωστά διαδικαστικά δικαιώματα, και διευκρινίζει ότι αυτά τα δικαιώματα αναγνωρίζονται μόνο *ratione personae* σε άτομα, σε περίπτωση υπέρβασης ενός ελάχιστου ορίου, που ορίζεται από την απειλή ενός πραγματικού κινδύνου ζημίας για την υγεία ή την οικογενειακή ζωή ή σημαντική αρνητική επιρροή ή επίπτωση στην υγεία και οικογενειακή ζωή. Στην υπόθεση *Taskin*, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 8 εφαρμόζεται σε σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση, που μπορεί να επηρεάσει την ευημερία των ατόμων και να αποτρέψει την απόλαυση της οικίας τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να επηρεάζεται η ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή δυσμενώς, χωρίς, ωστόσο, να τίθεται σοβαρά σε κίνδυνο η υγεία τους. Επομένως, είναι

⁸⁷ *Grimkovskaya κατά Ουκρανίας*, app. no 38182/03, ΕΔΔΑ 21.07.2011, παρ. 72-73.

⁸⁸ *Giacomelli κατά Ιταλίας*, app. no 59909/00, ΕΔΔΑ, Απόφαση 26/03/2007, Αυτή η υπόθεση αφορούσε το γεγονός ότι η κυβέρνηση της Λομβαρδίας επέτρεψε τη δημιουργία μονάδας επεξεργασίας απορριμμάτων. Η άδεια περιλάμβανε την «αποτοξίνωση»/απορρύπανση των επικίνδυνων αποβλήτων, μια διαδικασία που περιλαμβάνει την επεξεργασία ειδικών βιομηχανικών αποβλήτων με χρήση χημικών. Αφού έδωσε μια εκτενή περιγραφή της νομολογίας του δικαστηρίου (καθορίζοντας έτσι τότε η περιβαλλοντική ρύπανση δημιουργεί παραβίαση του άρθρου 8), το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8. Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου «... το γεγονός παραμένει ότι για αρκετά χρόνια το δικαίωμά της για σεβασμό της οικίας της πληττόταν σοβαρά από επικίνδυνες δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στο εργοστάσιο που ήταν χτισμένο τριάντα μέτρα μακριά από το σπίτι της. Έχοντας υπόψη τα προαναφερθέντα, και παρά το περιθώριο εκτίμησης που αφήνεται στο εναγόμενο κράτος, το Δικαστήριο θεωρεί ότι το κράτος δεν κατάφερε να επιτύχει δίκαιη ισορροπία μεταξύ του συμφέροντος της κοινότητας να έχει μια μονάδα επεξεργασίας τοξικών βιομηχανικών αποβλήτων και την ουσιαστική απόλαυση του δικαιώματός της στον σεβασμό της κατοικίας και της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής της προσφεύγουσας. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο απορρίπτει την προκαταρκτική ένσταση της Κυβέρνησης και διαπιστώνει ότι υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 8 της Σύμβασης....».

⁸⁹ *Guerra and others κατά Ιταλίας*, ΕΔΔΑ, Απόφαση 19/2/1998.

⁹⁰ *Taşkin and others κατά Τουρκίας*, app. no 46117/99, ΕΔΔΑ 10.11.2004, παρ. 118-119.

κατανοητό ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ δεν εφαρμόζεται εάν οι αξιώσεις, που υποβάλλονται το Δικαστήριο, βασίζονται μόνο στην καταστροφή της φύσης.

Το ζήτημα τέθηκε στην υπόθεση *Κυρτάτος κατά Ελλάδας*⁹¹, στην οποία οι αιτούντες διαμαρτύρονταν ότι η αστική ανάπτυξη κοντά στα σπίτια τους κατέστρεψε το φυσικό τοπίο ενός υγροτόπου και τη ζωή των ζώων και των φυτών. Οι αιτούντες κατείχαν ακίνητη περιουσία στο νοτιοανατολικό τμήμα της Τήνου (Porto Tino), όπου περνούσαν μέρος του χρόνου τους. Το εν λόγω τμήμα γης βρίσκεται κοντά σε ένα προστατευόμενο έλος. Το ζήτημα αφορούσε στην επαναχάραξη των ορίων του οικισμού από το κράτος (Νομαρχία) κατά τη δεκαετία του 80 με τις νομαρχιακές αποφάσεις του '85 και του '88 να ορίζουν την περιοχή ως οικοδομήσιμη. Η αρμόδια Πολεοδομία εξέδωσε δυο άδειες οικοδομής (Ο.Α. 298/92 και 620/93), με αποτέλεσμα η επακόλουθη οικοδόμηση της περιοχής να καταστρέψει τη φυσική ισορροπία του βιοτόπου. Αφού είχαν ήδη προσφύγει στα ελληνικά πολιτικά δικαστήρια, το 1996, οι αιτούντες προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ υποστηρίζοντας πως υπάρχει παραβίαση του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη (6 παρ. 1), καθώς και του δικαιώματος απόλαυσης της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής (άρθρο 8). Στο μεταξύ, το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε εκδώσει δυο αποφάσεις με τις οποίες ακύρωνε τις προαναφερθείσες οικοδομικές άδειες⁹².

Το 2003, το ΕΔΔΑ εξέδωσε την απόφασή του, με την οποία δέχθηκε πως υπήρχε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περί δίκαιης δίκης λόγω παρέλευσης μακρού χρονικού διαστήματος για την ολοκλήρωση των διαδικασιών, ενώ αρνήθηκε την ύπαρξη παραβίασης του άρθρου 8 της Σύμβασης περί σεβασμού της προσωπικής και οικογενειακής ζωής. Στην προκειμένη περίπτωση, το κράτος έδρασε παράνομα, καθώς δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα για την εκτέλεση των δύο δικαστικών αποφάσεων του ΣτΕ σχετικά με τις οικοδομικές άδειες. Όμως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε πως η συμπεριφορά αυτή, αν και καθιστούσε το άρθρο 6 παρ. 1 γράμμα κενό, δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να στοιχειοθετήσει παραβίαση του άρθρου 8 παρ. 1. Το γεγονός αυτό μαρτυρά και την τάση του Δικαστηρίου να τηρεί μια πιο επιεική στάση για την έλλειψη λήψης θετικών μέτρων από τα κράτη, παρά για την αποχή τους από κάποια δράση. Κι αυτό, γιατί τα θετικά μέτρα απαιτούν μια πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια και έξοδα για το κράτος. Το

⁹¹ Κυρτάτος κατά Ελλάδος, αρρ. no 41666/98, ΕΔΔΑ 22.05.2003, παρ. 28-32, 52-54.

⁹² ΣτΕ αποφάσεις 3955 & 3956/95.

Δικαστήριο, λοιπόν, θεώρησε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8, καθώς οι ενάγοντες δεν μπόρεσαν να στοιχειοθετήσουν τη σύνδεση της καταστροφής του προστατευόμενου έλους λόγω της ανοικοδόμησης που επέτρεψε το κράτος με την παραβίαση κάποιου από τα δικαιώματα που προστατεύονται από το συγκεκριμένο άρθρο. Το Δικαστήριο απαιτεί την άμεση σύνδεση του ενάγοντος με τη ζημία και το ατομικό συμφέρον και δικαίωμα. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι *«Το Δικαστήριο δεν μπορεί να δεχτεί αυτή την παρέμβαση στις συνθήκες της ζωής των ζώων στον υγρότοπο ως επίθεση στην ιδιωτική ή οικογενειακή ζωή των αιτούντων»*⁹³. Επεσήμανε δε ότι *«ούτε το άρθρο 8 ούτε κανένα από τα άλλα άρθρα της Σύμβασης έχουν σχεδιαστεί ειδικά, ώστε να παρέχουν γενική προστασία του περιβάλλοντος καθεαυτού»*⁹⁴. Η επιλογή αυτή για ένα ζήτημα που αναφέρεται σε περιβαλλοντική υποβάθμιση, θέμα για το οποίο δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα παγκοσμίως, δημιούργησε ερωτηματικά για τη θέση και το νομολογιακό μέλλον του Δικαστηρίου. Ο μόνος μειοψηφών Δικαστής Vladimiro Zagrebelsky διατυπώνοντας τη διαφωνία του τονίζει μεταξύ άλλων ότι *«Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το περιβάλλον δεν προστατεύεται ως τέτοιο από τη Σύμβαση. Αλλά ταυτόχρονα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος θα μπορούσε να ισοδυναμεί με παραβίαση συγκεκριμένου δικαιώματος που αναγνωρίζεται από τη Σύμβαση... Κατά τη γνώμη μου, δύσκολα μπορεί να ειπωθεί ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος δεν οδήγησε σε αντίστοιχη υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των αιτούντων... Είμαι πρόθυμος να παραδεχτώ ότι η εν λόγω παρέμβαση δεν ήταν σημαντική, αλλά κατά τη γνώμη μου είναι αδύνατο να πούμε ότι δεν υπήρξε καμία παρέμβαση. Είναι αλήθεια ότι η σημασία της ποιότητας του περιβάλλοντος και η αυξανόμενη συνειδητοποίηση αυτού του ζητήματος δεν μπορούν να οδηγήσουν το Δικαστήριο να υπερβεί το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης. Αλλά αυτοί οι παράγοντες θα πρέπει να το ωθήσουν να αναγνωρίσει την αυξανόμενη σημασία της περιβαλλοντικής επιδείνωσης στη ζωή των ανθρώπων. Μια τέτοια προσέγγιση θα ήταν απόλυτα σύμφωνη με τη δυναμική ερμηνεία και την εξελικτική ενημέρωση της Σύμβασης που το Δικαστήριο υιοθετεί επί του παρόντος σε πολλούς τομείς...»*⁹⁵.

⁹³ Κυρτάτος κατά Ελλάδος, παρ. 53

⁹⁴ Κυρτάτος κατά Ελλάδος, παρ. 52

⁹⁵ Κυρτάτος κατά Ελλάδος, ΕΔΔΑ, 22.05.2003, Partly Dissenting Opinion of Judge Zagrebelsky.

Αργότερα, στην υπόθεση *Atanasov κατά Βουλγαρίας*⁹⁶, το ΕΔΔΑ -επιβεβαιώνοντας τη θέση του-κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο αιτών δεν μπορούσε να ισχυριστεί παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης, απλώς και μόνο επειδή δεν τηρήθηκαν οι γενικοί περιβαλλοντικοί κανόνες. Ο αιτών διαμαρτυρήθηκε για την τοποθέτηση ιλύος με σκοπό την αποκατάσταση παλαιού ορυχείου, την οποία μετέφεραν από το βιολογικό καθαρισμό του Plovdiv, καθώς θεωρούσε ότι ήταν επικίνδυνο για την υγεία των κατοίκων της περιοχής. Ελλείπει απόδειξης για άμεση βλάβη του αιτούντος, το Δικαστήριο δεν πείστηκε για την εφαρμογή του άρθρου 8 και αποφάνθηκε ότι το άρθρο 8 δεν είχε σχεδιαστεί για να παρέχει στο περιβάλλον γενική προστασία από ζημίες, αλλά απαιτείται παραβίαση ή πραγματικός κίνδυνος παραβίασης των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ.

*«...Το άρθρο 8 δεν εφαρμόζεται κάθε φορά που συμβαίνει περιβαλλοντική υποβάθμιση: κανένα δικαίωμα στη διατήρηση της φύσης δεν περιλαμβάνεται ως έχει μεταξύ των δικαιωμάτων και ελευθεριών, που εγγυώνται η Σύμβαση ή τα Πρωτόκολλά της....Οι υποχρεώσεις του κράτους δυνάμει του άρθρου 8 ισχύουν στο πλαίσιο αυτό μόνο εάν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της επίδικης κατάστασης και της κατοικίας ή της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής του αιτούντος...».*⁹⁷

Μνημονεύοντας την απόφαση στην υπόθεση *Lopez-Ostra*, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι «η σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την ευημερία των ατόμων και να τους εμποδίσει να απολαμβάνουν την κατοικία τους με τέτοιο τρόπο που να επηρεάζει αρνητικά την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή, χωρίς ωστόσο να θέτει σε κίνδυνο την υγεία τους»⁹⁸.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, καθίσταται σαφές ότι το ερώτημα «εάν η ρύπανση μπορεί να θεωρηθεί ότι επηρεάζει δυσμενώς τα δικαιώματα ενός αιτούντος βάσει του άρθρου 8, εξαρτάται από τις ιδιαίτερες περιστάσεις και από τις διαθέσιμες αποδείξεις». Το Δικαστήριο στην απόφασή του παραθέτει αποσπάσματα από παλιότερες αποφάσεις, στις οποίες ήταν προφανής η εφαρμογή του άρθρου 8 (βλ. *Tatar, Giacomelli*), ώστε να καταλήξει ότι κατά

---

⁹⁶ *Atanasov κατά Βουλγαρίας*, αρρ. no 12853/2003, ΕΔΔΑ, απόφαση 02.12.2010, παρ. 71.

⁹⁷ *ibid*, παρ. 66.

⁹⁸ *ibid*, παρ. 67.

την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων εφάρμοσε το πρότυπο της απόδειξης «πέραν από κάθε εύλογη αμφιβολία»⁹⁹.

Αναφορικά με το κριτήριο του πραγματικού κινδύνου, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι «..σε περιπτώσεις που αφορούν περιβαλλοντική ρύπανση, η ρύπανση πρέπει να φθάσει ένα ορισμένο ελάχιστο επίπεδο, προκειμένου οι καταγγελίες να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8. Η εκτίμηση αυτού του ελάχιστου επιπέδου είναι σχετική και εξαρτάται από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, όπως η ένταση και η διάρκεια της όχλησης ...επιπτώσεών της. Θα πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη το γενικό πλαίσιο του περιβάλλοντος. Δεν θα υπήρχε αμφισβητούμενος ισχυρισμός βάσει του άρθρου 8, εάν η ζημία για την οποία καταγγέλλεται ήταν αμελητέα σε σύγκριση με τους περιβαλλοντικούς κινδύνους που ενυπάρχουν στη ζωή σε κάθε σύγχρονη πόλη...»¹⁰⁰. Στην υπόθεση *Hardy and Maile κατά UK*, οι αιτούντες ήταν μέλη μιας άτυπης ομάδας κατοίκων του Μίλφορντ Χέιβεν που αντιτίθεντο στην κατασκευή και λειτουργία δύο τερματικών υγροποιημένου φυσικού αερίου στο λιμάνι Milford Haven. Κατά το ΕΔΔΑ, η εν λόγω ρύπανση ή ο κίνδυνος έπρεπε να ισοδυναμεί με πραγματική παρέμβαση και να φτάσει ένα ορισμένο ελάχιστο επίπεδο, εάν οι διαμαρτυρίες επρόκειτο να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 της Σύμβασης. Αυτό σημαίνει ότι το Δικαστήριο δεν παρέχει προστασία σε περιπτώσεις, όπου οι αιτούντες έχουν υποστεί απομακρυσμένο και όχι άμεσο κίνδυνο παραβίασης των δικαιωμάτων τους, επομένως προστατεύονται μόνο οι άμεσα πληγέντες.

---

⁹⁹ *ibid*, παρ. 67, 75.

¹⁰⁰ *HARDY AND MAILE κατά UK*, αρρ. no 31965/07, ΕΔΔΑ, απόφαση 14.02.2012, παρ. 188-189.

1.5.2 ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΧΡΗΣΤΗ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, «κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσή του δικαστεί δικαίως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που λειτουργεί νόμιμα, και το οποίο θα αποφασίσει είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του αστικής φύσης, είτε επί του βάσιμου κάθε εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως....».

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το άρθρο αυτό περικλείει το δικαίωμα σε μια αιτιολογημένη απόφαση, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, που διεξάγεται με δίκαιη εφαρμογή της σχετικής διαδικασίας.

Το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ λέγοντας ότι περιλαμβάνει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο σε υποθέσεις που αφορούν παραβίαση αστικών δικαιωμάτων, καθώς και διαδικασίες εκτέλεσης, που αφορούν την εκτέλεση αποφάσεων για αστικές αξιώσεις. Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο ή σε διαδικασίες εκτέλεσης είναι σημαντικό σε περιβαλλοντικές διαδικασίες, καθώς τα άτομα και οι ΜΚΟ προσπαθούν να πετύχουν αποφάσεις υπέρ της διαφύλαξης των δικαιωμάτων τους σε διαφορές σχετικά με ορισμένες επιβλαβείς περιβαλλοντικές δραστηριότητες.

Η έννοια των «αστικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων» δεν μπορεί να ερμηνευθεί μόνο με αναφορά στο εσωτερικό δίκαιο του εναγόμενου κράτους' είναι μια «αυτόνομη» έννοια που απορρέει από τη Σύμβαση. Το άρθρο 6 § 1 (civil limb) εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το καθεστώς των μερών, τη φύση της νομοθεσίας που διέπει τη «διαφορά» (αστικό, εμπορικό δίκαιο κ.λπ.) και τη φύση της αρμόδιας αρχής στην υπόθεση (τακτικό δικαστήριο, διοικητική αρχή κ.λπ.). Η «διαμάχη» πρέπει να είναι αυθεντική και σοβαρή και η σύνδεση μεταξύ του γεγονότος και του δικαιώματος στην προστασία της ζωής, στη σωματική ακεραιότητα και στην περιουσία να μην είναι «πολύ αδύναμη και απομακρυσμένη». Καταρχήν, η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 6 παράγραφος 1 σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών που χαρακτηρίζονται ως αστικές στο εσωτερικό δίκαιο δεν αμφισβητείται ενώπιον του Δικαστηρίου. Πρόκειται συνήθως για αξιώσεις μεταξύ ατόμων σε σχέση με τα δικαιώματά τους που προκύπτουν, μεταξύ άλλων, από την ιδιοκτησία,

συμβόλαια, αδικοπραξίες, κ.λπ. Όταν το κράτος είναι συμβαλλόμενο μέρος σε μια τέτοια αξίωση εναντίον ενός ατόμου, η φύση των διακυβευόμενων δικαιωμάτων εξακολουθεί να διατηρεί το χαρακτήρα των αστικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Το ΕΔΔΑ έχει επεκτείνει το άρθρο 6 (1), ώστε να καλύπτει ένα μεγάλο πεδίο αξιώσεων δημοσίου δικαίου ενάντια στη διοίκηση¹⁰¹. Το άρθρο 6 επεκτείνεται σε διαδικασίες, που μπορεί αναμφισβήτητα να έχουν άμεσο και σημαντικό αντίκτυπο στην ιδιωτική ζωή του ατόμου.

Η επίκληση του δικαιώματος για δίκαιη ακρόαση, καθώς και τα περαιτέρω διαδικαστικά δικαιώματα εγγυημένα από το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, απαιτούν την ύπαρξη πραγματικής και σοβαρής διαφοράς, η οποία πρέπει να έχει άμεση σχέση με τον καθορισμό ενός αστικού δικαιώματος. Στην υπόθεση *Balmer-Schafroth and Others κατά Ελβετίας* (παράταση άδειας λειτουργίας σταθμού πυρηνικής ενέργειας)¹⁰², το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι για να εφαρμοστεί το άρθρο 6 παρ.1 στο «αστικό» σκέλος του, πρέπει να πάρχει αμφισβήτηση σχετικά με «δικαίωμα», που να αναγνωρίζεται βάσει του εσωτερικού δικαίου. Η διαφορά πρέπει να είναι γνήσια και σοβαρή. Μπορεί να σχετίζεται όχι μόνο με την πραγματική ύπαρξη ενός δικαιώματος, αλλά και με το πεδίο εφαρμογής και τον τρόπο άσκησής του. Το αποτέλεσμα της διαδικασίας πρέπει να είναι άμεσα αποφασιστικό για το εν λόγω δικαίωμα. Όπως έκρινε με συνέπεια το Δικαστήριο, οι απλές αδύναμες συνδέσεις ή οι απομακρυσμένες συνέπειες δεν αρκούν για να τεθεί σε εφαρμογή το άρθρο 6. Επομένως, το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ ενδέχεται να διακυβεύεται εάν περιβαλλοντικές δραστηριότητες παραβιάζουν δικαιώματα των αιτούντων, που κατοχυρώνονται βάσει της εσωτερικής νομοθεσίας. Αυτές οι περιπτώσεις μπορεί να αφορούν παραβιάσεις σε πρότυπα εκπομπών ή παράλειψη δικαιωμάτων συμμετοχής σε περιβαλλοντικές διαδικασίες, που προβλέπονται σε εθνικό επίπεδο. Όσον αφορά στην παραβίαση αστικού δικαιώματος, το Δικαστήριο έχει καθιερώσει ότι πρέπει να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του περιβαλλοντικού έργου και των δικαιωμάτων των αιτούντων.

Στην υπόθεση *Balmer-Schafroth*, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι αιτούντες ζήτησαν από το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο να αρνηθεί την παράταση της άδειας λειτουργίας με το επιχείρημα ότι, κατά την άποψή τους, ο σταθμός ηλεκτροπαραγωγής είχε σοβαρά και

¹⁰¹ Βλ. Philip Sales (2005) *The Civil Limb of ECHR, Article 6, Judicial Review*, 10:1, 52-65 και *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights Right to a fair trial (civil limb)*, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2013 & υπόθεση Γεωργιάδης κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Απόφαση 29/5/1997, παρ. 34.

¹⁰² *Balmer-Schafroth and Others κατά Ελβετίας*, app. no 22110/93, ΕΔΔΑ 26.08.1997, παρ. 32.

ανεπανόρθωτα κατασκευαστικά ελαττώματα, δεν πληρούσε τα ισχύοντα πρότυπα ασφαλείας και συνεπαγόταν υψηλότερο από το συνηθισμένο κίνδυνο ατυχήματος. Ωστόσο, δεν καθόρισαν την άμεση συνάφεια μεταξύ των συνθηκών λειτουργίας του σταθμού παραγωγής ενέργειας, που αμφισβητήθηκαν από αυτούς, και του δικαιώματός τους για προστασία της σωματικής τους ακεραιότητας, καθώς απέτυχαν να αποδείξουν ότι η λειτουργία του σταθμού ηλεκτροπαραγωγής τους εξέθεσε προσωπικά σε κίνδυνο, που δεν ήταν μόνο σοβαρός, αλλά και συγκεκριμένος και, πάνω από όλα, επικείμενος. Επομένως, το Δικαστήριο κατέληξε ότι ελλείπει τέτοιας διαπίστωσης, οι επιπτώσεις στον πληθυσμό από τα μέτρα, που θα μπορούσε να διατάξει το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο στην παρούσα υπόθεση, παρέμειναν υποθετικά. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η σχέση μεταξύ της απόφασης του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου και του δικαιώματος που επικαλούνται οι προσφεύγοντες ήταν πολύ αδύναμη και απομακρυσμένη και, επομένως, το άρθρο 6 παρ. 1 δεν βρίσκει εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση¹⁰³. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι τα κριτήρια, που καθορίζουν τη ικανότητα διαδίκου στις περιβαλλοντικές υποθέσεις του άρθρου 6 είναι παρόμοια με αυτά του άρθρου 8 της Σύμβασης.

Σημαντική υπόθεση όσον αφορά στην παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη για περιβαλλοντικές υποθέσεις είναι και η υπόθεση *Taskin κατά Τουρκίας*¹⁰⁴. Πέραν της παραβίασης των άρθρων 2 και 8 της Σύμβασης, οι αιτούντες ισχυρίστηκαν ότι τους είχαν αρνηθεί αποτελεσματική δικαστική προστασία, κατά παράβαση του άρθρου 6 § 1 και του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το δικαίωμα των αιτούντων στα διοικητικά δικαστήρια ήταν το δικαίωμα να λάβουν επαρκή προστασία της σωματικής τους ακεραιότητας έναντι των κινδύνων που ενέχει η παραγωγή του μεταλλείου χρυσού. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται στην τουρκική νομοθεσία, ιδίως δια του δικαιώματος (να ζεις) σε ένα υγιές και ισορροπημένο περιβάλλον. Ήδη, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Τουρκίας είχε αποφανθεί υπέρ της ακύρωσης της άδειας εξόρυξης. Χωρίς αμφιβολία, υπήρχε μια πραγματική και σοβαρή «διαμάχη», όπως ορίζεται από το ΕΔΔΑ. Καθώς το ορυχείο συνέχισε να λειτουργεί παρά τις δικαστικές αποφάσεις υπέρ των αιτούντων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι αγνοώντας τις προηγούμενες

---

¹⁰³ Balmer-Schafroth and Others κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, απόφαση 26/08/1997, παρ. 40.

¹⁰⁴ Taşkin and others κατά Τουρκίας, παρ. 133-138.

αποφάσεις των δικαστηρίων οι αρχές εμπόδισαν ουσιαστικά την εκτέλεσή τους. Ως εκ τούτου, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ.

Ανάλογη είναι και η υπόθεση *Okyay & others κατά Τουρκίας* (Διαταγή τοπικού δικαστηρίου για παύση λειτουργίας τριών θερμοηλεκτρικών σταθμών, που ρυπαίνουν το περιβάλλον στη νοτιοδυτική Τουρκία)¹⁰⁵, όπου και πάλι το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αιτούντες κατείχαν το δικαίωμα έναντι της τουρκικής νομοθεσίας προστασίας από ζημιές στο περιβάλλον και ότι τα δικαιώματά τους υπό το πρίσμα του άρθρου 6 (1) είχαν παραβιαστεί, λόγω της παράλειψης των τουρκικών αρχών να συμμορφωθούν στην πράξη και σε εύλογο χρόνο με τις αποφάσεις των τουρκικών δικαστηρίων.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, περιβαλλοντικοί ισχυρισμοί του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ πρέπει να περιλαμβάνουν άμεση και αιτιώδη συνάφεια με την παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων του ενάγοντα, η οποία συνάφεια εδραιώνεται εάν το περιβαλλοντικό έργο θέτει συγκεκριμένο και επικείμενο κίνδυνο για τα δικαιώματα του αιτούντος βάσει της ΕΣΔΑ ή άμεση επίπτωση στην υγεία ή ευημερία του αιτούντος. Από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου εξάγεται ότι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζεται σε περιπτώσεις, όπου οι εθνικές αρχές αγνοούν τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων, που επιβεβαιώνουν παραβίαση των δικαιωμάτων των αιτούντων. Αυτό σημαίνει ότι εν προκειμένω για το Δικαστήριο το περιβαλλοντικό στοιχείο είναι δευτερεύον¹⁰⁶.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ενώ η Σύμβαση του Άρχους εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις που αφορούν περιβαλλοντικά ζητήματα, η ΕΣΔΑ απαιτεί παραβίαση κάποιου πρωταρχικού δικαιώματος. Στη Σύμβαση του Άρχους κάτοχος των διαδικαστικών δικαιωμάτων, που μπορεί να επωφεληθεί και να τα επικαλεστεί, είναι το κοινό, έννοια κατά πολύ ευρύτερη από αυτή της ΕΣΔΑ. Επιπλέον, σύμφωνα με την ΕΣΔΑ, το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη φαίνεται να ισχύει μόνο όπου τα εθνικά δικαστήρια έχουν ήδη αποφανθεί για παραβίαση αυτού του δικαιώματος σε εθνικό επίπεδο. Συνεπώς, η ΕΣΔΑ αφήνει πολύ μικρότερο περιθώριο ατομικής συμμετοχής στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση. Οι διαφορές μεταξύ των δυο Συμβάσεων είναι ακόμη μεγαλύτερες

¹⁰⁵ OKYAY AND OTHERS κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, απόφαση 12/10/2005.

¹⁰⁶ Βλ. Κυρτάτος κατά Ελλάδος.

αναφορικά με τα δικαιώματα που μπορούν να επικαλεστούν οι ΜΚΟ σε καθεμιά από τις Συμβάσεις.

1.5.3 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ (ΑΡΘΡΟ 10 ΕΣΔΑ) ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

«Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης ως και την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, χωρίς επέμβαση δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων....». Το άρθρο 10 παρ.1 της ΕΣΔΑ είναι το μόνο στη Σύμβαση που εισάγει άμεσα ένα διαδικαστικό δικαίωμα. Όμως, το ΕΔΔΑ έχει αρνηθεί μέχρι σήμερα να εφαρμόσει το άρθρο αυτό στις περιβαλλοντικές υποθέσεις και σε μεμονωμένους αιτούντες. Εξάλλου, η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου προσφέρει πολλές δυνατότητες στα κράτη να θέσουν περιορισμούς και όρους στην άσκηση του δικαιώματος στην πληροφόρηση¹⁰⁷.

Η νομολογία του Στρασβούργου χαρακτηρίστηκε για μεγάλη χρονική περίοδο από εμφανή αυτοσυγκράτηση και απροθυμία του Δικαστηρίου να προχωρήσει στην αναγνώριση του δικαιώματος πρόσβασης του κοινού σε έγγραφα.

Το γράμμα του άρθρου 10 της Σύμβασης, το οποίο, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα άρθρα του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα¹⁰⁸ και της Αμερικανικής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹⁰⁹, τα οποία ορίζουν ότι το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και την ελευθερία

---

¹⁰⁷ Άρθρο 10.2. *«Η άσκησης των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνας δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινωνολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας».*

¹⁰⁸ Άρθρο 19 παρ. 2. *«Καθένας έχει το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών κάθε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, είτε προφορικά, γραπτά ή έντυπα, με τη μορφή τέχνης ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής του».*

¹⁰⁹ Άρθρο 13 : Ελευθερία Σκέψης και Έκφρασης, παρ. 1. *«Καθένας έχει δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης. Αυτό το δικαίωμα περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών κάθε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, είτε προφορικά, γραπτά, έντυπα, με τη μορφή τέχνης ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής κάποιου».*

αναζήτησης πληροφοριών και ιδεών, περιλαμβάνει μόνο την ελευθερία λήψης και διάδοσης.

Στις προκαταρκτικές εργασίες της Σύμβασης είναι εμφανές ότι οι συντάκτες της επέλεξαν να μη συμπεριλάβουν το δικαίωμα πρόσβασης στις πληροφορίες στις επιμέρους ελευθερίες του άρθρου 10.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί για το θέμα για πρώτη φορά στη δεκαετία του '80, σε μια εποχή που οι απαιτήσεις της διαφάνειας και της ανοικτής διακυβέρνησης δεν ήταν στην ημερήσια διάταξη των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών.

Το Δικαστήριο αρνήθηκε να κατοχυρώσει ένα γενικό δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες. Η λύση που επέλεξε ήταν μια λύση συμβιβασμού. Το Δικαστήριο αρνήθηκε να εντάξει το δικαίωμα στην πρόσβαση στο πεδίο εφαρμογής της ελευθερίας της έκφρασης και προτίμησε να εξετάσει το ζήτημα κάτω από το άρθρο 8, που εγγυάται την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Έτσι, στην υπόθεση *Leander κατά Σουηδίας*¹¹⁰ υιοθετώντας μια περιοριστική προσέγγιση έκρινε ότι η ελευθερία της έκφρασης απαγόρευε καταρχήν στις κρατικές αρχές να εμποδίζουν το άτομο να λαμβάνει πληροφορίες που τρίτοι επιθυμούσαν να του παρέχουν, αλλά δεν του έδινε το δικαίωμα πρόσβασης σε αρχεία που περιείχαν πληροφορίες σχετικά με το πρόσωπό του ούτε επέβαλε στις αρχές υποχρέωση να του τις παρέχουν. «*Το άρθρο 10 δεν παρέχει, σε περιστάσεις όπως αυτές της παρούσας υπόθεσης, στο άτομο δικαίωμα πρόσβασης σε μητρώο που περιέχει πληροφορίες για την προσωπική του θέση, ούτε ενσωματώνει υποχρέωση της κυβέρνησης να μεταδώσει τέτοια πληροφορίες στο άτομο.... Συνεπώς, δεν υπήρξε καμία παρέμβαση στην ελευθερία του κ. Leander να λαμβάνει πληροφορίες, όπως προστατεύεται από το άρθρο 10...*». Το δικαίωμα του ατόμου να λάβει γνώση τέτοιων πληροφοριών μπορούσε να ζητηθεί με επίκληση του άρθρου 8 υπό την προϋπόθεση ότι οι ζητούμενες πληροφορίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν την ιδιωτική ή οικογενειακή ζωή του αιτούντος και, ως εκ τούτου, πρόβαλε ένα έννομο συμφέρον για την πρόσβαση¹¹¹.

¹¹⁰ *Leander κατά Σουηδίας*, ΕΔΔΑ, 26 Μαρτίου 1987, παρ. 71-75.

¹¹¹ Βλ. ομιλία Καθ. Νικηφόρου Διαμαντούρου *Δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα και πληροφορίες κατά το ευρωπαϊκό δίκαιο* στην Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών, Θεσσαλονίκη 23 και 24 Φεβρουαρίου 2012.

Στην υπόθεση *Guerra v. Italy*, οι προσφεύγοντες υπέβαλαν αίτηση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις 18 Οκτωβρίου 1988. Η υπόθεση αυτή, σε αντίθεση με άλλες, δεν αφορούσε άρνηση πρόσβασης σε πληροφορίες, αλλά παράλειψη των αρχών να ενημερώσουν το κοινό, με δική τους πρωτοβουλία, για τους κινδύνους για το περιβάλλον και την υγεία των κατοίκων από την εκπομπή ουσιών από ένα εργοστάσιο και αποτέλεσε μια χαμένη ευκαιρία για το Δικαστήριο, αφού οι ζητούμενες πληροφορίες δεν ανήκαν στη στενή σφαίρα της ιδιωτικής ζωής, αλλά άπτονταν σ' αυτή του δημοσίου συμφέροντος. Βασιζόμενοι στο άρθρο 2 της Σύμβασης, υποστήριξαν ότι η έλλειψη πρακτικών μέτρων, ιδίως αναφορικά με τη μείωση των επιπέδων ρύπανσης και των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων, που προκύπτουν από τη λειτουργία ενός χημικού εργοστασίου κοντά στις οικίες τους, παραβίαζε το δικαίωμα του σεβασμού της ζωής τους και της φυσικής τους ακεραιότητας. Επίσης, η αποτυχία των αρμόδιων αρχών να ενημερώσουν το κοινό για τους κινδύνους και για τις διαδικασίες, που πρέπει να ακολουθούνται σε περίπτωση σοβαρού ατυχήματος, όπως απαιτείτο από την εθνική νομοθεσία, παραβίαζε το δικαίωμά τους στην ελευθερία πληροφόρησης, όπως κατοχυρώνεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης¹¹². Το Δικαστήριο τόνισε ότι «...η ελευθερία λήψης πληροφοριών, που αναφέρεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 10 της Σύμβασης, απαγορεύει βασικά σε μια κυβέρνηση να περιορίσει ένα άτομο να λαμβάνει πληροφορίες, που άλλοι επιθυμούν ή μπορεί να είναι πρόθυμοι να του δώσουν». Απέρριψε, λοιπόν, το επιχείρημα των προσφευγουσών ότι το άρθρο 10 συνεπάγεται υποχρέωση για τις αρχές να συλλέγουν και να διαδίδουν τις δικές τους πληροφορίες. Υπογράμμισε ότι «...Η ελευθερία αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επιβάλλει σε ένα κράτος, σε περιστάσεις όπως αυτές της παρούσας υπόθεσης, θετικές υποχρεώσεις συλλογής και διάδοσης πληροφοριών αυτεπαγγέλτως...»¹¹³. Όμως, σε περίπτωση παραβίασης του δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή του αιτούντος του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι τα κράτη υπόκεινται σε διαδικαστική υποχρέωση παροχής πληροφοριών¹¹⁴. Το Δικαστήριο παρέμεινε στην ίδια νομολογιακή γραμμή και σε άλλες μεταγενέστερες υποθέσεις¹¹⁵.

---

¹¹² *Guerra and others κατά Ιταλίας*, παρ. 35.

¹¹³ *Ibid*, παρ. 53.

¹¹⁴ *ibid*, παρ. 60.

¹¹⁵ *Hatton κατά UK*, παρ. 120.

Σύμφωνα με το άρθρο 10 της Σύμβασης, το δικαίωμα έκφρασης περιλαμβάνει την ελευθερία καθενός να διατυπώνει απόψεις και να λαμβάνει και να μεταδίδει πληροφορίες και ιδέες χωρίς παρέμβαση από τη δημόσια αρχή. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το δικαίωμα λήψης πληροφοριών του άρθρου 10 αναφέρεται σε πληροφορίες, που άλλοι επιθυμούν να επικοινωνήσουν και δεν επιβάλλει υποχρέωση παροχής πληροφοριών. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι δύσκολα μπορεί να συναχθεί από τη Σύμβαση ένα γενικό δικαίωμα πρόσβασης σε κρατικές πληροφορίες.

Μια απόφαση του Δικαστηρίου του 2006 στην υπόθεση *Sdruženi Jihočeské Matky κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*¹¹⁶ φανερώνει μια στροφή στη νομολογία. Η υπόθεση αφορούσε στην άρνηση των τσέχικων αρχών να επιτρέψουν στον αιτούντα, μια περιβαλλοντική ΜΚΟ, πρόσβαση σε ορισμένα διοικητικά έγγραφα, συγκεκριμένα έγγραφα και σχέδια σχετικά με έναν σταθμό πυρηνικής ενέργειας, όταν οι τοπικές αρχές είχαν ήδη συναινέσει στο αίτημα ιδιωτών. Σημειωτέο είναι ότι η τσέχικη νομοθεσία χορηγεί το δικαίωμα της πληροφόρησης σε ΜΚΟ. Αν και το Δικαστήριο αναγνώρισε ρητά ότι η άρνηση των τσεχικών αρχών να χορηγήσουν τη ζητούμενη πρόσβαση αποτελούσε παρέμβαση στο δικαίωμα λήψης πληροφοριών, ωστόσο, αποφάσισε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 και κήρυξε το αίτημα προδήλως αβάσιμο, καθώς -κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου- η παρέμβαση ικανοποίησε τις απαιτήσεις, που ορίζονται στην παράγραφο 2 του άρθρου 10, αφού το άρθρο αφήνει μεγάλο περιθώριο εκτίμησης στα κράτη. Αυτή η στροφή στην ερμηνεία του Δικαστηρίου σχετικά με το δικαίωμα λήψης πληροφοριών βάσει του άρθρου 10 της Σύμβασης είναι σημαντική, όχι μόνο επειδή δείχνει ότι το Δικαστήριο αναγνώρισε ένα ανεξάρτητο δικαίωμα λήψης εγγράφων, που κατέχουν οι δημόσιες αρχές, πράγμα που το κάνει να μην βασίζεται σε άλλα δικαιώματα της Σύμβασης, αλλά και το πως ερμηνεύει το Δικαστήριο το δικαίωμα του κοινού για σωστή ενημέρωση στο πλαίσιο της έννοιας της ελευθερίας έκφρασης¹¹⁷. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 10 της Σύμβασης, ώστε να χορηγήσει δικαίωμα πληροφόρησης για περιβαλλοντικά ζητήματα στις ΜΚΟ, μόνο εάν το εθνικό δίκαιο προβλέπει τέτοια δικαιώματα και μακριά από την ευρεία έννοια του κοινού της Σύμβασης του Άρχου. Το Δικαστήριο έκρινε την αίτηση

¹¹⁶ SDRUŽENÍ JIHOČESKÉ MATKY κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας, app. no 19101/03, ΕΔΔΑ 10.07.2006.

¹¹⁷ Βλ. και άρθρο Agata Dimmich, University of Wrocław, *The Right of the Public to be Properly Informed under Article 10 of the European Convention on Human Rights*, University of Warmia and Mazury in Olsztyn Law Review vol. 1 (2008), pp. 108 – 109.

προδήλως αβάσιμη, επειδή πληρούνταν τα κριτήρια της παραγράφου 2. Θεώρησε ότι οι τσεχικές αρχές είχαν αιτιολογήσει την άρνησή τους με κατάλληλο και επαρκή τρόπο. Η άρνηση δικαιολογήθηκε με την προστασία των δικαιωμάτων των άλλων (βιομηχανικά μυστικά), προς το συμφέρον της εθνικής ασφάλειας (κίνδυνος τρομοκρατικών επιθέσεων) και την προστασία της υγείας. Το Δικαστήριο τόνισε, επίσης, ότι το αίτημα για πρόσβαση σε ουσιαστικά τεχνικές πληροφορίες σχετικά με τον πυρηνικό σταθμό ηλεκτροπαραγωγής δεν αντικατοπτρίζει θέμα δημοσίου συμφέροντος. Ωστόσο, το κρίσιμο σημείο είναι το γεγονός ότι το άρθρο 10 θεωρήθηκε ότι εφαρμόζεται αρχικά. Το Δικαστήριο, όμως, εν προκειμένω εξακολουθεί να επισημαίνει ότι η αιτούσα ένωση είναι νομικό πρόσωπο, το οποίο δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι θύμα παραβίασης προσωπικών δικαιωμάτων, καθώς οι κάτοχοι αυτών μπορεί να είναι μόνο φυσικά πρόσωπα, όπως για τα δικαιώματα στη ζωή και στην υγεία.

1.5.4 ΜΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΣΔΑ

Αν και το άρθρο 34 της Σύμβασης ορίζει ότι «*Το Δικαστήριο μπορεί να επιληφθεί της εξέτασης προσφυγής που υποβάλλεται από κάθε φυσικό πρόσωπο, μη κυβερνητικό οργανισμό ή ομάδα ατόμων, που ισχυρίζεται ότι είναι θύμα παραβίασης, ...*», δικαιούχοι των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων είναι κυρίως τα άτομα. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις μπορούν να προβάλλουν στο Δικαστήριο ένα αίτημα, μόνο εφόσον υπάρχει παραβίαση ατομικού δικαιώματος¹¹⁸. «*Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, για να είναι σε θέση να υποβάλει αίτηση σύμφωνα με το άρθρο 34 της Σύμβασης, ένα φυσικό πρόσωπο, μια μη κυβερνητική οργάνωση ή μια ομάδα ατόμων πρέπει να είναι σε θέση να ισχυριστεί ότι είναι θύμα παραβίασης των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση. Για να είναι σε θέση να ισχυριστεί ότι είναι θύμα μιας τέτοιας παραβίασης, ένα άτομο πρέπει, καταρχήν, να έχει υποστεί άμεσα τα αποτελέσματα της προσβαλλομένης πράξης. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι ένα άτομο δεν μπορεί, καταρχήν, να παραπονεθεί για παραβίαση των δικαιωμάτων του στο πλαίσιο διαδικασιών στις οποίες δεν ήταν διάδικος, παρά την ιδιότητά*

¹¹⁸ Gorraiz Lizarraga and Others κατά Ισπανίας, app. No 62543/00, ΕΔΔΑ, απόφαση 27/04/2004.

του ως μετόχου και / ή διευθυντή εταιρείας που υπήρξε μέρος στη διαδικασία. Η ύπαρξη ενός θύματος, που επηρεάζεται προσωπικά από την εικαζόμενη παραβίαση ενός δικαιώματος που εγγυάται η Σύμβαση, αποτελεί προϋπόθεση για την εφαρμογή του μηχανισμού προστασίας της Σύμβασης, αν και αυτό το κριτήριο δεν πρέπει να εφαρμόζεται αυστηρά». Αυτό μειώνει τη συμμετοχή των ατόμων στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση στη συμμετοχή μόνο εκείνων που επηρεάζονται από περιβαλλοντικές αποφάσεις¹¹⁹.

Το Δικαστήριο παλαιότερα θεωρούσε δικαιούχους των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων αποκλειστικά και μόνο τα άτομα. Δεν δεχόταν την επίκληση αυτή της παραβίασης του άρθρου 6 και συχνά τόνιζε ότι η Σύμβαση αποκλείει μια *actio popularis* στις περιβαλλοντικές υποθέσεις. Το Δικαστήριο δεχόταν ΜΚΟ ως αιτούντες μόνο στην περίπτωση, που αντιπροσώπευαν τα συμφέροντα των κατόχων δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση¹²⁰. Στην πορεία, η νομολογία του Δικαστηρίου εξελίχθηκε επιτρέποντας στις ΜΚΟ να επικαλεστούν παραβίαση του δικαιώματος του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, σε περιπτώσεις που αφορούν περιβαλλοντικά ζητήματα.

Στην υπόθεση *Gorraiz Lizarraga κατά Ισπανίας* οι αιτούντες, πέντε ισπανοί πολίτες και μια ένωση πολιτών προέβησαν σε μια καταγγελία για την έλλειψη του δικαιώματος ακροάσεως στη δικαστική διαδικασία, την οποία ασκήσαν με σκοπό να σταματήσουν την κατασκευή του φράγματος Itoiz, που θα είχε ως αποτέλεσμα την πλημμύρα τριών φυσικών καταφυγίων και ορισμένων μικρών χωριών, συμπεριλαμβανομένου του Itoiz, όπου ζούσαν οι αιτούντες. Η ένωση, επίσης αιτούσα, είχε συσταθεί με σκοπό τον συντονισμό των προσπαθειών για την αποτροπή της κατασκευής του φράγματος και προσέφυγε επιτυχώς στα δικαστήρια για προσωρινή αναστολή των εργασιών στο φράγμα. Ωστόσο, λίγους μήνες αργότερα, η Βουλή της Αυτοδιοικούμενης Περιφέρειας του Navarre υιοθέτησε έναν νόμο για τους οικοτόπους, ο οποίος, σύμφωνα με τους προσφεύγοντες, επέτρεπε την επανέναρξη των οικοδομικών εργασιών. Το Ανώτατο Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί ασκηθείσας προσφυγής, περιόρισε μερικώς το κατασκευαστικό έργο. Σε μια αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι ο νόμος ήταν συμβατός με το Σύνταγμα και σημείωσε ότι η εκτέλεση της απόφασης του Ανωτάτου

¹¹⁹ Bursa Barosu Başkanlığı and Others κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Απόφαση 3/12/2018, παρ. 109.

¹²⁰ Βλ. B.Peters, Unpacking the diversity of procedural environmental rights: the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention, *Journal of Environmental Law*, 1:2018.

Δικαστηρίου είχε καταστεί αδύνατη λόγω του ότι το έργο ήταν συμβατό με το νέο νόμο. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι «η πτυχή της διαφοράς σχετικά με την υπεράσπιση του δημοσίου συμφέροντος δεν αφορούσε ένα αστικό δικαίωμα, που οι πρώτοι πέντε αιτούντες θα μπορούσαν να έχουν διεκδικήσει για λογαριασμό τους. Ωστόσο, αυτό δεν αληθεύει όσον αφορά τη δεύτερη πτυχή, δηλαδή τις επιπτώσεις της κατασκευής του φράγματος στον τρόπο ζωής και στις ιδιοκτησίες τους. Στις προσφυγές της, η ΜΚΟ διαμαρτυρήθηκε για μια άμεση και συγκεκριμένη απειλή που επικρέμεται πάνω από τα προσωπικά περιουσιακά στοιχεία και τον τρόπο ζωής των μελών της. Χωρίς αμφιβολία, αυτή η πτυχή των προσφυγών είχε «οικονομική» και αστική διάσταση...». Αναφορικά με την περιβαλλοντική οργάνωση, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι «Στο μέτρο που η αιτούσα ένωση ισχυρίζεται ότι παραβιάζεται το άρθρο 6(1) της Σύμβασης, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η ένωση ήταν διάδικος στη διαδικασία που κίνησε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για την υπεράσπιση των συμφερόντων των μελών της. Κατά συνέπεια, θεωρεί ότι η αιτούσα ένωση μπορεί να θεωρηθεί θύμα, κατά την έννοια του άρθρου 34, των εικαζόμενων ελλείψεων...»¹²¹.

Η νομολογία αυτή εξελίχθηκε περαιτέρω, καθώς το Δικαστήριο αποδέχθηκε ότι οι ενώσεις δικαιούνται επίσης προστασία σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ.1, εάν ζητούν αναγνώριση συγκεκριμένων δικαιωμάτων και συμφερόντων των μελών τους ή ακόμη και συγκεκριμένων δικαιωμάτων για τα οποία έχουν αξίωση ως νομικά πρόσωπα (όπως το δικαίωμα του «κοινού» στην ενημέρωση και τη συμμετοχή σε αποφάσεις σχετικά με το περιβάλλον), όπως στην υπόθεση *Collectif Melox κατά Γαλλίας*. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο υπογράμμισε τη σημασία των οργανώσεων, υπερασπιζόμενες ορισμένες υποθέσεις ενώπιον των αρχών ή των εθνικών δικαστηρίων, ιδίως στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και τη σημασία του ρόλου τους σε μια δημοκρατική κοινωνία¹²². Αργότερα, το Δικαστήριο σε μια άλλη υπόθεση (*L' Erablière ASB κατά Βελγίου*) επιβεβαίωσε τα ευρήματα της *Collectif Melox* και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 6 παρ.1 εμπεριείχε ένα δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη όπου «...στο επίκεντρο των στόχων του αιτούντος συλλόγου βρισκόταν το ζήτημα του δικαιώματος του κοινού στην πληροφόρηση και στη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων όταν έπρεπε να εγκριθεί μια δραστηριότητα που παρουσιάζει κίνδυνο για την υγεία ή περιβάλλον...».

¹²¹ GORRAIZ LIZARRAGA AND OTHERS κατά Ισπανίας, app. no. 62543/00, ΕΔΔΑ 27.04.2004, παρ. 45-46, 36.

¹²² Affaire Collectif à l' usine Melox κατά Γαλλίας, app. no 75218/01, ΕΔΔΑ 12.06.2006, παρ. 15, 26.

Επιπλέον, το Δικαστήριο τόνισε ότι το άρθρο 6 δεν μπορεί να είναι γενικά ανοικτό σε μια *action popularis*, επισημαίνοντας ότι «... από το καταστατικό της προσφεύγουσας προκύπτει ότι έχει γεωγραφικά και ουσιαστικά περιορισμένο σκοπό, δηλαδή την προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής *Marche-Nassogne*. Αυτή η περιοχή καλύπτει ουσιαστικά πέντε μικρές πόλεις σε περιορισμένη περιοχή. Επιπλέον, όλοι οι ιδρυτές και οι διαχειριστές της αιτούσας έχουν την κατοικία τους σε αυτούς τους δήμους, έτσι ώστε να μπορούν να θεωρηθούν ως κάτοικοι που επηρεάζονται άμεσα από το έργο επέκτασης χώρου συλλογής αποβλήτων. Ωστόσο, η αύξηση της χωρητικότητας του κέντρου συλλογής αποβλήτων κατά περισσότερο από το ένα πέμπτο της αρχικής του ικανότητας κινδύνευε να έχει μη αμελητέες επιπτώσεις στην ιδιωτική ζωή τους, λόγω της όχλησης που θα προκαλούσε για την ποιότητα της καθημερινότητας τους, και ως συνέπεια στην αγοραία αξία των ακινήτων τους που βρίσκονται σε αυτούς τους δήμους, οι οποίες κινδύνευαν να υποτιμηθούν...»¹²³.

Σε μια πιο πρόσφατη υπόθεση *Association Burestop 55 and others κατά Γαλλίας*¹²⁴, το Δικαστήριο απασχόλησε το ζήτημα του *locus standi* περιβαλλοντικής οργάνωσης, στο εάν δύναται να αμφισβητήσει την ακρίβεια των πληροφοριών σχετικά με τη διαχείριση ραδιενεργών αποβλήτων, που κοινοποιήθηκαν από δημόσια υπηρεσία. Οι αιτούσες ήταν έξι ενώσεις προστασίας του περιβάλλοντος, που αντιτίθεντο σε ένα σχεδιαζόμενο κέντρο βιομηχανικής γεωλογικής αποθήκευσης σχεδιασμένο να αποθηκεύει σε βαθιές γεωλογικές αποθήκες σε μια δεδομένη τοποθεσία ραδιενεργά απόβλητα υψηλής ραδιενέργειας και μεγάλης διάρκειας ζωής, που παράγονται από τις γαλλικές πυρηνικές εγκαταστάσεις και με την επεξεργασία των καυσίμων που χρησιμοποιούνται σε σταθμούς παραγωγής ενέργειας. Αποφασίζοντας επί του παραδεκτού, το Εφετείο έκρινε ότι ο καταστατικός σκοπός των αιτούντων ενώσεων ήταν η καταπολέμηση των κινδύνων για το περιβάλλον και την υγεία, που θέτει η πυρηνική βιομηχανία ή η ενημέρωση του κοινού σχετικά με τους κινδύνους από την ταφή ραδιενεργών αποβλήτων, με εξαίρεση την ένωση *MIRABEL-LNE* της οποίας ο καταστατικός σκοπός ήταν, γενικότερα, η προστασία του περιβάλλοντος. Το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι η αγωγή την οποία σκόπευε να ασκήσει η ένωση *MIRABEL-LNE* ενώπιον του δικαστή είχε ιδίως ως στόχο να εξετάσει διαφορά σχετικά

¹²³ L' Erablière ASB v. Belgium, app. no 49230/07, ΕΣΔΑ 24.02.2009, παρ. 26-29.

¹²⁴ Association Burestop 55 & autres κατά Γαλλίας, app. No 56176/18, 56189/18, 56232/18, ΕΔΔΑ, απόφαση 01/07/2021.

με αστικό δικαίωμα, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ.1, του οποίου ήταν κάτοχος, δηλ. την ενημέρωση και τη δημόσια συμμετοχή σε περιβαλλοντικά θέματα. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η κυβέρνηση δεν προσκόμισε κανένα αποδεικτικό στοιχείο ικανό να δικαιολογήσει ότι η άρνηση εξέτασης μιας διαφοράς σχετικά με ένα δικαίωμα αυτής της φύσης επεδίωκε θεμιτό σκοπό και ήταν ανάλογη με αυτόν τον σκοπό. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι όλοι οι ισχυρισμοί των αιτούντων ενώσεων αφορούσαν το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τους περιβαλλοντικούς κινδύνους και τον σεβασμό των διαδικαστικών διασφαλίσεων στο πλαίσιο αυτό και αποφάσισε να τους εξετάσει σύμφωνα με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το δικαίωμα πρόσβασης στις πληροφορίες θα στερούνταν της ουσίας του, εάν οι παρεχόμενες πληροφορίες ήταν ανειλικρινείς, ανακριβείς ή ανεπαρκείς. Ο σεβασμός του δικαιώματος πρόσβασης στις πληροφορίες συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι οι παρεχόμενες πληροφορίες είναι αξιόπιστες, ιδίως όταν το δικαίωμα αυτό προκύπτει από νομική υποχρέωση που επιβάλλεται στο κράτος¹²⁵.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μπορούν να επικαλεστούν παραβίαση του άρθρου 6 της Σύμβασης στην περίπτωση που διακυβεύονται τα συμφέροντά τους και κυρίως αναφορικά με τα δικαιώματα πληροφόρησης και συμμετοχής για περιβαλλοντικά ζητήματα, που θέτουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη ζωή και υγεία. Αν και η νομολογία του ΕΔΔΑ εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κριτήριο του *θύματος*, εδώ υπήρξε μια διεύρυνση, καθώς το Δικαστήριο επέτρεψε στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ να συμμετάσχουν, εφόσον δεν έχει την έννοια της *actio popularis*. Βέβαια, από τη νομολογία της ΕΣΔΑ δεν προκύπτει ότι προσδίδει την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη, που αποδίδει το άρθρο 9 της Σύμβασης του Άαρχους.

---

¹²⁵ *ibid*, παρ. 74, 108.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ – ΠΥΛΩΝΕΣ

2. Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Αναμφίβολα η Σύμβαση του Άαρχους εντάσσεται στην κατηγορία των Συμβάσεων για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου συμπληρώνοντας ουσιαστικά την ΕΣΔΑ ως προς τα ζητήματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος. Βάση του ισχυρισμού αυτού αποτελεί κατ' αρχάς το γεγονός ότι βασίζεται στο θεμελιώδες δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και σε μια σειρά από διαδικαστικά στοιχεία, που στοχεύουν στην προστασία των δικαιωμάτων της ζωής, της υγείας και της οικογενειακής ζωής και χορηγεί δικαιώματα στα ίδια τα άτομα και όχι στα κράτη. Πέραν των καινοτόμων χαρακτηριστικών της *μη-αντιπαράθεσης, μη δικαστικής και συμβουλευτικής διαδικασίας*, που θεσπίζονται δυνάμει του άρθρου 15 της Σύμβασης, δεν είναι επίσης σύνηθες μέλη του κοινού και ΜΚΟ να μπορούν να υποβάλλουν καταγγελίες στην Επιτροπή Συμμόρφωσης, τα μέλη της οποίας δεν είναι μόνο ανεξάρτητα από τα συμβαλλόμενα μέρη της Σύμβασης, αλλά μπορούν να διορίζονται από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

Τα ανωτέρω χαρακτηριστικά αρμόζουν περισσότερο στους φορείς παρακολούθησης μιας Σύμβασης προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου διαφέροντας από τις διαδικασίες μη συμμόρφωσης, που απαντώνται συνήθως σε άλλες πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες. Τα βασικά στοιχεία της Σύμβασης - πρόσβαση σε πληροφορίες, συμμετοχή του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων και πρόσβαση στη δικαιοσύνη πλαισιώνουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, καθώς έχουν γίνει αποδεκτά μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Ουσιαστικά, τα δικαιώματα της Σύμβασης αποτελούν προέκταση των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ και, επομένως, δύνανται να επιβληθούν στο εθνικό δίκαιο και μέσω του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, όπως όλα τα άλλα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η Σύμβαση του Άαρχους αντιπροσωπεύει μια σημαντική επέκταση του περιβαλλοντικού δικαίου, αλλά και της νομοθεσίας για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Αυτό έγινε ιδιαίτερα φανερό στην υπόθεση *Taskin κατά Τουρκίας* του ΕΔΔΑ (άδεια λειτουργίας μεταλλείου

χρυσού). Το γεγονός ότι η Τουρκία δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης δεν εμπόδισε το Δικαστήριο να ερμηνεύσει τα δικαιώματα, που απορρέουν από τη Σύμβαση του Άαρχους στην ΕΣΔΑ με μια ιδιαίτερα διευρυμένη μορφή. Κάνοντας και ιδιαίτερη αναφορά στη Σύμβαση του Άαρχους¹²⁶, το Δικαστήριο τόνισε ότι η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από εκείνους που ενδέχεται να επηρεαστούν από περιβαλλοντικές οχλήσεις είναι ουσιαστικής σημασίας για τη συμμόρφωση με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ και το άρθρο 6 της Σύμβασης του Άαρχους. Το Δικαστήριο «...επαναλαμβάνει ότι, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, ενώ το άρθρο 8 δεν περιέχει ρητές διαδικαστικές προϋποθέσεις, η διαδικασία λήψης αποφάσεων που οδηγεί σε μέτρα παρέμβασης πρέπει να είναι δίκαιη και να παρέχει τον δέοντα σεβασμό στα συμφέροντα του ατόμου, όπως προστατεύεται με το άρθρο 8. Επομένως, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη όλες οι διαδικαστικές πτυχές, συμπεριλαμβανομένου του είδους της πολιτικής ή της σχετικής απόφασης, του βαθμού στον οποίο ελήφθησαν υπόψη οι απόψεις των ατόμων καθ' όλη τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και οι διαδικαστικές εγγυήσεις...». Επιπλέον, η απόφαση κάνει αναφορά σε μια ενημερωμένη διαδικασία. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «...Όταν ένα κράτος πρέπει να καθορίσει περίπλοκα ζητήματα περιβαλλοντικής και οικονομικής πολιτικής, η διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει πρώτα να περιλαμβάνει κατάλληλες έρευνες και μελέτες προκειμένου να τους επιτρέψει να προβλέψουν και να αξιολογήσουν εκ των προτέρων τις επιπτώσεις των δραστηριοτήτων που ενδέχεται να βλάψουν το περιβάλλον και να παραβιάσουν τα δικαιώματα των ατόμων και να τους επιτρέψουν να επιτύχουν μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων που διακυβεύονται. Η σημασία της πρόσβασης του κοινού στα συμπεράσματα τέτοιων μελετών και σε πληροφορίες, που θα επιτρέψουν στα μέλη του κοινού να εκτιμήσουν τον κίνδυνο στον οποίο εκτίθενται, είναι αναμφισβήτητη...»¹²⁷. Ο όρος «εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων» δεν χρησιμοποιείται εδώ, αλλά σε πολλές περιπτώσεις θα κριθεί απαραίτητη για την εφαρμογή της διαδικασίας αξιολόγησης που προβλέπει το Δικαστήριο. Επιπλέον, το Δικαστήριο υπογράμμισε στην ίδια παράγραφο ότι «...τα ενδιαφερόμενα άτομα πρέπει επίσης να είναι σε θέση να προσφύγουν στα δικαστήρια κατά οποιασδήποτε απόφασης, πράξης ή παράλειψης, που θεωρούν ότι τα συμφέροντά τους ή τα σχόλιά τους δεν έχουν ληφθεί

¹²⁶ Taşkin and others κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, 10.11.2004, JUDGMENT FINAL 30/03/2005, παρ. 99.

¹²⁷ Taşkin and others κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, παρ. 118-119.

επαρκώς υπόψη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων...»¹²⁸, αντανακλώντας τις προβλέψεις του άρθρου 9 της Σύμβασης του Αρχού για πρόσβαση στη δικαιοσύνη και υπερβαίνοντας τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ¹²⁹.

Καταλήγοντας στην υπόθεση Taskin μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι η ώσμωση της ισχύουσας νομοθεσίας για τα δικαιώματα του ανθρώπου με αυτή για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη βασίζεται στην ενδυνάμωση του ατόμου και των ομάδων, που θίγονται από περιβαλλοντικά προβλήματα, και για τους οποίους η ευκαιρία να συμμετάσχουν σε αποφάσεις είναι το πιο χρήσιμο και άμεσο μέσο επιρροής για τη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων (ανάλογες υποθέσεις των αυτόχθονων κοινοτήτων Ogoniland και Maya).

Σύμφωνα με τον Alan Boyle, τα διαδικαστικά δικαιώματα αποτελούν το πιο σημαντικό συμπλήρωμα στα ανθρώπινα δικαιώματα από τη Δήλωση του Ρίο του 1992. Νεότερες περιβαλλοντικές συμφωνίες περιλαμβάνουν όλο και περισσότερο διαδικαστικά δικαιώματα, όπως η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (αρθρ. 14.1 α¹³⁰), η Σύμβαση πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή (αρθρ.. 4.1(i), αρθρ. 6α (iii)¹³¹).

Το περιβαλλοντικό δικαίωμα ορίζεται ως το ατομικό δικαίωμα στην προστασία του περιβάλλοντος ως διακήρυξη ενός ανθρώπινου δικαιώματος σε περιβαλλοντικές συνθήκες συγκεκριμένης ποιότητας. Τα περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα διασφαλίζουν ότι το συμφέρον των ατόμων ή ομάδων κυρίως των θιγομένων λαμβάνονται υπόψη στις εθνικές ή διεθνείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Εγγυήσεις αποτελούν τα δικαιώματα

¹²⁸ ibid

¹²⁹ Άρθρο 6 ΕΣΔΑ, Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης «1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως...».

¹³⁰ Νόμος 2204/1994 (ΦΕΚ 59, Α') Κύρωση Σύμβασης για τη βιολογική ποικιλότητα., άρθρο 14.1 «Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος, κατά το μέτρο του δυνατού και του ενδεδειγμένου, θα: (α) Εισάγει τις ενδεδειγμένες διαδικασίες, που απαιτούνται για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων των σχεδίων που προτείνει και τα οποία ενδέχεται να παρουσιάσουν σημαντικά ανεπιθύμητα αποτελέσματα επί της βιολογικής ποικιλότητας, με στόχο την αποφυγή ή την ελαχιστοποίηση των αποτελεσμάτων αυτών και, όπου ενδείκνυται, επιτρέπει τη συμμετοχή του κοινού στις εν λόγω διαδικασίες».

¹³¹ Άρθρο 4.1. «Όλα τα μέρη, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινές αλλά διαφοροποιημένες ευθύνες τους και τις δικές τους συγκεκριμένες εθνικές και περιφερειακές αναπτυξιακές προτεραιότητες, στόχους και συνθήκες κλιματικής αλλαγής πρέπει (i) να προωθούν και να συνεργάζονται στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με την κλιματική αλλαγή και να ενθαρρύνουν την ευρύτερη συμμετοχή σε αυτήν τη διαδικασία, συμπεριλαμβανομένων των μη-κυβερνητικών οργανώσεων...».

Άρθρο 6 «Κατά την εκτέλεση των δεσμεύσεών τους βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1 (i), τα μέρη πρέπει: (α) να προωθούν και να διευκολύνουν σε εθνικό και, κατά περίπτωση, υποπεριφερειακό και περιφερειακό επίπεδο, και σύμφωνα με τους εθνικούς νόμους και κανονισμούς και εντός των αντίστοιχων ικανοτήτων (iii) τη συμμετοχή του κοινού στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και των επιπτώσεών της ...».

στην πληροφόρηση, στη συμμετοχή και στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, που χορηγούν οι διεθνείς περιβαλλοντικές συμβάσεις στα άτομα ή στις ομάδες.

Η Σύμβαση του Άαρχους αποτελεί σημείο αναφοράς για την ερμηνεία της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στις περιβαλλοντικές υποθέσεις.

Αν και το άρθρο 9 της Σύμβασης του Άαρχους είναι εμπνευσμένο από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ και τις υποθέσεις του Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είναι κυρίως το ΕΔΔΑ που βασίζεται στη Σύμβαση του Άαρχους κατά την ερμηνεία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ και όχι το αντίθετο. Το Δικαστήριο χρησιμοποιεί συχνά τη Σύμβαση του Άαρχους ως σημείο αναφοράς στην ερμηνεία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ σε περιβαλλοντικά θέματα.

Όπως στην υπόθεση *Taskin* το Δικαστήριο καθιέρωσε τη Σύμβαση του Άαρχους ως το σχετικό διεθνές πρότυπο, στην υπόθεση *Tatar κατά Ρουμανίας*¹³² απλά εφάρμοσε τις διατάξεις της Σύμβασης, χωρίς να διευκρινίσει την ιδιαίτερη σχέση μεταξύ της ΕΣΔΑ και της Σύμβασης του Άαρχους. Στην υπόθεση *Demir and Baykara κατά Τουρκίας*¹³³, το Δικαστήριο επανέλαβε τα ευρήματα της υπόθεσης *Taskin* αναφέροντας ότι η Σύμβαση του Άαρχους, ως διεθνές πρότυπο περιβαλλοντικών ζητημάτων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ερμηνεία της ΕΣΔΑ υπό το φως και άλλων διεθνών συμφωνιών. Μεταγενέστερες αποφάσεις, όπως αυτή στην υπόθεση *Di Sarno κατά Ιταλίας*¹³⁴, στην οποία το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην πρόσβαση του κοινού στις πληροφορίες, που επιτρέπουν να εκτιμήσουν τους κινδύνους στους οποίους εκτίθεται αναφορικά με τη συλλογή και διαχείριση απορριμμάτων στην περιοχή της Καμπανίας στην Ιταλία, καθώς και στην υπόθεση *Grimskovskaya κατά Ουκρανίας*¹³⁵ (θόρυβος και ρύπανση από επαναδρομολόγηση αυτοκινητόδρομου), υπογραμμίζουν τα πρότυπα της Σύμβασης του Άαρχους ως τη σχετική πηγή με σκοπό την ερμηνεία της ΕΣΔΑ.

---

¹³² *Tatar κατά Ρουμανίας* (app no 67021/01, ΕΔΑΔ, 27.01.2009), παρ. 118, «Σε διεθνές επίπεδο, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η πρόσβαση σε πληροφορίες, η συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα κατοχυρώνονται στη Σύμβαση του Άαρχους της 25ης Ιουνίου 1998, ... Στο ίδιο πνεύμα, το ψήφισμα αριθ. 1430/2005 της κοινοβουλευτικής συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους βιομηχανικούς κινδύνους ενισχύει, μεταξύ άλλων, το καθήκον των κρατών μελών να βελτιώσουν τη διάδοση πληροφοριών σε αυτόν τον τομέα».

¹³³ *Demir and Baykara κατά Τουρκίας*, app no 34503/97, ΕΔΔΑ, απόφαση 12.11.2008), παρ. 83

¹³⁴ *Di Sarno κατά Ιταλίας*, app. no 30765/08, ΕΔΔΑ, απόφαση 10.04.2012, παρ. 107.

¹³⁵ *Grimskovskaya κατά Ουκρανίας*, app. no 38182/03, ΕΔΔΑ, απόφαση 21.07.2011, παρ. 39.

Σε μια πιο πρόσφατη υπόθεση ενώπιον του ΕΔΔΑ, την *Lessooschranarske Zoskupenie κατά Σλοβακίας*¹³⁶ υπογραμμίζεται ξεκάθαρα η κεντρική σημασία της Σύμβασης του Άαρχους, και μάλιστα σε μια απόφαση περί του απαραδέκτου και όχι επί της ουσίας της υπόθεσης, καθώς το ζήτημα είχε στο μεταξύ διευθετηθεί από το εθνικό δίκαιο της Σλοβακίας μετά από απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹³⁷ επί προδικαστικού ερωτήματος.

Αν και το ΕΔΔΑ φαίνεται να θέλει να παγιώσει την ερμηνεία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ -και των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων- με τη Σύμβαση του Άαρχους, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Η τελευταία είναι μια περιφερειακή σύμβαση, η οποία διαφέρει από την ΕΣΔΑ ως προς τους στόχους της και την προσέγγισή της για τα διαδικαστικά δικαιώματα.

Από τη μια, η ΕΣΔΑ κατοχυρώνει και προστατεύει τα πρωτεύοντα δικαιώματα, που εμπεριέχονται σ' αυτή, απαιτώντας παραβίαση αυτών των δικαιωμάτων για μια επιτυχή επίκληση των διαδικαστικών δικαιωμάτων. Τα τελευταία δείχνουν εξαρτώμενα από τα ατομικά κατοχυρωμένα δικαιώματα. Επομένως, οι αιτούντες οφείλουν να αποδείξουν ότι ένα περιβαλλοντικό έργο έθεσε σε πραγματικό κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή ή στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης. Η νομολογία του ΕΔΔΑ βοήθησε στην ενδυνάμωση και αναγνώριση των δικαιωμάτων των ΜΚΟ σε εθνικό επίπεδο, αν και δεν έχει ακόμη πάρει ξεκάθαρη θέση, ώστε να χορηγήσει ανάλογα δικαιώματα (π.χ. δικαίωμα στην πληροφόρηση και σε δίκαιη δίκη) σε διεθνές επίπεδο.

Από την άλλη, η Σύμβαση του Άαρχους είναι πρωτοπόρα στην προώθηση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας, στη διαφάνεια των περιβαλλοντικών αποφάσεων εν γένει και στη θεσμική νομιμότητα της λήψης αποφάσεων για το περιβάλλον. Αυτό είναι εμφανές τόσο από το προοίμιο της Σύμβασης όσο και από τη χορήγηση των δικαιωμάτων, που κατοχυρώνει στο ευρύ κοινό.

¹³⁶ *Lessooschranarske Zoskupenie κατά Σλοβακίας*, app.no 53246/08, ΕΔΔΑ, απόφαση 2.10.2012, παρ. 55.

¹³⁷ ΔΕΕ, C-240/09, 08.03.2011,

http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/env/pp/a.to.j/Jurisprudence_prj/EUROPEAN_UNION/ECJ_C240-09_LZ_WLK/Summary_EU_ECJ_C240-09_LZ_WLK.pdf και

<http://www.justiceandenvironment.org/files/file/2011%20ECJ%20SK.pdf>

Αντίθετα, η συμβολή της ΕΣΔΑ στην περιβαλλοντική δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι κατά πολύ στενότερη. Όπως ήδη τονίστηκε, απαιτείται παραβίαση ενός πρωτεύοντος δικαιώματος, και μάλιστα επίκληση από αυτούς που έχουν άμεσα θιγεί, και όχι από το ευρύ κοινό, ενώ οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μπορούν να επικαλεστούν τα διαδικαστικά τους δικαιώματα, μόνο εφόσον αυτά τα δικαιώματά τους δεν έχουν βρει ανταπόκριση σε εθνικό επίπεδο και κατοχυρώνεται ο σκοπός τους από το καταστατικό τους (βλ. ανωτέρω απόφαση Burestop 55).

Σκοπός της ΕΣΔΑ είναι η προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου από κάθε παραβίαση από το κράτος και τα όργανά του στοχεύοντας στην εξασφάλιση της καθολικής και αποτελεσματικής αναγνώρισης και τήρησης των δικαιωμάτων αυτών.

Η Σύμβαση του Άαρχους κατοχυρώνει τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα της πρόσβασης στην πληροφορία, της δημόσιας συμμετοχής και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως αυτά καταγράφονται στην Αρχή 10 της Δήλωσης του Ρίο. Παρά το ότι αναγνωρίζει στον πρόλογό της το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον, δεν εγγυάται κανένα περαιτέρω ανθρώπινο δικαίωμα. Αφορά αποκλειστικά διαδικαστικά περιβαλλοντικά ζητήματα και εφαρμόζεται σε μια ευρεία ποικιλία διαδικασιών λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η Σύμβαση του Άαρχους αναγνωρίζει στο προοίμιό της το δικαίωμα του ατόμου να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, καθώς και το καθήκον, τόσο μεμονωμένα, όσο και σε συνεργασία με άλλους, να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον, ώστε να ωφελούνται οι παρούσες και μέλλουσες γενεές, συνδυάζοντας την προστασία του περιβάλλοντος με την αρχή της αειφορίας. Επιπλέον, η Σύμβαση του Άαρχους αναγνωρίζει διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα με απώτερο σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος. Παρέχει τις εγγυήσεις ενός δημοσίου διαλόγου σχετικά με τη νομιμότητα περιβαλλοντικών σχεδίων και προγραμμάτων, με την προϋπόθεση ότι η συμμετοχή του κοινού είναι ακόμη δυνατή και ότι όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η Σύμβαση του Άαρχους διεύρυνε τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η ΕΣΔΑ είναι το κύριο όργανο για τα δικαιώματα του ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης. Παρόλο που η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει ακόμη προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, τα

δικαιώματα που εμπεριέχει χρησιμεύουν ως γενικές αρχές της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Η ΕΣΔΑ αφορά κυρίως πολιτικά δικαιώματα, με αναφορά στον άνθρωπο, ενώ στερείται αναφοράς σε δικαιώματα οικονομικά, κοινωνικά ή πολιτιστικά. Η ΕΣΔΑ δεν εμπεριέχει ένα δικαίωμα στην υγεία ή κάποιο ειδικό δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον, όπως το δικαστήριο έχει τονίσει σε πολλές ευκαιρίες. Από το 1970 και μετά, το ΕΔΔΑ έχει ερμηνεύσει δικαιώματα της ΕΣΔΑ, ώστε να περιλαμβάνουν διαδικαστικές εγγυήσεις, όπως το δικαίωμα στην πληροφορία, στην ακρόαση ή στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Αφορούσαν αρχικά, όμως, κυρίως περιπτώσεις όπως η χρήση βίας ή η στέρηση ελευθερίας. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το Δικαστήριο επέκτεινε τη νομολογία του και σε διαδικαστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις στο πεδίο του περιβαλλοντικού δικαίου.

Παρόλα αυτά οι δυο Συνθήκες δεν συνδέονται νομικά μεταξύ τους. Η ΕΣΔΑ δεν κάνει αναφορά στη Σύμβαση του Άρχους, ως ειδική στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας, αλλά ούτε και η Σύμβαση του Άρχους αναφέρεται στα κατοχυρωμένα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα ή στη νομολογία του ΕΔΔΑ για τα διαδικαστικά ανθρώπινα δικαιώματα. Βέβαια, το βάρος που δόθηκε στα διαδικαστικά δικαιώματα μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ενέπνευσε το κίνημα για την αναγνώριση των διαδικαστικών δικαιωμάτων γενικότερα, αλλά και στον τομέα του περιβάλλοντος. Τόσο το ΕΔΔΑ όσο και η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχους (ΕΣΣΑ) αναφέρονται σε αυτά τα δικαιώματα ως μια ξεχωριστή κατηγορία δικαιωμάτων και δεν τα συνδέουν με τα εν γένει περιβαλλοντικά δικαιώματα. Το ΕΔΔΑ αρνείται ρητά την αναγνώριση ενός δικαιώματος σε υγιές περιβάλλον.

Η ΕΣΔΑ εμφανίζεται μονοδιάστατη σε σύγκριση με την πολυδιάστατη μορφή της Σύμβασης του Άρχους. Η πρώτη έχει ως πρωταρχικό στόχο την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, με επίκεντρο τα ανθρώπινα δικαιώματα και την έννοια του *θύματος*, ενώ η προστασία του περιβάλλοντος είναι δευτερευούσης σημασίας και εξαρτώμενη από την προστασία ενός από τα ατομικά δικαιώματα, που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση. Ως επακόλουθο, και το ΕΔΔΑ κατά την ερμηνεία της ΕΣΔΑ, εξαρτά τη χρήση των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων από την προσβολή ενός από τα δικαιώματα της Σύμβασης.

Τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση του Άαρχους υπόκεινται στους πολλαπλούς στόχους της Σύμβασης, ένας εκ των οποίων είναι κατ' αρχάς η περαιτέρω υλοποίηση της περιβαλλοντικής προστασίας και σε δεύτερο επίπεδο οι ανοικτές δημόσιες συζητήσεις για περιβαλλοντικά σχέδια και προγράμματα.

Οι δυο Συμβάσεις έχουν διακριτά αντικείμενα, τα οποία δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την ερμηνεία και εφαρμογή των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων και, κατά συνέπεια, καθορίζουν την επίδραση και τη συμβολή τους στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση και στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, με τη Σύμβαση του Άαρχους να έχει ένα σαφές και άμεσο προβάδισμα στην προώθηση αυτού του στόχου.

Η Σύμβαση του Άαρχους θεωρεί ως κάτοχο των διαδικαστικών δικαιωμάτων το ευρύ κοινό, συμπεριλαμβανομένων των ΜΚΟ, έννοια σαφώς κατά πολύ ευρύτερη. Όπου τα δικαιώματα της Σύμβασης χορηγούνται στο πληττόμενο κοινό (affected public), η Σύμβαση ορίζει τον κάτοχο του δικαιώματος με αναφορά στο γεωγραφικό πεδίο και την επίπτωση από το περιβαλλοντικό έργο. Περιβαλλοντικές ΜΚΟ δεν χρειάζεται να αποδείξουν παραβίαση άλλου πρωταρχικού δικαιώματος, ώστε να δύνανται να επικαλεστούν τα διαδικαστικά δικαιώματα της Σύμβασης του Άαρχους.

Σύμφωνα με την ΕΣΔΑ, ενάγων μπορεί να θεωρηθεί ο κάτοχος ενός διαδικαστικού περιβαλλοντικού δικαιώματος, εφόσον είναι κάτοχος και ενός από τα πρωταρχικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση. Το ΕΔΔΑ δεν έχει ακόμη επεκτείνει τα διαδικαστικά δικαιώματα, που παρέχονται ως μέρος των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, σε ενδιαφερόμενες περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Ανάλογα, η ΕΣΔΑ προσφέρει λιγότερες ευκαιρίες για συμμετοχή του κοινού στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση.

2.1 ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Ή ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένας θεμιτός στόχος που σε κατάλληλες περιπτώσεις μπορεί να δικαιολογήσει τον περιορισμό ορισμένων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και του δικαιώματος στην ιδιοκτησία. Στοχεύοντας στην ανεύρεση ισορροπίας μεταξύ των περιβαλλοντικών ανησυχιών και των δικαιωμάτων της Σύμβασης, το ΕΔΔΑ παρέχει στις εθνικές αρχές ευρεία διακριτική ευχέρεια «να αποφασίζουν για τις τοπικές ανάγκες και πλαίσια». Είναι αρκετά ενδιαφέρουσα η ισορροπία που θα πρέπει να εξευρεθεί, όταν εμπλέκονται περιβαλλοντικά ζητήματα.

Προφανή ερωτήματα που τίθενται είναι αν η νομοθεσία για τα δικαιώματα του ανθρώπου υπερβαίνει την περιβαλλοντική νομοθεσία ή εάν τα περιβαλλοντικά δικαιώματα υπερβαίνουν το δικαίωμα των κρατών να συνεχίσουν την οικονομική τους ανάπτυξη. Τα διεθνή δικαστήρια δεν έχουν θέσει αυτόματη προτεραιότητα στα ανθρώπινα δικαιώματα ή στο δικαίωμα για βιώσιμη ανάπτυξη σε περίπτωση τέτοιων συγκρούσεων. Κατά τον Boyle, αυτό δείχνει ότι λίγα δικαιώματα είναι απόλυτα ή απεριόριστα¹³⁸. Η νομολογία επικεντρώθηκε σε θέματα ισορροπίας, αναγκαιότητας και βαθμού παρέμβασης.

Η εξισορρόπηση συμφερόντων μπορεί να λειτουργήσει και προς τις δύο κατευθύνσεις. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το περιβάλλον είναι ζήτημα γενικού συμφέροντος, η απόλαυση συγκεκριμένων δικαιωμάτων μπορεί να περιοριστεί. Για το σκοπό αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι «οι οικονομικές επιταγές και ακόμη και ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ιδιοκτησία, δεν θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα έναντι των παραμέτρων προστασίας του περιβάλλοντος».

Στο πλαίσιο αυτό, δύναται να τεθεί το ζήτημα εάν η έννοια της στάθμισης συμφερόντων εξακολουθεί να είναι σχετική όσον αφορά το περιβάλλον. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έχει επισημάνει ότι η έννοια *περιβάλλον* «δεν είναι κάτι αφηρημένο, αλλά αντιπροσωπεύει το χώρο διαβίωσης, την ποιότητα ζωής και την ίδια την υγεία των

---

¹³⁸ Alan Boyle, Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, Fordham Environmental Law Review Volume 18, Number 3 2006 Article 5, σελ. 493 επ.

ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων των αγέννητων γενεών» και αποφάνθηκε ότι τα κράτη έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν και να σέβονται το περιβάλλον. Και το Διεθνές Δικαστήριο προσθέτει ότι «η διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας έχει καταλήξει να θεωρείται «ουσιώδες συμφέρον» όλων των κρατών»¹³⁹. Γίνεται σαφές ότι οι απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος είναι πλέον προς το συμφέρον τόσο του ατόμου όσο και της κοινότητας στο σύνολό της, και επομένως όλοι πρέπει να επωφελούνται από την προστασία σε όλα τα επίπεδα. Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην υπόθεση Gabčíkovo Nagymaros Project ήταν ουσιαστικά η πρώτη απόφαση του Δικαστηρίου, που αφορούσε άμεσα ζητήματα περιβαλλοντικής προστασίας και υπήρξε μια από τις σημαντικότερες αποφάσεις της παρελθούσης νομολογίας. Με την απόφαση αυτή, το ΔΔΧ συνεισέφερε στην εξέλιξη του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, καθώς αναγνώρισε την κατάσταση οικολογικής ανάγκης (ecological necessity) υπό προϋποθέσεις.

Η υπόθεση Pulp Mills του Διεθνούς Δικαστηρίου¹⁴⁰ αποτυπώνει τον ουσιαστικά σχετικό χαρακτήρα αυτών των ανταγωνιστικών δικαιωμάτων. Στις 4 Μαΐου 2006, η Αργεντινή υπέβαλε αίτηση στη Γραμματεία του Δικαστηρίου κατά της Ανατολικής Δημοκρατίας της Ουρουγουάης σχετικά με παράβαση, που φέρεται να διαπράχθηκε από την Ουρουγουάη, των υποχρεώσεων της βάσει της Συνθήκης του ποταμού Ουρουγουάη¹⁴¹. Σύμφωνα με την αίτηση, η Ουρουγουάη, εγκρίνοντας μονομερώς την κατασκευή στις όχθες του ποταμού δυο μεγάλων μονάδων παραγωγής χαρτοπολτού (pulp mills) και ενός λιμένα για την εξυπηρέτησή τους¹⁴², χωρίς να ενεργοποιήσει την προβλεπόμενη στη Σύμβαση του 1975 διαδικασία προηγούμενης ειδοποίησης και διαβούλευσης μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, παραβίασε τις σχετικές διεθνείς τις υποχρεώσεις. Ενώ οι σχετικές Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) είχαν εγκριθεί από τις αρμόδιες αρχές της Ουρουγουάης, οι οικολογικές επιπτώσεις στο ποτάμιο οικοσύστημα εκτιμώνται

---

¹³⁹ Βλ. παραπάνω υπόθεση Gabčíkovo Nagymaros Project (Ουγγαρία/Σλοβακία), ΔΔΧ, παρ. 53.

¹⁴⁰ INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE - CASE CONCERNING PULP MILLS ON THE RIVER URUGUAY (ARGENTINA v. URUGUAY) JUDGMENT OF 20 APRIL 2010.

¹⁴¹ “Statute of the River Uruguay”, Salto, 26/2/1975 (UN Treaty Series No. 21425), Ηνωμένα Έθνη, Συνθήκη που υπεγράφη από την Αργεντινή και την Ουρουγουάη στις 26 Φεβρουαρίου 1975 και τέθηκε σε ισχύ στις 18 Σεπτεμβρίου 1976.

¹⁴² Δυο σημαντικές επενδύσεις για την οικονομία της Ουρουγουάης συνολικού ύψους 1.5 δις δολαρίων, που υλοποιούσαν Ευρωπαϊκές εταιρείες (η Ισπανική Ence και η Φινλανδική Botnia), και οι οποίες θα δημιουργούσαν χιλιάδες νέες θέσεις εργασίας στην πόλη Fray Bentos της Ουρουγουάης.

σημαντικές σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Αργεντινής (επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα του ποταμού, στη δημόσια υγεία, στα αλιευτικά αποθέματα, αλλά και στον τουρισμό). Οι προσπάθειες συμβιβαστικής διευθέτησης της διαφοράς που προηγήθηκαν της προσφυγής, μέσω μιας ειδικής τεχνικής Επιτροπής (High-Level Technical Group), δεν απέδωσαν και για το λόγο αυτό, η Αργεντινή, ενεργοποιώντας τη σχετική ρήτρα δικαιοδοτικής επίλυσης (άρθρο 60) της Σύμβασης του 1975 προσέφυγε στο Διεθνές Δικαστήριο. Η υπόθεση έθεσε το ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης και της εξισορρόπησης μεταξύ περιβαλλοντικής προστασίας και οικονομικής ανάπτυξης συνδυάζοντας πτυχές της περιβαλλοντικής προστασίας κοινών υδάτινων πόρων με τις απαιτήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η άσκηση του δικαιώματος χρήσης των υδάτων του ποταμού κατά τρόπο που επηρεάζει το καθεστώς ή την ποιότητα των υδάτων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά δίκαιη και ορθολογική χρήση, εφόσον δεν λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα του άλλου παρόχθιου κράτους στην κοινή πηγή και στην περιβαλλοντική προστασία. Από τη διαπίστωση αυτή συνάγεται ότι η χρήση από ένα παρόχθιο κράτος των υδάτων ενός κοινού ποταμού, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα του άλλου ή άλλων παρόχθιων κρατών και η ανάγκη περιβαλλοντικής προστασίας, δεν είναι σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο.

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι «...η επίτευξη της βέλτιστης και ορθολογικής αξιοποίησης απαιτεί ισορροπία αφενός μεταξύ των δικαιωμάτων των μερών και της ανάγκης χρήσης του ποταμού για οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες, και αφετέρου της υποχρέωσης προστασίας του περιβάλλοντος από οποιαδήποτε ζημία που μπορεί να προκληθεί από τέτοιες δραστηριότητες, ...διασύνδεση μεταξύ της δίκαιης και εύλογης χρήσης ενός κοινόχρηστου πόρου και της ισορροπίας μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος που είναι η ουσία της βιώσιμης ανάπτυξης....»¹⁴³.

Παρόμοια θέση διαπιστώνεται και σε άλλες αποφάσεις όπως αυτή των Maya Indigenous Communities¹⁴⁴ της Διαμερικανικής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπου η Επιτροπή επανέλαβε ότι «...αναγνωρίζει τη σημασία της οικονομικής ανάπτυξης για την

¹⁴³ ICJ - Press Release Unofficial Summary 2010/1 20 April 2010 Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay) Summary of the Judgment of 20 April 2010.

¹⁴⁴ IACHR, Report No. 40/04, Case 12.053, Maya Indigenous Communities of the Toledo District (Belize), October 12, 2004,

βλ. INDIGENOUS AND TRIBAL PEOPLES' RIGHTS OVER THEIR ANCESTRAL LANDS AND NATURAL RESOURCES Norms and Jurisprudence of the Inter-American Human Rights System 2010, παρ. 210.

ευημερία των πληθυσμών αυτού του ημισφαιρίου», αλλά τονίζει ότι «...ταυτόχρονα, αναπτυξιακές δραστηριότητες πρέπει να συνοδεύονται από κατάλληλα και αποτελεσματικά μέτρα για να διασφαλιστεί ότι δεν προχωρούν σε βάρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσώπων που ενδέχεται να επηρεαστούν ιδιαίτερος και αρνητικά, συμπεριλαμβανομένων αυτόχθονων κοινοτήτων και του περιβάλλοντος από το οποίο εξαρτάται η φυσική, πολιτιστική και πνευματική τους ευεξία...». Τόνισε δε ότι «...οι αυτόχθονες και οι φυλετικοί λαοί έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στον προσδιορισμό των περιβαλλοντικών ζημιών που προκαλούνται από έργα για την εξερεύνηση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που βρίσκονται σε εξέλιξη, καθώς και στον προσδιορισμό των επιπτώσεων βάσει των βασικών δραστηριοτήτων διαβίωσής τους... σύμφωνα με τις δικές τους αναπτυξιακές προτεραιότητες...».

Το Δικαστήριο έχει αποδώσει στα κράτη ένα ευρύ φάσμα εκτίμησης για την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων με την προϋπόθεση ότι διατηρούν μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των γενικών συμφερόντων της κοινότητας και της προστασίας των ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αυτή η ευρεία διακριτική ευχέρεια επέτρεψε στα κράτη να συνεχίσουν την οικονομική ανάπτυξη, υπό την προϋπόθεση ότι τα δικαιώματα των ατόμων στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή ή στην προστασία της ιδιοκτησίας είναι αρκετά ισορροπημένα έναντι των οικονομικών οφελών για την κοινότητα και το σύνολο. Επιπλέον, η διακινδύνευση και η αντιμετώπισή της δεν αποτελεί μόνο προϊόν μιας αντικειμενικής ορθολογικής εκτίμησης, αλλά και αποτέλεσμα αξιακών προβολών και κοινωνικοοικονομικών επιλογών¹⁴⁵.

Η ισορροπία αυτή απαιτεί και κάποιες διαδικαστικές παραμέτρους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Hatton* κατά *UK*, όπου το Δικαστήριο «...δεν βρίσκει ότι, στην ουσία, οι αρχές υπερέβησαν το περιθώριο εκτίμησής τους αποτυγχάνοντας να βρουν μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ του δικαιώματος των ατόμων που επηρεάζονται από αυτούς τους κανονισμούς και το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και του σπιτιού τους και των αντιφατικών συμφερόντων των άλλων και της κοινότητας στο σύνολό της, ούτε βρίσκει ότι υπήρξαν θεμελιώδεις διαδικαστικές αδυναμίες κατά την προετοιμασία των κανονισμών

---

¹⁴⁵ Βλ. Γλυκερία Π. Σιούτη, Η αρχή της προφύλαξης και η διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων, *Περιβάλλον & Δίκαιο*, 4/2004, σελ. 455 επ..

σχετικά με τους περιορισμούς για νυχτερινές πτήσεις. Κατά συνέπεια, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης....¹⁴⁶». Σύμφωνα, λοιπόν, με το Δικαστήριο, το κράτος είχε διατηρήσει μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των οικονομικών οφελών της κοινότητας ως συνόλου και των δικαιωμάτων των ατόμων, που ζούσαν κοντά στο αεροδρόμιο. Βέβαια, εάν οι αιτούντες είχαν επιδείξει σοβαρά προβλήματα υγείας ή κίνδυνο για τη ζωή το αποτέλεσμα θα ήταν διαφορετικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι τόσο το Πρωτοδικείο όσο και οι διαφωνούντες δικαστές έκριναν υπέρ των αιτούντων στη βάση ότι το κράτος δεν αξιολόγησε σωστά τις νυχτερινές πτήσεις και τις επιπτώσεις από το θόρυβο και δεν μετρίασε επαρκώς τα αποτελέσματα από τη ρύπανση. Μάλιστα, οι διαφωνούντες δικαστές στην κοινή δήλωσή τους τόνισαν μεταξύ άλλων:

«...Η στενή σχέση μεταξύ της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της επείγουσας ανάγκης για απορρύπανση (decontamination) του περιβάλλοντος μας οδηγεί στο να αντιλαμβανόμαστε την υγεία ως την πιο βασική και προεξέχουσα ανθρώπινη ανάγκη. Τι σημαίνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σχετικά με την ιδιωτικότητα του σπιτιού εάν, μέρα και νύχτα, συνεχώς ή κατά διαστήματα, αντηχεί από το βρυχηθμό των κινητήρων αεροσκαφών; ...Είναι αλήθεια ότι το αρχικό κείμενο της Σύμβασης δεν αποκαλύπτει ακόμη την επίγνωση της ανάγκης για προστασία των περιβαλλοντικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στη δεκαετία του 1950, η καθολική ανάγκη για προστασία του περιβάλλοντος δεν ήταν ακόμη εμφανής. Ιστορικά, ωστόσο, οι περιβαλλοντικοί προβληματισμοί δεν είναι καθόλου άγνωστοι στην αδιάσπαστη και κοινή νομική μας παράδοση ...»¹⁴⁷.

Είναι βέβαιο ότι η έννοια του όρου *δίκαιη ισορροπία* μεταξύ οικονομικών συμφερόντων και ατομικών δικαιωμάτων είναι πολύ υποκειμενική. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η προσέγγιση του Τμήματος Μείζονος Σύνθεσης του ΕΔΔΑ (Grand Chamber) φανερώνει μεγαλύτερο σεβασμό μάλλον στην κυβερνητική πολιτική παρά στο Πρωτοδικείο με όποιες επιπτώσεις για το περιβάλλον, μη αφήνοντας περιθώριο ανατροπής της απόφασης υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος.

¹⁴⁶ Hatton κατά UK, ΕΔΔΑ, CASE OF HATTON AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 36022/97) GRAND CHAMBER JUDGMENT STRASBOURG 8 July 2003, παρ. 129-130.

¹⁴⁷ Βλ. ανωτέρω σύγκριση με τις υποθέσεις του ΣτΠ σχετικά με την καύση καλωδίων και την περιβαλλοντική ρύπανση από ομάδες Ρομά και τη δυσκολία εξεύρεσης ισορροπίας.

Συγκρίνοντας τις δυο αποφάσεις του ΕΔΔΑ, τη *Hatton* από τη μια και την *Taskin* από την άλλη, διαπιστώνουμε ότι ενώ στην πρώτη το Δικαστήριο επέδειξε μια απροθυμία να αντιμετωπίσει το βάσιμο μιας απόφασης που παρεμβαίνει στα ατομικά δικαιώματα, στη δεύτερη επέδειξε πειστικά μια σαφή προθυμία να αντιμετωπίσει τις κατάλληλες διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον με όρους ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων στα ανθρώπινα δικαιώματα γενικότερα προωθεί σημαντικά την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως καταγράφηκε στην Ατζέντα 21 και συνεχίζει να διατρέχει όλα τα κελεύσματα των ΗΕ. Και αντίστροφα, μια προοπτική για τα ανθρώπινα δικαιώματα αντιμετωπίζει άμεσα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις στη ζωή, την υγεία, την ιδιωτική ζωή και την ιδιοκτησία των μεμονωμένων ατόμων και όχι σε άλλα κράτη ή στο παγκόσμιο περιβάλλον. Η σχέση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προστασίας του περιβάλλοντος βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη. Ως αποτέλεσμα, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ένα εκτεταμένο σώμα περιβαλλοντικής νομολογίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχει εξελιχθεί ακόμη και αν δεν υπάρχει καθολικά αναγνωρισμένο ανθρώπινο δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον.

3 ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΜΟΡΦΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ

Τα περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα κατοχυρώθηκαν με τη Σύμβαση Άρχους, γνωστή ως Σύμβαση για την πρόσβαση στην πληροφορία, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, η οποία υπεγράφη στο Άρχους της Δανίας τον Ιούνιο του 1998 στο πλαίσιο της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη των Ηνωμένων Εθνών (UNECE). Το προοίμιο της Σύμβασης ξεκινά με την Αρχή 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης αναγνωρίζοντας *ότι η κατάλληλη προστασία του περιβάλλοντος είναι ουσιώδης για την ανθρώπινη ευημερία και την απόλαυση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη ζωή και ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, καθώς και το καθήκον, τόσο μεμονωμένα, όσο και σε συνεργασία με άλλους, να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον ώστε να ωφελούνται οι παρούσες και μελλοντικές γενεές.*

Η Σύμβαση του Άρχους καθιερώνει διαδικαστικά δικαιώματα, τα οποία βρίσκουν έρεισμα στην Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο 1992. Η Σύμβαση μέσω των διαδικαστικών δικαιωμάτων που προωθεί εμφανίζει τη δυναμική ενός ουσιαστικού δικαιώματος, με την έννοια της ενίσχυσης των πολιτών στην εφαρμογή των περιβαλλοντικών κανόνων. Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ το 2001. Όπως έχει αναφέρει ο Kofi Anan, *«Αν και έχει περιφερειακή εμβέλεια, η σημασία της Σύμβασης του Άρχους είναι παγκόσμια. . . είναι το πιο φιλόδοξο εγχείρημα στο πεδίο της 'περιβαλλοντικής δημοκρατίας' που έχει αναληφθεί μέχρι στιγμής υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών»*. Κατά την άποψή του, η Σύμβαση έχει το «δυναμικό να χρησιμεύσει ως παγκόσμιο πλαίσιο για την ενίσχυση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των πολιτών».

Το άρθρο 1 της Σύμβασης ορίζει ότι *«Προκειμένου να συμβάλλει στην προστασία του δικαιώματος κάθε ατόμου από τις παρούσες και μελλοντικές γενεές να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, κάθε Μέρος εξασφαλίζει τα δικαιώματα της πρόσβασης σε πληροφορίες, της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα...»*. Έτσι οι διαδικαστικοί κανόνες της πρόσβασης στην πληροφορία, της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και

της πρόσβασης στη δικαιοσύνη επιχειρούν να πετύχουν το στόχο της προώθησης ενός ουσιαστικού ατομικού δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον.

Το άρθρο αυτό αποτελεί μια από τις καθарές δηλώσεις στον τομέα του διεθνούς δικαίου για ένα θεμελιώδες δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον. Αν και η Σύμβαση δεν ορίζει ρητά την ύπαρξη του δικαιώματος, αναφέρεται σε αυτό ως δεδομένο, η δε ακριβής έννοιά του θα αποτελεί αντικείμενο συζήτησης για το μέλλον, όπως αναφέρει και ο Οδηγός εφαρμογής της Σύμβασης¹⁴⁸. Τα παραπάνω φανερώνουν την πρόθεση για την ύπαρξη ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, το οποίο όμως ακόμη δεν έχει δημιουργηθεί. Υπογραμμίζει, όμως, τη διασύνδεση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντικού δικαίου, ενώ η ύπαρξη των διαδικαστικών δικαιωμάτων που ορίζονται στη Σύμβαση συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός κατάλληλου περιβάλλοντος για κάθε άτομο, το οποίο, από μόνο του, προσθέτει ένα επιπλέον επίπεδο στη διάπλαση ενός ουσιαστικού ανθρωπίνου δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον.

Η Σύμβαση του Άαρχους αποτελεί την πρώτη Πολυμερή Περιβαλλοντική Συμφωνία (MEA-Multilateral Environmental Agreement)¹⁴⁹, η οποία αναγνωρίζει υποχρεώσεις των κρατών απέναντι στους πολίτες, ενώ αποδίδει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στις μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες συμμετείχαν ενεργά τόσο στις διαπραγματεύσεις όσο και στην υιοθέτηση της Σύμβασης σε βάση περισσότερο ή λιγότερο ίση με αυτή των εθνικών αντιπροσωπειών.

Επιπλέον, η Επιτροπή Συμμόρφωσης, που έχει συσταθεί για να διασφαλιστεί η συμμόρφωση και η εποπτεία της Σύμβασης, αντιπροσωπεύει μια νέα προσέγγιση αναφορικά με τις Πολυμερείς Συμβάσεις - ΜΕΑ. Η Επιτροπή αποτελεί μια σημαντική και εφευρετική προσέγγιση στην εποπτεία των διεθνών συμφωνιών ενισχύοντας για ακόμη μια φορά το ρόλο των μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Είναι η πρώτη διεθνής συνθήκη, που χορηγεί δικαιώματα απευθείας στο κοινό με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής προστασίας, την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και την περαιτέρω εμβάθυνση των δημοκρατικών διαδικασιών. Μόνο μέσα από την ενεργοποίηση και τη

---

¹⁴⁸ UNECE, The Aarhus Convention, An Implementation Guide, p.42

¹⁴⁹ <https://www.informea.org/en/treaties/aarhus-convention>

στήριξη της κοινωνίας των πολιτών, με προσεγγίσεις συνεργασίας, στο πλαίσιο μιας καλής διακυβέρνησης και σεβόμενοι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι δυνατό να οικοδομήσουμε ένα περιβαλλοντικά βιώσιμο μέλλον. Η υιοθέτησή της αποτελεί σημαντικό βήμα, καθώς η συμμετοχική δημοκρατία –όπως παρουσιάζεται στη Σύμβαση- συναρτάται άμεσα με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των πολιτών¹⁵⁰.

Η Σύμβαση του Άρχου αποτελεί ένα νέο είδος περιβαλλοντικής συμφωνίας. Συνδέει το δικαίωμα στο περιβάλλον με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Αναγνωρίζει ότι έχουμε καταστεί υπόχρεοι απέναντι στις μελλοντικές γενεές και ορίζει ότι η βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της συμμετοχής όλων των ενδιαφερομένων.

Συνδέει τη λογοδοσία των κυβερνώντων με την προστασία του περιβάλλοντος. Επικεντρώνεται στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του δημοσίου και των δημοσίων αρχών σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο και σφυρηλατεί μια νέα διαδικασία για τη συμμετοχή του κοινού στη διαπραγμάτευση και εφαρμογή των διεθνών συμφωνιών. Το αντικείμενο της Σύμβασης του Άρχου αγγίζει την καρδιά της σχέσης μεταξύ ανθρώπων και κυβερνήσεων. Η Σύμβαση δεν αποτελεί μόνο μια περιβαλλοντική συμφωνία, αλλά και μια σύμβαση για την υποχρέωση λογοδοσίας της κυβέρνησης, τη διαφάνεια και την ανταπόκριση. Αναγνωρίζει δικαιώματα στο κοινό και επιβάλλει στα συμβαλλόμενα μέρη και τις δημόσιες αρχές υποχρεώσεις όσον αφορά την πρόσβαση σε πληροφορίες και συμμετοχή του κοινού. Στην πραγματικότητα, το προοίμιό της συνδέει άμεσα την προστασία του περιβάλλοντος με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι περισσότερες πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες καλύπτουν τις υποχρεώσεις που τα μέρη έχουν το ένα στο άλλο, η Σύμβαση αυτή καλύπτει τις υποχρεώσεις που τα μέρη έχουν με το κοινό.

---

¹⁵⁰ 5 Χρόνια μετά την Σύμβαση του Άρχου για Περιβαλλοντική Πληροφόρηση, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη και Συμμετοχή των Πολιτών σε θέματα Περιβάλλοντος, Πρακτικά Διεθνούς Συνάντησης, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς & Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος, Φεβρουάριος 2004, σελ. 9.

3.1 Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ (driving force¹⁵¹) ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Το έδαφος για τη διαμόρφωση της Σύμβασης του Άαρχους είχε λειανθεί νωρίτερα. Οι ρίζες της Σύμβασης είναι πιο παλιές, και βρίσκονται στην ιδέα της διαμόρφωσης ενός διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου από κοινού με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 ακολουθήθηκε από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, και οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, της περιοχής του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας βγήκαν αποφασισμένες να φέρουν τη δημοκρατία, να προωθήσουν την έννοια της συμμετοχής του κοινού στη λήψη κυβερνητικών αποφάσεων, εστιάζοντας συγκεκριμένα στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων. Η ιδέα για τη δημιουργία μιας Σύμβασης προέκυψε από το «Περιβάλλον για την Ευρώπη» - μια διαδικασία, που επεδίωκε να βοηθήσει τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης να βελτιώσουν τα περιβαλλοντικά τους πρότυπα με την ενεργή συμμετοχή του κοινού και οργανώσεων.

Η Σύμβαση αναπτύχθηκε εν μέρει μέσω των προσπαθειών ενός ευρύτερου κοινού με πρωταρχικό αντικείμενο το δικαίωμα συμμετοχής σε περιβαλλοντικές αποφάσεις, που ενδέχεται να το επηρεάσουν. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Σύμβασης, οι συμμετέχοντες αποφάσισαν ότι καθώς στόχος της Σύμβασης ήταν η διαφάνεια και η συμμετοχή του κοινού στη λήψη κυβερνητικών αποφάσεων, θα ήταν λογικό να εφαρμοστούν αυτές οι αρχές στην ίδια τη διαδικασία εκπόνησης της Σύμβασης. Έτσι κλήθηκαν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις να σχηματίσουν έναν συνασπισμό ΜΚΟ (European EcoForum) και να καταλάβουν έδρες στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων¹⁵². Η συμβολή της Σύμβασης στον συνεχιζόμενο εκδημοκρατισμό της Ανατολικής Ευρώπης, ιδίως των πρώην κομμουνιστικών κρατών, δεν μπορεί να αγνοηθεί. Αποτέλεσε ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός τόσο για το περιβάλλον όσο και για τη δημοκρατία. Η υιοθέτησή της

---

¹⁵¹ Jeremy Wates, The Aarhus Convention: a Driving Force for Environmental Democracy Journal for European Environmental & Planning Law 01 Jan 2005 Volume 2: Issue 1, σελ. 2–11.

¹⁵² Το Ευρωπαϊκό ECO Forum δημιουργήθηκε από εκπροσώπους 200 περίπου ΜΚΟ σε μια συνάντηση στο Άαρχους της Δανίας, λίγο πριν την υπογραφή της Σύμβασης. Η αποστολή, οι στόχοι και τα καθήκοντά του ορίζονται στο ευρωπαϊκό ECO-Forum, Πανευρωπαϊκός Συνασπισμός ΜΚΟ ECO-Forum για την αειφόρο ανάπτυξη: Συμφωνία του Άαρχους των ΜΚΟ.

υπήρξε «ένα τεράστιο βήμα στην ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου».

Η Σύμβαση του Αρχους, αν και ξεκίνησε με βάση τη θεώρηση ότι η πείρα που αποκτήθηκε από την εφαρμογή παλαιότερης κοινοτικής νομοθεσίας και την επιθυμία να μεταφερθεί *πιο ανατολικά*, το τελικό αποτέλεσμα ξεπέρασε την αρχική πρόθεση της Σύμβασης και στη συνέχεια φαίνεται να αποτελεί κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη μιας ενισχυμένης ευρωπαϊκής νομοθεσίας στα αντίστοιχα πεδία. Ωστόσο, αυτή η εξέλιξη είναι μάλλον ανομοιογενής, καθώς ο πρώτος πυλώνας της σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες, φαίνεται να εξελίσσεται πιο γρήγορα σε σχέση με τα άλλα δυο πεδία.

Το κοινοτικό δίκαιο είχε για χρόνια επιρροές από τα δίκαια και την παράδοση των κρατών της ηπειρωτικής Ευρώπης, πολλά από τα οποία αντανάκλουν παρωχημένες παραδόσεις και αντιλήψεις αναφορικά με τη σχέση κράτους και πολιτών. Όμως, στην πορεία η εμφάνιση της επιστημονικής εμπειρογνωμοσύνης και ο συνεχώς αυξανόμενος ρόλος της σε θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής, καθώς και οι εξελίξεις στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τη μετάβαση από την παραδοσιακή διοίκηση στην ανοιχτή διακυβέρνηση και τη συμμετοχική δημοκρατία, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του διοικητικού δικαίου και στις διαδικασίες.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το 1985, μετά από πολλά χρόνια διαβουλεύσεων, εξέδωσε την οδηγία 85/337 για την Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ), σημαντικό μέρος της οποίας αφορούσε τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων. Στην πραγματικότητα, αυτό ήταν το πρώτο κομμάτι της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, που όριζε τόσο σαφείς και σχετικά περίπλοκες απαιτήσεις για τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων. Η οδηγία, όμως, περιόριζε την εφαρμογή ΕΠΕ μόνο σε ορισμένα έργα. Έτσι, σημαντικά έγγραφα, όπως σχέδια, προγράμματα, πολιτικές και νομοθετικές προτάσεις δεν υποβάλλονταν στην ΕΠΕ και δεν υπήρχαν απαιτήσεις για τη συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία τους. Η Οδηγία αυτή βελτιώθηκε κάπως αργότερα με την οδηγία 96/61. Επιπλέον, η Οδηγία 90/313 για την πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, έφερε την έννοια της διαφάνειας στην κοινοτική νομοθεσία. Έχοντας ως βάση την αμερικάνικη Freedom of Information Act του 1966, η οδηγία αναφέρεται μόνο στην παθητική διάδοση πληροφοριών, δηλαδή μόνο κατόπιν αιτήματος, ενώ το ζήτημα της διάδοσης πληροφοριών από τις δημόσιες αρχές πάσχει.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Σύμβαση του Άαρχους, η οποία υπεγράφη από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τα Κράτη μέλη της το 1998, επικυρώθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας τον Φεβρουαρίου 2005 στοχεύοντας στην αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος.

Όπως διαφαίνεται και από το προοίμιό της, η Σύμβαση του Άαρχους για την περιβαλλοντική πληροφόρηση στηρίζεται στην παραδοχή ότι η ενημέρωση και η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος συνιστούν σημαντικό παράγοντα αφενός για τη διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης, η οποία αναστέλλει συμπεριφορές εχθρικές προς το περιβάλλον, αφετέρου για την ενεργοποίηση της κοινωνίας, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει θετικά τις αποφάσεις των κυβερνητικών και των άλλων οργάνων, που χαράσσουν πολιτική και ασκούν αρμοδιότητες στους σχετικούς τομείς.

Προϋποθέτει ότι όλοι οι ενδιαφερόμενοι – δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς – έχουν συνειδητοποιήσει τη σημασία που έχει για την προστασία του περιβάλλοντος και τη δημοκρατία γενικότερα η τήρηση των κανόνων της πληροφόρησης των πολιτών στα διάφορα στάδια διαδικασίας νομοθέτησης και διοικητικής δράσης, καθώς και η ενεργός συμμετοχή της κοινωνίας στις διαδικασίες αυτές.

Με το μοναδικό αυτό εργαλείο του διεθνούς δικαίου διευρύνεται κατ' αρχάς ο γεωγραφικός χώρος, στον οποίο κατοχυρώνονται τα δικαιώματα που πηγάζουν από αυτή, με την επέκτασή του στις συμβαλλόμενες στη Σύμβαση χώρες που δεν είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και συγκεκριμενοποιούνται και ενισχύονται σε σημαντικό βαθμό τα δικαιώματα αυτά, ενώ παράλληλα θεσπίζονται διαδικαστικές εγγυήσεις για να εξασφαλιστεί η δυνατότητα αποτελεσματικής άσκησής τους. Τούτο διαμορφώνει ουσιαστικά και ενισχύει την πορεία προς τη συμμετοχική δημοκρατία¹⁵³.

Με τη Σύμβαση του Άαρχους επιδιώκεται να υλοποιηθούν, στον τομέα του δικαίου περιβάλλοντος, τα ζητούμενα της σύγχρονης δημοκρατίας: η διαφάνεια στη δράση των

---

¹⁵³ Κατά την ένατη συνεδρίαση της επιτροπής διαπραγμάτευσης, που πραγματοποιήθηκε στο Escazú της Κόστα Ρίκα, από τις 28 Φεβρουαρίου έως τις 4 Μαρτίου 2018, στις 4 Μαρτίου 2018, υιοθετήθηκε η «Περιφερειακή Συμφωνία για την πρόσβαση στην πληροφόρηση, τη συμμετοχή του κοινού και τη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα» στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, εν συντομία **Σύμβαση Escazú**. Εκτός από το ότι είναι ένα σπουδαίο βήμα για την περιοχή της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, η Συμφωνία του Escazú μπορεί να χρησιμεύσει και ως έμπνευση για την εφαρμογή των δικαιωμάτων βάσει της Σύμβασης του Άαρχους.

οργάνων της πολιτείας, η παροχή στους πολίτες της δυνατότητας ενημέρωσης και παρέμβασης στις διαδικασίες για τη διαμόρφωση προγραμμάτων και κανονιστικών ρυθμίσεων, αλλά και λήψης ατομικών μέτρων, καθώς και η εξασφάλιση αποτελεσματικού ελέγχου της νομιμότητας όσον αφορά στη δράση των δημόσιων αρχών.

Η Σύμβαση του Άρχου είναι σαφώς το διεθνές εργαλείο, που καθιερώνει τα περιβαλλοντικά δικαιώματα ως ανθρώπινα δικαιώματα και που εγγυάται το σεβασμό αυτών των δικαιωμάτων μέσω μηχανισμών χρηστής διακυβέρνησης και μέσω διαδικασιών επιβολής ανοικτών στο κοινό.

Ο νεότευκτος όρος της «περιβαλλοντικής δημοκρατίας» αντικατοπτρίζει την αυξανόμενη αναγνώριση ότι για τα περιβαλλοντικά ζητήματα θα πρέπει να επιληφθούν και οι θιγόμενοι από τα αποτελέσματα αυτών, όχι μόνο οι κυβερνήσεις και η βιομηχανία. Εμπεριέχει την αρχή του ίσου δικαιώματος για όλους στην περιβαλλοντική διαπραγμάτευση – συμπεριλαμβανομένων του κοινού, κοινωνικών ομάδων, υποστηρικτών, βιομηχάνων, εργαζομένων, κυβερνήσεων, ακαδημαϊκών και υγειονομολόγων. Για όλους αυτούς των οποίων η καθημερινότητα αντανακλά την ποιότητα στο περιβάλλον τους, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον είναι το ίδιο σημαντική όπως και η παιδεία, η υγεία, η οικονομία και η διακυβέρνηση.

Η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία για όλους όσοι επιλέγουν να συμμετέχουν στη λήψη απόφασης αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο για την έννοια της περιβαλλοντικής δημοκρατίας. Η πολιτική του Δικαιώματος της Γνώσης (Right-to-know) αποτελεί τη βάση και συνηγορεί στην απόδοση της βασικής πληροφόρησης στο κοινό. Πληροφορημένοι με τα βασικά τεκταινόμενα σχετικά με την ποιότητα του περιβάλλοντος, οι πολίτες μπορούν να δράσουν δυναμικά συμμετέχοντας ενεργά στην εντοπισμό και επίλυση ζητημάτων τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Η ορθή πληροφόρηση, η εποικοδομητική συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων καθώς και η ανάληψη ευθυνών από τις δημόσιες αρχές και επιχειρήσεις ενδυναμώνουν την κοινωνία και υλοποιούν τα ζητούμενα της δημοκρατίας. Επιπρόσθετα, το δικαίωμα των πολιτών στη σωστή εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας οδηγεί στην ουσιαστική εξέλιξη του κανόνα δικαίου.

Η πληροφόρηση ως προϋπόθεση για την άσκηση οποιουδήποτε δικαιώματος, που αποσκοπεί στην προστασία του περιβάλλοντος, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη δεσπόζουσα αρχή της πρόληψης. Συμβάλλει στη δημιουργία των οργανωτικών και ανεπίσημων προϋποθέσεων για τη διαμόρφωση οικειοθελών μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος. Η διάχυση της πληροφορίας διευκολύνει το έργο προώθησης έργων/προϊόντων με περιβαλλοντικές επιπτώσεις των οποίων η υλοποίηση δυσχεραίνεται από την κοινωνική αντίδραση ή ακόμα την αντίσταση των τοπικών κοινωνιών. Η ελευθερία στην πρόσβαση της πληροφορίας διασφαλίζει την ελευθερία της απόφασης για λήψη προστατευτικών μέτρων. Η γνώση είναι συστατικό στοιχείο και απαραίτητη προϋπόθεση της δημοκρατικής διαδικασίας διαμόρφωσης της βούλησης. Έτσι η αφαίρεση ή αποσιώπηση της γνώσης έμμεσα αναιρεί το δικαίωμα προστασίας, προσβάλλει τη δημοκρατική αρχή και καταλύει την ελευθερία διαμόρφωσης πολιτικής βούλησης.

Σε μια μεγάλη πλειοψηφία των Κρατών Μελών της ΕΕ, οι διοικήσεις κατέχουν επί του παρόντος σχεδόν το σύνολο της περιβαλλοντικής πληροφορίας με καμιά διάθεση να τη μοιραστούν. Πράγματι, *η γνώση δίνει δύναμη*, κατά τη λαϊκή ρήση, και κατά συνέπεια το να μοιράζεσαι τη γνώση μοιράζεσαι τη δύναμη. Αρκετά συχνά, οι τοπικές αρχές είναι απρόθυμες στο να διαχέουν την πληροφορία, διότι τούτο καθιστά τη λήψη των αποφάσεών τους πιο πολύπλοκη. Διαφάνεια, συμμετοχή, λογοδοσία, αποτελεσματικότητα και συνοχή, οι αρχές της χρηστής διακυβέρνησης δεν αποτελούν ακόμη τις κυρίαρχες προτεραιότητες της διοικητικής πρακτικής σε πολλά Κράτη Μέλη της ΕΕ. Οι προαναφερθείσες αρχές υποστηρίζουν τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης.

Για την επίτευξη των στόχων της Σύμβασης, πρέπει να δοθεί σημαντικό βάρος στη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών της δημόσιας διοίκησης και να αναπτυχθεί σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ της διοίκησης και των πολιτών. Απαιτείται δε η ενημέρωση και η ενεργός συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής, με σκοπό τη συνεχή βελτίωση της ποιότητας ενημέρωσης, η οποία αποτελεί αίτημα των καιρών αλλά και στοιχείο για την επιτυχή ολοκλήρωση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας.

Η Σύμβαση του Άαρχους προσφέρει τα εργαλεία, ώστε αργά αλλά προοδευτικά να αλλάξει η παρούσα κατάσταση στον τομέα του περιβάλλοντος. Εξαρτάται από την κοινωνία των

πολιτών και τις περιβαλλοντικές οργανώσεις να εφαρμόσουν στην καθημερινή πραγματικότητα τη Σύμβαση και να τη μετουσιώσουν από ένα κομμάτι χαρτί σε πράξη.

Η εν λόγω Σύμβαση αποτελεί την πλέον ολοκληρωμένη μορφή ρύθμισης των θεμάτων αυτών, αποτέλεσμα μιας προβληματικής που είχε ήδη αρχίσει από το 1966 με τη Συνθήκη του ΟΗΕ για ατομικά πολιτικά δικαιώματα-άρθρο 19 (UN Covenant on Civil and Political Rights)¹⁵⁴.

Κατά τη διαδικασία υλοποίησης της Σύμβασης του Ααρχους διακρίνονται τρεις περιφερειακές ομάδες, όπως καταγράφονται από τη Γραμματεία της Σύμβασης στη Γενεύη (UNECE). Μια πρώτη ομάδα αποτελούν τα μέρη από την Ανατολική Ευρώπη, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία (EECCA), τα οποία θεωρείται ότι αντιμετωπίζουν κοινά ζητήματα εφαρμογής βάσει της κοινής τους εμπειρίας, καθώς προσπαθούν να μεταβούν σε μια δημοκρατική διακυβέρνηση. Αυτά τα μέρη έχουν σίγουρα σημειώσει τη μεγαλύτερη πρόοδο όσον αφορά στην πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, εν μέρει με τη σημαντική ανάπτυξη ικανοτήτων για εφαρμογή - που χρηματοδοτήθηκε από το 1999 από τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE/OΑΣΕ). Ο ΟΑΣΕ στήριξε τη δημιουργία των Aarhus Centers και Public Environmental Information Centres (PEICs) (Δημόσια Κέντρα Πληροφοριών Περιβάλλοντος) για δραστηριότητες ευαισθητοποίησης, κατάρτισης και επικοινωνίας σε 13 χώρες (Αλβανία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Λευκορωσία, Γεωργία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Καζακστάν, Κιργιζιστάν, Μολδαβία, Μαυροβούνιο, Σερβία, Τατζικιστάν και

---

¹⁵⁴ UN International Covenant on Civil and Political Rights

Article 19: 1. Everyone shall have the right to hold opinions without interference.

2. Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice.

3. The exercise of the rights provided for in paragraph 2 of this article carries with it special duties and responsibilities. It may therefore be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law and are necessary:

(a) For respect of the rights or reputations of others;

(b) For the protection of national security or of public order (ordre public), or of public health or morals.

Μετάφραση: Διεθνές Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα

Άρθρο 19: 1. Καθένας έχει το δικαίωμα να έχει τις απόψεις του χωρίς παρέμβαση.

2. Καθένας έχει δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Αυτό το δικαίωμα περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών κάθε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, προφορικά, γραπτά ή έντυπα, με τη μορφή τέχνης ή μέσω οποιουδήποτε άλλου μέσου της επιλογής του.

3. Η άσκηση των δικαιωμάτων που προβλέπονται στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου φέρει μαζί της ειδικά καθήκοντα και ευθύνες. Μπορεί επομένως να υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς, αλλά αυτοί θα είναι μόνο αυτοί που προβλέπονται από το νόμο και είναι απαραίτητοι:

(α) Για το σεβασμό των δικαιωμάτων ή της φήμης των άλλων,

(β) Για την προστασία της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης (δημόσια τάξη), ή της δημόσιας υγείας ή της ηθικής.

Τουρκμενιστάν)¹⁵⁵.

Στη δεύτερη περιφερειακή ομάδα ανήκουν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και η Νορβηγία, όπου η εφαρμογή των διατάξεων πρόσβασης σε πληροφορίες είναι πιο προχωρημένη, δεδομένης της ισχύουσας νομοθεσίας και των πιο ώριμων δημοκρατικών συστημάτων. Επιπλέον, η επικύρωση της Σύμβασης από την Ευρωπαϊκή Ένωση την καθιστά δεσμευτική για τις κοινοτικές αρχές και τα κράτη μέλη, εναρμονίζοντας την εφαρμογή της σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο τρίτος περιφερειακός όμιλος καλύπτει τη Νοτιοανατολική Ευρώπη (Αλβανία και Βόρεια Μακεδονία), που αποδέχεται τις προκλήσεις για την εφαρμογή της Σύμβασης, που προκύπτουν από την εμπειρία τους από την περιφερειακή ανασφάλεια των Δυτικών Βαλκανίων και από τη συμμετοχή τους στις Συμφωνίες Σταθεροποίησης και Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η δημιουργία της Σύμβασης του Άαρχους υπήρξε καθοριστική για τον ενεργό ρόλο των χωρών σε μετάβαση στη διαμόρφωση των διατάξεών της, διότι αυτά τα κράτη είχαν ήδη υιοθετήσει νέους περιβαλλοντικούς νόμους περί πληροφόρησης και συμμετοχής με μια ρητή συνιστώσα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Δεν αποτελεί έκπληξη, λοιπόν, ότι το άρθρο 1 της Σύμβασης υπερασπίζεται ένα ουσιαστικό περιβαλλοντικό δικαίωμα - το ίδιο δικαίωμα όλων των ατόμων δια των γενεών σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο περιβαλλοντικής ποιότητας. Αυτό αντιπροσωπεύει μια ισχυρή αντίληψη για την κοινωνική ευημερία, η οποία είναι καταρχήν συμβατή με τους σοσιαλιστικούς και σοσιαλδημοκρατικούς κανόνες που προκύπτουν από μια σειρά ευρωπαϊκών πολιτικών μεταβάσεων.

Στην Ελλάδα, η Σύμβαση κυρώθηκε το Δεκέμβριο του 2005 με το ν. 3422/2005¹⁵⁶ και, επομένως, αποτελεί ισχύον δίκαιο με αυξημένη τυπική ισχύ έναντι των κοινών νόμων.

Η χώρα μας έχει τυπικά συμμορφωθεί με τα προαπαιτούμενα των πυλώνων της Σύμβασης, αλλά είναι δεδομένο ότι η εφαρμογή της έχει ακόμη πολύ δρόμο να διανύσει.

Στην πράξη αποδεικνύεται ότι η εφαρμογή του οικείου θεσμικού πλαισίου δεν έχει ακόμη

---

¹⁵⁵ Βλ. και UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 65.

¹⁵⁶ Νόμος 3422/2005 - ΦΕΚ 303/Α/13-12-2005, Κύρωση της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα.

δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις, ώστε να καθίσταται εφικτή η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος πληροφόρησης και η διαφάνεια σε όλες τις σχετικές με το περιβάλλον δράσεις¹⁵⁷. Είναι προφανές ότι τόσο η πολιτική ηγεσία όσο και η διοίκηση δεν έχουν κατανοήσει τη σημασία των αρχών της Σύμβασης για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και για την ενδυνάμωση της δημοκρατίας μας εν γένει. Απαιτείται περαιτέρω οργάνωση της Διοίκησης, πολιτική κουλτούρα και διοικητική πρακτική απαλλαγμένη από καχυποψία έναντι των αρχών, αλλά και συνειδητοποίηση από όλους τους «εμπλεκόμενους» της σημασίας που έχει για την προστασία του περιβάλλοντος και τη δημοκρατία γενικότερα, η τήρηση των κανόνων της πληροφόρησης των πολιτών στα διάφορα στάδια διαδικασίας νομοθέτησης και διοικητικής δράσης και η ενεργός συμμετοχή της κοινωνίας στις διαδικασίες αυτές.

Στην Ελλάδα, το δικαιοδοτικό σύστημα ικανοποιεί κατ' αρχήν τις αρχές που διακηρύσσονται με τη Σύμβαση, γιατί εξασφαλίζει επαρκώς δικαστική προστασία στις υποθέσεις που αφορούν σε περιβαλλοντικά ζητήματα, ανεξαρτήτως αν η διαφορά προκύπτει από δραστηριότητα ιδιωτών ή από πράξεις ή παραλείψεις δημοσίων αρχών ή από το είδος της διαφοράς.

---

¹⁵⁷ European Environment Bureau (EEB), How far has the EU applied the Aarhus Convention, October 2007, Brussels, Belgium.

3.2 Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ. ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ

3.2.1 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Με την Απόφαση 2005/370/ΕΚ¹⁵⁸ του Συμβουλίου, της 17ης Φεβρουαρίου 2005, αναφορικά με τη σύναψη, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, η ΕΕ κύρωσε την υπογραφή της Σύμβασης του Άαρχους.

Στη συνέχεια, η ΕΕ υιοθέτησε τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1367/2006¹⁵⁹ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της Σύμβασης του Άαρχους.

Νωρίτερα, είχε υιοθετήσει τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 αναφορικά με οιαδήποτε αίτηση πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, τις οποίες έχουν στην κατοχή τους όργανα και οργανισμοί της Κοινότητας, χωρίς διάκριση λόγω ιθαγένειας, εθνικότητας ή τόπου διανομής του αιτούντος, και, στην περίπτωση νομικού προσώπου, χωρίς διάκριση ως προς τον τόπο της καταστατικής του έδρας ή του πραγματικού κέντρου των δραστηριοτήτων του.

Ο κανονισμός 1049/2001 αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην προώθηση της διαφάνειας στο επίπεδο της Ένωσης. Η βασική αρχή στην οποία στηρίζεται είναι ότι όλα τα έγγραφα, τα οποία βρίσκονται στην κατοχή της διοίκησης της Ένωσης, είναι εξ ορισμού δημόσια. Ορίζεται ως έγγραφο "οποιοδήποτε περιεχόμενο, ανεξάρτητα από το χρησιμοποιηθέν υπόθεμα [=μέσο, γραμμένο σε χαρτί ή δίσκο κλπ], που αφορά τις πολιτικές, τις δράσεις και τις αποφάσεις αρμοδιότητας του θεσμικού οργάνου." Το δικαίωμα πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα δεν εξαρτάται από την επίκληση εννόμου συμφέροντος. Έτσι,

---

¹⁵⁸ ΕΕ L 124 της 17.5.2005, σ. 1-3.

¹⁵⁹ ΕΕ L 264 της 25.9.2006, σ. 13-19.

καθένας έχει απεριόριστη πρόσβαση σε όλα τα έγγραφα, χωρίς να οφείλει να επικαλεστεί κάποια ιδιαίτερη σχέση με αυτά. Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε στον κανονισμό 1049/2001 αντιστοιχεί στη σκανδιναβική έννοια της πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα. Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που διαμένει ή είναι εγκατεστημένο στην ΕΕ έχει το δικαίωμα να ζητήσει πρόσβαση σε έγγραφα, που κατέχει ένα θεσμικό όργανο της ΕΕ, χωρίς να χρειάζεται να διευκρινιστεί κάποιος λόγος. Όμως, το άρθρο 4 του κανονισμού περιέχει έναν κατάλογο εξαιρέσεων, που μπορεί να δικαιολογήσουν τον περιορισμό της πρόσβασης σε έγγραφα, αποδίδοντας το βάρος της απόδειξης στο θεσμό προς τον οποίο απευθύνεται η αίτηση. Ο Κανονισμός επικρίθηκε για μη συνέπεια με τη Σύμβαση και το Νοέμβριο του 2005, η Επιτροπή ξεκίνησε διαδικασία αναθεώρησής του. Τον Απρίλιο του 2008, μετά από μια επταετία εφαρμογής της Σύμβασης, κατά την οποία η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχασε σειρά υποθέσεων ανατρέποντας την άρνησή της να χορηγήσει πρόσβαση σε έγγραφα, προτάθηκε αναμόρφωση του κανονισμού, με στόχο την επίτευξη μεγαλύτερης διαφάνειας στη νομοθεσία και την ευθυγράμμιση των διατάξεων της ΕΕ με τη Σύμβαση του Άαρχους. Ένας ακόμη λόγος αλλαγής του Κανονισμού ήταν και η ευθυγράμμισή του με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, ώστε να εφαρμοστεί σε όλα τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και σε όλους τους αιτούντες. Η πρόταση βασίστηκε σε απόψεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, στο αποτέλεσμα της δημόσιας διαβούλευσης για την *Πράσινη Βίβλο της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Διαφάνειας* και τη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ. Δυστυχώς, και παρά την επιθυμία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να ενισχύσει τον Κανονισμό υπέρ μεγαλύτερης διαφάνειας, η πρόταση της Επιτροπής περιορίζει το δικαίωμα του κοινού να έχει πρόσβαση στα έγγραφα της ΕΕ. Η πρόταση της Επιτροπής προκάλεσε έντονη συζήτηση μεταξύ των θεσμικών οργάνων με αποτέλεσμα να μη διαμορφωθεί επίσημη θέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε πρώτη ανάγνωση. Το πιο αμφιλεγόμενο ζήτημα της πρότασης είναι ο ορισμός του «εγγράφου», ο οποίος σύμφωνα με την πρόταση της Επιτροπής (άρθρο 3^α και άρθρο 2 (5, 6)) ορίζει ότι ένα έγγραφο πρέπει να «διαβιβάζεται επισήμως σε έναν ή περισσότερους παραλήπτες [...] ή να καταγράφεται με άλλο τρόπο». Αποκλείει, λοιπόν, πληροφορίες που δεν έχουν διαβιβαστεί στους αποδέκτες ή δεν έχουν διακινήθει εντός του θεσμού ή δεν έχουν άλλως καταγραφεί. Πολλά δε έγγραφα της Επιτροπής δεν είναι προς

το παρόν καταχωρημένα και πολλά μπορεί να τηρούνται μόνο από ένα ή δύο άτομα¹⁶⁰. Αυτός ο ορισμός δέχθηκε μεγάλη κριτική από τον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή που πίστευε ότι θα επέτρεπε την πρόσβαση σε λιγότερα παρά σε περισσότερα έγγραφα. Ένας τέτοιος ορισμός φαίνεται να είναι πολύ στενός, επειδή αποκλείει πληροφορίες που προορίζονται μόνο για εσωτερική κυκλοφορία ανεξάρτητα από τον σκοπό ή τη λειτουργία του εγγράφου. Τελικά, μέχρι σήμερα η πρόταση αυτή παραμένει εκκρεμής.

Οι διαφορές μεταξύ των κανόνων, που είχαν υιοθετηθεί με τις προηγούμενες κοινοτικές Οδηγίες και εκείνων της Σύμβασης μπορούν να εντοπιστούν σε διατάξεις των αντίστοιχων κειμένων. Σε γενικές γραμμές στην κοινή τους πορεία, οι κοινοτικοί κανόνες και η Σύμβαση του Άαρχους αλληλοτροφοδοτούνται και αλληλοεπηρεάζονται. Βασικοί κανόνες της Σύμβασης έχουν ως πηγή έμπνευσης τις προαναφερόμενες κοινοτικές Οδηγίες, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω. Η Σύμβαση, από την άλλη, κατέστησε αναγκαία τη συμπλήρωση της κοινοτικής νομοθεσίας, αφού περιέλαβε πρόσθετες και ειδικότερες ρυθμίσεις, προς τις οποίες όφειλε να συμμορφωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα επέλεξε να προχωρήσει στην εφαρμογή της Σύμβασης με διαφορετικά νομικά κείμενα για καθέναν από τους πυλώνες αυτής. Σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 5 της Σύμβασης του Άαρχους, η ΕΕ υπέβαλε *δήλωση αρμοδιοτήτων* με τη σύναψη της Σύμβασης το 2005 σχετικά με την έκταση των αρμοδιοτήτων της για τα θέματα, που διέπονται από τη Σύμβαση του Άαρχους. Οι νέες κοινοτικές ρυθμίσεις αφορούσαν στην πρόσβαση στην πληροφορία και τη συμμετοχή του κοινού, για τα οποία είχαν ήδη θεσπιστεί κοινοτικοί κανόνες με προγενέστερες Οδηγίες, αλλά και τον τρίτο πυλώνα, δηλαδή το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, για τον οποίο δεν υπήρχε και δεν έχει υπάρξει κοινοτικό νομοθέτημα. Έτσι, αναφορικά με τους δύο πρώτους πυλώνες, το 2003 εκδόθηκε η Οδηγία 2003/4/ΕΚ για την πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφορία, που αντικατέστησε την Οδηγία 90/313/ΕΟΚ, και η Οδηγία 2003/35/ΕΚ, η οποία αφορά στη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία κατάρτισης σχεδίων και προγραμμάτων με περιβαλλοντικές επιπτώσεις και με την οποία τροποποιήθηκαν και συμπληρώθηκαν οι Οδηγίες 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ.

---

¹⁶⁰ Βλ. <https://www.access-info.org/2011-01-17/reform/>

3.2.2 ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΑΡΧΟΥΣ

Αναφορικά με τον τρίτο πυλώνα, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δήλωσε ότι «οι εν ισχύ νομοθετικές πράξεις δεν καλύπτουν πλήρως την εφαρμογή των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, καθώς σχετίζονται με διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες προσφυγής κατά πράξεων και παραλείψεων ιδιωτών και δημοσίων αρχών πλην των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως καλύπτονται από το άρθρο 2 παρ. 2δ της Σύμβασης. Κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για την εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων κατά την έγκριση της Σύμβασης από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και θα παραμείνουν υπεύθυνα έως ότου η Κοινότητα, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων της δυνάμει της Συνθήκης ΕΚ, θεσπίσει διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, που καλύπτουν την εφαρμογή των εν λόγω υποχρεώσεων». Επομένως, τη δεδομένη στιγμή η ΕΚ διευκρίνισε ότι δεν μπορούσε να αναλάβει τη διεθνή ευθύνη για ενδεχόμενη παραβίαση από ένα από τα κράτη μέλη της των υποχρεώσεών της βάσει του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Αρχους¹⁶¹.

Με την επικύρωση της Σύμβασης, η ΕΚ ανέλαβε μεταξύ άλλων την υποχρέωση να διασφαλίσει στα μέλη του κοινού την πρόσβαση σε διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες και τη δυνατότητα αμφισβήτησης πράξεων και παραλείψεων των οργάνων της, που παραβιάζουν διατάξεις της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σχετικά με το περιβάλλον. Αυτό προκύπτει από τον τρίτο πυλώνα, και ειδικότερα από το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, που ορίζει ότι *«κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος διασφαλίζει ότι όταν τηρούνται τα κριτήρια, αν υπάρχουν, που καθορίζονται στην εθνική του νομοθεσία, το κοινό έχει πρόσβαση σε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες ώστε να αμφισβητεί πράξεις και παραλείψεις από ιδιώτες και δημόσιες αρχές οι οποίες παραβιάζουν τις πρόνοιες της εθνικής του νομοθεσίας οι οποίες σχετίζονται με το περιβάλλον»*, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 παρ. 2δ της Σύμβασης, που αναφέρεται στα *«...θεσμικά όργανα οποιουδήποτε περιφερειακού οργανισμού οικονομικής ολοκλήρωσης που μνημονεύεται στο άρθρο 17, ο οποίος είναι Μέρος της παρούσας Σύμβασης»*. Μέχρι πρότινος, η ΕΕ δεν είχε συμμορφωθεί με τον τρίτο

¹⁶¹ Απόφαση 2005/370/ΕΚ, OJ L124 of 17 May 2005, σελ. 3.

πυλώνα της Σύμβασης, λόγω των αυστηρών προϋποθέσεων παραδεκτού για τις προσφυγές ιδιωτών στο Δικαστήριο τόσο από άποψη εννόμου συμφέροντος όσο και προσβαλλομένων πράξεων.

Πριν τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού 1367/2006, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΔΕΕ, μια περιβαλλοντική ΜΚΟ νομιμοποιούνταν ενεργητικά να προσφύγει στο Δικαστήριο κατά πράξεων των οργάνων της ΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 230 παρ. 4 της Συνθήκης, νυν 263 παρ. 4 της ΣΛΕΕ μόνο για την προσβολή πράξεων των οποίων αν δεν είναι αποδέκτης ο προσφεύγων, θα πρέπει να τον αφορούν *άμεσα και ατομικά*.

Ακολουθώντας τη νομολογία Plaumann¹⁶², το Δικαστήριο αρνήθηκε σθεναρά να επιτρέψει σε ενώσεις των οποίων ο στόχος είναι η προστασία των δημοσίων συμφερόντων, όπως η προστασία του περιβάλλοντος, να αμφισβητήσουν τις αποφάσεις των κοινοτικών οργάνων σε περιβαλλοντικά θέματα. Επομένως, μόνο τα ιδιωτικά συμφέροντα, τα οικονομικά συμφέροντα των επιχειρηματικών ομίλων και των μεμονωμένων ομάδων, μπορούσαν να προστατεύονται ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Αυτό συνεπάγεται ότι για να εφαρμοστεί το τεστ Plaumann, ο αιτών θα πρέπει είτε να είναι ο αποδέκτης της απόφασης ή να είναι ο μόνος που επηρεάζεται από την προσβαλλόμενη απόφαση.

Η υπόθεση Stichting Greenpeace Council¹⁶³ είναι η πρώτη υπόθεση στην οποία το Δικαστήριο εξέτασε το *locus standi* (ικανότητα διαδίκου) μιας περιβαλλοντικής ΜΚΟ. Στην περίπτωση αυτή, η Greenpeace International, μαζί με τοπικούς συλλόγους και κατοίκους των Καναρίων Νήσων ζήτησαν την ακύρωση απόφασης, που εξέδωσε η Επιτροπή σχετικά με την καταβολή στο Βασίλειο της Ισπανίας ποσού χρηματοδότησης από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης για την κατασκευή δύο σταθμών παραγωγής ενέργειας στα Κανάρια Νησιά χωρίς προηγούμενη Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ). Οι προσφεύγοντες κάλεσαν συγκεκριμένα το Πρωτοδικείο να ακολουθήσει μια πιο φιλελεύθερη προσέγγιση στο ζήτημα του

---

¹⁶² Υπόθεση 25/62 Plaumann & Co v Commission, 15 Ιουλίου 1963. Το 1963, στην υπόθεση Plaumann, το ΔΕΚ ερμήνευσε για πρώτη φορά το κριτήριο του «άμεσα και ατομικά» που προβλέπει η παράγραφος 2 του άρθρου 173 της Συνθήκης ΕΟΚ (μετέπειτα παράγραφος 4 του άρθρου 230 της Συνθήκης ΕΚ και σημερινή παρ. 4 του άρθρου 263 ΣΛΕΕ). Η ερμηνεία αυτή, έκτοτε, αναφέρθηκε από τα δικαστήρια για να εξετάσει εάν κανονισμοί ή αποφάσεις που απευθύνονται σε άλλο πρόσωπο, αφορούν άμεσα και ατομικά τα προσφεύγοντα φυσικά και νομικά πρόσωπα. Αυτή η νομολογία έχει μείνει γνωστή ως Plaumann test.

¹⁶³ Υποθέσεις T-585/93 Stichting Greenpeace Council and Others v Commission, 9 Αυγούστου 1995 και C-321/95 P Stichting Greenpeace Council and Others v the Commission, 2 Απριλίου 1998.

παραδεκτού και να αποδεχτεί ότι η κατάσταση μπορεί να απορρέει, όχι μόνο από καθαρά οικονομικές εκτιμήσεις, αλλά και από την ανησυχία για την προστασία του περιβάλλοντος. Ισχυρίστηκαν ότι σε κάθε κράτος μέλος δημιουργήθηκαν ενώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος επαρκώς αντιπροσωπευτικές των συμφερόντων των μελών τους έχοντας το δικαίωμα να αμφισβητήσουν διοικητικές αποφάσεις που φέρονται να παραβιάζουν τους κανόνες σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Το Δικαστήριο αρνήθηκε να λάβει υπόψη το γεγονός ότι το συμφέρον έχει περιβαλλοντική βάση και όχι οικονομική, ώστε να μην εφαρμόζεται αυστηρώς η θεωρία του Plaumann. Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι οι μεμονωμένοι αιτούντες επηρεάζονται από το προσβαλλόμενο μέτρο με τον ίδιο τρόπο όπως οποιοσδήποτε ζει, εργάζεται ή επισκέπτεται την περιοχή και ότι δεν μπορεί επομένως να θεωρηθεί ότι αφορά κάθε άτομο. Υπό τη νομολογία αυτή απορρίφθηκαν το 1995 σε πρώτο και το 1998 σε δεύτερο βαθμό οι προσφυγές της Greenpeace International, καθώς δεν μπορούσαν οι προσφεύγοντες να θεμελιώσουν έννομο συμφέρον στην επιθυμία τους για περιβαλλοντική προστασία, σύμφωνα με τη νομολογία Plaumann, καθώς επρόκειτο για ένα ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος. Και επομένως, ο κατοχυρωμένος νομολογικός ορισμός του «ατομικού συμφέροντος» υπερίσχυσε έναντι των δεσμεύσεων για μια πιο ανοιχτή προσέγγιση για τις ΜΚΟ και τα ενδιαφερόμενα άτομα.

Λίγο αργότερα, το Πρωτοδικείο προσπάθησε να κάνει την επανάστασή του, που όμως δεν κράτησε για πολύ. Συγκεκριμένα στην υπόθεση T-177/01 Jégo-Quéré ¹⁶⁴, μια γαλλική αλιευτική εταιρεία προσπάθησε να ακυρώσει άρθρα ευρωπαϊκού Κανονισμού σχετικά με το μέγεθος των αλιευτικών δικτύων και την τοποθεσία στην οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα δίχτυα. Διαπιστώθηκε ότι η προσφεύγουσα δεν είχε ατομικό συμφέρον κατά την έννοια της πάγιας νομολογιακής θέσης του Plaumann test. Η μόνη δυνατότητα για την ενάγουσα να αμφισβητήσει τον εν λόγω κανονισμό ήταν η παραβίαση των προβλεπόμενων κανόνων και στη συνέχεια η υπεράσπιση της θέσης της. Το Πρωτοδικείο έκρινε ότι δεν μπορεί να απαιτείται από τα άτομα να παραβιάζουν το νόμο, για να αποκτήσουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

---

¹⁶⁴ Υπόθεση T-177/01 Jégo-Quéré κατά Επιτροπής (2001) ECR II-2365, παρ. 49-50.

Τόνισε ότι «...ουδέν μείζον επιχείρημα επιτρέπει να υποστηριχθεί ότι η έννοια του προσώπου το οποίο αφορά ατομικά μια διάταξη σύμφωνα με το άρθρο 230, τέταρτο εδάφιο, ΕΚ συνεπάγεται ότι ένας ιδιώτης που επιθυμεί να αμφισβητήσει μέτρο γενικής ισχύος πρέπει να εξατομικεύεται κατά τρόπο ανάλογο προς εκείνον του αποδέκτη του μέτρου. Υπό τις συνθήκες αυτές, και λαμβανομένου υπόψη ότι η Συνθήκη ΕΚ εισήγαγε πλήρες σύστημα ενδίκων βοηθημάτων και διαδικασιών σκοπό έχον να αναθέσει στον κοινοτικό δικαστή τον έλεγχο της νομιμότητας των πράξεων των κοινοτικών οργάνων .., πρέπει να αναθεωρηθεί η έως τώρα κρατούσα αυστηρή ερμηνεία της έννοιας του προσώπου το οποίο αφορά ατομικά μια διάταξη, κατά το άρθρο 230, τέταρτο εδάφιο, ΕΚ. Βάσει των ανωτέρω, και για να διασφαλιστεί η αποτελεσματική δικαστική προστασία των ιδιωτών, πρέπει να θεωρηθεί ότι μια κοινοτική διάταξη γενικής ισχύος η οποία αφορά άμεσα ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο, το αφορά επίσης ατομικά αν επηρεάζει κατά τρόπο σαφή και ενεστώτα τη νομική του κατάσταση, περιορίζοντας τα δικαιώματά του ή επιβάλλοντάς του υποχρεώσεις. Ο αριθμός και η κατάσταση άλλων προσώπων που επηρεάζονται επίσης ή επηρεάζονται δυνητικώς από την εν λόγω διάταξη δεν αποτελούν, συναφώς, εκτιμήσεις ασκούσες επιρροή...».

Σύμφωνα, λοιπόν, με το Πρωτοδικείο, ένα μέτρο γενικής ισχύος της Ένωσης που αφορά άμεσα ένα πρόσωπο, το πρόσωπο πρέπει να θεωρείται ως «ατομικά ενδιαφερόμενο», εάν το εν λόγω μέτρο επηρεάζει τη νομική του θέση κατά τρόπο καθορισμένο και άμεσο, περιορίζοντας τα δικαιώματά του ή επιβάλλοντάς του υποχρεώσεις. Ωστόσο, η κρίση δεν κράτησε για πολύ. Το Δικαστήριο¹⁶⁵ ανέτρεψε την απόφαση αυτή μετά από έφεση στην υπόθεση Jégo-Quéré επιβεβαιώνοντας τη νομολογία Plaumann (individual concern) και κλείνοντας έτσι την ξαφνική ευκαιρία. Το ΔΕΚ ουσιαστικά μεταβίβασε την ευθύνη στα κράτη μέλη και στα εθνικά δικαστήρια τονίζοντας ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να παρέχουν στα άτομα αποτελεσματική δικαστική προστασία μέσω της διαδικασίας του άρθρου 267¹⁶⁶. Πολλοί μελετητές υπογραμμίζουν ότι πέρα από την ερμηνεία των εθνικών κανόνων διαδικασίας με τρόπο που επιτρέπει σε άτομα και ΜΚΟς να αμφισβητήσουν τη νομιμότητα των εθνικών μέτρων εφαρμογής, η επιλογή για να ξεπεραστεί το αυστηρό τεστ

¹⁶⁵ Βλ. Στην ίδια γραμμή και υπόθεση C-50/00P Union de Pequeños Agricultores (2002).

¹⁶⁶ Υπόθεση C-263/02P Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Jégo-Quéré, Απόφαση 01/04/2004, παρ. 31.

παραδεκτού του ΔΕΚ θα επιτευχθεί με την τροποποίηση των Συνθηκών στο σημείο αυτό¹⁶⁷.

Ορισμένοι θεώρησαν ότι ο Κανονισμός 1367/2006 θα αποτελούσε ένα σημαντικό βήμα προόδου στην επιδίωξη καλύτερης πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε επίπεδο ΕΕ. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, η διαδικασία εσωτερικής επανεξέτασης δεν υπήρξε ιδιαίτερα επιτυχής κυρίως αναφορικά με την κατάσταση των περιβαλλοντικών ΜΚΟ. Πράγματι, μια γρήγορη ματιά στην πρόσφατη διοικητική εφαρμογή της διαδικασίας εσωτερικής επανεξέτασης αποκαλύπτει ότι τα περισσότερα αιτήματα εσωτερικής επανεξέτασης, που υποβλήθηκαν από περιβαλλοντικές ΜΚΟ, απορρίφθηκαν από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, υποστηρίζεται ότι οι προσβαλλόμενες πράξεις δεν συνιστούν μέτρα για τα οποία προβλέπεται εσωτερική επανεξέταση.

Πολλοί πάλι θεωρούσαν ότι με την επικύρωση της Σύμβασης του Αρχους το Δικαστήριο θα υιοθετούσε μια πιο προοδευτική στάση απέναντι σε τέτοιες προσφυγές, πράγμα το οποίο τελικώς διαψεύστηκε με την απόρριψη της προσφυγής της WWF-UK το 2008, αλλά που είχε ήδη διαφανεί με την υπόθεση EEB και Stichting Natuur en Milieu.

Στην υπόθεση αυτή, το EEB (European Environment Bureau – Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος) και η Stichting Natuur en Milieu (SNM)¹⁶⁸ ζήτησαν την ακύρωση ορισμένων διατάξεων δύο αποφάσεων της Επιτροπής, που επέτρεπαν στα κράτη μέλη να διατηρήσουν σε ισχύ τις άδειες χρήσης επικίνδυνων φυτοπροστατευτικών προϊόντων (atrazine και simazine). Το EEB είναι μια περιβαλλοντική ένωση-ομπρέλα βάσει του βελγικού δικαίου της οποίας οι στόχοι σύμφωνα με το καταστατικό της περιλαμβάνουν την προώθηση της προστασίας και της διατήρησης του περιβάλλοντος στο πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιδρύθηκε στις Βρυξέλλες το 1974 και είναι μια ομοσπονδία με περισσότερους από 145 περιβαλλοντικών οργανώσεων, που εδρεύουν στα 27 κράτη μέλη της ΕΕ, σε υποψήφιες χώρες-μέλη και σε πολλές γειτονικές χώρες. Το SNM είναι ένα ίδρυμα σύμφωνα με την ολλανδική νομοθεσία, του οποίου οι στόχοι σύμφωνα με το καταστατικό του περιλαμβάνουν τη διατήρηση ενός υγιούς περιβάλλοντος για τις τρέχουσες και τις μελλοντικές γενιές. Η SNM είναι μέλος του EEB. Το Δικαστήριο έκρινε

¹⁶⁷ Hendrik Schouckens, Access to Justice in Environmental Matters on the EU level after the Judgements of the General Court of 14 June 2012: Between Hope and Denial? Nordic Environmental Law Journal, December 2014.

¹⁶⁸ Υπόθεση T-236/04 EEB and Stichting Natuur en Milieu v Commission, 28 Νοεμβρίου 2005.

ότι οι αποφάσεις atrazine και simazine δεν αφορούσαν ατομικά τις προσφεύγουσες και οι προσφυγές τους απορρίφθηκαν.

Όταν το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του στην τελευταία αυτή υπόθεση, η Σύμβαση του Άαρχους ήταν ήδη σε ισχύ στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Επειδή δεν είχε τεθεί σε ισχύ κατά την κατάθεση της αγωγής, το Δικαστήριο δεν μπορούσε να την εφαρμόσει. Ωστόσο, το Δικαστήριο θα μπορούσε να καθοδηγηθεί από τις διατάξεις και το πνεύμα της Σύμβασης, να επανεξετάσει τους ισχύοντες κανόνες και να διευρύνει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα μέλη του κοινού υπό το φως του άρθρου 9 της Σύμβασης του Άαρχους. Το Δικαστήριο δεν επέλεξε αυτή την πορεία, δεδομένου ότι δεν αποκλίνει από την παραδοσιακή νομολογία όσον αφορά στη νομιμοποίηση ατόμων και περιβαλλοντικών ΜΚΟ ενώπιον των Ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Το Δικαστήριο δεν εφάρμοσε τους όρους του υπό πρόταση κανονισμού του Άαρχους, διότι έκρινε ότι, σύμφωνα με τις αρχές της ιεραρχίας κανόνων, το παράγωγο δίκαιο δεν μπορούσε να προσδώσει ισχύ σε περιβαλλοντικές ΜΚΟ, όταν το άρθρο 230 παρ. 4¹⁶⁹ της Συνθήκης ΕΚ δεν δίνει.

Λίγο αργότερα, υιοθετήθηκε ο Κανονισμός 1367/2006, ο οποίος όριζε (άρθρο 10) ότι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ έχουν το δικαίωμα να προσβάλλουν αποφάσεις ενώπιον του Δικαστηρίου μετά από αίτημα εσωτερικής επανεξέτασης, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Τότε θεωρήθηκε ότι παρέχοντας στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ το δικαίωμα να ζητήσουν εσωτερική αναθεώρηση των διοικητικών πράξεων της ΕΕ, το ζήτημα του *locus standi* θα μπορούσε να λυθεί χωρίς να χρειαστεί να αναθεωρηθεί το αυστηρό δόγμα Plaumann. Η Επιτροπή αιτιολόγησε τότε ότι *«Η προκαταρκτική διαδικασία καθιερώθηκε με στόχο να μην υπάρξει παρέμβαση στο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη βάσει του άρθρου 230 της συνθήκης ΕΚ, όπου ένα πρόσωπο δύναται να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κατά αποφάσεων που το αφορούν άμεσα και προσωπικά. Ο αποδέκτης της απόφασης για την εσωτερική επανεξέταση δικαιούται να ενεργήσει βάσει του άρθρου 230 της συνθήκης ΕΚ. Ως εκ τούτου, η παρούσα πρόταση ακολουθεί τακτική παράλληλη προς την πρόταση οδηγίας σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα και με το άρθρο 230 της συνθήκης*

---

¹⁶⁹ Άρθρο 230 παρ. 4 ΣΕΚ *«Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δύναται με τις ίδιες προϋποθέσεις να ασκεί προσφυγή κατά των αποφάσεων που απευθύνονται σ' αυτό, καθώς και κατά αποφάσεων που, αν και εκδίδονται ως κανονισμοί ή αποφάσεις που απευθύνονται σε άλλο πρόσωπο, το αφορούν άμεσα και ατομικά».*

ΕΚ»¹⁷⁰. Όμως, ήδη ο ορισμός της διοικητικής πράξης όπως αποδίδεται στο άρθρο 2 παρ. 1(ζ) του Κανονισμού «*διοικητική πράξη: οιοδήποτε μέτρο με ατομικό περιεχόμενο, το οποίο λαμβάνεται, δυνάμει του δικαίου του περιβάλλοντος, από όργανο ή οργανισμό της Κοινότητας, και έχει νομικά δεσμευτική και εξωτερική ισχύ*», θέτει αμέσως περιορισμούς στο μηχανισμό εσωτερικής επανεξέτασης, καθώς η πλειονότητα των περιβαλλοντικών αποφάσεων, όπως για παράδειγμα τα εκτελεστικά μέτρα που έλαβε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στον τομέα της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), φαίνεται ότι δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της διαδικασίας εσωτερικής επανεξέτασης.

Στη μετά το Άαρχους εποχή, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ και τα δικαστήρια της ΕΕ εξακολούθησαν να διαφέρουν ως προς την ερμηνεία των πάγιων απαιτήσεων για άμεσες ενέργειες σε περιβαλλοντικές υποθέσεις. Έτσι, ενώ είχε τεθεί σε ισχύ η Σύμβαση του Άαρχους στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του στην υπόθεση WWF-UK.

Στην υπόθεση αυτή, η WWF-UK ζήτησε ενώπιον του Πρωτοδικείου την ακύρωση εν μέρει του Κανονισμού 41/06 του Συμβουλίου της 21ης Δεκεμβρίου 2006 για τον καθορισμό για το 2007 των αλιευτικών δυνατοτήτων και των συναφών όρων για ορισμένα αποθέματα ιχθύων και ομάδες αποθεμάτων ιχθύων που ισχύουν στα κοινοτικά ύδατα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «...*τυχόν δικαιώματα που μπορεί να αντλήσει ο αιτών από τη Σύμβαση του Άαρχους και από τον κανονισμό 1367/2006 του παρέχονται υπό την ιδιότητά του ως μέλους του κοινού. Επομένως, τέτοια δικαιώματα δεν μπορούν να διαφοροποιήσουν τον αιτούντα από όλα τα άλλα πρόσωπα κατά την έννοια της [νομολογίας Plaumann]*»¹⁷¹. Το Δικαστήριο διατήρησε, λοιπόν, το Plaumann test, ως κατώτατο όριο του παραδεκτού, παρά την κύρωση της Σύμβασης και τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού του Άαρχους παραβιάζοντας τις διατάξεις του άρθρου 9 της Σύμβασης, απαιτώντας από έναν ιδιώτη να αποδείξει ότι βρίσκεται σε μοναδική θέση σε σχέση με την προσβαλλόμενη διοικητική ή νομοθετική πράξη της ΕΕ. Με τον τρόπο αυτό εξακολουθεί να θέτει εμπόδια στην απευθείας προσβολή πράξεων από περιβαλλοντικές οργανώσεις ενώπιον του Δικαστηρίου.

¹⁷⁰ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council of the application of the provisions of the Århus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters to EC Institutions and Bodies, COM (2003) 622 final.

¹⁷¹ Υπόθεση T-91/07 WWF-UK Ltd v Council of the European Union, 2 Ιουνίου 2008, παρ. 82.

Τα δικαστήρια της ΕΕ απέρριψαν επανειλημμένα την προσπάθεια για πιο προοδευτική ανάγνωση των απαιτήσεων παραδεκτού στο πλαίσιο περιβαλλοντικών διαφορών, φοβούμενα τη μαζική εισροή άμεσων ενεργειών από περιβαλλοντικές ΜΚΟ¹⁷². Τελικά, το *οιονεί* συνταγματικό καθεστώς του νομικού ορισμού του *individual concern* («που το αφορούν ατομικά») υπερισχύει των δεσμεύσεων για μια πιο ανοιχτή προσέγγιση για περιβαλλοντικές ΜΚΟ και ενδιαφερόμενα άτομα¹⁷³.

Το 2009, τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία στο άρθρο 263 παρ. 4 (πρώην άρθρο 230)¹⁷⁴ εισήγαγε ένα άλλο κριτήριο σχετικά με τη νομιμοποίηση ενώπιον του ΔΕΕ, σύμφωνα με το οποίο κάθε φυσικό και νομικό πρόσωπο δύναται να κινήσει διαδικασία ακύρωσης κατά της «κανονιστικής ρύθμισης» για πράξεις «που τους αφορούν άμεσα και «δεν συνεπάγονται εκτελεστικά μέτρα». Η προσθήκη αυτή επεδίωκε να διευκολύνει την παροχή έννομης προστασίας σε φυσικά και νομικά πρόσωπα μέσω λιγότερο αυστηρών προϋποθέσεων του παραδεκτού. Επιπλέον, η Συνθήκη της Λισαβόνας ενσωμάτωσε τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης ως νομικά δεσμευτικό μέσο στο πλαίσιο της ΕΕ. Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ προβλέπει ότι καθένας, του οποίου τα δικαιώματα και οι ελευθερίες, όπως κατοχυρώνονται από το δίκαιο της Ένωσης, παραβιάζονται, έχει το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προσφυγής σε

---

¹⁷² Βλ. C-321/95 GREENPEACE COUNCIL κλπ. κατά ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ της 23ης Σεπτεμβρίου 1997. Ο γενικός εισαγγελέας Κοσμάς επιφυλάχθηκε ως προς κάθε τροποποίηση της υπάρχουσας νομολογίας που θα επέτρεπε στους περιβαλλοντικούς συλλόγους να αντιμετωπίζονται ως ειδική περίπτωση, δηλώνοντας πως «...μια τόσο εκτεταμένη νομολογιακή διεύρυνση των προϋποθέσεων του παραδεκτού, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί με τρόπο καταχρηστικό και να οδηγήσει σε ακραία αποτελέσματα. Φυσικά πρόσωπα τα οποία δεν νομιμοποιούνται ενεργητικώς δυνάμει του τέταρτου εδαφίου, του άρθρου 173, της Συνθήκης, θα μπορούν να παρακάμπτουν το δικονομικό αυτό εμπόδιο συστήνοντας μία περιβαλλοντική οργάνωση. Εξάλλου, ενώ ο αριθμός των φυσικών προσώπων, δηλαδή των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, όσο υψηλός και αν είναι, παραμένει ωστόσο πεπερασμένος, ο αριθμός των περιβαλλοντικών ενώσεων που ενδέχεται να δημιουργηθούν είναι, θεωρητικώς τουλάχιστον, άπειρος. Αλλά και αν ακόμη το εμπόδιο αυτό μπορούσε να ξεπερασθεί, με την αναγνώριση, επί παραδείγματι, *locus standi* μόνον σε οργανώσεις που είχαν συσταθεί πριν από την έκδοση της πράξεως κατά της οποίας στρέφονται — θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι εντός της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, ο αριθμός των νομικών προσώπων που έχουν ως στόχο την προάσπιση και τη διασφάλιση του περιβάλλοντος, είναι σήμερα ιδιαίτερος υψηλός. Αν το Δικαστήριο ακολουθήσει τελικώς την πρόταση των αναιρεσιουσών ενώσεων, θα πρέπει να αναμένεται ότι στο μέλλον, κάθε πράξη κοινοτικού οργάνου που σχετίζεται με το περιβάλλον ή έχει επιπτώσεις σε αυτό, θα μπορεί αυτομάτως να αποτελέσει αντικείμενο προσφυγής από μία πλειάδα περιβαλλοντικών ενώσεων κάθε φορά...».

¹⁷³ Schoukens, H., 2015. Access to Justice in Environmental Cases after the Rulings of the Court of Justice of 13 January 2015: Kafka Revisited? *Utrecht Journal of International and European Law*, 31(81), pp.46–67.

¹⁷⁴ Άρθρο 263 παρ. 4 ΣΛΕΕ «Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο μπορεί, υπό τις προϋποθέσεις του πρώτου και του δεύτερου εδαφίου, να ασκεί προσφυγή κατά των πράξεων των οποίων είναι αποδέκτης ή που το αφορούν άμεσα και ατομικά, καθώς και κατά των κανονιστικών πράξεων που το αφορούν άμεσα χωρίς να περιλαμβάνουν εκτελεστικά μέτρα». Άρθρο 230 παρ. 4 Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ενοποιημένη απόδοση Άμστερνταμ), «Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δύναται με τις ίδιες προϋποθέσεις να ασκεί προσφυγή κατά των αποφάσεων που απευθύνονται σ' αυτό, καθώς και κατά αποφάσεων που, αν και εκδίδονται ως κανονισμοί ή αποφάσεις που απευθύνονται σε άλλο πρόσωπο, το αφορούν άμεσα και ατομικά».

δίκαιη και δημόσια ακρόαση εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει συσταθεί βάσει νόμου και νομικής συνδρομής για την εξασφάλιση αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη (άρθρο 47)¹⁷⁵. Η Συνθήκη της Λισαβόνας προσέθεσε, επίσης, ένα νέο εδάφιο στο άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)¹⁷⁶, που απαιτεί από τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν αποτελεσματική δικαστική προστασία σε τομείς, που καλύπτονται από το δίκαιο της ΕΕ¹⁷⁷. Διατήρησε το άρθρο 267 ΣΛΕΕ αμετάβλητο, συνεχίζοντας να παρέχει τη δυνατότητα στο ΔΕΕ να εκδίδει προδικαστικές αποφάσεις σχετικά με την ερμηνεία των Συνθηκών και το κύρος και την ερμηνεία των πράξεων των θεσμικών οργάνων, οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης. Σε εθνικό επίπεδο, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μπορούν να προσβάλλουν πράξεις ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, το οποίο μπορεί στη συνέχεια να υποβάλλει ένα προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, σχετικά με την εγκυρότητα του δικαίου της ΕΕ, που απαιτείται για την απόφαση σε εθνικό επίπεδο, σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ.

Στο μεταξύ, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι το άρθρο 10 παρ. 1 του Κανονισμού Αρχούς δεν παραπέμπει ευθέως σε συγκεκριμένες διατάξεις της Σύμβασης του Αρχούς ούτε παρέχει το δικαίωμα σε ιδιώτες να επικαλεστούν το άρθρο 9 παρ. 3. Έκρινε ότι το άρθρο

---

¹⁷⁵ Άρθρο 47 - Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου «Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπηση του. Σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται δικαστική αρωγή, εφόσον η αρωγή αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη».

¹⁷⁶ Άρθρο 19, παρ. 1 εδ. 2 : «...Τα κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης». Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, το άρθρο αυτό συγκεκριμενοποιεί την αξία του κράτους δικαίου, βλ. C-619/18 Ελιτροπή κατά Πολωνίας, παρ. 47.

¹⁷⁷ Τη σχέση των διατάξεων των άρθρων 47 του Χάρτη και 19 παρ. 1 ΣΕΕ αποτυπώνει η νομολογία του ΔΕΕ, στην απόφαση Berlioz: «Στο δικαίωμα [πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου του άρθρου 47 του Χάρτη] αντιστοιχεί η υποχρέωση την οποία επιβάλλει στα κράτη μέλη το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης». Προκειμένου, δηλαδή, να επιτευχθεί εντός της Ένωσης η τήρηση του παραπάνω θεμελιώδους δικαιώματος, το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. δεύτερο ΣΕΕ επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που καλύπτει το ενωσιακό δίκαιο. Το άρθρο αυτό αποσκοπεί να διασφαλίσει την ύπαρξη μέσων έννομης προστασίας στα κράτη μέλη, προκειμένου κάθε ενδιαφερόμενος πολίτης να έχει τη δυνατότητα να τύχει τέτοιας προστασίας σε όλους τους τομείς που ρυθμίζονται από το δίκαιο της Ένωσης. Η απαίτηση αυτή συνδέεται με το γεγονός ότι ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης του ενωσιακού δικαίου διενεργείται όχι μόνον από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης, αλλά και μέσω της συνεργασίας με τα εθνικά δικαστήρια. Βλ. Ε.Β. Πρεβεδούρου, Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας.

10 παρ.1 δεν εφαρμόζει συγκεκριμένες υποχρεώσεις, που απορρέουν από το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, δεδομένου ότι τα μέρη της Σύμβασης έχουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης κατά τον καθορισμό των κανόνων για την εφαρμογή των «διοικητικών ή δικαστικών διαδικασιών» και τόνισε ότι «...ελλείψει ρητής παραπομπής σε διατάξεις διεθνούς συμφωνίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η εν λόγω απόφαση ασκεί επιρροή εν προκειμένω...». Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι με την υιοθέτηση του Κανονισμού του Άρχου, ο οποίος αφορά μόνο τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, δεν συνεπάγεται ότι η ΕΕ σκόπευε να εφαρμόσει υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης «σε σχέση με τις εθνικές διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες, όπως ισχύει σήμερα το δίκαιο της ΕΕ, καθώς διέπονται κατά βάση από το δίκαιο των κρατών μελών» και αναφέρθηκε στην υπόθεση *Slovak Bears*. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούσε να γίνει επίκληση του άρθρου 9 παρ. 3, για να εκτιμηθεί η νομιμότητα του άρθρου 10 παρ. 1 του Κανονισμού. Κατά συνέπεια, το ερώτημα εάν ο περιορισμός των διοικητικών και δικαστικών προσφυγών σε πράξεις ατομικής εμβέλειας είναι συμβατός με το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης παρέμεινε αναπάντητο από το Δικαστήριο. Το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε ούτε αν ο Κανονισμός του Άρχου είναι νομικά βάσιμος ή αν η Σύμβαση του Άρχου έχει εφαρμοστεί σωστά στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη. Αυτή η απόφαση εγείρει ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η ΕΕ εφαρμόζει τις διεθνείς συμβάσεις που επικυρώνει. Η άρνηση επανεξέτασης της νομιμότητας του παράγωγου δικαίου της ΕΕ υπό το πρίσμα των διατάξεων της Σύμβασης του Άρχου φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 216 παρ. 2 ΣΛΕΕ, που προβλέπει ότι οι διεθνείς συμβάσεις που επικυρώνονται από την ΕΕ είναι δεσμευτικές για τα θεσμικά όργανα της ΕΕ (συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων) και με πάγια νομολογία, η οποία αναφέρει ότι αυτές οι συμβάσεις υπερισχύουν του παράγωγου δικαίου της ΕΕ¹⁷⁸.

Με αφορμή την απόφαση *WWF-UK* και με έκδηλη ανησυχία για την απροθυμία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων να διευκολύνουν άμεσες δράσεις από την πλευρά των περιβαλλοντικών οργανώσεων, το 2008 η περιβαλλοντική οργάνωση *ClientEarth* υπέβαλε αίτημα στην Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχου για μη συμμόρφωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις διατάξεις των άρθρων 3 παρ. 1 και 9 παρ. 2-5 της Σύμβασης

---

¹⁷⁸ Ενοποιημένες υποθέσεις C-404/12 P και C-405/12 P Συμβούλιο & Επιτροπή κατά *Stichting Natuur en Milieu and Pesticide Action Network Europe*, απόφαση 13/01/2015, παρ. 47-53.

του Άαρχους¹⁷⁹. Σε συνέχεια του αιτήματος της ClientEarth και λαμβάνοντας υπόψη τη στενή ερμηνεία των απαιτήσεων από το Δικαστήριο σε διαδικασίες ακύρωσης βάσει του άρθρου 263 παρ. 4 αποκλείοντας τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ, καθώς και το στενό πεδίο εφαρμογής της εσωτερικής διαδικασίας διοικητικής επανεξέτασης βάσει του κανονισμού 1367/2006, το 2017, η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε στη δεύτερη σχετική απόφασή της ότι η ΕΕ αδυνατεί να συμμορφωθεί με τον τρίτο πυλώνα της Σύμβασης, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 3 και 4, λόγω των αυστηρών προϋποθέσεων παραδεκτού για τις προσφυγές ιδιωτών στο Δικαστήριο. Και καταλήγει ότι «...το ενδιαφερόμενο μέρος δεν τηρεί το άρθρο 9, παράγραφοι 3 και 4...επειδή ούτε ο Κανονισμός του Άαρχους, ούτε η νομολογία του ΔΕΕ εφαρμόζει ή συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτές τις παραγράφους»¹⁸⁰. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε ότι η συνεπής εφαρμογή του τεστ Plaumann είχε ως αποτέλεσμα κανένα μέλος του κοινού να μην μπορεί ποτέ να αμφισβητήσει άμεσα μια απόφαση ή έναν Κανονισμό σε περιβαλλοντικές υποθέσεις ενώπιον των δικαστηρίων της ΕΕ.

Ο περιορισμός των διοικητικών πράξεων σε ατομικές καθιστά πολλά περιβαλλοντικά μέτρα, τα οποία θεωρούνται γενικής φύσεως, όπως εκτελεστικά μέτρα εγκεκριμένα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκτός πεδίου εφαρμογής της διαδικασίας εσωτερικής επανεξέτασης. Πολλοί σχολιαστές επεσήμαναν ότι μια αυστηρή ερμηνεία αυτής της έννοιας θα μπορούσε ουσιαστικά να αναιρέσει από τη διαδικασία εσωτερικής

---

¹⁷⁹ ACCC/C/2008/32 (Part I), ClientEarth-EU, γνωστή ως C32. Βλέπε και C-32, The EU's decade-long Aarhus drama in Understanding Aarhus: a simple handbook on access to justice at EU level, Youth and Environment Europe, May 2021, σελ. 7-8.

Ανάλογη και η υπόθεση ACCC/2015/128 (Αυστρία κατά ΕΕ), γνωστή ως C128. Στις 9 Μαρτίου 2015, οι μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις GLOBAL 2000 και OEKOBUERO – Alliance of the Austrian Environmental Movement υπέβαλαν ανακοίνωση στην Επιτροπή Συμμόρφωσης ισχυριζόμενη ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συμμορφώθηκε με το άρθρο 9 παρ. 3 και 4 της Σύμβασης για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σχετικά με την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εγκρίνει την κρατική ενίσχυση για το έργο του πυρηνικού σταθμού ηλεκτροπαραγωγής, Hinkley Point C. Τον Σεπτέμβριο του 2020, το ΔΕΕ αποφάσισε στην υπόθεση Αυστρία κατά Επιτροπής (πυρηνικός σταθμός Hinkley Point C), C-594/18, ότι η Επιτροπή πρέπει να ελέγξει εάν ένα μέτρο κρατικής ενίσχυσης ή η δραστηριότητα του δικαιούχου συμμορφώνεται με την περιβαλλοντική νομοθεσία και τις αρχές για να είναι συμβατή η ενίσχυση με την εσωτερική αγορά. Η Επιτροπή πρέπει επομένως να το ελέγξει στο πλαίσιο της αξιολόγησης των εθνικών μέτρων κρατικών ενισχύσεων. Σύμφωνα με την Client Earth, άμεση συνέπεια αυτής της απόφασης είναι ότι αυτή η υποχρέωση της Επιτροπής είναι δικαστική: μια απόφαση κρατικής ενίσχυσης που θα επέτρεπε μια κρατική ενίσχυση, ακόμη και αν η δραστηριότητα του δικαιούχου παραβιάζει την περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ, θα πρέπει να κριθεί παράνομη. Υπό το πρίσμα του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Aarhus και μετά την απόφαση του ΔΕΕ, τον Μάρτιο του 2021 η Επιτροπή Συμμόρφωσης με τη Σύμβαση του Άαρχους (ACCC) διαπίστωσε ότι η ΕΕ παραβίαζε το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης για παράλειψη χορήγησης πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε ΜΚΟ κατά αποφάσεων της Επιτροπής για τις κρατικές ενισχύσεις που παραβιάζουν το περιβαλλοντικό δίκαιο. Η Επιτροπή συνέστησε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες να είναι προσβάσιμες στις ΜΚΟ για την αμφισβήτηση τέτοιων αποφάσεων περί κρατικών ενισχύσεων, που παραβιάζουν το περιβαλλοντικό δίκαιο.

¹⁸⁰ ECE/MP.PP/C.1/2017/7, ACCC/C/2008/32 (part II) concerning compliance by the European Union, παρ. 122.

αναθεώρησης μεγάλο μέρος της προστιθέμενης αξίας της όσον αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα. Έτσι, αίτημα της PAN και της Greenpeace για εσωτερική αναθεώρηση του εκτελεστικού Κανονισμού της Επιτροπής (ΕΕ) αριθ. 1143/2011 για την έγκριση της ουσίας prochloraz, σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1107/2009 κηρύχθηκε απαράδεκτο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δεδομένου ότι η εν λόγω διάταξη ισχύει για όλους τους επιχειρηματίες, που κατασκευάζουν ή διαθέτουν στην αγορά φυτοπροστατευτικά προϊόντα, θεωρώντας ότι η προσβαλλόμενη απόφαση έπρεπε να θεωρηθεί ως πράξη γενικής εφαρμογής, που απευθύνεται σε όλους τους επιχειρηματίες. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε ότι δεκτική προσβολής θα πρέπει να είναι κάθε διοικητική πράξη, η οποία αφορά απλώς στο περιβάλλον και όχι μόνο πράξεις που εμπίπτουν στο πλαίσιο του περιβαλλοντικού δικαίου, ότι ο μηχανισμός διοικητικού ελέγχου θα πρέπει να ανοίξει πέρα από τις ΜΚΟ και για άλλα μέρη του κοινού και ότι οι πράξεις που δεν είναι νομικά δεσμευτικές και δεν έχουν εξωτερική ισχύ θα πρέπει να είναι δεκτικές προσφυγής.

Έκτοτε, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διερευνούσε επιλογές για τη βελτίωση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης¹⁸¹. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσπάθησε αρχικά να ζητήσει από την Επιτροπή Συμμόρφωσης να τροποποιήσει τα πορίσματά της, καλώντας την να λάβει υπόψη τα «ειδικά χαρακτηριστικά» της έννομης τάξης της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της αυτονομίας της. Στη συνέχεια, το Συμβούλιο της ΕΕ προσπάθησε να ζητήσει από τα μέρη της Σύμβασης να «λάβουν υπόψη» μόνο τα πορίσματα χωρίς να τα εγκρίνουν, όπως είναι η συνήθης πρακτική. Όμως, ορισμένα Μέρη της Σύμβασης αντιτάχθηκαν σε μια τέτοια κίνηση που θα υπονόμεινε την εξουσία της Συνόδου των Μερών και του μηχανισμού συμμόρφωσης. Επομένως, η απόφαση αναβλήθηκε για την επόμενη Σύνοδο των Μερών τον Οκτώβριο 2021.

Ήδη από τον Οκτώβριο του 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε εκδώσει ανακοίνωση για τη βελτίωση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα στην ΕΕ και στα κράτη μέλη και πρόταση τροποποίησης της διαδικασίας διοικητικής επανεξέτασης βάσει του κανονισμού 1367/2006.

---

¹⁸¹ Milieu, Law and Policy Consulting, Study on EU implementation of the Aarhus Convention in the area of access to justice in environmental matters Final report September 2019, 07.0203/2018/786407/SER/ENV.E.4.

Τελικά, κατά τη Συνάντηση των Συμβαλλομένων Μερών τον Οκτώβριο 2021 (18-21.10.2021), τα Μέρη υιοθέτησαν την απόφαση VII/8f με την οποία επιβεβαίωσαν τα ευρήματα της Επιτροπής Συμμόρφωσης σχετικά με την υπόθεση ACCC/C/2008/32 ότι δηλ. το ενδιαφερόμενο Μέρος (ΕΕ) παρέλειψε να συμμορφωθεί με το άρθρο 9 παρ. 3, 4 της Σύμβασης του Άαρχους αναφορικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα μέλη του κοινού, καθώς και ότι τόσο ο Κανονισμός του Άαρχους 1367/06 όσο και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δεν συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από τις προαναφερθείσες διατάξεις. Στην Απόφαση VII/8f τονίζεται ότι η συμφωνία των νομοθετών για τροποποίηση του Κανονισμού του Άαρχους, εάν θεσπιστεί με την προτεινόμενη μορφή πριν την έναρξη της 7^{ης} συνόδου των Συμβαλλομένων Μερών, θα πληρούσε τα προαπαιτούμενα της παραγράφου 123 της ανακοίνωσης ACCC/C/2008/32 (Μέρος II), δηλ. τη συμμόρφωση με το άρθρο 9 παρ. 3, 4 της Σύμβασης¹⁸².

Η πρόταση, αν και έχει εκ νέου δεχθεί επικρίσεις¹⁸³, υιοθετήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2021/1767 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 6ης Οκτωβρίου 2021 για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1367/2006, που αφορά την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της Σύμβασης του Άαρχους σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (L356/08.10.2021).

¹⁸² Βλ. UNECE, MoP of the Aarhus Convention, 7th session, Draft decision VII/8f concerning compliance by the European Union with its obligations under the Convention, 09.08.2021.

¹⁸³ Βλ. άρθρο Anne Friel, *The Aarhus Regulation Amendment: Cause for cautious celebration*, 6/11/2020, <https://www.clientearth.org/projects/access-to-justice-for-a-greener-europe/updates/the-aarhus-regulation-amendment-cause-for-cautious-celebration/>, σύμφωνα με το οποίο «Τα καλά νέα είναι ότι η πρόταση αφαιρεί αναμφίβολα το πιο εμφανές εμπόδιο που αντιμετωπίζουν οι ΜΚΟ στην πρόσβαση στον μηχανισμό εσωτερικής αναθεώρησης: το κριτήριο ότι μόνο διοικητικές πράξεις «ατομικού πεδίου» είναι αναθεωρήσιμες. Όμως αυτός ο περιορισμός έχει αντικατασταθεί από έναν νέο που απειλεί να είναι εξίσου περιοριστικός: μπορεί να αμφισβητηθεί μόνο για πράξεις που δεν συνεπάγονται ρητά εκτελεστικά μέτρα. Εντυχώς, εναπόκειται στις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της ΕΕ να αντιμετωπίσουν αυτές τις ελλείψεις για να διασφαλίσουν ότι η τροποποίηση βελτιώνει πράγματι την εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους από την ΕΕ, όχι μόνο προς όφελος των ΜΚΟ αλλά και για το καλό του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας...».

Ο κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1367/2006 στο άρθρο 2 (ζ) δίνει τον εξής ορισμό: «διοικητική πράξη»: οιοδήποτε μέτρο με ατομικό περιεχόμενο, το οποίο λαμβάνεται, δυνάμει του δικαίου του περιβάλλοντος, από όργανο ή οργανισμό της Κοινότητας, και έχει νομικά δεσμευτική και εξωτερική ισχύ. Με την πρόταση τροποποιείται ως εξής:

1. Στο άρθρο 2 παράγραφος 1, το στοιχείο ζ) αντικαθίσταται από το ακόλουθο κείμενο:

«ζ) “διοικητική πράξη”: οποιαδήποτε μη νομοθετική πράξη που εκδίδεται από θεσμικό όργανο ή οργανισμό της Ένωσης, η οποία έχει νομικά δεσμευτική και εξωτερική ισχύ και περιέχει διατάξεις που μπορεί, λόγω των επιπτώσεών τους, να αντιτίθενται στο περιβαλλοντικό δίκαιο κατά την έννοια του άρθρου 2 παράγραφος 1 στοιχείο στ), εξαιρουμένων των διατάξεων της παρούσας πράξης για τις οποίες το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί ρητά εκτελεστικά μέτρα σε ενωσιακό ή εθνικό επίπεδο».

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας¹⁸⁴, του λεγόμενου European Green Deal, η ΕΕ ανακοίνωσε ότι «...θα πρέπει να συνεργαστεί με τους πολίτες και τα ενδιαφερόμενα μέρη για την επιτυχία της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και για την υλοποίηση μακροχρόνιων αλλαγών. Για την ενίσχυση της εμπιστοσύνης τόσο στις εθνικές όσο και στις ενωσιακές αρχές, είναι εξίσου σημαντικό να υπάρχουν οι αναγκαίοι «έλεγχοι και ισορροπίες», ώστε να διασφαλίζεται ότι οι πράξεις και οι αποφάσεις μπορούν να ελέγχονται ως προς τη συμμόρφωση με την περιβαλλοντική νομοθεσία. Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, τόσο μέσω του Δικαστηρίου της ΕΕ όσο και μέσω των εθνικών δικαστηρίων ως δικαστηρίων της ΕΕ, αποτελεί σημαντικό μέτρο στήριξης για την υλοποίηση της μετάβασης που προβλέπει η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και έναν τρόπο ενίσχυσης του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει η κοινωνία των πολιτών ως φορέας ελέγχου στον δημοκρατικό χώρο....».

Παρά ταύτα, η νομολογία φανερώνει ότι το ΔΕΕ δεν είναι διατεθειμένο να συζητήσει την εδραιωμένη προσέγγισή του κατά Plaumann. Όπως κάποιοι υποστηρίζουν¹⁸⁵, μια προφανής λύση θα ήταν η τροποποίηση της ΣΛΕΕ προκειμένου να καταστεί δυνατή η καλύτερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικές υποθέσεις σε επίπεδο ΕΕ. Ωστόσο, όπως έχει ήδη υποστηριχθεί από άλλους σχολιαστές, φαίνεται ότι τα κράτη μέλη δεν είναι διατεθειμένα να ξεκινήσουν μια διακυβερνητική διάσκεψη μόνο για να εξετάσουν την τροποποίηση του άρθρου 263 παράγραφος 4 της ΣΛΕΕ¹⁸⁶. Στην πραγματικότητα, με τον Κανονισμό του Άαρχους, ο νομοθέτης της ΕΕ ήθελε να παρακάμψει την αδυναμία τροποποίησης του πρώην άρθρου 230 παράγραφος 4 της ΣΕΚ απλώς για να επιτρέψει μια ευρύτερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικές υποθέσεις¹⁸⁷.

---

¹⁸⁴ COM(2019) 640 final, ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, Βρυξέλλες, 11.12.2019.

¹⁸⁵ Μεταξύ άλλων, ο Jerzy Jendroska τελευταία δήλωση στο ELI Environmental Law SIG Seminars Friday 14 May 2021, Access to Justice in Environmental Matters.

¹⁸⁶ Marc Pallemarts, Access to environmental justice at EU level. Has the “Aarhus Regulation” improved the situation? in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts†, Europa Law Publishing, 2011, σελ.55 επ.. The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts†, Europa Law Publishing, 2011, σελ. 271 επ.

¹⁸⁷ Hendrik Schoukens, Ghent University, Access to Justice in Environmental Matters on the EU Level after the Judgements of the General Court of 14 June 2012: Between Hope and Denial?, December 2014.

Τόσο η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Άρχου όσο και το Γενικό Δικαστήριο φαίνεται να προϋποθέτουν ότι η υφιστάμενη διαδικασία εσωτερικής επανεξέτασης, υπό την προϋπόθεση ότι το υλικό πεδίο εφαρμογής της θα διευρυνθεί περαιτέρω, ενδέχεται να είναι σε θέση να πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 9 παρ. 3 και 4 της Σύμβασης του Άρχου. Το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης δεν θέτει πολλές συγκεκριμένες απαιτήσεις ως προς τις ουσιαστικές εγγυήσεις, που πρέπει να παρέχονται στο πλαίσιο των διαθέσιμων διοικητικών ή δικαστικών διαδικασιών για την αμφισβήτηση πράξεων ή παραλείψεων, που ενδέχεται να παραβιάζουν τις ισχύουσες διατάξεις του περιβαλλοντικού δικαίου. Ωστόσο, παραμένει αδιαμφισβήτητο ότι το άρθρο 9 παρ. 3 πρέπει να διαβαστεί σε συνδυασμό με το άρθρο 9 παρ. 4 και 5 της Σύμβασης, που απαιτεί η διαδικασία που επιλέγεται να παρέχει επαρκή και αποτελεσματικά μέσα και να είναι δίκαιη, έγκαιρη και όχι απαγορευτικά δαπανηρή. Με αυτή τη λογική, η εσωτερική επανεξέταση, ακόμη και για πράξεις γενικής φύσης, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «επαρκής και αποτελεσματική» έννομη προστασία με τα δεδομένα του τρίτου πυλώνα της Σύμβασης του Άρχου. Αναμφισβήτητα, μια πιο γενναιόδωρη προσέγγιση προς τη Σύμβαση του Άρχου από το ΔΕΕ θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως καταλύτης για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη και δημοκρατία στην ΕΕ.

4 ΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Η Σύμβαση του Άρχους αποτελεί το πιο αναλυτικό και νομοτεχνικά επεξεργασμένο διεθνές κείμενο που αφορά στην περιβαλλοντική προστασία και ο καθένας από τους τρεις πυλώνες της περιλαμβάνει διατάξεις, που εκχωρούν διαφορετικά δικαιώματα.

Ο πρώτος αναφέρεται στο δικαίωμα του κοινού να ζητεί πληροφορίες από τις δημόσιες αρχές και την υποχρέωση των δημοσίων αρχών να παρέχουν τις πληροφορίες αυτές (άρθρο 4), καθώς και στο δικαίωμά του να λαμβάνει πληροφορίες και στην υποχρέωση των δημοσίων αρχών να συλλέγουν και να διαχέουν την πληροφόρηση χωρίς να απαιτείται ιδιαίτερη αίτηση του ενδιαφερόμενου (άρθρο 5).

Ο δεύτερος πυλώνας αναφέρεται στη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων:

- συμμετοχή του κοινού που εστιάζεται σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα (άρθρο 6)
- συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία περιβαλλοντικών σχεδίων, προγραμμάτων και πολιτικών (άρθρο 7)
- συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία νόμων, κανονισμών και δεσμευτικών κανόνων δικαίου (άρθρο 8).

Ο τρίτος πυλώνας αναφέρεται στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε υποθέσεις σχετικές με το περιβάλλον (άρθρο 9). Ουσιαστικά θέτει σε ισχύ τους δύο προηγούμενους πυλώνες στις εθνικές νομοθεσίες και ενδυναμώνει την εφαρμογή της εθνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Περιέχει διατάξεις που δίνουν κατευθυντήριες αρχές, των οποίων η εξειδίκευση και η ομοιόμορφη εφαρμογή στα Κράτη μέλη της Σύμβασης συναντά δυσκολίες λαμβάνοντας υπόψη τα διαφορετικά δικονομικά συστήματα που ισχύουν στα διάφορα εθνικά δίκαια. Το γεγονός αυτό φαίνεται προσωρινά να απομακρύνει τη λύση σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

4.1 Η ΣΥΜΒΑΣΗ - ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

4.1.1 ΠΡΟΟΙΜΙΟ : ΑΡΧΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΠΝΕΟΥΝ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ

Το προοίμιο της Σύμβασης του Άρχου καθορίζει τις φιλοδοξίες και τους στόχους που φανερώνουν την προέλευσή της, καθώς και τη μελλοντική πορεία της. Ειδικότερα, δίνεται έμφαση σε δύο βασικές έννοιες: στα περιβαλλοντικά δικαιώματα ως δικαιώματα του ανθρώπου και τη σημασία της πρόσβασης σε πληροφορίες, της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για μια βιώσιμη και περιβαλλοντικά υγιή ανάπτυξη.

Το προοίμιο συνδέει την ιδέα ότι η ικανοποιητική προστασία του περιβάλλοντος είναι ουσιαστικής σημασίας για την απόλαυση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την έννοια ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να ζει σε ένα υγιές περιβάλλον και την υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος. Στη συνέχεια καταλήγει στο συμπέρασμα ότι για να διεκδικήσουν αυτό το δικαίωμα και να εκπληρώσουν αυτήν την υποχρέωση, οι πολίτες πρέπει να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες, να δικαιούνται να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων και να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα.

Το προοίμιο αναγνωρίζει ότι η βιώσιμη και περιβαλλοντικά υγιής ανάπτυξη εξαρτάται από την αποτελεσματική διακυβέρνηση και λήψη κυβερνητικών αποφάσεων, που εμπεριέχει τόσο περιβαλλοντικές εκτιμήσεις όσο και πληροφορίες από τα μέλη του κοινού. Όταν οι κυβερνήσεις καθιστούν τις περιβαλλοντικές πληροφορίες προσιτές στο κοινό και επιτρέπουν στο κοινό να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων, συμβάλλουν ουσιαστικά στην επίτευξη του στόχου της κοινωνίας για μια βιώσιμη και φιλική προς το περιβάλλον ανάπτυξη.

Το προοίμιο της Σύμβασης του Άρχου από τις πρώτες κιάλας παραγράφους καθορίζει μια δομή που υποστηρίζει όλο το σώμα της Σύμβασης. Το πρώτο εδάφιο του προοιμίου αναφέρεται στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης, που θεωρείται ο θεμέλιος λίθος του σύγχρονου Διεθνούς Περιβαλλοντικού Δικαίου. Σύμφωνα με την αρχή 1 της Διακήρυξης *«ο άνθρωπος έχει το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, στην ισότητα και στις επαρκείς συνθήκες ζωής σε ένα περιβάλλον τέτοιας ποιότητας που θα του επιτρέψει να ζει με αξιοπρέπεια και ευημερία»*. Παρόλη την ασάφεια της διατύπωσης γίνεται αντιληπτή η

αναγνώριση ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων σχετικών με την περιβαλλοντική προστασία. Το δεύτερο εδάφιο του προοιμίου υπενθυμίζει την αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο, η οποία αφορά στη συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων και στο δικαίωμα τους σε πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση. Ειδικότερα, η αρχή αυτή διακηρύσσει ότι *«τα περιβαλλοντικά θέματα αντιμετωπίζονται καλύτερα με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων πολιτών στο σχετικό επίπεδο»*. Το τρίτο εδάφιο του προοιμίου υπογραμμίζει περαιτέρω τις έννοιες των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον τομέα του περιβάλλοντος μέσα από τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών, και στο τέταρτο και πέμπτο εδάφιο ακολουθούν σκέψεις, που συνδέονται με τη διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας και της βιώσιμης ανάπτυξης. Το έκτο εδάφιο εμπεριέχει μια πιο ρητή δήλωση της σχέσης μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προστασίας του περιβάλλοντος. Το έβδομο εδάφιο προχωρά ένα σημαντικό βήμα παραπέρα, συνάγοντας ότι η προϋπόθεση ενός υγιούς περιβάλλοντος για την απόλαυση των βασικών δικαιωμάτων δημιουργεί ένα δικαίωμα από μόνο του. Αυτή η δήλωση, παρόλο που περιέχεται σε προοίμιο, ήταν ωστόσο η πρώτη ρητή αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον σε ένα διεθνές μέσο στην ευρωπαϊκή περιοχή. Γι' αυτό και το εδάφιο αυτό είναι από τα πιο σημαντικά σημεία στο προοίμιο, καθώς αναγνωρίζει ρητά ότι *«κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να ζει σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του»*. Το έβδομο εδάφιο συνδυάζει το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον με το καθήκον του ατόμου να προστατεύει το περιβάλλον, ένα καθήκον που αναφέρεται συχνά στην εθνική νομοθεσία και στους διεθνείς θεσμούς. Αυτά τα δυο εδάφια (6,7) αντανακλούν από κοινού συνταγματικές και νομικές εξελίξεις και μια αυξανόμενη νομολογία σε όλο τον κόσμο, δίνοντας ουσία και περιεχόμενο στον φιλόδοξο στόχο ενός βασικού δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον θέτοντας και την παράμετρο της βιωσιμότητας¹⁸⁸. Το εδάφιο 8 προσδιορίζει τους τρεις πυλώνες της συμμετοχής του κοινού που συνθέτουν τη θεμελιώδη δομή της Σύμβασης. Είναι σημαντικό ότι η παράγραφος προχωρά περαιτέρω για να δηλώσει με άμεσο τρόπο ότι οι πολίτες μπορεί να χρειαστούν βοήθεια για την άσκηση των δικαιωμάτων τους. Τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα που σχετίζονται με το περιβάλλον και οι βασικές ευθύνες του πολίτη είναι αλληλένδετα, αλλά τόσο τα δικαιώματα όσο και οι ευθύνες ενδέχεται να

---

¹⁸⁸ Βλ. και UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 28.

παραμείνουν ανεκπλήρωτες όσο τα άτομα δεν έχουν την ικανότητα να ενεργούν εντός της κοινωνίας των πολιτών.

Το προοίμιο προβλέπει επίσης πιο πρακτικά ζητήματα πολιτικής πίσω από τη Σύμβαση, όπως η βελτίωση στη λήψη αποφάσεων και η μεγαλύτερη κοινωνική συναίνεση. Η διαφάνεια στην κυβέρνηση, η ελευθερία της πληροφόρησης, καθώς και ο ρόλος των μη κυβερνητικών οργανώσεων αποτελούν αντικείμενο επίκλησης (10-13). Οι σκέψεις του προοιμίου υπογραμμίζουν τη σημασία της εκπαίδευσης, την ανάπτυξη ικανοτήτων και τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων για τη βελτίωση της επικοινωνίας (14-16). Τα εδάφια 16, 17, 20 αγγίζουν τις ευθύνες της κυβέρνησης και τη σχέση μεταξύ του κράτους και του λαού. Το δέκατο όγδοο εδάφιο του προοιμίου αφορά στην "πρόσβαση στη δικαιοσύνη", διάταξη που επισημαίνει το ρόλο της δικαστικής εξουσίας στην τήρηση των κανόνων από τους οποίους διέπεται η κοινωνία. Η συμμετοχική δημοκρατία ανέκαθεν θεωρείται ένας τρόπος για να αυξηθεί η εμπιστοσύνη του κοινού στους ηγέτες και να μειωθούν οι εντάσεις μέσα στην κοινωνία. Η προστασία του περιβάλλοντος ήταν ένας από τους κύριους τομείς στους οποίους έχει αναπτυχθεί η συμμετοχή. Τα εδάφια 9, 10 & 17 αναφέρουν τρόπους με τους οποίους οι δημοκρατικοί θεσμοί μπορούν να ενισχυθούν μέσω της εφαρμογής της Σύμβασης. Το εδάφιο 21 επικεντρώνεται στην ενίσχυση της δημοκρατίας στην περιφέρεια της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη (ΟΕΕ των ΗΕ). Είναι το φόρουμ στο οποίο 56 χώρες της Βόρειας Αμερικής, της Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας συνέρχονται για να σφυρηλατήσουν τα εργαλεία της οικονομικής τους συνεργασίας. Ο κύριος σκοπός του είναι να εναρμονίσει τις πολιτικές και τις πρακτικές των χωρών μελών του. Η διαδικασία «Περιβάλλον για την Ευρώπη» και οι υπουργικές διασκέψεις της παρέχουν μια πλατφόρμα υψηλού επιπέδου για τα ενδιαφερόμενα μέρη να συζητήσουν, να αποφασίσουν και να συμμετάσχουν στις προσπάθειες αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προτεραιοτήτων στις 56 χώρες της περιοχής της UNECE και αποτελεί περιφερειακό πυλώνα της αειφόρου ανάπτυξης. Στο προοίμιο, επίσης, εμπεριέχεται η σχέση με τις εν εξελίξει διεθνείς διαδικασίες, όπως το «Περιβάλλον για την Ευρώπη», «Περιβάλλον και Υγεία», καθώς και οι Διασκέψεις των Συμβαλλομένων Μερών σχετικών διεθνών συμφωνιών, και ο σύνδεσμος με διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ / UNECE.

Ένα από τα βασικά εφαλτήρια στο δρόμο προς τη Σύμβαση του Ααρχους ήταν ο προσανατολισμός της UNECE για την πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και

συμμετοχή του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων. Οι κατευθυντήριες γραμμές εγκρίθηκαν κατά την Τρίτη Υπουργική Διάσκεψη "Περιβάλλον για την Ευρώπη", που πραγματοποιήθηκε στη Σόφια, τον Οκτώβριο του 1995. Η ίδια Διάσκεψη αποφάσισε ότι η σύνταξη μιας Σύμβασης θα έπρεπε να εξεταστεί. Το εδάφιο 22 αναφέρεται στο «Περιβάλλον για την Ευρώπη» ως ένα από τα κύρια πολιτικά πλαίσια συνεργασίας για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ευρώπη, που οδήγησε στη σύναψη της Σύμβασης. Συγκεντρώνει τα κράτη μέλη της ΟΕΕ, οργανισμούς του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών που εκπροσωπούνται στην περιοχή ΟΕΕ, άλλους διακυβερνητικούς οργανισμούς, περιφερειακά κέντρα περιβάλλοντος, ΜΚΟ και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς σε πανευρωπαϊκά συνέδρια για τη διαμόρφωση νέων περιβαλλοντικών πολιτικών μέσω της κοινωνίας ιδίων εμπειριών και ιδεών τους.

4.1.2 ΣΤΟΧΟΣ – ΟΡΙΣΜΟΙ

Τα τρία πρώτα άρθρα της Σύμβασης περιλαμβάνουν τον στόχο, τους ορισμούς και τις γενικές διατάξεις. Τα άρθρα αυτά προετοιμάζουν το έδαφος για το υπόλοιπο μέρος της Σύμβασης, θέτοντας στόχους, καθορίζοντας τους όρους και τις γενικές απαιτήσεις, που θα καθοδηγήσουν την ερμηνεία και την εφαρμογή της υπόλοιπης Σύμβασης.

Το άρθρο 1 της Σύμβασης απαιτεί από τα Μέρη να εγγυηθούν τα δικαιώματα πρόσβασης σε πληροφορίες, συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, προκειμένου να συμβάλλουν στην προστασία του δικαιώματος κάθε ατόμου από τις παρούσες και μελλοντικές γενεές να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία του και την ευημερία του.

Το άρθρο 1 κάνει σαφή αναφορά στα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου. Η αναφορά σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του ατόμου αποτελεί ένα από τα βασικά ζητήματα του διεθνούς δικαίου, τα οποία εξακολουθούν να αποτελούν τον πυρήνα των συζητήσεων για τη νομική αναγνώριση ενός ανθρώπινου δικαιώματος σε υγιές περιβάλλον. Η αναφορά στις μελλοντικές γενεές αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης. Η βασική ανθρώπινη ευθύνη για προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος προς όφελος των σημερινών και μελλοντικών γενεών έχουν εκφραστεί εν

είδει διακήρυξης σε παγκόσμιο επίπεδο ήδη από το 1972, αλλά η Σύμβαση του Ααρχους είναι το πρώτο διεθνές νομικό μέσο, που επεκτείνει αυτήν την έννοια σε ένα σύνολο νομικών υποχρεώσεων.

Το άρθρο 1 δίνει οδηγίες στα Μέρη για το πώς να λάβουν μέτρα για να εγγυηθούν το βασικό δικαίωμα για τις σημερινές και των μελλοντικές γενεές, ώστε να ζουν σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία τους, ιδίως μέσω των διαδικαστικών δικαιωμάτων της πρόσβασης σε πληροφορίες, της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Το άρθρο 1 καθιστά σαφές ότι ρόλος του κράτους είναι να βοηθήσει στην επίτευξη αυτού του στόχου.

Στο πλαίσιο της Σύμβασης του Ααρχους, εναπόκειται στα Μέρη να παράσχουν τις απαραίτητες διοικητικές, νομικές και πρακτικές δομές για να εγγυηθούν τα δικαιώματα πρόσβασης στην ενημέρωση, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα. Αυτό αντιπροσωπεύει μια νέα προσέγγιση στο ρόλο του κράτους. Αντί να επιλύει όλα τα προβλήματα της κοινωνίας το ίδιο, το κράτος ενεργεί ως ένα είδος διαιτητή σε μια διαδικασία εμπλέκοντας μεγαλύτερες κοινωνικές δυνάμεις, οδηγώντας σε ένα πιο ολοκληρωμένο αποτέλεσμα. Οι υποχρεώσεις της Σύμβασης πρέπει να θεωρούνται όχι ως δεσμεύσεις μεταξύ των κρατών για την προώθηση των σχέσεων καλής γειτονίας, αλλά ως σημαντικοί δείκτες αναφοράς για τη συμβολή στην ευημερία του κοινού. Οι αρχές δεν πρέπει να θεωρούν τη Σύμβαση ως ένα σύνολο αυστηρών και επαχθών υποχρεώσεων που πρέπει να ελαχιστοποιηθούν, αλλά ως ένα πολύτιμο εργαλείο στο οποίο μπορούν να βασίζονται, για την παροχή βοήθειας στο κοινό, ώστε να ξεπεράσει τις προκλήσεις των καιρών¹⁸⁹.

Το άρθρο 2 της Σύμβασης εμπεριέχει τους ορισμούς των εννοιών, που περικλείονται σ' αυτή. Οι ορισμοί παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ερμηνεία, αλλά και στην εφαρμογή της Σύμβασης.

Το άρθρο 2 παρέχει τον ορισμό της έννοιας «δημόσια αρχή», ορισμό σημαντικό για τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης. Αν και σαφώς δεν προοριζόταν να εφαρμοστεί σε νομοθετικές ή δικαστικές δραστηριότητες, ωστόσο προορίζεται να

---

¹⁸⁹ Βλ. και UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 42 επ..

εφαρμοστεί σε ολόκληρο το φάσμα των εκτελεστικών ή κυβερνητικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων δραστηριοτήτων που συνδέονται με νομοθετικές διαδικασίες. Ως «δημόσια αρχή» νοείται με ευρεία έννοια κάθε κρατική αρχή, καθώς και κάθε άλλο φυσικό ή νομικό πρόσωπο με δημόσιες αρμοδιότητες ή που ασκεί δημόσιο λειτούργημα ή παρέχει δημόσιες υπηρεσίες (άρθρο 2). Ο ορισμός αυτός περιορίζει σαφώς την κατηγορία των φορέων. Οι ιδιωτικές οντότητες εμπίπτουν στο άμεσο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης μόνο στο βαθμό, που εκτελούν δημόσιες λειτουργίες σχετικές με το περιβάλλον, όπως η παροχή υπηρεσιών ενέργειας ή νερού. Ο ορισμός χωρίζεται σε τρία μέρη για να παρέχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κάλυψη. Οι πρόσφατες εξελίξεις σχετικά με τις ιδιωτικοποιήσεις στην παροχή δημόσιων υπηρεσιών έχουν προσδώσει μια επιπλέον πολυπλοκότητα στον ορισμό. Η Σύμβαση προσπαθεί να καταστήσει σαφές ότι τέτοιες καινοτομίες δεν μπορούν να θέτουν δημόσιες υπηρεσίες ή δραστηριότητες εκτός του πεδίου ενημέρωσης του κοινού, της συμμετοχής ή της δικαιοσύνης¹⁹⁰.

Το άρθρο 2 παρ. 2 τελευταίο εδάφιο αναφέρει ότι φορείς ή θεσμικά όργανα που ενεργούν υπό νομοθετική ή δικαστική ικανότητα δεν περιλαμβάνονται στον ορισμό των δημοσίων αρχών. Αυτό οφείλεται στο διαφορετικό χαρακτήρα της λήψης αποφάσεων. Η εξαίρεση ισχύει όχι μόνο για τα κοινοβούλια και τα δικαστήρια, αλλά και για τις εκτελεστικές αρχές όταν ασκούν νομοθετικές ή δικαστικές λειτουργίες. Για παράδειγμα, τα δημοτικά συμβούλια μερικές φορές εξυπηρετούν τόσο τις νομοθετικές όσο και τις εκτελεστικές λειτουργίες. Όταν ενεργούν υπό εκτελεστική ιδιότητα υπόκεινται στις υποχρεώσεις της Σύμβασης για τις δημόσιες αρχές, όταν ενεργούν με νομοθετική ιδιότητα δεν υπόκεινται. Η συμμετοχή των εκτελεστικών αρχών στη σύνταξη ενός νόμου σε συνεργασία με το νομοθετικό σκέλος αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς. Η συνεργασία μεταξύ των εκτελεστικών και των νομοθετικών αρχών στο νομοθετικό έργο αναγνωρίζεται στο άρθρο 8 της Σύμβασης. Δεδομένου ότι οι δραστηριότητες των δημοσίων αρχών στη σύνταξη κανονισμών, νόμων και κανονιστικών πράξεων καλύπτονται ρητά από αυτό άρθρο, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι η Σύμβαση δεν θεωρεί ότι αυτές οι δραστηριότητες λειτουργούν με τη «νομοθετική ιδιότητα». Επομένως, οι εκτελεστικές αρχές, που συμμετέχουν σε τέτοιες δραστηριότητες είναι δημόσιες αρχές βάσει της Σύμβασης.

---

¹⁹⁰ Βλ. και άρθρο Mason, M. (2010) Information disclosure and environmental rights: the Aarhus Convention. Global environmental politics, 10 (3). pp. 10-31. ISSN 1526-3800.

Αντίθετα, εάν οι νομοθετικές αρχές ασκούν δραστηριότητες εκτός της νομοθετικής τους ιδιότητας, ενδέχεται να εμπίπτουν στον ορισμό της «δημόσιας αρχής» βάσει της Σύμβασης.

Οι δυσκολίες στον καθορισμό της έννοιας *νομοθετική ιδιότητα* έφεραν μια αίτηση για προδικαστική απόφαση ενώπιον του ΔΕΕ αναφορικά με την ερμηνεία του άρθρου 2 παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2003/4/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 28ης Ιανουαρίου 2003 για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ L 41, σ. 26). Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Deutsche Umwelthilfe eV και του Γερμανικού Κράτους με αντικείμενο το αίτημα της πρώτης να έχει πρόσβαση σε πληροφορίες, που περιήλθαν στην κατοχή του Υπουργείου Οικονομίας και Τεχνολογιών στο πλαίσιο αλληλογραφίας του υπουργείου αυτού με τους εκπροσώπους της γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας κατά τη διάρκεια διαβουλεύσεων πριν από την έκδοση κανονιστικής απόφασης για την επισήμανση κατανάλωσης ενέργειας των αυτοκινήτων. Το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε προσφυγή ακύρωσης, ζήτησε να διευκρινιστεί, εάν το άρθρο 2 παρ. 2, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2003/4/ΕΚ, στο μέτρο που αφορά τις δημόσιες αρχές που ενεργούν υπό νομοθετική ιδιότητα, μπορεί να εφαρμόζεται στην περίπτωση δημοσίων αρχών, όταν ενεργούν στο πλαίσιο της προπαρασκευής και έκδοσης κανονιστικών αποφάσεων, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι *«... η ευχέρεια την οποία η εν λόγω διάταξη καταλείπει στα κράτη μέλη να μη θεωρούν ως δημόσιες αρχές οι οποίες οφείλουν να παρέχουν πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες που έχουν στην κατοχή τους «τους φορείς ή τα όργανα όταν ενεργούν υπό [...] νομοθετική ιδιότητα» δεν μπορεί να αφορά τα υπουργεία, όταν επεξεργάζονται και εκδίδουν κανονιστικές πράξεις με τυπική ισχύ υποδεέστερη νόμου...». «Είναι όντως η ιδιαιτερότητα της νομοθετικής διαδικασίας και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της που δικαιολογούν το ειδικό καθεστώς των πράξεων που εκδίδονται κατά την άσκηση νομοθετικών αρμοδιοτήτων σε σχέση με το δικαίωμα στην πληροφόρηση που προβλέπουν τόσο η Σύμβαση του Άαρχους όσο και η οδηγία 2003/4»¹⁹¹.*

¹⁹¹ C-515/11 Deutsche Umwelthilfe eV κατά Bundesrepublik Deutschland, Απόφαση του ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), 18/7/2013, παρ. 29, 36.

Στην υπόθεση Flachglas Torgau GmbH το Δικαστήριο αναλύοντας το άρθρο 2 παρ. 2 (β) της ίδιας Οδηγίας τόνισε ότι «Σκοπός του άρθρου 2, σημείο 2, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2003/4 είναι να δώσει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να καθορίσουν τους κανόνες που είναι ικανοί να διασφαλίσουν την ορθή διεξαγωγή της διαδικασίας εκδόσεως νόμων λαμβανομένου υπόψη ότι στα διάφορα κράτη μέλη η ενημέρωση των πολιτών είναι συνήθως αρκούντως διασφαλισμένη στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας»¹⁹².

Το άρθρο 2 δεν διευκρινίζει τις φραστικές έννοιες «σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία» ή «δυνάμει του εθνικού δικαίου». Αυτή και πολύ παρόμοιες φράσεις υπάρχουν σε πολλές περιπτώσεις στη Σύμβαση. Μια πρώτη ερμηνεία είναι ότι οι όροι εισάγουν κάποια ευελιξία στα μέσα εφαρμογής, αλλά όχι στην έκταση στην οποία πρέπει να εκπληρωθεί η βασική υποχρέωση. Η ευελιξία έγκειται στα μέσα που τα Μέρη μπορούν να χρησιμοποιήσουν, για να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις της Σύμβασης, λαμβάνοντας υπόψη τα διαφορετικά εθνικά συστήματα δικαίου. Σύμφωνα με αυτήν την ερμηνεία, η μη θέσπιση νομοθεσίας δεν μπορεί να απαλλάξει το Μέρος από τη βασική υποχρέωση, ούτε σημαίνει ότι ένα Μέρος εξαιρέθηκε από την εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης, εάν υφίστατο εθνική νομοθεσία επί του θέματος. Αυτή η ευελιξία παρέχει χρήσιμο χώρο στα Μέρη να βελτιώσουν το εθνικό τους νομικό πλαίσιο με την πάροδο του χρόνου ή ότι πρέπει να λάβουν νομοθετικά μέτρα για να εκπληρώσουν την υποχρέωση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην περίπτωση της ΕΕ ως Συμβαλλόμενο Μέρος στη Σύμβαση του Άαρχους, η νομοθεσία της έχει τα χαρακτηριστικά της εθνικής νομοθεσίας. Έτσι, το ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος πρέπει να θεωρείται μέρος του εθνικού δικαίου των κρατών μελών της ΕΕ. Στην υπόθεση ACCC/C/2006/18 (Δανία), η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης διατύπωσε ότι, με διαφορετικούς τρόπους, η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αποτελεί μέρος του εθνικού δικαίου των κρατών μελών της ΕΕ. Επισημαίνει, επίσης, ότι το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, εφαρμόζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως συμβαλλόμενο Μέρος, και ότι, ως εκ τούτου, η αναφορά στο «εθνικό δίκαιο» πρέπει να κατανοηθεί ως το εθνικό δίκαιο του ενδιαφερόμενου Μέρους. Για τους λόγους αυτούς, στο πλαίσιο του άρθρου 9 παρ. 3, το εφαρμοστέο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

---

¹⁹² Υπόθεση C-204/09 Flachglas Torgau GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 14ης Φεβρουαρίου 2012, παρ. 43.

σχετικά με το περιβάλλον πρέπει επίσης να θεωρείται μέρος του εσωτερικού εθνικού δικαίου ενός κράτους μέλους¹⁹³.

Αναφορικά με τις «περιβαλλοντικές πληροφορίες», είναι μια έννοια η οποία διατρέχει ολόκληρη τη Σύμβαση, με έναν ευρύ ορισμό, που δεν περιλαμβάνει μόνο πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση των στοιχείων του περιβάλλοντος, παράγοντες (π.χ. ουσίες, ενέργεια και ακτινοβολία) και δραστηριότητες ή μέτρα (π.χ. συμφωνίες, νομοθεσία, σχέδια και προγράμματα), που ενδέχεται να επηρεάσουν αυτά τα στοιχεία, αλλά και τις οικονομικές αναλύσεις και παραδοχές που χρησιμοποιούνται στη λήψη αποφάσεων και την κατάσταση της ανθρώπινης υγείας και ασφάλειας (άρθρο 2 παρ. 3β).

Η Σύμβαση ορίζει τα δικαιώματα για το «κοινό» (φυσικά ή νομικά πρόσωπα, καθώς και οργανώσεις) και το «ενδιαφερόμενο κοινό» (εκείνοι που επηρεάζονται ή ενδέχεται να επηρεαστούν ή που έχουν συμφέρον από τη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων). Όσον αφορά στις μη κυβερνητικές οργανώσεις, αυτές απαιτείται να προωθούν την προστασία του περιβάλλοντος και να πληρούν τις προϋποθέσεις βάσει της εθνικής νομοθεσίας, ώστε να αποτελούν μέρος του «ενδιαφερόμενου κοινού» (άρθρο 2 παρ. 4, 5).

Ο όρος «ενδιαφερόμενο κοινό» χρησιμοποιείται για να ορίσει τα άτομα που δικαιούνται να ασκήσουν τα δικαιώματα του άρθρου 6 και, με ορισμένα επιπλέον προνόμια, του άρθρου 9 παρ. 2 (που αφορά στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε σχέση με τις αποφάσεις, πράξεις ή παραλείψεις που υπόκεινται στο άρθρο 6). Τα άτομα που δικαιούνται να ασκήσουν τα δικαιώματα συμμετοχής του κοινού στα άρθρα 7 και 8 ορίζονται με διαφορετικό τρόπο. Ο όρος «ενδιαφερόμενο κοινό» αναφέρεται σε ένα υποσύνολο του κοινού γενικά, που έχει μια ειδική σχέση με μια συγκεκριμένη διαδικασία λήψης αποφάσεων για το περιβάλλον. Για να ανήκει κάποιος στο "ενδιαφερόμενο κοινό" σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, το μέλος του κοινού πρέπει να επηρεάζεται από τη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων, ή το μέλος του κοινού πρέπει να έχει συμφέρον για τη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων.

---

¹⁹³ ECE/MP.PP/2008/5/Add.4 29 April 2008, παρ. 27.

Είναι σημαντικό ότι το άρθρο 2 παρ. 5 δεν απαιτεί από ένα άτομο να έχει έννομο συμφέρον, ώστε να είναι μέλος του ενδιαφερόμενου κοινού. Έτσι, ο όρος μπορεί να περιλαμβάνει τόσο «έννομο συμφέρον» όσο και «πραγματικό συμφέρον». Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, συνήθως τα άτομα με απλό πραγματικό συμφέρον δεν απολαμβάνουν το σύνολο των δικαιωμάτων σε διαδικασίες που παρέχονται σε εκείνους που έχουν έννομο συμφέρον. Αντιθέτως, η Σύμβαση αποδίδει το ίδιο καθεστώς (τουλάχιστον σε σχέση με το άρθρο 6) ανεξάρτητα από το αν το συμφέρον είναι νόμιμο ή πραγματικό.

Το άρθρο 2 παρ. 5 περιλαμβάνει ρητά στην κατηγορία του ενδιαφερόμενου κοινού Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) των οποίων οι νόμιμοι στόχοι περιλαμβάνουν την προώθηση της προστασίας του περιβάλλοντος, εφόσον βέβαια πληρούν τις προϋποθέσεις που θέτει η εθνική νομοθεσία. Η αναφορά στην «πλήρωση οποιωνδήποτε προϋποθέσεων κατά το εθνικό δίκαιο» δεν φαίνεται να αφήνει απόλυτη διακριτική ευχέρεια στα Μέρη κατά τον καθορισμό αυτών των απαιτήσεων. Η διακριτική τους ευχέρεια πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο του σημαντικού ρόλου που αναθέτει η Σύμβαση στις ΜΚΟ σχετικά με την εφαρμογή της και τη σαφή απαίτηση του άρθρου 3 παράγραφος 4, να παρέχει «ενδεδειγμένη» αναγνώριση και υποστήριξη των ΜΚΟ. Στην υπόθεση ACCC/C/2004/05 (Τουρκμενιστάν)¹⁹⁴, η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης διαπίστωσε ότι «Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, συγκεντρώνοντας εμπειρογνωμοσύνη και πόρους, έχουν μεγαλύτερη ικανότητα να ασκούν αποτελεσματικά τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης από ό,τι μεμονωμένα μέλη του κοινού. Επιπλέον, ορισμένα δικαιώματα που παρέχονται στο «ενδιαφερόμενο κοινό» (π.χ. σύμφωνα με τα άρθρα 6, παρ. 2, 5 και 6 και το άρθρο 9, παράγραφος 2) είναι εγγυημένα σε μεγαλύτερο βαθμό όσον αφορά στις εγγεγραμμένες περιβαλλοντικές ΜΚΟ από ό,τι είναι για μεμονωμένα μέλη του κοινού, τα οποία ενδέχεται να πρέπει να αποδείξουν ότι, για παράδειγμα, τα πραγματικά τους συμφέροντα επηρεάζονται άμεσα προκειμένου να αναγνωριστούν ως “ενδιαφερόμενο κοινό”».

Χαρακτηριστική είναι η απόφαση επί προδικαστικού ερωτήματος στην υπόθεση C-263/08 (Djurgården) αναφορικά με την ερμηνεία της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο

---

¹⁹⁴ ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.5 14 March 2005, παρ.16.

περιβάλλον, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Το αιτούν δικαστήριο (Σουηδία) ζητούσε να διευκρινισθεί αν, στο πλαίσιο της εφαρμογής της οδηγίας 85/337, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι μικρές τοπικές οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος μετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων του άρθρου 2 παρ. 2, της οδηγίας, χωρίς ωστόσο να δικαιούνται να προσφύγουν δικαστικώς κατά της απόφασης που λαμβάνεται κατά το πέρας της διαδικασίας αυτής. Το ερώτημα υποβλήθηκε κυρίως διότι, η σχετική εθνική νομοθεσία, προέβλεπε ότι μόνον ένωση που αριθμεί τουλάχιστον 2 000 μέλη μπορεί να προσφύγει κατά αποφάσεως σχετικής με το περιβάλλον. Η Σουηδική Κυβέρνηση, η οποία αναγνώριζε ότι δύο μόνον ενώσεις είχαν τουλάχιστον 2 000 μέλη, ισχυρίστηκε ότι οι τοπικές ενώσεις θα μπορούσαν να απευθυνθούν σε μία από τις δύο αυτές ενώσεις και να ζητήσουν να προσφύγουν αυτές στη δικαιοσύνη. Η δυνατότητα αυτή και μόνο δεν αρκούσε προς πλήρωση των επιταγών της οδηγίας 85/337, διότι, αφενός, οι νομιμοποιούμενες ενώσεις μπορεί να μην έχουν το ίδιο συμφέρον να ασχοληθούν με έργο περιορισμένου εύρους και, αφετέρου, υπάρχει ο κίνδυνος να υποβληθούν στις ενώσεις αυτές περισσότερες αιτήσεις αυτού του είδους, οπότε οι ενώσεις αυτές να υποχρεωθούν να επιλέξουν μεταξύ των αιτήσεων αυτών, σύμφωνα με κριτήρια που εκφεύγουν κάθε ελέγχου. Στην πραγματικότητα, η σουηδική νομοθεσία στερούσε ουσιαστικά από τις τοπικές ενώσεις κάθε δικαίωμα για δικαστική προσφυγή. Το ΔΕΚ έκρινε ότι η οδηγία 85/337 αφήνει στο εθνικό δίκαιο να καθορίσει τους όρους πρόσβασης των ΜΚΟ στη δικαιοσύνη. Ωστόσο, το εθνικό δίκαιο πρέπει να διασφαλίζει ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Έκρινε ότι πιθανά να απαιτείται μια περιβαλλοντική ΜΚΟ να έχει έναν ελάχιστο αριθμό μελών, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι ο σύλλογος υπάρχει στην πραγματικότητα και ότι είναι ενεργός. Ωστόσο, ο αριθμός των απαιτούμενων μελών δεν μπορεί να καθοριστεί σε τέτοιο επίπεδο που να έρχεται σε αντίθεση με το στόχο της διευκόλυνσης του δικαστικού ελέγχου των έργων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Επιπλέον, τόνισε ότι η οδηγία καλύπτει περισσότερα έργα περιορισμένου μεγέθους, τα οποία οι τοπικές ενώσεις μπορούν να μελετήσουν καλύτερα¹⁹⁵.

---

¹⁹⁵ C-263/08, Djurgården κατά Σουηδίας (Stockholm kommun), Απόφαση του Δικαστηρίου (δεύτερο τμήμα) της 15ης Οκτωβρίου 2009, παρ. 50-52.

Εάν μια ΜΚΟ πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζονται στο άρθρο 2 παρ. 5, θεωρείται μέλος του ενδιαφερόμενου κοινού σύμφωνα με το άρθρο 6 και το άρθρο 9 παρ. 2. Αλλά η Σύμβαση δεν είναι απολύτως σαφής για το αν μια ΜΚΟ ή ένα άτομο που δεν πληροί εξ αρχής αυτές τις προϋποθέσεις, η απλή συμμετοχή σε διαδικασία δημόσιας συμμετοχής βάσει του άρθρου 6 παρ. 7, θα χαρακτηρίζει ένα άτομο ως μέλος του ενδιαφερόμενου κοινού (βλ. κατωτέρω).

Το άρθρο 3 της Σύμβασης αναφέρεται σε γενικές διατάξεις και θέτει μια σειρά γενικών αρχών, που καθοδηγούν όλες τις άλλες, πιο λεπτομερείς και συγκεκριμένες διατάξεις. Καλύπτει θέματα σημαντικά για την εφαρμογή της Σύμβασης, όπως η καθιέρωση ενός σαφούς πλαισίου για την εφαρμογή της Σύμβασης, διασφαλίζοντας τη συμβατότητα μεταξύ των στοιχείων της, παρέχοντας οδηγίες για το κοινό αξιοποιώντας τα δικαιώματα που παρέχει, προωθώντας την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση, την υποστήριξη ομάδων που προωθούν την προστασία του περιβάλλοντος και απαγορεύουν τη δίωξη, την παρενόχληση ή τις διακρίσεις για όσους ασκούν τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης (παρ. 1-4).

Οι γενικές διατάξεις καθιστούν σαφές ότι η Σύμβαση δεν είναι το ανώτατο όριο. Τα μέρη μπορούν να θεσπίσουν μέτρα ευρύτερης πρόσβασης σε πληροφορίες, εκτενέστερη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και ευρύτερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη από ό,τι ισχύει στη Σύμβαση (παρ. 5, 6). Οι γενικές διατάξεις απαιτούν την προώθηση των αρχών της Σύμβασης στις διεθνείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οργανισμούς σε θέματα που σχετίζονται με το περιβάλλον (παρ. 7). Η παράγραφος 8 απαιτεί από τα Μέρη να προστατεύουν τα πρόσωπα, που ασκούν τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης. Είναι μια διάταξη με ευρεία διατύπωση που αποσκοπεί στην αποτροπή κάθε είδους τιμωρίας.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη της τελευταίας παραγράφου 9 περί απαγόρευσης των διακρίσεων, η οποία μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική κατά τον ορισμό του «ενδιαφερόμενου κοινού» σύμφωνα με το άρθρο 2 παράγραφος 5, το άρθρο 6 και το άρθρο 9 παράγραφος 2 και την αναγνώριση του κοινού για τους σκοπούς του άρθρου 7. Οι δημόσιες αρχές ενδέχεται να τείνουν να κάνουν διακρίσεις έναντι μη πολιτών ή μη κατοίκων για το εάν έχουν αναγνωρίσιμο συμφέρον ή εύλογο ενδιαφέρον, και μπορεί επίσης να τείνουν να παραλείπουν τους μη πολίτες και τους μη κατοίκους όταν αναφέρεται

το κοινό στην ανάπτυξη σχεδίων και προγραμμάτων που σχετίζονται με το περιβάλλον. Αυτή η ρήτρα απαγόρευσης των διακρίσεων αποτελεί μια από τις βασικές διατάξεις της Σύμβασης. Καθορίζει ότι όλα τα άτομα, ανεξαρτήτως καταγωγής, έχουν τα ίδια ακριβώς δικαιώματα βάσει της Σύμβασης με τους πολίτες του ενδιαφερόμενου Μέρους.

4.2 ΠΡΩΤΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ: Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

4.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

«Τα περιβαλλοντικά ζητήματα αντιμετωπίζονται καλύτερα με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων πολιτών, στο σχετικό επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο, κάθε άτομο θα έχει κατάλληλη πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικές με το περιβάλλον που κατέχουν οι δημόσιες αρχές, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών για επικίνδυνα υλικά και δραστηριότητες στις κοινωνίες τους και την ευκαιρία συμμετοχής σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Τα κράτη διευκολύνουν και ενθαρρύνουν την ευαισθητοποίηση του κοινού και τη συμμετοχή καθιστώντας ευρέως διαθέσιμες τις πληροφορίες. Αποτελεσματική πρόσβαση σε δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένης της έννομης προστασίας και της αποκατάστασης προβλέπεται ..... η συμμετοχή και η πρόσβαση σε πληροφορίες από το ευρύ κοινό και στις δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες είναι απαραίτητες για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης ... »¹⁹⁶.

Σήμερα, στην Ευρώπη, το δικαίωμα πρόσβασης στις περιβαλλοντικές πληροφορίες βασίζεται στη Σύμβαση του Άρχου, στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) και το δίκαιο της ΕΕ.

Στο προοίμιό της, η Σύμβαση του Άρχου συνδέει μεταξύ τους την ανάπτυξη ενός συνόλου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως εκείνων που σχετίζονται με τις βασικές συνθήκες ζωής, συμπεριλαμβανομένου του περιβάλλοντος, και ενός συνόλου ανθρωπίνων

---

¹⁹⁶ Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του 1992.

δικαιωμάτων, που σχετίζονται με την ανθρώπινη αυτοεκπλήρωση (human self-fulfilment) και δράση. Αξιοποιώντας την ενέργεια της συμμετοχής του κοινού, τα κράτη μπορούν να δράσουν περισσότερο για να σταματήσουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση και να εργαστούν πιο συνειδητά με στόχο την αειφορία¹⁹⁷.

Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επηρέασε τη Σύμβαση του Άαρχους και ιδιαίτερα τον πρώτο πυλώνα της Σύμβασης για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση. Η υιοθέτηση της οδηγίας για την περιβαλλοντική πληροφόρηση (90/313/ΕΚ) και η καταληκτική ημερομηνία μεταφοράς της στο εθνικό δίκαιο (1/1/93) υπήρξε καθοριστική για το περιβαλλοντικό κίνημα στην Ευρώπη. Η Οδηγία επεκτάθηκε στα 12 Κράτη-μέλη της ΕΟΚ, στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες της Βόρειας Ευρώπης (Σουηδία και Φινλανδία) και την Αυστρία¹⁹⁸, καθώς και σε κάποιες χώρες του πρώην Σοβιετικού μπλοκ, οι οποίες «καλόβλεπαν» τότε την ένταξή τους στην ΕΕ. Η Οδηγία συνδέθηκε με την οδηγία για την Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ) του 1985 (85/337/ΕΟΚ), ο δεύτερος σημαντικός δανεισμός από την αμερικάνικη διαδικαστική περιβαλλοντική νομοθεσία, που είχε λειτουργήσει αποτελεσματικά στις ΗΠΑ. Οι προσπάθειες για τη θέσπιση ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας για τον τρίτο βασικό διαδικαστικό άξονα, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ήταν επίσης σε εξέλιξη στις αρχές της δεκαετίας του '90, αλλά δυστυχώς μέχρι σήμερα δεν έχει ακόμη προχωρήσει¹⁹⁹. Στο μεταξύ περιβαλλοντικές οργανώσεις με επικεφαλής το Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος (European Environment Bureau EEB) ξεκίνησαν μια σειρά από δραστηριότητες με σκοπό τη γρήγορη και πλήρη εφαρμογή της Οδηγίας και την αποτελεσματική χρήση της²⁰⁰.

Η υπογραφή της Σύμβασης του Άαρχους από τα 15 κράτη-μέλη της ΕΚ και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα επηρέασε ουσιαστικά τη μορφή της στην επανεξέταση της Οδηγίας. Ο πρώτος πυλώνας της Σύμβασης είχε ισχυρό αντίκτυπο στην πρόταση της Επιτροπής το 2000 για την αναθεώρηση της Οδηγίας 90/313. Στην ουσία, η διαδικασία αναθεώρησης και προβληματισμού είχε ήδη πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων της

---

¹⁹⁷ Βλ. και UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 42.

¹⁹⁸ Η ένταξη Αυστρίας, Σουηδίας, Φινλανδίας στην ΕΟΚ έγινε το 1995.

¹⁹⁹ Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα /* COM/2003/0624 τελικό - COD 2003/0246 */

²⁰⁰ Βλ. άρθρο Ralph Hallo, Access to Environmental Information, The Reciprocal Influences of EU Law and the Aarhus Convention in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts[†], Europa Law Publishing, 2011, σελ.55 επ..

Σύμβασης του Άρχου. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε την πρότασή της για μια νέα Οδηγία τον Ιούνιο του 2000, δυο χρόνια μετά την υπογραφή της Σύμβασης. Το σχέδιο Οδηγίας εμπεριείχε όλες τις βελτιώσεις του πρώτου πυλώνα της Σύμβασης, καθώς και κάποιες πρόσθετες διατάξεις, που αφορούσαν κυρίως την ψηφιακή επανάσταση της τεχνολογίας της πληροφορίας.

Ενώ η Σύμβαση του Άρχου επηρέασε σημαντικά στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Πληροφορία, δεν άσκησε ουσιαστική επίδραση στην πολιτική και τους κανόνες της ΕΕ για την πρόσβαση στα έγγραφα. Το δικαίωμα πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες που κατέχει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ασκείται μέσω των διαδικασιών, που έχουν τεθεί σε εφαρμογή δια του κανονισμού ΕΚ/1049/2001²⁰¹. Όμως, η Επιτροπή έχει επικριθεί αρκετά για την πολιτική που ακολουθεί στο ζήτημα αυτό, καθώς ο κανονισμός αποδείχθηκε αρκετά αδύναμος αγνοώντας τις καλές πρακτικές και επιβάλλοντας μια σειρά από περιορισμούς για την πρόσβαση σε κοινοτικά έγγραφα. Το Δικαστήριο της ΕΕ έχει αναπτύξει πλούσια νομολογία στο πλαίσιο διαφόρων ένδικων προσφυγών²⁰².

Ένα παράδειγμα εφαρμογής του σχετικού ευρωπαϊκού κανονισμού 1049/2001 αποτελεί η υπόθεση C - 57/16 P, ClientEarth κατά Επιτροπής²⁰³. Το Τμήμα πλήρους σύνθεσης του Δικαστηρίου εξέτασε την αίτηση αναίρεσης της ClientEarth κατά της απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου της 13^{ης}/11/2015 στην υπόθεση T-424/14, με την οποία απέρριψε τις προσφυγές της με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περί άρνησης παροχής πρόσβασης σε έκθεση εκτίμησης επιπτώσεων, καθώς και σε γνωμοδότηση της επιτροπής εκτίμησης επιπτώσεων. Το ΔΕΕ κλήθηκε να αποφασίσει, εάν η Επιτροπή θα μπορούσε να αρνηθεί την πρόσβαση σε έγγραφα που συντάχθηκαν στο πλαίσιο διαδικασίας εκτίμησης επιπτώσεων. Το Δικαστήριο εξέτασε το πλαίσιο και το περιεχόμενο των εγγράφων πριν αποφασίσει για ένα γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ. 2 του Κανονισμού 1049/2001, παρέχεται ευρύτερη άμεση πρόσβαση σε νομοθετικά έγγραφα, εάν διαπιστώνεται ότι τα έγγραφα αυτά συντάσσονται ή παρελήφθησαν από θεσμικά όργανα κατά τη διάρκεια νομοθετικής διαδικασίας (άρθρο

²⁰¹ OJ L 124, 17.5.2001.

²⁰² Βλ. Θεματικό Δελτίο 02/12/2017 ΔΕΕ, Διεύθυνση Έρευνας & Τεκμηρίωσης.

²⁰³ C-57/16p ClientEarth κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 4ης Σεπτεμβρίου 2018, παρ. 87-92.

2 παρ. 4). Το βασικό ζήτημα ήταν εάν η Επιτροπή ενεργούσε με αυτή την ιδιότητα όταν σκεφτόταν να χρησιμοποιήσει το δικαίωμα πρωτοβουλίας της. Επιπλέον, αυτά τα έγγραφα ήταν αναμφισβήτητα «περιβαλλοντικές πληροφορίες», κατά την έννοια του κανονισμού του Άρχου. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Επιτροπή είναι «βασικός παράγοντας στη νομοθετική διαδικασία», λόγω του δικαιώματος πρωτοβουλίας της. Επιπλέον, διαπίστωσε ότι οι μελέτες εκτίμησης επιπτώσεων και οι συνοδευτικές γνωμοδοτήσεις της επιτροπής εκτίμησης επιπτώσεων περιέχουν πληροφορίες, «που αποτελούν σημαντικά στοιχεία της νομοθετικής διαδικασίας της ΕΕ και αποτελούν μέρος της βάσης για τη νομοθετική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Το Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περί άρνησης παροχής πρόσβασης.

«Η δημοσιοποίηση αυτών των εγγράφων δύναται να αυξήσει τη διαφάνεια και τον ανοιχτό χαρακτήρα της νομοθετικής διαδικασίας στο σύνολό της, ιδίως δε των προπαρασκευαστικών σταδίων της εν λόγω διαδικασίας, και, επομένως, να ενισχύσει τον δημοκρατικό χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέχοντας στους πολίτες της τη δυνατότητα να ελέγχουν αυτές τις πληροφορίες και να προσπαθούν να επηρεάσουν αυτή τη διαδικασία. Πράγματι, όπως προβάλλει, κατ' ουσίαν η ClientEarth, μια τέτοια δημοσιοποίηση, σε μια περίοδο που η διαδικασία λήψης αποφάσεων της Επιτροπής βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, δίνει αφενός τη δυνατότητα στους πολίτες να κατανοήσουν τις προβλεπόμενες επιλογές και τις επιλογές στις οποίες προβαίνει το εν λόγω θεσμικό όργανο και, κατ' αυτό τον τρόπο, να λάβουν γνώση του σκεπτικού στο οποίο βασίζεται η νομοθετική δράση της Ένωσης. Αφετέρου, αυτή η δημοσιοποίηση παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να διατυπώσουν αποτελεσματικά τις απόψεις τους σχετικά με αυτές τις επιλογές πριν την οριστικοποίησή τους, ...»²⁰⁴.

4.2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Η διαφάνεια αποτελεί βασικό συστατικό για την οικοδόμηση της λογοδοσίας και εμπιστοσύνης, τα οποία είναι απαραίτητα για τη λειτουργία της δημοκρατίας και της οικονομίας της αγοράς. Η διαφάνεια είναι μία από τις βασικές αξίες που καθοδηγούν το όραμα για έναν ισχυρότερο, καθαρότερο, πιο δίκαιο κόσμο, για την καταπολέμηση της

---

²⁰⁴ Ibid, παρ. 92.

διαφθοράς, την ενδυνάμωση των πολιτών και τη μεγιστοποίηση του δυναμικού των νέων τεχνολογιών για την ενίσχυση της λογοδοσίας και την ενίσχυση της συμμετοχής σε δημόσιες υποθέσεις²⁰⁵.

Η ενημέρωση των πολιτών είτε μέσω της διάχυσης των πληροφοριών από το κράτος ή μέσω της δυνατότητας πρόσβασης των πολιτών στα διοικητικά στοιχεία δημιουργεί κατάλληλες συνθήκες για τη διαφάνεια της κρατικής δράσης και για ελεύθερο και υγιή ανταγωνισμό που οδηγεί στην ισόρροπη ανάπτυξη της αγοράς και συνεπώς στη διασφάλιση του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας. Η παγκοσμιότητα του αιτήματος για προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και η διαχρονική του αξία με την υιοθέτηση του δικαιώματος των επερχόμενων γενεών στην απόλαυσή του, δικαιολογεί εν μέρει το διεθνές χαρακτήρα που απολαμβάνει το δικαίωμα στην περιβαλλοντική πληροφόρηση²⁰⁶.

Επομένως, από τα βασικά προληπτικά μέτρα της διοίκησης για την προστασία του περιβάλλοντος είναι να παρέχει στους πολίτες τις απαραίτητες πληροφορίες που διαθέτει για την κατάσταση των επιμέρους παραμέτρων του περιβάλλοντος, καθώς και όλων των μέτρων που προτίθεται να λάβει για την προστασία τους. Κατά συνέπεια, η πληροφόρηση είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αρχή της πρόληψης, δεδομένου ότι μόνο όταν υπάρχει ενημέρωση για τους περιβαλλοντικούς κινδύνους, μπορούν αυτοί να αποφευχθούν εκ των προτέρων και να μην υπάρχει ανάγκη αποκατάστασης της βλάβης σε δεύτερο επίπεδο.

Το άρθρο 2 παρ. 3 της Σύμβασης δεν επιχειρεί να ορίσει τις «περιβαλλοντικές πληροφορίες» με εξαντλητικό τρόπο, αλλά μάλλον διαχωρίζει το πεδίο εφαρμογής του σε τρεις κατηγορίες και σε κάθε κατηγορία παρέχει μια ενδεικτική λίστα. Αυτές οι λίστες δεν είναι εξαντλητικές, και επομένως απαιτούν κάποιο βαθμό ερμηνείας από την πλευρά των αρχών σε μια δεδομένη περίπτωση. Πρόθεση του νομοθέτη ήταν να δημιουργήσει έναν ορισμό που θα είχε όσο το δυνατόν ευρύτερο πεδίο εφαρμογής, γεγονός που θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη στην ερμηνεία του²⁰⁷.

²⁰⁵ Openness and Transparency - Pillars for Democracy, Trust and Progress by Angel Gurría, OECD Secretary-General, <https://www.oecd.org/corruption/opennessandtransparency-pillarsfordemocracytrustandprogress.htm>

²⁰⁶ Βλ. Γ. Γεραπετρίτης, Το δικαίωμα περιβαλλοντικής πληροφόρησης: Σύγχρονες τάσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη, ΠερΔικ 2/2000 (Έτος 4^ο), σελ. 172 επ.

²⁰⁷ UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) The Aarhus Convention: An implementation guide, 2nd edition, 2014, σελ. 44 επ.

Η Σύμβαση του Άρχου ρυθμίζει το ζήτημα της πρόσβασης στις περιβαλλοντικές πληροφορίες σε δύο ξεχωριστά άρθρα. Το άρθρο 4 ρυθμίζει τη λεγόμενη «παθητική» διάχυση πληροφοριών, ενώ το άρθρο 5 αναφέρεται στην «ενεργητική» διάχυση πληροφοριών. Οι όροι «παθητική» και «ενεργητική» πληροφόρηση σχετίζονται με τις απαιτήσεις των δημοσίων αρχών: 1) η παθητική (passive) πληροφόρηση αφορά στην παροχή πληροφοριών στον ενδιαφερόμενο πολίτη σχετικά με το περιβάλλον από την πλευρά της διοίκησης κατόπιν αίτησής του (άρθρο 4), και 2) η ενεργητική (active) πληροφόρηση, αφορά στην ενεργητική ροή πληροφοριών από τη διοίκηση προς τους πολίτες (άρθρο 5). Το άρθρο 5 της Σύμβασης επιβάλλει στα μέλη της Σύμβασης τη συγκέντρωση και διάχυση περιβαλλοντικών πληροφοριών. Βρίσκεται σε στενή λειτουργική σχέση με το άρθρο 4, που κατοχυρώνει το δικαίωμα της πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία. Το άρθρο 5 διασφαλίζει την ύπαρξη των στοιχείων, τα οποία θα είναι προσβάσιμα, αλλά και το ενδιαφέρον του κοινού, ώστε να τα αναζητήσει.

Η έννοια της πρόσβασης σε πληροφορίες αφορά σε ένα ξεχωριστό νομικό καθεστώς. Αφορά στην ανοιχτή διοίκηση και την πρόσβαση του κοινού σε έγγραφα κρατικών αρχών -εκτός οποιωνδήποτε εκκρεμών διαδικασιών-, δηλ. φυσικά ή νομικά πρόσωπα και, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή πρακτική, ενώσεις, οργανισμοί ή οι ομάδες τους. Σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο και τη Σύμβαση του Άρχου, όπως ενσωματώθηκε στο εσωτερικό δίκαιο, περιβαλλοντικές πληροφορίες μπορούν να ζητήσουν τόσο φυσικά όσο και νομικά πρόσωπα. Αυτό αναφέρεται ρητώς και στην ΚΥΑ 77921/1440/1995 (άρθρο 3 παρ.1), όπως και στη νεότερη ΚΥΑ 11764/653/2006²⁰⁸, που τη διαδέχθηκε και ισχύει. Επομένως, περιβαλλοντικές πληροφορίες έχουν δικαίωμα να ζητήσουν τόσο μεμονωμένοι πολίτες όσο και κάθε είδους νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, όπως εταιρείες, σωματεία, ενώσεις προσώπων κ.λπ.. Αν και ο Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας (ΚΔΔ) δεν το ορίζει ρητά, ερμηνευτικά συνάγεται ότι αιτούντες πληροφορίας αναγνωρίζονται τόσο φυσικά όσο και νομικά πρόσωπα. Οι κανόνες πρόσβασης στα περιβαλλοντικά στοιχεία δεν προσθέτουν κάτι στο ισχύον καθεστώς. Η μη ύπαρξη ανάγκης επίκλησης έννομου συμφέροντος του αιτούντος είναι καθοριστική για την άσκηση του δικαιώματος

---

²⁰⁸ Υ.Α. Η.Π. 1764/653/2006 (ΦΕΚ 327/Β/17.3.2006) « Πρόσβαση του κοινού στις δημόσιες αρχές για παροχή πληροφοριών σχετικά με το περιβάλλον, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2003/4/ΕΚ «για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ» του Συμβουλίου. Αντικατάσταση της υπ αριθ. 77921/1440/1995 κοινής υπουργικής απόφασης (795/Β)»

από τα νομικά πρόσωπα, καθώς μπορούν να ασκήσουν το δικαίωμά τους στην πληροφόρηση χωρίς την ύπαρξη συγκεκριμένου καταστατικού σκοπού, όπως απαιτείται στις περιβαλλοντικές δίκες. Οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ υπάγονται στην έννοια του νομικού προσώπου ως αιτούντος (άρθρο 2 παρ. 5) και, επομένως, έχουν δικαίωμα πρόσβασης σε περιβαλλοντικά στοιχεία ή πληροφορίες χωρίς την επίκληση εννόμου συμφέροντος. Το δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες δεν περιορίζεται μόνο στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, αλλά καλύπτει όλες (εκτός από τις νομικές εξαιρέσεις) τις πληροφορίες και τα έγγραφα, που κατέχονται από τη δημόσια διοίκηση και αυτό το δικαίωμα παραχωρείται σε κάθε άτομο, δηλαδή η πρόσβαση σε πληροφορίες δεν συνδέεται με τη συμμετοχή σε οποιαδήποτε δεδομένη διαδικασία, και δεν απαιτεί κανένα συμφέρον, νομικό ή πραγματικό, που να αποδεικνύεται.

Η Σύμβαση αφήνει περιθώριο να υπαχθούν στην έννοια του κοινού και ενώσεις, οργανισμοί και ομάδες χωρίς νομική προσωπικότητα, εφόσον το επιτρέπει η εθνική νομοθεσία²⁰⁹. Όμως, η ελληνική νομοθεσία προϋποθέτει ούτως ή άλλως την ύπαρξη νομικής προσωπικότητας. Είναι προφανές ότι στην έννοια του νομικού προσώπου ως δικαιούμενου πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες δεν υπάγονται νομικά πρόσωπα που ασκούν δημόσια εξουσία και εκτελούν δημόσια διοικητικά καθήκοντα. Στην περίπτωση αυτή, για τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και κάθε άλλο νομικό πρόσωπο που ασκεί δημόσια εξουσία, η πρόσβαση στις πληροφορίες είναι προφανές ότι επιτυγχάνεται βάσει των διατάξεων εσωτερικής λειτουργίας της διοίκησης και όχι από την εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους και των συναφών διατάξεων, καθώς στόχος της Σύμβασης είναι η ελεύθερη πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφορία, η επιτυχής λήψη αντίστοιχων αποφάσεων και γενικότερα η επίτευξη της διαφάνειας και της περιβαλλοντικής δημοκρατίας. Και τούτο, δια μιας σχέσης αντιστοιχίας στην οποία η Δημόσια αρχή είναι ανοικτή να διαδώσει τις αναγκαίες πληροφορίες προς το κοινό, που τις αιτείται. Ανάλογη είναι και η διάταξη του άρθρου 5 του ΚΔΔ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα των ενδιαφερομένων να λαμβάνουν γνώση των διοικητικών εγγράφων²¹⁰.

²⁰⁹ UNECE, The Aarhus Convention- Implementation Guide, σελ. 55.

²¹⁰ Βλ. Β. Θεοφυλάκτου, Διδακτορική διατριβή, Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα στην ελληνική και κοινοτική έννομη τάξη - Η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, 2018, σελ. 218 και Αν. Τάχος, Η πρόσβαση στα διοικητικά στοιχεία κατά τον ν. 1599/1986, ό.π., σ. 293, όπου ορίζεται ότι στην έννοια του νομικού προσώπου πρέπει να υπαχθούν τόσο τα νομικά πρόσωπα του ιδιωτικού δικαίου (κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα) όσο και του δημοσίου δικαίου.

Αναφορικά δε με τις δημόσιες αρχές, η διάταξη της παραγράφου 2(γ) του άρθρου 2 αντανακλά την τάση των τελευταίων ετών προς την ιδιωτικοποίηση των δημοσίων λειτουργιών, η οποία ενδέχεται να επηρεάσει δυσμενώς το εύρος των προσβάσιμων στο κοινό περιβαλλοντικών πληροφοριών. Σε κάθε περίπτωση, αν και ενδέχεται οι εμπλεκόμενοι ιδιώτες να αποφεύγουν κάποιο δημόσιο ή πολιτικό έλεγχο και κατά την εκτέλεση αυτών των υπηρεσιών και λειτουργίας, η ανάγκη του κοινού για αποτελεσματικές και δίκαιες διαδικασίες αναθεώρησης είναι σαφής. Η Σύμβαση του Άαρχους είναι αρκετά καλά δομημένη για την αντιμετώπιση των προκλήσεων, που παρουσιάζει η ιδιωτικοποίηση στα ζητήματα πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Πρώτον, αποκλείει σχεδόν οποιαδήποτε απόπειρα ιδιωτικοποίησης των διαδικασιών επανεξέτασης. Για αποφάσεις, πράξεις και παραλείψεις που σχετίζονται με αίτημα πληροφόρησης και τη λήψη αποφάσεων για συγκεκριμένες δραστηριότητες, η διαδικασία επανεξέτασης πρέπει να εκτελείται από δικαστήριο ή άλλο ανεξάρτητο και αμερόληπτο φορέα, που καθορίζεται δια νόμου (άρθρο 9 παρ. 1). Αλλά ακόμη και για άλλες πράξεις και παραλείψεις, οι διαδικασίες ελέγχου πρέπει να είναι δίκαιες και ισότιμες. Αυτό απαιτεί ανεξαρτησία και αμεροληψία εκ μέρους του φορέα ελέγχου αποκλείοντας τις ιδιωτικές εταιρείες από το να λειτουργούν ως ο τελικός φορέας επανεξέτασης στο σύστημα πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Δεύτερον, το πεδίο πρόσβασης στη δικαιοσύνη βάσει της Σύμβασης είναι σημαντικά ευρύτερο από το φάσμα της περιβαλλοντικής λήψης αποφάσεων, για το οποίο καθορίζει πρότυπα συμμετοχής του κοινού. Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη πρέπει να παρέχεται όχι μόνο για αποφάσεις, πράξεις και παραλείψεις ιδιωτών κατά τη λειτουργία τους ως δημοσίων αρχών, αλλά και σε άλλες καταστάσεις όπου πράξεις και παραλείψεις ιδιωτών ενδέχεται να παραβιάζουν τους εθνικούς νόμους σχετικά με το περιβάλλον. Το δικαίωμα πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, ακόμη και όταν κατέχεται από ιδιωτική εταιρεία που ενεργεί ως δημόσια αρχή, περιλαμβάνει δικαίωμα σε διαδικασία επανεξέτασης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου φορέα, που καθορίζεται δια νόμου (άρθρο 9 παρ. 1). Το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων για συγκεκριμένες δραστηριότητες απαιτεί πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Προς το σκοπό αυτό, τα μέλη του ενδιαφερόμενου κοινού έχουν το δικαίωμα να προσβάλλουν αποφάσεις, πράξεις και παραλείψεις σχετικά με μια προτεινόμενη συγκεκριμένη δραστηριότητα σε

μια διαδικασία επανεξέτασης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου φορέα, που καθορίζεται δια νόμου και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (άρθρο 9 παρ. 3)²¹¹.

Η Σύμβαση αποσυνδέει την πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες από την ύπαρξη έννομου συμφέροντος του αιτούντος και ρητώς ορίζει ότι οι δημόσιες αρχές των συμβαλλόμενων μερών πρέπει να διαθέτουν τις περιβαλλοντικές πληροφορίες στο κοινό «χωρίς να πρέπει να δηλωθεί η ύπαρξη συμφέροντος». Οι δημόσιες αρχές δεν έχουν τη δυνατότητα να θέτουν προϋποθέσεις για τη χορήγηση στοιχείων σχετικά με τους λόγους, για τους οποίους ο αιτών ζητά τις πληροφορίες ή το σκοπό, για τον οποίο θα τις χρησιμοποιήσει. Η πρακτική απόρριψης αιτήσεων λόγω έλλειψης έννομου συμφέροντος του αιτούντος αντίκειται στις διατάξεις της Σύμβασης.

4.2.3 ΠΑΘΗΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ (ΑΡΘΡΟ 4)

Το άρθρο 4 καθορίζει ένα πλαίσιο μέσω του οποίου τα μέλη του κοινού μπορούν να αποκτήσουν πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες από τις δημόσιες αρχές και, σε ορισμένες περιπτώσεις, από ιδιώτες. Το άρθρο 4 καθορίζει κριτήρια και διαδικασίες για την παροχή ή την άρνηση παροχής αυτών των πληροφοριών. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, όλα τα άτομα έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε τέτοιες πληροφορίες. Η Σύμβαση ξεκινά με έναν γενικό κανόνα ελεύθερης πρόσβασης στις πληροφορίες. Τα Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται να δημιουργήσουν ένα σύστημα, σύμφωνα με το οποίο ένα μέλος του κοινού μπορεί να ζητήσει περιβαλλοντικές πληροφορίες από μια δημόσια αρχή και να τις λάβει εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Αυτός ο γενικός κανόνας προστατεύεται από διασφαλίσεις σχετικά με το χρονοδιάγραμμα των απαντήσεων, τους όρους άρνησης και την έγγραφη τεκμηρίωση της διαδικασίας. Επιπλέον, το άρθρο 9 παρ. 1 της Σύμβασης προβλέπει την επανεξέταση των αιτήσεων πληροφοριών, που υποβάλλονται σύμφωνα με το άρθρο 4. Οι περισσότερες από τις διατάξεις της Σύμβασης του Άαρχους δεν είναι άμεσα εφαρμόσιμες. Παρά ταύτα, η κρίσιμη διάταξη του άρθρου 4 που αφορά στο δικαίωμα

---

²¹¹ Jonas Ebbesson, PUBLIC PARTICIPATION AND PRIVATISATION IN ENVIRONMENTAL MATTERS: AN ASSESSMENT OF THE AARHUS CONVENTION, Erasmus Law Review, Volume 4, Issue 2 (2011).

πρόσβασης στην πληροφορία είναι συγκεκριμένη και, επομένως, είναι άμεσης εφαρμογής, καθώς δεν απαιτείται παρεμβολή νομοθετικού κανόνα για να την εξειδικεύει (self-executing).

Οι περισσότερες από τις διατάξεις του άρθρου 4 είναι απαιτήσεις, που τα συμβαλλόμενα μέρη και οι δημόσιες αρχές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη. Ωστόσο, οι παράγραφοι 3 και 4 περιγράφουν τις περιστάσεις κατά τις οποίες ένα συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να επιτρέψει στις δημόσιες αρχές να απορρίψουν ένα αίτημα για πληροφορίες. Πράγματι, οι παράγραφοι 3 και 4 περιγράφουν τις μόνες περιστάσεις υπό τις οποίες ισχύουν οι εξαιρέσεις από τον γενικό κανόνα.

Στην παράγραφο 4 εδ. (δ) εντάσσεται η προστασία του επιχειρηματικού απορρήτου από διάχυση εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών. Εν προκειμένω, υπάρχει μια σημαντική αντίφαση μεταξύ των προτύπων περιβαλλοντικής δημοκρατίας στο δίκαιο της ΕΕ και της προστασίας των εμπιστευτικών εμπορικών ή βιομηχανικών πληροφοριών. Από τη μία πλευρά, επιδιώκεται μεγαλύτερη διαφάνεια, λογοδοσία και νομιμότητα της δημόσιας διοίκησης, ειδικά στο περιβαλλοντικό δίκαιο και από την άλλη, οι επιχειρήσεις αγωνίζονται να διεκδικήσουν το προνόμιο απόκρυψης πληροφοριών, που προσδιορίζουν τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον. Αναμφίβολα, η πρόσβαση σε δεδομένα, καθώς και στα δεδομένα για την υγεία και τις οικολογικές επιπτώσεις είναι ζωτικής σημασίας για τη διαχείριση της υγείας και της ασφάλειας του περιβάλλοντος. Υπάρχουν πολυάριθμες νομικές υποχρεώσεις της ΕΕ για τα κράτη μέλη να συλλέγουν δεδομένα σχετικά με το περιβάλλον και αντίστοιχες υποχρεώσεις των εταιρειών να παρέχουν δεδομένα. Ως εκ τούτου, η ποσότητα και η ποιότητα των σχετικών πληροφοριών, που συλλέγονται από τις αρχές, αυξάνονται σταθερά. Επομένως, η διοίκηση έχει το δύσκολο έργο της διαχείρισης μεγάλου όγκου πληροφορίας και εγγράφων, τα οποία βρίσκονται στην κατοχή της. Εφόσον οι πληροφορίες αυτές άπτονται του δημοσίου συμφέροντος και σχετίζονται με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η πρόσβαση στις πληροφορίες αποτελεί βασική επιταγή της διαφάνειας και κατ' επέκταση του κράτους δικαίου. Το πρόβλημα της προστασίας των εμπιστευτικών εμπορικών ή βιομηχανικών πληροφοριών στο περιβαλλοντικό δίκαιο αναδύεται όλο και περισσότερο.

Τόσο η Σύμβαση του Άαρχους όσο και η Οδηγία 2003/4/ΕΚ για την περιβαλλοντική

πληροφορία δεν ορίζει το εμπορικό ή βιομηχανικό απόρρητο. Μια πρώτη προσέγγιση της έννοιας δίνεται στο άρθρο 39 της Συμφωνίας για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στον εμπορικό τομέα (TRIPS)²¹² του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, που είναι δεσμευτική για την ΕΕ και τα κράτη μέλη αυτής. Στο πλαίσιο της ΕΕ, η έννοια ορίζεται στο άρθρο 2 της Οδηγίας 2016/943 *περί προστασίας της τεχνογνωσίας και των επιχειρηματικών πληροφοριών που δεν έχουν αποκαλυφθεί (εμπορικό απόρρητο) από την παράνομη απόκτηση, χρήση και αποκάλυψή τους*, η οποία επιχείρησε να εναρμονίσει τα ζητήματα των βιομηχανικών και εμπορικών απορρήτων στην ΕΕ, προκαλώντας όμως και πολλές αντιδράσεις²¹³. Μάλιστα, η Οδηγία αναφέρεται στα ζητήματα της πρόσβασης στην πληροφορία μέσα από τους κανονισμούς της ΕΕ τους σχετικούς με την εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους και την Οδηγία 2003/4/ΕΚ για την περιβαλλοντική πληροφορία (βλ. αιτιολογική σκέψη 11 της οδηγίας 2016/943²¹⁴).

Το άρθρο 4 παρ. 4 στο τελευταίο εδάφιο υπογραμμίζει ότι όλοι οι λόγοι απόρριψης του άρθρου 4 παρ. 4 «...ερμηνεύονται υπό στενή έννοια, λαμβανομένου υπόψη του δημοσίου συμφέροντος που εξυπηρετείται από την κοινολόγηση και κατά πόσο οι ζητούμενες πληροφορίες σχετίζονται με εκπομπές στο περιβάλλον». Η τελευταία ρήτρα του άρθρου 4 παρ. 4 καθοδηγεί τα Μέρη και τις δημόσιες αρχές σχετικά με τον τρόπο ερμηνείας όλων των εξαιρέσεων για πρόσβαση σε πληροφορίες βάσει αυτής της παραγράφου. Το γεγονός ότι οι ζητούμενες πληροφορίες εμπίπτουν, κατά γράμμα, σε κάποια από τις εξαιρούμενες κατηγορίες δεν αποτελούν από μόνες τους επαρκή δικαιολογία για επίκληση της εξαίρεσης. Τα μέρη και οι δημόσιες αρχές πρέπει να ερμηνεύουν τις εξαιρέσεις με

²¹² TRIPS=Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.

²¹³ «...1) ως «εμπορικό απόρρητο» νοούνται οι πληροφορίες οι οποίες πληρούν όλες τις ακόλουθες προϋποθέσεις: α) είναι απόρρητες, υπό την έννοια ότι, είτε ως σύνολο είτε από την άποψη του ακριβούς περιεχομένου και της διάταξης των συνιστωσών τους, δεν είναι ευρέως γνωστές σε πρόσωπα ανήκοντα στους κύκλους που ασχολούνται συνήθως με αυτό το είδος πληροφοριών ούτε άμεσα προσβάσιμες στα πρόσωπα αυτά· β) έχουν εμπορική αξία απορρέουσα από τον απόρρητο χαρακτήρα τους· γ) το πρόσωπο που έχει αποκτήσει νομίμως τον έλεγχο επί των εν λόγω πληροφοριών έχει καταβάλει εύλογες προσπάθειες, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων, για την προστασία του απόρρητου χαρακτήρα τους...».

²¹⁴ 11 «Η παρούσα οδηγία δεν θα πρέπει να θίγει την εφαρμογή ενωσιακών ή εθνικών κανόνων που απαιτούν την αποκάλυψη πληροφοριών στο κοινό ή σε δημόσιες αρχές, συμπεριλαμβανομένων των εμπορικών απορρήτων, ούτε την εφαρμογή των κανόνων που επιτρέπουν στις δημόσιες αρχές να συλλέγουν πληροφορίες για την εκτέλεση των καθηκόντων τους ή των κανόνων που επιτρέπουν ή απαιτούν την περαιτέρω αποκάλυψη των σχετικών πληροφοριών από τις εν λόγω δημόσιες αρχές στο κοινό. Πρόκειται ειδικότερα για τους κανόνες σχετικά με την αποκάλυψη από τα θεσμικά όργανα και οργανισμούς της Ένωσης ή τις εθνικές δημόσιες αρχές πληροφοριών τις οποίες κατέχουν σχετικά με τις επιχειρήσεις σύμφωνα με τους κανονισμούς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 (1) και (ΕΚ) αριθ. 1367/2006 (2) και την οδηγία 2003/4/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (3) ή σύμφωνα με άλλους κανόνες σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα ή σχετικά με τις υποχρεώσεις διαφάνειας των εθνικών δημόσιων αρχών...».

«περιοριστικό τρόπο». Η Σύμβαση περιέχει δύο διασφαλίσεις που βοηθούν τα Μέρη να κατανοήσουν την έννοια του *περιοριστικού*.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 4, τα Μέρη πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το δημόσιο συμφέρον που εξυπηρετεί η κοινολόγηση, το οποίο δεν ορίζεται σαφώς στη Σύμβαση. Τα Μέρη πρέπει να αποφασίσουν πως θα ληφθεί υπόψη το δημόσιο συμφέρον, σύμφωνα με τις αρχές και τους στόχους της Σύμβασης. Η συνεκτίμηση των συμφερόντων απαιτεί συνεπώς μια ενεργή εξισορρόπηση αυτών.

Σε μια δεύτερη διασφάλιση, η Σύμβαση απαιτεί από τις δημόσιες αρχές να λαμβάνουν υπόψη εάν οι ζητούμενες πληροφορίες σχετίζονται με εκπομπές στο περιβάλλον. Όπως είναι εμφανές στην εξαίρεση σχετικά με το εμπορικό απόρρητο (άρθρο 4 παρ. 4 (δ)), η Σύμβαση δίνει υψηλή προτεραιότητα στη διάδοση πληροφοριών σχετικά με τις εκπομπές.

Όσον αφορά στον ορισμό της έννοιας *εκπομπή στο περιβάλλον* και τι συνιστά, χαρακτηριστική είναι η απόφαση στην υπόθεση T-545/11 RENV. Σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, όλοι έχουν το δικαίωμα να γνωρίζουν ποιες «εκπομπές, απορρίψεις και άλλες εκλύσεις» επιβαρύνουν το περιβάλλον. Αυτή η αρχή μερικές φορές έρχεται σε σύγκρουση με την επιθυμία των οικονομικών φορέων - και τις δημόσιες αρχές, που επιδιώκουν να κρατήσουν εμπιστευτικές τις πληροφορίες για τις εκπομπές.

Η υπόθεση που οδήγησε στην απόφαση T-545/11 RENV ξεκίνησε το 2010, όταν δύο περιβαλλοντικές οργανώσεις, η Greenpeace και το Pesticide Action Network Europe (PAN), ενδιαφέρθηκαν για τους ρύπους της ουσίας γλυφωσάτης (glyphosate). Η γλυφωσάτη είναι μια δραστική ουσία που χρησιμοποιείται σε φυτοφάρμακα (ζιζανιοκτόνα). Αναπτύχθηκε και κατοχυρώθηκε με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας από την εταιρεία Monsanto. Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας έληξε το έτος 2000.

Η ισχύουσα νομοθεσία για τα φυτοφάρμακα στην ΕΕ προβλέπει ότι μια δραστική ουσία φυτοφαρμάκων εγκρίνεται από την ΕΕ. Τα προϊόντα φυτοφαρμάκων, τα οποία ενδέχεται να περιέχουν μόνο δραστικές ουσίες, που έχουν προηγουμένως εγκριθεί από την ΕΕ, εγκρίνονται στη συνέχεια από τα κράτη μέλη.

Η Greenpeace και η PAN απευθύνθηκαν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην οποία είχαν υποβληθεί αιτήματα στα τέλη του 1998, ώστε να συμπεριληφθεί η γλυφωσάτη στον

κατάλογο των εγκεκριμένων δραστικών ουσιών για φυτοφάρμακα, ζητώντας την τεκμηρίωση που να δικαιολογεί μια τέτοια συμπερίληψη. Ζητήθηκε τότε από τη Γερμανία να εξετάσει την αίτηση. Η έκθεση ελέγχου του 1999 οδήγησε στην απόφαση της Επιτροπής του 2001, η οποία την συμπεριέλαβε στον κατάλογο των δραστικών ουσιών για τα φυτοφάρμακα.

Η Greenpeace και η PAN ζήτησαν πρόσβαση σε πολλά έγγραφα του αρχείου αδειοδότησης. Μετά από αρκετές συζητήσεις με την Επιτροπή, διευκρίνισαν ότι ήθελαν να γνωρίζουν το βαθμό καθαρότητας της γλυφosatης, την ταυτότητα και την ποσότητα όλων των ρύπων και την ακριβή της σύνθεση. Το Γενικό Δικαστήριο επέτρεψε την πρόσβαση στο αίτημα αυτό (υπόθεση T-545/11²¹⁵). Κατόπιν προσφυγής της Επιτροπής, το Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση αυτή, υποστηρίζοντας ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν είχε διακρίνει με αρκετή σαφήνεια τους όρους «πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες», που επέτρεπε στις δημόσιες αρχές να σταθμίσουν οποιοδήποτε τέτοιο αίτημα κατά των συμφερόντων οικονομικών φορέων για τον προσδιορισμό των προστατευόμενων εμπορικών συμφερόντων και της πνευματικής ιδιοκτησίας, και του όρου «εκπομπές στο περιβάλλον», που υπερισχύει των συμφερόντων των οικονομικών φορέων (υπόθεση C-673/13P²¹⁶).

²¹⁵ Υπόθεση T-545/11, Stichting Greenpeace Nederland, Pesticide Action Network Europe (PAN) Europe κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα) της 8ης Οκτωβρίου 2013.

²¹⁶ Υπόθεση C-673/13 P, αίτηση αναίρεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δυνάμει του άρθρου 56 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ασκήθηκε στις 17 Δεκεμβρίου 2013, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα) της 23ης Νοεμβρίου 2016. Η αναίρετική αυτή απόφαση, παρόλο που αναπέμπει την υπόθεση στο Γενικό Δικαστήριο, εμπεριέχει κάποια θετικά στοιχεία: κατ' αρχάς, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η πρόσβαση στην πληροφορία συμπεριλαμβανόμενης της περιβαλλοντικής πληροφορίας, θα πρέπει να χορηγείται χωρίς περιορισμούς, ενώ η έννοια «πληροφορίες που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον» δεν πρέπει να ερμηνεύεται στενά και να περιορίζεται στις εκπομπές εκείνες, οι οποίες προέρχονται από ορισμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Όσον αφορά στον Οδηγό εφαρμογής της Σύμβασης του Άρχους, το Δικαστήριο τόνισε ότι, «...μολονότι οι ως άνω κατευθυντήριες γραμμές μπορούν να θεωρηθούν ως επεξηγηματικό έγγραφο δυνάμει, ενδεχομένως, να λαμβάνεται υπόψη, μαζί με άλλα σχετικά στοιχεία, για τους σκοπούς της ερμηνείας της Σύμβασης του Άρχους, οι αναπτύξεις τις οποίες περιέχει δεν είναι δεσμευτικές και δεν χαρακτηρίζονται από την κανονιστική ισχύ των διατάξεων της Σύμβασης» (παρ. 59). Επιπλέον, δεν βρίσκουν έρεισμα στην ευρωπαϊκή νομοθεσία. «...από κανένα στοιχείο του κανονισμού 1367/2006 δεν μπορεί να συναχθεί ότι η κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του ως άνω κανονισμού έννοια των «εκπομπών στο περιβάλλον» πρέπει να περιορίζεται στις εκπομπές εκείνες οι οποίες προέρχονται από ορισμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, όπως εργοστάσια και σταθμοί ηλεκτροπαραγωγής...» (παρ. 60). Τόσο ο Κανονισμός 1367/2006 όσο και η Οδηγία 2003/4 αναφέρονται και οι δύο σε «εκπομπές, απορρίψεις και άλλες εκλύσεις στο περιβάλλον». Αυτή η ορολογία καταδεικνύει το στόχο της ευρύτερης δυνατής ερμηνείας του όρου («άλλες εκλύσεις») εντός του πλαισίου της έννοιας της περιβαλλοντικής πληροφορίας. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι το κοινό «...Για να μπορεί όμως να ελέγχει κατά πόσον οι αποφάσεις των αρμοδίων αρχών σε περιβαλλοντικά θέματα είναι θεμελιωμένες και να μετέχει αποτελεσματικά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε περιβαλλοντικά θέματα, το κοινό πρέπει να έχει πρόσβαση στις πληροφορίες που του επιτρέπουν να επαληθεύει κατά πόσον οι εκπομπές αξιολογήθηκαν ορθώς και να έχει λογικά τη δυνατότητα να αντιληφθεί τον τρόπο με τον οποίο το περιβάλλον κινδυνεύει να επηρεασθεί από τις εν λόγω εκπομπές...» (παρ. 80). Από την άλλη, δεν είναι σαφές πώς το ΔΕΚ χαράσσει τα όρια μεταξύ «ρεαλιστικών και προβλέψιμων» και «ποσοθιτικών» εκπομπών (παρ. 71-76). Το ΔΕΚ απέρριψε τη δήλωση του Γενικού Δικαστηρίου ότι πληροφορίες που «σχετίζονται με επαρκώς

Η υπόθεση T-545/11 RENV οδηγεί σε νέα απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου επί του θέματος²¹⁷. Το Γενικό Δικαστήριο κρίνει τώρα ότι οι πληροφορίες σχετικά με τους ρύπους της γλυφosatής «δεν σχετίζονται με εκπομπές, των οποίων η απελευθέρωση στο περιβάλλον είναι προβλέψιμη». Ένας ανταγωνιστής του παραγωγού θα μπορούσε να συμπεράνει από τους ρύπους τη μέθοδο παραγωγής του προϊόντος. Αυτό θα οδηγούσε σε απώλειες μεριδίου αγοράς και σε απώλεια της πνευματικής ιδιοκτησίας, επηρεάζοντας τα εμπορικά συμφέροντα του αρχικού παραγωγού. Συνεπώς, τα συμφέροντα των αιτούντων να διατηρήσουν την ακριβή σύνθεση της γλυφosatής και ιδίως το είδος και την ποσότητα των προσμειξών υπερισχύουν έναντι του ενδιαφέροντος των αιτούντων να γνωρίζουν την ακριβή σύνθεση, συμπεριλαμβανομένων των προσμειξών της. Επομένως, προκύπτει ότι το ουσιαστικό ερώτημα είναι η έννοια του όρου *εκπομπές στο περιβάλλον*.

Στη νέα απόφασή του της 21ης Νοεμβρίου 2018, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η δραστική ουσία γλυφosatή απελευθερώθηκε στο περιβάλλον με τη μορφή ενός προϊόντος φυτοφαρμάκου και όχι ως καθαρή ουσία. Ωστόσο, τα προϊόντα φυτοφαρμάκων εγκρίνονται από τα κράτη μέλη της ΕΕ, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση επιτρέπει μόνο τις δραστικές ουσίες στα προϊόντα φυτοφαρμάκων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι όταν ένα κράτος μέλος ορίστηκε, σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ, να ενεργήσει ως εισηγητής προκειμένου να αξιολογήσει μια νέα δραστική ουσία, δεν αξιολόγησε τις προσμειξές αυτής της ουσίας. Αντίθετα, αυτοί οι ρύποι αξιολογούνται μόνο όταν ένα κράτος μέλος πρόκειται να αξιολογήσει το φυτοφάρμακο στο σύνολό του σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι μέθοδοι παραγωγής των φυτοφαρμάκων που περιέχουν γλυφosatή είναι διαφορετικές σε διαφορετικές περιοχές ή κράτη μέλη. Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι δεν είναι προβλέψιμο ότι οι ρύποι της δραστικής ουσίας γλυφosatή θα απελευθερωθούν στο περιβάλλον, αλλά ότι μια τέτοια απελευθέρωση είναι υποθετική. Ωστόσο, οι υποθετικές εκπομπές στο περιβάλλον δεν εμπίπτουν στην έννοια «εκπομπές στο περιβάλλον», σύμφωνα με τη συνεπή νομολογία του Δικαστηρίου.

άμεσο τρόπο» με τις εκπομπές στο περιβάλλον, θα πρέπει να θεωρούνται ως πληροφορίες για τις εκπομπές. Το ΔΕΚ βρήκε αυτή την έννοια πολύ ασαφή και εύκολα παρερμηνευμένη. Ως εκ τούτου, παρέπεμψε την υπόθεση στο Γενικό Δικαστήριο για να αποφασίσει εάν οι επίμαχες πληροφορίες πραγματικά αναφέρονται σε εκπομπές στο περιβάλλον.

²¹⁷ Υπόθεση T-545/11 RENV, Stichting Greenpeace Nederland, Pesticide Action Network Europe (PAN Europe) κατά Γερμανίας, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα) της 21ης Νοεμβρίου 2018.

Η απόφαση επικρίθηκε αρκετά, καθόσον το δικαστήριο όφειλε -ακόμη και όταν κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι πληροφορίες σχετικά με τις προσμειξίες της δραστικής ουσίας αφορούν μόνο θεωρητική και όχι προβλεπόμενη εκπομπή στο περιβάλλον- να έχει επιτρέψει την πρόσβαση στις πληροφορίες σχετικά με τις προσμειξίες. Η κρίση του θεωρήθηκε μια λυπηρή προσπάθεια να αφήσει τα οικονομικά συμφέροντα να υπερισχύουν του δικαιώματος του κοινού να ενημερώνεται για τις απελευθερώσεις στο περιβάλλον²¹⁸.

Όσον αφορά στην εφαρμογή της διάταξης στην Ελλάδα, ενδεικτική είναι η υπόθεση του Συνηγόρου του Πολίτη με αντικείμενο την άρνηση της Διεύθυνσης Εγκαταστάσεων Πετρελαιοειδών του τέως Υπουργείου Ανάπτυξης (αρμοδιότητα πλέον ΥΠΠΕΝ) να χορηγήσει στοιχεία σε ενδιαφερόμενους πολίτες, που είχαν υποβληθεί από την εταιρία «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΕΤΡΕΛΑΙΑ ΑΕ», προκειμένου η τελευταία να πάρει άδεια για την αναβάθμιση των εγκαταστάσεων της στην Ελευσίνα. Τα στοιχεία που ζητήθηκαν είχαν ληφθεί υπόψη για την έγκριση της αναβάθμισης και μνημονεύονταν ρητά στο κείμενο της υπουργικής απόφασης που την ενέκρινε. Η υπηρεσία ζήτησε από τους ενδιαφερομένους να εξειδικεύσουν το έννομο συμφέρον τους αρνούμενη να ικανοποιήσει το αίτημά τους. Η Αρχή επικαλέστηκε την ισχύουσα νομοθεσία (Οδηγία 2003/4/ΕΚ, Ν. 3422/2005 (κύρωση της Σύμβασης του Άαρχους), ΚΥΑ 11764/653/2006-περιβαλλοντική πληροφορία), η οποία προβλέπει ότι οι πολίτες έχουν δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία, χωρίς να χρειάζεται να επικαλεστούν ειδικό έννομο συμφέρον. Ο Συνήγορος τόνισε ότι τα στοιχεία που ζητούσαν οι πολίτες αποτελούν περιβαλλοντική πληροφορία και ότι η Διεύθυνση Εγκαταστάσεων Πετρελαιοειδών όφειλε να τα χορηγήσει. Στη συνέχεια, η υπηρεσία χορήγησε ορισμένα μόνο από τα αιτούμενα έγγραφα, επικαλούμενη λόγους προστασίας του βιομηχανικού απορρήτου για τα υπόλοιπα. Σε νέο έγγραφό της, η Ανεξάρτητη Αρχή επέμεινε ότι τα αιτούμενα στοιχεία παύουν να έχουν τον χαρακτήρα του απορρήτου, εφόσον έχουν ήδη ανακοινωθεί από εκείνον τον οποίο αφορούν στο πλαίσιο συγκεκριμένης διοικητικής διαδικασίας και έχουν αποτελέσει θεμελιωτικό – συστατικό στοιχείο της αιτιολογίας μιας διοικητικής πράξης (βλ. και Γνωμ. ΝΣΚ 751/2001). Το ΥΠΠΕΝ δέχτηκε τελικά την άποψη του ΣτΠ και

---

²¹⁸ Βλ. L. Kramer, EU Emissions into the environment and confidentiality - Comment on General Court, case T-545/11 RENV of 21 November 2018, ELNI (Environmental Law Network International) 2/18, σελ. 47 επ. και Ludwig Krämer, Emissions into the environment and disclosure of information Comments on ECJ C-442/14 and C-673/13P, elni Review 2017, Issue 1, σελ. 25επ..

χορήγησε το σύνολο των εγγράφων στα οποία στηρίχθηκε η απόφαση έγκρισης της αναβάθμισης των εγκαταστάσεων της «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΕΤΡΕΛΑΙΑ ΑΕ»²¹⁹.

Η Σύμβαση δεν απαιτεί από τα Μέρη να υιοθετήσουν τις προαιρετικές διατάξεις («δύναται») και, ακόμη και αν οι εξαιρέσεις υιοθετηθούν από τα μέρη, μπορούν, ωστόσο, να επιτρέπουν στη δημόσια υπηρεσία να έχει διακριτική ευχέρεια για την παροχή των αιτούμενων πληροφοριών. Επιπλέον, εάν οι πληροφορίες που εξαιρούνται από τη διάχυση μπορούν να διαχωριστούν, απαιτείται από τα συμβαλλόμενα μέρη να καταστήσουν διαθέσιμες τις υπόλοιπες περιβαλλοντικές πληροφορίες που έχουν ζητηθεί (άρθρο 4 παρ. 6).

Επιπλέον, αναφέρεται ότι η απόρριψη ενός αιτήματος πρέπει να είναι έγγραφη, εάν το αίτημα ήταν έγγραφο ή είχε ζητηθεί από τον αιτούντα. Η απόρριψη αναφέρει τους λόγους της απόρριψης και δίνει πληροφορίες για πρόσβαση στη διαδικασία επανεξέτασης, που προβλέπεται σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 7. Στην ελληνική νομοθεσία προβλέπεται ότι η απόρριψη αιτήματος παροχής πληροφοριών πρέπει να αιτιολογείται δεόντως, αλλά δεν είναι υποχρεωτικό να περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τις διαθέσιμες προσφυγές. Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 1 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, η ατομική διοικητική πράξη αναφέρει εάν είναι δυνατή η άσκηση μιας ειδικής διοικητικής ή ενδικοφανούς προσφυγής, την αρμόδια αρχή και τις προθεσμίες, καθώς και τις συνέπειες της παράλειψης άσκησής τους. Η παράλειψη αναφοράς των ισχυουσών διατάξεων δεν οδηγεί σε ακυρότητα της πράξης.

Η επίτευξη των σκοπών της Σύμβασης απαιτεί συνεχή ενάργεια και συστηματική επένδυση από πλευράς της δημόσιας διοίκησης, διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του κράτους δικαίου, ενισχύει τη δημοκρατία και ενδυναμώνει τους πολίτες, παρέχοντάς τους αυξημένες δυνατότητες να ασκούν τα δικαιώματά τους.

Σύμφωνα με την ΚΥΑ ΗΠ 11764/653/2006, η οποία μετέφερε την ευρωπαϊκή οδηγία 2003/4/ΕΚ στο ελληνικό δίκαιο, οι δημόσιες αρχές υποχρεούνται να απαντούν εγγράφως στις αιτήσεις των πολιτών και να παρέχουν τις αιτούμενες πληροφορίες που έχουν οι ίδιες ή άλλοι φορείς για λογαριασμό τους εντός της οριζόμενης προθεσμίας, δηλαδή το

---

²¹⁹ Συνήγορος του Πολίτη, Σύνοψη Διαμεσολάβησης: Πρόσβαση σε έγγραφα σχετικά με την αναβάθμιση μονάδων της Ε.Π. Α.Ε., Μάρτιος 2011.

αργότερο εντός ενός είκοσι ημερών από την παραλαβή της αίτησης. Σε περίπτωση που η προθεσμία αυτή δεν είναι δυνατόν να τηρηθεί λόγω της πολυπλοκότητας ή του όγκου των αιτουμένων πληροφοριών, παρέχεται δίμηνη προθεσμία από την ημερομηνία παραλαβής της αίτησης. Σε περίπτωση άρνησης ή απόρριψης, η απάντηση πρέπει να είναι αιτιολογημένη.

Το ζήτημα αυτό αντιμετωπίζεται και από το άρθρο 5 παρ. 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 του άρθρου 11 του ν. 3230/04, «*η χρονική προθεσμία για τη χορήγηση εγγράφων κατά τις παραγράφους 1 και 2 ή την αιτιολογημένη απόρριψη της σχετικής αίτησης του πολίτη είναι είκοσι (20) ημέρες*». Επίσης, στα άρθρα 3 & 4 της ΚΥΑ Αρ. ΗΠ 11764/653/2006 καθίσταται σαφής η αναγκαιότητα αιτιολογίας σε οποιαδήποτε περίπτωση αδυναμίας ή άρνησης παροχής των αιτούμενων πληροφοριών. Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 6 «*Η άρνηση παροχής, συνολικά ή εν μέρει, των αιτούμενων πληροφοριών κοινοποιείται στον αιτούντα εγγράφως ή ηλεκτρονικά, εντός της προθεσμίας του άρθρου 3 παράγραφος 3 εδάφιο α) ή, κατά περίπτωση, εδάφιο β). Η κοινοποίηση πρέπει να αναφέρει τους λόγους της απόρριψης και να περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την ένδικη προστασία που προβλέπεται στο άρθρο 6 της παρούσας απόφασης*».

Εφόσον πρόκειται για πληροφορίες σχετικά με εκπομπές ρύπων στο περιβάλλον, τα κράτη μέλη δεν δύνανται να προβαίνουν στην απόρριψη αίτησης δυνάμει των εξαιρέσεων, που αφορούν στον εμπιστευτικό χαρακτήρα των συζητήσεων των δημόσιων αρχών, τον εμπιστευτικό χαρακτήρα προσωπικών δεδομένων, τα συμφέροντα ή την προστασία των προσώπων που παρείχαν οικειοθελώς τις αιτούμενες πληροφορίες και, την προστασία του περιβάλλοντος στο οποίο αναφέρονται οι πληροφορίες αυτές (άρθρο 4 παρ. 4 (δ) εδ. 2 της Σύμβασης του Άρχου και άρθρο 4 παρ. 3 ΚΥΑ Αρ. ΗΠ 11764/653/2006).

Σχετικά αποφάνθηκε το δεύτερο τμήμα του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην από 21 Απριλίου 2005 απόφασή του για την υπόθεση C-186/04 αναφορικά με την Οδηγία 90/313/ΕΟΚ και την ελεύθερη πρόσβαση στις πληροφορίες σε θέματα περιβάλλοντος. Το άρθρο 3 παρ. 4 της εν λόγω Οδηγίας ορίζει ότι «η δημόσια αρχή ενημερώνει τον αιτούντα για την τύχη της αίτησής του το συντομότερο δυνατό και το αργότερο εντός διμήνου. Οι λόγοι ενδεχόμενης άρνησης παροχής των [αιτούμενων]

πληροφοριών πρέπει να αναφέρονται». Σύμφωνα με την προδικαστική αυτή απόφαση, η προβλεπόμενη στη διάταξη δέμηνη προθεσμία πρέπει να θεωρηθεί επιτακτικού χαρακτήρα. Το δικαστήριο καταλήγει ότι το άρθρο 3 παρ. 4 της οδηγίας 90/313 απαγορεύει την έλλειψη αιτιολογίας σιωπηρής απορριπτικής απόφασης κατά το πέρας της δέμηνης προθεσμίας. Υπό τις συνθήκες αυτές, η σιωπηρή απορριπτική απόφαση πρέπει να θεωρηθεί παράνομη²²⁰.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους, στο πλαίσιο της υπόθεσης ACCC/C/2005/15 (Ρουμανία), κατέληξε ότι *«Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων συντάσσονται για τους σκοπούς του δημόσιου φακέλου στη διοικητική διαδικασία. Ως εκ τούτου, ο συντάκτης ή ο κατασκευαστής δεν θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να αποτρέπει τη δημόσια διάχυση της πληροφορίας βάσει του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Επιπλέον, όταν η νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας δύναται να εφαρμοστεί σε τέτοιες μελέτες, σε καμιά περίπτωση δεν δικαιολογείται γενικός αποκλεισμός τέτοιων μελετών από τη δημόσια γνωστοποίηση»²²¹.*

Ο Συνήγορος του Πολίτη, στο πλαίσιο εξέτασης αναφοράς (υπόθεση 5691/2006) σχετικά με την άρνηση της Αναπτυξιακής Εταιρείας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Καβάλας Α.Ε. να χορηγήσει στους ενδιαφερόμενους πολίτες στοιχεία που συλλέχθηκαν για λογαριασμό της εταιρείας, με την αιτιολογία (προφορική σύμφωνα με την αναφορά) ότι τίθεται ζήτημα προστασίας πνευματικών δικαιωμάτων, διαπίστωσε ότι ανεξάρτητα από τους λόγους που αιτούνται οι πολίτες την πρόσβαση στην περιβαλλοντική νομοθεσία, η άρνηση χορήγησης πρέπει να είναι έγγραφη και αιτιολογημένη. Η μη έγκαιρη και έγγραφη απάντηση στερεί από τον διοικούμενο τη δυνατότητα άσκησης των δικαιωμάτων του. Όπως προαναφέρθηκε, ο φορέας, κάτοχος πληροφορίας περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος, δεν νομιμοποιείται να απαιτήσει από τους πολίτες να αναφέρουν τους λόγους για τους οποίους αιτούνται την πρόσβαση στα στοιχεία. Το ερώτημα, εάν τυχόν υποκρύπτεται άλλη σκοπιμότητα, δεν μπορεί να άρει την υποχρέωση της Διοίκησης να παρέχει την πληροφόρηση, αφού η ισχύουσα νομοθεσία αποσυνδέει την υποχρέωση παροχής περιβαλλοντικής πληροφορίας από την επίκληση οιασδήποτε εννόμου συμφέροντος.

---

²²⁰ C-186/04 ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα) της 21ης Απριλίου 2005, αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Conseil d'Etat (Βέλγιο), στο πλαίσιο της δίκης Pierre Housieaux κατά Délégues du conseil de la Région de Bruxelles-Capitale, παρ. 36.

²²¹ ECE/MP.PP/2008/5/Add.7, para. 29.

Επιπλέον, ο τρόπος αξιολόγησης της περιβαλλοντικής πληροφορίας ή η επαγγελματική δραστηριότητα και η επιστημονική ειδίκευση του αιτούντος δεν συνιστούν λόγους άρνησης χορήγησης της πληροφορίας. Είναι δικαίωμα των πολιτών να λαμβάνουν γνώση και έγκειται στη διακριτική τους ευχέρεια να αποφασίσουν τον τρόπο αξιολόγησης της πληροφορίας²²². Τα συλλεχθέντα από την υπηρεσία στοιχεία δεν αποτελούν προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας. Αυτό συνάγεται τόσο από το άρθρο 2 παρ. 1 του ν. 2121/1993 - καθώς δεν αποτελούν πρωτότυπο πνευματικό δημιούργημα της επιστήμης- όσο και από τον ορισμό της περιβαλλοντικής πληροφορίας βάσει του άρθρου 2 της υπ' αρ. ΗΠ/11764/653/2006 ΚΥΑ. Τέλος, δεν τίθεται ζήτημα προστασίας προσωπικών δεδομένων. Εν προκειμένω, οι πληροφορίες (στοιχεία και μελέτη) που είχαν ζητηθεί προφανέστατα δεν αφορούν δεδομένα φυσικών προσώπων, αλλά το περιβάλλον.

Στο πλαίσιο νεότερης αναφοράς (υπόθεση 298703/2021), ο Συνήγορος του Πολίτη μεσολάβησε με στόχο τη μέγιστη δυνατή πρόσβαση και διαφάνεια. Σύλλογος Προστασίας Περιβάλλοντος ζήτησε τη μεσολάβηση της Αρχής διαμαρτυρόμενος για την άρνηση χορήγησης αντιγράφου της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης Χωρικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΝ, σε χρόνο προγενέστερο της έναρξης διαβούλευσης, σε Περιοχή Οργανωμένης Ανάπτυξης Υδατοκαλιεργειών (ΠΟΑΥ). Η Ανεξάρτητη Αρχή απευθυνόμενη στη Γενική Διεύθυνση Χωρικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΝ επισήμανε ότι οι πολίτες μπορούν να ζητούν και να έχουν πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, οποιαδήποτε μορφή κι αν έχει, και η διοίκηση δεν μπορεί να αρνηθεί τη χορήγησή της, εκτός αν παραβλάπτεται απόρρητο, με βάση ειδικές διατάξεις, που πρέπει να αποδεικνύεται με ορισμένο και προσήκοντα τρόπο. Ο Συνήγορος αναφέρθηκε ρητά στη Σύμβαση του Άρχου και στην ΚΥΑ αρ. ΗΠ 11765/653/2006 (ΦΕΚ 327Β/17.03.2006) και επεσήμανε ότι η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος πληροφόρησης και η διαφάνεια σε όλες τις σχετικές με το περιβάλλον δράσεις αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη των στόχων της Σύμβασης. Η διαδικασία της συμμετοχής του κοινού στην λήψη αποφάσεων μέσω της διαβούλευσης αποτελεί διάφορο/επόμενο στάδιο από τη δυνατότητα που προβλέπει η νομοθεσία σχετικά με την πρόσβαση των πολιτών σε περιβαλλοντική πληροφόρηση, η οποία πρέπει να

---

²²² Βλ. Ετήσια έκθεση ΣτΠ 2006, σελ. 140 επ.

παρέχεται, όποτε ζητείται. Η χορήγηση αντιγράφων των σχετικών μελετών διασφαλίζει τον εντοπισμό των βέλτιστων δράσεων και την αποτελεσματική και έγκαιρη ενημέρωση, προετοιμασία και συμμετοχή του κοινού. Ιδιαίτερα σε ζητήματα σύνθετα απαιτείται ο κάθε ενδιαφερόμενος να έχει επαρκή χρόνο, ώστε να προετοιμαστεί επαρκώς για να έχει την δυνατότητα να εκφράσει τεκμηριωμένα τις αντιρρήσεις του και τις ενδεχόμενες προτάσεις του. Με τον τρόπο αυτό προάγεται η βέλτιστη λήψη αποφάσεων, με την ενσωμάτωση, ενδεχομένως, επιπλέον όρων για τη διασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος, στις εγκριτικές αποφάσεις της διοίκησης. Μετά την παρέμβαση του Συνηγόρου, το Υπουργείο χορήγησε στο Σύλλογο τη σχετική μελέτη²²³.

Τέλος, σύμφωνα με την παράγραφο 8 του ίδιου άρθρου, για να είναι πραγματικά προσβάσιμες οι πληροφορίες, πρέπει να είναι και οικονομικά προσιτές και ορίζει ότι τυχόν χρεώσεις για πληροφορίες πρέπει να είναι εύλογες. Η Σύμβαση διασφαλίζει αυτή την απαίτηση υποχρεώνοντας τις δημόσιες αρχές να παρέχουν οδηγίες σχετικά με τα τέλη πληροφόρησης.

4.2.4 ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ (ΑΡΘΡΟ 5)

Ενώ το άρθρο 4 κατοχυρώνει το δικαίωμα πρόσβασης στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, το άρθρο 5 της Σύμβασης διασφαλίζει την ύπαρξη των πληροφοριών, τις οποίες διαθέτουν οι δημόσιες αρχές στο κοινό με διαφανή τρόπο, αλλά και την έγκαιρη ενημέρωση του κοινού, ώστε να τις αναζητήσει.

Το άρθρο 5 ορίζει τις υποχρεώσεις των μερών και των δημοσίων αρχών για τη συλλογή και τη διάδοση των περιβαλλοντικών πληροφοριών. Οι απαιτήσεις για ενεργή συλλογή και διάδοση πληροφοριών συνεπάγεται μια αίσθηση επείγοντος και σημαντικών λόγων για τους οποίους πρέπει να φτάσουν ορισμένοι τύποι πληροφοριών στο κοινό. Ενώ το άρθρο 4 εφαρμόζεται στην «περιβαλλοντική πληροφορία» γενικότερα, το άρθρο 5 περιέχει υποχρεώσεις σε σχέση με συγκεκριμένες κατηγορίες πληροφοριών. Αυτό περιλαμβάνει,

---

²²³ Συνήγορος του Πολίτη, Σύνοψη Διαμεσολάβησης: Παρέμβαση του ΣτΠ για την πρόσβαση περιβαλλοντικού συλλόγου σε αντίγραφο Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ), Οκτώβριος 2021.

μεταξύ άλλων, πληροφορίες σχετικά με τη λειτουργία των δημόσιων αρχών, πληροφορίες σχετικά με τις προτεινόμενες και υφιστάμενες δραστηριότητες που ενδέχεται να επηρεάζουν σημαντικά το περιβάλλον, πληροφορίες σε περιόδους έκτακτης ανάγκης, πληροφορίες για την κατάσταση του περιβάλλοντος, πληροφορίες προϊόντος, πληροφορίες για την απελευθέρωση και μεταφορά ρύπων, πληροφορίες για νομοθετικά κείμενα, προγράμματα, πολιτικές, συμφωνίες και άλλα έγγραφα που σχετίζονται με το περιβάλλον και πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο λήψης των πληροφοριών.

Ορισμένες από τις διατάξεις του άρθρου 5 απαιτούν από τα Μέρη ή τις δημόσιες αρχές να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα για τη συλλογή και τη διάδοση. Άλλες διατάξεις παρέχουν στα Μέρη και στις δημόσιες αρχές κάποια καθοδήγηση σχετικά με το επιθυμητό τελικό αποτέλεσμα, αλλά τελικά αφήνουν ανοιχτή την επιλογή τρόπου και μεθόδων εφαρμογής.

Η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 απαιτεί από τις δημόσιες αρχές να διαθέτουν και να επικαιροποιούν πληροφορίες που σχετίζονται με τις αποφάσεις και τις ενέργειές τους. Η Σύμβαση δεν παρέχει πολλές οδηγίες για τον τρόπο εφαρμογής αυτής της απαίτησης. Ωστόσο, τα Μέρη μπορούν να εξετάσουν την καθιέρωση συστημάτων που διασφαλίζουν την τακτική ροή πληροφοριών προς τις αρμόδιες δημόσιες αρχές. Μια τέτοια ροή πληροφοριών θα βοηθήσει τα Μέρη να ανταποκριθούν στην απαίτηση ότι η δημόσια αρχή πρέπει να διαθέτει και να παρέχει τις σχετικές πληροφορίες. Επομένως, αυτή η απαίτηση συνεπάγεται αξιόπιστα συστήματα για τη συλλογή πληροφοριών εκ μέρους των Μερών αφήνοντας στη διακριτική τους ευχέρεια τον τρόπο υλοποίησης των υποχρεώσεών τους. Στην παράγραφο 9 του ίδιου άρθρου προβλέπεται η καθιέρωση ενός συνεπούς συστήματος καταλόγων ή μητρώων ρύπανσης.

Το άρθρο 5, παράγραφος 1 (γ) απαιτεί από τις δημόσιες αρχές να ενημερώνουν το κοινό σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης για το περιβάλλον. Η απαίτηση για διάδοση πληροφοριών προκαλείται από οποιαδήποτε «επικείμενη απειλή» για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον.

Η Σύμβαση θέτει υψηλή προτεραιότητα στην ταχεία διάδοση πληροφοριών που θα μπορούσαν να σώσουν ανθρώπινες ζωές ή να αποτρέψουν περιβαλλοντική καταστροφή. Η δημόσια αρχή πρέπει να διαδώσει τις πληροφορίες αμέσως. Διάδοση χωρίς καθυστέρηση μπορεί να βοηθήσει στη διάσωση ζωών και στην πρόληψη ζημιών σε

καταστάσεις που συνεπάγονται επικείμενη απειλή για την ανθρώπινη υγεία ή το περιβάλλον.

Σχετικά έκρινε το Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Guerra κατά Ιταλίας*. Η απόφαση εκδόθηκε το Φεβρουάριο του 1998, δηλ. πριν την υπογραφή της Σύμβασης του Άαρχους. Το ΕΔΔΑ έκρινε τη στάση της ιταλικής κυβέρνησης, η οποία είχε παραμελήσει να διαβιβάσει απαραίτητες πληροφορίες, που θα επέτρεπαν στους πολίτες να εκτιμήσουν τους κινδύνους που ενδέχεται να διατρέξουν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους, εάν συνέχιζαν να ζουν σε μια πόλη που εκτίθεται ιδιαίτερα σε κίνδυνο από ατυχήματα σε τοπικό εργοστάσιο παραγωγής λιπασμάτων²²⁴. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, αδυνατώντας να παράσχει έγκαιρες πληροφορίες, το κράτος δεν εκπλήρωσε την υποχρέωσή του να διασφαλίσει το δικαίωμα του αιτούντος για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής τους. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την ευημερία των ατόμων, να επηρεάζει αρνητικά την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή και να εμποδίζει την απόλαυσή της, κατά παράβαση του άρθρου 8 της Σύμβασης (ΕΣΔΑ).

Η υποχρέωση ενημέρωσης του κοινού με πρωτοβουλία των αρμοδίων αρχών είναι κανόνας σε περιπτώσεις, που η υγεία των πολιτών είναι δυνατόν να επηρεασθεί δια της υποβάθμισης της ποιότητας συστατικών στοιχείων του περιβάλλοντος ή λόγω ύπαρξης τεχνολογικών κινδύνων.

Ο Σύλλογος Ανατολικού Σελινού κατήγγειλε στο Συνήγορο του Πολίτη το πρόβλημα της θαλάσσιας ρύπανσης στην περιοχή της Σούγιας στη νοτιοδυτική Κρήτη (υπόθεση 2758/2004)²²⁵. Η ρύπανση οφειλόταν στη διάθεση ανεπεξέργαστων αστικών λυμάτων από το Δήμο Πελεκάνου στη θάλασσα της Παλαιοχώρας, που βρίσκεται ανατολικότερα και σε απόσταση περίπου 13 χλμ. από τη Σούγια. Με την έναρξη της έρευνας προέκυψε ότι τα αστικά λύματα του Δήμου Πελεκάνου συλλέγονταν με κεντρικό αποχετευτικό αγωγό που εκβάλλει τα λύματα απευθείας στη θάλασσα έχοντας μόνο μία απλή πρωτοβάθμια επεξεργασία των λυμάτων, κατά παράβαση της ΚΥΑ 5673/400/1997²²⁶. Η ΚΥΑ απαιτεί τα αστικά λύματα, πριν την απόρριψή τους σε υδάτινο αποδέκτη, πρέπει να έχουν υποστεί

²²⁴ *Guerra κατά Ιταλίας*, (116/1996/735/932), Στρασβούργο, 19/2/1998, ΕΔΔΑ, παρ. 60.

²²⁵ Βλ. Ετήσια έκθεση ΣτΠ 2006, σελ. 144 επ.

²²⁶ ΚΥΑ 5673/400/1997 ΦΕΚ 192Β/14.03.1997 «Μέτρα και όροι για την επεξεργασία αστικών λυμάτων».

δευτεροβάθμια επεξεργασία και απολύμανση και να πληρούν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά εκροής, που ορίζονται στον πίνακα Ι του άρθρου 16 της ΚΥΑ. Επιπλέον, σύμφωνα με απόφαση του Νομάρχη Χανίων, η διάθεση των επεξεργασμένων λυμάτων θα έπρεπε να γίνεται με υποθαλάσσιο αγωγό μήκους τουλάχιστον 100μ. από την ακτή. Με ενέργειες της Αρχής, επιτεύχθηκε ο συντονισμός και η συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων, διενεργήθηκαν αυτοψίες και υλοποιήθηκε πρόγραμμα δειγματοληψιών και αναλύσεων για την παρακολούθηση της ποιότητας του νερού σε θαλάσσια ζώνη 13 χλμ.. Τα αποτελέσματα των μικροβιολογικών αναλύσεων έδειξαν την ύπαρξη σοβαρότατου προβλήματος μικροβιολογικής ρύπανσης με τιμές των μικροβιολογικών παραμέτρων πολύ υψηλότερες των επιτρεπόμενων τιμών της Κοινοτικής Οδηγίας 76/160/ΕΟΚ για την κολύμβηση. Επιπλέον, ενημερώθηκε το κοινό και εγκρίθηκαν οι περιβαλλοντικοί όροι του έργου του βιολογικού καθαρισμού για το Δήμο Πελεκάνου και προωθήθηκε η ένταξή του σε χρηματοδοτικό πρόγραμμα της Περιφέρειας Κρήτης.

Η εμπειρία έχει δείξει ότι η ύπαρξη απλά ενός νόμου ή κανονισμού που παρέχει στο κοινό το δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες δεν εγγυάται την πρόσβαση στην πράξη. Το άρθρο 5 παρ. 2 απαιτεί από τα συμβαλλόμενα Μέρη να διασφαλίζουν ότι όταν οι δημόσιες αρχές έχουν διαθέσιμες τις περιβαλλοντικές πληροφορίες, το κάνουν πράγματι ανοιχτά και διασφαλίζουν ότι οι πληροφορίες είναι πραγματικά προσβάσιμες. Τα Μέρη υποχρεούνται να εφαρμόσουν αυτή τη διάταξη στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας. Αυτό σημαίνει επίσης ότι τα Μέρη έχουν κάποια ευελιξία ως προς τον τρόπο εφαρμογής αυτής της διάταξης εντός των εθνικών τους νομικών πλαισίων. Το άρθρο 5 παρ. 2 ορίζει διάφορους συγκεκριμένους μηχανισμούς για τη διασφάλιση της διαφάνειας και της αποτελεσματικά προσβάσιμης πληροφόρησης. Η απαίτηση για διαφάνεια στον τρόπο με τον οποίο οι δημόσιες αρχές καθιστούν διαθέσιμες τις πληροφορίες σημαίνει ότι το κοινό μπορεί να παρακολουθήσει σαφώς την πορεία των περιβαλλοντικών πληροφοριών, κατανοώντας την προέλευσή τους, τα κριτήρια που διέπουν τη συλλογή τους, διαχείριση και διάδοση. Το άρθρο 5 παρ. 2 βασίζεται στο άρθρο 3 παρ. 1, το οποίο απαιτεί από τα Μέρη να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν ένα σαφές, διαφανές και συνεπές πλαίσιο για την εφαρμογή της Σύμβασης και το άρθρο 3 παρ. 2, το οποίο απαιτεί από τους υπαλλήλους και τις αρχές να συνδράμουν το κοινό στην επιδίωξη πρόσβασης σε πληροφορίες.

Η ίδια διάταξη κάνει λόγο για *effectively accessible* (= αποτελεσματικά προσβάσιμες, πράγματι *ευπρόσιτες* στην ελληνική μετάφραση της Σύμβασης) πληροφορίες, που σημαίνει ότι τα καθιερωμένα συστήματα πληροφοριών πρέπει να υπερβαίνουν την απλή διάθεση πληροφοριών στο κοινό. Τα αρχεία, οι βάσεις δεδομένων και τα έγγραφα μπορούν να θεωρηθούν αποτελεσματικά προσβάσιμα όταν, για παράδειγμα, το κοινό μπορεί εύκολα να αναζητήσει μέσα σε αυτά συγκεκριμένα στοιχεία ή όταν το κοινό έχει εύκολη πρόσβαση μέσω βολικών ωρών υποδοχής κοινού, εξοπλισμού, όπως μηχανήματα αντιγραφής κ.λπ.

Εκτός από τη φυσική πρόσβαση, το "*αποτελεσματικά προσβάσιμο*" απαιτεί οι πληροφορίες να είναι διαθέσιμες σε μορφή, γλώσσα και επίπεδο τεχνικής λεπτομέρειας, ώστε το κοινό να δύναται να έχει αποτελεσματική πρόσβαση.

Η με αρ. 3943/1995 παλαιότερη απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας²²⁷, που «προώθησε» τη γρηγορότερη ενσωμάτωση της αρχικής οδηγίας 90/313/ΕΟΚ, αναφέρει μεταξύ άλλων ότι «...με την παραπάνω οδηγία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων επιβάλλεται στα Κράτη μέλη να εισαγάγουν στο εσωτερικό δίκαιο ρυθμίσεις, με τις οποίες να θεσπίζεται υποχρέωση των διοικητικών υπηρεσιών, κεντρικών και περιφερειακών, και των υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης να χορηγούν σε οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο υποβάλει σχετικό αίτημα πληροφορίες για τα αναφερόμενα στο άρθρο 2 στοιχ. α της οδηγίας αυτής θέματα περιβάλλοντος, οι οποίες περιέχονται είτε σε έγγραφα είτε σε άλλα στοιχεία που έχουν οπτική, ακουστική ή μηχανογραφική μορφή, αδιαφόρως αν τα έγγραφα ή στοιχεία αυτά έχουν εκδοθεί, συνταχθεί ή παραχθεί από τις προαναφερόμενες υπηρεσίες ή απλώς τηρούνται από αυτές. Με την ίδια δε οδηγία παρέχεται η δυνατότητα να θεσπίζονται εξαιρέσεις από την υποχρέωση πληροφόρησης σε ορισμένες περιπτώσεις, παρεμφερείς προς εκείνες, οι οποίες εμπίπτουν στις εξαιρέσεις που προβλέπονται στις παραπάνω διατάξεις του εσωτερικού νόμου (άρθρο 16 ν. 1599/1986). Από τα προαναφερόμενα συνάγεται ότι το επιδιωκόμενο από την οδηγία αποτέλεσμα εξασφαλίζεται με τις ρυθμίσεις του ελληνικού αυτού νόμου μερικώς και συγκεκριμένα, κατά το μέρος που αφορά τη χορήγηση πληροφοριών, οι οποίες αντλούνται από δημόσια έγγραφα. Συνεπώς, δεν είναι αναγκαία η θέσπιση νέων ειδικών διατάξεων εσωτερικού δικαίου για τη

---

²²⁷ Απόφαση ΣτΕ 3943/1995, Τμήμα Ε', Πρόσβαση σε διοικητικά έγγραφα.

συμμόρφωση προς την οδηγία κατά το μέρος αυτό. Αντιθέτως, η επιταγή της οδηγίας δεν καλύπτεται κατά το μέρος που αναφέρεται στην υποχρέωση πληροφόρησης με βάση έγγραφα, τα οποία δεν έχουν εκδοθεί ή συνταχθεί από τις παραπάνω υπηρεσίες αλλά μόνο τηρούνται σε αυτές, ή στοιχεία, τα οποία έχουν οπτική, ακουστική ή μηχανογραφική μορφή και βρίσκονται στη διάθεση των υπηρεσιών αυτών. Δεδομένου, όμως, αφενός ότι η υποχρέωση που απορρέει από την οδηγία δεν συναρτάται με προϋποθέσεις υποκείμενες στην εκτίμηση των Κρατών μελών, τα οποία μπορούν απλώς να προβλέψουν δυνατότητα άρνησης πληροφόρησης σε ορισμένες περιπτώσεις και να ρυθμίσουν τον τρόπο διάθεσης των πληροφοριών στους ενδιαφερομένους, και αφετέρου ότι από το περιεχόμενό της προκύπτουν επακριβώς η ρύθμιση, στην οποία αποβλέπει η οδηγία αυτή, και η σχετική υποχρέωση των Κρατών μελών, κάθε ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα να επικαλεστεί τους ορισμούς της οδηγίας για να θεμελιώσει ευθέως σε αυτούς αίτημα παροχής στοιχείων που δεν καλύπτονται από το προαναφερόμενο άρθρο 16 ν. 1599/1986. Με τον τρόπο αυτόν, το δικαίωμα προς πληροφόρηση, το οποίο είχε εισαχθεί στην εσωτερική νομοθεσία με το άρθρο αυτό, επεκτείνεται και στα παραπάνω στοιχεία για τα θέματα που αφορούν το περιβάλλον. Αν, λοιπόν, υποβληθεί από διοικούμενο αίτηση να λάβει γνώση τέτοιων στοιχείων, η Διοίκηση έχει την υποχρέωση να ικανοποιήσει το αίτημα υπό τους ειδικότερους όρους και με διαδικασία που προβλέπονται στις διατάξεις του παραπάνω άρθρου (16 ν. 1599/1986), οι οποίες έχουν ανάλογη εφαρμογή στην περίπτωση αυτή.».

Χαρακτηριστική περίπτωση απόρριψης αιτήματος για πρόσβαση σε περιβαλλοντική πληροφόρηση αποτελεί η άρνηση του Δημάρχου Κορινθίων να παραδώσει αντίτυπο μελέτης προς αναπαραγωγή αντιγράφων για σχεδιαζόμενο υπόγειο γκαράζ (ΣτΠ-υπόθεση 20328/2005). Η υπόθεση εξετάστηκε από το Συνήγορο του Πολίτη πριν από την ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της Οδηγίας 2003/4/EK στο ελληνικό δίκαιο, το Μάρτιο 2006. Στο ελληνικό δίκαιο, πέρα από το διεξοδικό πλέγμα των προβλέψεων της Οδηγίας 2003/4/EK, το δικαίωμα πρόσβασης σε διοικητικά έγγραφα ρυθμίζεται από το άρθρο 5 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. Ο Συνήγορος τότε τόνισε ότι στην Οδηγία, ως αναπτύσσουσα άμεση ενέργεια (effet direct) από 14-2-2005, ήδη προ της μεταφοράς της στην ελληνική έννομη τάξη, διαλαμβάνονται τα όρια, οι όροι, οι ορισμοί και ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος προσβασιμότητας, ηλεκτρονικής ή μη, στην οριζόμενη ως περιβαλλοντική πληροφορία. Σημειώνεται ότι η Οδηγία περιλαμβάνει την πρόβλεψη

εξαιρέσεων από το γενικό κανόνα δημοσιοποίησης των ως άνω πληροφοριών, μεταξύ των οποίων και την περίπτωση ύπαρξης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας (άρθρο 4 παρ. 2 εδ. ε'), ενώ προβλέπεται και η δυνατότητα επιβολής από τις δημόσιες αρχές εύλογων και ενίοτε προκαταβαλλομένων τελών για την παροχή περιβαλλοντικών πληροφοριών. Τα τέλη αυτά «δεν μπορούν να υπερβαίνουν το πραγματικό κόστος παραγωγής του υπό εξέταση υλικού» (προοίμιο, στοιχείο 18). Ο Συνήγορος του Πολίτη κατέληξε ότι, υπό τους όρους αυτούς, είναι δυνατή η προσβασιμότητα μελετών, όπως η προαναφερθείσα για υπόγειο χώρο στάθμευσης, αφού η ελάχιστη ρητή υποχρέωση διάδοσης περιβαλλοντικών πληροφοριών της κατηγορίας μελετών, κατ' άρθρο 7 της αυτής Οδηγίας, αφορά τις «μελέτες του αντίκτυπου στο περιβάλλον» (άρθρο 7 παρ. 2 εδ. ζ'), δηλαδή κατ' αρχήν αυτές που η τρέχουσα νομική και τεχνική ορολογία γνωρίζει ως μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Σύμφωνα δε με την Γνωμ 1/2005 Εισαγγελέως ΑΠ, η πρόσβαση στα διοικητικά έγγραφα καταλαμβάνει και κάθε έγγραφο του φακέλου, που χρησιμοποιήθηκε και λήφθηκε υπόψη για τη διαμόρφωση γνώμης ή κρίσης διοικητικού οργάνου.

Το δικαίωμα αυτό, σύμφωνα με το ισχύον εσωτερικό δίκαιο της χώρας, προβλέπει δύο τρόπους άσκησής του διαζευκτικά: είτε «α) με μελέτη του εγγράφου στο κατάστημα της υπηρεσίας, ή β) με χορήγηση αντιγράφου» (Ν. 2690/99, άρθρο 5 παρ. 4). Η κατά ταύτα υποχρέωση του Δημάρχου Κορινθίων να επιτρέψει την πρόσβαση στο συγκεκριμένο έγγραφο εξαντλείται νομίμως στην παρασχεθείσα δυνατότητα λήψης γνώσης του περιεχομένου της εν λόγω μελέτης στα γραφεία της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου.

Αναφορικά με τις λοιπές παραγράφους του άρθρου 5, σ' αυτές καταγράφονται τα μέτρα γενικής πληροφόρησης, όπως δημοσίευση εκθέσεων, νομοθετικών κειμένων, πολιτικών κλπ. Για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας αυτών των μέτρων ορίζεται ότι θα πρέπει να υπάρχουν ευπρόσιτες στο κοινό ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, κατάλογοι, μητρώα, φάκελοι.

Το άρθρο 5 παρ. 9 αποτέλεσε τη νομική βάση για τα Μέρη της Σύμβασης για την ανάπτυξη του Πρωτοκόλλου για το Μητρώο Έκλυσης και Μεταφοράς Ρύπων (PRTRs), δέσμευση που συμφωνήθηκε στην πρώτη συνάντηση των συμβαλλομένων μερών της Σύμβασης στη Λούκα της Ιταλίας, τον Οκτώβριο του 2002. Το Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε 7 μήνες αργότερα σε μια Έκτακτη Συνάντηση των Μερών στο Κίεβο. Παρουσιάστηκε ως το πρώτο

νομικά δεσμευτικό διεθνές μέσο καταγραφής ρύπων με στόχο τη διευκόλυνση της συμμετοχής του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων συμβάλλοντας παράλληλα στην πρόληψη και στον περιορισμό της ρύπανσης του περιβάλλοντος²²⁸. Η Ελλάδα δεν έχει ακόμη κυρώσει το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο²²⁹. Το Πρωτόκολλο έχει κυρωθεί από 38 Μέρη. Οι 37 είναι χώρες, η 38^η είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία επικύρωσε το Πρωτόκολλο στις 21 Φεβρουαρίου 2006.

Η παρ. 10 του ίδιου άρθρου θέτει όρια αναφέροντας ότι οι υποχρεώσεις του άρθρου 5 για τη συλλογή και διάδοση ορισμένων ειδών πληροφοριών δεν θίγουν το δικαίωμα των Μερών να απορρίπτουν αίτηση παροχής πληροφοριών βάσει ενός από τους λόγους άρνησης του άρθρου 4 παρ. 3 & 4. Βέβαια, υπάρχουν όρια εντός του ίδιου του άρθρου 4 ως προς τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούν να υποστηριχθούν αυτοί οι λόγοι άρνησης.

Επομένως, εάν υπάρχει επικείμενη απειλή για τη δημόσια υγεία ή το περιβάλλον, η δημόσια αρχή έχει καθήκον να διαδώσει αυτές τις πληροφορίες σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 εδ. (γ) και είναι απίθανο να μπορεί να αξιώσει εξαίρεση βάσει του άρθρου 4.

Έτσι, θέτοντας ως υπόθεση ότι υπάρχει διαρροή, ή επικείμενη απειλή διαρροής, σε πυρηνικό σταθμό, οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην υγεία του ανθρώπου υπερσχύουν έναντι οποιουδήποτε συμφέροντος δημόσιας ασφάλειας και απαιτείται η αποκάλυψη των πληροφοριών. Ωστόσο, εάν ένα άτομο ζητήσει πληροφορίες σχετικά με τις ρυθμίσεις ασφαλείας, που ισχύουν για να αποφευχθεί η πιθανότητα διαρροής σε πυρηνική εγκατάσταση στο μέλλον και η κυβέρνηση αρνείται να δώσει τις πληροφορίες για λόγους δημόσιας ασφάλειας σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 4 στοιχείο (β), η αξίωση του αιτούντος ενδέχεται να μην ικανοποιηθεί άμεσα. Εν ολίγοις, παρά τη διατύπωση του άρθρου 5 παρ. 10, η υποχρέωση διάδοσης ορισμένων πληροφοριών βάσει του άρθρου 5 ενδέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις να υπερσχύει των λόγων άρνησης του άρθρου 4, λαμβάνοντας υπόψη το κοινό συμφέρον που εξυπηρετείται από τη διάδοση της πληροφορίας. Στη διάταξη αυτή (άρθρο 4 παρ. 4 εδ. (δ)) εντάσσεται και η προστασία του

²²⁸ Βλ. και Κανονισμό ΕΚ 166/2006 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 18ης Ιανουαρίου 2006 για τη σύσταση ευρωπαϊκού μητρώου έκλυσης και μεταφοράς ρύπων και για την τροποποίηση των οδηγιών 91/689/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ) (ΕΕ L 33 της 4.2.2006, σ. 1).

²²⁹ <https://unece.org/environment-policy/public-participation/map-parties-prtrs>.

επιχειρηματικού απορρήτου από διάχυση εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών, που αναλύθηκε ανωτέρω.

4.3 ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ: Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΛΗΨΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

4.3.1 Η «ΤΥΡΑΝΝΙΑ» ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

Ιστορικά, η ιδέα της δημόσιας συμμετοχής ως δικαίωμα προέρχεται από τη μεταπολεμική παράδοση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, όπως αυτά τίθενται στην ομώνυμη Ευρωπαϊκή Σύμβαση της 4^{ης} Νοεμβρίου 1950. Γρήγορα γίνεται αντιληπτό ότι για την απόλυτη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι απαραίτητα κάποια συνοδευτικά αστικά και πολιτικά δικαιώματα. Αυτό εκδηλώθηκε με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (International Covenant on Civil and Political Rights), που επικυρώθηκε και υιοθετήθηκε το 1966. Αν και δεν επικεντρώνεται στα περιβαλλοντικά δικαιώματα, στο άρθρο 19 παρ. 2 γίνεται αναφορά στο δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες, και στο άρθρο 25 στο δικαίωμα συμμετοχής σε δημόσιες υποθέσεις άμεσα ή μέσω εκπροσώπησης²³⁰.

Η Σύμβαση της UNECE για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε διασυνοριακό πλαίσιο (Σύμβαση Espoo), που εγκρίθηκε στο Espoo της Φινλανδίας στις 25 Φεβρουαρίου 1991, ορίζει τη σχέση μεταξύ της συμμετοχής του κοινού και της εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Το άρθρο 2 παρ. 2 και 6, και το άρθρο 4 παρ. 2 απαιτούν την αξιολόγηση των προτεινόμενων δραστηριοτήτων με πιθανές σημαντικές διασυνοριακές περιβαλλοντικές επιπτώσεις με τη συμμετοχή του κοινού στις περιοχές, που ενδέχεται να επηρεαστούν²³¹. Οι ίδιες ιδέες πέρασαν στη συνέχεια στις αρχές του

---

²³⁰ Article 19: ... 2. Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice....

Article 25: Every citizen shall have the right and the opportunity, without any of the distinctions mentioned in article 2 and without unreasonable restrictions: (a) To take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives; ...

²³¹ Ν. 2540/1997 (ΦΕΚ 249Α), Κύρωση της Σύμβασης (Espoo) για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε διασυνοριακό πλαίσιο, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 4562/2018 (ΦΕΚ 168Α).

Άρθρο 2 § 2. Κάθε Μέρος λαμβάνει τα απαραίτητα νομικά, διοικητικά ή άλλα μέτρα για την εφαρμογή των διατάξεων της παρούσας Σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης, όσον αφορά στις προτεινόμενες δραστηριότητες που αναφέρονται στον

προοιμίου της Σύμβασης του Ααρχους.

Στη δημοσίευση των Ηνωμένων Εθνών «*Συμμετοχική διακυβέρνηση και αναπτυξιακοί στόχοι της χιλιετίας (MDG's)*», πραγματοποιείται μια βαθιά ανάλυση των επιχειρημάτων για τη συμμετοχή του κοινού και τη συμμετοχή των πολιτών, όπως η διαμόρφωση μιας πιο δίκαιης κοινωνίας, η βελτίωση της ποιότητας στη λήψη αποφάσεων, η συνέργεια της ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και της ενδυνάμωσης και της αποτελεσματικότερης λήψης αποφάσεων για τη διάπλαση μιας πιο συνεκτικής κοινωνίας. Ταυτόχρονα στην ίδια δημοσίευση εμπεριέχεται μια μορφή σκεπτικισμού στην ιδέα της δημόσιας συμμετοχής ως θεραπεία για μια πιο δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνία. Αναφέρεται ότι «*Ένα τεράστιο βάρος προσδοκίας τοποθετείται έτσι στους λεπτούς ώμους της συμμετοχής, το οποίο σχεδόν αναπόφευκτα έχει αρχίσει να παράγει μια αντίδραση, τόσο πολύ που κάποιοι έχουν αρχίσει να μιλούν για την «τυραννία» της συμμετοχής. Ωστόσο, παραμένει γεγονός ότι για όλο τον ενθουσιασμό που επιδεικνύεται για την υποστήριξή της, παραδείγματα πραγματικά αποτελεσματικής συμμετοχής από όλους τους ενδιαφερόμενους, ιδίως από τις περιθωριοποιημένες, κοινωνικά αποκλεισμένες και μειονεκτούσες ομάδες, εξακολουθούν να αποτελούν την εξαίρεση παρά τον κανόνα*»²³².

Θέτοντας ως πρότυπο την καλή διακυβέρνηση ενός κράτους, την ευημερία, το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και τα βασικά περιβαλλοντικά επιχειρήματα, η σημασία της συμμετοχής του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων έχει αναγνωριστεί ευρέως σε εθνικό και διεθνές πλαίσιο. Η παγκόσμια διάσταση αυτής της αναγνώρισης

κατάλογο του Παραρτήματος Ι και οι οποίες ενδέχεται να έχουν σημαντικές δυσμενείς διασυνοριακές επιπτώσεις, της καθιέρωσης μιας διαδικασίας εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η οποία θα επιτρέπει τη συμμετοχή του κοινού και την προετοιμασία του φακέλου εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όπως αυτός περιγράφεται στο Παράρτημα ΙΙ...

§ 6. Το Μέρος Προέλευσης παρέχει, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης, τη δυνατότητα στο κοινό των περιοχών που ενδεχομένως θα επηρεασθούν, να συμμετάσχουν στις σχετικές διαδικασίες εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων για τις προτεινόμενες δραστηριότητες και μεριμνά ώστε η δυνατότητα που παρέχεται στο κοινό του Θιγόμενου Μέρους, να είναι η ίδια με εκείνη που παρέχεται στο δικό του κοινό.

Άρθρο 4 § 2. Το Μέρος Προέλευσης, κοινοποιεί στο Θιγόμενο Μέρος, μέσω κοινού οργάνου, όπου αυτό υπάρχει και στο μέτρο που αρμόζει, το φάκελο εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, Τα Ενδιαφερόμενα Μέρη μεριμνούν για την αποστολή του φακέλου στις αρχές και στο κοινό του Θιγόμενου Μέρους, στις περιοχές που ενδέχεται να επηρεασθούν και για τη διαβίβαση των παρατηρήσεων στην αρμόδια αρχή του Μέρους Προέλευσης, είτε απευθείας στην εν λόγω αρχή, είτε όταν απαιτείται μέσω του Μέρους Προέλευσης, εντός εύλογης προθεσμίας πριν από τη λήψη οριστικής απόφασης σχετικά με την προτεινόμενη δραστηριότητα.

²³² Participatory Governance and the Millennium Development Goals (MDGs) Publication based on the Expert Group Meeting on Engaged Governance: Citizen Participation in the Implementation of the Developmental Goals including the Millennium Development Goals (MDGs) 1-2 November 2006 New York, United Nations New York, 2008. Βλ. και Cooke, B & Kothari, U, (eds.) 2001, Participation: The New Tyranny? London, Zed Books.

απεικονίζεται καλύτερα στη Διακήρυξη του Ρίο του 1992 για το περιβάλλον και την ανάπτυξη.

Αν και η Διακήρυξη του Ρίο δεν επέβαλε νομικές υποχρεώσεις στα κράτη, υπήρξε καθοριστική για την ανάπτυξη της εθνικής νομοθεσίας, καθώς και του διεθνούς δικαίου στο πεδίο της συμμετοχής του κοινού σε περιβαλλοντικά θέματα. Συγκεκριμένα, τα δικαιώματα συμμετοχής, που αναγνωρίζονται στη Διακήρυξη του Ρίο, πλαισίωσαν τις διαπραγματεύσεις της Σύμβασης της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη των Ηνωμένων Εθνών (ΟΕΕ/ΗΕ – UNECE) για την πρόσβαση στις πληροφορίες του 1998, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (Σύμβαση του Άαρχους). Η Σύμβαση ορίζει ελάχιστα πρότυπα για τη συμμετοχή του κοινού σε περιβαλλοντικά θέματα. Ακολουθεί την προσέγγιση της Διακήρυξης του Ρίο για την αντιμετώπιση καταστάσεων, όπου μέλη του κοινού διεκδικούν δικαιώματα - σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες ή τη συμμετοχή - έναντι της δημόσιας διοίκησης. Επιπλέον, από τον πλήρη τίτλο της Σύμβασης προκύπτει ότι η πρόσβαση σε πληροφορίες και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι ενσωματωμένα μέρη της δημόσιας συμμετοχής στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων.

Ενώ καθένας από τους τρεις πυλώνες της Σύμβασης του Άαρχους εξυπηρετεί τις αντίστοιχες λειτουργίες του και ξεχωριστούς σκοπούς, η πρόσβαση στις πληροφορίες και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι επίσης καθοριστικής σημασίας για την αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού γενικότερα.

Ο δεύτερος πυλώνας της Σύμβασης προσπαθεί να καταγράψει με απλό τρόπο την τυπική δομή λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων. Η δομή αυτή αποτελείται συνήθως από μια σειρά διαδοχικών αποφάσεων, που ενσωματώνονται σε διάφορα έγγραφα. Και συνήθως οι πιο στρατηγικές αποφάσεις λαμβάνονται κατά την προετοιμασία πολιτικών ή/και την υιοθέτηση κανονιστικών δεσμευτικών πράξεων.

Η συμμετοχή του κοινού συνεπάγεται τη συνέργεια των μελών του κοινού με τις δημόσιες αρχές για την επίτευξη του βέλτιστου αποτελέσματος στη λήψη αποφάσεων και στη χάραξη πολιτικής. Δεν υπάρχει καθορισμένος τρόπος για τη συμμετοχή του κοινού, αλλά απαιτείται τουλάχιστον αποτελεσματική ειδοποίηση, επαρκείς πληροφορίες, κατάλληλες διαδικασίες, που λαμβάνουν υπόψη το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού. Το

επίπεδο συμμετοχής του κοινού σε μια συγκεκριμένη διαδικασία εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του αναμενόμενου αποτελέσματος, του πεδίου εφαρμογής του, του ποιοι και πόσοι θα επηρεαστούν, εάν το αποτέλεσμα διευθετεί θέματα σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Επιπλέον, διαφορετικά άτομα ενδέχεται να έχουν διαφορετικό καθεστώς σε σχέση με τη συμμετοχή σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Όσοι επηρεάζονται περισσότερο από το αποτέλεσμα της λήψης αποφάσεων ή τη χάραξη πολιτικής θα πρέπει να έχουν περισσότερες πιθανότητες να επηρεάσουν το αποτέλεσμα. Εδώ έγκειται η διάκριση μεταξύ «κοινού» και «ενδιαφερόμενου κοινού», όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Η σημασία της πλήρους ενσωμάτωσης περιβαλλοντικών παραμέτρων στη λήψη αποφάσεων απαιτεί από τις δημόσιες αρχές να διαθέτουν ακριβείς, περιεκτικές και ενημερωμένες πληροφορίες. Το κοινό μπορεί να είναι μια σημαντική πηγή αυτών των πληροφοριών. Ευτυχώς, το κοινό έχει συχνά την επιθυμία να συμμετάσχει στη διαδικασία συλλογής πληροφοριών και συζήτησης επιλογών για τη λήψη αποφάσεων, πρωτίστως λόγω συμφέροντος, αλλά και λόγω της επιθυμίας του να προστατεύσει το περιβάλλον. Αυτό, όμως, απαιτεί μια ανοιχτή, τακτική και διαφανή διαδικασία στην οποία το κοινό μπορεί να έχει εμπιστοσύνη. Παρέχοντας ένα τέτοιο πλαίσιο στο οποίο το κοινό μπορεί να ασκήσει τα δικαιώματά του για πληροφόρηση, συνεργασία και συμμετοχή, τα Μέρη μπορούν να επιτύχουν ταυτόχρονα δύο στόχους - βελτίωση της ικανότητας των αρχών να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους και παροχή των απαραίτητων προϋποθέσεων για το κοινό να απολαμβάνει τα δικαιώματά του και να πληροί τις υποχρεώσεις του. Στην προσπάθεια αυτή σημαντικός είναι και ο ρόλος των περιβαλλοντικών οργανώσεων, οι οποίες μπορούν να ευαισθητοποιήσουν και να ενεργοποιήσουν το κοινό.

Είναι κατανοητό ότι οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις δραστηριοτήτων που υπάγονται στη Σύμβαση μπορεί να έχουν και διασυνοριακό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, το κοινό πρέπει να έχει τη δυνατότητα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων χωρίς διάκριση λόγω υπηκοότητας, ιθαγένειας ή τόπου διαμονής (άρθρο 3 παρ. 9). Ο όρος αυτός περιλαμβάνει το κοινό από τις πληγείσες χώρες, που ενδεχόμενα δεν είναι Μέρη στη Σύμβαση του Αρχού ή της Espoo. Επομένως, το νομικό πλαίσιο εφαρμογής της Σύμβασης ή η διαδικασία δημόσιας συμμετοχής δεν θα πρέπει να περιλαμβάνει κάποια διάκριση πραγματική ή νομική ενάντια στο κοινό από άλλες χώρες να συμμετέχει στη

λήψη αποφάσεων, που μπορεί να το επηρεάσει, στη χώρα προέλευσης που υπόκειται στη Σύμβαση.

Ο όρος «συμμετοχή του κοινού» δεν ορίζεται ρητά στη Σύμβαση. Το προοίμιο, ωστόσο, αναφέρει κάποιες από τις αξίες και σκέψεις σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Οι πιο θεμελιώδεις από αυτές είναι ο ρόλος της συμμετοχής και συνεργασίας του κοινού με άλλους, ώστε να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον (εδάφιο 7). Το προοίμιο μας θυμίζει επίσης ότι η δημόσια συμμετοχή βελτιώνει την ποιότητα και την εφαρμογή των αποφάσεων, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για περιβαλλοντικά ζητήματα, δίνει στο κοινό την ευκαιρία να εκφράσει τις ανησυχίες του και επιτρέπει στις δημόσιες αρχές να λαμβάνουν δεόντως υπόψη αυτές τις ανησυχίες. Η συμμετοχή του κοινού ενισχύει, επίσης, τη λογοδοσία και τη διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων και τη δημόσια στήριξη για αποφάσεις σχετικά με το περιβάλλον.

Αν και η δημόσια συμμετοχή ως έννοια και θεσμός προϋπήρχε πολύ πριν από τη Σύμβαση του Άαρχους, η ΕΕ -καθώς ήταν ο μοναδικός σημαντικός παίκτης στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων- θεώρησε την ισχύουσα εκείνη την περίοδο ευρωπαϊκή νομοθεσία ως σημείο αναφοράς. Και επειδή το κοινοτικό δίκαιο εκείνη την εποχή δεν προέβλεπε συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία οποιωνδήποτε στρατηγικών αποφάσεων, η αρχική θέση των περισσότερων κρατών μελών ήταν να περιορίσει το πεδίο εφαρμογής του δεύτερου πυλώνα μόνο στις αποφάσεις που αφορούν συγκεκριμένες δραστηριότητες, για τις οποίες δύο κοινοτικά νομοθετικά κείμενα (Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων - EIA και Ολοκληρωμένη Πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης - IPPC) απαιτούσαν ήδη τη συμμετοχή του κοινού ως υποχρεωτικό στοιχείο των σχετικών διαδικασιών. Τελικά, οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε ένα κάπως ανομοιογενές πλαίσιο -όπως το χαρακτηρίζουν κάποιοι μελετητές- στο οποίο η Σύμβαση καλύπτει τη δημόσια συμμετοχή στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων μέσω τεσσάρων χωριστών νομικών καθεστώτων, που εμπεριέχονται σε τρία άρθρα και χωρίς να προσπαθεί να ορίσει την έννοια *λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων* και να παρεμβαίνει στη φύση του, απλώς με την εισαγωγή διαδικαστικών απαιτήσεων που σχετίζονται με τη δημόσια συμμετοχή²³³.

---

²³³ Βλ. άρθρο Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts[†], Europa Law Publishing, 2011, p. 93.

Έτσι, οι διατάξεις για τη δημόσια συμμετοχή στο πλαίσιο της Σύμβασης χωρίζονται σε τρία μέρη, ανάλογα με τα είδη διαδικασιών που καλύπτουν. Το άρθρο 6 καλύπτει τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων για ειδικές δραστηριότητες με δυνητικά σημαντική επίδραση στο περιβάλλον, για παράδειγμα, αποφάσεις για προτεινόμενη χωροθέτηση, κατασκευή και λειτουργία ορισμένων τύπων εγκαταστάσεων, συχνά πάνω από ένα ορισμένο μέγεθος, καθώς και άλλες δραστηριότητες για τις οποίες απαιτείται μια διαδικασία ΕΠΕ συμπεριλαμβανομένης δημόσιας συμμετοχής, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία. Όλες οι διατάξεις του άρθρου 6 εισάγουν δεσμευτική υποχρέωση, εκτός της διάταξης της παραγράφου 5, που απλά ενθαρρύνει τους μελλοντικούς αιτούντες να προβαίνουν σε επαφές με το ενδιαφερόμενο κοινό πριν υποβάλλουν αίτηση για άδεια. Επίσης, το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 6 παρ. 1(β) θέτει υπό συζήτηση το ζήτημα της δεσμευτικής υποχρέωσης, καθώς η εφαρμογή της εξαρτάται από τον καθορισμό της προτεινόμενης δραστηριότητας, την υποκειμενικότητα και το επίπεδο ευχέρειας του κάθε Μέρους. Το άρθρο 7 καλύπτει τη συμμετοχή του κοινού στην ανάπτυξη σχεδίων, προγραμμάτων και πολιτικών σχετικά με το περιβάλλον, τα οποία περιλαμβάνουν τομεακά ή σχέδια χρήσης γης, περιβαλλοντικά σχέδια δράσης και περιβαλλοντικές πολιτικές σε όλα τα επίπεδα. Όσον αφορά στην προπαρασκευή πολιτικών στο τελευταίο εδάφιο του άρθρου, παρόλο που η διάταξη εισάγει υποχρέωση, αυτή προσομοιάζει με *soft law* υποχρέωση, καθώς *κάθε Μέρος καταβάλλει προσπάθειες και μόνο στον ενδεδειγμένο βαθμό*. Το άρθρο 8 καλύπτει τη συμμετοχή του κοινού στην εκπόνηση από τις δημόσιες αρχές εκτελεστικών κανονισμών ή/και νομικώς δεσμευτικών κανονιστικών πράξεων γενικής εφαρμογής. Αν και η υποχρέωση που εισάγει η συγκεκριμένη διάταξη μοιάζει αρκετά με εκείνη που αφορά στις πολιτικές, το κείμενο εδώ είναι πιο επεξεργασμένο.

Η δημόσια συμμετοχή ενισχύει την ποιότητα και την αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον. Η συμμετοχή του κοινού πρέπει να θεωρείται από όλα τα μέρη ως προϋπόθεση αποτελεσματικής δράσης και ευκαιρία για πραγματική επιρροή, όχι απλώς τυπική διαδικαστική απαίτηση²³⁴. Στόχος είναι να εξασφαλιστεί η πιο

---

²³⁴ Βλ. European Ombudsman, “Debate on EU future should not be an exercise in ‘citizen-washing’”, EEB, Citizenwashing: what it is and how to spot it, <https://meta.eeb.org/2022/07/13/citizenwashing-what-it-is-and-how-to-spot-it/>.

ολοκληρωμένη, ευρεία, ενεργή και προσιτή δημόσια συμμετοχή σε πρώιμο στάδιο της λήψης αποφάσεων.

Το σύστημα της δημόσιας συμμετοχής, όπως είναι δομημένο στη Σύμβαση, συμπληρώνεται και πλαισιώνεται από τις διατάξεις του άρθρου 9 της Σύμβασης αναφορικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Κατά τη διεξαγωγή μιας διαδικασίας δημόσιας συμμετοχής του κοινού, οι δημόσιες αρχές οφείλουν να επιδεικνύουν:

α. Σαφήνεια σκοπού. Τόσο οι αρμόδιες δημόσιες αρχές όσο και το κοινό πρέπει να κατανοήσουν το στόχο της διαδικασίας

β. Επαρκή χρονοδιαγράμματα για όλα τα στάδια της διαδικασίας συμμετοχής του κοινού, συμπεριλαμβανομένης της λήψης δεόντως υπόψη των αποτελεσμάτων της συμμετοχής του κοινού

γ. Δημόσια δέσμευση για τη χρήση της διαδικασίας στον καθορισμό των ενεργειών τους.

Επιπλέον, στο βαθμό που είναι εφικτό, κατά τη διεξαγωγή διαδικασίας δημόσιας συμμετοχής, οι δημόσιες αρχές οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και τις ικανότητες του ενδιαφερόμενου κοινού, ώστε να μπορούν να συμμετέχουν αποτελεσματικά στη διαδικασία, να επιδεικνύουν υπευθυνότητα και να διαθέτουν επαρκή χρηματοδότηση και προσωπικό.

Σύμφωνα με την απαίτηση της Σύμβασης, το κοινό θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να καταθέτει τα σχόλια του, τα οποία θα λαμβάνονται δεόντως υπόψη σε ένα πρώιμο στάδιο λήψης αποφάσεων, όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές, για το εάν η προτεινόμενη δραστηριότητα δεν πρέπει να προχωρήσει (η λεγόμενη μηδενική επιλογή – zero option). Η «μηδενική επιλογή» σημαίνει επιλογή μη προώθησης της προτεινόμενης δραστηριότητας, σχεδίου ή προγράμματος, με οποιαδήποτε από τις εναλλακτικές του. Αυτή η σύσταση έχει ιδιαίτερη σημασία εάν η προτεινόμενη δραστηριότητα αφορά πχ. μια τεχνολογία που δεν είχε εφαρμοστεί προηγουμένως στη χώρα και η οποία θεωρείται ότι είναι υψηλού κινδύνου και / ή να έχει άγνωστη πιθανή περιβαλλοντική επίπτωση. Η ευκαιρία για το κοινό να συμβάλλει στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το αν θα ξεκινήσει η χρήση μιας τέτοιας τεχνολογίας, δεν θα πρέπει να παρέχεται μόνο σε ένα στάδιο, όπου

δεν υπάρχει ρεαλιστική δυνατότητα να προχωρήσει. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης έκρινε ότι «...ένα βασικό ζήτημα είναι εάν το κοινό είχε την ευκαιρία να συμμετάσχει στη λήψη αποφάσεων σχετικά με αυτές τις τεχνολογικές επιλογές σε ένα ή άλλο στάδιο στη συνολική διαδικασία, και πριν οι επιτόπιες συνθήκες εξαλείψουν αποτελεσματικά εναλλακτικές επιλογές. Εάν η μόνη ευκαιρία για το κοινό να συμβάλλει στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τις τεχνολογικές επιλογές, που υπόκεινται στις απαιτήσεις δημόσιας συμμετοχής του άρθρου 6, βρίσκεται σε στάδιο όπου δεν υπάρχει ρεαλιστική δυνατότητα να γίνουν αποδεκτές ορισμένες τεχνολογικές επιλογές, τότε αυτό δεν θα ήταν συμβατό με τη Σύμβαση...»²³⁵.

Τέλος, είναι προφανές ότι τα μέλη του κοινού έχουν πολύ περισσότερη δύναμη επιρροής, όταν προασπίζονται ίδια συγκεκριμένα συμφέροντα σχετικά με ζητήματα που αφορούν άμεσα τη ζωή τους και την ευημερία τους, ενώ σταδιακά αποδυναμώνονται όσο τα ζητήματα αυτά γίνονται πιο αφηρημένα και γενικά. Όπως παρατηρούν οι μελετητές²³⁶, υπάρχει μια παραδοξότητα στο γεγονός ότι ενώ η προέλευση της ίδιας της έννοιας της δημόσιας συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων σχετίζεται με τη δημιουργία κανόνων (American rule-making), ο δεύτερος πυλώνας της Σύμβασης είναι πολύ πιο επικεντρωμένος στις αποφάσεις για συγκεκριμένες δραστηριότητες παρά σε στρατηγικές αποφάσεις. Έτσι, στην πράξη, η Σύμβαση ακολουθεί στενότερα την ευρωπαϊκή παράδοση της χορήγησης ευρείας πληροφόρησης και συμμετοχής στο κοινό κατά τη διάρκεια διαδικασιών αδειοδότησης, η οποία πηγάζει από την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, παρά την αμερικανική έννοια της ανοιχτής διακυβέρνησης.

---

²³⁵ ACCC / C / 2006/16 (Ένωση Κοινότητας Kazokiskas - Λιθουανία) σχετικά με τη λήψη αποφάσεων για τη δημιουργία χώρου υγειονομικής ταφής στο Kazokiskas, ECE/MP.PP/2008/5/Add.6 4 April 2008, παρ. 74.

²³⁶ Schoukens, H., 2015. Access to Justice in Environmental Cases after the Rulings of the Court of Justice of 13 January 2015: Kafka Revisited? *Utrecht Journal of International and European Law*, 31(81).

4.3.2 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΛΗΨΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ (ΑΡΘΡΟ 6)

Η δημόσια συμμετοχή, όπως διαμορφώνεται στη Σύμβαση του Άαρχους, επικεντρώνεται σε τυπικές προϋποθέσεις, στην πραγματικότητα πολύ παρόμοιες με εκείνες που μπορεί να βρεθούν σε κάθε διαδικασία: έγκαιρη δράση, κοινοποίηση, δημοσίευση, πρόσβαση σε σχετικές πληροφορίες, δυνατότητα υποβολής σχολίων εγγράφως ή κατά την ακρόαση, υποχρέωση να ληφθούν υπόψη τα σχόλια και αιτιολογημένη δημόσια διαθέσιμη απόφαση. Ο Jerzy Jendroska²³⁷ υποστηρίζει ότι το όλο σχήμα παραπέμπει σε μια παραδοσιακή προσέγγιση και ότι σε γενικές γραμμές, θα ήταν υπερβολική η ερμηνεία ότι η Σύμβαση καθοδηγείται από ένα σαφές όραμα για τη συμμετοχή του κοινού και ότι παρέχει ένα συνεκτικό και ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο που αντικατοπτρίζει οποιαδήποτε συγκεκριμένη θεωρία της συμμετοχής του κοινού²³⁸. Επισημαίνει ότι το σχήμα αυτό είναι αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων στο οποίο ήρθαν αντιμέτωπες διαφορετικές οπτικές και προσδοκίες και, επομένως, το τελικό προϊόν αντανακλά κάποιους συμβιβασμούς. Οι διατάξεις της Σύμβασης οφείλουν να ανταποκρίνονται σε διαφορετικά νομικά συστήματα παρέχοντας ένα ορισμένο ελάχιστο νομικό έδαφος για τη συμμετοχή ανεξάρτητα από το μοντέλο συμμετοχής, που κυριαρχεί σε κάθε δεδομένη χώρα. Ανεξαρτήτως του μοντέλου, οι διατάξεις της Σύμβασης παρέχουν ένα σημείο αναφοράς βάσει του οποίου μπορεί να αξιολογηθεί στην πράξη ολόκληρο το πλαίσιο ή συγκεκριμένες περιπτώσεις λειτουργίας του. Επιπλέον, η Σύμβαση προσφέρει μια διαδικασία συμμόρφωσης για την έναρξη μιας τέτοιας αξιολόγησης και έναν ειδικό φορέα, την Επιτροπή Συμμόρφωσης, που έχει συσταθεί για το σκοπό αυτό.

Σε πρώτη ανάγνωση, φαίνεται ότι το άρθρο 6 αναφέρεται απλώς στη συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες ΕΠΕ. Ωστόσο, η ΕΠΕ δεν είναι από μόνη της διαδικασία αδειοδότησης. Είναι ένα εργαλείο για τη λήψη αποφάσεων. Ο όρος ΕΠΕ έχει συσχετιστεί με μια πρότυπη μορφή διαδικασίας για την εκτίμηση των πιθανών περιβαλλοντικών

²³⁷ Δικηγόρος, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Οπολε (Πολωνία) και στη Νομική Σχολή της Ρίγα (Λετονία), Μέλος της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους, συγγραφέας.

²³⁸ Βλ. άρθρο Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts[†], Europa Law Publishing, 2011, p. 93.

επιπτώσεων στο πλαίσιο της σχετικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε μια προτεινόμενη δραστηριότητα. Η Σύμβαση αναφέρει ρητά τις διαδικασίες ΕΠΕ στο άρθρο 6, παράγραφος 2 (ε). Ενώ ο όρος ΕΠΕ χρησιμοποιείται στη Σύμβαση, η ουσία έγκειται στο αν η ίδια η λήψη αποφάσεων μπορεί να έχει δυνητικά σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Η διαδικασία ΕΠΕ συνδέεται συνήθως στενά με αποφάσεις που καθορίζουν εάν μια προτεινόμενη δραστηριότητα μπορεί να προχωρήσει ή όχι και, ως εκ τούτου, μπορεί να θεωρηθεί μέρος της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Θεωρητικά, μια ΕΠΕ μπορεί να αποκαλύψει την πιθανότητα αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων από ένα προτεινόμενο έργο και η απόφαση να καταλήγει στη συνέχιση του έργου. Μπορεί, όμως, να συμβαίνει και το αντίθετο και η ΕΠΕ να μη διαπιστώνει το ενδεχόμενο περιβαλλοντικών επιπτώσεων και, παρόλα ταύτα, η απόφαση να μην προχωρήσει. Δεδομένου ότι η διαδικασία ΕΠΕ συνεπάγεται συχνά την πιο λεπτομερή εξέταση των περιβαλλοντικών συνεπειών από τη συνέχιση μιας προτεινόμενης δραστηριότητας, τα ευρήματα της διαδικασίας ΕΠΕ συχνά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ίδια την απόφαση. Ακόμη και αν η Σύμβαση δεν θεσπίζει ένα καθεστώς ΕΠΕ, το άρθρο 6 καθιερώνει ένα είδος εξέτασης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, στο πλαίσιο της οποίας λαμβάνει χώρα η λήψη αποφάσεων σχετικά με αυτές. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στη Σύμβαση υπονοείται ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού στα περιβαλλοντικά θέματα (άρθρο 6 παρ. 8).

Αναφορικά με το άρθρο 6 της Σύμβασης του Άαρχους θα πρέπει να είναι προφανές ότι η διάταξη καλύπτει όχι μόνο τις διαδικασίες σχετικές με ΕΠΕ, αλλά και κάθε άλλη διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης, δεδομένου ότι η οδηγία IPPC έχει επίσημα αναγνωριστεί ότι υπηρετεί το σκοπό αυτό. Η περιβαλλοντική εκτίμηση είτε με τη μορφή της ΕΠΕ είτε με αυτή της ΣΠΕ (Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση) δύναται να παίζει έναν σημαντικό ρόλο διευκολύνοντας την αποτελεσματικότητα της δημόσιας συμμετοχής λαμβάνοντας τις αποφάσεις αδειοδότησης υπό το άρθρο 6 της Σύμβασης ή τις αποφάσεις για σχέδια και προγράμματα υπό το άρθρο 7 της Σύμβασης²³⁹.

---

²³⁹ Βλ. άρθρο Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts[†], Europa Law Publishing, 2011, p. 100.

Η δημόσια συμμετοχή ταυτίζεται συχνά με τη διαδικασία περιβαλλοντικής εκτίμησης, εκ του γεγονότος ότι εάν δεν υπάρχει περιβαλλοντική μελέτη, το κοινό δε δύναται να έχει πρόσβαση σε εκθέσεις και άλλα έγγραφα που αξιολογούν τους περιβαλλοντικούς κινδύνους και, επομένως, να αναπτύξει και να εκφράσει τη δική του θέση επί του ζητήματος. Όμως, το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης του Άαρχους είναι διαφορετικό και μάλλον ευρύτερο από το πεδίο εφαρμογής της περιβαλλοντικής εκτίμησης. Στην υπόθεση ACCC/C/24 (Ισπανία) της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους, ο αιτών υποστήριζε ότι «...η έγκαιρη και αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων στην Ισπανία μπορεί να συμβεί μόνο μέσω της νομοθεσίας ΕΠΕ, λόγω των διαθέσιμων διαδικασιών και επειδή εάν δεν γίνει περιβαλλοντική μελέτη, το κοινό δεν μπορεί να έχει πρόσβαση σε εκθέσεις και άλλα έγγραφα αξιολόγησης των κινδύνων για το περιβάλλον και την υγεία, οι οποίοι θα επέτρεπαν στο κοινό να αναπτύξει και να εκφράσει τη δική του επιστημονική γνώμη για το θέμα»²⁴⁰.

Ωστόσο, η Σύμβαση του Άαρχους δεν καθιστά την περιβαλλοντική εκτίμηση υποχρεωτικό μέρος της διαδικασίας δημόσιας συμμετοχής ούτε ρυθμίζει καταστάσεις όταν η εκτίμηση απαιτείται. Απλά, σύμφωνα με την παράγραφο 20 του Παραρτήματος I²⁴¹, προκύπτει εξ αντιδιαστολής ότι όπου απαιτείται δημόσια συμμετοχή σε περιβαλλοντική εκτίμηση, αυτή θα πρέπει να διεξαχθεί σύμφωνα με τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της Σύμβασης. Η δημόσια συμμετοχή είναι, λοιπόν, υποχρεωτική για την περιβαλλοντική εκτίμηση, ενώ η περιβαλλοντική εκτίμηση δεν αποτελεί απαραίτητα μέρος της δημόσιας συμμετοχής, όπως αυτή ορίζεται από τη Σύμβαση του Άαρχους, καθώς η τελευταία καλύπτει ευρύτερο πεδίο. Στο πλαίσιο αυτό, η ακρίβεια, η αμεροληψία και η νομιμότητα των αποφάσεων ελέγχου δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως υποκείμενα στις απαιτήσεις της Σύμβασης. Ειδικότερα, οι αποφάσεις που δεν απαιτούν περιβαλλοντική εκτίμηση, ακόμη και αν λαμβάνονται κατά παράβαση της ισχύουσας εθνικής ή διεθνούς νομοθεσίας που σχετίζεται με την περιβαλλοντική εκτίμηση, από αυτό το γεγονός και μόνο δεν θα πρέπει να θεωρούνται ότι δεν συμμορφώνονται με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Στην υπόθεση ACCC/C/16 Λιθουανία της Επιτροπής Συμμόρφωσης σχετικά με τους ισχυρισμούς των

---

²⁴⁰ ACCC/C/2008/24 (Ισπανία) ECE/MP.PP/C.1/2009/8/Add.1 8 February 2011, παρ. 35.

²⁴¹ «20. Οποιαδήποτε δραστηριότητα δεν καλύπτεται από τις παραγράφους 1–19, για την οποία προβλέπεται συμμετοχή του κοινού βάσει διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία».

αιτούντων για έλλειψη ορισμένων πληροφοριών αναφορικά με τη λήψη αποφάσεων (όπως αναφέρεται στο άρθρο 6 παρ. 6), η Επιτροπή δεν θεώρησε ότι είναι σε θέση να αναλύσει την ακρίβεια των δεδομένων, που αποτελούν τη βάση για τις εν λόγω αποφάσεις. Η Σύμβαση, ενώ απαιτεί να καταστούν προσβάσιμες οι κύριες εναλλακτικές λύσεις που μελετά ο αιτών, δεν ορίζει ποιες εναλλακτικές πρέπει να μελετηθούν. Επομένως, ο ρόλος της Επιτροπής είναι να ανακαλύψει εάν τα δεδομένα που ήταν διαθέσιμα για τις αρχές που έλαβαν την απόφαση ήταν προσιτά στο κοινό και όχι να ελέγξουν εάν τα διαθέσιμα δεδομένα ήταν ακριβή²⁴².

4.3.2.1 Ειδικές Δραστηριότητες

Η Σύμβαση δεν καθορίζει την έννοια της απόφασης για ειδικές δραστηριότητες. Το άρθρο 6 ορίζει ορισμένες προϋποθέσεις για τη συμμετοχή του κοινού κατά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με ειδικές δραστηριότητες. Ένας κατάλογος ορισμένων από τις ειδικές δραστηριότητες που καλύπτονται από το άρθρο 6 παρατίθεται στο παράρτημα I της Σύμβασης. Το άρθρο 6 εφαρμόζεται καταρχάς στις αποφάσεις σχετικές με την έγκριση τέτοιων προτεινόμενων δραστηριοτήτων - με άλλα λόγια, αποφάσεις που επιτρέπουν την προώθηση συγκεκριμένου προτεινόμενου έργου, δραστηριότητας ή δράσης. Το εδάφιο (β) ορίζει την υποχρέωση των μερών να εφαρμόζουν το άρθρο 6 σε άλλες δραστηριότητες που δεν περιλαμβάνονται στο παράρτημα I, αλλά που μπορεί να έχουν σημαντική επίδραση στο περιβάλλον.

Το άρθρο 6 μπορεί να εφαρμοστεί, για παράδειγμα, στις αποφάσεις χωροταξικού σχεδιασμού, στις άδειες εγκατάστασης, κατασκευής και λειτουργίας, συμπεριλαμβανομένων των δευτερογενών αποφάσεων, όπως εκείνων που αφορούν την ασφάλεια και τις εκπομπές. Άλλα παραδείγματα περιλαμβάνουν άδειες για νερό ή άλλη χρήση φυσικών πόρων, καθώς και άδειες για την απόρριψη ρύπων στο νερό, τον αέρα ή το έδαφος.

Τα εδάφια (α) και (β) από κοινού καθιερώνουν ένα κριτήριο για τον προσδιορισμό του

---

²⁴² ACCC/C/2006/16 *Λιθουανία*, ECE/MP.PP/2008/5/Add.6 4 April 2008, παρ. 79.

κατά πόσον οι αποφάσεις σχετικά με ορισμένες προτεινόμενες δραστηριότητες πρέπει να υπόκεινται στο άρθρο 6. Το κριτήριο αναφέρεται γενικότερα σε δραστηριότητες με δυνητικά σημαντική επίπτωση στο περιβάλλον. Το τελευταίο είναι προφανές μόνο στην περίπτωση του άρθρου 6 παρ. 1(β). Αναφορικά με το εδάφιο (α) και στις δραστηριότητες που απαριθμούνται στο παράρτημα I της Σύμβασης, σημειώνεται ότι το συγκεκριμένο παράρτημα βασίζεται στο Παράρτημα I της Σύμβασης Espoo και στα παραρτήματα των Οδηγιών ΕΠΕ και IPPC, που ρυθμίζουν όλες τις δραστηριότητες, που θεωρείται ότι έχουν σημαντική επίπτωση στο περιβάλλον. Επομένως, μπορεί κανείς να περιγράψει γενικά ότι το άρθρο 6 εφαρμόζεται σε δραστηριότητες, που μπορεί να έχουν σημαντική επίδραση στο περιβάλλον. Όσον αφορά στη νομική φύση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 6 της Σύμβασης διαπιστώνεται η δεσμευτικότητα αυτών (shall στο αγγλικό κείμενο), εκτός από την παράγραφο 5 του άρθρου, όπου η έκφραση «θα πρέπει» (should) χρησιμοποιείται για να ενθαρρύνει τους μελλοντικούς αιτούντες να έρχονται σε επαφή με το ενδιαφερόμενο κοινό πριν την υποβολή αίτησης για άδεια. Βέβαια, η δεσμευτική υποχρέωση του άρθρου τίθεται υπό ερώτημα και στην παράγραφο 1 (β), στο μέτρο που η εφαρμογή της εξαρτάται από το εύρος της διακριτικής ευχέρειας που θα επιδείξει κάθε κράτος μέλος.

Η Σύμβαση χρησιμοποιεί τον όρο «προτεινόμενες δραστηριότητες». Αν και δεν ορίζεται στη Σύμβαση, ο όρος «προτεινόμενη δραστηριότητα» χρησιμοποιείται στη Σύμβαση Espoo, που την ορίζει ως «κάθε δραστηριότητα ή κάθε σημαντική μεταβολή μιας δραστηριότητας, η οποία υπόκειται σε απόφαση της αρμόδιας αρχής, σύμφωνα με κάθε εφαρμοζόμενη εθνική διαδικασία»²⁴³. Ο όρος είναι αρκετά ευρύς, ώστε να καλύπτει τόσο τον όρο «έργο» στην οδηγία ΕΠΕ όσο και τον όρο «εγκατάσταση», που χρησιμοποιείται από την οδηγία για τις βιομηχανικές εκπομπές.

Ενώ το εδάφιο (α) αναφέρεται σε "αποφάσεις για το κατά πόσον θα επιτρέψουν" προτεινόμενες δραστηριότητες, το εδάφιο (β) αναφέρεται σε "αποφάσεις για" προτεινόμενες δραστηριότητες. Αυτή η διαφορά αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι οι δραστηριότητες που απαριθμούνται στο παράρτημα I, λόγω της αναγνωρισμένης περιβαλλοντικής τους σημασίας, αναμένεται να αποτελέσουν αντικείμενο περίπλοκων

---

²⁴³ Σύμβαση Espoo, ν. 2540/97, ΦΕΚ 249^Α, όπως τροποποιήθηκε από το ν. 4562/18, ΦΕΚ 168^Α, άρθρο 1 παρ. (ε).

διαδικασιών αδειοδότησης, ενώ τα είδη δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στο εδάφιο (β) ενδέχεται να μην υπόκεινται πάντα σε πλήρως αναπτυγμένες διαδικασίες αδειοδότησης. Επιπλέον, η ευελιξία στο εδάφιο (β) επιτρέπει στο άρθρο 6 να εφαρμόζεται σε πρόσθετες μορφές λήψης αποφάσεων, εφόσον διαπιστωθεί η περιβαλλοντική τους σημασία.

Το εδάφιο (γ) του άρθρου 6 παρ. 1 αναφέρει ότι όταν ένα μέρος θεωρεί ότι η εφαρμογή του άρθρου 6 σε προτεινόμενες δραστηριότητες, που εξυπηρετούν εθνικούς αμυντικούς σκοπούς θα είχε δυσμενή επίπτωση σε αυτούς τους σκοπούς, το Μέρος μπορεί να αποφασίσει να μην το εφαρμόσει. Η φράση *«κατά περίπτωση, εάν προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο»* είναι προβληματική, καθώς μπορεί να θεωρηθεί ότι σε περίπτωση που το εθνικό δίκαιο είναι σιωπηλό, τέτοιες αποφάσεις δεν θα μπορούσαν να ληφθούν κατά περίπτωση, καθώς οι αποφάσεις αυτές θα έπρεπε πιθανώς να ληφθούν σύμφωνα με σαφή κριτήρια, τα οποία πρέπει να περιλαμβάνονται στο νόμο, δηλαδή σε ένα διαφανές και σαφές πλαίσιο εφαρμογής της Σύμβασης. Η ελληνική μετάφραση έχει θέσει ένα κόμμα μεταξύ των φράσεων *«κατά περίπτωση»* και *«εάν προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο»*, το οποίο δεν υπάρχει στο αγγλικό κείμενο. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ότι οι δύο φράσεις είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη και, επομένως, διαμορφώνεται ένας διπλός έλεγχος προτού το κράτος αποφασίσει να μην εφαρμόσει το άρθρο 6 σε κάποια περίπτωση. Πρώτα ότι θα πρέπει να βρεθεί η νομική βάση σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και δεύτερο ότι δεν θα γίνεται ομαδική αντιμετώπιση, αλλά το ζήτημα θα εξετάζεται κάθε φορά ανά περίπτωση.

4.3.2.2 Ενημέρωση του ενδιαφερόμενου κοινού

Το άρθρο 6 στην παράγραφο 2 θεσπίζει ελάχιστα πρότυπα, ώστε το ενδιαφερόμενο κοινό να ενημερώνεται για τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες και να συμμετέχει αποτελεσματικά στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 5, *«το ενδιαφερόμενο κοινό»* είναι το κοινό που επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεαστεί από τη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον, ή έχει συμφέρον από αυτές. Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 9, κανένα άτομο δεν πρέπει να αποκλειστεί από το κοινό για λόγους υπηκοότητας, κατοικίας, ιθαγένειας ή τόπου διαμονής. Άτομα που δεν είναι πολίτες έχουν επομένως δικαιώματα και συμφέροντα, σύμφωνα με τη Σύμβαση. Έτσι, σε περιπτώσεις όπου η

περιοχή που ενδέχεται να επηρεαστεί από μια προτεινόμενη δραστηριότητα είναι πέραν των εθνικών συνόρων (διασυνοριακό ενδιαφέρον), μέλη του κοινού στη γειτονική χώρα θα είναι μέλη του «ενδιαφερόμενου κοινού» για τους σκοπούς του άρθρου 6.

Το άρθρο 6 παρ. 2 προβλέπει δύο μεθόδους ενημέρωσης του κοινού - δημόσια ειδοποίηση και ατομική ειδοποίηση. *Δημόσια ειδοποίηση* σημαίνει τη διάδοση πληροφοριών σε όσο το δυνατόν περισσότερα μέλη του κοινού, κάνοντας χρήση των κανονικών μέσων για γενική και ευρεία μετάδοση πληροφοριών. Τα μέσα δημόσιας ειδοποίησης μπορεί να περιλαμβάνουν δημοσίευση σε εφημερίδα ή άλλα γενικά διαθέσιμα έντυπα μέσα, διάδοση μέσω μέσων μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο), με ηλεκτρονικά μέσα ή δημοσίευση ειδοποιήσεων σε περιοχές με έντονη κίνηση ή μέρη που επισκέπτονται οι τοπικοί πληθυσμοί (π.χ. λεωφορείο σταθμοί, εκκλησίες, καταστήματα κ.λπ.).

Η *ατομική ειδοποίηση* - δηλαδή, η διάδοση πληροφοριών σε συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων μεμονωμένα – γίνεται, όταν οι συνθήκες το επιβάλλουν. Η ατομική ειδοποίηση είναι ιδιαίτερα σημαντική, όταν τα μεμονωμένα συμφέροντα ενδέχεται να επηρεαστούν από την απόφαση. Η ατομική ειδοποίηση είναι, επίσης, ιδιαίτερα σημαντική για ΜΚΟ που δεν βρίσκονται κοντά στην προτεινόμενη δραστηριότητα, αλλά πληρούν τις απαιτήσεις του «ενδιαφερόμενου κοινού» σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 5. Οι όροι «*κατάλληλο, έγκαιρο και αποτελεσματικό τρόπο*» ενισχύει ακόμη περισσότερο την υποχρέωση ειδοποίησης. Επίσης, ο όρος «*σχετικές (relevant) πληροφορίες*», που χρησιμοποιείται στην παρ. 2 (iv) του ίδιου άρθρου, σε αντιδιαστολή με τις περιβαλλοντικές πληροφορίες, ανταποκρίνεται στον όρο του άρθρου 6 παρ. 6 που αναφέρεται «σε όλες τις πληροφορίες σχετικά με τη λήψη αποφάσεων».

4.3.2.3 Εύλογα χρονοδιαγράμματα

Το άρθρο 6 παρ. 3 της Σύμβασης απαιτεί «*Οι διαδικασίες συμμετοχής του κοινού περιλαμβάνουν εύλογα χρονοδιαγράμματα για τις διάφορες φάσεις, προσφέροντας επαρκή χρόνο για την ενημέρωση του κοινού, σύμφωνα με την ανωτέρω παράγραφο 2, και για την προπαρασκευή και πραγματική συμμετοχή του κοινού κατά τη λήψη των περιβαλλοντικών*

αποφάσεων». Η παρ. 3 του άρθρου 6 θέτει το ζήτημα των *εύλογων χρονοδιαγραμμάτων* για τη συμμετοχή του κοινού. Η Σύμβαση απαιτεί τη θέσπιση χρονικών πλαισίων, που θα επιτρέπουν στο κοινό επαρκή χρόνο να ενημερώνεται για τις συγκεκριμένες πληροφορίες, που απαιτούνται βάσει της παραγράφου 2, ώστε να συμμετάσχει αποτελεσματικά. Επιπλέον, αυτή η διάταξη αναφέρεται συγκεκριμένα σε ένα άλλο ζήτημα κατά τον καθορισμό εύλογων χρονικών πλαισίων: στην ανάγκη να δοθεί στο κοινό επαρκής χρόνος για να προετοιμαστεί για τη συμμετοχή του στη λήψη αποφάσεων. Αναφέρεται επίσης στις «διαφορετικές φάσεις».

Λαμβάνοντας υπόψη τη λογική της ανάγκης για εύλογα χρονικά πλαίσια (δίνοντας πληροφορίες, επιτρέποντας στο κοινό να προετοιμαστεί και να συμμετάσχει αποτελεσματικά), η αναφορά στις «φάσεις» θα πρέπει να σχετίζεται άμεσα με αυτές τις φάσεις των διαδικασιών συμμετοχής του κοινού. Έτσι, κάθε φάση κατά τη διάρκεια μιας διαδικασίας συμμετοχής του κοινού πρέπει να περιλαμβάνει εύλογα χρονικά πλαίσια, λαμβάνοντας υπόψη τις θεμελιώδεις απαιτήσεις της δημόσιας συμμετοχής. Αν και δεν αναφέρονται συγκεκριμένα στη Σύμβαση, εύλογα χρονοδιαγράμματα μπορεί επίσης να ωφελήσουν τις δημόσιες αρχές, παρέχοντας επαρκή χρόνο για τη διαχείριση της διαδικασίας συμμετοχής του κοινού και την επεξεργασία των πληροφοριών που παρέχονται από το κοινό.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα χρονικά πλαίσια συνήθως έχουν ήδη καθοριστεί στη νομοθεσία, αν είναι εύλογα ή όχι σε κάθε δεδομένη περίπτωση μπορεί να εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Το πρώτο και πιο προφανές είναι ο αριθμός των ημερών, που έχουν καθοριστεί για τη συμμετοχή του κοινού. Ένα άλλο σημαντικό σημείο είναι η αρχική ημέρα, από την οποία πρέπει να υπολογιστεί το χρονικό πλαίσιο συμμετοχής του κοινού. Σε πολλές χώρες θεωρείται ότι ξεκινά αμέσως μετά τη δημόσια ειδοποίηση. Ωστόσο, συχνά η εθνική νομοθεσία μπορεί να απαιτεί πολλές διαφορετικές μορφές κοινοποίησης και, για πρακτικούς λόγους, ενδέχεται να μην είναι δυνατή η διάθεση αυτών των διαφορετικών μορφών ειδοποίησης ταυτόχρονα. Η ορθή πρακτική θα ήταν η καταμέτρηση του χρονικού πλαισίου από την ημερομηνία δημοσίευσης της τελευταίας ειδοποίησης, που απαιτείται βάσει της εθνικής νομοθεσίας.

Ένα άλλο ζήτημα είναι η εποχή του χρόνου, που πραγματοποιείται η συμμετοχή του κοινού. Υπάρχουν ορισμένες περιόδους στη δημόσια ζωή που παραδοσιακά θεωρούνται αργίες και δεν αναμένεται να συμβούν πολλά. Για παράδειγμα, οι ημέρες των μεγάλων θρησκευτικών εορτών για κάθε χώρα, εθνικές ημέρες και η κύρια περίοδος θερινών διακοπών. Στο πλαίσιο της διαβούλευσης της Εθνικής Έκθεσης Εφαρμογής της Σύμβασης του Άρχους στην Ελλάδα τόσο του 2016 όσο και του 2020, ο Συνήγορος του Πολίτη είχε επισημάνει τη συνεχή παραβίαση του κανόνα της διαβούλευσης τριών βδομάδων και της διαβούλευσης δύο φάσεων ή την ταύτιση της περιόδου διαβούλευσης με τον κύριο μήνα διακοπών τον Αύγουστο ή τη διαβούλευση εν μέσω πανδημίας του τελευταίου σημαντικού περιβαλλοντικού νόμου 4685/2020 την άνοιξη του 2020²⁴⁴.

Η ίδια αξίωση εφαρμόζεται και σε σχέδια και προγράμματα, καθώς το άρθρο 7 αναφέρει ξεκάθαρα την εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης. Και το άρθρο 8 περιλαμβάνει μια ανάλογη διάταξη με τη μορφή σύστασης κάνοντας λόγο για *επαρκή χρονοδιαγράμματα* αντί για *εύλογα*.

Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης, η απαίτηση για την ύπαρξη εύλογων χρονοδιαγραμμάτων δηλώνει ότι το κοινό θα πρέπει να έχει επαρκή χρόνο, ώστε να εξοικειωθεί με το φάκελο της δραστηριότητας (έγγραφα, άδειες, εγκρίσεις κλπ.) και να υποβάλλει τυχόν σχόλια, παρατηρήσεις κλπ. λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων τη φύση, την πολυπλοκότητα, το μέγεθος της προτεινόμενης δραστηριότητας. Ένα χρονοδιάγραμμα μπορεί να θεωρηθεί εύλογο για ένα απλό έργο ή σχέδιο με τοπικές μόνο επιπτώσεις, ενώ την ίδια στιγμή το συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα δεν εκτιμάται ως εύλογο για ένα μεγαλύτερο και πολύπλοκο σχέδιο. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, τα χρονοδιαγράμματα είναι καθορισμένα και δεν προσαρμόζονται σε ad hoc βάση. Όμως, υπάρχει πάντα η δυνατότητα προσαρμογής, η οποία εξαρτάται από συγκεκριμένους παράγοντες, όπως είναι ο αριθμός των ημερών που προβλέπεται για τη δημόσια συμμετοχή ή ο καθορισμός της πρώτης μέρας έναρξης του χρονοδιαγράμματος (βλ. ανωτέρω ανάλυση άρθρου 6).

---

²⁴⁴ Συνήγορος του Πολίτη, ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Θεμελιώδες δικαίωμα η πρόσβαση στην πληροφόρηση και στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, 01/11/2016.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση ACCC/2007/22 (Γαλλία), που διερευνήθηκε από την Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Αρχού. Η Επιτροπή κατέληξε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 της Σύμβασης δεχόμενη ότι η περίοδος έξι εβδομάδων, που δόθηκε στο κοινό για να εξετάσει τα έγγραφα και να προετοιμαστεί για τη δημόσια έρευνα (*enquête publique*) (άρθρο 6 παρ. 6) και η πρόβλεψη σαράντα πέντε ημερών για τη δημόσια συμμετοχή και την υποβολή σχολίων από το κοινό (άρθρο 6 παρ. 7) ικανοποιεί τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 3 και 4 της Σύμβασης²⁴⁵. Στην υπόθεση αυτή, η ιδιαιτερότητα δεν είναι μόνο ο αριθμός των ημερών που προβλέπεται για τη δημόσια συμμετοχή, αλλά ότι εν προκειμένω κατά τη γαλλική προσέγγιση δεν υπάρχει απλά μόνο επαρκές χρονοδιάγραμμα, αλλά και σαφής ένδειξη συγκεκριμένης περιόδου για τον έλεγχο των εγγράφων και διαφορετική για το σχολιασμό. Η Σύμβαση δεν απαιτεί ρητά μια τέτοια διαφοροποίηση, αλλά φαίνεται να αρμόζει με το πνεύμα της Σύμβασης. Στις περισσότερες χώρες, το χρονικό πλαίσιο για το σχολιασμό συμπεριλαμβάνει και το χρονικό πλαίσιο για τον έλεγχο της σχετικής τεκμηρίωσης.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης διαπίστωσε ότι η Ισπανία δεν συμμορφώθηκε με το άρθρο 6 παρ. 3 της Σύμβασης, καθώς θεώρησε ότι «...μια περίοδος 20 ημερών για την προετοιμασία και τη συμμετοχή του κοινού δεν μπορεί να θεωρηθεί λογική, ιδίως εάν η περίοδος αυτή περιλαμβάνει ημέρες γενικής γιορτής στη χώρα....σημειώνει ότι η αρχική πρόταση υποβλήθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2005 και ότι το χρονικό διάστημα μεταξύ αυτής της αρχικής πρότασης και της δημόσιας ανακοίνωσης στις 22 Δεκεμβρίου 2005 ήταν 10 ημέρες, υποδεικνύοντας ότι η αρχή βιάστηκε να ορίσει την αρχή της περιόδου σχολιασμού. Αυτό μπορεί πράγματι να δώσει λόγο να υποψιαστεί ότι η ταχεία ειδοποίηση δεν ήταν μια διαδικασία ρουτίνας...»²⁴⁶. Η υπόθεση αφορούσε ένα αρχείο από περισσότερες από 1.000 σελίδες και με πολλά σχέδια που σχετίζονταν με την κατασκευή 23 κτιρίων που περιέχουν 1.390 διαμερίσματα, για το οποίο το κοινό είχε χρονικό διάστημα 20 ημερών για να υποβάλει σχόλια!

Τέλος, τα εύλογα χρονοδιαγράμματα πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη την αλληλεπίδραση μεταξύ του άρθρου 6 και άλλων τμημάτων της Σύμβασης. Για παράδειγμα, μετά την ειδοποίηση, ένα μέλος του κοινού μπορεί να επιθυμεί να ζητήσει πληροφορίες

²⁴⁵ ACCC/2007/22 (Γαλλία), ECE/MP.PP/C.1/2009/4/Add.1, 8/02/201, παρ. 42-44.

²⁴⁶ ACCC/C/2008/24 (Ισπανία), ECE/MP.PP/C.1/2009/8/Add.1 8 February 2011, παρ. 92.

σύμφωνα με το άρθρο 4, προκειμένου να προετοιμάσει σχόλια ή να συμμετάσχει σε ακρόαση. Τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να ενσωματώσουν την ευελιξία στο σύστημα για να διασφαλίσουν, για παράδειγμα, ότι η αναμονή μιας αίτησης για ικανοποίηση εντός των προθεσμιών που ορίζονται στο άρθρο 4 δεν υπονομεύει την ικανότητα του κοινού να συμμετέχει στη διαδικασία συμμετοχής του κοινού.

Χαρακτηριστική υπόθεση που διερεύνησε ο Συνήγορος του Πολίτη είναι η άρνηση χορήγησης σειράς μελετών από τη Διεύθυνση Αντιπλημμυρικών & Εγγειοβελτιωτικών Έργων του Υπουργείου Υποδομών, Μεταφορών & Δικτύων σε Σύλλογο για την προστασία των ρεμάτων. Οι μελέτες αποτελούσαν μέρος του φακέλου της Μελέτης διευθέτησης - οριοθέτησης ρέματος Ραφήνας. Ο Σύλλογος είχε ήδη λάβει ηλεκτρονικό αντίγραφο της σχετικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) από τη διεύθυνση Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης του ΥΠΕΝ. Καθώς το αρμόδιο Υπουργείο Περιβάλλοντος αρνιόταν να χορηγήσει στο Σύλλογο το σύνολο των αιτηθέντων στοιχείων και τις αντίστοιχες μελέτες, ώστε να έχει πλήρη εικόνα του φακέλου, ο Σύλλογος υπέβαλε αναφορά στον Συνήγορο του Πολίτη. Η Αρχή επεσήμανε στην αρμόδια υπηρεσία ότι το δικαίωμα στο περιβάλλον έχει και συμμετοχικό χαρακτήρα, που θεμελιώνει το δικαίωμα στην πληροφόρηση, καθώς και τη συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον τους. Μετά την παρέμβαση του Συνηγόρου, το Υπουργείο χορήγησε το σύνολο των εγγράφων.

4.3.2.4 Πρώιμη συμμετοχή του κοινού, όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές

Τις τελευταίες δεκαετίες, η έννοια και η πρακτική της συμμετοχικής δημοκρατίας έχει αποκτήσει αυξανόμενη υποστήριξη και αναγνώριση ως βασικό χαρακτηριστικό της χρηστής διακυβέρνησης. Η συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων θεωρείται ευρέως ότι βελτιώνει την ποιότητα των αποφάσεων που προκύπτουν και ενισχύει την αξιοπιστία της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και των αποτελεσμάτων της.

Η Σύμβαση του Άρχους παρέχει δημόσια δικαιώματα και επιβάλλει στα Μέρη και στις δημόσιες αρχές τους υποχρεώσεις σχετικά με την πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων και την

πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικές υποθέσεις. Επικεντρώνεται στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του κοινού και των δημόσιων αρχών και υποστηρίζει την ανάπτυξη μιας ανοιχτής διοικητικής νοοτροπίας. Αυτό συμβάλλει στην κυβερνητική λογοδοσία, διαφάνεια και αποτελεσματικότητα²⁴⁷.

Ο κύριος στόχος της συμμετοχής του κοινού είναι να ενθαρρύνει το κοινό να έχει ουσιαστική συμβολή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η συμμετοχή του κοινού παρέχει μια δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των φορέων λήψης αποφάσεων και του κοινού. Αυτή η επικοινωνία μπορεί να είναι ένα σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης για τις ανησυχίες του κοινού, ένα μέσο δια του οποίου μπορούν να παρέχονται ακριβείς και έγκαιρες πληροφορίες συμβάλλοντας στη βιώσιμη λήψη αποφάσεων. Όμως, τα συγκεκριμένα οφέλη ισχύουν, όταν η συμμετοχή του κοινού είναι μια αμφίδρομη διαδικασία - όπου τόσο ο φορέας όσο και το κοινό μπορούν να μάθουν και να επωφεληθούν. Η αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού επιτρέπει την αναγνώριση της προστιθέμενης αξίας του κοινού και την ενσωμάτωσή της σε αποφάσεις, που τελικά το επηρεάζουν.

Το άρθρο 6 παρ. 4 της Σύμβασης ορίζει την «...*πρώιμη συμμετοχή του κοινού, όταν είναι ανοικτές όλες οι επιλογές και μπορεί να λάβει χώρα πραγματική συμμετοχή του κοινού*». Αυτή η απαίτηση εφαρμόζεται και στο άρθρο 7, καθώς γίνεται αναφορά στην εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 4. Το άρθρο 8 περιλαμβάνει μια ανάλογη διάταξη, μάλλον με τη μορφή σύστασης και χρησιμοποιώντας διαφορετική διατύπωση «*κάθε Μέρος προσπαθεί να προωθήσει πραγματική συμμετοχή του κοινού σε ενδεδειγμένο στάδιο, και ενώ είναι ακόμη ανοικτές οι επιλογές...*». Η παράγραφος 4 απαιτεί από τα Μέρη να παρέχουν στο κοινό *πρώιμη* συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ενώ η παράγραφος 3 με τα εύλογα χρονοδιαγράμματα αναφέρεται στο ρυθμό, η παράγραφος 4 αφορά στην έναρξη της διαδικασίας. *Πρώιμη* ("Early") σημαίνει όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές και μπορεί να πραγματοποιηθεί αποτελεσματική δημόσια συμμετοχή. Αυτό δεν εμποδίζει μια δημόσια αρχή να λάβει θέση ή να καθορίσει προκαταρκτική γνώμη σχετικά με μια πιθανή απόφαση για την προτεινόμενη δραστηριότητα. Όπως διευκρινίζει ο Οδηγός Εφαρμογής

---

²⁴⁷ THE ROLE OF THE AARHUS CONVENTION IN PROMOTING GOOD GOVERNANCE AND HUMAN RIGHTS Submission by the UNECE Aarhus Convention Secretariat provided as input to the report being prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights pursuant to resolution 19/20 "The role of good governance in the promotion and protection of human rights", September 2012.

της Σύμβασης²⁴⁸, η δημόσια αρχή πρέπει να βρίσκεται ακόμη στο στάδιο της συλλογής και της επεξεργασίας πληροφοριών και πρέπει να είναι ανοιχτή να πειστεί από τα μέλη του κοινού να αλλάξει τη θέση ή τη γνώμη της. Η λήψη μέτρων που ενδέχεται να έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση του εύρους των διαθέσιμων επιλογών ενδέχεται να παραβιάζει το άρθρο 6, παρόλο που δεν έχει ληφθεί τυπικά καμία απόφαση. Έτσι, η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης έκρινε στην υπόθεση ACCC/C/2008/24 (Ισπανία) μεταξύ άλλων ότι «...Πρέπει να καθιερωθούν σαφείς απαιτήσεις ώστε το κοινό να ενημερώνεται για διαδικασίες λήψης αποφάσεων με κατάλληλο, έγκαιρο και αποτελεσματικό τρόπο, συμπεριλαμβανομένης της ενημέρωσης των δημόσιων αρχών ότι η σύναψη συμφωνιών σχετικών με τη Σύμβαση που θα αποκλείσουν επιλογές χωρίς να προβλέπουν συμμετοχή του κοινού ενδέχεται να βρίσκονται σε σύγκρουση με το άρθρο 6 της Σύμβασης...»²⁴⁹.

Μετά από αναφορά μιας αλβανικής ΜΚΟ, η Επιτροπή Συμμόρφωσης εξέτασε την υπόθεση ACCC/C/2006/16 (Αλβανία). Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της αιτούσης, το ενδιαφερόμενο Μέρος δεν είχε ενημερώσει σωστά και έγκαιρα το κοινό και δεν είχε ζητήσει τη γνώμη του ενδιαφερόμενου κοινού για τη λήψη απόφασης σχετικά με τον σχεδιασμό ενός βιομηχανικού πάρκου που περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, αγωγούς πετρελαίου και φυσικού αερίου, εγκαταστάσεις για αποθήκευση πετρελαίου, τρεις θερμοηλεκτρικούς σταθμούς και διυλιστήριο κοντά στη λιμνοθάλασσα της Νάρτα, σε μια τοποθεσία 560 εκταρίων μέσα σε προστατευόμενο Εθνικό Πάρκο. Επίσης, ισχυρίστηκε ότι το Μέρος παρέλειψε να προβεί στην κατάλληλη πρόβλεψη για συμμετοχή του κοινού σύμφωνα με το άρθρο 7 της Σύμβασης. Η Επιτροπή έκρινε ότι «... ακόμη και αν θα δοθούν μεταγενέστερες ευκαιρίες συμμετοχής του κοινού σε σχέση με αποφάσεις για συγκεκριμένες δραστηριότητες στο βιομηχανικό και ενεργειακό πάρκο, η απαίτηση να δοθεί στο κοινό η ευκαιρία να συμμετάσχει σε πρώιμο στάδιο όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές δεν ικανοποιήθηκε σε αυτήν την περίπτωση. Λόγω της έλλειψης επαρκών ευκαιριών για συμμετοχή του κοινού, δεν υπήρξε πραγματική δυνατότητα να ληφθεί υπόψη το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού στην απόφαση....»²⁵⁰.

---

²⁴⁸ UNECE, The Aarhus Convention An Implementation Guide, second edition 2014, σελ. 144.

²⁴⁹ ACCC/C/2008/24 (Ισπανία), ECE/MP.PP/C.1/2009/8/Add.1 8 February 2011, παρ. 119.

²⁵⁰ ACCC/C/2006/16 (Αλβανία), ECE/MP.PP/C.1/2007/4/Add.1 31 July 2007, παρ. 74. Βλέπε και ACCC/C/2014/104 (Ολλανδία), ECE/MP.PP/C.1/2019/3, παρ. 88 «...Η Επιτροπή διαπιστώνει ότι, με το να μην έχει σε κανένα στάδιο προβλεφθεί για το κοινό συμμετοχή, πληρώντας τις προϋποθέσεις του άρθρου 6, όπου όλες οι επιλογές ήταν ανοιχτές, όσον αφορά για τον καθορισμό της ημερομηνίας λήξης της 31ης Δεκεμβρίου 2033 για τη λειτουργία της πυρηνικής ενέργειας

Ανάλογη είναι η περίπτωση διαμεσολάβησης του Συνηγόρου του Πολίτη που προαναφέρθηκε, κατά την οποία Σύλλογος Προστασίας Περιβάλλοντος διαμαρτυρόταν για την άρνηση χορήγησης αντιγράφου της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης Χωρικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΝ, σε χρόνο προγενέστερο της έναρξης διαβούλευσης, που αφορά Περιοχή Οργανωμένης Ανάπτυξης Υδατοκαλλιέργειών²⁵¹. Το ενδιαφερόμενο κοινό πρέπει να έχει τη δυνατότητα ενημέρωσης και συμμετοχής σε πρώιμο στάδιο, όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές, άλλως δεν του δίνεται η δυνατότητα να συμμετάσχει ουσιαστικά στην απόφαση.

Η λήψη αποφάσεων για μεγάλες δραστηριότητες μπορεί να περιλαμβάνει διάφορα στάδια και παράλληλες διαδικασίες. Η αποτελεσματικότητα της συμμετοχής του κοινού σε μια συγκεκριμένη διαδικασία λήψης αποφάσεων μπορεί να εξαρτάται όχι μόνο από την αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού σε ένα στάδιο της λήψης αποφάσεων, αλλά και από τη συμμετοχή του κοινού, που λαμβάνει χώρα περισσότερες από μία φορές. Στη σύνθετη λήψη αποφάσεων, η συμμετοχή του κοινού, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, πρέπει να λαμβάνει χώρα σε κάθε στάδιο, όπου μια απόφαση μιας δημόσιας αρχής μπορεί ενδεχομένως να έχει σημαντική επίδραση στο περιβάλλον. Ιδιαίτερα κατά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τις δραστηριότητες που απαριθμούνται στο παράρτημα Ι, όπου μπορεί να απαιτείται ένα σύμπλεγμα αδειών για σύνθετες δραστηριότητες, κάθε άδεια που έχει σχέση με την περιβαλλοντική σημασία της προτεινόμενης δραστηριότητας πρέπει να καλύπτεται από τη Σύμβαση.

Επειδή στις περισσότερες χώρες κάθε λήψη απόφασης σχετικά με το περιβάλλον αποτελείται από μια σειρά από διαδοχικές αποφάσεις διαφορετικής νομικής φύσης, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί εάν η απαίτηση πρώιμης συμμετοχής του κοινού αναφέρεται στο σύνολο της λήψης απόφασης ή σε καθεμιά ξεχωριστά καθιστώντας διαφορετικά στάδια στη λήψη ή και τα δυο μαζί. Δηλαδή, εάν η υποχρέωση απαιτεί σε κάθε στάδιο της λήψης απόφασης όλες οι επιλογές να είναι ανοιχτές. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της

Borsssele Plant, το ενδιαφερόμενο μέρος δεν συμμορφώθηκε με το άρθρο 6 παρ. 4, σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 10 της Σύμβασης σχετικά με την τροποποίηση της άδειας της 18ης Μαρτίου 2013...». Η υπόθεση αφορούσε την παράλειψη του ενδιαφερόμενου μέρους να προβλέψει τη συμμετοχή του κοινού στον βαθμό που απαιτείται από το άρθρο 6 πριν από την απόφασή του να παρατείνει την περίοδο λειτουργίας του πυρηνικού σταθμού Borsssele έως τις 31 Δεκεμβρίου 2033.

²⁵¹ Βλ. Ετήσια έκθεση ΣτΠ 2006, σελ. 140 επ.

Σύμβασης του Άρχους αντιμετώπισε το θέμα σε διάφορες υποθέσεις, όπως στην υπόθεση ACCC/C/2008/16 σχετικά με χώρο υγειονομικής ταφής στο χωριό Kazokiskes στο δήμο Elektrenai Vilnius (Λιθουανία)²⁵². Ο αιτών ισχυριζόταν ότι οι λιθουανικές αρχές δεν συμμορφώθηκαν με τις διατάξεις του άρθρου 6 της Σύμβασης σχετικά με τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τον καθορισμό του χώρου υγειονομικής ταφής. Ισχυριζόταν, επιπλέον, ότι δεν είχε την ευκαιρία να αμφισβητήσει την απόφαση για τη δημιουργία του χώρου υγειονομικής ταφής, ιδίως λόγω του γεγονότος ότι δεν είχε λάβει τις σχετικές αποφάσεις. Η Επιτροπή αναφέρει ότι «...Η απαίτηση για «έγκαιρη συμμετοχή του κοινού όταν είναι ανοιχτές όλες οι επιλογές» πρέπει πρώτα να εξεταστεί μέσα σε μια έννοια κλιμακωτής λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με την οποία σε κάθε στάδιο λήψης αποφάσεων ορισμένες επιλογές συζητούνται και επιλέγονται με τη συμμετοχή του κοινού και κάθε διαδοχικό στάδιο λήψης αποφάσεων εξετάζει μόνο τα ζητήματα εντός της επιλογής που έχει ήδη επιλεγεί στο προηγούμενο στάδιο. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες μιας δεδομένης χώρας και το αντικείμενο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, κάθε συμβαλλόμενο Μέρος έχει συγκεκριμένη διακριτική ευχέρεια ως προς το ποιο εύρος επιλογών θα συζητηθεί σε κάθε στάδιο της λήψης αποφάσεων. Τέτοια στάδια μπορεί να περιλαμβάνουν διάφορες διαδοχικές στρατηγικές αποφάσεις σύμφωνα με το άρθρο 7 της Σύμβασης (πολιτικές, σχέδια και προγράμματα) και διάφορες μεμονωμένες αποφάσεις βάσει του άρθρου 6 της Σύμβασης που επιτρέπουν τις βασικές παραμέτρους και τη θέση μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας, τον τεχνικό σχεδιασμό της και, τέλος, τις τεχνολογικές της λεπτομέρειες σχετικά με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά πρότυπα. Σε κάθε τέτοια διαδικασία, όπου απαιτείται συμμετοχή του κοινού, θα πρέπει να παρέχεται νωρίς η δυνατότητα, όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές και μπορεί να πραγματοποιηθεί αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού...». Επομένως, η Επιτροπή έκανε σαφές ότι η απαίτηση για πρόωπη συμμετοχή του κοινού δεν εφαρμόζεται μόνο στο σύνολο της αλυσίδας λήψης αποφάσεων, αλλά και σε καθεμιά από αυτές ξεχωριστά, «Ένα γενικό συμπέρασμα από αυτές τις εκτιμήσεις είναι ότι υπάρχει ανάγκη για σαφή και διαφανή αλληλουχία των αδειών λήψης αποφάσεων, έτσι ώστε να είναι σαφές στο κοινό τι αποφασίζεται και ποιες επιλογές εξετάζονται σε κάθε στάδιο»²⁵³.

---

²⁵² ACCC/C/2006/16, Association Kazokiskes Community (Λιθουανία), ECE/MP.PP/2008/5/Add.6 4 April 2008, παρ. 71.

²⁵³ Ibid, παρ. 76.

Αυτό σημαίνει ότι κατά την εφαρμογή της διαδικασίας ΕΠΕ (Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων) θα πρέπει να απαιτείται υποχρεωτική δημόσια συμμετοχή τόσο στη φάση επιλογής της δραστηριότητας με ενδεχόμενες επιπτώσεις στο περιβάλλον (screening) όσο και στη φάση προσδιορισμού του πεδίου εφαρμογής (scoring).

Σύμφωνα με τη μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2009 σχετικά με την έκθεση για την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα της οδηγίας ΕΠΕ²⁵⁴, παρά την αυξανόμενη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, δεν υπάρχει ακόμη τυπική πρακτική σε ολόκληρη την ΕΕ, καθώς δεν υπάρχει κοινό σημείο αναφοράς για την έναρξη της διαβούλευσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα σχετικά με το αν είναι υποχρεωτική η δημόσια συμμετοχή και στις δύο φάσεις της διαδικασίας (screening – scoring)²⁵⁵. Στην πράξη σχεδόν τα μισά ευρωπαϊκά κράτη μέλη έχουν επιλέξει το scoring ως τη φάση της διαδικασίας, όπου εισάγουν υποχρεωτική δημόσια συμμετοχή. Άλλα πάλι θεώρησαν χρήσιμο να θέσουν ως υποχρέωση τη δημόσια συμμετοχή στη φάση του screening²⁵⁶. Όμως, ούτε η οδηγία ΕΠΕ ή η οδηγία ΣΜΠΕ απαιτούν τη δημόσια συμμετοχή ως υποχρεωτική κατά τη φάση του scoring, πόσο μάλλον του screening. Καθώς και οι δύο οδηγίες περιλαμβάνουν διατάξεις, που απαιτούν πρόωμη συμμετοχή του κοινού, μπορεί να υποθέσει κανείς ότι οι συντάκτες των οδηγιών θεώρησαν ότι αυτή η απαίτηση -σε σχέση με τη διαθεσιμότητα επιλογών- σχετίζεται με την ουσία των εν λόγω αποφάσεων και καθόλου με τις επιλογές σχετικά με την ίδια τη διαδικασία αξιολόγησης. Κατ' άλλους²⁵⁷, αυτή η αποτυχία να συμπεριληφθεί το κοινό στη διαδικασία ΕΠΕ από την αρχή του έργου είναι αποτυχία του καθεστώτος ΕΠΕ όσον αφορά στις αρχές του Άαρχους.

Στην Ελλάδα, η νομοθεσία δεν προβλέπει διαφορετική διαδικασία δημόσιας συμμετοχής για καθεμιά από τις δύο προαναφερθείσες φάσεις, ακολουθείται μόνο μια πριν την ολοκλήρωση της συνολικής εκτίμησης. Στην οριοθέτηση του πεδίου (scoring) κατά την

---

²⁵⁴ European Commission, DG ENV Study concerning the report on the application and effectiveness of the EIA Directive Final report June 2009.

²⁵⁵ 1^η φάση screening: αξιολόγηση, επιλογή για το εάν απαιτείται ΕΠΕ για ένα έργο, 2^η φάση scoring: οριοθέτηση πεδίου/έκτασης/πληροφοριών που καλύπτει η ΕΠΕ.

²⁵⁶ Βλ. άρθρο Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts[†], Europa Law Publishing, 2011, p. 93

²⁵⁷ Alison Hough (Barrister-at-Law, Athlone Institute of Technology, Ireland), The Public Participation Principle: Effective Implementation of Aarhus Participation Rights by the European Union Legal Framework, ENVIRONMENTAL LIABILITY – LAW, POLICY AND PRACTICE PUBLISHED BY LAWTEXT PUBLISHING LIMITED, 2017-1.

οποία προσδιορίζονται οι πιθανές επιπτώσεις ενός έργου ή μιας δραστηριότητας, με ταυτόχρονη αναζήτηση σε νομοθετικά προαπαιτούμενα και διεθνείς συμβάσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, εισάγεται η συνεργασία ειδικών και η δημόσια διαβούλευση.

Για την Ελλάδα, χαρακτηριστικό παράδειγμα ορθής πρώιμης δημόσιας συμμετοχής (άρθρα 7 & 6 παρ. 4) αποτελεί η διαδικασία διαβούλευσης που πραγματοποίησε το Υπουργείο Περιβάλλοντος για το σχέδιο διαχείρισης των υδάτινων περιοχών λεκάνης απορροής ποταμών της Ελλάδας στο πλαίσιο της Οδηγίας 2000/60/ΕΕ για τη διαχείριση των υδάτων (Προεδρικό Διάταγμα 51/2007²⁵⁸). Αυτή η διαδικασία δεν ήταν μόνο τυπικά σωστή, αλλά ήταν και ουσιαστικά επιτυχής.

Το άρθρο 15 του προεδρικού διατάγματος 51/2007 παρέχει μια περιγραφή της διαδικασίας συμμετοχής του κοινού.

Σε αυτήν την περίπτωση, κατά τη διαδικασία διαβούλευσης, οργανώθηκαν πολλές ενημερωτικές δραστηριότητες (συνέδρια, σεμινάρια, δημοσιεύσεις, ερωτηματολόγια) και μέσω του Διαδικτύου, οι ενδιαφερόμενοι και οι ενεργοί πολίτες κλήθηκαν να συμμετάσχουν στη συζήτηση για θέματα όπως:

- Η ποιότητα και η ποσότητα των υδάτινων πόρων (ποτάμια - λίμνες, υπόγεια και παράκτια ύδατα), σήμερα και στο μέλλον, και οι πιέσεις πάνω τους,
- Διαθεσιμότητα υδάτινων πόρων, ξηρασίας και λειψυδρίας στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής,
- Προγραμματισμός κατανάλωσης και χρήσεων νερού και προγράμματα μέτρων για την προστασία των υδάτινων πόρων,
- Οικονομική ανάλυση της χρήσης νερού.

Φορείς λήψης αποφάσεων που έχουν αρμοδιότητα στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τη διαχείριση των υδάτων, εμπειρογνώμονες ή ειδικοί, επιστήμονες, σύμβουλοι που

---

²⁵⁸ Προεδρικό Διάταγμα 51/2007 - ΦΕΚ 54/Α/8-3-2007 Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για την ολοκληρωμένη προστασία και διαχείριση των υδάτων σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ «για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων» του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000.

εκπροσωπούν εκπαιδευτικά ιδρύματα, ΜΚΟ ή οργανισμοί του ευρύτερου δημόσιου τομέα, χρήστες νερού - καταναλωτές, αγρότες ή ενεργούς πολίτες, εκπρόσωποι της βιομηχανίας, των επιχειρήσεων και το ευρύτερο κοινό που χρησιμοποιεί υπηρεσίες νερού, οι εθνικοί και τοπικοί διαχειριστές κλήθηκαν και κλήθηκαν να υποβάλλουν τα σχόλια τους.

Το Υπουργείο κάλεσε όλους τους ενδιαφερόμενους σε δημόσιο και διαφανή διάλογο μέσω διαδικτυακού ιστότοπου. Θα μπορούσαν να σχολιάσουν, να ελέγξουν τα ήδη καταχωρημένα σχόλια και να στείλουν όλες τις απόψεις τους και να υποστηρίξουν αυτά τα κείμενα προβολών. Διοργάνωσαν εργαστήρια και σεμινάρια για ενημέρωση και συζήτηση σε κάθε υδάτινη περιοχή της χώρας, ανοιχτά σε όλους τους ενδιαφερόμενους και στο ευρύ κοινό.

Η αξιολόγηση των διαβουλεύσεων δημοσιεύτηκε στον σχετικό ιστότοπο και μελετήθηκαν σχόλια, απόψεις, υλικό των ερωτηματολογίων και όλων των συναντήσεων προκειμένου να βρεθεί μια κοινή λογική και να εγκριθούν αναλόγως.

Μετά από αυτήν την εμπειρία, το Υπουργείο δημιούργησε μια στρατηγική που εμπλέκει νωρίς το κοινό σε όλα τα στάδια.

Σε δεύτερη φάση, το Υπουργείο Περιβάλλοντος ξεκίνησε - με τον ίδιο συστηματικό τρόπο - τον νέο κύκλο προγράμματος δημόσιας διαβούλευσης για την 1η αναθεώρηση των σχεδίων διαχείρισης των υδάτων σύμφωνα με την οδηγία 2000/60/ΕΕ για τη διαχείριση των υδάτων.

Είναι σημαντικό οι αρχές να προετοιμάσουν μια σαφή στρατηγική. Προκειμένου να υπάρξει συμμετοχή του κοινού, οι αρχές οφείλουν να τους προκαλέσουν το ενδιαφέρον. Πρέπει επίσης να τους βοηθήσουν να κατανοήσουν πώς μπορούν να συμμετάσχουν και ποια είναι τα πλεονεκτήματα για αυτούς. Το ενδιαφέρον του κοινού είναι πιο πιθανό να παραμείνει σε εγρήγορση, εάν έχει πραγματικά ενεργό ρόλο.

Χαρακτηριστική υπόθεση σχετικά με τη διαδικασία έγκαιρης συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον είναι μια πρόσφατη υπόθεση, αυτή της νήσου Ίου και των επιπτώσεων στο περιβάλλον στη θέση Κουμπάρα – Διακοφτό του Δήμου Ιητών λόγω μη τήρησης των εγκεκριμένων περιβαλλοντικών όρων και των όρων της παραχώρησης

δικαιώματος χρήσης χώρου αιγιαλού, παραλίας και θαλάσσιου χώρου στο ήδη υφιστάμενο συγκρότημα και τη νομιμότητα έγκρισης πράξεων επέκτασης αυτού σε «Σύνθετο Τουριστικό Κατάλυμα».

Αρχικά, με την με αρ. 1112/2017 απόφαση του ΣτΕ παραπέμφθηκε στην επταμελή σύνθεση του Τμήματος το ζήτημα του χρονικού σημείου έναρξης της προθεσμίας για την άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως κατά των αποφάσεων έγκρισης περιβαλλοντικών όρων έργων και δραστηριοτήτων Α΄ κατηγορίας, ενόψει της διάταξης του άρθρου 19^α του ν. 4014/2011, σύμφωνα με την οποία η ανάρτηση των ΑΕΠΟ έργων και δραστηριοτήτων Α΄ κατηγορίας σε ειδικό δικτυακό τόπο (<http://aero.ypeka.gr>), εντός ενός μηνός από την έκδοση των αποφάσεων αυτών, συνιστά δημοσίευση επιβαλλόμενη από τον νόμο και δημιουργεί τεκμήριο πλήρους γνώσης για κάθε ενδιαφερόμενο προκειμένου να ασκήσει αίτηση ακυρώσεως. Ακολούθως, με την με αρ. 674/2018 απόφαση του Δικαστηρίου υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δυο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία των άρθρων 6 και 11 της οδηγίας 2011/92/ΕΕ, ερμηνευόμενα σε συνδυασμό προς τις διατάξεις του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. αναφορικά με τη διαδικασία ενημέρωσης του κοινού.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εξέδωσε την C-280/18 απόφαση μετά από αίτηση για έκδοση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Συμβούλιο της Επικρατείας με απόφαση της 21ης Μαρτίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Απριλίου 2018, στο πλαίσιο της εκκρεμούσας δίκης²⁵⁹.

Ειδικότερα, το ζήτημα αφορούσε στην έγκαιρη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων με όλα τα πρόσφορα και κατάλληλα μέσα και όταν όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ανάρτηση στο κατάστημα της περιφερειακής διοικητικής αρχής, η οποία εδρεύει στη Σύρο, έστω και συνοδευόμενη από δημοσίευση σε τοπικό έντυπο της τελευταίας αυτής νήσου, δεν συμβάλλει επαρκώς στην ενημέρωση του ενδιαφερομένου κοινού και επεσήμανε ότι «...το άρθρο 6, της οδηγίας ΕΠΕ καταλείπει

---

²⁵⁹ C-280/18, Flausch, Bosco, Pierre Albrespy, Σωματείο «Σύνδεσμος Ιητών», Σωματείο «Ελληνικό Δίκτυο – Φίλοι της Φύσης», Σωματείο «Σύλλογος Προστασίας και Περίθαλψης Άγριας Ζωής – ΣΠΠΑΖ» κατά Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Υπουργού Οικονομικών, Υπουργού Τουρισμού, Υπουργού Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, 105 Ανώνυμη Τουριστική και Τεχνική Εταιρεία Εκμετάλλευσης Ακινήτων, Προδικαστική Απόφαση ΣτΕ (Α Τμήμα), 7/11/2019, παρ. 44-45.

ρητώς στα κράτη μέλη τη μέριμνα επακριβούς καθορισμού των όρων τόσο της ενημερώσεως του κοινού όσο και της διαβουλεύσεως του ενδιαφερομένου κοινού. Το άρθρο 6 της οδηγίας ΕΠΕ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να διεξάγει τις σχετικές με έργο διαδικασίες συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψεως αποφάσεων στην έδρα της αρμόδιας περιφερειακής διοικητικής αρχής και όχι στον Δήμο όπου βρίσκεται ο τόπος υλοποιήσεως του έργου αυτού, όταν οι συγκεκριμένοι όροι διεξαγωγής δεν διασφαλίζουν την ουσιαστική τήρηση των δικαιωμάτων του ενδιαφερομένου κοινού, στοιχείο του οποίου η διακρίβωση απόκειται στο αιτούν δικαστήριο...»²⁶⁰.

Επιπλέον, σχετικά με το εκπρόθεσμο της άσκησης ενδίκων μέσων, το Δικαστήριο τόνισε ότι «...τα άρθρα 9 και 11 της οδηγίας ΕΠΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να αντιτάσσεται σε μέλη του ενδιαφερόμενου κοινού προθεσμία για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος της οποίας αφετηρία συνιστά η δημοσιοποίηση της εγκρίσεως έργου διά της αναρτήσεως στο διαδίκτυο, όταν τα μέλη αυτά του ενδιαφερόμενου κοινού δεν είχαν προηγουμένως τη δυνατότητα να ενημερωθούν επαρκώς για τη διαδικασία αδειοδοτήσεως σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής». Το ΔΕΕ τόνισε ότι οι αρμόδιες αρχές πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι χρησιμοποιούμενοι δίαυλοι ενημερώσεως μπορούν ευλόγως να θεωρούνται πρόσφοροι για την πληροφόρηση των μελών του ενδιαφερομένου κοινού, προκειμένου να δώσουν σε αυτά επαρκή δυνατότητα να τηρούνται ενήμερα για τις σχεδιαζόμενες δραστηριότητες, τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων και τις δυνατότητες τους να συμμετάσχουν εγκαίρως στη διαδικασία. Στο αιτούν (εθνικό) δικαστήριο απόκειται να κρίνει αν οι απαιτήσεις αυτές τηρήθηκαν κατά τη διαδικασία που προηγήθηκε της υποθέσεως της κύριας δίκης. Περαιτέρω, όσον αφορά τη συγκεκριμένη περίπτωση, το

²⁶⁰ Άρθρο 6 παρ. 2-5 «2. Το κοινό ενημερώνεται έγκαιρα, με ανακοινώσεις ή με άλλα πρόσφορα μέσα, όπως τα ηλεκτρονικά μέσα όπου αυτά είναι διαθέσιμα, για τα ακόλουθα ζητήματα σε αρχικό στάδιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 2, και, το αργότερο, μόλις καταστεί ευλόγως δυνατή η παροχή πληροφοριών:...

4. Στο ενδιαφερόμενο κοινό παρέχονται έγκαιρα και πραγματικά δυνατότητες να συμμετάσχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 2 και, για τον σκοπό αυτό, έχει το δικαίωμα να διατυπώνει παρατηρήσεις και γνώμες, όταν όλες οι επιλογές είναι ακόμη δυνατές, στην αρμόδια αρχή ή αρχές πριν από τη λήψη της απόφασης για τη συναίνεση ανάπτυξης.

5. Οι αναλυτικές ρυθμίσεις για να ενημερώνεται το κοινό, παραδείγματος χάριν, με τοιχοκόλληση σε ορισμένη ακτίνα ή δημοσίευση στις τοπικές εφημερίδες και για τη διαβούλευση με το ενδιαφερόμενο κοινό, παραδείγματος χάριν, με την υποβολή γραπτών προτάσεων ή τη διενέργεια δημοσκοπήσεων, καθορίζονται από τα κράτη μέλη...».

Δ.Ε.Ε. έκρινε ότι καθόσον, κατά την ημερομηνία δημοσιοποίησεως της πρόσκλησης προκειμένου το κοινό να λάβει γνώση της ΜΠΕ και να διατυπώσει τις απόψεις του επ' αυτής, η πλειονότητα των ενδιαφερομένων διέμενε στη νήσο Ίο ή είχε την κυριότητα ακινήτου ευρισκομένου στη νήσο αυτή, η ανάρτηση στο κατάστημα της περιφερειακής διοικητικής αρχής, η οποία εδρεύει στη Σύρο, έστω και συνοδευόμενη από δημοσίευση σε τοπικό έντυπο της τελευταίας αυτής νήσου, δεν φαίνεται ότι μπορούσε να συμβάλει επαρκώς στην ενημέρωση του ενδιαφερομένου κοινού. Τυχόν αντίθετη εκτίμηση θα μπορούσε να στηριχθεί μόνο στη διαπίστωση ότι η εν λόγω τοπική εφημερίδα είχε, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, ευρύτατη κυκλοφορία και ιδιαιτέρως μεγάλη αναγνωσιμότητα στην Ίο. Σε αντίθετη περίπτωση, τρόποι ενημέρωσης του κοινού, όπως οι επιλεγέντες, θα μπορούσαν να θεωρηθούν επαρκείς μόνον ελλείψει άλλων πλέον πρόσφορων μέσων επικοινωνίας, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν οι αρμόδιες αρχές, χωρίς, πάντως, να καταβάλουν δυσανάλογες προσπάθειες, όπως είναι η ανάρτηση στα πλέον πολυσύχναστα σημεία της νήσου Ίου ή στον ίδιο τον τόπο υλοποίησης του έργου.

Η απόφαση αυτή του ΔΕΕ είναι σημαντική, διότι θέτει όρια στη διαδικαστική αυτονομία των κρατών μελών, όταν πρόκειται για τους κανόνες που εφαρμόζονται στις διαφορές που σχετίζονται με την ΕΙΑ και στη διαδικασία συμμετοχής του κοινού. Παρά ταύτα, το Δικαστήριο δεν έθεσε τις βάσεις για ερμηνεία των διατάξεων για τη συμμετοχή του κοινού κατά τρόπο που να μπορεί να θεσπιστεί υποχρέωση λήψης μέτρων, με στόχο τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών συμμετοχής²⁶¹.

Σε συνέχεια της προαναφερθείσης προδικαστικής απόφασης, το Συμβούλιο της Επικρατείας εξέδωσε την με αρ. 1037/2022 απόφαση²⁶², σύμφωνα με την οποία «...οι ...ενέργειες και δράσεις ενημέρωσης και δημοσιότητας, δεν απετέλεσαν, από μόνες τους και σε συνδυασμό μεταξύ τους, αποτελεσματικούς διάυλους ενημέρωσης των μελών του ενδιαφερομένου κοινού, ήτοι προεχόντως των κατοίκων της ... και των νομικών προσώπων ή ενώσεων που μεριμνούν για το περιβάλλον της νήσου, προκειμένου να θεωρηθεί ότι στα

---

²⁶¹ Βλ. Karageorgou, V. (. (2021). The Interrelation between Public Participation and Access to Justice in the eia Context in the Face of the Increasing Use of Digital Technologies: Comment on the cjeu Judgment in the A.Flausch et al Case (C-280/18), *Journal for European Environmental & Planning Law*, 18(1), 39-55.
doi: <https://doi.org/10.1163/18760104-18010004>

²⁶² Βλ. ΣτΕ αποφάσεις 1112/2017 & 1037/2022, Ε' Τμήμα.

μέλη αυτά είχαν εξασφαλισθεί πραγματικές δυνατότητες να συμμετάσχουν κατά τον κρίσιμο χρόνο στη διαδικασία λήψης της επίμαχης απόφασης. Ούτε, εξάλλου, αποδείχθηκαν πρόσφορες στην πράξη, εφόσον από τα στοιχεία που προσκομίστηκαν στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι κάτοικοι της ... ή νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων που μεριμνούν για το περιβάλλον της νήσου συμμετείχαν στη διαβούλευση. Συνεπώς, δεν μπορεί να αντιταχθεί στους αιτούντες το τεκμήριο πλήρους γνώσεως της προσβαλλομένης της διάταξης του άρθρου 19α του ν. 4014/2011, το οποίο, κατά την εν λόγω διάταξη, δημιουργείται από την ανάρτηση της ΑΕΠΟ στον δικτυακό τόπο <http://aero.ypeka.gr>. Συνακόλουθα, μόνη η πάροδος 1 έτους και 6 μηνών από την έκδοση της προσβαλλομένης ΑΕΠΟ ή 1 έτους και 5 μηνών από την ανάρτησή της στον εν λόγω δικτυακό τόπο, έως την κατάθεση της αιτήσεως ακυρώσεως, έστω και εάν αυτή συνδυασθεί με το οφειλόμενο από τους αιτούντες εύλογο ενδιαφέρον και τη δημοσιότητα που έλαβε το έργο τον Αύγουστο του έτους 2014 σε εθνικό επίπεδο, δεν αρκούν για να δημιουργήσουν τεκμήριο γνώσης της προσβαλλομένης και του εγκριθέντος έργου από τους αιτούντες και δη σε χρόνο που θα καθιστούσε εκπρόθεσμη την άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως...».

Η Σύμβαση του Αρχούς είναι απόλυτα ξεκάθαρη στο ζήτημα ότι το ενδιαφερόμενο κοινό οφείλει να ενημερώνεται σε πρώιμο στάδιο της διαδικασίας λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων με κατάλληλο, έγκαιρο και αποτελεσματικό τρόπο, όταν όλες οι επιλογές είναι ανοικτές και μπορεί να λάβει χώρα πραγματική συμμετοχή του κοινού. Επιπλέον, η οδηγία ΕΠΕ (αιτιολογική σκέψη 7) διευκρινίζει τη σχέση μεταξύ της εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων και της συμμετοχής του κοινού ορίζοντας ότι «η χορήγηση αδειάς για δημόσια και ιδιωτικά έργα που μπορεί να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον θα πρέπει να γίνεται μόνο μετά από εκτίμηση των σημαντικών επιπτώσεων που ενδέχεται να έχουν αυτά τα έργα στο περιβάλλον. Η εν λόγω εκτίμηση θα πρέπει να γίνεται με βάση τις κατάλληλες πληροφορίες που παρέχει ο κύριος του έργου και να συμπληρώνεται από τις αρχές, καθώς και το κοινό που μπορεί ενδεχομένως να αφορά το έργο», ενώ η αιτιολογική σκέψη 16 διευκρινίζει ότι «η αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων παρέχει στο κοινό τη δυνατότητα να εκφράζει, και στον φορέα λήψης των αποφάσεων να λαμβάνει υπόψη, απόψεις και ανησυχίες ενδεχομένως σχετικές με τις εν λόγω αποφάσεις, ενισχύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την εγκυρότητα και τη διαφάνεια της διαδικασίας λήψης αποφάσεων

και συμβάλλοντας στην ευαισθητοποίηση του κοινού σε περιβαλλοντικά θέματα και στην εκ μέρους του υποστήριξη των αποφάσεων που λαμβάνονται».

Το άρθρο 6 στις παραγράφους 4 & 5 διευκρινίζει ότι στο ενδιαφερόμενο κοινό παρέχονται έγκαιρα και πραγματικά δυνατότητες να συμμετάσχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον και απαιτεί για την ενημέρωση όπως πχ. τοιχοκόλληση σε ορισμένη ακτίνα ή δημοσίευση στις τοπικές εφημερίδες και για τη διαβούλευση με το ενδιαφερόμενο κοινό πχ. την υποβολή γραπτών προτάσεων ή τη διενέργεια δημοσκοπήσεων, ενέργειες που καθορίζονται από τα κράτη μέλη.

Το ελληνικό νομικό πλαίσιο ρυθμίζει στα άρθρα 3 και 4 και 19 του νόμου 4014/2011²⁶³ τη συμμετοχή του κοινού. Το άρθρο 30 παρ. 9 του ίδιου νόμου περιλαμβάνει μεταβατική διάταξη, η οποία προβλέπει ότι, μέχρι τη δημιουργία ηλεκτρονικού περιβαλλοντικού μητρώου, διατηρούνται σε ισχύ οι υφιστάμενες διατάξεις, που αφορούν τις γνωμοδοτήσεις φορέων και τη διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης περιβαλλοντικής αδειοδότησης. Σύμφωνα με τις εν λόγω διατάξεις, η διαδικασία αυτή ενεργοποιείται με την ανάρτηση στο κατάστημα της οικείας περιφέρειας και με τη δημοσίευση στον τοπικό Τύπο ανακοίνωσης των στοιχείων του έργου, καθώς και πρόσκλησης προς κάθε ενδιαφερόμενο να λάβει γνώση και να διατυπώσει τις απόψεις του επί της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων του έργου. Κατά το άρθρο 19α του νόμου 4014/2011, η ΑΕΠΟ αναρτάται υποχρεωτικά σε δικτυακό τόπο εντός ενός μηνός από την έκδοση της αντίστοιχης απόφασης. Οπότε, σύμφωνα με τα δεδομένα της υπόθεσης, η ανάρτηση στην Περιφέρεια και στον δικτυακό τόπο κάλυπταν τυπικά το ζήτημα της ενημέρωσης του κοινού. Όπως, όμως, επεσήμανε και η Γενική Εισαγγελέας J. Kokott στις προτάσεις της, η ενημέρωση «...πρέπει να παρέχει στο κοινό που επηρεάζεται από το επίμαχο έργο εύλογη δυνατότητα έγκαιρης και σε αρχικό στάδιο πληροφόρησης σχετικά με τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων που αφορούν σχεδιαζόμενες δραστηριότητες και με τις δυνατότητες συμμετοχής του στη διαδικασία αυτή.....η επιβάρυνση των μελών του ενδιαφερόμενου κοινού που συνδέεται με την άσκηση του δικαιώματος προσβάσεως....με τη συμμετοχή στη διαδικασία πρέπει να είναι ανάλογη

---

²⁶³ Ν. 4014 ΦΕΚ Α' 209/21.9.2011 Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος.

προς την επιβάρυνση των αρχών...». Επιπλέον, τόνισε ότι «Αντίκειται στα άρθρα 9 και 11, της οδηγίας 2011/92 να αντιτάσσεται έναντι μελών του ενδιαφερόμενου κοινού που δεν έλαβαν πραγματική γνώση της αδειοδοτήσεως έργου προθεσμία για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος που αρχίζει να τρέχει από την ανάρτηση της άδειας στο διαδίκτυο, σε περίπτωση που δεν τους έχει δοθεί προηγουμένως, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας, εύλογη δυνατότητα να ενημερωθούν σχετικά με τη διαδικασία αδειοδοτήσεως»²⁶⁴.

4.3.2.5 «...Να ενθαρρύνει τους μελλοντικούς αιτούντες ...να επισημαίνουν το ενδιαφερόμενο κοινό...»

Η παράγραφος 5 επιδιώκει την αύξηση της αποτελεσματικότητας της δημόσιας συμμετοχής, ενθαρρύνοντας έναν υποψήφιο αιτούντα να λάβει ορισμένα μέτρα πριν υποβάλλει αίτηση για άδεια. Έτσι, το Μέρος δυνητικά ενισχύει τη συμμετοχή του αιτούντος στη διαδικασία δημόσιας συμμετοχής και ενθαρρύνει τον αιτούντα να αναλάβει μέρος της ευθύνης της επικοινωνίας με το κοινό. Η παράγραφος 5 του άρθρου 6 έχει μάλλον συμβουλευτικό χαρακτήρα, όπως επιβεβαιώνεται και από τη διατύπωση «*θα πρέπει, όπου ενδείκνυται, να ενθαρρύνει*». Η Σύμβαση δεν απαιτεί από τα Μέρη να υποχρεώνουν τους μελλοντικούς αιτούντες να πράξουν κατ' αυτό τον τρόπο. Μάλιστα, ορισμένα Μέρη ενδέχεται να θεωρούν σκόπιμο οι δημόσιες αρχές να διαδραματίσουν ουσιαστικότερο ρόλο στη δημόσια συμμετοχή, λόγω μεγαλύτερου βαθμού αντικειμενικότητας και αμεροληψίας. Ως εκ τούτου, η αναφορά «*όπου ενδείκνυται*» μπορεί επίσης να περιλαμβάνει την αναγνώριση του γεγονότος ότι οι αιτούντες ενδέχεται να προσπαθήσουν να χρησιμοποιήσουν μια τέτοια διαδικασία για λόγους προπαγάνδας, ώστε να επηρεάσουν το ενδιαφερόμενο κοινό, ακόμη και μέχρι να πιάσουν ένα υποσύνολο του κοινού κατά τη διάρκεια «*διαβουλεύσεων*» και ότι τα Μέρη πρέπει να το προφυλάξουν από αυτό²⁶⁵. Γι' αυτό το λόγο, η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης στην υπόθεση ACCC/C/2006/16 (Λιθουανία) τόνισε ότι «*η...εξάρτηση από τον φορέα εκμετάλλευσης στην*

²⁶⁴ C-280/18 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ JULIANE KOKOTT, 23/05/2019, παρ. 6, 7, 132.

²⁶⁵ UNECE, The Aarhus Convention, An Implementation Guide, second edition 2014, σελ. 147. και βλ.
<https://meta.eeb.org/2022/07/13/citizenwashing-what-it-is-and-how-to-spot-it/>

παροχή δημόσιας συμμετοχής δημιουργεί πράγματι αμφιβολίες ως προς το εάν μια τέτοια συμφωνία είναι πλήρως σύμφωνη με τη Σύμβαση. Πράγματι, σε ορισμένες διατάξεις του άρθρου 6 της Σύμβασης είναι σαφές ότι οι σχετικές πληροφορίες πρέπει να διατίθενται απευθείας από τη δημόσια αρχή και ότι τα σχόλια πρέπει να υποβάλλονται στην αρμόδια δημόσια αρχή (άρθρο 6 παρ. 2 (δ) (iv) και (v), και άρθρο 6 παρ.6). Κατά συνέπεια, η εξάρτηση αποκλειστικά από τον φορέα εκμετάλλευσης για την παροχή δημόσιας συμμετοχής δεν είναι σύμφωνη με αυτές τις διατάξεις της Σύμβασης»²⁶⁶.

Η παράγραφος 6 απαιτεί από τα Μέρη να επιβάλλουν στις δημόσιες αρχές υποχρέωση να παρέχουν στο ενδιαφερόμενο κοινό πρόσβαση σε όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες, που σχετίζονται με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων του άρθρου 6, υπό την επιφύλαξη ορισμένων περιορισμών. Όπως ο ενδιαφερόμενος πολίτης στη διοικητική διαδικασία έχει πρόσβαση σε όλα τα έγγραφα του φακέλου της υπόθεσης (άρθρο 5 ν. 2690/99), η Σύμβαση εν προκειμένω επιτρέπει την παροχή παρόμοιων δικαιωμάτων σε όλα τα μέλη του ενδιαφερόμενου κοινού, ανεξάρτητα από έννομο συμφέρον. Η παράγραφος 6 προβλέπει ότι όλες οι πληροφορίες που σχετίζονται με τη λήψη αποφάσεων πρέπει να είναι διαθέσιμες. Αυτό δεν περιορίζεται στις περιβαλλοντικές πληροφορίες. Σύμφωνα με τις άλλες διατάξεις της Σύμβασης, αυτό σημαίνει πληροφορίες σε οποιαδήποτε μορφή. Δεν πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο που θα περιορίζει τη διαθεσιμότητα πληροφοριών σε αναφορές ή περιλήψεις.

4.3.2.6 Διαθέσιμες όλες οι πληροφορίες

Η παράγραφος 6 απαιτεί από τα Μέρη να παρέχουν πρόσβαση σε «*όλες τις πληροφορίες σχετικά με τη λήψη αποφάσεων... διαθέσιμες κατά τη στιγμή της διαδικασίας συμμετοχής του κοινού*» και στη συνέχεια προχωρά στη σύνταξη ενός καταλόγου ελάχιστων απαιτήσεων, αναφέροντας: «*Οι σχετικές πληροφορίες περιλαμβάνουν τουλάχιστον ...*». Αυτό σημαίνει ενδεχομένως ότι οι πληροφορίες που ορίζονται στα εδάφια (α) έως (στ) διατίθενται, εφόσον υπάρχουν. Μια άλλη πιθανή ερμηνεία είναι ότι η συμπερίληψη του «διαθέσιμου» πρέπει να ερμηνεύεται θετικά, για να διευκρινίζει ότι οι πληροφορίες πρέπει να

²⁶⁶ ACCC/C/2006/16 (Λιθουανία), παρ. 78.

περιλαμβάνουν οποιοσδήποτε πληροφορίες σχετικές με τη λήψη αποφάσεων, οι οποίες είναι διαθέσιμες με οποιονδήποτε τρόπο ανά πάσα στιγμή κατά τη διαδικασία δημόσιας συμμετοχής. Αυτό θα λαμβάνει υπόψη την πιθανότητα οι πληροφορίες να μην είναι πάντοτε στην άμεση κατοχή της δημόσιας αρχής, αλλά μάλλον να είναι διαθέσιμες ευρισκόμενες στην κατοχή άλλου, για παράδειγμα του φορέα της δραστηριότητας. Θα μπορούσε, επίσης, να ερμηνεύεται ότι ορισμένες πληροφορίες ενδέχεται να είναι διαθέσιμες κατά την έναρξη της διαδικασίας, ακόμη και από το στάδιο της κοινοποίησης, αλλά άλλες πληροφορίες ενδέχεται να προκύψουν κατά τη διάρκεια της ίδιας της διαδικασίας. Η Σύμβαση συνεχίζει να απαριθμεί στα εδάφια (α) έως (στ) τις πληροφορίες που σε κάθε περίπτωση σχετίζονται με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, υποδεικνύοντας ένα ελάχιστο επίπεδο. Η απαρίθμηση αυτή είναι ενδεικτική των σχετικών πληροφοριών.

Η παράγραφος 6 διευκρινίζει ότι οι λόγοι άρνησης χορήγησης της πληροφορίας που ισχύουν στο άρθρο 4 παρ. 3 και 4 εφαρμόζονται και στη συγκεκριμένη παράγραφο, με τους περιορισμούς φυσικά στη χρήση αυτών των εξαιρέσεων του άρθρου 4. Έτσι, σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 4, η δημόσια αρχή μπορεί να διαχωρίσει τις εξαιρούμενες πληροφορίες και να διαθέσει στο ενδιαφερόμενο κοινό το υπόλοιπο των περιβαλλοντικών πληροφοριών.

4.3.2.7 Υποβολή σχολίων, πληροφοριών, αναλύσεων ή γνώσεων

Η παράγραφος 7 του ίδιου άρθρου παρέχει δικαιώματα όχι μόνο στο ενδιαφερόμενο κοινό, αλλά στο κοινό γενικότερα. Κι ενώ, στο πλαίσιο του άρθρου 6, το ενδιαφερόμενο κοινό έχει ισχυρότερα δικαιώματα όσον αφορά στην κοινοποίηση και την εξέταση, κατά τη διαδικασία της δημόσιας συμμετοχής, οποιοδήποτε μέλος του κοινού έχει το δικαίωμα να υποβάλλει σχόλια, πληροφορίες, αναλύσεις ή γνώμες. Η δημόσια αρχή δεν μπορεί να τα απορρίψει με το επιχείρημα ότι το συγκεκριμένο μέλος του κοινού δεν είναι μέρος του ενδιαφερόμενου κοινού²⁶⁷.

²⁶⁷ Βλ. ACCC/C/2006/16 (Λιθουανία), παρ. 95.

Στην παράγραφο 7 του άρθρου 6 της Σύμβασης αναφέρεται ότι το κοινό μπορεί να υποβάλλει τα σχόλιά του ή τυχόν πληροφορίες, γνώμες ή αναλύσεις εγγράφως ή σε δημόσια ακρόαση ή έρευνα με τον αιτούντα. Το τελευταίο προσφέρει την ευκαιρία στον αιτούντα να παρουσιάσει το έργο και να απαντήσει σε ερωτήσεις και σχόλια. Η δημόσια ακρόαση ή έρευνα παρέχει επίσης χώρο για διάλογο μεταξύ των ενδιαφερομένων.

Ο Οδηγός Εφαρμογής της Σύμβασης ερμηνεύει τη διαφορά αυτή επισημαίνοντας ότι καθώς το άρθρο 9 παρ. 2 απευθύνεται μόνο στο «ενδιαφερόμενο κοινό», το οποίο μπορεί να προσβάλλει τις αποφάσεις του άρθρου 6, προκύπτει ότι πρόθεση της Σύμβασης είναι ότι κάθε μέλος του κοινού, που συμμετέχει σε μια διαδικασία δημόσιας συμμετοχής, υποβάλλοντας σχόλια γραπτώς ή σε προφορική διαδικασία, αποκτά την ιδιότητα μέλους του «ενδιαφερόμενου κοινού»²⁶⁸.

Στην υπόθεση C-826/18, ο Γενικός Εισαγγελέας M. Bobek ερμήνευσε το σημείο αυτό κρίνοντας ότι το άρθρο 6 παρ. 7 της Σύμβασης πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι περιέχει δικαιώματα συμμετοχής «στο κοινό» μόνο στον βαθμό που αυτό αποτελεί μέρος «του ενδιαφερόμενου κοινού», καθώς και το άρθρο 9 παρ. 2 έχει εφαρμογή μόνο «στο ενδιαφερόμενο κοινό». Αν οποιοσδήποτε μπορούσε να μετάσχει στη διαδικασία δυνάμει του άρθρου 6 παρ. 7 και, με τον τρόπο αυτόν, αποκτούσε δικαίωμα προσβολής της απόφασης βάσει του άρθρου 9 παρ. 2, απλώς και μόνο λόγω της συμμετοχής του, το άρθρο 9 παρ. 2 θα είχε, ουσιαστικά, εφαρμογή σε οποιονδήποτε, ισοδυναμώντας με *actio popularis*. *«Συνεπώς, η πολύ πιο λογική ερμηνεία του άρθρου 6 παράγραφος 7, εξεταζόμενου μεμονωμένα, είναι ότι η διάταξη αυτή προορίζεται να υπακούει στην ίδια λογική με το υπόλοιπο του άρθρου αυτού. Προκειμένου να καθοριστεί «το ενδιαφερόμενο κοινό» σε μια δεδομένη διαδικασία συμμετοχής του κοινού, οι δημόσιες αρχές πρέπει να επιτρέπουν «στο κοινό» εν γένει να απευθύνεται σε αυτές και να εξηγεί τα συμφέροντα και τις απόψεις του όσον αφορά τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων. Υπό το πρίσμα αυτό, το άρθρο 6 παρ. 7, επιτρέπει «στο κοινό» εν γένει να υποβάλλει τις παρατηρήσεις του στις δημόσιες αρχές. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ούτε ότι αυτό το εν γένει κοινό έχει οποιαδήποτε δικαιώματα όσον αφορά την αποτελεσματική συμμετοχή του στη συγκεκριμένη διαδικασία ούτε ότι οι*

---

²⁶⁸ Βλ. και UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 153.

δημόσιες αρχές έχουν τις αντίστοιχες υποχρεώσεις. Για να αποκτήσει «το κοινό» το δικαίωμα αυτό, πρέπει να αποτελεί μέρος 'του ενδιαφερόμενου κοινού'»²⁶⁹.

Η σχετικά πρόσφατη προδικαστική απόφαση²⁷⁰ υπογράμμισε αναφορικά με την παράγραφο 7 του άρθρου 6 ότι «... το άρθρο 6 της Σύμβασης του Άρχου χρησιμοποιεί κατ' επανάληψη τον όρο «κοινό». Εντούτοις, από τη συνολική εξέταση του συγκεκριμένου άρθρου προκύπτει ότι αυτό εφαρμόζεται μόνο στο «ενδιαφερόμενο κοινό», δηλαδή μόνο στο κοινό του οποίου απαιτείται η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.....προκύπτει ρητώς από το άρθρο 6 παρ. 2, πρώτο εδάφιο, ότι το δικαίωμα ενημέρωσης που αυτό κατοχυρώνει διασφαλίζεται μόνο για το «ενδιαφερόμενο κοινό». Επιπλέον, καθόσον επισημαίνει ότι πρέπει να προβλέπονται εύλογα χρονοδιαγράμματα για την ενημέρωση του κοινού ..., το άρθρο 6 παρ. 3, της εν λόγω Σύμβασης επιβεβαιώνει ότι τα διάφορα στάδια της διαδικασίας συμμετοχής του κοινού ισχύουν μόνο στο ενδιαφερόμενο κοινό. Εξάλλου, μολοντί στο άρθρο 6 παρ. 4 και 7, της ανωτέρω Σύμβασης χρησιμοποιείται επίσης ο όρος «κοινό», οι διατάξεις αυτές έχουν ως μοναδικό σκοπό τον καθορισμό των συγκεκριμένων προϋποθέσεων της διαδικασίας συμμετοχής, δηλαδή του χρονικού σημείου κατά το οποίο πρέπει να διοργανωθεί η διαδικασία και της μορφής που πρέπει να έχει συγκεκριμένα η εν λόγω συμμετοχή, και όχι τον καθορισμό του περιεχομένου του δικαιώματος του κοινού να συμμετέχει στις οικείες διαδικασίες.

Υπέρ της ανάλυσης αυτής συνηγορεί το γεγονός ότι το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν θα ήταν αποτελεσματικό εάν ο ενδιαφερόμενος δεν είχε δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με το έργο και τη σχεδιαζόμενη διαδικασία, καθώς και δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα που περιέχουν πληροφορίες, δικαιώματα τα οποία, ωστόσο, παρέχονται ρητώς μόνο στα μέλη του «ενδιαφερόμενου κοινού» βάσει του άρθρου 6 παρ. 2 και 6 της Σύμβασης του Άρχου...».

Στην υπόθεση ACCC/C/2006/16 (Λιθουανία), η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε ότι «...η λιθουανική νομοθεσία που περιορίζει το δικαίωμα υποβολής σχολίων στο ενδιαφερόμενο

²⁶⁹ Βλ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ M.BOBEK της 2ας Ιουλίου 2020 Υπόθεση C-826/18 LB, Stichting Varkens in Nood, Stichting Dierenrecht, Stichting Leefbaar Buitengebied κατά College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, [αίτηση του Rechtbank Limburg (περιφερειακού δικαστηρίου του Limburg, Κάτω Χώρες) για την έκδοση προδικαστικής απόφασης], παρ. 76.

²⁷⁰ C-826/18, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα) ΔΕΕ της 14ης Ιανουαρίου 2021, παρ. 39-43.

κοινό, δεν εγγυάται το πλήρες πεδίο των δικαιωμάτων που προβλέπει η Σύμβαση²⁷¹...». Σύμφωνα με την Επιτροπή, «...επειδή το άρθρο 9 παρ. 2, είναι το μέσο για την εφαρμογή ολόκληρου του άρθρου 6 και επειδή ισχύει μόνο για το «ενδιαφερόμενο κοινό», φαίνεται ότι πρόθεση της Σύμβασης είναι η συμμετοχή οποιουδήποτε μέλους του κοινού σε μια διαδικασία δημόσιας συμμετοχής υποβάλλοντας σχόλια γραπτώς ή σε ακρόαση να του προσδίδει την ιδιότητα του μέλους του «ενδιαφερόμενου κοινού»²⁷².

Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι το «ενδιαφερόμενο κοινό», που αναφέρεται στο άρθρο 6, πρέπει να καθορίζεται κατά περίπτωση. Μια αφηρημένη, γενική σκέψη δεν θα είναι αρκετή²⁷³.

Ήδη η απόφαση C-664/15 είχε ξεκαθαρίσει τις έννοιες του κοινού και του ενδιαφερόμενου κοινού αποδίδοντας τη δεύτερη στις διαδικασίες αναθεώρησης που αφορούν στο άρθρο 6, και συνδέοντας τον έννοια του κοινού με το άρθρο 9 παρ. 3 για την πρόσβαση σε διαδικασίες αναθεώρησης. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «...οι αποφάσεις οι οποίες ...αφορούν, μεταξύ άλλων, την ορθότητα των συμπερασμάτων μιας εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σχεδίου ή έργου σε προστατευόμενο τόπο ..., καλύπτονται από το άρθρο 6 παρ. 1, στοιχείο β', της Σύμβασης του Άαρχους και, συνεπώς, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 παρ. 2, της ίδιας Σύμβασης, στον βαθμό που τέτοιες αποφάσεις προϋποθέτουν ότι οι αρμόδιες αρχές εκτιμούν, πριν χορηγήσουν οποιαδήποτε άδεια, αν η σχετική άδεια ενδέχεται, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, να έχει σημαντικό αντίκτυπο στο περιβάλλον....Αληθεύει, ασφαλώς, ότι μόνον «[το κοινό] που πληροί τα τυχόν κριτήρια που καθορίζονται στο εθνικό [...] δίκαιο» έχει τα δικαιώματα τα οποία προβλέπονται από το άρθρο 9 παρ. 3, της Σύμβασης του Άαρχους, οπότε η συγκεκριμένη διάταξη, αυτή καθ' εαυτή, στερείται άμεσου αποτελέσματος κατά το δίκαιο της Ένωσης. Παρά ταύτα, η διάταξη αυτή, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να διασφαλίζουν την αποτελεσματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που αντλούνται από το δίκαιο της Ένωσης, περιλαμβανομένων των διατάξεων του δικαίου του περιβάλλοντος... το δικαίωμα προσφυγής, το οποίο προβλέπεται στο

²⁷¹ ACCC/C/2006/16 Λιθουανία, ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3 14 March 2005.

²⁷² Βλ. και UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 153.

²⁷³ Anaïs Berthier & Prof. Ludwig Krämer, The Aarhus Convention: Implementation and compliance in EU law, ClientEarth, June 2014, σελ. 48-49.

άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Αρχους, θα έχανε κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα, ή ακόμη και την ίδια του την ουσία, αν έπρεπε να γίνει δεκτό ότι, μέσω της επιβολής τέτοιων κριτηρίων, μπορούν να στερηθούν εντελώς του δικαιώματος προσφυγής ορισμένες κατηγορίες «του κοινού», πολλώ δε μάλλον «του ενδιαφερόμενου κοινού» όπως είναι οι οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος οι οποίες πληρούν τις απαιτήσεις του άρθρου 2 παρ. 5, της Σύμβασης του Αρχους... το άρθρο 9 παρ. 3 και 4 της Σύμβασης του Αρχους, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει, ...να εφαρμοστεί έναντι περιβαλλοντικής οργάνωσης κανόνας αποκλεισμού ο οποίος προβλέπεται στο εθνικό δικονομικό δίκαιο και ορίζει ότι όποιος παραλείπει να προβάλλει εγκαίρως αντιρρήσεις, ήδη στο στάδιο της διοικητικής διαδικασίας και το αργότερο κατά τη διεξαγωγή της προφορικής συζήτησης στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, χάνει την ιδιότητα του μέρους στη διαδικασία και δεν μπορεί, ως εκ τούτου, να ασκήσει προσφυγή κατά της απόφασης που λαμβάνεται με το πέρας της ίδιας πάντοτε διαδικασίας...Η επιβολή των εν λόγω κριτηρίων δεν πρέπει, ειδικότερα, να στερεί από τις οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος τη δυνατότητα να ζητούν και να εξασφαλίζουν τον έλεγχο των κανόνων που απορρέουν από το δίκαιο περιβάλλοντος της Ένωσης, αφού μάλιστα οι κανόνες αυτοί κατατείνουν, συνηθέστατα, προς το γενικό συμφέρον και όχι μόνον προς την προστασία των συμφερόντων μεμονωμένων ιδιωτών, οι δε περιβαλλοντικές οργανώσεις έχουν ως αποστολή να προασπίζονται το γενικό συμφέρον...»²⁷⁴. Επομένως, μια ΜΚΟ μπορεί να προσβάλλει μια διοικητική πράξη ή παράλειψη, ακόμη κι αν δεν συμμετείχε στη λήψη απόφασης.

Ωστόσο, στην προαναφερθείσα υπόθεση C-826/18, το Δικαστήριο κρίνοντας τον κανόνα αποκλεισμού των ΜΚΟ, για τον οποίο στην υπόθεση της *Protect* (664/15) δεν είχε εκφραστεί ρητά, τον επιβεβαίωσε δηλώνοντας ότι η μη συμμετοχή τους στη διαδικασία διαβούλευσης ως προϋπόθεση για την άσκηση ένδικης προσφυγής, καίτοι συνιστά «...περιορισμό του κατοχυρωμένου στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δικαιώματος πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, μπορεί παρά ταύτα να δικαιολογείται, βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1²⁷⁵, του Χάρτη,

²⁷⁴ C-664/15, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα) της 20ής Δεκεμβρίου 2017, αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, στο πλαίσιο της δίκης *Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation* κατά *Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, par. 38, 45-47, 101.

²⁷⁵ Άρθρο 52 (1) «Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και

εφόσον προβλέπεται από τον νόμο, δεν θίγει το ουσιώδες περιεχόμενο του προαναφερθέντος δικαιώματος, είναι αναγκαίος και σύμφωνος με την αρχή της αναλογικότητας και εξυπηρετεί πράγματι είτε αναγνωρισμένους από την Ευρωπαϊκή Ένωση σκοπούς γενικού συμφέροντος είτε την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτου....»²⁷⁶.

Η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με τα ευρήματα της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους σχετικά με αυτό το σημείο, η οποία έκρινε ότι η Σύμβαση «δεν καθιστά τη συμμετοχή στη διοικητική διαδικασία προϋπόθεση για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προσβολή απόφασης που ελήφθη ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας και καθιερώνοντας μια τέτοια γενική απαίτηση δεν θα ήταν σύμφωνη με τη Σύμβαση...»²⁷⁷.

4.3.2.8 Αιτιολογημένη απόφαση λαμβάνοντας υπόψη τη συμμετοχή του κοινού

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 8, η βαρύτητα που θα δοθεί κατά τη λήψη αποφάσεων στα συγκεκριμένα σχόλια, πληροφορίες, αναλύσεις ή γνώμες που θα υποβληθούν στον υπεύθυνο λήψης αποφάσεων, πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη. Αυτό δεν σημαίνει ότι απαιτείται από την αρμόδια αρχή να αποδεχθεί την ουσία όλων των σχολίων που έλαβε και να προσαρμόσει την απόφαση σύμφωνα με κάθε σχόλιο. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης παρατήρησε στην υπόθεση ACCC/C/2008/29 (Πολωνία), ότι η διάταξη αυτή δεν πρέπει να διαβαστεί ότι απαιτείται ο τελικός λόγος για την τύχη και το σχεδιασμό του έργου να ανήκει στην τοπική κοινότητα ή ότι απαιτείται πάντα η αποδοχή τους. Η αρμόδια αρχή είναι τελικά υπεύθυνη για την απόφαση βάσει όλων των πληροφοριών που διαθέτει, συμπεριλαμβανομένων όλων των σχολίων που ελήφθησαν και θα πρέπει να είναι σε θέση να δείξει, γιατί ένα συγκεκριμένο σχόλιο απορρίφθηκε για ουσιαστικούς λόγους²⁷⁸.

Το ζήτημα της συνεκτίμησης της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων αποτελεί μια από τις πιο σοβαρές πτυχές της Σύμβασης και υπάρχει και στα τρία άρθρα, που

αταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων».

²⁷⁶ C-826/18, παρ. 64-66.

²⁷⁷ ACCC/C/2012/76 (Βουλγαρία) ECE/MP.PP/C.1/2016/3, 7/3/2016, παρ. 68.

²⁷⁸ ACCC/C/2008/29 (Πολωνία), ECE/MP.PP/C.1/2009/6/Add.2.

αναφέρονται στη δημόσια συμμετοχή. Το άρθρο 7 ενσωματώνει συγκεκριμένα το άρθρο 6 παρ. 8 σχετικά με σχέδια και προγράμματα που σχετίζονται με το περιβάλλον, ενώ το άρθρο 8 χρησιμοποιεί ελαφρώς διαφορετική διατύπωση. Το άρθρο 8 αναφέρεται στην υποχρέωση να λαμβάνεται υπόψη το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού «όσο το δυνατόν περισσότερο», στο πλαίσιο εκτελεστικών κανονισμών και γενικά νομικά δεσμευτικών κανονιστικών πράξεων. Η Σύμβαση θεσπίζει λιγότερο αυστηρές απαιτήσεις για τη συμμετοχή του κοινού στο πλαίσιο της νομοθεσίας, όπου εγγύηση για τη διαδικασία αποτελεί ο αμοιβαίος σεβασμός μεταξύ των εκτελεστικών και νομοθετικών κλάδων της κυβέρνησης. Συνάγεται, επομένως, ότι η απαίτηση να λαμβάνεται υπόψη το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού στο πλαίσιο του άρθρου 6, όπου τα δικαιώματα και τα συμφέροντα συγκεκριμένων μελών του κοινού επηρεάζονται άμεσα, πρέπει να ερμηνεύεται αυστηρά, ώστε να απαιτείται η θέσπιση συγκεκριμένων ουσιαστικών και διαδικαστικών προτύπων²⁷⁹.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Αρχού στην υπόθεση ACCC/C/2008/24 (Ισπανία) υπενθυμίζει ότι η υποχρέωση λήψης «δεόντως υπόψη» της συμμετοχής του

²⁷⁹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Okinawa Dugong* σχετικά με τον επαπειλούμενο κίνδυνο για το dugong, ένα είδος θαλάσσιου θηλαστικού, που κατέχει μια ιερή θέση στον παραδοσιακό πολιτισμό και τη μυθολογία της Okinawan στην Ιαπωνία, από κατασκευαστικές εργασίες, που σχετίζονται με τη μετεγκατάσταση του αμερικανικού θαλάσσιου σταθμού Futenma. Ο αγώνας για την προστασία του Okinawa dugong χρονολογείται 15 χρόνια πίσω, όταν υπερασπιστές με επικεφαλής το Κέντρο Βιολογικής Ποικιλομορφίας προσέφυγαν ενάντια στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση για τη μετεγκατάσταση της αμερικανικής βάσης Futenma από την πόλη Ginowan της Okinawa, σε μια υπεράκτια τοποθεσία κοντά στο Camp Schwab, δίπλα στους κόλπους Henoko και Oura. Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις ισχυρίστηκαν ότι το Πεντάγωνο εξέτασε μόνο τις απόψεις των εμπειρογνομόνων του, υποβαθμίζοντας επανειλημμένα την πολιτιστική σημασία του dugong και τις απόψεις που δόθηκαν κατά τη διαβούλευση με τοπικούς επιστήμονες ειδικούς για την πολιτιστική και επιστημονική σημασία του θαλάσσιου ζώου. Η στρατηγική τοποθεσία της Οκινάουα, 400 μίλια μακριά από τις ακτές της Κίνας, την καθιστά ιδανική για την αντιμετώπιση των κινέζικων στρατιωτικών απειλών στην περιοχή. Το νησί ήταν κρίσιμο για τις εκστρατείες των ΗΠΑ μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, συμπεριλαμβανομένων των συγκρούσεων στην Κορέα, το Βιετνάμ, το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Τα dugong καταγράφηκαν ως απειλούμενα σύμφωνα με τον αμερικανικό νόμο για απειλούμενα είδη το 1972 και θεωρούνται ότι απειλούνται με εξαφάνιση στην Ιαπωνία. Το 1997, η Εταιρεία Μαμολογίας της Ιαπωνίας υπολόγισε ότι ο πληθυσμός της Οκινάουα Ντογκόνγκ είχε μειωθεί σε λιγότερα από 50, και η ιαπωνική κυβέρνηση υπολόγισε πρόσφατα ότι απομένουν τουλάχιστον τρία dugong της Οκινάουα. Το Ninth Circuit τάχθηκε με την πλευρά του Πενταγώνου στην υπόθεση *Pitting Okinawa Base & Dugongs*. Ενώ η Επιτροπή Προσφυγών συμφώνησε ότι η κυβέρνηση θα μπορούσε να προσμετρήσει τα αποτελέσματα της διαβούλευσης με τους γνώστες του είδους σχετικά με τη σημασία του θαλάσσιου θηλαστικού της Οκινάουα, το Πεντάγωνο προσπάθησε να φωτίσει τη νέα θαλάσσια βάση. Τα σχέδια κατασκευής για τη νέα βάση απαιτούν βυθοκόρηση και απόρριψη μεγάλων ποσοτήτων αποβλήτων στον κόλπο Henoko, καταστρέφοντας τα στρώματα θαλάσσιου χόρτου στα οποία βασίζονται τα dugongs για τροφή. Σύμφωνα με τους περιβαλλοντολόγους, η κατασκευή και η λειτουργία της βάσης θα προκαλούσε σοβαρή ρύπανση από ιζήματα και απορροές, εξοπλισμό και καύσιμα αεροσκαφών, απορρίμματα και αποθήκευση πυρομαχικών. Ο θόρυβος και η φωτορύπανση θα παρενοχλούσαν, επίσης, το ήσυχο dugong. Αυτές οι απειλές έθεταν το Dugong της Οκινάουα σε πραγματικό κίνδυνο εξαφάνισης. Ισχυρίστηκαν, επίσης, ότι το Πεντάγωνο δεν έλαβε υπόψη τη βλάβη στον οικοτόπο, την πηγή τροφίμων και τη διαδρομή μετανάστευσης των dugongs. Αν και η περιφερειακή δικαστής των ΗΠΑ Marilyn Hall Patel το 2008 εξέδωσε συνοπτική απόφαση, το δικαστήριο έκλεισε την υπόθεση λόγω αβεβαιότητας σχετικά με το μέλλον του έργου. Τον Αύγουστο του 2014, η υπόθεση άνοιξε εκ νέου και ανατέθηκε στον Τσεν μετά την αποχώρηση της Patel. Στην προκειμένη περίπτωση, είναι ξεκάθαρη η ανάμειξη της πολιτικής εξουσίας σε ζήτημα προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος υποβαθμίζοντας τη διαβούλευση με τις ενδιαφερόμενες ομάδες.

κοινού, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 8, πρέπει να εξεταστεί υπό το φως της υποχρέωσης του άρθρου 6 παρ. 9, δηλ. να «καθιστά προσιτό στο κοινό το κείμενο της απόφασης μαζί με την αιτιολογία και το σκεπτικό επί των οποίων βασίζεται η απόφαση». Επομένως, «...η υποχρέωση να λαμβάνεται δεόντως υπόψη το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού πρέπει να ερμηνεύεται ως η υποχρέωση ότι η γραπτή αιτιολογημένη απόφαση περιλαμβάνει μια συζήτηση για το πώς ελήφθη υπόψη η συμμετοχή του κοινού²⁸⁰».

Η Επιτροπή επιβεβαιώνει στο κείμενο της απόφασής της την απαίτηση της Σύμβασης ότι το κείμενο μιας αιτιολογημένης απόφασης πρέπει να είναι προσιτό στο κοινό μαζί με τους λόγους και το σκεπτικό στα οποία βασίζεται, όπως απαιτείται από την παράγραφο 9 του άρθρου 6. Κατά την κοινοποίηση των αποφάσεων στα μέρη, πρέπει να συμπεριλαμβάνονται συγκεκριμένες πληροφορίες που τα ενδιαφέρουν, όπως πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες προσφυγής.

Η διάταξη της παραγράφου 10 συμπληρώνει την παράγραφο 22 του παραρτήματος I, το οποίο επεκτείνει την εφαρμογή του άρθρου 6 σε μεταβολή ή επέκταση δραστηριοτήτων, που καλύπτονται στο παράρτημα, όταν αυτή η μεταβολή ή επέκταση πληροί τα κριτήρια/κατώφλια, που ορίζονται σε αυτό. Η φράση «*τηρουμένων των αναλογιών*» σημαίνει ότι η Σύμβαση απαιτεί να εφαρμόζονται οι διατάξεις των παραγράφων 2 έως 9 του άρθρου 6, με τις απαραίτητες αλλαγές, όταν μια δημόσια αρχή επανεξετάζει ή ενημερώνει τις προϋποθέσεις λειτουργίας για μια δραστηριότητα του άρθρου 6. Η φράση «*και όπου ενδείκνυται*» υποδηλώνει ότι σε περίπτωση επανεξέτασης λειτουργίας μιας δραστηριότητας, τα Μέρη μπορούν να μην εφαρμόσουν το άρθρο 6, εάν το κρίνουν ακατάλληλο. Ωστόσο, σε περίπτωση αμφιβολίας, οι διατάξεις πρέπει να εφαρμόζονται. Σύμφωνα με την Επιτροπή Συμμόρφωσης «...όταν μια δημόσια αρχή επανεξετάζει ή επικαιροποιεί τους όρους λειτουργίας μιας δραστηριότητας που υπόκειται στο άρθρο 6 της Σύμβασης, εκτός από τις περιπτώσεις που η επανεξέταση ή ενημέρωση δεν είναι ικανή να αλλάξει σημαντικά τις βασικές παραμέτρους της δραστηριότητας και δεν θα αναφέρεται σε σημαντικές περιβαλλοντικές πτυχές της δραστηριότητας (“*capable of significantly changing the basic parameters of the activity*”) or “*will address significant environmental aspects of the activity*”), η συμμετοχή του κοινού που πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 2–9

---

²⁸⁰ ACCC/C/2008/24 (Ισπανία), ECE/MP.PP/C.1/2009/8/Add.1, 8 February 2011, παρ. 100.

είναι κατάλληλη (*appropriate*) και ως εκ τούτου απαιτείται. Ένα μέρος θα έπρεπε να αποδείξει στην Επιτροπή ότι οποιαδήποτε πιθανή αλλαγή στις παραμέτρους της δραστηριότητας δεν θα μπορούσε να αλλάξει σημαντικά τις βασικές παραμέτρους της δραστηριότητας και δεν θα αφορά σημαντικές περιβαλλοντικές πτυχές της δραστηριότητας....»²⁸¹.

4.3.2.9 Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί (GMOs)

Όσον αφορά στην παράγραφο 11 του ίδιου άρθρου, γίνεται αναφορά στους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς (ΓΤΟ) αναγνωρίζοντας την ανησυχία του κοινού σχετικά με τη σκόπιμη απελευθέρωσή τους στο περιβάλλον και την ανάγκη για μεγαλύτερη διαφάνεια και συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων, όπως τονίζεται και στο εδάφιο 20 του προοιμίου. Όπως επισημαίνει ο Οδηγός εφαρμογής της Σύμβασης, κατά τη διαπραγμάτευση της Σύμβασης, τα διαπραγματευόμενα μέρη δεν μπόρεσαν να καταλήξουν σε συμφωνία σχετικά με το βαθμό στον οποίο θα πρέπει να ισχύουν οι διατάξεις της Σύμβασης για τη σκόπιμη ελευθέρωση των ΓΤΟ στο περιβάλλον. Συμφωνήθηκε να διατηρηθεί το ζήτημα ανοιχτό για περαιτέρω προσδιορισμό υπό το φως των μελλοντικών εξελίξεων. Κατά την υπογραφή της Σύμβασης το 1998, οι υπογράφωντες ζήτησαν από τα συμβαλλόμενα μέρη να αναπτύξουν περαιτέρω τη Σύμβαση στον τομέα αυτό. Στην πρώτη τους σύνοδο (Κισινάου, Απρίλιος 1999), η Συνάντηση των Συμβαλλομένων όρισε μια Ειδική Ομάδα για τους ΓΤΟ, με την Αυστρία ως ηγέτιδα χώρα. Η ειδική ομάδα είχε εντολή να παρακολουθεί τις εξελίξεις σε άλλα φόρουμ και να κάνει συστάσεις για τη μελλοντική αντιμετώπιση των ΓΤΟ βάσει της Σύμβασης. Μετά από χρόνια δύσκολων διαπραγματεύσεων, επιτεύχθηκε ένας συμβιβασμός και στη δεύτερη

²⁸¹ ACCC/C/2014/121 (Ευρωπαϊκή Ένωση), ECE/MP.PP/C.1/2020/8, παρ. 103 και ACCC/C/2014/104 (Ολλανδία) και Draft advice by the Aarhus Convention Compliance Committee to the Netherlands concerning the implementation of paragraph 3 (a) of decision VII/8m, παρ. 32 «...οι βασικές παράμετροι της δραστηριότητας καθορίζονται συνήθως στην ίδια την άδεια. Οι βασικές παράμετροι μιας δραστηριότητας περιλαμβάνουν τα μέτρα που απαιτούνται για την αντιμετώπιση σημαντικών περιβαλλοντικών πτυχών αυτής της δραστηριότητας. Επιπλέον, πιθανότατα θα υπάρξει κάποια διασταύρωση μεταξύ των «βασικών παραμέτρων» μιας δραστηριότητας και των «σημαντικών περιβαλλοντικών της πτυχών». Για παράδειγμα, τα όρια εκπομπών που ορίζονται στην άδεια για μια δραστηριότητα μπορεί να αποτελούν ταυτόχρονα βασική παράμετρο και σημαντική περιβαλλοντική πτυχή της δραστηριότητας...».

Βλέπε και σχηματική παράσταση εφαρμογής του άρθρου 6 παρ. 10 της Σύμβασης σχετικά με την επανεξέταση ή προσαρμογή σε νέα δεδομένα της συνθήκης λειτουργίας μιας δραστηριότητας :

https://unece.org/sites/default/files/2022-09/Annex_Applying_article_6_to_reconsiderations_updates_extensions_and_changes_draft_for_comment.pdf.

Σύννοδο των Μερών εγκρίθηκε ένα νέο άρθρο 6 παρ. 11, ένα άρθρο 6α και ένα παράρτημα Ια για τους ΓΤΟ, η αποκαλούμενη τροποποίηση της Σύμβασης για τους ΓΤΟ²⁸². Η τροποποίηση αυτή δεν έχει ακόμη τεθεί σε ισχύ.

Το νέο άρθρο 6 παρ. 11 αναφέρει: *«Με την επιφύλαξη του άρθρου 3 παράγραφος 5, οι διατάξεις αυτού του άρθρου δεν εφαρμόζονται σε αποφάσεις σχετικά με το εάν θα επιτρέπεται η σκόπιμη ελευθέρωση στο περιβάλλον και η διάθεση στην αγορά γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών»*. Για τα Μέρη που έχουν επικυρώσει την τροποποίηση για τους ΓΤΟ, μετά την έναρξη ισχύος της τροποποίησης, το τρέχον άρθρο 6 παρ. 11 της Σύμβασης έχει αντικατασταθεί από το νέο άρθρο 6 παρ. 11. Όχι όμως για την Ελλάδα, η οποία δεν έχει επικυρώσει την τροποποίηση. Όσον αφορά στο άρθρο 6^α, αυτό ορίζει απαιτήσεις για τη συμμετοχή του κοινού σε αποφάσεις σχετικά με τη σκόπιμη ελευθέρωση στο περιβάλλον καθώς και τη διάθεση ΓΤΟ στην αγορά.

4.3.3 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΛΗΨΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΣΧΕΔΙΑ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (ΑΡΘΡΟ 7)

Το άρθρο 7 της Σύμβασης του Άαρχους καλύπτει τη συμμετοχή του κοινού κατά την προπαρασκευή σχεδίων, προγραμμάτων και πολιτικών σχετικά με το περιβάλλον, που σχεδιάζονται από τις δημόσιες υπηρεσίες. Περιλαμβάνει δύο διακριτά νομικά καθεστάτα, ενώ επιτρέπει στα Μέρη μεγαλύτερη ευελιξία στην εύρεση κατάλληλων λύσεων για δημόσια συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων. Το ένα αφορά στη δημόσια συμμετοχή για σχέδια και προγράμματα και το άλλο για πολιτικές. Όσον αφορά στα σχέδια και προγράμματα, κάποιες υποχρεώσεις ορίζονται -δυνάμει παραπομπής- σε ορισμένες από τις διατάξεις του άρθρου 6 σχετικά με τα χρονοδιαγράμματα (παρ. 3), την αποτελεσματικότητα των ευκαιριών για δημόσια συμμετοχή (παρ. 4) και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της συμμετοχής (παρ. 8).

---

²⁸² Βλ. UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 161.

Τα σχέδια, τα προγράμματα και οι πολιτικές έχουν διαφορετικό χαρακτήρα από τις αποφάσεις για ειδικές δραστηριότητες και αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά το σχεδιασμό και την εφαρμογή των σχετικών διαδικασιών συμμετοχής του κοινού. Το κοινό δύσκολα κατανοεί τη συνάφεια ενός σχεδίου, προγράμματος ή πολιτικής στην καθημερινή του ζωή και είναι καλό οι δημόσιες αρχές να εξηγήσουν την πρακτική τους σημασία μέσω δημοσιεύσεων κλπ. Η προετοιμασία σχεδίων, προγραμμάτων και πολιτικών διακρίνεται από αβεβαιότητα, καθώς μπορεί να υπάρχει ένα ευρύτερο φάσμα εναλλακτικών λύσεων, τα οποία πρέπει να εξεταστούν και να ωφεληθούν από την ενημέρωση και συμμετοχή του κοινού. Επιπλέον, όταν πρόκειται για σχέδια, προγράμματα ή πολιτικές μεγαλύτερης κλίμακας, το «κοινό» μπορεί να είναι πολύ μεγάλο ή άλλες φορές πολύ συγκεκριμένο. Οι αρμόδιες δημόσιες αρχές μπορεί, επομένως, να χρειαστεί προσεκτικά να εξετάσουν τον καλύτερο τρόπο για να επικοινωνήσουν μαζί του και να το εμπλέξουν αποτελεσματικά στη λήψη αποφάσεων²⁸³.

Οι διαδικασίες συμμετοχής του κοινού στο πλαίσιο της ΣΠΕ (Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση) αποτελούν πολύτιμο εργαλείο για την εφαρμογή του άρθρου 7. Η ΣΠΕ παρέχει στις δημόσιες αρχές μια διαδικασία για την ενσωμάτωση της εξέτασης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην ανάπτυξη σχεδίων, προγραμμάτων και πολιτικών. Τόσο το Πρωτόκολλο για τη ΣΠΕ στη σύμβαση Espoo²⁸⁴ όσο και η οδηγία 2001/42/ΕΚ σχετικά με την αξιολόγηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων για το περιβάλλον (οδηγία ΣΠΕ)²⁸⁵ έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν ότι οι περιβαλλοντικές συνέπειες των σχεδίων και των προγραμμάτων εντοπίζονται και αξιολογούνται πριν από την υιοθέτησή τους. Και τα δύο μέσα κάνουν αναφορά στη Σύμβαση του Ααρχους και προβλέπουν ότι το κοινό μπορεί να εκφράσει τις απόψεις του, ενώ τα αποτελέσματα αυτής της δημόσιας συμμετοχής πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την έγκριση των σχεδίων και προγραμμάτων. Η Οδηγία ΣΠΕ ασχολείται μόνο με σχέδια και προγράμματα και δεν καλύπτει πολιτικές που αφορούν το περιβάλλον. Ενώ οι υποχρεώσεις του Πρωτοκόλλου

²⁸³ UNECE, Maastricht Recommendations on Promoting Effective Public Participation in Decision-making in Environmental Matters, prepared under the Aarhus Convention, Nov. 2015, σελ.45 επ.

²⁸⁴ Σύμβαση για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε διασυνοριακό πλαίσιο (Σύμβαση Espoo) και το Πρωτόκολλο για τη Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση (Πρωτόκολλο ΣΠΕ).

²⁸⁵ Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 2001, σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, η οποία μεταφέρθηκε στο ελληνικό δίκαιο με την ΚΥΑ ΥΠΕΧΩΔΕ/ΕΥΠΠ/οικ.107017/28.8.2006 (ΦΕΚ 1225B).

σχετίζονται με σχέδια και προγράμματα, απαιτώντας από τα μέρη να προσπαθούν να διασφαλίσουν ότι περιβαλλοντικές ανησυχίες, λαμβάνονται υπόψη και ενσωματώνονται στον βαθμό που ενδείκνυται στην προετοιμασία προτάσεων για πολιτικές και νομοθεσία που είναι πιθανό να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Τα δυο αυτά μέσα καλύπτουν σχέδια και προγράμματα και μικρές τροποποιήσεις αυτών, όταν από την υποχρεωτική screening φάση ορίζεται ότι μπορεί να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι, ενώ οι διαδικασίες ΣΠΕ αποτελούν σημαντική βοήθεια για την εφαρμογή του άρθρου 7, δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι καλύπτουν πλήρως τις απαιτήσεις. Ενώ τέτοιες διαδικασίες είναι χρήσιμα εργαλεία για την εφαρμογή, πρέπει να συμπληρωθούν από άλλες διαδικασίες. Η Οδηγία ΣΠΕ δεν καλύπτει τις περιβαλλοντικές πολιτικές ή σχέδια ή προγράμματα που «μπορεί να έχουν σημαντική επίδραση στο περιβάλλον» αλλά δεν απαιτούν ΣΠΕ, ή κάποια που «μπορεί να έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον», αλλά η επίδραση δεν είναι «σημαντική», για παράδειγμα, εκείνα που αφορά σε μικρές περιοχές. Το άρθρο 7 δεν αναφέρεται ρητά σε αλλαγές σε σχέδια και προγράμματα, όμως, κάθε τροποποίηση σε σχέδιο ή πρόγραμμα ισοδυναμεί με σχέδιο ή πρόγραμμα και επομένως εμπίπτει στο άρθρο 7.

Η Σύμβαση του Άαρχους είναι, επομένως, ευρύτερη από την οδηγία ΣΠΕ και το πρωτόκολλο ΣΠΕ. Το άρθρο 7 εφαρμόζεται σε σχέδια, προγράμματα και πολιτικές «σχετικές με το περιβάλλον», ενώ το πρωτόκολλο και η οδηγία ΣΠΕ βασίζονται στη στενότερη έννοια της πιθανότητας σημαντικών επιπτώσεων στο περιβάλλον. Το άρθρο 7 δεν προβλέπει καμία διαδικασία ή κριτήρια για τον προσυμπτωματικό έλεγχο. Ο κανόνας είναι απλός, οποιοδήποτε σχέδιο, πρόγραμμα ή πολιτική «σχετικά με το περιβάλλον» υπόκειται στο καθεστώς του άρθρου 7.

Αν και η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης τόνισε ότι η Σύμβαση δεν καθορίζει ένα ακριβές όριο μεταξύ των αποφάσεων του άρθρου 6 και του άρθρου 7²⁸⁶, συγκρίνοντας τα δύο άρθρα, θα μπορούσε κανείς να διακρίνει κάποια τυπικά χαρακτηριστικά, που διαφοροποιεί τις αποφάσεις του άρθρου 6 από αυτές του άρθρου 7. Οι αποφάσεις του άρθρου 6 αναφέρονται ως αδειοδοτήσεις, άδειες, ενώ το τυπικό πεδίο εφαρμογής τους

---

²⁸⁶ ACCC/C/2004/08 by the Center for Regional Development/Transparency International Armenia, the Sakharov Armenian Human Rights Protection Center and the Armenian Botanical Society (Αρμενία) ECE/MP.PP/C.1/2006/2/Add.1 10 May 2006.

αφορά σε χωροθέτηση, εγκατάσταση, κατασκευή, χρήση πόρων, έλεγχο ρύπανσης. Από την άλλη, οι αποφάσεις του άρθρου 7 αναφέρονται ως σχέδια, προγράμματα, στρατηγικές και αφορούν συνήθως σε χωροταξία, χωροταξικό σχεδιασμό, διαχείριση πόρων, διαχείριση υδάτων, διαχείριση απορριμμάτων ή προστασία της φύσης.

Από τα παραπάνω απορρέει ότι όσον αφορά στο άρθρο 6 πρόκειται για ατομικές διοικητικές πράξεις/αποφάσεις μετά από ατομική αίτηση ενός ενδιαφερόμενου (συνήθως ιδιοκτήτη μιας εγκατάστασης) για αδειοδότηση για συγκεκριμένη δραστηριότητα σε συγκεκριμένο μέρος υπό συγκεκριμένες συνθήκες συνήθως ακολουθώντας τις γενικές προϋποθέσεις, που ορίζονται στα σχέδια ή προγράμματα, που καθορίζουν το πλαίσιο για τέτοιες δραστηριότητες. Από την άλλη, αναφορικά με το άρθρο 7, μια τυπική απόφαση για σχέδιο ή πρόγραμμα έχει τη νομική μορφή μιας πράξης γενικού χαρακτήρα που υιοθετείται με πρωτοβουλία μιας διοικητικής αρχής, η οποία θέτει, συχνά με δεσμευτικό τρόπο, το πλαίσιο για κάποιες κατηγορίες συγκεκριμένων δραστηριοτήτων (αναπτυξιακά σχέδια) και η οποία συνήθως δεν επαρκεί για την ανάληψη οποιασδήποτε μεμονωμένης δραστηριότητας χωρίς μεμονωμένη απόφαση αδειοδότησης²⁸⁷. Όπως επεσήμανε η Επιτροπή Συμμόρφωσης, οι προϋποθέσεις δημόσιας συμμετοχής για τη λήψη απόφασης σχετικά με μια δραστηριότητα του άρθρου 7 αποτελούν υποσύνολο των προϋποθέσεων δημόσιας συμμετοχής για λήψη απόφασης για δραστηριότητα του άρθρου 6²⁸⁸. Επομένως, ανεξάρτητα αν οι αποφάσεις θεωρούνται ότι εμπίπτουν στο άρθρο 6 ή στο άρθρο 7, οι προϋποθέσεις των παραγράφων 3, 4 και 8 του άρθρου 6 εφαρμόζονται. Στην Ελλάδα, η ευθύνη για τη διασφάλιση της δημόσιας συμμετοχής και η διεξαγωγή των διαδοχικών διαδικαστικών ενεργειών έχουν τεθεί στη δημόσια αρχή υπεύθυνη για την έκδοση της απόφασης. Σε κάποιες χώρες είναι ο φορέας ανάπτυξης του έργου υπεύθυνος για την οργάνωση της όλης διαδικασίας δημόσιας συμμετοχής.

Στο άρθρο 6 είναι μάλλον προφανές ότι οι προϋποθέσεις που αφορούν στη δημόσια συμμετοχή σχετίζονται με αποφάσεις δημοσίων αρχών για την αδειοδότηση προτεινόμενων δραστηριοτήτων. Το ζήτημα αναφορικά με σχέδια και προγράμματα δεν

²⁸⁷ βλ. Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemerts†, Europa Law Publishing, 2011, σελ. 93 επ.

²⁸⁸ ACCC/C/2005/12 (Αλβανία), ECE/MP.PP/C.1/2007/4/Add.1, παρ. 70 και ACCC/C/2008/24 (Ισπανία), ECE/MP.PP/C.1/2009/8/Add.1, παρ. 63.

είναι το ίδιο προφανές στο άρθρο 7. Φαίνεται ότι υπάρχει ένας κοινός λόγος ότι η υποχρέωση βάσει του άρθρου 7 σχετίζεται μόνο με σχέδια και προγράμματα, που εκπονούνται από τις δημόσιες αρχές προκειμένου να εγκριθούν μέσω νομοθετικής διαδικασίας. Η μόνη ένδειξη, αν και μόνο έμμεση, στη Σύμβαση που υποστηρίζει αυτή την άποψη είναι η υποχρέωση «*το κοινό που δύναται να συμμετάσχει επισημαίνεται από τη σχετική Δημόσια Αρχή...*». Όμως, πέραν τούτου, δεν υπάρχει σαφής διατύπωση που να περιορίζει το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 μόνο στα σχέδια και προγράμματα που εκπονούνται από τις Δημόσιες Αρχές. Οι υποχρεώσεις του άρθρου 7 αφορούν σε σχέδια και προγράμματα σχετικά με το περιβάλλον. Και ιδιώτες -κυρίως εταιρείες- πραγματοποιούν σχέδια και προγράμματα, που σχετίζονται με το περιβάλλον. Δεν είναι όμως σαφές αν αυτά καλύπτονται από το άρθρο 7. Αν και δεν φαίνεται να είναι η πρόθεση των συντακτών της Σύμβασης, η ερμηνεία αυτή δεν φαίνεται και προφανώς παράλογη, καθώς θα μπορούσαν να υπάρξουν σχέδια και προγράμματα μεγάλων εταιρειών σχετικά με το περιβάλλον για τα οποία κρίνεται απαραίτητη η συμμετοχή του κοινού²⁸⁹.

Η Σύμβαση δεν περιέχει ορισμούς για τα *σχέδια και προγράμματα*, αλλά μπορεί κανείς να δανειστεί τον ορισμό που αποδίδει το άρθρο 2 παρ. 5 του Πρωτοκόλλου ΣΠΕ²⁹⁰: «*σχέδια και προγράμματα, καθώς και οποιεσδήποτε τροποποιήσεις τους, που (α) απαιτούνται από νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις και (β) υπόκεινται σε εκπόνηση και/ή έγκριση από αρχή ή εκπονούνται από αρχή προς έγκριση, μέσω επίσημης διαδικασίας, από κοινοβούλιο ή κυβέρνηση*». Σχέδια και προγράμματα σχετικά με το περιβάλλον μπορεί να περιλαμβάνουν χρήσεις γης, τομεακό σχεδιασμό για τον τουρισμό, την ενέργεια, τη βιομηχανία, τους υδάτινους πόρους, την υγεία, κρατικά προγράμματα για τη μείωση της ρύπανσης ή την ανακύκλωση κλπ. Το ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης των υδάτινων περιοχών λεκάνης απορροής ποταμών της Ελλάδας στο πλαίσιο της Οδηγίας 2000/60/ΕΕ για τη διαχείριση των υδάτων αποτελεί ένα πολύ πετυχημένο μοντέλο δημόσιας συμμετοχής, όπως σχεδιάστηκε και λειτουργεί στην Ελλάδα.

---

²⁸⁹ Βλ. Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in *The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Edited by Marc Pallemmaerts†, Europa Law Publishing, 2011, σελ. 123.

²⁹⁰ Η Ελλάδα έχει κυρώσει τη Σύμβαση Espoo της Φινλανδίας με το ν. 2540/1997, έχει υπογράψει (21/5/2003) το Πρωτόκολλο ΣΠΕ, αλλά δεν το έχει κυρώσει.

Η αναφορά σε ένα διαφανές και δίκαιο πλαίσιο τονίζει ότι το κοινό πρέπει να έχει ευκαιρίες για αποτελεσματική συμμετοχή. Το άρθρο 1 ορίζει ότι ένας στόχος της Σύμβασης είναι η διασφάλιση δικαιωμάτων όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων. Προκειμένου να κατοχυρωθούν τα δικαιώματα, πρέπει να υπάρχει ένα διαφανές και δίκαιο πλαίσιο, τόσο για τη λήψη αποφάσεων όσο και για να παρέχει στα μέλη του κοινού που επηρεάζονται τη δυνατότητα να τηρούν τα πρότυπα των διαδικασιών λήψης αποφάσεων με αμφισβήτηση διαδικασιών και αποφάσεων. Σε οποιαδήποτε διαδικασία δημόσιας συμμετοχής πρέπει να ενημερώνεται το κοινό για την έναρξη της διαδικασίας και τις δυνατότητες συμμετοχής του. Η παροχή «αναγκαίων» πληροφοριών στο κοινό θα πρέπει να νοείται στο πλαίσιο της αποτελεσματικής συμμετοχής. Και πάλι, πρέπει να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με το άρθρο 6, το άρθρο 7 απαιτεί να παρέχονται οι αναγκαίες πληροφορίες στο «κοινό» και όχι στο στενότερο «ενδιαφερόμενο κοινό».

Τέλος, η δεύτερη πρόταση του άρθρου 7 απαιτεί από την αρμόδια αρχή να προσδιορίζει το κοινό που μπορεί να συμμετάσχει, λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους της Σύμβασης. Σε αντίθεση με άλλες πτυχές του άρθρου 7, αυτό το δεύτερο καθήκον δεν ανατίθεται στο Μέρος, αλλά απευθείας στην αρμόδια δημόσια αρχή. Αυτή η ρήτρα δεν θα πρέπει να θεωρείται ως μέθοδος περιορισμού της εμβέλειας του κοινού που δικαιούται να συμμετέχει, αλλά μάλλον ως τρόπος βελτιστοποίησης της συμμετοχής, ώστε να γίνει πιο αποτελεσματική. Αν ήταν αυτή η πρόθεση, πιθανότατα θα είχε χρησιμοποιηθεί αντί αυτού ο στενότερος όρος «ενδιαφερόμενο κοινό»²⁹¹.

Τέλος, όσον αφορά στις πολιτικές, η Σύμβαση απαιτεί «στον ενδεδειγμένο βαθμό, κάθε Μέρος καταβάλλει προσπάθειες προκειμένου να προσφέρει ευκαιρίες για συμμετοχή του κοινού κατά την προπαρασκευή πολιτικών σχετικά με το περιβάλλον». Οι εκφράσεις στον ενδεδειγμένο βαθμό και καταβάλλει προσπάθειες δηλώνουν μια πιο ήπια νομοθεσία (soft law), καθώς απουσιάζει η δεσμευτικότητα της λοιπής διάταξης του άρθρου 7.

---

²⁹¹ Βλ. UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 180.

4.3.4 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΩΣ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ (ΑΡΘΡΟ 8)

Το άρθρο 8 της Σύμβασης του Άαρχους φαίνεται να αναγνωρίζει ότι τα μέλη του κοινού, εκτός από το δικαίωμα συμμετοχής σε αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους, μπορούν να έχουν ουσιαστικό ρόλο στην προώθηση νόμων και άλλων νομικώς δεσμευτικών κανονιστικών πράξεων, που ενδέχεται να έχουν σημαντική επίδραση στο περιβάλλον.

Ήδη από το προοίμιο της Σύμβασης (εδ. 11) αντανακλάται η επιθυμία για τη δυνατότητα εφαρμογής της Σύμβασης στη νομοθεσία, παρά την απροθυμία που είχαν εκδηλώσει οι κυβερνήσεις κατά τις διαπραγματεύσεις της Σύμβασης.

Η συμμετοχή του κοινού στη διαμόρφωση της νομοθεσίας αποτελεί σημαντική πτυχή του συνολικού πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης. Όμως, καθώς είναι δύσκολη η αποδοχή της από τις κυβερνήσεις, αυτός ο τομέας δραστηριότητας καλύπτεται από μια σχετικά ήπια υποχρέωση καταβολής βέλτιστων προσπαθειών και χρησιμοποιεί ενδεικτική και όχι υποχρεωτική διατύπωση για τα βήματα που πρέπει να γίνουν. Εντούτοις, το άρθρο 8 θα πρέπει να ερμηνευθεί ότι υποχρεώνει τα μέρη να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα για την εκπλήρωση των στόχων της Σύμβασης.

Το άρθρο 8 αφορά στη συμμετοχή του κοινού σε συγκεκριμένο τομέα λήψης αποφάσεων, στην προετοιμασία, από τις δημόσιες αρχές, εκτελεστικών κανονισμών και γενικά εφαρμοστέων νομικά δεσμευτικών κανόνων. Ο όρος «κανόνες» χρησιμοποιείται εδώ με την ευρεία του έννοια και μπορεί να περιλαμβάνει διατάγματα, κανονισμούς, αποφάσεις, διατάξεις. Περιλαμβάνει, επίσης, τη συμμετοχή των δημοσίων αρχών στη νομοθετική διαδικασία, μέχρι τη στιγμή που τα σχέδια που εκπονεί η εκτελεστική εξουσία περάσουν στη νομοθετική εξουσία. Το άρθρο 8 καθιερώνει τη συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία τέτοιων κανόνων ως στόχο της Σύμβασης και ορίζει ορισμένες απαιτήσεις, που πρέπει να πληρούν τα μέρη για την επίτευξή της. Η κανονιστική διοικητική πράξη θεσπίζει απρόσωπους και αφηρημένους κανόνες δικαίου, είτε γενικούς είτε ειδικούς. Η άσκηση κανονιστικής αρμοδιότητας συνίσταται στη θέσπιση απρόσωπου και γενικού κανόνα δικαίου, που μπορεί να τύχει εφαρμογής σε μη εκ των προτέρων προσδιορισμο

και ως εκ τούτου άδηλο και αόριστο αριθμό προσώπων και περιπτώσεων, δηλαδή δεν εξαντλείται σε μία και μόνη εφαρμογή²⁹².

Το άρθρο 8 αφορά στη συμμετοχή του κοινού στην προετοιμασία από τις δημόσιες αρχές εκτελεστικών κανονισμών και γενικά εφαρμοστέων νομικά δεσμευτικών κανόνων. Η φύση της κανονιστικής πράξης περιορίζει τις δυνατότητες άμεσης συμμετοχής, καθώς για την έκδοσή τους δεν νοείται προηγούμενη ακρόαση. Επίσης, είναι σπάνια η αίτηση για έκδοση κανονιστικής πράξης, όταν η αρμοδιότητα του διοικητικού οργάνου έχει χαρακτήρα διακριτικής ευχέρειας. Επομένως, όσον αφορά στην ελληνική έννομη τάξη, η δυνατότητα άμεσης συμμετοχής περιορίζεται στη διατύπωση παρατηρήσεων πχ. επί πολεοδομικών σχεδίων, τα οποία περιέχουν και κανονιστικές διατάξεις. Επιπλέον, η άμεση συμμετοχή προκαλεί τεχνικές δυσκολίες, λόγω του μεγάλου αριθμού ενδιαφερομένων με αποτέλεσμα η έμμεση ή συλλογική συμμετοχή να κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος²⁹³.

Το άρθρο 8 ορίζει τη συμμετοχή του κοινού στην προπαρασκευή τέτοιων κανόνων ως στόχο της Σύμβασης και ορίζει ορισμένες προϋποθέσεις, που πρέπει να πληρούν τα Μέρη για την επίτευξή της. Οι δημόσιες αρχές διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία της νομοθεσίας, η οποία στη συνέχεια υποβάλλεται στα νομοθετικά όργανα προς εξέταση. Επειδή τα νομοθετικά όργανα είναι τα αρμόδια όργανα για την τελική έκδοση νομικών πράξεων, με επακόλουθη δεσμευτική ισχύ, η προετοιμασία νομοθεσίας από τις δημόσιες αρχές δεν μπορεί να θεωρηθεί ως νομοθετική ιδιότητα κατά την έννοια της Σύμβασης. Όπου οι δημόσιες αρχές συντάσσουν νομοθεσία, την οποία διαβιβάζουν στη συνέχεια στο κοινοβούλιο ή άλλο νομοθετικό όργανο, η συμμετοχή του κοινού, ενόσω τα σχέδια τελούν υπό την αιγίδα δημόσιων αρχών, στην πραγματικότητα, συνιστά συμμετοχή σε πρώιμο στάδιο. Η λειτουργική αρχή είναι παρόμοια με εκείνη του άρθρου 6 παρ. 5, δηλ. ότι η έγκαιρη επίλυση των διαφωνιών και η συνεκτίμηση των νόμιμων ανησυχιών σε προκαταρκτικό στάδιο μπορούν να βοηθήσουν στην πρόληψη προβλημάτων αργότερα. Μόλις το σχέδιο τίθεται εκτός των αρμοδιοτήτων των δημοσίων αρχών και

---

²⁹² Βλ. Ε.Β. Πρεβεδούρου, Η έννοια της διοικητικής πράξης, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 2018.

²⁹³ Βλ. Διαύγεια, ν. 3861 της 8/13.7.2010 (ΦΕΚ 112^Α) Ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση νόμων και πράξεων των κυβερνητικών, διοικητικών και αυτοδιοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο "Πρόγραμμα Διαύγεια" και άλλες διατάξεις.

περάσει στη νομοθετική αρχή, δεν βρίσκεται πλέον σε «προετοιμασία» από μια δημόσια αρχή και το άρθρο 8 δεν θα ισχύει πλέον. Επιπλέον, όταν μια δημόσια αρχή υιοθετεί έναν νόμο, που καταρτίζεται από ένα νομοθετικό όργανο που ενεργεί με νομοθετική ιδιότητα, το άρθρο 8 δεν εφαρμόζεται, επειδή δεν αποτελεί «προετοιμασία» υπό την έννοια της Σύμβασης.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2, η Σύμβαση εφαρμόζεται μόνο σε πράξεις «δημοσίων αρχών» και αποκλείει ρητά «φορείς ή θεσμικά όργανα που ενεργούν υπό δικαστική ή νομοθετική ιδιότητα». Αυτό ελήφθη με μια μικρή τροποποίηση από το άρθρο 2 στοιχείο (β) της οδηγίας 90/313 του Συμβουλίου, το οποίο αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τον πρώτο πυλώνα της Σύμβασης²⁹⁴.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο στην υπόθεση Flachglas Torgau²⁹⁵ υπογράμμισε ότι ο κανόνας αυτός επιβεβαιώνεται, όσον αφορά στα όργανα που ενεργούν υπό τη νομοθετική τους ιδιότητα, στη διάταξη της τροποποιημένης οδηγίας ΕΠΕ (άρθρο 1 παρ. 4 Οδηγία 2011/92/ΕΕ). Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, η εν λόγω οδηγία δεν εφαρμόζεται σε *«έργα των οποίων οι λεπτομέρειες εγκρίνονται με ειδική πράξη εθνικής νομοθεσίας, δεδομένου ότι οι στόχοι της παρούσας οδηγίας, συμπεριλαμβανομένης της παροχής πληροφοριών, επιτυγχάνονται μέσω της νομοθετικής διαδικασίας»*. Το Δικαστήριο τόνισε ότι *«...ο νομοθέτης της Ένωσης λαμβάνει υπόψη την ιδιαιτερότητα των νομοθετικών και δικαιοδοτικών οργάνων. Έτσι, για παράδειγμα, στο διαφορετικό πλαίσιο των κανόνων σχετικά με την αποτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων δημόσιων και ιδιωτικών σχεδίων για το περιβάλλον, η οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985 (ΕΕ L 175, σ. 40), αποκλείει την υποχρέωση αξιολογήσεως των σχεδίων που εγκρίθηκαν λεπτομερώς με*

---

²⁹⁴ Άρθρο 2(β) Οδηγία 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 7ης Ιουνίου 1990 σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 158 της 23/06/1990 «...β) «δημόσιες αρχές» είναι κάθε δημόσια διοικητική υπηρεσία σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο που έχει αρμοδιότητες και κατέχει πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον, εξαιρουμένων των φορέων που ασκούν δικαστική ή νομοθετική εξουσία».

²⁹⁵ C-204/09, Προδικαστικό ερώτημα από το Bundesverwaltungsgericht (Γερμανία) για την υπόθεση Flachglas Torgau GmbH v Federal Republic of Germany, προδικαστική απόφαση – Τμήμα Μείζονος Σύνοψης 14/12/2012, παρ. 44. Αίτηση προδικαστικής απόφασης σχετικά με την ερμηνεία των άρθρων 2 και 4 της οδηγίας 2003/4/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Ιανουαρίου 2003, για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου. Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο της ένδικης διαφοράς μεταξύ της Flachglas Torgau GmbH και της Bundesrepublik Deutschland με αντικείμενο την απόρριψη από τη δεύτερη της αίτησης πρόσβασης της πρώτης σε πληροφορίες σχετικά με τον νόμο περί κατανομής των ποσοτώσεων εκπομπής αερίων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου για την περίοδο κατανομής 2005 έως 2007.

ειδική νομοθετική πράξη, όταν η επίτευξη των σκοπών της οδηγίας, περιλαμβανομένης και της παροχής πληροφοριών, εξασφαλίζεται μέσω της νομοθετικής διαδικασίας..»²⁹⁶.

Όπως υπογραμμίζει ο Peter Oliver, μόνο μια διάταξη ρίχνει φως στο τι σημαίνει *ενεργώντας με νομοθετική ιδιότητα*. Το πρώτο εδάφιο του άρθρου 8 της Σύμβασης απαιτεί από τα συμβαλλόμενα μέρη να *προσπαθήσουν να προωθήσουν πραγματική συμμετοχή του κοινού κατά την προπαρασκευή από τις δημόσιες αρχές εκτελεστικών κανονισμών και άλλων νομικά δεσμευτικών κανονιστικών πράξεων γενικής εφαρμογής που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον*. Σύμφωνα με τον Oliver, αν και αποτελεί απλώς μια ρήτρα βέλτιστης προσπάθειας, ο αντίκτυπός της στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης είναι σαφής²⁹⁷: η διάταξη δεν αφήνει περιθώρια στην πρόταση ότι όλες οι πράξεις γενικής εφαρμογής πρέπει να θεωρούνται «νομοθετικές» για τους σκοπούς της Σύμβασης²⁹⁷.

Στην προαναφερθείσα υπόθεση, η Flachglas Torgau αιτήθηκε πληροφορίες σχετικά με την εκχώρηση αδειών εκπομπών από τη Γερμανία κατά την περίοδο 2005-2007. Οι ζητούμενες πληροφορίες περιέχονταν σε εσωτερικά έγγραφα, που παρήγαγε το Υπουργείο Περιβάλλοντος, σχετικά με τη διαδικασία νομοθεσίας για την εμπορία εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Το Υπουργείο απέρριψε αυτό το αίτημα επικαλούμενο το απόρρητο των διαδικασιών των δημοσίων αρχών. Η οδηγία του 2003/4 σχετικά με την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες προβλέπει ότι οι περιβαλλοντικές πληροφορίες θεωρούνται γενικά δημόσιες και προσβάσιμες στο κοινό. Το Δικαστήριο κλήθηκε από το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Γερμανίας να αποφασίσει εάν η ομοσπονδιακή κυβέρνηση του εν λόγω κράτους μέλους "νήργησε με νομοθετική ιδιότητα", όταν συνέτασσε εσωτερικά μνημόνια, εξέδιδε νομικές γνωμοδοτήσεις και αλληλογραφούσε με την ομοσπονδιακή περιβαλλοντική αρχή σχετικά με το νομοσχέδιο που είχε προτείνει και έγινε τελικά ομοσπονδιακός νόμος σχετικά με τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Η εταιρεία-ενάγων ζήτησε πρόσβαση σε αυτά τα έγγραφα, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Σύμβασης και την Οδηγία 2003/4. Δεδομένου ότι το εν λόγω νομοσχέδιο προοριζόταν να καταστεί πρωτογενής νομοθεσία, δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι είχε «νομοθετικό» χαρακτήρα για τους σκοπούς του άρθρου 2 παρ. 2. Όμως, ο ομοσπονδιακός υπάλληλος δεν "ενεργούσε

²⁹⁶ Ibid παρ. 44.

²⁹⁷ Βλ. Peter Oliver, Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: the Aarhus Convention, Fordham International Law Journal Volume 36, Issue 5 2013 Article 10, σελ. 1424 επ..

με νομοθετική ιδιότητα" απαραίτητα. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το άρθρο 2 παρ. 2 αποκλείει φορείς ή όργανα που ενεργούν υπό νομοθετική ιδιότητα, ανεξάρτητα από το αν είναι νομοθετικά όργανα ή όχι. Το Δικαστήριο τόνισε ότι «...έχει την έννοια ότι η ευχέρεια που καταλείπει η εν λόγω διάταξη στα κράτη μέλη να μη θεωρούν ως δημόσιες αρχές «φορείς ή όργανα που ενεργούν υπό [...] νομοθετική ιδιότητα» μπορεί να τύχει εφαρμογής στα υπουργεία καθόσον αυτά μετέχουν στη νομοθετική διαδικασία, ιδίως μέσω της υποβολής νομοσχεδίων ή γνωμοδοτήσεων, και ότι η ευχέρεια αυτή δεν εξαρτάται από την τήρηση των προϋποθέσεων που θέτει το άρθρο 2, σημείο 2, δεύτερο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, της εν λόγω οδηγίας... Το άρθρο 2, σημείο 2, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2003/4 έχει την έννοια ότι δεν είναι δυνατό να τύχει εφαρμογής η ευχέρεια που καταλείπει η εν λόγω διάταξη στα κράτη μέλη να μη θεωρήσουν ως δημόσιες αρχές τους φορείς και τα όργανα που ενεργούν υπό νομοθετική ιδιότητα όταν η επίμαχη νομοθετική διαδικασία έχει λήξει...»²⁹⁸. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα κράτος μέλος είχε το δικαίωμα να παρακρατήσει τέτοια έγγραφα σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2, μόνο μέχρι το τέλος της νομοθετικής διαδικασίας.

Στο άρθρο 8 η Σύμβαση ορίζει τουλάχιστον τρία στοιχεία που πρέπει να εφαρμοστούν προκειμένου να εκπληρωθεί η υποχρέωση προώθησης της αποτελεσματικής συμμετοχής του κοινού στην προετοιμασία των εκτελεστικών κανονισμών και άλλων νομικά δεσμευτικών κανόνων γενικής εφαρμογής. Αυτά τα στοιχεία θεσπίζουν ένα βασικό διαδικαστικό πλαίσιο για τη συμμετοχή του κοινού και συμπεριλαμβάνουν *επαρκή χρονικά πλαίσια, πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες και ευκαιρία του κοινού να διατυπώνει σχόλια*. Αν και οι ειδικοί όροι συμμετοχής του κοινού στην προετοιμασία των κανόνων δεν καθορίζονται από τη Σύμβαση, είναι υποχρεωτικό για τα μέρη να διασφαλίζουν ότι το αποτέλεσμα της συμμετοχής του κοινού λαμβάνεται υπόψη *όσο το δυνατόν περισσότερο (as far as possible)*. Η φράση «όσο το δυνατόν» αναγνωρίζει ότι υπάρχει ένα στοιχείο πολιτικής στη νομοθετική ρύθμιση, που τα Μέρη θα πρέπει να λάβουν υπόψη²⁹⁹.

---

²⁹⁸ Ibid C-204/09, παρ. 66.

²⁹⁹ Βλ. UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, 2014, σελ. 181-185.

4.3.5 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝΟΥ ΚΟΙΝΟΥ

Η έννοια του κοινού ορίζεται στο άρθρο 2 παρ. 4 της Σύμβασης του Άρχου ως *«ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα και, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή πρακτική, οι ενώσεις, οι οργανισμοί ή οι ομάδες τους»*.

Όμως, μόνο ο πρώτος πυλώνας της Σύμβασης παρουσιάζει κάποια συνέπεια, καθώς το δικαίωμα στην πληροφορία χορηγείται στο κοινό χωρίς διάκριση. Στο δεύτερο πυλώνα δεν ακολουθείται συνεπώς αυτός ο κανόνας, καθώς σε κάθε άρθρο η προσέγγιση είναι διαφορετική. Η Σύμβαση δεν προβλέπει ότι κάθε άτομο δικαιούται να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων, που σχετίζονται με το περιβάλλον. Αντίθετα, μάλλον περιορίζει αυτή τη συμμετοχή.

Στις αποφάσεις του άρθρου 6 εφαρμόζεται μια άλλη προσέγγιση. Η κύρια θέση φαίνεται να είναι ότι το δικαίωμα συμμετοχής χορηγείται στο ενδιαφερόμενο κοινό. Το *ενδιαφερόμενο κοινό* ενημερώνεται σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2 και επισημαίνεται από τους μελλοντικούς αιτούντες κατά το άρθρο 6 παρ. 5 και στο οποίο δίνεται πρόσβαση σε όλες τις σχετικές πληροφορίες κατά το άρθρο 6 παρ. 6. Όμως, το λοιπό άρθρο 6 δεν παρουσιάζει συνέπεια με τη γενική προσέγγιση, καθώς είναι το *κοινό* που επιτρέπεται να υποβάλλει σχόλια, πληροφορίες κλπ. (άρθρο 6 παρ. 7) και το οποίο ενημερώνεται για την απόφαση (άρθρο 6 παρ. 9). Επιπλέον, το άρθρο 6 παρ. 3, όταν αναφέρεται στο άρθρο 6 παρ. 2, αναφέρεται στην ενημέρωση του κοινού και όχι του ενδιαφερόμενου κοινού, όπως απαιτείται στο άρθρο 6 παρ. 2. Επομένως, το άρθρο 6 δεν παρουσιάζει ομοιογένεια και συνέπεια σχετικά με τη χρήση των όρων *κοινό* και *ενδιαφερόμενο κοινό*, αν και κατά κύριο λόγο αναφέρεται στο ενδιαφερόμενο κοινό.

Οι διαφορές στα άρθρα 7 και 8 σχετικά με την έννοια του κοινού είναι ότι ενώ στο άρθρο 8 χρησιμοποιείται ξεκάθαρα η έννοια αυτή, στο άρθρο 7 οι κύριες υποχρεώσεις της πρώτης πρότασης αναφέρονται στο κοινό γενικά, αλλά συμπληρώνονται από την υποχρέωση της σχετικής Δημόσιας Αρχής να επισημαίνει *«το κοινό που δύναται να συμμετάσχει»*. Από τη στιγμή που ήδη στο προοίμιο αναφέρεται ότι ένας από τους βασικούς στόχους είναι *«...να ενθαρρύνουν την ευρέως διαδεδομένη ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με αποφάσεις που επηρεάζουν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, καθώς και τη συμμετοχή τους σε*

αυτές...», προκύπτει ότι πίσω από αυτή την υποχρέωση επισημάνσης της Δημόσιας Αρχής δεν υποκρύπτεται ο περιορισμός της συμμετοχής του εύρους των υποκειμένων, που δικαιούνται να συμμετάσχουν στην προετοιμασία σχεδίων και προγραμμάτων σχετικά με το περιβάλλον, αλλά η βελτίωση αυτής, ώστε να είναι περισσότερο αποτελεσματική. Το άρθρο 8 αναφέρει μόνο «το κοινό». Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι εκτελεστικοί κανονισμοί είναι γενικής εφαρμογής και επομένως αφορούν όλους.

Η έννοια του *κοινού* καλύπτει σχεδόν καθέναν χωρίς να αφήνει περιθώριο διάκρισης στα Μέρη στον καθορισμό των ορίων του πεδίου εφαρμογής. Το *κοινό* αναφέρεται μερικές φορές ως γενικό κοινό, ώστε να διαφοροποιείται από το *ενδιαφερόμενο κοινό* και να υπογραμμίσει ότι η έννοια καλύπτει ένα απροσδιόριστο και σχεδόν απεριόριστο φάσμα υποκειμένων, που εκπροσωπούν διάφορα συμφέροντα, συμπεριλαμβανομένων των μη ειδικών. Η έννοια του ενδιαφερόμενου κοινού χρησιμοποιείται μόνο για τους σκοπούς του άρθρου 6 και του άρθρου 9 παρ. 2, που σχετίζεται με το άρθρο 6.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Σύμβασης κρίθηκε απαραίτητο να οριστεί ο όρος *ενδιαφερόμενο κοινό* λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την εμπειρία που αποκτήθηκε. Ο ορισμός βασίζεται στην έννοια *αυτού που επηρεάζεται* (*being affected*), η οποία είναι πολύ γνωστή σε ορισμένες δικαιοδοσίες και είχε ήδη χρησιμοποιηθεί από τη Σύμβαση Espoo το 1991, όπου "επηρεαζόμενο μέρος" σημαίνει το μέρος που ενδέχεται να επηρεαστεί από τις διασυνοριακές επιπτώσεις μιας προτεινόμενης δραστηριότητας και, επομένως, επιτρεπόταν να συμμετέχει σε διασυνοριακή ΕΠΕ³⁰⁰.

Η έννοια του ενδιαφερόμενου κοινού έχει τις ρίζες της στο άρθρο 6 της αρχικής οδηγίας 85/337/ΕΟΚ για την Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων³⁰¹ αναφέροντας ότι «*Τα κράτη μέλη φροντίζουν ώστε: - να τίθεται στα διάθεση του κοινού κάθε αίτηση άδειας, καθώς και οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται δυνάμει του άρθρου 5, - να δίνεται στο ενδιαφερόμενο κοινό η δυνατότητα να εκφράσει τη γνώμη του πριν αρχίσει το σχέδιο...*», χωρίς, όμως, να ορίζει την έννοια του ενδιαφερόμενου κοινού. Μάλιστα, στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου ζητείται από τα κράτη μέλη, που μπορούν, ιδίως, ανάλογα με τα ιδιαίτερα

---

³⁰⁰ Βλ. Jerzy Jendroska, Public Participation in Environmental Decision-Making in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemerts†, Europa Law Publishing, 2011, p. 126.

³⁰¹ Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον. Ενσωμάτωση με την ΚΥΑ 69269/5387/1990.

χαρακτηριστικά των σχετικών σχεδίων ή τοποθεσιών, να ορίσουν ποιο είναι το ενδιαφερόμενο κοινό. Αυτό αφήνει περιθώριο στα κράτη μέλη να θέσουν περιορισμούς αναφορικά με το ενδιαφερόμενο κοινό³⁰², ιδίως σε ό,τι αφορά σε ενώσεις, ομάδες και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

4.3.5.1 Ενδιαφερόμενο κοινό και ΜΚΟ στην περιβαλλοντική δίκη

Το ελληνικό δίκαιο αναγνωρίζει τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ως ενδιαφερόμενο κοινό, αρκεί στο καταστατικό τους να περιλαμβάνεται ως σκοπός η προστασία του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με το άρθρο 47 του ΠΔ 18/89³⁰³ «Αίτηση ακυρώσεως δικαιούται να ασκήσει ο ιδιώτης ή το νομικό πρόσωπο, τους οποίους αφορά η διοικητική πράξη ή των οποίων έννομα συμφέροντα, έστω και μη χρηματικά, προσβάλλονται από αυτήν». Επομένως, έννομο συμφέρον για την άσκηση αίτησης ακύρωσης θεμελιώνουν τα νομικά πρόσωπα, εφόσον έχουν ιδρυθεί κατά το χρόνο έκδοσης της διοικητικής πράξης ή το χρόνο συντέλεσης της παράλειψης και η βλάβη που προκαλείται συνδέεται με τον καταστατικό σκοπό άσχετα από την έδρα του.

Στην περιβαλλοντική δίκη, η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος των νομικών προσώπων, είναι ακόμη μεγαλύτερη. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ, οι κατηγορίες βλαβών που μπορούν να αποτελέσουν βάσεις θεμελίωσης του εννόμου συμφέροντος για τα νομικά πρόσωπα στην ακυρωτική δίκη είναι: i) η βλάβη του ίδιου του νομικού προσώπου ως περιορισμός των δικαιωμάτων ή αύξηση των υποχρεώσεών του, ii) η βλάβη που αφορά στον καταστατικό σκοπό, οπότε το έννομο συμφέρον χαρακτηρίζεται ως «συλλογικό» και αφορά κυρίως στον «κοινωνικό σκοπό», που υπηρετεί το νομικό πρόσωπο ή iii) η βλάβη που αφορά στα μέλη του νομικού προσώπου.

³⁰² Βλ. αποφάσεις ΣτΕ 1112/2017, 2139/2014, 2934/2011 σχετικά με τον προσδιορισμό του έννομου συμφέροντος φυσικών προσώπων «Επειδή, οι αιτούντες, για να θεμελιώσουν το έννομο συμφέρον τους για την άσκηση της κρινομένης αιτήσεως, επικαλούνται ότι είναι παραθεριστές και πολλοί εξ αυτών ιδιοκτήτες κατοικιών στον οικισμό του Απόλλωνα Νάξου. Από τους αιτούντες, ... οι .... είτε δεν προσκομίζουν στοιχεία για να τεκμηριώσουν τον νομικό δεσμό τους με τις προσβαλλόμενες πράξεις, είτε προσκομίζουν υπεύθυνες δηλώσεις, στις οποίες αναφέρουν απλώς ότι παραθερίζουν στον παραπάνω οικισμό, στοιχεία δηλαδή τα οποία, μόνα αυτά, δεν αρκούν για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντός τους. Συνεπώς, ως προς τους παραπάνω αιτούντες η κρινόμενη αίτηση είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη. Οι λοιποί αιτούντες, φερόμενοι, σύμφωνα με τα στοιχεία που προσκομίζουν, ως ιδιοκτήτες ακινήτων στην περιοχή του Απόλλωνα Νάξου ή ως καταγόμενοι από αυτήν και διαμένοντες εκεί κατά τους θερινούς μήνες σε κατοικίες γονέων ή άλλων στενών συγγενών τους, με έννομο συμφέρον ασκούν την κρινόμενη αίτηση...».

³⁰³ ΦΕΚ 8/9-1-1989 (Κωδικοποίηση διατάξεων νόμων για το Συμβούλιο της Επικρατείας).

Το έννομο συμφέρον των συλλόγων και των σωματίων ελέγχεται με κριτήριο τον καταστατικό σκοπό. Αυτό προϋποθέτει ότι ο σύλλογος αποσκοπεί στην προστασία των συμφερόντων των μελών του, που έχει καθήκον να προασπίσει. Εν προκειμένω, δεν απαιτείται ο σύλλογος να εδρεύει στην περιοχή που εκδηλώνεται η περιβαλλοντική ζημία, αλλά αρκεί να περιλαμβάνεται η προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής αυτής στους σκοπούς του. Η νομολογία του ΣτΕ κατέληξε ότι το έννομο συμφέρον αναγνωρίζεται ανεξαρτήτως της έδρας του νομικού προσώπου ή της ένωσης προσώπων και της χωρικής σχέσης, που αυτή έχει με την περιοχή, στην οποία εκδηλώθηκε η περιβαλλοντική ζημία. Στην περίπτωση των νομικών προσώπων και των ενώσεων προσώπων, η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος είναι μεγαλύτερη από ό,τι στην περίπτωση των φυσικών προσώπων, δεδομένου ότι δεν ενδιαφέρει το Δικαστήριο και δεν επηρεάζει στη στοιχειοθέτηση του εννόμου συμφέροντος το γεγονός ότι ο τόπος της έδρας τους είναι απομακρυσμένος από τον τόπο, όπου διαπιστώνεται η περιβαλλοντική βλάβη³⁰⁴. Το δικαίωμα στο περιβάλλον, ως «δικαίωμα του καθενός» του άρθρου 24Σ αποτελεί το βασικό έρεισμα επί του οποίου βασίζεται η ενεργητική νομιμοποίηση και το έννομο συμφέρον των ΜΚΟ στην ακυρωτική δίκη.

Η ανάγκη αναγνώρισης μιας ιδιαίτερης θέσης στο διαδικαστικό μηχανισμό προστασίας του περιβάλλοντος στις ΜΚΟ συμφωνεί με το ιδιαίτερο περιεχόμενο του δικαιώματος στο περιβάλλον και λειτουργεί ως αντίβαρο στους περιορισμούς των φυσικών προσώπων για τη θεμελίωση εννόμου συμφέροντος στο πρόσωπό τους κατά την πρόσβαση στην περιβαλλοντική ακυρωτική δίκη προς αποφυγή του εκφυλισμού της δικαστικής διαδικασίας σε «λαϊκή αγωγή».

Το ΣτΕ αναγνώρισε από νωρίς την πρόσβαση των ΜΚΟ στην ακυρωτική δίκη και αποδέχθηκε τη δυνατότητα άσκησης αίτησης ακύρωσης χωρίς την υποχρέωση θεμελίωσης ενός άμεσου και ειδικού εννόμου συμφέροντος και την εκχώρηση του δικαιώματος στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ να παρεμβαίνουν σε εκκρεμείς δίκες. Ειδικότερα, στις περιβαλλοντικές ακυρωτικές δίκες, το ΣτΕ έχει διευρύνει το έννομο συμφέρον περιβαλλοντικών οργανώσεων κατά πράξης ή παράλειψης της Διοίκησης, που προκαλεί βλάβη στο περιβάλλον, η οποία αφορά στους καταστατικούς σκοπούς τους.

---

³⁰⁴ ΣτΕ αποφάσεις 640/90, 150/89.

Οι αποφάσεις 810/77 και 811/77 (ναυπηγεία Πύλου) υπήρξαν οι θεμέλιες στη νομολογία του ΣτΕ για την αναγνώριση έννομου συμφέροντος για την ακύρωση πράξεων ίδρυσης ναυπηγοεπισκευαστικής μονάδας στο Σύλλογο Ελλήνων Αρχαιολόγων, στο Σύλλογο Αρχιτεκτόνων, στη Φιλοδασική Ένωση και σε μια εταιρεία προστασίας του περιβάλλοντος. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση 3478/2000 της Ολομέλειας του ΣτΕ σχετικά με την αίτηση ακύρωσης, που υπέβαλαν οι περιβαλλοντικές οργανώσεις WWF Ελλάς, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία και Δίκτυο Μεσόγειος SOS κατά της ΚΥΑ έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων κατασκευής και λειτουργίας έργων μερικής εκτροπής του άνω ρου του Αχελώου ποταμού προς τη Θεσσαλία, στην οποία, ως προς το ζήτημα του εννόμου συμφέροντος των ΜΚΟ, το ΣτΕ έκρινε ότι *«Επειδή οι αιτούντες - από τους οποίους η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, η Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης είναι σωματεία, ενώ το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση και η Νέα Οικολογία αποτελούν αστικές εταιρείες που έχουν αποκτήσει νομική προσωπικότητα- με έννομο συμφέρον ασκούν τις κρινόμενες αιτήσεις ισχυριζόμενοι ότι τα έργα, τα οποία αφορούν οι προσβαλλόμενες πράξεις συνεπάγονται καταστροφή σημαντικών οικοσυστημάτων και υποβάθμιση του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι, όπως προκύπτει από τα προσκομιζόμενα καταστατικά τους, έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος»*.

Όσον αφορά στη Σύμβαση του Άρχους, η έννοια του κοινού διαφέρει σημαντικά στο άρθρο 9 παρ. 2 από αυτή του άρθρου 9 παρ. 1, η οποία είναι απολύτως αντικειμενική και δεν αφήνει περιθώριο διακριτικής ευχέρειας για θέση περιορισμών στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Επίσης, διαφέρει από την προσέγγιση της παρ. 3 του ίδιου άρθρου, η οποία συσχετίζει την έννοια με τα τυχόν κριτήρια που καθορίζονται στο εθνικό δίκαιο, το οποίο δίνει απόλυτη διακριτική ευχέρεια στο κράτος με καθαρά υποκειμενικά κριτήρια. Βέβαια, η Επιτροπή Συμμόρφωσης σε σχετική υπόθεση³⁰⁵ έκανε σαφές ότι η Σύμβαση δεν απαιτεί ως λύση την *action popularis* κρίνοντας ότι *«...αναφερόμενη στα «τυχόν κριτήρια, που καθορίζονται στο εθνικό δίκαιο», η Σύμβαση ούτε ορίζει αυτά τα κριτήρια ούτε καθορίζει τα κριτήρια που πρέπει να αποφεύγονται. Αντίθετα, η Σύμβαση προορίζεται να επιτρέψει μεγάλη*

³⁰⁵ ACCC/C/2005/11 by Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen VZW (Βέλγιο), ECE/MP.PP/C.1/2006/4/Add.2 28/7/ 2006, παρ. 35.

ευελιξία στον καθορισμό των περιβαλλοντικών οργανώσεων, που έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Από τη μία πλευρά, τα Μέρη δεν υποχρεούνται να καθιερώσουν ένα σύστημα λαϊκής δράσης («actio popularis») στην εθνική τους νομοθεσία, με αποτέλεσμα ο καθένας να μπορεί να αμφισβητήσει οποιαδήποτε απόφαση, πράξη ή παράλειψη που σχετίζεται με το περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, τα συμβαλλόμενα Μέρη δεν μπορούν να λαμβάνουν τη ρήτρα «όταν πληρούν τα τυχόν κριτήρια, που καθορίζονται στο εθνικό του δίκαιο» ως δικαιολογία για την εισαγωγή ή τη διατήρηση τόσο αυστηρών κριτηρίων που απαγορεύουν αποτελεσματικά όλες ή σχεδόν όλες τις περιβαλλοντικές οργανώσεις από την προσβολή των πράξεων ή παραλείψεων που αντιβαίνουν στην εθνική νομοθεσία σχετικά με το περιβάλλον». Βέβαια, τα μέτρα που υιοθετεί κάθε κράτος διαφέρουν. Η Σύμβαση, όμως, απαιτεί τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των περιβαλλοντικών οργανώσεων, γεγονός που θέτει δυσκολίες σε κάποιες χώρες.

Επιπλέον, ο καθορισμός των εννοιών «επαρκές συμφέρον» και «προσβολή δικαιώματος», που ορίζει το άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης, σε σχέση με τη σωστή εφαρμογή τους αναφορικά με τις περιβαλλοντικές οργανώσεις αποτέλεσε θέμα διερεύνησης από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο: στην υπόθεση Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ιρλανδίας³⁰⁶ σχετικά με την εφαρμογή των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 2003/35/ΕΟΚ, το Δικαστήριο απασχόλησε και το ζήτημα της εξαιρετικά περιορισμένης ερμηνείας του «επαρκούς συμφέροντος» από την ιρλανδική νομοθεσία. Τελικά, όμως, το Δικαστήριο δεν πήρε θέση κρίνοντας ότι «...η Επιτροπή επικρίνει μόνον τη μη μεταφορά ορισμένων διατάξεων, έχοντας εξάλλου αναφέρει ρητώς ότι δεν προτίθεται να επικαλεσθεί εσφαλμένη ή ατελή μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη, δεν συντρέχει λόγος να εξεταστεί αν το κριτήριο του ουσιώδους συμφέροντος, όπως εφαρμόζεται και ερμηνεύεται από τα ιρλανδικά δικαστήρια, συμπίπτει με το κριτήριο του επαρκούς συμφέροντος το οποίο θέτει η οδηγία 2003/35, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια να τεθεί το ζήτημα της ποιότητας της μεταφοράς, ενόψει, ιδίως, της δικαιοδοσίας την οποία η εν λόγω οδηγία αναγνωρίζει στα κράτη μέλη για τον καθορισμό της έννοιας του επαρκούς συμφέροντος, τηρουμένου του στόχου που επιδιώκει η οδηγία...».

---

³⁰⁶ C-427/07 Commission κατά Ιρλανδίας, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα) της 16ης Ιουλίου 2009, παρ. 84.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναφορικά με την ενεργητική νομιμοποίηση περιβαλλοντικών οργανώσεων, χαρακτηριστική είναι η υπόθεση C-263/08 γνωστή ως *Djurgarden*³⁰⁷ σχετικά με προσφυγή της σουηδικής περιβαλλοντικής οργάνωσης DLV (Djurgården-Lilla Värtan). Η υπόθεση αφορά στην έκδοση προδικαστικής απόφασης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του Αρχους στη Σουηδία και την ερμηνεία της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, η οποία παρέχει δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ)³⁰⁸. Η Σύμβαση και η οδηγία αναφέρουν ότι το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη παρέχεται μόνο σε ΜΚΟ που «πληρούν οποιεσδήποτε απαιτήσεις βάσει του εθνικού δικαίου». Το Δικαστήριο, όμως, διαπίστωσε ότι οι σουηδικές απαιτήσεις ήταν υπερβολικά περιοριστικές. Το Περιβαλλοντικό Τμήμα Προσφυγών του Σουηδικού Δικαστηρίου έκρινε απαράδεκτη την προσφυγή της περιβαλλοντικής οργάνωσης DLV ενάντια σε έργα ρύθμισης υπόγειων υδάτων, που θα μπορούσαν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, με σκοπό την κατασκευή μιας υπόγειας γραμμής υψηλής τάσης στο βόρειο τμήμα στη Στοκχόλμη, με την αιτιολογία ότι η οργάνωση δεν πληρούσε την προϋπόθεση, που ορίζεται στον περιβαλλοντικό νόμο ότι δηλ. θα έπρεπε να αριθμεί τουλάχιστον 2.000 μέλη. Η DLV αμφισβήτησε την απόφαση αυτή ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου, το οποίο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, ρωτώντας αν ο σουηδικός κανόνας είναι υπερβολικά περιοριστικός σε σχέση με την οδηγία 85/337 και τη Σύμβαση του Αρχους. Η Γενική Εισαγγελέας Sharpston παρατήρησε ότι *«...η ιδιότητα του «ενδιαφερομένου κοινού» η οποία προσδίδεται στις μη κυβερνητικές οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να τυχάνει ενιαίας ερμηνείας σε ολόκληρη την οδηγία 85/337, όπως έχει τροποποιηθεί. Αν ο ορισμός αυτός έπρεπε να τύχει διαφορετικής ερμηνείας όσον αφορά το άρθρο 6 απ' ό,τι όσον αφορά το άρθρο 10α,*

³⁰⁷ *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsörening v. Stockholms kommun (European Union)*, C-263/08 DLV, Απόφαση 15/10/2009.

³⁰⁸ Οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Μαΐου 2003 σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου, άρθρο 2 παρ. 3. *«Τα κράτη μέλη εντοπίζουν το κοινό που δικαιούται να συμμετέχει για τους σκοπούς της παραγράφου 2, συμπεριλαμβανομένων των μη κυβερνητικών οργανώσεων οι οποίες ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις που επιβάλλονται βάσει της εθνικής νομοθεσίας, όπως είναι οι οργανώσεις που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος».*

αντιστοίχως, τα εν λόγω άρθρα θα το προέβλεπαν ρητώς... συνάγω εντεύθεν ότι η προηγούμενη συμμετοχή δυνάμει του άρθρου 6 της οδηγίας 85/337³⁰⁹, όπως έχει τροποποιηθεί, δεν καθορίζει κατά κανόνα την πρόσβαση στη δικαιοσύνη της οποίας τυγχάνει το «ενδιαφερόμενο κοινό». Πάντως, μια μη κυβερνητική οργάνωση για την προστασία του περιβάλλοντος που πληροί τις προϋποθέσεις προκειμένου να έχει την ιδιότητα του «ενδιαφερομένου κοινού», υπό την έννοια του άρθρου 1 παρ. 2 της εν λόγω οδηγίας³¹⁰, έχει αυτομάτως δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη, δυνάμει του άρθρου 10α της οδηγίας αυτής³¹¹. Και η Γενική Εισαγγελέας προχώρησε ακόμη πιο πέρα λέγοντας ότι «...Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επανειλημμένως ότι τα κράτη μέλη δεν έχουν την εξουσία να

³⁰⁹ Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, Άρθρο 6, «1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε οι αρχές τις οποίες μπορεί να αφορά το σχέδιο, εξαιτίας της ειδικής τους ευθύνης στον τομέα του περιβάλλοντος, να έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν γνώμη για την αίτηση αδειάς. Προς το σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη ορίζουν τις αρχές των οποίων πρέπει να ζητηθεί η γνώμη, γενικά ή κατά περίπτωση, κατά την υποβολή των αιτήσεων αδειάς. Στις αρχές αυτές γνωστοποιούνται οι πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί δυνάμει του άρθρου 5. Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η διαβούλευση αυτή ορίζεται από τα κράτη μέλη. 2. Τα κράτη μέλη φροντίζουν ώστε: - να τίθεται στα διάθεση του κοινού κάθε αίτηση αδειάς, καθώς και οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται δυνάμει του άρθρου 5, - να δίνεται στο ενδιαφερόμενο κοινό η δυνατότητα να εκφράσει τη γνώμη του πριν αρχίσει το σχέδιο. 3. Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται αυτή η πληροφόρηση και η διαβούλευση ορίζεται από τα κράτη μέλη, που μπορούν, ιδίως, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των σχετικών σχεδίων ή τοποθεσιών: - να ορίζουν ποιο είναι το ενδιαφερόμενο κοινό, - να διευκρινίζουν τα μέρη όπου μπορεί κανείς να συμβουλευτεί τις πληροφορίες, - να περιγράφουν λεπτομερώς τον τρόπο ενημέρωσης του κοινού, π.χ. με τοιχοκόλληση σε ορισμένη ακτίνα, δημοσίευση στις τοπικές εφημερίδες, οργάνωση εκθέσεων με σχεδιαγράμματα, σχέδια, πίνακες, γραφικές παραστάσεις και προπλάσματα, - να καθορίζουν πως ακριβώς πρέπει να ζητηθεί η γνώμη του κοινού, π.χ. με γραπτές προτάσεις και με δημοσκοπήσεις, - να ορίζουν κατάλληλες προθεσμίες για τα διάφορα στάδια της διαδικασίας ώστε να είναι δυνατό να λαμβάνεται απόφαση μέσα σε εύλογες προθεσμίες».

Άρθρο 15α της οδηγίας 96/61/ΕΚ, όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 2003/35/ΕΚ, Πρόσβαση στη δικαιοσύνη «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι, σύμφωνα με το εθνικό νομικό τους σύστημα, κάθε μέλος του ενδιαφερομένου κοινού: α) που έχει επαρκές συμφέρον ή εναλλακτικά: β) που υποστηρίζει ότι επέρχεται προσβολή δικαιώματος, εάν αυτό απαιτείται ως προϋπόθεση από το δικονομικό διοικητικό δίκαιο ενός κράτους μέλους, έχει πρόσβαση σε μια διαδικασία εξέτασης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου, συσταθέντος νομοθετικώς, προκειμένου να αμφισβητήσει την ουσιαστική ή τη διαδικαστική νομιμότητα αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων που εμπίπτουν στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας περί συμμετοχής του κοινού. Τα κράτη μέλη καθορίζουν σε ποιά φάση είναι δυνατόν να προσβάλλονται αποφάσεις, πράξεις ή παραλείψεις. Τα κράτη μέλη καθορίζουν τί αποτελεί επαρκές συμφέρον και τι προσβολή δικαιώματος, με σταθερό στόχο να παρέχεται στο ενδιαφερόμενο κοινό ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Προς τούτο, το συμφέρον κάθε μη κυβερνητικής οργάνωσης που πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 2 παράγραφος 14 θεωρείται επαρκές για τους σκοπούς του στοιχείου α) του παρόντος άρθρου. Οι οργανώσεις αυτές θεωρείται επίσης ότι έχουν δικαιώματα που μπορούν να προσβληθούν, για τους σκοπούς του στοιχείου β) του παρόντος άρθρου. Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν αποκλείουν τη δυνατότητα μιας προκαταρκτικής διαδικασίας αναθεώρησης ενώπιον διοικητικής αρχής και δεν θίγουν την απαίτηση να εξαντλούνται οι διοικητικές διαδικασίες αναθεώρησης πριν από την προσφυγή σε δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης, εάν υφίσταται τέτοιου είδους απαίτηση κατά την εθνική νομοθεσία. Οι σχετικές διαδικασίες πρέπει να είναι ορθές, δίκαιες, εμπρόθεσμες και να μην έχουν απαγορευτικό κόστος. Για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας των διατάξεων του παρόντος άρθρου, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να τίθενται στη διάθεση του κοινού οι πρακτικές πληροφορίες σχετικά με την πρόσβαση στις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης».

³¹⁰ Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (κωδικοποιημένο κείμενο), «...«ενδιαφερόμενο κοινό»: το κοινό το οποίο θίγεται ή ενδέχεται να θιγεί ή του οποίου διακυβέυονται συμφέροντα από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 2. Για τους σκοπούς του παρόντος ορισμού, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος και ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις οι οποίες καθορίζονται από την οικεία εθνική νομοθεσία, θεωρούνται ότι έχουν συμφέροντα που διακυβέυονται ».

³¹¹ C-263/08, Προτάσεις της γενικής εισαγγελέως Sharpston της 2ας Ιουλίου 2009, παρ. 51-52.

θεσπίζουν δικονομικούς κανόνες που καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη. Η οδηγία 85/337, η οποία θεσπίζει σύστημα εκτιμήσεως των επιπτώσεων στο περιβάλλον και απονέμει δικαιώματα, δεν θα είχε πρακτική αποτελεσματικότητα αν το εθνικό δικονομικό σύστημα δεν διασφάλιζε την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Από την υπό κρίση περίπτωση προκύπτει σαφώς ότι, λαμβανομένης υπόψη της αδυναμίας ένδικης προσφυγής στην οποία βρίσκονται σχεδόν όλες οι οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, ένα τέτοιο μέτρο είναι αντίθετο προς την κοινοτικού δικαίου αρχή της αποτελεσματικότητας»³¹². Το Δικαστήριο, αν και δεν ήταν τόσο ξεκάθαρο στις απόψεις του δέχθηκε την παραπάνω γνώμη και κατέληξε ότι το άρθρο 15α της οδηγίας 85/337 αποκλείει μια διάταξη του εθνικού δικαίου, που διατηρεί το δικαίωμα προσφυγής αποκλειστικά σε ενώσεις προστασίας περιβάλλοντος, που έχουν τουλάχιστον 2.000 μέλη. Μετά την απόφαση του ΔΕΚ, το Σουηδικό Ανώτατο Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η σχετική διάταξη του σουηδικού Περιβαλλοντικού Κώδικα, δεν έπρεπε να εφαρμοστεί στην υπόθεση και παρέπεμψε την υπόθεση στο Εφετείο για επανεξέταση. Το Ανώτατο Δικαστήριο σημείωσε, επίσης, ότι η σχετική διάταξη θα υποβαλλόταν σε έλεγχο από τον νομοθέτη προκειμένου να προσαρμοστεί στις προδικαστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου. Από την 1η Αυγούστου 2010, ο Περιβαλλοντικός Κώδικας επιτρέπει σε οποιονδήποτε οργανισμό με 100 ή περισσότερα μέλη να προσφεύγει για αποφάσεις σχετικά με άδειες και άλλα σχετικά θέματα. Αυτή η διεύρυνση στις προϋποθέσεις σχετικά με την ικανότητα διαδίκου, σε καμιά περίπτωση δεν οδήγησε σε αύξηση του φόρτου εργασίας των σουηδικών διοικητικών δικαστηρίων³¹³.

Η χορήγηση του δικαιώματος συμμετοχής και πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται σε έναν τομέα πολιτικής, που ο διεθνής νομοθέτης προωθεί, αποτελεί μια ορθή εναλλακτική λύση για τη διάδοση της φωνής του κοινού. Στο περιβαλλοντικό δίκαιο, οι αρνητικές επιπτώσεις μιας περιβαλλοντικά επικίνδυνης δραστηριότητας, ακόμη και όταν αυτή υλοποιείται με όλες τις άδειες και εγκρίσεις που απαιτούνται και με την υποστήριξη της κυβέρνησης, είναι κυρίως αισθητές από εκείνους που δεν εμπλέκονται. Στην περίπτωση που μόνο η κυβέρνηση ή μια δημόσια αρχή και η ρυπογόνος βιομηχανία

³¹² C-263/08, παρ. 80.

³¹³ Jean-Francois Brakeland, Access to justice in environmental matters-developments at EU level, published in the Gyoseiho-kenkyu, 2014, no 5, σελ. 7.

εμπλέκονται στη διαδικασία και λαμβάνονται υπόψη αποκλειστικά τα επιχειρήματά τους για μια ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη με σεβασμό στην προστασία του περιβάλλοντος, τότε σίγουρα δεν έχουν συμπεριληφθεί τα συμφέροντα εκείνων που ουσιαστικά επηρεάζονται. Οι ΜΚΟ φέρουν το ρόλο-κλειδί στη λεγόμενη *περιβαλλοντική δικαιοσύνη* ή *περιβαλλοντική δημοκρατία*. Ο ρυπαίνων μπορεί να ενεργεί σε άλλη χώρα, σε άλλη περιοχή ή και σε τοπικό επίπεδο, αλλά παρόλα αυτά μπορεί να είναι δύσκολο για τα μεμονωμένα άτομα να ενεργήσουν μόνα τους. Επομένως, η παραχώρηση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων στις ΜΚΟ προωθεί και ενισχύει την ορθή επιβολή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας³¹⁴.

Ένα αρκετά ενδιαφέρον νομικό ζήτημα που τίθεται όσον αφορά στα υποκείμενα των δικαιωμάτων που αναφέρονται στη Σύμβαση, αφορά στο ερώτημα εάν σε αυτά περιλαμβάνεται μόνο το εγχώριο κοινό ή και το κοινό στην αλλοδαπή. Αν και το «κοινό» και το «ενδιαφερόμενο κοινό» ορίζονται στο άρθρο 2 παρ. 4 και 5, χωρίς αναφορά στην ιθαγένεια και έχει γίνει λόγος ότι αφορά «κάθε πρόσωπο» στο πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος, θεωρήθηκε απαραίτητο να αντιμετωπιστεί ρητά η απαγόρευση των διακρίσεων στη Σύμβαση. Έτσι, το άρθρο 3 παρ. 9 καθιστά σαφές ότι δεν επιτρέπονται διακρίσεις λόγω υπηκοότητας, ιθαγένειας, τόπου διαμονής ή στην περίπτωση νομικού προσώπου χωρίς διάκριση ανάλογα με τον τόπο καταχωρημένης έδρας ή της έδρας των δραστηριοτήτων. Αυτή η ρήτρα απαγόρευσης των διακρίσεων είναι μια από τις βασικές διατάξεις της Σύμβασης. Καθορίζει ότι όλα τα άτομα, ανεξαρτήτως προέλευσης, έχουν τα ίδια δικαιώματα σύμφωνα με τη Σύμβαση ως πολίτες του ενδιαφερόμενου μέρους. Η Σύμβαση του Άρχους αποτελεί πρώτα από όλα μια συμφωνία που προβλέπει ένα είδος μονόπλευρων δεσμεύσεων των κυβερνήσεων έναντι του κοινού. Προς χάριν της αρχής της αμοιβαιότητας, αυτό είναι προφανές στην περίπτωση των χωρών της ΕΕ, καθώς η Ένωση

---

³¹⁴ Βλ. N. de Sadeleer, Roller, Gerhard & Dross, Miriam, *Access to Justice in Environmental Matters and the Role of NGOs: Empirical Findings and Legal Appraisal*, Europa law publishing, Groningen, 2005, σελ. 175 και Jane Reichel, *Judicial Control in a Globalised Legal Order – A One Way Track? An Analysis of the Case C-263/08 Djurgården-Lilla Värtan*, Άρθρο στο *Review of European Administrative Law* · December 2010, σελ. 69-87. Αντίθετη άποψη έχουν καταθέσει στο βιβλίο τους *Participation: The New Tyranny?* (Zed Books, 2001) οι κοινωνικοί επιστήμονες και ειδικοί στην ανάπτυξη Professor Bill Cooke, Uma Kothari σχετικά με τις δυνατότητες της συμμετοχικής ανάπτυξης για τυραννία, δείχνοντας πώς μπορεί να οδηγήσει στην άδικη και παράνομη άσκηση εξουσίας. Το βιβλίο αντιμετωπίζει το χάσμα μεταξύ της σχεδόν καθολικής μόδας ρητορικής της συμμετοχής, που υπόσχεται ενδυνάμωση και κατάλληλη ανάπτυξη από τη μια πλευρά, και τι πραγματικά συμβαίνει όταν σύμβουλοι και ακτιβιστές προωθούν και ασκούν τη συμμετοχική ανάπτυξη, από την άλλη. Στόχος τους είναι να καταγράψουν τις παγίδες και τους περιορισμούς της συμμετοχικής ανάπτυξης.

είναι επίσης μέρος της Σύμβασης. Θα μπορούσαμε, όμως, να θεωρήσουμε ότι η Σύμβαση καθορίζει μια γενικότερη δέσμευση των κυβερνήσεων όλων των Μερών απέναντι στο κοινό γενικότερα είτε πρόκειται για το δικό τους κοινό, το κοινό ενός άλλου Μέρους ή ακόμη το κοινό αλλού. Αυτή η θέση επιβεβαιώνεται και από το άρθρο 3 παρ. 9 της Σύμβασης, αλλά και από τον Οδηγό Εφαρμογής. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους σε μια από τις πρώτες υποθέσεις της³¹⁵ έκρινε ότι «...ο αναφερόμενος είναι μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση που εργάζεται στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και εμπίπτει στους ορισμούς του κοινού και του ενδιαφερόμενου κοινού, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 παρ. 4 και 5 της Σύμβασης. Ξένοι ή διεθνείς μη κυβερνητικοί περιβαλλοντικοί οργανισμοί που έχουν επίσης εκφράσει ενδιαφέρον ή ανησυχία για τη διαδικασία θα εμπίπτουν επίσης γενικά σε αυτούς τους ορισμούς...». Στην ίδια απόφαση, η Επιτροπή επεσήμανε ότι «...σε γενικές γραμμές, δεν υπάρχουν διατάξεις ή οδηγίες στο άρθρο 6 παρ. 2 σχετικά με τον τρόπο εμπλοκής του κοινού σε άλλη χώρα στη λήψη σχετικών αποφάσεων και ότι μια τέτοια καθοδήγηση φαίνεται να χρειάζεται, ιδίως, σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει απαίτηση διενέργειας διασυνοριακής ΕΠΕ και το ζήτημα, επομένως, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της σύμβασης Espro».

Επιπλέον, όσον αφορά στο ελληνικό δίκαιο, ως ενδιαφερόμενος νοείται κάθε πολίτης ακόμη και ο αλλοδαπός κατά πλασματική εξομοίωση των Ελλήνων πολιτών προς τους αλλοδαπούς (άρθρο 24 παρ. 1 ν. 1599/86 συνδυαστικά με το άρθρο 3 παρ. 4 ν. 2690/99), καθώς και τα νομικά πρόσωπα, τόσο ιδιωτικού (κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα) όσο και δημοσίου δικαίου ή ενώσεις προσώπων ή απλές ομάδες ατόμων (άρθρο 12Σ παρ. 1, 3 και άρθρο 107 ΑΚ) (Γνωμ. ΝΣΚ 338/1996, 135/2010).

---

³¹⁵ ACCC/C/2004/01 & ACCC/C/2004/03 by Ecopravo-Lviv (Ουκρανία), ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3 14 March 2005, παρ. 26-28. Στις 5 Μαΐου 2004, η ουκρανική μη κυβερνητική οργάνωση Ecopravo-Lviv υπέβαλε ανακοίνωση στην Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους ισχυριζόμενη ότι η Ουκρανία δεν συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις της βάσει των άρθρων 1 και 6, παράγραφοι 2 έως 4 και 6 έως 9, της Σύμβασης. Η ανακοίνωση αφορούσε πρόταση για την κατασκευή ενός καναλιού ναυσιπλοΐας στο Δέλτα του Δούναβη, που διέρχεται από έναν διεθνώς αναγνωρισμένο υγρότοπο. Η αναφερόμενη ισχυρίστηκε ότι, με την αποτυχία να παράσχει την κατάλληλη συμμετοχή του κοινού σε μια διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με την κρατική περιβαλλοντική εμπειρογνωμοσύνη που συνδέεται με την τεχνική και οικονομική αξιολόγηση του προτεινόμενου έργου και να παράσχει πρόσβαση στην τεκμηρίωση σχετικά με τη διαδικασία, το Μέρος δεν είχε συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις του βάσει του άρθρου 6 της Σύμβασης. Στις 7 Ιουνίου 2004, η κυβέρνηση της Ρουμανίας υπέβαλε αναφορά ισχυριζόμενη ότι η Ουκρανία δεν συμμορφώθηκε με τις διατάξεις του άρθρου 6 παράγραφος 2 στοιχείο (ε), της Σύμβασης, επειδή, κατά τη γνώμη του υποβάλλοντος Μέρους, δεν διασφάλισε ότι το κοινό που επηρεάστηκε από το έργο του καναλιού Bystre στο Δέλτα του Δούναβη ενημερώθηκε νωρίς στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ότι το έργο υπόκειτο σε εθνική και διασυνοριακή διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

4.4 ΤΡΙΤΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ: ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Στις Ηνωμένες πολιτείες της Αμερικής, ο όρος *πρόσβαση στη δικαιοσύνη* συνδέεται με τη νομική εκπροσώπηση για τη διασφάλιση μιας δίκαιης ισότιμης και ουσιαστικής πρόσβασης στο νομικό σύστημα των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. Εκατομμύρια φτωχοί και κατώτεροι άνθρωποι βρίσκονται αντιμέτωποι με τη δικαιοσύνη χωρίς νομική εκπροσώπηση, αντιμέτωποι με πιθανές κρίσεις, απλώς και μόνο επειδή δεν έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν δικηγόρο.

Στην Ευρώπη, το ζήτημα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη βασίζεται πάνω σε συγκεκριμένες αρχές, όπως είναι η προστασία δικαιωμάτων (ιδιοκτησία, υγεία) και η κατοχύρωση του δικαιώματος για δίκαιη δίκη, το δημόσιο συμφέρον, η προστασία της φύσης και η διαχείριση των φυσικών πόρων και της αειφορίας. Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη βασίζεται στη συμμετοχική δημοκρατία, στη συμμετοχή του κοινού στα διάφορα στάδια λήψης αποφάσεων και στη *χρηστή διακυβέρνηση (good governance)*. Η χρηστή διακυβέρνηση επιτάσσει τη διαφάνεια και τη λογοδοσία στη λειτουργία της Διοίκησης, προβλέπει διαδικασίες διαβούλευσης κατά τον σχεδιασμό δημοσίων πολιτικών με χρήση ποιοτικών πληροφοριών και δεδομένων για τη λήψη των αποφάσεων καθιστώντας τις πληροφορίες προσβάσιμες στο κοινό. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal)³¹⁶, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη διασφαλίζει την επιβολή και την αποτελεσματική εφαρμογή της νομοθεσίας.

Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι ένα δημοκρατικό εργαλείο για την προστασία του περιβάλλοντος και τη μείωση του χάσματος μεταξύ της υιοθέτησης ενός νόμου και της εφαρμογής του³¹⁷. Αποτελεί μια καθιερωμένη έννοια του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων

---

³¹⁶ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών, Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, COM/2019/640 final. Σύμφωνα με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, «...η Επιτροπή θα εξετάσει το ενδεχόμενο αναθεώρησης του κανονισμού Αρχούς για να βελτιωθεί η πρόσβαση σε διοικητικό και δικαστικό έλεγχο³¹⁶, σε επίπεδο ΕΕ, των πολιτών και των ΜΚΟ που εκφράζουν ανησυχίες σχετικά με τη νομιμότητα αποφάσεων που έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον. Η Επιτροπή θα αναλάβει επίσης δράση για να βελτιώσει την πρόσβασή τους στη δικαιοσύνη ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων σε όλα τα κράτη μέλη. Η Επιτροπή θα προωθήσει επίσης τη δράση της ΕΕ, των κρατών μελών της και της διεθνούς κοινότητας για την ενίσχυση των προσπαθειών κατά του περιβαλλοντικού εγκλήματος».

³¹⁷ <https://www.clientearth.org/projects/access-to-justice-for-a-greener-europe/>

του ανθρώπου, καθώς αναφέρεται στο δικαίωμα του καθενός σε δίκαιη ακρόαση ενώπιον ενός ανεξάρτητου φορέα που έχει συσταθεί βάσει νόμου ή στο δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής.

Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας περιλαμβάνει κατά πρώτον το δικαίωμα του θιγόμενου να έχει πρόσβαση σε δικαστικές διαδικασίες, όπως αυτές μεταφράζονται στην πράξη μέσα από το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (right to a fair trial)³¹⁸, για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων και συμφερόντων του. Κατά δεύτερον, περιλαμβάνει και το δικαίωμα του θιγόμενου να έχει πρόσβαση σε κατάλληλα ένδικα βοηθήματα και μέσα (right to an effective remedy), ώστε να διασφαλίζεται η αποκατάσταση των δικαιωμάτων του ή της ζημίας που έχει υποστεί³¹⁹.

Στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άαρχους και της δημόσιας συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη αναφέρεται στο δικαίωμα καθενός από τα μέλη του κοινού να έχουν πρόσβαση σε διαδικασίες επανεξέτασης και να προσβάλλουν αποφάσεις, πράξεις ή παραλείψεις δημοσίων υπηρεσιών ή ιδιωτών. Επομένως, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη αποτελεί ένα μέσο επιβολής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, διόρθωσης λανθασμένων διοικητικών πράξεων, αποφάσεων και παραλείψεων και ώθησης των δημοσίων υπηρεσιών να δράσουν.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν υφίσταται ξεχωριστή οδηγία για τον συγκεκριμένο πυλώνα της Σύμβασης, καθώς το Συμβούλιο δεν προχώρησε το σχέδιο Οδηγίας της Επιτροπής για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Παρά ταύτα, οι προσαρμογές που ακολούθησαν στη νομοθεσία για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία και τη δημόσια συμμετοχή έθεσαν τα ελάχιστα απαιτούμενα κριτήρια για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Από τη στιγμή που η Ευρωπαϊκή Ένωση κατέστη συμβαλλόμενο Μέρος της Σύμβασης του Άαρχους, νέες οδηγίες υιοθετήθηκαν με στόχο την προσαρμογή των ευρωπαϊκών οδηγιών

---

³¹⁸ Gulati, R. (2022). International Organisations and Their Access to Justice Obligation. In *Access to Justice and International Organisations: Coordinating Jurisdiction between the National and Institutional Legal Orders* (pp. 7-38). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108946377.002

³¹⁹ βλ. και Καραγεώργου Βασιλική Ι., Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων Η επιρροή της σύμβασης Aarhus και του ενωσιακού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σελ. 5 επ..

στα προαπαιτούμενα της Σύμβασης, όπως της Οδηγίας 85/337/ΕΚ για την εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον από δημόσια και ιδιωτικά έργα, και της Οδηγίας 96/61/ΕΚ για την ολοκληρωμένη πρόληψη και ρύπανση στις απαιτήσεις της Σύμβασης στα ζητήματα που θίγει. Η Οδηγία 96/61/ΕΚ αντικαταστάθηκε δύο φορές από τις Οδηγίες 2008/1/ΕΚ και 2010/75/ΕΕ χωρίς να γίνουν και ουσιαστικές αλλαγές στις διατάξεις για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Επίσης, η Οδηγία 2003/4/ΕΚ για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία αντικατέστησε την παλαιότερη οδηγία 90/313/ΕΚ.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει υπογραμμίσει ότι, όταν οι υποχρεώσεις ή τα δικαιώματα που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ θίγονται σε εθνικό επίπεδο, πρέπει να παρέχεται πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με την αρχή της πραγματικής δικαστικής προστασίας, που προβλέπεται στις Συνθήκες της ΕΕ, και σύμφωνα με τις απαιτήσεις, που κατοχυρώνονται στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης³²⁰. Κάνοντας αναφορά στη Σύμβαση του Άαρχους τονίζει ότι εκτός του ότι εκπληρώνει μια διεθνή δέσμευση, η διασφάλιση της πρόσβασης φυσικών προσώπων και ΜΚΟ στη δικαιοσύνη δυνάμει αυτής αποτελεί σημαντικό μέσο βελτίωσης της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ από τα κράτη μέλη, χωρίς να απαιτείται παρέμβαση της Επιτροπής.

Το ελληνικό Σύνταγμα του 1975, όπως αναθεωρήθηκε το 2001 και ισχύει, στο άρθρο 24, περιέλαβε για πρώτη φορά σε συνταγματικό κείμενο μια διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος. Το άρθρο 24 του Συντάγματος υπογραμμίζει ότι *«η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα όλων»*. Το περιεχόμενο του δικαιώματος είναι η διατήρηση των συνθηκών, που θα διασφαλίζουν τη ζωή, την υγεία, την ποιότητα ζωής και το περιβάλλον ως ανεξάρτητο νομικό δικαίωμα. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα όλων. Για τη διατήρησή του, το κράτος έχει την υποχρέωση να υιοθετήσει ειδικά προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας. Με την 2755/1994 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίθηκε ότι *«Με τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 24 του Συντάγματος το φυσικό περιβάλλον έχει αναχθεί σε*

---

³²⁰ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 28.4.2017 σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα - Βρυξέλλες, 28.4.2017 C(2017) 2616 τελικό. Βλ. και ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ «Καλύτερη εφαρμογή για καλύτερα αποτελέσματα», C(2016)8600.

αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό προκειμένου να εξασφαλισθεί, στα όρια της Χώρας, η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και η διαφύλαξη των φυσικών πόρων προς χάρη και των επόμενων γενεών. Όπως, προκύπτει, μάλιστα, από την ως άνω διάταξη, ο συντακτικός νομοθέτης δεν αρκέσθηκε στην πρόβλεψη δυνατότητας να θεσπίζονται μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά επέβαλε στα όργανα του Κράτους που έχουν τη σχετική αρμοδιότητα να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για τη διαφύλαξη του προστατευόμενου αγαθού και, ειδικότερα, να λαμβάνουν τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά, μέτρα παρεμβαίνοντας στο αναγκαίο μέτρο και στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Κατά τη λήψη δε των μέτρων αυτών πρέπει, κατά την έννοια των μνημονευμένων διατάξεων, ερμηνευόμενων ενόψει και των άρθρων 106 και 22 παρ. 1 του Συντάγματος, να λαμβάνονται υπόψη από μέρος της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας, και άλλοι παράγοντες, αναγόμενοι στο γενικότερο εθνικό συμφέρον, όπως είναι εκείνοι που σχετίζονται με τους σκοπούς της οικονομικής ανάπτυξης και της εξασφάλισης εργασίας στους πολίτες, σκοπούς για τους οποίους επίσης λαμβάνεται πρόνοια στο Σύνταγμα, στα μνημονευμένα άρθρα 106 και 22 παρ. 1 αντιστοίχως. Η στάθμιση, όμως, των παραγόντων αυτών πρέπει να συμπορεύεται προς την υποχρέωση της Πολιτείας να μεριμνά, για την προστασία του περιβάλλοντος κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται βιώσιμη ανάπτυξη, στην οποία και απέβλεψε ο συντακτικός νομοθέτης». Το Ανώτατο Δικαστήριο ακολουθεί σταθερά την προαναφερθείσα ερμηνεία των σχετικών διατάξεων³²¹.

Όσον αφορά στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, στην Ελλάδα το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα δικαστικής προστασίας στο άρθρο 20 παρ. 1 Σ εγγυάται την αποτελεσματικότητα της προστασίας του περιβάλλοντος και ανταποκρίνεται επαρκώς στις αρχές της Σύμβασης του Άαρχους. Διασφαλίζει τη δικαστική προστασία για περιβαλλοντικές υποθέσεις, ανεξάρτητα εάν η διαφορά αφορά πράξεις ή παραλείψεις ιδιωτών ή δημόσιων αρχών και ανεξάρτητα εάν αφορά στην αποτροπή περιβαλλοντικής ζημίας ή την αποκατάσταση ζημιών, που έχουν ήδη γίνει ή σε αξίωση αποζημίωσης. Το δικονομικό πλαίσιο για περιβαλλοντικά ζητήματα ρυθμίζεται κατά κύριο λόγο από το ΠΔ 18/1989. Αναφορικά με τη φύση της προσβαλλόμενης πράξης, η προσφυγή/αίτηση

³²¹ Σακελλαροπούλου Κ., Περιβάλλον και Ανάπτυξη: Σταθμίσεις και Δικαστικός Έλεγχος, *Νόμος και Φύση*, 2016.

ακύρωσης ασκείται κατά εκτελεστών διοικητικών πράξεων (άρθρο 45 παρ. 1 ΠΔ 18/1989). Ως προϋπόθεση δε του παραδεκτού της αίτησης ακύρωσης τίθεται το έννομο συμφέρον (άρθρο 47 ΠΔ 18/1989). Αυτό σημαίνει ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν αναγνωρίζει τη λεγόμενη *actio popularis* (λαϊκή αγωγή), αλλά απαιτεί τη θεμελίωση έννομου συμφέροντος του αιτούντα, άμεση σύνδεση μαζί του και η απειλή να είναι άμεση και βέβαιη. Το κύριο κριτήριο, που χρησιμοποιείται είναι η τοπική εγγύτητα του προσώπου με το περιβαλλοντικό αγαθό που υπέστη προσβολή, ώστε η ικανοποίηση του αιτήματός του δικαστικά να έχει ως αποτέλεσμα την άμεση ωφέλειά του και την αποτροπή ζημίας του.

Η νομολογία του Ε' τμήματος του ΣτΕ αναγνώρισε γρήγορα την ανάγκη για ένα ευρύ έννομο συμφέρον σε υποθέσεις περιβάλλοντος λόγω ακριβώς της φύσης του περιβάλλοντος ως συλλογικού αγαθού³²² και της διαπίστωσης ότι η περιβαλλοντική ζημία συχνά δεν επιφέρει μόνο τοπικού χαρακτήρα επιπτώσεις, αλλά μπορεί να επηρεάσει τη ζωή και την υγεία ενός ευρύτερου πλαισίου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι για να υπάρχει έννομο συμφέρον θα πρέπει ο αιτών να υφίσταται βλάβη λόγω κάποιας ιδιότητας του και όχι λόγω της γενικής ιδιότητας του πολίτη που ενδιαφέρεται για το περιβάλλον, ή θα πρέπει να καλύπτει την έννοια της «οικολογικής γειτνίασης» και την ιδιότητα του «περιοίκου»³²³.

Ωστόσο, η νομολογία σταδιακά διεύρυνε την ερμηνεία του έννομου συμφέροντος των φυσικών προσώπων, όπως για παράδειγμα στην απόφαση Ολ ΣτΕ 2274/2000 (τροποποίηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδιασμού του Δήμου Αχαρνών για την εγκατάσταση του Ολυμπιακού χωριού αίτηση ακύρωσης κατά της τροποποίησης από κάτοικο Πειραιά). Εν προκειμένω, κρίθηκε ότι λόγω του ότι το λεκανοπέδιο Αττικής αποτελεί ευρύτερη οικιστική ενότητα και δια της τροποποίησης του εν λόγω Γενικού Πολεοδομικού Σχεδιασμού «...επιχειρείται μείζονος σημασίας πολεοδομική επέμβαση που ενδέχεται να επιβαρύνει, εκτός των άλλων, την οικιστική πυκνότητα του λεκανοπεδίου, η

---

³²² Ε. Κουτούπα – Ρεγκάκου, «Δίκαιο του Περιβάλλοντος» 2008, «όταν πρόκειται, ωστόσο για πράξεις που αφορούν το περιβάλλον, αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον σε μία ευρύτερη κατηγορία ενδιαφερομένων που στηρίζονται στο συνταγματικό τους δικαίωμα του άρθρου 24, διότι πρόκειται για έννομο αγαθό πολύ ευρείας εμβέλειας»

³²³ Γλ. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος» 2011, σελ. 104 – 105, «...κρίθηκε παλαιότερα από το ΣτΕ ότι έχουν έννομο συμφέρον οι εξής «οι δημότες της περιοχής», «οι κάτοικοι γειτονικής περιοχής», «οι περίοικοι», «οι ιδιοκτήτες ακινήτων πλησίον ρυπογόνου εγκατάστασης», «όσοι έχουν εκεί παραθεριστικές κατοικίες» ή ακόμη «όσοι πιθανολογούνται ως ιδιοκτήτες, ακόμη και αν δεν είναι κάτοικοι της περιοχής».

αιτούσα έχει έννομο συμφέρον αν και κάτοικος Πειραιώς...». Ομοίως, στην απόφαση Ολ ΣτΕ 2152/2015 για την ανάπλαση της οδού Πανεπιστημίου, το Δικαστήριο έκρινε ότι «...οι αιτούντες ..., έχουν έννομο συμφέρον για την άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως κατά της προσβαλλόμενης πράξης, με την οποία επιχειρείται, ...ο ριζικός ανασχεδιασμός των κεντρικότερων σημείων της πρωτεύουσας, ... έχουν βαρύνουσα σημασία για την πόλη, όχι μόνο λόγω της μεγάλης έκτασης που θα καταλάβουν στο μεγαλύτερο μέρος του κέντρου της, αλλά και διότι θα επηρεάσουν τη μορφή, την ισορροπία και τη λειτουργία της σε πολλά επίπεδα. Πράγματι, οι παρεμβάσεις κατατείνουν στον πλήρη ανασχεδιασμό του κέντρου της Αθήνας και του αστικού χώρου σ' αυτό, τόσο από αισθητική και αρχιτεκτονική όσο και από συγκοινωνιακή και κυκλοφοριακή άποψη, οι αλλαγές δε που θα σημειωθούν ιδίως στις συνθήκες πρόσβασης στο κέντρο της Αθήνας, κυκλοφορίας σε αυτό και διέλευσης από αυτό θα έχουν προδήλως σημαντικές επιπτώσεις στους κατοίκους όχι μόνο του Δήμου Αθηναίων, αλλά και σε αυτούς των άλλων Δήμων του λεκανοπεδίου Αττικής, το οποίο αποτελεί ευρύτερη οικιστική ενότητα....».

Αναφορικά με το έννομο συμφέρον των νομικών προσώπων, όπως επιτάσσει η Σύμβαση για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη των ΜΚΟ, η ελληνική νομολογία, όπως ήδη αναλύθηκε ανωτέρω, δέχεται ότι η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει γενικά να περιγράφεται στους καταστατικούς σκοπούς της οργάνωσης, χωρίς να είναι ο μόνος ή ο κυρίαρχος σκοπός και ανεξαρτήτως της έδρας του νομικού προσώπου. Επομένως, διαπιστώνεται ότι η ελληνική νομολογιακή προσέγγιση είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή όσον αφορά στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η Σύμβαση του Αρχους είναι, όπως οι περισσότερες διακυβερνητικές συμφωνίες, ένας ρεαλιστικός συμβιβασμός μεταξύ των διαπραγματευόμενων Μερών ξεκινώντας με πολύ αποκλίνουσες απόψεις – κι αυτό κάνει τη διαφορά. Αλλάζοντας το θεσμικό τοπίο, η Σύμβαση έχει αρχίσει να αλλάζει τις πρακτικές καθώς, επίσης, και τον περιβαλλοντικό νομικό πολιτισμό. Ωστόσο, για να αλλάξει κάτι τόσο θεμελιώδες δεν μπορεί να συμβεί από τη μια μέρα στην άλλη. Τα μέλη του κοινού συχνά αντιμετωπίζουν την απροθυμία των κυβερνητικών αρχών να συζητήσουν ή ακόμα και να τους αναγνωρίσουν ότι μπορεί να έχουν έγκυρη βιωματική, ηθική, επιστημονική ή νομική συμβολή. Επομένως, η εφαρμογή

παραμένει πάντα μια μεγάλη πρόκληση³²⁴. Ο πυλώνας της πρόσβασης στη δικαιοσύνη μπορεί να θεωρηθεί ως το τελευταίο βήμα για τη διασφάλιση της λογοδοσίας των δημοσίων αρχών στο κοινό. Στόχος του είναι να παρέχει στο κοινό βεβαιωμένους λόγους για την τελική προσφυγή στη δικαιοσύνη με σκοπό τη διασφάλιση της ορθής εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Η Σύμβαση του Άαρχους στο άρθρο 9 διακρίνει τρεις γενικές κατηγορίες αποφάσεων, πράξεων και παραλείψεων:

- άρνηση και ανεπαρκής διαχείριση από τις δημόσιες αρχές αιτημάτων για περιβαλλοντική πληροφορία (άρθρο 9 παρ. 1)
- αποφάσεις, πράξεις και παραλείψεις από δημόσιες αρχές που αφορούν αδειοδοτήσεις, διαδικασίες αδειοδότησης και λήψης αποφάσεων για συγκεκριμένες δραστηριότητες (άρθρο 9 παρ. 2)
- κάθε άλλο είδος πράξεων και παραλείψεων από ιδιώτες και δημόσιες αρχές, οι οποίες συνιστούν παράβαση διατάξεων εθνικού δικαίου σχετικά με το περιβάλλον (άρθρο 9 παρ. 3).

Τα παραπάνω προϋποθέτουν ότι τα Μέρη προβλέπουν κατάλληλη και αποτελεσματική επανόρθωση για όλες τις διαδικασίες επανεξέτασης και διασφαλίζουν ότι οι διαδικασίες είναι δίκαιες, έγκαιρες και μη απαγορευτικά δαπανηρές (άρθρο 9 παρ. 4). Επιπλέον, προκειμένου να προάγουν περαιτέρω την αποτελεσματικότητα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, τα Μέρη διασφαλίζουν την καθιέρωση κατάλληλων μηχανισμών συνδρομής για την άρση ή τη μείωση οικονομικών και άλλων εμποδίων στη δικαιοσύνη (άρθρο 9 παρ. 5). Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη λειτουργεί ως ένας μηχανισμός προστασίας των διαδικαστικών δικαιωμάτων: της πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία και της δημόσιας συμμετοχής.

---

³²⁴ People POWER FOR THE PLANET - How the Aarhus Convention enables citizens' voices to be heard, European ECO Forum, European Environment Bureau EEB, Regional Environmental Center Hungary REC.

4.4.1 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

Η διάταξη του άρθρου 9 παρ.1 συνδέεται με το άρθρο 4 σχετικά με την πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και απαιτεί από τα Μέρη να διασφαλίσουν ότι οποιοσδήποτε έχει πρόσβαση σε διαδικασία επανεξέτασης, όταν πιστεύει ότι το αίτημά του για πληροφορίες δεν έχει αντιμετωπιστεί σωστά, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Σύμβασης. Τα Μέρη έχουν κάποια ευελιξία να εφαρμόσουν τις υποχρεώσεις της Σύμβασης, σύμφωνα με την παράγραφο 1, στο πλαίσιο της εθνικής τους νομοθεσίας, π.χ. κατά τον καθορισμό του αρμόδιου δικαστηρίου ή τον καθορισμό του τρόπου προσφυγής. Τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να παρέχουν μια διαδικασία επανεξέτασης, όταν κάποιος ισχυρίζεται ότι το αίτημά του για πληροφορίες έχει αγνοηθεί ή απορριφθεί αδικώς, ότι η απάντηση ήταν ανεπαρκής ή ότι το αίτημα δεν αντιμετωπίστηκε σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 4. Με αυτόν τον τρόπο, ο αιτών μπορεί να έχει λάβει απάντηση στο αίτημά του ακόμη και να έχει λάβει πληροφορίες, αλλά μπορεί να υπάρχει ακόμη δυνατότητα ελέγχου. Το άρθρο 4 περιέχει πολλές ειδικές διαδικαστικές απαιτήσεις και ουσιαστικά κριτήρια, όπως ο χρόνος ανταπόκρισης σε ένα αίτημα πληροφοριών (4 παρ. 2), η μορφή με την οποία πρέπει να δοθεί απάντηση (4 παρ. 1β), οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να απορριφθούν αιτήματα (4 παρ. 3 και 4). Η επανεξέταση που παρέχεται από το άρθρο 9 παρ. 1 μπορεί να αφορά τις συγκεκριμένες διατάξεις και οποιοσδήποτε άλλες πτυχές ενός αιτήματος και απάντησης πληροφοριών βάσει του άρθρου 4. Συνεπώς, ενώ το άρθρο 9 παρ. 1, σε αντίθεση με το άρθρο 9 παρ. 2, δεν αναφέρεται ρητά στην ουσιαστική ή τυπική νομιμότητα, έπεται ότι ο έλεγχος πρέπει να περιλαμβάνει και τα δύο είδη λόγων, όταν γίνεται επίκληση από τον αιτούντα. Όπως για παράδειγμα, η δημόσια αρχή αρνήθηκε την πρόσβαση στην πληροφορία κατά παράβαση των λόγων άρνησης που προβλέπει η Σύμβαση. Αν και η διαδικασία επανεξέτασης στοχεύει να είναι συντομότερη από ό,τι η δικαστική διαδικασία, αυτό δεν σημαίνει ότι η επανεξέταση μπορεί να είναι πιο επιφανειακή σε βάρος του αιτούντα. Αν και δεν ορίζεται ρητώς ότι η διαδικασία επανεξέτασης θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τη διαδικαστική και ουσιαστική νομιμότητα του χειρισμού ενός αιτήματος παροχής πληροφοριών, υπονοείται από το εύρος των αμφισβητούμενων ζητημάτων, που

αναφέρονται στις εφαρμοστέες διατάξεις, ότι τόσο οι διαδικαστικές όσο και οι ουσιαστικές πτυχές πρέπει να επανεξεταστούν. Στη Σύμβαση, αυτό υποστηρίζεται, επίσης, από τη γενική απαίτηση διασφάλισης κατάλληλων και αποτελεσματικών μέτρων επανόρθωσης (άρθρο 9 παρ. 4)³²⁵.

Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 9 παρ. 1, κάθε άτομο, που δεν είναι ικανοποιημένο με την απάντηση ή το χειρισμό του αιτήματός του για πληροφορίες, μπορεί να προσβάλλει ενώπιον του φορέα ελέγχου τις αποφάσεις, που λαμβάνονται βάσει του άρθρου 4. Αυτό συνάδει με τη διατύπωση του άρθρου 4, το οποίο επιτρέπει σε οποιοδήποτε μέλος του κοινού να ζητήσει πληροφορίες, και του άρθρου 2 παρ. 4, που ορίζει το «κοινό» ως ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα, και τις ενώσεις, οργανώσεις ή ομάδες τους. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να αποκλείσουν μέλη του κοινού από τη διαδικασία αναθεώρησης. Σύμφωνα και με το άρθρο 3 παρ. 9, οι δημόσιες αρχές οφείλουν να επιτρέπουν την πρόσβαση σε πληροφορίες και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη ακόμη και σε πολίτες ή κατοίκους άλλων χωρών και οργανισμούς, ακόμη και αν το κέντρο δραστηριοτήτων τους βρίσκεται σε άλλη χώρα³²⁶.

Η παράγραφος 1 καθορίζει ότι η διαδικασία επανεξέτασης γίνεται από το δικαστήριο ή άλλο «ανεξάρτητο και αμερόληπτο φορέα που καθορίζεται δια νόμου». Αρμόδια όργανα είναι κατ' αρχήν τα δικαστήρια των κρατών, τα οποία πληρούν τις σχετικές προϋποθέσεις³²⁷. Επιπλέον, η Σύμβαση ορίζει και ανεξάρτητα και αμερόληπτα όργανα που καθορίζονται δια νόμου, ενδέχεται να είναι και *οιονεί* δικαστικοί φορείς, με εγγυήσεις για τη δέουσα διαδικασία, ανεξάρτητοι από επιρροή από οποιονδήποτε κλάδο της κυβέρνησης και να μην συνδέονται με οποιονδήποτε ιδιωτικό φορέα³²⁸. Θα πρέπει, επίσης, ο φορέας να είναι ικανός να λαμβάνει αποφάσεις δεσμευτικές για τη δημόσια αρχή, που διαθέτει τις ζητούμενες πληροφορίες. Επομένως, συμβουλευτικές υπηρεσίες ή οι μη δεσμευτικές προτάσεις του φορέα επανεξέτασης δεν επαρκούν. Η παράμετρος αυτή είναι ουσιαστική στο να καθοριστεί εάν ο θεσμός του Ombudsman αρκεί και πληροί τα κριτήρια του άρθρου

---

³²⁵ Ebesson *Jonas*, Access to Justice at the National Level, Impact of Aarhus Convention and EU Law in THE AARHUS CONVENTION at TEN, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemmaerts †, Europa Law Publishing, 2011, σελ. 245 επ.

³²⁶ Βλ. ACCC/C/2004/1 (Καζακστάν), ECE/MP.PP/C.1/2006/4/Add.1 28 Ιουλίου 2006, παρ. 26.

³²⁷ Πρόσβαση σε δικαστήριο, το οποίο έχει συσταθεί με νόμο, πληροί τις προϋποθέσεις της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας και έχει τη δικαιοδοσία και αρμοδιότητα, προκειμένου να επιλύσει της συγκεκριμένη διαφορά.

³²⁸ UNECE Aarhus Convention - An Implementation Guide, second edition, 2014, σελ. 190 επ.

9 παρ. 1 της Σύμβασης. Καθώς, λοιπόν, ο θεσμός του Συνηγόρου του Πολίτη στην Ελλάδα δεν έχει κυρωτικές και δεσμευτικές αρμοδιότητες, δεν μπορεί να αποτελέσει φορέα επανεξέτασης, σύμφωνα με τα οριζόμενα στη συγκεκριμένη διάταξη της Σύμβασης. Παρά ταύτα, ο Συνήγορος του Πολίτη δέχεται ετησίως πολλές αναφορές πολιτών που σχετίζονται με ζητήματα κακοδιοίκησης αναφορικά με την περιβαλλοντική πληροφορία, πολλές δε εξ αυτών τυγχάνουν ευνοϊκής κατάληξης μετά από τη διαμεσολάβηση της Αρχής του Συνηγόρου του Πολίτη. Με τον τρόπο αυτό αποτρέπεται το πρόσθετο βάρος στη δικαιοσύνη και η δαπάνη που συνήθως τη συνοδεύει.

Ζητήματα που αναδύονται από τη διάταξη αυτή είναι αρχικά ότι ένα αίτημα για πρόσβαση σε πληροφορίες για εκπομπές στο περιβάλλον δεν πρέπει να απορριφθεί με βάση την εμπιστευτικότητα των διαδικασιών των δημοσίων αρχών (άρθρο 4 παρ. 4 εδ. α), το απόρρητο των εμπορικών ή βιομηχανικών πληροφοριών (άρθρο 4 παρ. 4 εδ. δ), προσωπικά στοιχεία (άρθρο 4 παρ. 4 εδ. στ), τα συμφέροντα του προσώπου που παρείχε τις πληροφορίες (άρθρο 4 παρ. 4 εδ. ζ) και την προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 4 παρ. 4 εδ. η). Το άρθρο 4 παρ. 4 εδ. δ της Σύμβασης προβλέπει ότι οι πληροφορίες σχετικά με τις εκπομπές στο περιβάλλον δεν μπορούν να διατηρηθούν εμπιστευτικές με βάση την εξαίρεση που ισχύει για εμπορικές και βιομηχανικές πληροφορίες. Η Οδηγία ή η Σύμβαση δεν ορίζουν την έννοια «πληροφορίες για τις εκπομπές στο περιβάλλον». Ο Οδηγός Εφαρμογής της Σύμβασης (UNECE) αναφέρει ως παράδειγμα ορισμού το άρθρο 3 παρ. 4 της οδηγίας για τις βιομηχανικές εκπομπές³²⁹, το οποίο ορίζει ως «εκπομπή»: *η άμεση ή έμμεση απόρριψη ουσιών, κραδασμών, θερμότητας ή θορύβου στην ατμόσφαιρα, τα ύδατα ή το έδαφος, από σημειακές ή διάχυτες πηγές της εγκατάστασης*³³⁰. Ωστόσο, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έδωσε έναν ευρύτερο ορισμό αναφορικά με πληροφορίες για εκπομπές από βιομηχανικές εγκαταστάσεις (βλ. υπόθεση Bayer Crop Science³³¹).

³²⁹ Οδηγία 2010/75/ΕΕ ΤΟΥ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Νοεμβρίου 2010 περί βιομηχανικών εκπομπών (ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης).

³³⁰ UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE The Aarhus Convention An Implementation Guide, Second edition, 2014, σελ. 88, *“Defining “emissions” The term “emission” has been defined in the Industrial Emissions Directive as a “direct or indirect release of substances, vibrations, heat or noise from individual or diffuse sources in the installation into air, water or land”, Defining “emissions” The term “emission” has been defined in the Industrial Emissions Directive as a “direct or indirect release of substances, vibrations, heat or noise from individual or diffuse sources in the installation into air, water or land”.*

³³¹ C-442/14, Bayer CropScience SA-NV and Stichting De Bijenstichting v College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden. ΔΕΕ, παρ. 96, *«...«πληροφορίες σχετικά με εκπομπές στο περιβάλλον»*

Ένα άλλο ζήτημα που αναφύεται είναι ο ορισμός της «Δημόσιας Αρχής». Το άρθρο 2 παρ. 2 (α) της Οδηγίας για την περιβαλλοντική πληροφορία ορίζει τη «Δημόσια αρχή» με την παραδοσιακή έννοια, δηλαδή τους κυβερνητικούς φορείς³³². Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Δημόσιες αρχές είναι «οντότητες που, οργανικά, είναι διοικητικές αρχές, δηλαδή όσες αποτελούν μέρος της δημόσιας διοίκησης ή της εκτελεστικής εξουσίας του κράτους σε οποιοδήποτε επίπεδο».

Ο όρος «Δημόσια αρχή» ορίζεται εκτενώς στο άρθρο 2 παρ. 2 της Οδηγίας για την περιβαλλοντική πληροφορία, μεταφέροντας πιστά τον ορισμό του άρθρου 2 παρ. 2 της Σύμβασης του Άαρχους. Το άρθρο 2 παρ. 2 (β) της Οδηγίας ορίζει τις δημόσιες αρχές με βάση το λειτουργικό κριτήριο, δηλαδή *οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εκτελεί δημόσια διοικητικά καθήκοντα δυνάμει του εθνικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων ειδικών αρμοδιοτήτων, δραστηριοτήτων ή υπηρεσιών σχετικών με το περιβάλλον*.

Το άρθρο 2 παρ. 2 (γ) της Οδηγίας αναφέρεται σε *οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ασκεί καθήκοντα ή αρμοδιότητες δημόσιας αρχής, ή παρέχει δημόσιες υπηρεσίες, σχετικά με το περιβάλλον, υπό τον έλεγχο φορέα ή προσώπου που εμπίπτει στα στοιχεία α) ή β)*.

Ενώ, λοιπόν, τα εδάφια (α) και (β) ορίζουν τις δημόσιες αρχές χωρίς περιορισμό ως προς το πεδίο των δραστηριοτήτων τους κρίνοντας μόνο από την πηγή της εξουσίας, το εδάφιο (γ) απαιτεί οι δραστηριότητές τους να σχετίζονται με το περιβάλλον. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διερεύνησε την έννοια του ελέγχου στο πλαίσιο του άρθρου 2 παρ. 2 (γ) της οδηγίας για τις περιβαλλοντικές πληροφορίες και έκρινε ότι η έννοια του

εμπίπτουν τα στοιχεία που αφορούν τη φύση, τη σύνθεση, την ποσότητα, την ημερομηνία και τον τόπο πραγματοποίησής των «εκπομπών στο περιβάλλον» των φυτοπροστατευτικών και βιοκτόνων προϊόντων και των ουσιών τις οποίες περιέχουν τα προϊόντα αυτά, καθώς και τα δεδομένα που αφορούν τις, περισσότερο ή λιγότερο μακροπρόθεσμες, επιπτώσεις των εκπομπών αυτών στο περιβάλλον, ιδίως δε οι πληροφορίες σχετικά με τα υπολείμματα που απαντούν στο περιβάλλον μετά την εφαρμογή του επίμαχου προϊόντος και οι μελέτες που αφορούν τη μέτρηση της παρασύρσεως της ουσίας κατά την ως άνω εφαρμογή, ανεξαρτήτως του αν τα δεδομένα αυτά προέρχονται από επιτόπιες ή ημιεπιτόπιες μελέτες, από εργαστηριακές μελέτες ή από μελέτες της μεταφοράς οργανικών ενώσεων μέσω του φλοιώματος».

³³² Οδηγία 2003/4/EK, άρθρο 2. παρ. 2. "Δημόσια αρχή": α) η κυβέρνηση ή άλλη δημόσια διοίκηση, συμπεριλαμβανομένων δημόσιων συμβουλευτικών φορέων, σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο· β) οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εκτελεί δημόσια διοικητικά καθήκοντα δυνάμει του εθνικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων ειδικών αρμοδιοτήτων, δραστηριοτήτων ή υπηρεσιών σχετικών με το περιβάλλον και γ) οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ασκεί καθήκοντα ή αρμοδιότητες δημόσιας αρχής, ή παρέχει δημόσιες υπηρεσίες, σχετικά με το περιβάλλον, υπό τον έλεγχο φορέα ή προσώπου που εμπίπτει στα στοιχεία α) ή β). Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι ο ορισμός αυτός δεν περιλαμβάνει φορείς ή όργανα όταν ενεργούν υπό δικαστική ή νομοθετική ιδιότητα. Εφόσον οι συνταγματικές τους διατάξεις κατά την ημερομηνία έκδοσης της παρούσας οδηγίας δεν περιέχουν πρόβλεψη για διαδικασία προσφυγής κατά την έννοια του άρθρου 6, τα κράτη μέλη μπορούν να εξααιρούν τους εν λόγω φορείς και όργανα από τον ορισμό αυτό.

«ελέγχου» αναφέρεται στο γεγονός ότι η εν λόγω οντότητα «δεν καθορίζει με πραγματικά αυτόνομο τρόπο τον τρόπο με τον οποίο εκτελεί τα καθήκοντά της στον περιβαλλοντικό τομέα που της ανατίθεται, δεδομένου ότι μια δημόσια αρχή που καλύπτεται από το άρθρο 2 παράγραφος 2 στοιχεία (α) ή (β) της οδηγίας είναι σε θέση να ασκήσει αποφασιστική επιρροή στη δράση της οντότητας στον τομέα αυτό». Αυτός ο έλεγχος -σύμφωνα με το Δικαστήριο- μπορεί να αφορά «ένα ιδιαίτερα ακριβές νομικό πλαίσιο με ένα σύνολο κανόνων που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι εταιρείες αυτές πρέπει να εκτελούν τις δημόσιες λειτουργίες που σχετίζονται με την περιβαλλοντική διαχείριση που τους έχουν ανατεθεί, και η οποία, ανάλογα με την περίπτωση, περιλαμβάνει διοικητική εποπτεία με σκοπό να διασφαλίσει ότι όντως τηρούνται οι κανόνες αυτοί»³³³.

Επομένως, το πεδίο εφαρμογής του εδαφίου (γ) είναι ευρύ σε σχέση με το πεδίο εφαρμογής των δυο προηγούμενων παραγράφων. Εφόσον μια οντότητα παρέχει υπηρεσίες που σχετίζονται με το περιβάλλον και δεν διαθέτει πλήρη διακριτική ευχέρεια να το κάνει, είτε λόγω του τρόπου με τον οποίο ρυθμίζεται είτε επειδή μια οντότητα που εμπίπτει στα εδάφια (α) ή (β) ασκεί επιρροή, οι πράξεις / παραλείψεις της πρώτης σε σχέση με αιτήματα πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες ενδέχεται να υπόκεινται σε επανεξέταση³³⁴.

Όσον αφορά στα θεσμικά όργανα υπό νομοθετική ή δικαστική ιδιότητα, το Δικαστήριο έχει υιοθετήσει μια λειτουργική προσέγγιση στο ερώτημα εάν ένας δημόσιος φορέας ενεργεί υπό νομοθετική ικανότητα. Το Δικαστήριο διαπίστωσε στην υπόθεση *Deutsche Umwelthilfe* ότι «...η ευχέρεια την οποία η εν λόγω διάταξη καταλείπει στα κράτη μέλη να μη θεωρούν ως δημόσιες αρχές οι οποίες οφείλουν να παρέχουν πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες που έχουν στην κατοχή τους «τους φορείς ή τα όργανα όταν ενεργούν υπό [...] νομοθετική ιδιότητα» δεν μπορεί να αφορά τα υπουργεία, όταν επεξεργάζονται και εκδίδουν κανονιστικές πράξεις με τυπική ισχύ υποδεέστερη νόμου»³³⁵. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε, επίσης, ότι ο τίτλος του φορέα στο εσωτερικό δίκαιο ενός Κράτους Μέλους δεν είναι καθοριστικός για τον καθορισμό του εάν μια πράξη είναι νομοθετικής φύσης ούτε το συνταγματικό καθεστώς της οντότητας που εκδίδει την πράξη. Μάλλον, το αποφασιστικό

³³³ C-279/12 *Fish Legal* και *Emily Shirley* κατά Επίτροπο Πληροφόρησης κ.α., ΔΕΕ, παρ. 68.

³³⁴ *ClientEarth Access to Justice in European Union Law - A Legal guide on Access to Justice in environmental matters*, 26.02.2019, σελ. 9 επ..

³³⁵ Υπόθεση C-515/11, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα) της 18ης Ιουλίου 2013, παρ. 36.

ερώτημα είναι αν η συγκεκριμένη αρχή ενήργησε υπό την ιδιότητα δημόσιας αρχής κατά την έκδοση της συγκεκριμένης πράξης. Όσον αφορά τη «δικαστική ικανότητα», αυτή η εξαίρεση ισχύει λαμβανομένων υπόψη των ειδικών διαδικασιών, που εφαρμόζονται στο δικαστικό σώμα και δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο μεγάλης διαμάχης.

Το άρθρο 9 παρ. 1 βρίσκει εφαρμογή στο άρθρο 6 της ευρωπαϊκής οδηγίας 2003/4 για την Περιβαλλοντική Πληροφορία. Το άρθρο 6 παρ. 1 της οδηγίας απαιτεί από τα κράτη μέλη να θεσπίσουν διαδικασία κατά την οποία οι πράξεις και οι παραλείψεις μιας δημόσιας αρχής μπορούν να επανεξεταστούν από την ίδια ή άλλη δημόσια αρχή ή να υποβληθούν σε διοικητικό έλεγχο από ανεξάρτητο και αμερόληπτο όργανο που έχει συσταθεί με νόμο. Αυτή η διαδικασία πρέπει να είναι γρήγορη και ανέξοδη. Η δικαστική προσφυγή είναι συνήθως χρονοβόρα και δαπανηρή και συχνά απαιτείται γρήγορη πρόσβαση σε πληροφορίες. Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 1 εδάφιο (β) διασφαλίζει ότι οι μακρές και σχετικά δαπανηρές δικαστικές διαδικασίες δεν είναι το μόνο μέσο πρόσβασης σε μια διαδικασία αναθεώρησης. Εισάγει μια προηγούμενη διοικητική διαδικασία όπου οι αποφάσεις μπορούν είτε να «επανεξεταστούν» από την ίδια δημόσια αρχή που έλαβε την αρχική απόφαση ή «από άλλον ανεξάρτητο και αμερόληπτο φορέα». Η πρόσθετη διαδικασία επανεξέτασης πρέπει να είναι *ταχεία* και *φθηνή*. «Ταχεία» σημαίνει «αποτελεσματική και γρήγορη». Η απαίτηση ότι η διαδικασία θα πρέπει να είναι φθηνή, ή ακόμη και δωρεάν, προορίζεται να διασφαλίσει ότι οποιοδήποτε μέλος του κοινού θα είναι σε θέση να το αντέξει οικονομικά. Ακριβής ορισμός ως προς το τι σημαίνει *μη δαπανηρή* διαδικασία δεν υπάρχει. Παρά ταύτα, η Σύμβαση περιορίζει αυστηρά τη δυνατότητα των κρατών να διατηρήσουν ή να εισαγάγουν κοστοβόρες διαδικασίες ή δαπάνες³³⁶. Ενώ με την επανεξέταση ένας άλλος ανεξάρτητος και αμερόληπτος φορέας εξετάζει την απόφαση για να εξασφαλίσει την ακρίβειά της, η αναθεώρηση υποδεικνύει ότι το ίδιο όργανο εξετάζει τη δική του απόφαση και πάλι για τον ίδιο σκοπό. Οι τελικές αποφάσεις είναι δεσμευτικές για τη δημόσια αρχή που κατέχει την πληροφορία.

---

³³⁶ Βλ. Ανωτέρω σελ. 85, υπόθεση ΣτΠ Δήμος Κορινθίων και υπόθεση C-530/11, Edwards-Pallikaropoulos.

4.4.2 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ

4.4.2.1 Εισαγωγικά

Το άρθρο 9 παρ. 2 προβλέπει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σχετικά με «οποιαδήποτε απόφαση, πράξη ή παράλειψη» που σχετίζεται με τη συμμετοχή του κοινού και τη λήψη αποφάσεων του άρθρου 6. Σύμφωνα με το άρθρο 6, οι διατάξεις για τη συμμετοχή του κοινού ισχύουν για αποφάσεις σχετικά με προτεινόμενες δραστηριότητες ή έργα που απαριθμούνται στο παράρτημα I της Σύμβασης του Άαρχους, καθώς και άλλες δραστηριότητες που δεν αναφέρονται στο παράρτημα I, αλλά που ενδέχεται να έχουν σημαντική επίδραση στο περιβάλλον. Ισχύει ρητά και για «άλλες σχετικές διατάξεις» της Σύμβασης, όπως προβλέπεται βάσει της εθνικής νομοθεσίας. Κατά την έννοια της παρ. 2 του άρθρου 9, οι αποφάσεις της διοίκησης που περιορίζουν τη συμμετοχή του κοινού στις σχετικές διαδικασίες αδειοδότησης, καθώς και οι αποφάσεις της διοίκησης αναφορικά με την υπαγωγή ή όχι μιας υπό σχεδιασμό δραστηριότητας σε διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων συνιστούν ελεγχόμενες πράξεις³³⁷. Το δικαίωμα για δράση που ορίζεται στο άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης είναι παρόμοιο με εκείνα που απορρέουν από την αρχή της αποτελεσματικότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης³³⁸, αλλά με μια σημαντική πρόσθετη διάσταση: δυνάμει των άρθρων 2 παρ. 5 και 9 παρ. 2 της Σύμβασης του Άαρχους, αυτά τα δικαιώματα δράσης επεκτείνονται στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ, εφόσον πληρούν ορισμένες

³³⁷ ACCC/C/2010 (Τσεχία), ECE/MP.PP/C.1/2012/11, παρ. 82. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης υπογράμμισε ότι οι διοικητικές αποφάσεις που καθορίζουν εάν ένα σχεδιαζόμενο έργο θα υπαχθεί σε διαδικασία ελέγχου ΕΠΕ σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 στοιχείο (β), υπάγονται σε διαδικασία επανεξέτασης από το ενδιαφερόμενο κοινό ως προς τη νομιμότητα του αποτελέσματος της διαδικασίας ΕΠΕ.

³³⁸ Άρθρο 19 ΣΛΕΕ I. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και ειδικευμένα δικαστήρια. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών. Τα κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικο βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης.

Άρθρο 47 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ – Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτο δικαστήριο. Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευθεί δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπηση του. Σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται δικαστική αρωγή, εφόσον η αρωγή αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

προϋποθέσεις και αναγνωρίζονται από ένα συμβαλλόμενο κράτος. Αυτή είναι ίσως η μεγαλύτερη καινοτομία που εισήγαγε η Σύμβαση του Άαρχους³³⁹.

4.4.2.2 Εύρος επανεξέτασης

Το άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης ορίζει ότι τα μέλη του ενδιαφερόμενου κοινού έχουν το δικαίωμα να προσβάλλουν την ουσιαστική και τυπική νομιμότητα αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων. Ως *τυπική νομιμότητα* ορίζεται η παραβίαση διαδικασίας που ορίζεται από το νόμο (συμμετοχή του κοινού, διαδικασία έκδοσης αδειών), ενώ η *ουσιαστική νομιμότητα* σχετίζεται με την παραβίαση των ουσιαστικών περιβαλλοντικών κανόνων τόσο κατά την έκδοση ή αναθεώρηση των περιβαλλοντικών αδειών όσο και κατά τον έλεγχο τήρησης των όρων που αφορούν στην προστασία της φύσης, των υδάτων, του εδάφους κλπ.. Σε αντίθεση με το άρθρο 9 παρ. 3, το οποίο αναφέρεται σε παραβάσεις της εθνικής νομοθεσίας σχετικά με το περιβάλλον, το άρθρο 9 παρ. 2 δεν περιλαμβάνει τέτοιο περιορισμό στο πεδίο της επανεξέτασης. Η αναφορά στο άρθρο 6 της Σύμβασης καθορίζει το είδος των πράξεων ή παραλείψεων που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 παρ. 2.

Έχοντας ως στόχο την εφαρμογή αρκετών διατάξεων της Σύμβασης σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ υιοθέτησαν την οδηγία 2003/35 σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν στο περιβάλλον και την τροποποίηση -όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη- των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου. Άρθρα της οδηγίας 2003/35 εισηγήθησαν στα άρθρα της οδηγίας 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, όπως οι έννοιες του κοινού και του ενδιαφερόμενου κοινού στο άρθρο 1 παρ. 2 της τελευταίας οδηγίας, ενώ το άρθρο 11 της οδηγίας αναπαράγει μέρος του άρθρου 9 παρ. 2 της Σύμβασης.

---

³³⁹ Βλ. και άρθρο Peter Oliver, Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: the Aarhus Convention, Fordham International Law Journal, Vol. 36, Issue 5, 2013, pp. 1424-1470.

Στην υπόθεση Trianel, με αφορμή τα προδικαστικά ερωτήματα που τέθηκαν στο πλαίσιο προσφυγής περιβαλλοντικής οργάνωσης κατά παραβίασης των διατάξεων με τις οποίες μεταφέρθηκε η οδηγία περί οικοτόπων στο εσωτερικό δίκαιο της Γερμανίας και την κατασκευή μονάδας παραγωγής ενέργειας με άνθρακα κοντά σε πέντε ζώνες διατήρησης, το Δικαστήριο ορίζοντας την έννοια της ουσιαστικής και τυπικής νομιμότητας διευκρίνισε ότι στο άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ δεν περιορίζονται «...επ' ουδενί οι λόγοι που μπορούν να προβληθούν προς στήριξη τέτοιου είδους προσφυγής». Επομένως, «...έχει την έννοια ότι μεταξύ των «δικαιωμάτων που μπορούν να προσβληθούν», φορείς των οποίων θεωρούνται ότι είναι οι οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, πρέπει να συγκαταλέγονται κατ' ανάγκη οι κανόνες του εθνικού δικαίου που θέτουν σε εφαρμογή τη νομοθεσία της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος, καθώς και οι κανόνες του δικαίου περιβάλλοντος της Ένωσης με άμεσο αποτέλεσμα». Επιπλέον, το Δικαστήριο τόνισε ότι «...Το άρθρο 10α, τρίτο εδάφιο, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 85/337 διευκρινίζει ακολούθως ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να καθορίσουν τι συνιστά προσβολή δικαιώματος σε συμφωνία με τον σκοπό της προσδόσεως στο ενδιαφερόμενο κοινό «ευρείας προσβάσεως στη δικαιοσύνη».....Οι προαναφερθείσες διαφορετικές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα και λαμβανομένων υπόψη των σκοπών της συμβάσεως του Αρχούς, με την οποία πρέπει να «ευθυγραμμισθεί καταλλήλως» η νομοθεσία της Ένωσης κατά την πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2003/35.....»³⁴⁰.

Το άρθρο 9 παρ. 2 αποτελεί το μηχανισμό δικαστικής επιβολής των δικαιωμάτων συμμετοχής που παρέχονται στο άρθρο 6 της Σύμβασης. Τα Μέρη είναι ελεύθερα να επεκτείνουν τις διαδικασίες επανεξέτασης που ορίζονται στο άρθρο 9 παρ. 2, για να καλύψουν άλλες διατάξεις της Σύμβασης. Οι γενικές διατάξεις του άρθρου 3 και οι διατάξεις σχετικά με τη συλλογή και τη διάδοση πληροφοριών στο άρθρο 5 αποτελούν δυνητικά παραδείγματα διατάξεων, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «άλλες σχετικές διατάξεις», καθώς θέτουν τα θεμέλια για πολλές από τις υποχρεώσεις που ορίζονται στο άρθρο 6 και σχετίζονται με την εφαρμογή τους. Ακόμη, οι διατάξεις του άρθρου 7 για τη συμμετοχή του κοινού σε σχέδια, προγράμματα και πολιτικές που σχετίζονται με το περιβάλλον (ειδικά αυτές που αναφέρονται στο άρθρο 6) και οι διατάξεις

³⁴⁰ C-115/09 Trianel, Απόφαση του Δικαστηρίου (τέταρτο τμήμα) της 12ης Μαΐου 2011, παρ. 37, 39, 41.

του άρθρου 8 για τη συμμετοχή του κοινού κατά την προπαρασκευή εκτελεστικών κανονισμών ή / και νομικά δεσμευτικών κανονιστικών πράξεων γενικής εφαρμογής, περιγράφουν επιπλέον διαδικασίες που απαιτούν συμμετοχή του κοινού. Επειδή τα άρθρα 3, 5, 7 και 8 δεν αναφέρονται σε «ενδιαφερόμενο κοινό», κατά την εφαρμογή του άρθρου 9 παρ. 2, σύμφωνα με αυτές τις διατάξεις, ένα Μέρος πρέπει να αποφασίσει πώς θα καθορίσει το πεδίο εφαρμογής όσον αφορά το ενδιαφερόμενο κοινό σε αυτές τις περιπτώσεις. Το γεγονός ότι ένα μέλος του κοινού μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 9 παρ. 2 και να αμφισβητήσει «οποιαδήποτε απόφαση, πράξη ή παράλειψη», που σχετίζεται με τη συμμετοχή του κοινού και τη λήψη αποφάσεων, δεν επηρεάζει την πιθανότητα ότι το άρθρο 9 παρ. 3 μπορεί, επίσης, να ισχύει.

4.4.2.3 Νομιμοποίηση – Κριτήρια

Η κύρια διαφορά μεταξύ της παρ. 1 του άρθρου 9 της Σύμβασης για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη αναφορικά με ζητήματα περιβαλλοντικής πληροφορίας και της παρ. 2 του ίδιου άρθρου αναφορικά με τις αποφάσεις για ειδικές δραστηριότητες είναι το ελάχιστο κριτήριο της πρόσβασης, η ικανότητα διαδίκου (standing). Στην προκειμένη περίπτωση, τα Μέρη πρέπει να εφαρμόσουν εθνικά κριτήρια για να καθορίσουν τα πρόσωπα, που έχουν δικαίωμα πρόσβασης. Κι εδώ, τίθενται όρια στο πεδίο της διακριτικής ευχέρειας που διατηρούν τα Μέρη.

Το άρθρο 9 παρ. 2 περιορίζει το πεδίο εφαρμογής -αναφορικά με το ποιος μπορεί να συμμετέχει- α. *το ενδιαφερόμενο κοινό*, το οποίο έχει β. *- επαρκές συμφέρον ή εναλλακτικά - ισχυρίζεται προσβολή δικαιώματος, σε περίπτωση που η διοικητική δικονομία ενός Μέρους το απαιτεί ως προϋπόθεση*. Αυτό το επαρκές συμφέρον συναντάται μόνο στη συγκεκριμένη διάταξη. Σημειωτέο, αυτά τα δυο κριτήρια επαναλαμβάνονται λέξη-λέξη στις Οδηγίες για

την Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων³⁴¹ και Περί Βιομηχανικών Εκπομπών³⁴² και αναφέρονται στην οδηγία Seveso III³⁴³. Τι νοείται, όμως, ως επαρκές συμφέρον και ποια περιθώρια έχει κάθε μέρος για να καθορίσει τα κριτήρια ενός επαρκούς συμφέροντος; Πέραν του ενδιαφερόμενου κοινού κρίνεται επαρκές για την εκπλήρωση των σκοπών της Σύμβασης και το συμφέρον οποιουδήποτε Μη Κυβερνητικού Οργανισμού, ο οποίος πληροί τις απαιτήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 2 παρ. 5.

Η Σύμβαση περιορίζει τη διακριτική ευχέρεια των Μερών από δύο απόψεις. Κατ' αρχάς, όταν αποφασίζεται τι συνιστά επαρκές συμφέρον και προσβολή ενός δικαιώματος, αυτό καθορίζεται σταθερά με στόχο να δοθεί στο ενδιαφερόμενο κοινό ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα. Κατά δεύτερο, οι ΜΚΟ που πληρούν τις απαιτήσεις του εθνικού δικαίου, θεωρούνται ότι έχουν αντίστοιχα επαρκές συμφέρον ή δικαίωμα που μπορεί να προσβληθεί. Καθοριστικό παράγοντα αποτελεί, βέβαια, η βαρύτητα των επιπτώσεων των πράξεων/παραλείψεων στο περιβάλλον.

4.4.2.4 Ενδιαφερόμενο κοινό

Αναφορικά με το ενδιαφερόμενο κοινό, ο Οδηγός Εφαρμογής της Σύμβασης επισημαίνει ότι *«αναφέρεται σε ένα υποσύνολο του ευρύτερου κοινού που έχει ιδιαίτερη σχέση με μια συγκεκριμένη διαδικασία λήψης αποφάσεων»* λόγω του ότι επηρεάζεται ή είναι πιθανό να επηρεαστεί από, ή έχει συμφέρον για την απόφαση που θα ληφθεί³⁴⁴. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης επιβεβαίωσε ότι εάν ένα άτομο έχει επηρεαστεί ή είναι πιθανό να επηρεαστεί εξαρτάται από τη φύση και το μέγεθος της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

³⁴¹ Η οδηγία ΕΠΕ του 1985 τροποποιήθηκε τρεις φορές, το 1997, το 2003 και το 2009. Η οδηγία 97/11/ΕΚ ευθυγράμμισε την οδηγία ΕΠΕ με τη σύμβαση του Espoo, διευρύνοντας το πεδίο εφαρμογής της και αυξάνοντας τα είδη των καλυπτόμενων έργων. Η οδηγία 2003/35/ΕΚ ευθυγράμμισε τις διατάξεις σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην οδηγία ΕΠΕ με τη σύμβαση του Ααρχους για τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα. Η οδηγία 2009/31/ΕΚ τροποποίησε τα παραρτήματα I και II της οδηγίας ΕΠΕ. Το 2011, η οδηγία ΕΠΕ, μαζί με τις τρεις τροποποιήσεις της, κωδικοποιήθηκε με την οδηγία 2011/92/ΕΕ. Η οδηγία 2011/92/ΕΕ τροποποιήθηκε περαιτέρω το 2014 με την οδηγία 2014/52/ΕΕ.

³⁴² Η οδηγία 2010/75 περί βιομηχανικών εκπομπών (ΟΒΕ) αποσκοπεί στην επίτευξη σημαντικών οφελών για το περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία μέσω της μείωσης των επιβλαβών βιομηχανικών εκπομπών σε ολόκληρη την ΕΕ, ιδίως μέσω της καλύτερης εφαρμογής βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών (ΒΔΤ).

³⁴³ Οδηγία 2012/18/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Ιουλίου 2012, για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου.

³⁴⁴ UNECE, Οδηγός Εφαρμογής, σελ. 57.

Όπως για παράδειγμα, η κατασκευή και η λειτουργία ενός πυρηνικού σταθμού ηλεκτροπαραγωγής μπορεί να επηρεάσει περισσότερους ανθρώπους στη χώρα, αλλά και σε γειτονικές χώρες, από ό,τι η κατασκευή ενός σφαγείου. Κατά τον προσδιορισμό του ενδιαφερόμενου κοινού, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το μέγεθος των επιπτώσεων ενός ατυχήματος, συμπεριλαμβανομένου του πιθανού εύρους δυσμενών επιπτώσεων και των αντιλήψεων και ανησυχιών των ατόμων που ζουν εντός του πιθανού εύρους³⁴⁵.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Οδηγό εφαρμογής, το άρθρο 2 παρ. 5 δεν κάνει διάκριση μεταξύ πραγματικού και έννομου συμφέροντος αναγνωρίζοντας το ίδιο καθεστώς. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης παίρνοντας θέση σ' αυτό, τόνισε στην υπόθεση Hinkley Point C σχετικά με την άδεια κατασκευής δύο νέων αντιδραστήρων από την EDF Energy, μια ενεργειακή εταιρεία εγγεγραμμένη στο Ηνωμένο Βασίλειο ότι «...εάν το κοινό επηρεάζεται ή είναι πιθανό να επηρεαστεί από τη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον δεν πρέπει να καθορίζεται μόνο λαμβάνοντας υπόψη τον κίνδυνο δυσμενών επιπτώσεων ή ατυχημάτων σε στατιστικούς όρους. Στο ίδιο πνεύμα, η έννοια του συμφέροντος στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων θα πρέπει να περιλαμβάνει όχι μόνο μέλη του κοινού των οποίων τα έννομα συμφέροντα ή δικαιώματα που διασφαλίζονται βάσει νόμου ενδέχεται να θιγούν από την προτεινόμενη δραστηριότητα, αλλά και εκείνα που έχουν απλώς πραγματικό συμφέρον (για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας προτεινόμενης δραστηριότητας που μπορεί να επηρεάσει μια πλωτή οδό, παρατηρητές πουλιών που ενδιαφέρονται να διατηρήσουν ανέπαφες τις φωλιές τους ή ψαράδες που ενδιαφέρονται να διατηρήσουν τα νερά αλιευτικά). Μπορεί επίσης να περιλαμβάνει, όπως συμβαίνει σε πολλές δικαιοδοσίες, πρόσωπα που έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον για μια συγκεκριμένη υπόθεση χωρίς να έχουν δηλώσει συγκεκριμένο λόγο για το ενδιαφέρον τους...»³⁴⁶.

---

³⁴⁵ ACCC/C/2010/50 (Τσεχία), παρ. 66 και ACCC/C/2013/91 (UK), παρ. 73-75.

³⁴⁶ ACCC/C/2013/91 (Ηνωμένο Βασίλειο), ECE/MP. PP/C.1/2017/14, παρ. 74 (Αναφορά γερμανίδας υπηκόου κατά του ΗΒ για διάκριση διότι δεν παρείχε τη δυνατότητα στο κοινό της Γερμανίας να συμμετάσχει σε διαδικασία διασυνοριακής εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΕΠΕ) σχετικά με την προτεινόμενη κατασκευή δύο πυρηνικών αντιδραστήρων τρίτης γενιάς στο Hinkley Point, γνωστών ως Hinkley Point C, στο Somerset της Αγγλίας.

4.4.2.5 Επαρκές συμφέρον/Προσβολή δικαιώματος

Οι διαφορές μεταξύ της διάταξης του άρθρου 9 παρ. 2 και αυτής του άρθρου 9 παρ. 3 αφορούν κυρίως στις προϋποθέσεις συμμετοχής και προϋποθέσεις προσβολής κάποιας πράξης ή παράλειψης. Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 3 θέτει κριτήρια (εθνικά) για την πρόσβαση του κοινού σε διαδικασίες επανεξέτασης για την προσβολή πράξεων και παραλείψεων από ιδιώτες και δημόσιες αρχές. Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 2 παρέχει δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη μόνο στα μέλη «του ενδιαφερόμενου κοινού» και όχι στα μέλη «του κοινού» (εν γένει). Η παράγραφος 2 θέτει και μια δεύτερη προϋπόθεση: την προσβολή δικαιώματος, που θα καθορίζεται σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εθνικής νομοθεσίας και με συνέπεια στο στόχο παροχής στο ενδιαφερόμενο κοινό ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη εντός του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης. Για το σκοπό αυτό, το συμφέρον οποιασδήποτε μη κυβερνητικής οργάνωσης που πληροί τις απαιτήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 2 παρ. 5, θεωρείται επαρκές για τους σκοπούς του εδαφίου (α). Οι οργανισμοί αυτοί έχουν επίσης δικαιώματα που μπορούν να προσβληθούν κατά το εδάφιο (β) της παραγράφου 2. Οι συντάκτες της Σύμβασης, όταν θέλησαν να παράσχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη «στο κοινό» εν γένει, το όρισαν ρητώς. Το άρθρο 9 παρ. 3 παρέχει δικαιώματα στα μέλη «του κοινού» χωρίς περαιτέρω προϋποθέσεις³⁴⁷.

Παρά ταύτα, δεν είναι εύκολο να καθοριστεί a priori ποια πρόσωπα απαντούν στα κριτήρια ή ποια συμφέροντα κρίνονται ως προσωπικά - όταν αυτά περιλαμβάνουν ανησυχία για τις μελλοντικές γενιές ή για τη βιοποικιλότητα- ούτε μπορεί να συμπεράνει κάποιος προκαταβολικά και μόνο από την αναφορά σε ένα επαρκές συμφέρον ή στη διατήρηση ενός δικαιώματος πως υπολογίζονται οι κίνδυνοι και οι αβεβαιότητες. Αυτό εξαρτάται από το πώς τα κριτήρια ερμηνεύονται σε κάθε πλαίσιο, πως έννοιες όπως το *επαρκές συμφέρον* εφαρμόζονται σε διαφορετικές καταστάσεις.

---

³⁴⁷ Βλ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ Μ.ΒΟΒΕΚ της 2ας Ιουλίου 2020 Υπόθεση C-826/18 LB, Stichting Varkens in Nood, Stichting Dierenrecht, Stichting Leefbaar Buitengebied κατά College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, [αίτηση του Rechtbank Limburg (περιφερειακού δικαστηρίου του Limburg, Κάτω Χώρες) για την έκδοση προδικαστικής απόφασης].

4.4.2.6 Νομιμοποίηση ΜΚΟ

Η Σύμβαση ορίζει ρητά τις έννοιες αυτές στα άρθρα 2 παρ. 4 και 2 παρ. 5, όπου «το ενδιαφερόμενο κοινό» αποτελεί ουσιαστικά υποσύνολο του κοινού. Οι συντάκτες της Σύμβασης επέλεξαν να μη θεσπίσουν την *actio popularis* για περιβαλλοντικά ζητήματα. Από τη στιγμή που η προοπτική της *actio popularis* απορρίφθηκε κατά τις διαπραγματεύσεις της Σύμβασης του Άαρχους³⁴⁸, οι συντάκτες της αποφάσισαν να ενδυναμώσουν το ρόλο των περιβαλλοντικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, οι οποίες, κατά τα άρθρα 2 παρ. 5 και 9 παρ. 2, θεωρούνται πάντοτε μέλη «του ενδιαφερόμενου κοινού» και θεωρείται ότι έχουν επαρκές συμφέρον³⁴⁹.

³⁴⁸ Η Λετονία και η Πορτογαλία έχουν καθιερώσει την *actio popularis* (“λαϊκή αγωγή”) για το δικαστικό έλεγχο πράξεων ή παραλείψεων σχετικά με το περιβάλλον.

³⁴⁹ Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Juliana et al. v. United States of America* αναφορικά με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, κατά την οποία τέθηκε το ζήτημα της ικανότητας διαδίκου. Περιβαλλοντικές ομάδες προσπαθούν χρόνια με προσφυγές στα ομοσπονδιακά δικαστήρια να κερδίσουν στον αγώνα τους κατά της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Οι περισσότερες από αυτές τις προσπάθειες βασίστηκαν σε αδικοπραξίες κοινού δικαίου ή στο ομοσπονδιακό καταστατικό δίκαιο, ιδίως στον νόμο του 1970 για τον καθαρό αέρα. Το 2015, ωστόσο, μια περιβαλλοντική ομάδα - το *Our Children's Trust*, ένας συνασπισμός νέων δικηγόρων περιβάλλοντος- ακολούθησε μια πιο επιθετική προσέγγιση. Η προσφυγή κατατέθηκε το 2015 από 21 ενάγοντες νέους, που εκπροσωπούσαν από τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό *Our Children Trust* και τον *Xiuhtezcatl Martinez*, τα μέλη της οργάνωσης *Earth Guardians* του *Martinez* και τον επιστήμονα κλιματολόγο *James Hansen* ως «φύλακα για τις μελλοντικές γενιές». Ένα από τα πιο σημαντικά νομικά ζητήματα της υπόθεσης αφορούσε το εάν οι ενάγοντες νομιμοποιούνται ως διάδικοι, σύμφωνα με τη σχετική συνταγματική θεωρία. Από το 1972, το Ανώτατο Δικαστήριο των Η.Π.Α. κατέστησε σαφές ότι περιβαλλοντικές οργανώσεις που προσφεύγουν στο ομοσπονδιακό δικαστήριο πρέπει να αποδείξουν ότι τουλάχιστον ένα ή περισσότερα από τα μέλη τους πληρούν το κριτήριο νομιμοποίησης ως διαδίκου. Πρόκειται για συνταγματική απαίτηση σύμφωνα με το άρθρο III του Συντάγματος, το οποίο περιορίζει τη δικαιοδοσία του ομοσπονδιακού δικαστηρίου σε «ποποθέσεις και αντιπαραθέσεις» (Το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών ερμήνευσε τη ρήτρα του άρθρου III του Συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών ενσωματώνοντας δύο διακριτούς περιορισμούς στην άσκηση δικαστικού ελέγχου: απαγόρευση έκδοσης συμβουλευτικών γνωμοδοτήσεων και απαίτηση ότι τα μέρη πρέπει να έχουν ικανότητα διαδίκου). Για να εδραιωθεί η ικανότητα παράστασης, ένας ενάγων (σε αυτήν την περίπτωση τουλάχιστον ένα από τα παιδιά ή οι άλλοι ενάγοντες) πρέπει να αποδείξει τρία πράγματα: 1) ότι έχουν «πράγματι υποστεί βλάβη». 2) ότι η βλάβη είναι «αρκετά ανιχνεύσιμη» στη στάση του εναγόμενου και 3) ότι μια ευνοϊκή απόφαση του δικαστηρίου μπορεί να «αποκαταστήσει» τη βλάβη. Οι δικηγόροι των εναγόντων/νεολαίας - από την οργάνωση *Our Children Trust* - χρησιμοποίησαν για να ζητήμα αυτό στρατηγικά: δεν κατέθεσαν απλώς τις προτάσεις για να ανταποκριθούν στις συνταγματικές απαιτήσεις, αλλά άδραξαν την ευκαιρία για να αναδείξουν τα παιδιά και τις πολύ πραγματικές βλάβες που ήδη βιώνουν - και θα συνεχίσουν να βιώνουν - από έναν πλανήτη που υπερθερμαίνεται. Οι δικηγόροι κατέθεσαν μια σειρά από βεβαιώσεις για καθένα από τα παιδιά, που τεκμηριώνουν τις βλάβες που έχουν ήδη υποστεί και θα συνεχίσουν να αντιμετωπίζουν, καθώς η γη συνεχίζει να θερμαίνεται. Αυτά συνοδεύονταν από βεβαιώσεις από εμπειρογνώμονες που συνδέουν τα προβλήματα των παιδιών με την κλιματική αλλαγή, τη συμπεριφορά της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και τη θεραπεία που επιδιώκουν οι ενάγοντες. Επίσης, κατέθεσαν εκθέσεις εμπειρογνώμονων για να στηρίζουν τις άλλες δύο προϋποθέσεις, ότι η βλάβη των παιδιών είναι «αρκετά ανιχνεύσιμη» στη στάση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και ότι μια ευνοϊκή δικαστική απόφαση θα «αποκαταστήσει» τη ζημία. Στην υπόθεση αυτή, οι ενάγοντες ισχυρίζονται ότι η κυβερνητική αποτυχία να λάβει μέτρα για την κλιματική αλλαγή θα στερήσει από τις μελλοντικές γενιές την ίδια προστασία που παρείχε στις προηγούμενες γενιές. Ενώ η υπόθεση έχει αντιμετωπίσει σημαντικά διαδικαστικά εμπόδια όσον αφορά την ικανότητα διαδίκου, εάν επιτύχει θα μπορούσε να κατευθύνει την κυβέρνηση των ΗΠΑ να αναπτύξει ένα σχέδιο για τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα (CO₂). Η υπόθεση *Juliana* έχει εμπνεύσει άλλες υποθέσεις.

Βλ. και άρθρο *Ann Carlson, Standing and the Juliana v. United States Plaintiffs, Sympathetic Plaintiffs Also Help Legally*, *Legal Planet, Insight & Analysis: Environmental Law and Policy*, Berkley Law, UCLA Law, 3 June 2019.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης στην υπόθεση ACCC/C/2005/11 (Βέλγιο)³⁵⁰ υπογράμμισε ότι «...το άρθρο 9 παρ. 2 εφαρμόζεται σε αποφάσεις σχετικά με άδειες για συγκεκριμένες δραστηριότητες όπου απαιτείται συμμετοχή του κοινού σύμφωνα με το άρθρο 6. Για τις περιπτώσεις αυτές, η Σύμβαση υποχρεώνει τα Μέρη να διασφαλίσουν τη δυνατότητα παράστασης στις περιβαλλοντικές οργανώσεις. Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις που πληρούν τις απαιτήσεις του άρθρου 2 παρ. 5 θεωρείται ότι έχουν επαρκές συμφέρον για να τους δοθεί πρόσβαση σε διαδικασία αναθεώρησης ενώπιον δικαστηρίου ή/και άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου που έχει συσταθεί με νόμο. Αν και το τι συνιστά επαρκές συμφέρον και προσβολή ενός δικαιώματος καθορίζεται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, πρέπει να αποφασιστεί «με στόχο να δοθεί στο ενδιαφερόμενο κοινό ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη» εντός του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης....».

Στην υπόθεση C-115/09 του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, η Trianel³⁵¹ σκόπευε να κατασκευάσει έναν σταθμό παραγωγής ενέργειας με καύση άνθρακα στο Lünen στη Γερμανία, που προβλεπόταν να τεθεί σε λειτουργία το έτος 2012. Σε ακτίνα 8 χιλιομέτρων από τον τόπο κατασκευής της βρίσκονται πέντε ειδικές ζώνες διατηρήσεως κατά την έννοια της οδηγίας 92/43/ΕΚ περί οικοτόπων. Ενάγουσα ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου ήταν μια περιβαλλοντική ΜΚΟ δεόντως αναγνωρισμένη σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 5 της Σύμβασης και το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας ΕΠΕ. Η ΜΚΟ αμφισβήτησε την απόφαση της τοπικής αρχής να χορηγήσει άδεια λειτουργίας του σταθμού παραγωγής ενέργειας, λόγω του ότι παραβίαζε κατά κύριο λόγο την οδηγία για τους οικοτόπους. Ωστόσο, η ΜΚΟ δεν μπόρεσε να αποδείξει ότι η προσβαλλόμενη πράξη έθιγε δικά της δικαιώματα, όπως απαιτεί η γερμανική νομοθεσία και, ως εκ τούτου, δεν διέθετε *locus standi* σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Το γερμανικό δικαστήριο υπέβαλε αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης διατυπώνοντας ουσιαστικά το ερώτημα αν η απαίτηση αυτή ήταν συμβατή με το άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ³⁵².

³⁵⁰ ACCC/C/2005/11 (Βέλγιο), ECE/MP.PP/C.1/2006/4/Add.2 28 July 2006, παρ. 27, 33.

³⁵¹ C-119/06 (Trianel), Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg (European Union), Απόφαση ΔΕΕ (4^ο Τμήμα), 12 May 2011.

³⁵² Κατά το άρθρο 10α της οδηγίας 85/337, το οποίο επίσης εισήγαγε η οδηγία 2003/35, άρθρο 11 της οδηγίας 2011/92/ΕΕ:

«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι, σύμφωνα με το εθνικό νομικό τους σύστημα, κάθε μέλος του ενδιαφερόμενου κοινού:

- α) που έχει επαρκές συμφέρον ή, εναλλακτικά,
- β) που υποστηρίζει ότι επέρχεται προσβολή δικαιώματος, εάν αυτό απαιτείται ως προϋπόθεση από το δικονομικό διοικητικό δίκαιο ενός κράτους μέλους,

Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν «να στερήσουν από τις περιβαλλοντικές οργανώσεις, που πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 1 παρ. 2 της [οδηγίας ΕΠΕ], να διαδραματίσουν τον ρόλο που τους παραχωρήθηκε τόσο από [εκείνη την οδηγία] όσο και από τη Σύμβαση του Άαρχους». Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε στην υπόθεση ότι, σύμφωνα με την οδηγία 85/337 / ΕΟΚ, «Όποια επιλογή κι αν ένα κράτος μέλος επιλέξει για το παραδεκτό μιας δράσης, οι οργανισμοί προστασίας του περιβάλλοντος δικαιούνται, σύμφωνα με το άρθρο 10α της οδηγίας 85/337, να έχουν πρόσβαση σε διαδικασία προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου φορέα που έχει συσταθεί βάσει του νόμου, να προσβάλλουν την ουσιαστική ή διαδικαστική νομιμότητα των αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων...»³⁵³. Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές το γεγονός ότι αν και η Οδηγία ΕΠΕ επιτρέπει στα κράτη μέλη να απαιτούν από τα άτομα να αποδείξουν την απομείωση ενός ατομικού δικαιώματος ώστε να είναι διάδικοι, αυτό δεν μπορεί να απαιτείται από τις ΜΚΟ, που αναγνωρίζονται ως ενδιαφερόμενο κοινό. Η γερμανική κυβέρνηση προσπάθησε να υπερασπιστεί το περιοριστικό της σύστημα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, θεωρώντας ότι ο δικαστικός έλεγχος, που διενεργήθηκε από τα γερμανικά διοικητικά δικαστήρια, ήταν πιο διεξοδικός από ό,τι σε άλλα κράτη μέλη. Αυτή η υπερασπιστική γραμμή, που απέχει μακράν από τη Σύμβαση του Άαρχους, προσέλκυσε την ακόλουθη κριτική από τον Γενικό Εισαγγελέα Sharpston: «Όπως μια Ferrari με κλειστές τις πόρτες της, ένα εντατικό σύστημα επανεξέτασης προσφέρει λίγη πρακτική βοήθεια εάν το ίδιο το σύστημα είναι εντελώς απρόσιτο για ορισμένες κατηγορίες δράσης»³⁵⁴.

έχει πρόσβαση σε μια διαδικασία εξέτασης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου συσταθέντος νομοθετικώς, προκειμένου να αμφισβητήσει την ουσιαστική ή τη διαδικαστική νομιμότητα αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων που εμπíπτουν στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας περί συμμετοχής του κοινού....

Τα κράτη μέλη καθορίζουν τι αποτελεί επαρκές συμφέρον και τι προσβολή δικαιώματος, με σταθερό στόχο να παρέχεται στο ενδιαφερόμενο κοινό ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Προς τούτο, το συμφέρον κάθε μη κυβερνητικής οργάνωσης που πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 1, παράγραφος 2, θεωρείται επαρκές για τους σκοπούς του στοιχείου α' του παρόντος άρθρου. Οι οργανώσεις αυτές θεωρείται επίσης ότι έχουν δικαιώματα που μπορούν να προσβληθούν, για τους σκοπούς του στοιχείου β' του παρόντος άρθρου.

³⁵³ C-115/09, Απόφαση του Δικαστηρίου (τέταρτο τμήμα) της 12ης Μαΐου 2011. Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV κατά Bezirksregierung Arnsberg, παρ. 42-50.

³⁵⁴ Ibid, Γνώμη Γενικού Εισαγγελέα της 16ης Δεκεμβρίου 2010, παρ. 77, «...Η Γερμανική Κυβέρνηση διευκρίνισε ότι το σύστημά της δικαστικού ελέγχου της νομιμότητας περιλαμβάνει προσεκτικό και λεπτομερή έλεγχο διοικητικών πράξεων και συνεπάγεται υψηλό επίπεδο προστασίας των δικαιωμάτων των ιδιωτών. Εντούτοις, όπως μία Ferrari με ερμητικά κλειστές πόρτες, έτσι και ένα σύστημα εντατικού ελέγχου έχει ελάχιστο πρακτικό αντίκρισμα αν δεν υπάρχει καμία πρόσβαση στο σύστημα αυτό όσον αφορά ορισμένες κατηγορίες ενδίκων βοηθημάτων. Όπως το αντιλαμβάνομαι, σε περιστάσεις στις οποίες δεν υπάρχει κίνδυνος προσβολής ιδίου ουσιαστικού δικαιώματος, ούτε οι ιδιώτες ούτε οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ νομιμοποιούνται ενεργητικώς να ασκήσουν προσφυγή. Κανείς δεν μπορεί να ενεργήσει για λογαριασμό του ίδιου του περιβάλλοντος. Υπάρχουν όμως περιστάσεις –για παράδειγμα, σε περίπτωση σχεδίου εκ των απαριθμούμενων στο παράρτημα I της οδηγίας ΕΠΕ (και για τον λόγο αυτόν υποκείμενο σε υποχρεωτική εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, αυτής) σε πολύ απομακρυσμένη από ανθρώπινες κατοικίες παρθένα περιοχή–

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης δήλωσε ότι οι όποιες απαιτήσεις δεν πρέπει να είναι ασυμβίβαστες με τις αρχές της Σύμβασης, πράγμα που σημαίνει ότι θα πρέπει να «καθορίζονται με σαφήνεια, δεν πρέπει να προκαλούν υπερβολική επιβάρυνση για τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ και δεν θα πρέπει να εφαρμόζονται κατά τρόπο που να περιορίζει σημαντικά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τέτοιες ΜΚΟ»³⁵⁵. Ο Οδηγός Εφαρμογής αναπτύσσει αυτήν την αρχή, δηλώνοντας ότι αυτή η διακριτική ευχέρεια πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο του σημαντικού ρόλου, που αναθέτει η Σύμβαση στις ΜΚΟ όσον αφορά στην εφαρμογή της και τη σαφή απαίτηση του άρθρου 3 παρ. 4 της Σύμβασης, για ενδεδειγμένη αναγνώριση και υποστήριξη των ΜΚΟ.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εθνικών κριτηρίων για το δικαίωμα πρόσβασης μιας ΜΚΟ στη δικαιοσύνη αποτελεί η σουηδική υπόθεση Djurgården, η οποία συζητήθηκε και ανωτέρω. Σύμφωνα με τον πρώην σουηδικό νόμο, για να είναι σε θέση να προσφύγουν στη δικαιοσύνη, οι περιβαλλοντικές ενώσεις έπρεπε να δραστηριοποιηθούν στη Σουηδία για περισσότερα από τρία χρόνια και να έχουν τουλάχιστον 2.000 μέλη. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η διάταξη αυτή παραβιάζει τη νομοθεσία της ΕΕ για την εφαρμογή της Σύμβασης του Αρχούς και ο σουηδικός νόμος περί πρόσβασης των ΜΚΟ στη δικαιοσύνη άλλαξε ως αποτέλεσμα της δικαστικής απόφασης³⁵⁶.

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής του 2017 σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα³⁵⁷, το άρθρο 2 παρ. 5 και το άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης του Αρχούς, καθώς και η σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία εφαρμογής, αναγνωρίζουν το σημαντικό ρόλο φορέων, όπως οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, παρέχοντας σε αυτές μια μορφή de lege νομιμοποίησης με την παραδοχή ότι πληρούν τις σχετικές απαιτήσεις, που προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο. Για τις εν λόγω ΜΚΟ, θεωρείται ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις της νομιμοποίησης βάσει επαρκούς συμφέροντος ή

στις οποίες η αποτελεσματική συμμετοχή σε διαδικασία λήψης αποφάσεων για το περιβάλλον και ο αποτελεσματικός συντονισμός της εφαρμογής της οδηγίας ΕΠΕ προϋποθέτουν ότι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ πρέπει να νομιμοποιούνται ενεργητικώς προκειμένου να ασκήσουν προσφυγή....».

³⁵⁵ ACCC/C/2009/43 (Αρμενία), παρ. 81.

³⁵⁶ C-263/08, Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun, Judgement of the Court (Second Chamber) of 15 October 2009.

³⁵⁷ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα C/2017/2616 OJ C 275, 18.8.2017 (Commission notice), παρ. 74, 48-55.

προσβολής δικαιώματος. Αυτή η *de lege* νομιμοποίηση έχει συνέπειες τόσο για το παραδεκτό μιας προσφυγής όσο και για την έκταση του ελέγχου από το εθνικό δικαστήριο.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, αν και τα κράτη μέλη θεσπίζουν τους κανόνες για τον καθορισμό των εν λόγω απαιτήσεων, οι κανόνες αυτοί δεν πρέπει να διατυπώνονται κατά τρόπο που να καθιστούν αδύνατη την άσκηση δικαιώματος δικαστικής προσφυγής για την προστασία του γενικού συμφέροντος από τις ΜΚΟ. Οι εθνικοί κανόνες πρέπει να διασφαλίζουν «ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη». Επίσης, οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, ώστε να διαθέτουν *de lege* νομιμοποίηση δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές για τις αλλοδαπές ΜΚΟ από ό,τι είναι για τις ημεδαπές.

Στη νομολογία του Δικαστηρίου, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διασφάλιση της συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις που προβλέπει το περιβαλλοντικό δίκαιο της ΕΕ και απολαμβάνουν ευρύ δικαίωμα προστασίας του περιβάλλοντος, το οποίο πρέπει να επιβεβαιώνουν τα εθνικά δικαστήρια.

Στην υπόθεση της Σλοβακικής αρκούδας³⁵⁸, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η προσφεύγουσα περιβαλλοντική ΜΚΟ είχε δικαίωμα, το οποίο έπρεπε να τύχει δικαστικής προστασίας στην προκειμένη περίπτωση και συνίστατο ειδικότερα στην εκτέλεση των διατάξεων της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για την προστασία των οικοτόπων. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς στο πλαίσιο της προστασίας της φύσης είναι δύσκολο να ισχυριστεί κανείς ότι πράξεις ή παραλείψεις δημοσίων αρχών μπορεί να θίγουν δικαιώματα φυσικών προσώπων, όπως της ανθρώπινης υγείας. Όπως αναφέρει η Ανακοίνωση της Επιτροπής³⁵⁹, η θέση του Δικαστηρίου αντικατοπτρίζει την έβδομη, τη δέκατη τρίτη και τη δέκατη όγδοη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της Σύμβασης του Άαρχους, οι οποίες αναγνωρίζουν το σημαντικό ρόλο των ΜΚΟ στην προστασία του περιβάλλοντος. Η απόφαση αυτή είναι συνεπής με την προγενέστερη απόφαση που εξέδωσε το ΔΕΕ στην υπόθεση Janacek, σύμφωνα με την οποία τα νομικά πρόσωπα, όπως και τα φυσικά πρόσωπα, μπορούν να επικαλούνται την περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ με σκοπό την προστασία της ανθρώπινης υγείας.

---

³⁵⁸ C-240/09, LZ I, παρ. 44-51.

³⁵⁹ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, C/2017/2616, παρ. 37, 48, 55.

Στην υπόθεση Janecsek³⁶⁰ (βλ. παρακάτω), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «σε όλες τις περιπτώσεις όπου η μη τήρηση των μέτρων που απαιτούνται από τις οδηγίες σχετικά με την ποιότητα του αέρα και του ποσίου ύδατος και που αφορούν την προστασία της δημόσιας υγείας δύναται να θέσει σε κίνδυνο την υγεία επιμέρους προσώπων, τα τελευταία πρέπει να μπορούν να επικαλεστούν τους επιτακτικούς κανόνες που περιέχουν οι οδηγίες αυτές». Εν προκειμένω, αναγνωρίζεται το δικαίωμα προστασίας της ανθρώπινης υγείας μέσω της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ. Το ίδιο σκεπτικό ακολουθήθηκε και στην περίπτωση μη εφαρμογής της νομοθεσίας για την ποιότητα του αέρα γενικότερα, που λειτουργεί σε επίπεδο ευρύτερο από το τοπικό επίπεδο της υπόθεσης Janecsek. Αυτό υποδεικνύει ότι η προστασία της ανθρώπινης υγείας δεν πρέπει να θεωρείται ότι περιορίζεται σε άμεσες, τοπικές απειλές. Προσβολή δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και η συνεπαγόμενη περιουσιακή ζημία, η οποία είναι απόρροια απόφασης, πράξης ή παράλειψης δημόσιας αρχής, που συνιστά παράβαση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, μπορεί επίσης να παρέχει σε φυσικό πρόσωπο το δικαίωμα να επικαλεστεί την περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ ενώπιον δικαστηρίου.

Αν και η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική νομοθεσία δεν καθιερώνει γενικό δικαίωμα σε υγιεινό και ακέραιο περιβάλλον για κάθε φυσικό πρόσωπο, ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο μπορεί να έχει αποκτήσει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το περιβάλλον για συγκεκριμένη οικονομική ή μη κερδοσκοπική δραστηριότητα (use rights-δικαιώματα χρήσης, το οποίο απαντάται συνήθως σε ζητήματα προστασίας της φύσης, υδάτων, αέρα)³⁶¹.

³⁶⁰ C-237/07, Janecsek κατά Βαυαρίας, ΔΕΚ, Απόφαση 25/07/2008, παρ. 39.

³⁶¹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση Sierra Club v. Morton, 405 U.S. 727 (1972) του Ανώτατου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών. Αφορά στο ζήτημα της ικανότητας διαδίκου βάσει της νομοθεσίας περί διοικητικής δικονομίας. Το Δικαστήριο απέρριψε αγωγή του Sierra Club, που επεδίωκε να εμποδίσει την ανάπτυξη ενός χιονοδρομικού κέντρου στην κοιλάδα Mineral King στα βουνά της Σιέρα Νεβάδα, επειδή ο σύλλογος δεν είχε ισχυριστεί ότι είχε υποστεί βλάβη. Το 1969, το Sierra Club, μια περιβαλλοντική ομάδα για την προστασία του περιβάλλοντος, μίλησε τον Υπουργό Εσωτερικών για μια απόφαση που επέτρεπε στην Disney να κατασκευάσει ένα θέρετρο στο Mineral King Valley στα βουνά της Σιέρα Νεβάδα. Η ομάδα υποστήριξε ότι η ανάπτυξη θα χαλάσει τη φυσική ομορφιά και την αξία της περιοχής επιτρέποντας την ανάπτυξή της. Το περιφερειακό δικαστήριο, μετά από έφεση της απόφασης, έκρινε ότι το Sierra Club δεν είχε το δικαίωμα να μηνύσει για λογαριασμό του περιβάλλοντος. Η υπόθεση συζητήθηκε ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου στις 17 Νοεμβρίου 1971. Το δικαστήριο έκρινε με απόφαση 4-3 ότι το Sierra Club δεν είχε δικαίωμα να κάνει αγωγή λέγοντας ότι και αν οποιαδήποτε ομάδα με καλόπιστο «ειδικό συμφέρον» θα μπορούσε να κινηθεί τέτοια προσφυγή, είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτό γιατί οποιοσδήποτε πολίτης με το ίδιο καλόπιστο ειδικό συμφέρον δεν θα είχε επίσης το δικαίωμα να το πράξει». Οι διαφωνούντες δικαστές ήταν οι Douglas, Brennan και Blackmun. Ο δικαστής William O. Douglas πρότεινε ότι ως απάντηση σε οικολογικές ανησυχίες, τα περιβαλλοντικά αντικείμενα (όπως μια κοιλάδα, ένα αλπικό λιβάδι, ένα ποτάμι ή μια λίμνη) θα πρέπει να λάβουν νομική προσωπικότητα από το κοινό. Ο δικαστής υποστήριξε ότι οι φυσικοί πόροι θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα παράστασης για τη δική τους προστασία. Υποστήριξε ότι «..η φωνή του άψυχου αντικειμένου δεν πρέπει να ησυχάζει. Αυτό δεν σημαίνει ότι το δικαστικό σώμα αναλαμβάνει τις διαχειριστικές λειτουργίες από την ομοσπονδιακή υπηρεσία. Σημαίνει απλώς ότι πριν αυτά τα ανεκτίμητα κομμάτια της Αμερικής (όπως μια κοιλάδα, ένα αλπικό λιβάδι, ένα ποτάμι ή μια λίμνη) χαθούν για πάντα ή

4.4.2.7 Προηγούμενη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων

Όπως ήδη επισημάνθηκε, η προηγούμενη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, που οδηγεί στην έκδοση απόφασης για μια συγκεκριμένη δραστηριότητα, υποδηλώνει ότι ένα άτομο είναι μέλος του ενδιαφερόμενου κοινού. Ωστόσο, η αντίστροφη κατάσταση, δηλ. το δικαίωμα αμφισβήτησης μιας απόφασης που ορίζει ως προϋπόθεση τη συμμετοχή του ατόμου στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, είναι πολύ περιοριστικό στο πλαίσιο του άρθρου 9 παρ. 2. Σε κάθε περίπτωση, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να περιορίζουν την ικανότητα διαδίκου σε εκείνα τα μέλη του ενδιαφερόμενου κοινού, που συμμετείχαν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά την έκδοση της προσβαλλόμενης απόφασης.

Στην υπόθεση Djurgarden, για το ζήτημα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως ορίζεται στην οδηγία ΕΠΕ, το Δικαστήριο έκρινε ότι *«η συμμετοχή σε μια διαδικασία λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων είναι χωριστή και έχει διαφορετικό σκοπό από τη νομική επανεξέταση, δεδομένου ότι η τελευταία μπορεί, κατά περίπτωση, να οδηγεί σε απόφαση που εκδίδεται στο τέλος της εν λόγω διαδικασίας. Ως εκ τούτου, η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν επηρεάζει τις προϋποθέσεις πρόσβασης στη διαδικασία αναθεώρησης»*³⁶². Η Επιτροπή Συμμόρφωσης επιβεβαιώνει την άποψη αυτή δηλώνοντας ότι *«Η Σύμβαση δεν καθιστά τη συμμετοχή στη διοικητική διαδικασία προϋπόθεση για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την αμφισβήτηση της απόφασης που ελήφθη ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, και η θέσπιση μιας τέτοιας γενικής απαίτησης για νομιμοποίηση δεν θα ήταν σύμφωνη με τη Σύμβαση»*³⁶³.

Στο πλαίσιο απόφασης επί προδικαστικού ερωτήματος αναφορικά με αίτηση χορήγησης άδειας για την επέκταση και την τροποποίηση χοιροτροφείου ευρισκόμενου στο Koningsbosch (Ολλανδία), ο γενικός εισαγγελέας Michal Bobek επεσήμανε αρχικά ότι η απαίτηση προηγούμενης συμμετοχής του κοινού αποκλείεται από το άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης, το άρθρο 11 της οδηγίας ΕΠΕ και το άρθρο 25 της οδηγίας για τις βιομηχανικές

μεταμορφωθούν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μειωθούν στα τελικά ερείπια του αστικού περιβάλλοντος, η φωνή των υπαρχόντων δικαιούχων αυτών των περιβαλλοντικών θαυμάτων πρέπει να ακουστεί...». Η διαφωνία του δικαστή Ντάγκλας περιλάμβανε την ανησυχία του ότι οι ρυθμιστικοί φορείς γίνονται πολύ ευνοϊκοί με τις ρυθμιζόμενες βιομηχανίες τους.

³⁶² C-263/08 Djurgarden, παρ. 38.

³⁶³ ACCC/C/2012/76 (Βουλγαρία), ECE/MP.PP/C.1/2016/3, παρ. 68.

εκπομπές, επικυρώνοντας έτσι την απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Djurgarden³⁶⁴. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο -στην ίδια υπόθεση- αποφάνθηκε ότι «Κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 9, παράγραφος 2, της συμβάσεως για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, η οποία υπεγράφη στο Aarhus (Δανία) στις 25 Ιουνίου 1998 και εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2005/370/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Φεβρουαρίου 2005, δεν μπορεί να τίθεται ως προϋπόθεση του παραδεκτού των κατά τη διάταξη αυτή ενδίκων προσφυγών οι οποίες ασκούνται από μη κυβερνητικές οργανώσεις που αποτελούν μέρος του «ενδιαφερόμενου κοινού», κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 5, της συμβάσεως αυτής, η συμμετοχή των εν λόγω οργανώσεων στην προπαρασκευαστική διαδικασία της προσβαλλομένης απόφασης, ακόμη και αν η προϋπόθεση αυτή δεν εφαρμόζεται όταν δεν μπορεί ευλόγως να προσαφθεί στις εν λόγω οργανώσεις ότι δεν συμμετείχαν στην προπαρασκευαστική διαδικασία. Αντιθέτως, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 9, παράγραφος 3, της συμβάσεως, μπορεί να τίθεται ως προϋπόθεση του παραδεκτού ένδικης προσφυγής κατά την έννοια της διατάξεως αυτής η συμμετοχή του προσφεύγοντος στην προπαρασκευαστική διαδικασία της προσβαλλομένης απόφασης, εκτός αν, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υποθέσεως, δεν μπορεί ευλόγως να προσαφθεί στον προσφεύγοντα ότι δεν παρενέβη στη διαδικασία αυτή»³⁶⁵.

---

³⁶⁴ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MICHAL BOBEK της 2ας Ιουλίου 2020, Υπόθεση C-826/18 LB, Stichting Varkens in Nood, Stichting Dierenrecht, Stichting Leefbaar Buitengebied κατά College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, παρ. 119.

³⁶⁵ C-826/18, Stichting Varkens in Nood κλπ, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα) της 14ης Ιανουαρίου 2021, παρ. 54.

4.4.3 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ, ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ

4.4.3.1 Εισαγωγικά

Ο τρίτος πυλώνας της Σύμβασης του Άαρχους είναι σίγουρα και ο πιο αμφισβητούμενος, καθώς προσδίδει στο κοινό (public) τη δυνατότητα να προσβάλλει αποτελεσματικά πράξεις και αποφάσεις, που ενδεχομένως παραβιάζουν την περιβαλλοντική νομοθεσία. Πολιτικά συμφέροντα, που συνδέονται με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ωθούν συχνά τη διοίκηση των κρατών μελών να θέτει εμπόδια στη δυνατότητα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, ενώ, στον αντίλογο από την πλευρά της δικαιοσύνης, εκφράζεται ο φόβος ότι οι επιεικείς κανόνες σχετικά με τη νομιμοποίηση διαδίκου -κυρίως των ΜΚΟ - μπορούν να οδηγήσουν σε εκθετική αύξηση των διαφορών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι ΜΚΟ να έρχονται συχνά αντιμέτωπες με αυστηρές απαιτήσεις παραδεκτού κάθε φορά που προσφεύγουν στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η αναγνώριση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη ως ανθρώπινου δικαιώματος στην έννομη τάξη της ΕΕ είναι ιδιαίτερα σημαντική στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άαρχους. Πράγματι, η ίδια η Σύμβαση είναι σαφώς το διεθνές μέσο που καθιερώνει τα περιβαλλοντικά δικαιώματα ως ανθρώπινα δικαιώματα, και εγγυάται το σεβασμό αυτών των δικαιωμάτων μέσω μηχανισμών χρηστής διακυβέρνησης και διαδικασιών επιβολής προσβάσιμων στο κοινό. Το Δικαστήριο διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη του δικαίου της ΕΕ. Συχνά επιβεβαιώνει ότι το κοινό είναι, επίσης, ο θεματοφύλακας της σωστής εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, μέσω της πρόσβασης στα εθνικά δικαστικά συστήματα. Το Δικαστήριο έχει εκδώσει μια σειρά αποφάσεων που βελτιώνουν και διευρύνουν την πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια, που χορηγούνται σε άτομα και ΜΚΟ βάσει της νομοθεσίας των κρατών μελών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το Δικαστήριο δεν καθοδηγείται μόνο από τις υποχρεώσεις της Σύμβασης του Άαρχους, αλλά και από την αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της ΕΕ και το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, που εγγυάται το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Υποθέσεις, όπως η Janecsek, η Djurgården, η Slovak Brown Bear ή η υπόθεση Trianel

αποτελούν σταθμό στην εξέλιξη της νομολογίας σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη πολιτών και ΜΚΟ.

Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης προβλέπει ένα ξεχωριστό -από τα προηγούμενα του άρθρου 9 παρ. 1 & 2- γενικό δικαίωμα προσβολής πράξεων και παραλείψεων από ιδιώτες (εταιρείες) και δημόσιες αρχές και θεωρείται ως θεμελιώδης διάταξη στην προσπάθεια για ευρύτερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικές υποθέσεις για τις ΜΚΟ.

Η παράγραφος 3 εφαρμόζεται σε πολύ ευρύτερο φάσμα πράξεων και παραλείψεων από τις παραγράφους 1 και 2, ενώ επιτρέπει στα Μέρη περισσότερη ευελιξία στην εφαρμογή της. Βασίζεται στο δέκατο όγδοο εδάφιο του προοιμίου, που παρέχει στο κοινό αποτελεσματικούς δικαστικούς μηχανισμούς, *ώστε να προστατεύονται τα έννομα συμφέροντά του και να εφαρμόζεται ο νόμος*. Η παράγραφος 3 προβλέπει ότι τα μέλη του κοινού μπορούν να βοηθήσουν στην επιβολή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας είτε άμεσα, δηλαδή, προσφεύγοντας στο δικαστήριο, ή έμμεσα, ενεργοποιώντας και συμμετέχοντας σε διοικητικές διαδικασίες. Αυτό επιτρέπει στο κοινό να επιτυγχάνει τα αποτελέσματα που επιδιώκει, αλλά ενδεχομένως μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά και στη βελτίωση της διοικητικής κουλτούρας και την ενίσχυση των αρμοδίων δημοσίων υπηρεσιών.

Οι παραβάσεις της παρ. 3 μπορεί να περιλαμβάνουν αποφάσεις αδειοδότησης που δεν έχουν σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στο περιβάλλον και, επομένως, δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του άρθρου 9 παρ. 2 της Σύμβασης³⁶⁶. Το άρθρο 9 παρ. 3 είναι ευρύτερο από τις επιτρεπόμενες αποφάσεις και μπορεί να αφορά οποιαδήποτε πράξη ή παράλειψη δημοσίων και ιδιωτικών προσώπων, που παραβιάζει την εθνική νομοθεσία σχετικά με το περιβάλλον. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης έχει τονίσει ότι *«...το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης δεν απευθύνεται κυρίως στην αδειοδότηση γενικότερα ή στην αδειοδότηση αναπτυξιακών έργων, αφορά μάλλον πράξεις και παραλείψεις που αντιβαίνουν σε διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας που αφορούν το περιβάλλον. Επιπλέον, η έννοια των «πράξεων» του άρθρου 9 παρ. 3 πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως, με αποφασιστικό παράγοντα το εάν η εν*

---

³⁶⁶ Βλ. C-664/15 Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation κατά Bezirkshauptmannschaft Gmünd, Απόφαση του Δικαστηρίου (2^ο Τμήμα) 20/12/2017, παρ. 54-55.

λόγω πράξη ή παράλειψη μπορεί ενδεχομένως να παραβιάζει τις διατάξεις του εθνικού δικαίου που αφορούν το περιβάλλον»³⁶⁷.

Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 3 είναι σχετικά ασαφής συγκρινόμενη με αυτή του άρθρου 9 παρ. 2, καθώς δεν προσδιορίζεται σαφώς το δικαστήριο ή ο αμερόληπτος φορέας επανεξέτασης, αλλά γίνεται αόριστα λόγος για πρόσβαση σε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες, ενώ αναφέρεται στο κοινό γενικότερα, που πληροί τα κριτήρια του εθνικού νόμου, δίνοντας ευελιξία στην εφαρμογή της. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης έκρινε ότι δεν αφήνει απόλυτα διακριτική ευχέρεια στα Μέρη, καθώς αναφέρεται σε μέλη του κοινού και «...όσον αφορά στους όρους με τους οποίους διατυπώνεται το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, πρέπει να σημειωθεί ότι, υπό τους όρους αυτούς, τα μέρη της εν λόγω σύμβασης διατηρούν κάποιο μέτρο διακριτικής ευχέρειας όσον αφορά τον ορισμό των προσώπων που έχουν δικαίωμα προσφυγής σε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες και ως προς τη φύση των διαδικασιών (διοικητικών ή δικαστικών). Σύμφωνα με το άρθρο 9 παράγραφος 3 της Σύμβασης, μόνο «όταν πληρούν τα κριτήρια, εάν υπάρχουν, που ορίζονται στην [εθνική] νομοθεσία, [μπορεί] το κοινό να έχει πρόσβαση σε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες. Ωστόσο, οι όροι του άρθρου 9 παράγραφος 3 δεν προσφέρουν την ίδια διακριτική ευχέρεια όσον αφορά τον ορισμό των «πράξεων» που μπορούν να αμφισβητηθούν. Συνεπώς, δεν υπάρχει λόγος να ερμηνευθεί η έννοια των «πράξεων» στο άρθρο 9 παράγραφος 3 της Σύμβασης ότι καλύπτει μόνο ατομικές πράξεις. Η Επιτροπή θεωρεί ότι, ενώ τα μέρη έχουν περιθώριο διακριτικής ευχέρειας κατά τον καθορισμό κριτηρίων για τους σκοπούς του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης, αυτό το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας δεν τους επιτρέπει να αποκλείσουν όλες τις ΜΚΟ που ενεργούν αποκλειστικά για την προώθηση του περιβαλλοντικής προστασίας από ένδικο μέσα...»³⁶⁸. Επομένως, παρά τη διακριτική ευχέρεια που παρέχει η διάταξη, αυτή δεν πρέπει να ασκείται καταχρηστικά, εισάγοντας τόσο αυστηρά κριτήρια, ώστε ουσιαστικά να εμποδίζονται οι πολίτες ή οι ΜΚΟ να προσφύγουν δικαστικά κατά πράξεων ή παραλείψεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 παρ. 3.

³⁶⁷ Έκθεση της Επιτροπής Συμμόρφωσης στην 6^η Συνάντηση Συμβαλλομένων Μερών σχετικά με τη συμμόρφωση της Γερμανίας με τις υποχρεώσεις της βάσει της Σύμβασης, ECE/MP.PP/2017/40, παρ. 50.

³⁶⁸ UNECE findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to Communication ACCC/C/2008/32 (PART II) concerning compliance by the European Union, Adopted by the Compliance Committee on 17 March 2017, παρ. 54, 75, 77.

Ο Ευρωπαίος νομοθέτης δεν έχει λάβει ακόμη μέτρα για την εφαρμογή του άρθρου 9 παρ. 3 για την προσβολή των περιβαλλοντικών αποφάσεων των κρατών μελών. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια πρόταση της Επιτροπής για την εφαρμογή των διατάξεων συνολικά περί πρόσβασης στη δικαιοσύνη του άρθρου 9 παρ. 3 με την υιοθέτηση μιας οδηγίας έχει «παγώσει». Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης δεν έχει εφαρμοστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Κατ' αρχάς, η ΕΕ έχει υιοθετήσει την Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη, η οποία στο άρθρο 14 αναφέρεται στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη για πρόσωπα και περιβαλλοντικούς οργανισμούς, ενώ το ΔΕΕ σε μια σειρά από υποθέσεις είχε την ευκαιρία να ερμηνεύσει τις προϋποθέσεις του άρθρου 9 παρ. 3, όπως βρίσκουν εφαρμογή στα κράτη μέλη δια της ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Όπως επισημαίνεται και στον Οδηγό για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη στην ΕΕ³⁶⁹, η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 3 έχει ήδη βρει εφαρμογή στην Οδηγία 2004/35/ΕΚ για την περιβαλλοντική ευθύνη, την πρόληψη και αποκατάσταση περιβαλλοντικών ζημιών³⁷⁰, καθώς εμπεριέχει συγκεκριμένη διάταξη για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το άρθρο 12 της Οδηγίας παρέχει το δικαίωμα σε ορισμένα φυσικά και νομικά πρόσωπα να ζητήσουν από μια δημόσια αρχή να λάβει μέτρα σε οποιοσδήποτε τέτοιες περιπτώσεις (επικείμενης απειλής) βλάβης. Το άρθρο 13 δίνει στα ίδια πρόσωπα το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο ή άλλο ανεξάρτητο και αμερόληπτο δημόσιο φορέα για τον έλεγχο της διαδικαστικής και ουσιαστικής νομιμότητας αποφάσεων, πράξεων και παραλείψεων των δημοσίων αρχών δυνάμει της Οδηγίας. Ανάλογη είναι και η διάταξη του άρθρου 13 του ΠΔ 148/09, που μετέφερε την οδηγία στην ελληνική έννομη τάξη. Τα μέλη του κοινού θα πρέπει, επίσης, να μπορούν να προσβάλλουν πράξεις ή παραλείψεις δημοσίων αρχών, που παραβιάζουν την εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία. Η παράλειψη στην περίπτωση αυτή αναφέρεται και στην αποτυχία μιας δημόσιας αρχής να εφαρμόσει ή να επιβάλλει την περιβαλλοντική νομοθεσία σε σχέση με άλλες δημόσιες αρχές ή ιδιωτικούς φορείς. Αυτή θα μπορούσε, στο μέλλον, να χρησιμεύσει ως πρότυπο για ανάλογη εφαρμογή και σε άλλους τομείς του ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου. Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω η υπόθεση Folk³⁷¹, η οποία αφορούσε αίτηση ατόμου που κατείχε αλιευτικά

³⁶⁹ Access to Justice in European Union Law A Legal guide on Access to Justice in environmental matters, ClientEarth, 26/02/2019, σελ. 30 επ..

³⁷⁰ Ενσωμάτωση της οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη με το ΠΔ 148/09 ΦΕΚ 190Α.

³⁷¹ C-529/15 Folk, Απόφαση του Δικαστηρίου (πρώτο τμήμα) της 1ης Ιουνίου 2017, παρ. 34.

δικαιώματα κατάντη υδροηλεκτρικού σταθμού, που φέρεται να προκάλεσε τον θάνατο των ψαριών κατά μήκος εκτεταμένων τμημάτων του ποταμού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν ήταν επιτρεπτό βάσει της Οδηγίας να αποκλείεται γενικά η περιβαλλοντική ζημία, επειδή προκύπτει από τη λειτουργία μιας επιτρεπόμενης εγκατάστασης. Δεδομένου ότι η υπόθεση αφορούσε βλάβη σε υδάτινο σώμα, αυτό απαιτούσε από το εθνικό δικαστήριο να καθορίσει εάν οι δημόσιες αρχές είχαν συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις της Οδηγίας πλαίσιο για τα ύδατα αναφορικά με την έγκριση του έργου.

4.4.3.2 Προϋποθέσεις

Η Σύμβαση επιτρέπει στα Μέρη να καθορίσουν κριτήρια για την προσβολή και την πρόσβαση σε διαδικασίες επιβολής σύμφωνα με την παράγραφο 3, αλλά οποιαδήποτε τέτοια κριτήρια θα πρέπει να είναι συνεπή με τους στόχους της Σύμβασης σχετικά με τη διασφάλιση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έχει εξετάσει τα κριτήρια για την υπαγωγή στο άρθρο 9 παρ. 3 σε μερικές περιπτώσεις. Έκρινε ότι η φράση *τα τυχόν κριτήρια που καθορίζονται στο εθνικό δίκαιο* υποδηλώνει αυτοσυγκράτηση στα μέρη για να μην ορίσουν πολύ αυστηρά κριτήρια. Η πρόσβαση σε τέτοιες διαδικασίες πρέπει, επομένως, να τεκμαίρεται, και να μην αποτελεί την εξαίρεση. Η παράγραφος 26 των κατευθυντηρίων γραμμών της Σόφιας -που άνοιξε το δρόμο για τη Σύμβαση του Άαρχους- προωθεί, επίσης, την έννοια του ευρέος έννομου συμφέροντος σε διαδικασίες για περιβαλλοντικά θέματα³⁷².

Στη νομολογία, ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Janecek κατά Βαυαρίας*³⁷³, παρά το γεγονός ότι η Σύμβαση του Άαρχους δεν μνημονεύεται σ' αυτή. Η υπόθεση αφορούσε ένα σχέδιο δράσης για την ποιότητα του αέρα στο Μόναχο, για πρόβλεψη βραχυπρόθεσμων μέτρων, που έπρεπε να ληφθούν, για να εξασφαλιστεί η τήρηση του επιτρεπόμενου από την κοινοτική νομοθεσία ορίου, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του άρθρου 7 της Οδηγίας 96/62/ΕΚ για την εκτίμηση και τη διαχείριση της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος.

³⁷² UNECE, Sofia Guidelines on Access to environmental information and public participation, Ministerial Conference "Environment for Europe", Sofia Bulgaria, 23-25 October 1995

«26. It is desirable that standing should be given a wide interpretation in proceedings involving environmental issues (= Είναι επιθυμητό να δίδεται ευρεία ερμηνεία της νομομοποίησης σε διαδικασίες που αφορούν περιβαλλοντικά ζητήματα) ».

³⁷³ C-237/07 Janecek κατά Βαυαρίας, ΔΕΚ, Απόφαση 25/07/2008, παρ. 72.

Ο Dieter Janecsek, Γερμανός πολιτικός και τότε πρόεδρος των Πρασίνων στη Βαυαρία, ζούσε στο Landshuter Allee, τον κεντρικό περιφερειακό δρόμο του Μονάχου, περίπου 900 μέτρα βόρεια ενός σταθμού μέτρησης της ποιότητας του αέρα. Όσον αφορά στην πόλη του Μονάχου, υπήρχε ένα συνολικότερο σχέδιο δράσης από το 2004. Όμως, για τη συγκεκριμένη περιοχή δεν είχε καταρτιστεί σχέδιο δράσης, παρόλο που τα δεδομένα, που παρήγαγε ο τοπικός σταθμός μέτρησης της ποιότητας του αέρα, έδειχναν ότι τα μέγιστα όρια ξεπερνούσαν τακτικά. Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 3 της Οδηγίας 96/62/ΕΚ³⁷⁴, «*Τα κράτη μέλη εκπονούν σχέδια δράσης με τα βραχυπρόθεσμα μέτρα στην περίπτωση κινδύνου υπέρβασης των οριακών τιμών ή/και των ορίων συναγερμού, ώστε να μειωθεί ο κίνδυνος υπέρβασης και να περιορισθεί η διάρκειά του...*». Ο κ. Janecsek στράφηκε στα δικαστήρια για τη λήψη διαταγής, που θα απαιτούσε από το κράτος της Βαυαρίας να καταρτίσει ένα σχέδιο δράσης για την ποιότητα του αέρα. Εκείνη την εποχή, το Bundesverwaltungsgericht ήταν της γνώμης ότι ο αιτών δεν είχε το δικαίωμα να υποχρεώσει την κυβέρνηση να εκπονήσει σχέδιο δράσης σύμφωνα με το άρθρο 47 παράγραφος 2 του ομοσπονδιακού νόμου για τον έλεγχο των εκπομπών. Το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 7 παρ. 3 της Οδηγίας δεν παρέχει προσωπική (άμεσα αποτελεσματικό-direct effect) αξίωση εκπόνησης σχεδίου δράσης. Ωστόσο, το Δικαστήριο παραδέχτηκε ότι υπήρχαν διαφορετικές απόψεις και η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο με αίτημα την έκδοση προδικαστικής απόφασης.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι «*τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που θίγονται άμεσα από τον κίνδυνο υπερβάσεως οριακών τιμών ή ορίων συναγερμού πρέπει να μπορούν να πετύχουν από τις αρμόδιες αρχές, εν ανάγκη προσφεύγοντας στα αρμόδια δικαστήρια, να εκπονηθεί σχέδιο δράσεως όταν υπάρχει τέτοιος κίνδυνος. Εν προκειμένω, δεν έχει σημασία το γεγονός ότι τα πρόσωπα αυτά διαθέτουν άλλα μέσα, και ιδίως την εξουσία να απαιτήσουν από τις αρμόδιες αρχές τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων για τη μείωση της ρύπανσης, όπως, κατά τα όσα εκθέτει το αιτούν δικαστήριο, προβλέπει το γερμανικό δίκαιο*»³⁷⁵. Τόνισε, επίσης, ότι «*...Αυτό το σκεπτικό ισχύει ιδιαίτερα για μια Οδηγία που αποσκοπεί στον έλεγχο και τη*

³⁷⁴ Οδηγία 96/62/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Σεπτεμβρίου 1996 για την εκτίμηση και τη διαχείριση της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος.

³⁷⁵ C-237/07 Dieter Janecsek κατά Freistaat Bayern, Απόφαση του Δικαστηρίου (δευτερο τμήμα) της 25ης Ιουλίου 2008, Αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης: Bundesverwaltungsgericht – Γερμανία, παρ. 39-42.

μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και η οποία, ως εκ τούτου, αποσκοπεί στην προστασία της δημόσιας υγείας...».

Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο δεν διευκρίνισε τι εννοούσε με το *άμεσα θιγόμενοι ιδιώτες*, όρος που δεν περιλαμβάνεται στην Οδηγία 96/62/EK. Ενδιαφέρων είναι ο τρόπος, με τον οποίο το Δικαστήριο προσέγγισε αυτό το ζήτημα. Το Δικαστήριο δεν βασίστηκε στη Σύμβαση του Άαρχους, για να διερευνήσει την ικανότητα διαδίκου. Αναφέρθηκε στη νομοθεσία για την ποιότητα του αέρα σε σχέση με την προστασία της ανθρώπινης υγείας και αντιμετώπισε το θέμα ως ζήτημα ερμηνείας της οδηγίας 96/62/EK υπογραμμίζοντας ότι «...η Οδηγία 96/62 ουδεμία επιφύλαξη διατυπώνει σχετικά με τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν βάσει άλλων διατάξεων του εθνικού δικαίου και, αφετέρου, προβλέπει συγκεκριμένο μηχανισμό σχεδιασμού έχοντας ως σκοπό, όπως εκθέτει η δωδέκατη αιτιολογική της σκέψη, να προστατευθεί το περιβάλλον «ως σύνολο» και υπολογίζοντας όλα τα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη, όπως, μεταξύ άλλων, οι απαιτήσεις λειτουργίας των βιομηχανικών εγκαταστάσεων ή οι απαιτήσεις των μετακινήσεων...» - και όχι ως ζήτημα σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, όπως διαφαίνεται από τα προδικαστικά ερωτήματα - και μάλιστα επέλεξε να μην αναπτυχθούν προτάσεις από το γενικό εισαγγελέα³⁷⁶.

Ήδη στην υπόθεση C-664/15 Protect, το Δικαστήριο τόνισε ότι «...Πράγματι, η φράση «*τυχόν κριτήρια που καθορίζονται στο εθνικό του δίκαιο*», η οποία χρησιμοποιείται στο άρθρο 9, παράγραφος 3, της Σύμβασης του Aarhus, υποδηλώνει μεν ότι τα συμβαλλόμενα κράτη διατηρούν κάποια διακριτική ευχέρεια κατά την εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης, πλην όμως δεν σημαίνει ότι αυτά μπορούν να επιβάλουν κριτήρια τόσο αυστηρά ώστε να καθίσταται στην πράξη αδύνατο στις οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος να προσβάλλουν τις πράξεις ή τις παραλείψεις στις οποίες αναφέρεται η ως άνω διάταξη»³⁷⁷.

Το άρθρο 9 παρ. 3 εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες μια πράξη ή παράλειψη είναι ικανή να παραβιάζει το εθνικό δίκαιο που αφορά στο περιβάλλον. Όσον αφορά στον

---

³⁷⁶ Ibid (150)

³⁷⁷ C-664/15, αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, στο πλαίσιο δίκης Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation κατά Bezirkshauptmannschaft Gmünd, Απόφαση του Δικαστηρίου (δεύτερο τμήμα) 20/12/2017, παρ. 48s.

όρο «εθνικό», το δίκαιο της ΕΕ αποτελεί μέρος του εθνικού δικαίου των κρατών μελών. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε, λοιπόν, ότι πράξεις και παραλείψεις που ενδέχεται να αντιβαίνουν στους Κανονισμούς ή τις Οδηγίες της ΕΕ, μπορεί επίσης να προσβληθούν βάσει του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης³⁷⁸.

Η φράση «σχετικά με το περιβάλλον» στο άρθρο 9 παράγραφος 3 δεν αναφέρεται στο περιβαλλοντικό δίκαιο (δηλαδή νόμους που αναφέρουν ρητά το περιβάλλον στον τίτλο ή τις διατάξεις τους ή που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος), αλλά στην ευρύτερη έννοια του δικαίου που *κατά κάποιον τρόπο σχετίζεται με το περιβάλλον*.

Σχετικά πρόσφατη απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου³⁷⁹, απαντώντας σε προδικαστικό ερώτημα του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Γερμανίας σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 11 παρ. 1β της Οδηγίας 2011/92, επεσήμανε ότι προσφυγή με αίτημα να ακυρωθεί, λόγω διαδικαστικής πλημμέλειας, απόφαση για την αδειοδότηση έργου είναι παραδεκτή μόνον αν η επίμαχη πλημμέλεια στέρησε τον προσφεύγοντα από το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούν στο περιβάλλον, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ως άνω οδηγίας. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το επίμαχο έργο, δηλαδή η κατασκευή τμήματος αυτοκινητοδρόμου, υποβλήθηκε, πριν από τη χορήγηση της άδειας, σε εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Το έργο μπορούσε να έχει επιπτώσεις στην κατάσταση των συστημάτων επιφανειακών και υπογείων υδάτων, που βρίσκονται εντός της περιμέτρου του σχεδίου, ιδίως λόγω της αποστράγγισης των όμβριων υδάτων. Όμως, πριν από την έκδοση της επίδικης απόφασης, δεν τέθηκε στη διάθεση του κοινού κανένα έγγραφο σχετικά με τις επιπτώσεις του σχεδίου επί των υδάτων και την τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν, ιδίως, από το άρθρο 4 της Οδηγίας 2000/60. Επομένως, το δικαστήριο έκρινε ότι επρόκειτο για διαδικαστική πλημμέλεια. Και κατέληξε ότι στην περίπτωση που η απόφαση για την αδειοδότηση έργου ενέχει διαδικαστική πλημμέλεια, αυτή δεν είναι ικανή να μεταβάλει το περιεχόμενο της απόφασης και *«...τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι προσφυγή με αίτημα να ακυρωθεί η απόφαση αυτή είναι παραδεκτή μόνον αν η επίμαχη πλημμέλεια*

³⁷⁸ ACCC/C/2011/63 (Αυστρία), παρ. 53.

³⁷⁹ Υπόθεση C-535/18, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα) της 28ης Μαΐου 2020, με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο, Γερμανία), παρ. 49-50, 136.

στέρησε από τον προσφεύγοντα το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της οδηγίας...».

4.4.3.3 Νομιμοποίηση ΜΚΟ

Όπως έχει τονίσει η Επιτροπή Συμμόρφωσης, το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, σε αντίθεση με το άρθρο 9 παρ. 1 και 2, εφαρμόζεται σε ένα ευρύ φάσμα πράξεων ή παραλείψεων και παρέχει μεγαλύτερη διακριτική ευχέρεια στα μέρη κατά την εφαρμογή του. Ωστόσο, τα τυχόν κριτήρια, που καθορίζονται στο εθνικό δίκαιο σχετικά με τη νομιμοποίηση διαδίκου, θα πρέπει -σύμφωνα με αυτή τη διάταξη- να συνάδουν πάντα με το στόχο της Σύμβασης για εξασφάλιση ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Ο κύκλος των ενδιαφερόμενων προσώπων, που νομιμοποιούνται ενεργητικά να προσφύγουν κατά πράξεων ή παραλείψεων που αναφέρονται στην παρ. 3 του άρθρου 9 είναι κατά πολύ ευρύτερος σε σχέση με την προηγούμενη παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου.

Ερμηνεύοντας το άρθρο 9 παρ. 3, παραβιάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας αφορούν τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ χωρίς να χρειάζεται να αποδείξουν συγκεκριμένο συμφέρον ή παραβίαση δικαιώματος. Αυτή η *de lege* νομιμοποίηση είναι εμφανής και στη νομολογία του ΔΕΕ. Μια περιβαλλοντική ΜΚΟ νομιμοποιείται από το γεγονός ότι μια διάταξη αποσκοπεί στην προστασία του περιβάλλοντος.

Υπόθεση-σταθμός αναφορικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη μιας ΜΚΟ για περιβαλλοντικά ζητήματα σε εθνικό επίπεδο είναι η γνωστή ως *Slovakian Bears*, υπόθεση της Σλοβακικής αρκούδας³⁸⁰. Η υπόθεση έγινε γνωστή όταν το Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακίας κατέθεσε ένα προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ σχετικά με τις υποχρεώσεις της σλοβακικής κυβέρνησης, που απορρέουν από τη Σύμβαση του Άαρχους. Η υπόθεση προκάλεσε το ενδιαφέρον από την άποψη ότι το Δικαστήριο θα εκδίκαζε μια περίπτωση στην οποία μια διεθνής συμφωνία αλληλοεπιδρούσε με το ευρωπαϊκό δίκαιο σε έναν τομέα

---

³⁸⁰ C-240/09, Lesoochránárske zoskupenie VLK κατά Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky (αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης), Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 8ης Μαρτίου 2011.

που παραδοσιακά θεωρήθηκε εκτός ορίου για δικαστική παρέμβαση στο πλαίσιο της «*διαδικαστικής αυτονομίας*»³⁸¹.

Εν προκειμένω, θεωρητικά η δυνατότητα του Δικαστηρίου να επιβάλλει τη Σύμβαση του Άρχους προκαλούσε μεγάλο ενδιαφέρον όχι μόνο για τις εθνικές ΜΚΟ, αλλά και για τους ακαδημαϊκούς που μελετούν την προσέγγιση του Δικαστηρίου αναφορικά με το ζήτημα της νομιμοποίησης με διαδίκους δημοσίου συμφέροντος³⁸². Η υπόθεση ξεκίνησε ως αίτημα για έκδοση προδικαστικής απόφασης θέτοντας ως ερώτημα εάν το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άρχους ήταν άμεσης εφαρμογής (self-executing) εντός των κρατών μελών της ΕΕ. Το Δικαστήριο έπρεπε να αποφασίσει για το άμεσο αποτέλεσμα της διάταξης και να αξιολογήσει κατά πόσο μια περιβαλλοντική ΜΚΟ μπορούσε να βασιστεί στη διάταξη 9 παρ. 3 της Σύμβασης, ώστε να παραμερίσει αυστηρότερους εθνικούς κανόνες σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα και μάλιστα

---

³⁸¹ Ο συνδυασμός της απουσίας διαδικαστικών διατάξεων της νομοθεσίας της ΕΕ και η διπλή απαίτηση ισοδυναμίας και αποτελεσματικότητας χαρακτηρίζονται συχνά ως η αρχή της «*διαδικαστικής αυτονομίας*» των κρατών μελών, η οποία διέπει, ως κανόνα αθέτησης, την επιβολή του δικαίου της ΕΕ ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Βλ. άρθρο Γενικού Εισαγγελέα ΔΕΚ Michal Bobek, WHY THERE IS NO PRINCIPLE OF “PROCEDURAL AUTONOMY” OF THE MEMBER STATES, The European Court of Justice and the Autonomy of Member States (Intersentia 2012),

και

Π.-Μ. Ευστρατίου - Αποτελεσματική Εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου και Αυτονομία του Εθνικού Διαδικαστικού και Δικονομικού Δικαίου, Ι. Η αρχή της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας του εθνικού δικαίου, Περιοδικό Δίκη, Τόμος 1998, Φεβρουάριος 1998, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία.

«Με βάση το δυαδικό σύστημα εκτέλεσης του κοινοτικού δικαίου αυτό εκτελείται, ως γνωστόν, είτε από όργανα της Κοινότητας (άμεση εκτέλεση) είτε από όργανα των κρατών μελών και συγκεκριμένα από εθνικές διοικητικές αρχές και δικαστήρια (έμμεση εκτέλεση). Η δεύτερη περίπτωση της έμμεσης εκτέλεσης του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου αποτελεί τον κανόνα. Το σύστημα της έμμεσης εκτέλεσης του κοινοτικού δικαίου βασίζεται με την σειρά του στην «αρχή της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας του εθνικού δικαίου». Αυτό σημαίνει ότι είναι κατ' αρχήν υπόθεση των κρατών μελών να καθορίσουν τόσο τα αρμόδια όργανα όσο και τους εφαρμοστέους διαδικαστικούς και δικονομικούς κανόνες που πρέπει να τηρούνται κατά την εκτέλεση του κοινοτικού δικαίου στις εσωτερικές έννομες τάξεις τους. Οι ιδρυτικές συνθήκες δεν περιέχουν καμιά διάταξη σχετικά με τα όργανα και την διαδικασία εκτέλεσης του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου στα κράτη μέλη και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν διαθέτει ως εκ τούτου καμιά πρωτότυπη ρυθμιστική αρμοδιότητα στο πεδίο αυτό[2]. Η αρχή της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών μελών ενισχύει έτσι την αυτοτέλεια του εθνικού διαδικαστικού και δικονομικού δικαίου και κατ' επέκταση την ευθύνη των κρατών μελών για την εκτέλεση του κοινοτικού δικαίου. Για τον λόγο αυτό επιμέρους παρεμβάσεις του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου στα διαδικαστικά και δικονομικά συστήματα των κρατών μελών επιτρέπονται σύμφωνα με την αρχή της περιορισμένης ειδικής εξουσιοδότησεως μόνον, όταν αυτές αποσκοπούν στην εξασφάλιση της αποτελεσματικής εκτέλεσεως του κοινοτικού δικαίου μέσω ειδικών διαμορφώσεων του εθνικού διαδικαστικού και δικονομικού δικαίου...».

Σύμφωνα με την αρχή της ισοδυναμίας (equivalence), οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που εφαρμόζονται για την επίλυση μιας διαφοράς που απορρέει από το ενωσιακό δίκαιο, δηλ. αυτοί που αφορούν την προσφυγή στη δικαιοσύνη και την παρεχόμενη έννομη προστασία δεν θα πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που εφαρμόζονται σε παρόμοιες προσφυγές της εσωτερικής έννομης τάξης (ΔΕΚ C-33/76 Υπόθεση Rewe-Zentral AG, Köln, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ 16.12.1976, σκέψη 6).

Η αρχή της αποτελεσματικότητας (effectiveness) απορρέει από τη γενικότερη αρχή για τη διασφάλιση της πρακτικής αποτελεσματικότητας (effet utile) του ενωσιακού δικαίου και στοχεύει στο να διασφαλιστεί ότι οι εφαρμοζόμενοι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν πρέπει να καθιστούν αδύνατη ή εξαιρετικά δύσκολη την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο (ΔΕΚ C-33/76 Υπόθεση Rewe-Zentral AG, Köln, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ 16.12.1976, σκέψη 5).

³⁸² Matthijs van Wolferen, Case C-243/15 Lesoochranárske zoskupenie vлк v Obvodný úrad Trenčín, Journal for european environmental & planning law 14 (2017) 136-151, σελ. 136 επ..

στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών, όπου διακυβεύονταν ουσιαστικοί κανόνες του περιβαλλοντικού δικαίου της ΕΕ.

Η υπόθεση αφορούσε τη συμμετοχή μιας σλοβακικής περιβαλλοντικής μη κυβερνητικής οργάνωσης, της Lesoochránárske zoskupenie VLK (LZV, Wolf Forest Protection Movement VLK), σε διοικητικές διαδικασίες σχετικά με παρεκκλίσεις στο κυνήγι και τον νόμο περί αδειών για την Ευρωπαϊκή Καφέ Αρκούδα. Η ΜΚΟ ζήτησε από το υπουργείο Περιβάλλοντος της Σλοβακίας να την ενημερώσει για τυχόν διοικητικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, που ενδέχεται να επηρεάσουν την προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος, καθώς είχε ενημερωθεί -στις αρχές του 2008- για μια σειρά εκκρεμών διοικητικών διαδικασιών που κινήθηκαν, μεταξύ άλλων, μετά από αίτηση ενός κυνηγετικού συλλόγου. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας έγκρισης άδειας παρέκκλισης από το καθεστώς προστασίας ειδών (καφέ αρκούδα), η LZV ενημέρωσε το Υπουργείο ότι επιθυμούσε να συμμετάσχει στη διαδικασία, ζητώντας την αναγνώριση του καθεστώτος της ως διάδικος («party to the proceedings») στη διοικητική διαδικασία σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 14 του σλοβακικού Κώδικα διοικητικής διαδικασίας. Η LZV ισχυρίστηκε ότι η εν λόγω διαδικασία επηρέαζε άμεσα τα δικαιώματά της, όπως προστατεύονται νομίμως και απορρέουν από τη Σύμβαση του Άαρχους. Θεώρησε, επίσης, ότι η Σύμβαση έχει άμεσο αποτέλεσμα. Το υπουργείο, ωστόσο, υποστήριξε ότι η LZV δεν είχε το καθεστώς του *διαδίκου*, αλλά του *ενδιαφερόμενου*. Στις 21 Απριλίου 2008, το Υπουργείο Περιβάλλοντος της Σλοβακίας ενέκρινε την αίτηση της εταιρείας για παρέκκλιση από τους όρους προστασίας. Μέχρι τούδε, ο σλοβακικός νόμος έδινε το καθεστώς του διαδίκου σε ενώσεις/ΜΚΟ, των οποίων ο στόχος ήταν η προστασία του περιβάλλοντος. Αυτές οι ενώσεις είχαν την ευκαιρία να αμφισβητήσουν τυχόν αποφάσεις, που είχαν ληφθεί ενώπιον των σλοβακικών δικαστηρίων. Ωστόσο, ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε την 1η Δεκεμβρίου 2007. Το αποτέλεσμα αυτής της τροποποίησης ήταν ότι οι περιβαλλοντικές ενώσεις χαρακτηρίζονταν πλέον ως «ενδιαφερόμενα μέρη» και όχι ως διάδικοι. Στην πράξη, η αλλαγή του καθεστώτος εμπόδιζε τις ενώσεις αυτές να κινούν άμεσα τις διαδικασίες για να ελέγχουν τη νομιμότητα των αποφάσεων. Επομένως, η ΜΚΟ θα μπορούσε να συμμετάσχει στη διαδικασία με περιορισμένα δικαιώματα. Η ΜΚΟ αρνήθηκε την ιδιότητα του *ενδιαφερόμενου* και αμφισβήτησε τους τιθέμενους

περιορισμούς. Επιπλέον, το Υπουργείο θεώρησε τη Σύμβαση του Άαρχους ως διεθνή συνθήκη, η οποία έπρεπε να επικυρωθεί προτού τεθεί σε ισχύ.

Η αίτηση, λοιπόν, για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, που απηύθυνε το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Σλοβακίας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αφορούσε την ερμηνεία του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης και το άμεσο αποτέλεσμα αυτού (direct effect) και υποβλήθηκε στο πλαίσιο της ένδικης διαφοράς μεταξύ της σλοβακικής περιβαλλοντικής οργάνωσης και του Υπουργείου Περιβάλλοντος της Σλοβακικής Δημοκρατίας σχετικά με το αίτημα της οργάνωσης να «συμμετάσχει» στη διοικητική διαδικασία περί της έγκρισης παρεκκλίσεων από το καθεστώς προστασίας ειδών, όπως της φαιάς αρκούδας, την πρόσβαση σε προστατευόμενους φυσικούς χώρους ή της χρήσης χημικών προϊόντων στους χώρους αυτούς.

Ο συλλογισμός πίσω από τα προδικαστικά ερωτήματα δείχνει την κλασσική προσέγγιση του Δικαστηρίου στις διεθνείς συμφωνίες. Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι οι διατάξεις διεθνών συνθηκών, που συνάπτονται από την ΕΕ, θα μπορούσαν να έχουν άμεσο αποτέλεσμα, όταν αυτές οι διατάξεις περιέχουν σαφείς και ακριβείς υποχρεώσεις που δεν υπόκεινται, κατά την εφαρμογή ή τα αποτελέσματά τους, στη λήψη οποιωνδήποτε μεταγενέστερων μέτρων. Η Σύμβαση του Άαρχους είναι μια Μικτή Συμφωνία με συντρέχουσα αρμοδιότητα³⁸³. Ως εκ τούτου, τόσο τα κράτη μέλη όσο και η ΕΕ δεσμεύονται στις υποχρεώσεις, που ορίζονται στη Σύμβαση. Ωστόσο, καθώς η περιβαλλοντική πολιτική είναι κοινή αρμοδιότητα, τα κράτη μέλη έχουν αρμοδιότητα να προβαίνουν σε ρυθμίσεις στον τομέα αυτό, εφόσον η ΕΕ δεν έχει λάβει μέτρα³⁸⁴. Επομένως, τίθεται το ερώτημα εάν το ίδιο το ΔΕΚ ή το αρμόδιο δικαστήριο ενός κράτους

---

³⁸³ Οι αρμοδιότητες της ΕΕ στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος πρέπει να θεωρηθούν, επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ, ως *συντρέχουσα αρμοδιότητα (shared competence)*. Μια συντρέχουσα αρμοδιότητα συνεπάγεται ότι τόσο η Ένωση όσο και τα κράτη μέλη μπορούν να νομοθετούν και να εκδίδουν νομικά δεσμευτικές πράξεις σε αυτόν τον τομέα Άρθρο 4: «1. Η Ένωση έχει συντρέχουσα αρμοδιότητα με τα κράτη μέλη όταν οι Συνθήκες της απονέμουν αρμοδιότητα μη επιίττουσα στους τομείς των άρθρων 3 και 6. 2. Οι συντρέχουσες αρμοδιότητες της Ένωσης και των κρατών μελών αφορούν τους εξής κύριους τομείς:.....ε) το περιβάλλον,...». Βλ. άρθρο Jan H. Jans, Who is the referee? Access to Justice in a Globalised Legal Order ECJ Judgment C-240/09 Lesoochranárske zoskupenie of 8 March 2011, REVIEW OF EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW; VOL. 4, NR. 1, 87-99, PARIS LEGAL PUBLISHERS.

³⁸⁴ Στην υπόθεση C-431/05 Merck Genéricos Produtos Farmacêuticos (2007), το ΔΕΚ έκρινε ότι η δικαιοδοσία να αποδίδει άμεσο αποτέλεσμα σε μια διάταξη μεικτής συμφωνίας εξαρτάται από το αν η διάταξη αυτή βρίσκεται σε έναν τομέα στον οποίο η ΕΕ είχε νομοθετήσει. Εάν ναι, θα ισχύει το δίκαιο της ΕΕ. Εάν όχι, δεν απαιτείται ούτε απαγορεύεται η έννομη τάξη ενός κράτους μέλους να παρέχει σε ιδιώτες το δικαίωμα να βασίζονται άμεσα στον εν λόγω κανόνα.

μέλους είναι στην καλύτερη θέση για να καθορίσει εάν το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης έχει άμεσο αποτέλεσμα ή όχι.

Με τα ερωτήματά του, το Σλοβακικό Δικαστήριο απευθύνει το ερώτημα στο Δικαστήριο εάν, κατά τη γνώμη του, η Σλοβακία είναι ελεύθερη να θεσπίσει κανόνες σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη ή εάν η Κοινότητα το αποκλείει. Δεδομένου ότι οι προσπάθειες της ΕΕ να ρυθμίσει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη στα κράτη μέλη έχουν αποτύχει, δεν υπήρχε καμία άμεση ένδειξη ότι το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης μπορεί να ερμηνευτεί με βάση το ευρωπαϊκό κεκτημένο.

Το ΔΕΚ αρνήθηκε το άμεσο αποτέλεσμα της διάταξης του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης, καθώς δεν περιείχε κάποια σαφή υποχρέωση ικανή να ρυθμίζει άμεσα τη νομική θέση των ιδιωτών. Για να καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η διαφορά αφορά στη χορήγηση παρεκκλίσεων από το σύστημα προστασίας για τις καφέ αρκούδες, ένα είδος που αναφέρεται στο παράρτημα IV στοιχείο (α) της Οδηγίας για τους οικοτόπους και, επομένως, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου. Ωστόσο, η διαφορά στην κύρια δίκη αφορούσε στο αν η LZV είχε ή όχι δικαίωμα πρόσβασης στο σλοβακικό δικαστήριο, ώστε να αμφισβητήσει τις αποφάσεις του υπουργείου. Επιπλέον, η οδηγία 92/43 για τους οικοτόπους δεν περιέχει καμία απολύτως διάταξη για θέματα που αφορούν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Το Δικαστήριο αιτιολόγησε ότι στην παρούσα υπόθεση η διαδικασία αφορά στην προστασία ενός είδους που εγγράφεται ρητά στον κατάλογο που επισυνάπτεται στην οδηγία για τους οικοτόπους. Η Σύμβαση του Άαρχους είναι αναπόσπαστο μέρος του ευρωπαϊκού κεκτημένου. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο μπορεί να ερμηνεύσει την επίδρασή της στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη. Η αποτελεσματικότητα της προστασίας του στόχου της ΕΕ για υψηλού επιπέδου προστασία του περιβάλλοντος περιορίζει σοβαρά το περιθώριο ερμηνείας για τα δικαστήρια όσον αφορά στα πρότυπα που απορρέουν από τη διατύπωση και το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης. Το Δικαστήριο αναγνώρισε το γεγονός ότι η Ένωση δεν είχε λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την εφαρμογή της διάταξης, αλλά ανέλαβε να αξιολογήσει την επίδραση της διάταξης 9 παρ. 3 της Σύμβασης στην έννομη τάξη του κράτους μέλους, δίνοντας μια *πιο ευρεία ερμηνεία* για το ενδεχόμενο αποτέλεσμα βασιζόμενο στην οδηγία των οικοτόπων (ερμηνεία *ultra vires*).

Το Δικαστήριο είχε και παλαιότερα³⁸⁵ υπογραμμίσει ότι «Εφόσον η Σύμβαση του Αρχους συνάφθηκε από την Κοινότητα και όλα τα κράτη μέλη της, δυνάμει συντρέχουσας αρμοδιότητας, συνάγεται ότι το Δικαστήριο, επιλαμβανόμενο σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ, ιδίως, το άρθρο 234 ΕΚ, είναι αρμόδιο για την οριοθέτηση της κατανομής μεταξύ των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στην Ένωση και αυτών οι οποίες καταλείπονται στα κράτη μέλη και για την ερμηνεία των διατάξεων της Συμβάσεως του Αρχους...»³⁸⁶. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρμοδιότητα να αποδοθεί άμεσο αποτέλεσμα σε διάταξη μικτής συμφωνίας εξαρτάται από το αν η διάταξη αυτή βρίσκεται σε μια σφαίρα στην οποία η ΕΕ είχε νομοθετήσει. Εάν ναι, θα ισχύει το δίκαιο της ΕΕ, εάν όχι, η έννομη τάξη ενός κράτους μέλους δεν υποχρεούται ή εμποδίζεται να παραχωρήσει στα άτομα το δικαίωμα να βασίζονται απευθείας στον εν λόγω κανόνα.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι «...οι διατάξεις του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Αρχους δεν περιλαμβάνουν καμία σαφή και συγκεκριμένη υποχρέωση προς άμεση ρύθμιση της νομικής καταστάσεως ιδιωτών. Συγκεκριμένα, εφόσον μόνον «τα μέλη του κοινού τα οποία πληρούν τα τυχόν προβλεπόμενα από [το] εθνικό δίκαιο κριτήρια» μπορούν να έχουν τα δικαιώματα που προβλέπει το εν λόγω άρθρο 9 παρ. 3, η διάταξη αυτή εξαρτάται, ως προς την εκτέλεση ή τα αποτελέσματά της, από τη θέσπιση μεταγενέστερης πράξεως...» και συνέχισε ότι «...το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Αρχους δεν αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα στο δίκαιο της Ένωσης. Εντούτοις, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει, στο μέγιστο δυνατό βαθμό [to the fullest extent possible], το δικονομικό δίκαιο περί των προϋποθέσεων από τις οποίες εξαρτάται η άσκηση διοικητικής ή ένδικης προσφυγής σύμφωνα τόσο με τους σκοπούς του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης αυτής όσο και τον σκοπό της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης, ώστε ένωση προστασίας του περιβάλλοντος, όπως η *zozkupenie*, να μπορεί να προσβάλλει ενώπιον δικαστηρίου απόφαση ληφθείσα κατόπιν διοικητικής διαδικασίας, ενδεχομένως αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης για το περιβάλλον»³⁸⁷.

³⁸⁵ C-431/05, Merck, ΔΕΕ.

³⁸⁶ Ibid, παρ. 1.

³⁸⁷ C-240/09, Lesoochránárske zozkupenie VLK κατά Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, Αίτηση για έκδοση προδικαστικής απόφασης, Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 8ης Μαρτίου 2011, παρ. 45, 51, 52.

Στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο υιοθέτησε μια πιο περιπτωσιολογική προσέγγιση, καθώς συνδυάζει τις απαιτήσεις της Οδηγίας για τους οικοτόπους με τη Σύμβαση του Άαρχους και το δικαίωμα συμμετοχής των ΜΚΟ. Το σκεπτικό του Δικαστηρίου είναι ότι το δικαίωμα μιας ένωσης στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη αποτελεί θεμελιώδη διασφάλιση για την άσκηση του δικαιώματός της στη δημόσια συμμετοχή.

Αν και ορισμένοι αμφισβήτησαν την απόφαση, φοβούμενοι ότι το ΔΕΚ «μπήκε στη θέση του νομοθέτη» (*“stepped into the legislature’s shoes”*), άλλοι ενέκριναν την απόφαση ως τολμηρό βήμα προς την αποτελεσματικότερη δικαστική προστασία σε περιβαλλοντικά ζητήματα εντός του περιβαλλοντικού ευρωπαϊκού δικαίου³⁸⁸. Η θέση του Δικαστηρίου χαρακτηρίστηκε τολμηρή κρίνοντας και από την άποψη της Γενικής Εισαγγελέως Ε. Sharpston, η οποία πρότεινε στο Δικαστήριο να αποφανθούν οι εθνικοί δικαστές για να καθορίσουν αν το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης έχει άμεσο αποτέλεσμα στις έννομες τάξεις τους, στην περίπτωση που η Ευρωπαϊκή Ένωση προσχώρησε μεν στη Σύμβαση αυτή, αλλά, μέχρι σήμερα, δεν εξέδωσε νομοθετικό μέτρο για τη μεταφορά της συγκεκριμένης διάταξης στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά τις υποχρεώσεις που επιβάλλει στα κράτη μέλη. Η Εισαγγελέας τόνισε μεταξύ άλλων ότι: *«... η πρόταση Οδηγίας για την εφαρμογή του άρθρου 9 παρ. 3, η οποία παραμένει νεκρό γράμμα, είναι ιδιαίτερος σημαντική. Δεν πιστεύω ότι το Δικαστήριο πρέπει να αγνοήσει την έλλειψη σχετικής κοινοτικής νομοθεσίας και να αναγνωρίσει ότι έχει αρμοδιότητα για να κρίνει αν το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άαρχους έχει άμεσο αποτέλεσμα. Αν ενεργήσει έτσι, το Δικαστήριο θα παρεισφρήσει στον τομέα του νομοθέτη. Μέχρι του παρόντος, όμως, ο νομοθέτης επέλεξε εσκεμμένως να μην προβεί σε καμία ενέργεια. Εξάλλου, η δήλωση εκθέτει ότι η Κοινότητα είναι της γνώμης ότι η «εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, δεδομένου ότι αφορούν τις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες προσφυγής κατά πράξεων και παραλείψεων ιδιωτών και δημοσίων αρχών πλην των οργάνων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών και, κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για την εκτέλεση των υποχρεώσεων αυτών*

---

³⁸⁸ Hendrik Schoukens, Access to Justice in Environmental Cases after the Rulings of the Court of Justice of 13 January 2015: Kafka Revisited? Utrecht Journal for International and European Law.

και θα παραμείνουν υπεύθυνα έως ότου η Κοινότητα θεσπίσει διατάξεις στον τομέα αυτό. Θεωρώ ότι το γεγονός ότι δεν έχει ληφθεί κανένα μέτρο έχει ιδιαίτερη σημασία...»³⁸⁹.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο επικρίθηκε ότι δείχνει να αγνοεί το γεγονός ότι ο ενωσιακός νομοθέτης δεν θέσπισε Οδηγία για την εφαρμογή του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης και ότι με τη δημιουργία αυτού του καθήκοντος «ερμηνείας σύμφωνα με το Άαρχους» (*“Aarhus-proof interpretation”*), το Δικαστήριο μπορεί να μπαίνει στα χωράφια του νομοθέτη της ΕΕ, ο οποίος, μέχρι στιγμής, έχει επιλέξει σκόπιμα να μην ενεργήσει³⁹⁰. Το Δικαστήριο ερμήνευσε εκτενώς το τι σημαίνει δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, του οποίου η εναρμόνιση έχει μέχρι σήμερα αποτύχει. Ο Jans³⁹¹ θεωρεί ότι το λάθος του Δικαστηρίου είναι ότι θεώρησε την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ως επικουρική σε σχέση με τα ουσιαστικά πρότυπα της Οδηγίας για τους οικοτόπους. Η Σύμβαση του Άαρχους αποδεικνύει ότι η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα δεν είναι απλώς συμπληρωματική, αλλά έχει τη δική της μοναδική αξία. Επιπλέον, στην απόφασή του, το ΔΕΚ χρησιμοποίησε τον Κανονισμό 1367/2006, αναλαμβάνοντας να ερμηνεύσει το άρθρο 9 παρ. 3 «προκειμένου να αποφευχθούν στο μέλλον ερμηνευτικές αποκλίσεις»³⁹², όταν μάλιστα ο συγκεκριμένος Κανονισμός είχε υποστεί σοβαρή κριτική θέτοντας ερωτήματα σχετικά με το εάν ο ίδιος ο Κανονισμός συμμορφώνεται ακόμη και με το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης³⁹³.

Όσοι αμφισβήτησαν την απόφαση αυτή υποστηρίζοντας ότι ο δικαστής πήρε ουσιαστικά τη θέση του νομοθέτη, θεώρησαν ότι δεν θα παραμείνει ως οριστική η θέση του Δικαστηρίου. Ωστόσο, πρέπει κανείς να λάβει υπόψη ότι η Σύμβαση αποτελεί μέρος του δικαίου της ΕΕ δυνάμει του άρθρου 216 παρ. 2 ΣΛΕΕ. Η απουσία Οδηγίας μπορεί όντως να προκαλέσει σύγχυση σχετικά με τα καθήκοντα των κρατών μελών και την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους βάσει του άρθρου 9 παρ. 3, δεν μπορεί, όμως, να δικαιολογήσει τη μη συμμόρφωση με τις υφιστάμενες υποχρεώσεις τους. Η απόφαση αυτή εκδόθηκε από το Τμήμα μείζονος σύνθεσης του Δικαστηρίου και, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δύσκολα θα

³⁸⁹ C-240/09, ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ELEANOR SHARPSTON της 15ης Ιουλίου 2010, παρ. 76-78.

³⁹⁰ Βλ. ανωτέρω υποσ. 383, άρθρο Jan H. Jans, Who is the referee?

³⁹¹ *ibid*

³⁹² C-240/09, par. 42-43

³⁹³ Βλ. Marc Pallemmaerts, Access to environmental justice at EU level. Has the “Aarhus Regulation” improved the situation? in *The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Edited by Marc Pallemmaerts[†], Europa Law Publishing, 2011, σελ.55 επ..

αναθεωρήσει αυτό το προηγούμενο. Ήδη, το Δικαστήριο αναφέρθηκε ρητά στην απόφασή του στην υπόθεση Edwards³⁹⁴ επιβεβαιώνοντας συστηματικά τη θέση του σχετικά με την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ενώ τα εθνικά δικαστήρια ακολουθούν τη νομολογία της Σλοβακικής αρκούδας³⁹⁵.

Η υπόθεση C-243/15³⁹⁶, που αφορά στην ίδια ΜΚΟ και το σύστημα πρόσβασης στη συμμετοχή για τη λήψη αποφάσεων, μπορεί να θεωρηθεί ως τελειοποίηση του σκεπτικού της προηγούμενης υπόθεσης (Slovak Bears case), δείχνοντας την αλληλεπίδραση των τριών μέσων προστασίας των δικαιωμάτων (άρθρο 9 της Σύμβασης του Ααρχους, άρθρο 47 του Χάρτη και άρθρο 6 παρ. 1, 3 της οδηγίας 92/43/ΕΚ) και την αρμονική χρήση τους από το Δικαστήριο³⁹⁷. Το ευρύ περιθώριο εκτίμησης σχετικά με τη νομική ισχύ που απονέμεται παραδοσιακά στα κράτη μέλη, ακόμη και από την ίδια τη Σύμβαση, φαίνεται να έχει συρρικνωθεί σημαντικά ως αποτέλεσμα της δράσης του Δικαστηρίου, σύμφωνα με το πεδίο εφαρμογής και τους στόχους που ορίζει η Σύμβαση. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι το άρθρο 47 του Χάρτη ήταν εφαρμοστέο στην περίπτωση που μια ΜΚΟ προσφεύγει κατά απόφασης για την κατασκευή μιας περιφράξης για ελάφια εντός μιας περιοχής Natura 2000.

---

³⁹⁴ C-260/11 Edwards and Pallikaropoulos, ΔΕΕ, Απόφαση 4^ο Τμήματος, 11/04/2013, παρ. 33, «...Εξάλλου, η απαίτηση να μην είναι το κόστος απαγορευτικό συναρτάται, στον τομέα του περιβάλλοντος, με τον σεβασμό του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, όπως κατοχυρώνεται με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και με την τήρηση της αρχής της αποτελεσματικότητας, σύμφωνα με την οποία οι δικονομικές ρυθμίσεις σχετικά με ένδικες προσφυγές που έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν την προάσπιση των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπεται να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων τα οποία παρέχει η έννομη τάξη της Ένωσης (βλ., ιδίως, απόφαση της 8ης Μαρτίου 2011, *C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK, Συλλογή 2011, σ. I-1255, σκέψη 48*)...».

³⁹⁵ Το Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακίας χορήγησε νόμιμο δικαίωμα στις ΜΚΟ με απόφαση τον Αύγουστο 2010 σχετικά με τις άδειες για το κυνήγι των αρκούδων. Το Διοικητικό Δικαστήριο της Στοκχόλμης με απόφαση της 2ας Μαΐου 2013 ακυρώνει κυβερνητική απόφαση του 2013 για την έγκριση της θανάτωσης λύκων, ενός αυστηρά προστατευόμενου είδους σύμφωνα με το Παράρτημα IV της Οδηγίας της ΕΕ για τους Οικοτόπους, ακολουθώντας τη νομολογία της Σλοβακικής αρκούδας.

³⁹⁶ C-243/15 Lesoochranárske zoskupenie VLK κατά Obvodný úrad Trenčín (2016), «... Το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε συνδυασμό με το άρθρο 9, παράγραφοι 2 και 4, της Συμβάσεως για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, που υπεγράφη στο Ααρχους στις 25 Ιουνίου ..., στον βαθμό που κατοχυρώνει το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, υπό προϋποθέσεις που διασφαλίζουν ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των δικαιωμάτων τα οποία περιβαλλοντική οργάνωση που πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 2, παράγραφος 5, της Συμβάσεως αυτής αντλεί από το δίκαιο της Ένωσης, εν προκειμένω από το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, ..., πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτό, ... ερμηνεία των κανόνων του εθνικού δικονομικού δικαίου στο πλαίσιο της οποίας προσφυγή κατά αποφάσεως που δεν αναγνωρίζει σε μια τέτοια οργάνωση την ιδιότητα του μέρους σε διοικητική διαδικασία αδειοδοτήσεως έργου το οποίο πρέπει να εκτελεστεί σε περιοχή προστατευόμενη βάσει της οδηγίας 92/43...».

³⁹⁷ Matthijs van Wolferen, Case C-243/15 Lesoochranárske zoskupenie vlk v Obvodný úrad Trenčín, Journal for european environmental & planning law 14 (2017) 136-151.

Η υποχρέωση αυτή για τα δικαστήρια, σύμφωνα με την οποία απαιτείται να ερμηνεύουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό τους εθνικούς διαδικαστικούς κανόνες, ώστε να καταστεί δυνατή η συμμετοχή των ΜΚΟ στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων αναφέρεται ως ο τύπος ώστε να ενεργοποιηθεί (“*as to enable formula*”)³⁹⁸. Από το 2011 και μετά, αυτός ο τύπος είχε εκτεταμένο αντίκτυπο στα κράτη μέλη, γεγονός που αποδεικνύεται από την εξέλιξη της εθνικής νομοθεσίας ή της νομολογίας αναφορικά με την ερμηνεία της έννοιας του ενδιαφερόμενου κοινού. Μια σημαντική σχετική απόφαση ελήφθη το Σεπτέμβριο του 2013 από το γερμανικό Bundesverwaltungsgericht (BVerwG) στην υπόθεση Darmstadt³⁹⁹. Βέβαια, το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άρχους, σε σύγκριση με τις πολύ πιο λεπτομερείς και ακριβείς υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης, αποδεικνύει ότι δύσκολα έχει άμεσο αποτέλεσμα.

Η ευρωπαϊκή κοινότητα είχε ήδη δηλώσει σε σχέση με τη Σύμβαση του Άρχους ότι «...τα σε ισχύ νομοθετικά εργαλεία δεν καλύπτουν πλήρως την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης, δεδομένου ότι αφορούν τις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες προσφυγής κατά πράξεων και παραλείψεων ιδιωτών και δημοσίων αρχών πλην των οργάνων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως καλύπτονται από το άρθρο 2 παρ. 2 στοιχείο δ) της Σύμβασης, και ότι, κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για την εκτέλεση των υποχρεώσεων αυτών κατά την έγκριση της Σύμβασης από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και θα παραμείνουν υπεύθυνα έως ότου η Κοινότητα, κατά την άσκηση των δυνάμει της συνθήκης ΕΚ εξουσιών της, θεσπίσει διατάξεις κοινοτικού δικαίου οι οποίες θα καλύπτουν την εκτέλεση των υποχρεώσεων αυτών...»⁴⁰⁰.

Είναι αλήθεια, όμως, ότι η απουσία οδηγίας μπορεί να περιπλέξει τα καθήκοντα των κρατών μελών να συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις τους βάσει του άρθρου 9 παρ. 3, με αποτέλεσμα να υπάρχουν μεγάλες διαφορές στον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται το

³⁹⁸ Darpö, Jan, Pulling the Trigger - ENGO Standing Rights and the Enforcement of Environmental Obligations in EU Law (June 23, 2017), σελ. 4.

³⁹⁹ Υπόθεση Darmstadt, BVerwG 7 C 21.12. Το Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε ότι περιβαλλοντική ΜΚΟ μπορεί να προσφύγει κατά του σχεδίου καθαρού αέρα, σύμφωνα με το άρθρο 42 (2) (2) του Γερμανικού Κώδικα Διοικητικής Δικαστικής Δικονομίας, όπως ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του Άρθ. 23 της οδηγίας 2008/50/ΕΚ και άρθ. 9 (3) της Σύμβασης του Άρχους, https://unece.org/DAM/env/pp/a.to.j/Jurisprudence_prj/GERMANY/Germany_2013_Darmstadt_case.pdf.

⁴⁰⁰ ΑΠΟΦΑΣΗ 2005/370/ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Φεβρουαρίου 2005 για σύναψη, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, JO 2005 L 124/1.

δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη μεταξύ των κρατών μελών και σημαντικές αποκλίσεις σε πολλά κράτη μέλη σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Αυτό αντισταθμίζεται κατά ένα μέρος από το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των αποφάσεων του ΔΕΕ σχετικά με το άρθρο 9 παρ. 3 προέρχεται από ερωτήματα, που υποβάλλονται από τα εθνικά δικαστήρια μέσω της προδικαστικής διαδικασίας. Αυτό καταδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η δικαιοσύνη στη δημιουργία νομολογίας, που αποσαφηνίζει και μερικές φορές προωθεί την εφαρμογή του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο, αν ληφθεί υπόψη η αδυναμία ιδιωτών και ΜΚΟ να προσφεύγουν απευθείας στο ΔΕΕ.

Η Ανακοίνωση -που εξέδωσε το 2017 η Επιτροπή- για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη στοχεύει στην αντιμετώπιση της έλλειψης νομοθετικής πρωτοβουλίας από την ΕΕ. Καθώς δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, δεν παράγει τα ίδια αποτελέσματα με μια ευρωπαϊκή οδηγία και, ως εκ τούτου, στόχος παραμένει η έκδοση νομοθετικής πράξης. Η Ανακοίνωση συμβάλλει στη βελτίωση της εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου της ΕΕ στα κράτη μέλη, αποσαφηνίζοντας τους τρόπους με τους οποίους το κοινό μπορεί να στηρίζεται στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία είναι συχνά τα πλέον αρμόδια για τον προσδιορισμό κατάλληλων λύσεων, λόγω εγγύτητας και καλύτερης αντίληψης των πραγματικών συνθηκών⁴⁰¹.

4.4.3.4 Γενικές προϋποθέσεις για όλες τις δικαστικές διαδικασίες

Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 4 καταγράφει τα ελάχιστα ποιοτικά πρότυπα που πρέπει να πληρούνται σε όλες τις σχετικές δικαστικές διαδικασίες, προκειμένου να είναι αποτελεσματικές, καθώς και τον τύπο της επανεξέτασης που πρέπει να παρέχεται. Προβλέπει κατάλληλη και αποτελεσματική επανόρθωση όχι μόνο σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες ή τη λήψη αποφάσεων για ειδικές δραστηριότητες, όπως ορίζεται στις παραγράφους 1 και 2, αλλά και για όλες τις άλλες πράξεις και παραλείψεις που καλύπτονται από την παράγραφο 3. Η υποχρέωση των συμβαλλομένων Μερών να

---

⁴⁰¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, C/2017/2616, OJ C 275.

θεσπίσουν κατάλληλα και αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα περιλαμβάνει και τη χορήγηση αναστολής εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης (injunctive relief), όπου απαιτείται.

4.4.3.5 «Κατάλληλη και αποτελεσματική επανόρθωση, συμπεριλαμβανομένων προσωρινών μέτρων»

Πολλές περιβαλλοντικές υποθέσεις αφορούν στην αμφισβήτηση μιας συγκεκριμένης διοικητικής απόφασης, όπως μιας απόφασης απόρριψης αιτήματος πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες (άρθρο 9 παρ. 1), μιας απόφασης έγκρισης μιας δραστηριότητας με επιβλαβείς επιπτώσεις στο περιβάλλον (άρθρο 9 παρ. 2) ή ενός σχεδίου δράσης, το οποίο ορίζει ανεπαρκή μέτρα για την επίτευξη συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προτύπων (άρθρο 9 παρ. 3). Σε αυτές περιπτώσεις, μια αποτελεσματική λύση μπορεί να είναι η αναστολή, ανάκληση ή ακύρωση της προσβαλλομένης απόφασης.

Στην υπόθεση Wells, που αφορούσε τη χορήγηση άδειας επαναλειτουργίας του Conygar Quarry, ενός λατομείου εξόρυξης υλικών για κατασκευές χωρίς να έχει προηγουμένως πραγματοποιήσει εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όπως απαιτείται από την Οδηγία ΕΠΕ, το Δικαστήριο έκρινε ότι κάθε όργανο του κράτους μέλους υποχρεούται να ακυρώσει τις παράνομες συνέπειες, που ακολουθούν την παραβίαση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Τόνισε ότι «...Εναπόκειται στις αρμόδιες αρχές ενός κράτους μέλους να λάβουν, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς τους, όλα τα γενικά ή ειδικά μέτρα που απαιτούνται για να διασφαλιστεί ότι τα έργα εξετάζονται προκειμένου να προσδιοριστεί εάν ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και, εάν ναι, για να διασφαλιστεί ότι υπόκεινται σε εκτίμηση επιπτώσεων...Τέτοια συγκεκριμένα μέτρα περιλαμβάνουν, υπό την επιφύλαξη των ορίων που καθορίζονται από την αρχή της διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών μελών, την ανάκληση ή την αναστολή μιας ήδη χορηγηθείσας έγκρισης, προκειμένου να προβεί σε εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του εν λόγω έργου, όπως προβλέπεται από την οδηγία ΕΠΕ»⁴⁰².

⁴⁰² C-201/02, υπόθεση Wells (5^ο Τμήμα), The Queen, κατόπιν αιτήσεως της Delena Wells και Secretary of State for Transport, Local Government, and the Regions, έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία της οδηγίας

Το άρθρο 9 παρ. 4 αναφέρεται ρητά σε *κατάλληλα και αποτελεσματικά* ένδικα βοηθήματα με σκοπό την αποφυγή πρόκλησης ή επέκτασης περιβαλλοντικής ζημίας ή την αποκατάστασή της. Είναι προφανές ότι βασικό ζήτημα είναι ο κίνδυνος ή η εμφάνιση περιβαλλοντικής ζημίας⁴⁰³. Τα ένδικα βοηθήματα αφορούν και την παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας ως ένα στοιχείο αποτελεσματικών διορθωτικών μέτρων. Η Σύμβαση απαιτεί τη δυνατότητα προσωρινών μέτρων «κατά περίπτωση». Η *καταλληλότητα* των βοηθημάτων αναφέρεται στη δυνατότητα συμβολής τους στην αποφυγή πρόκλησης μελλοντικής ζημίας ή στην αποκατάσταση της ήδη υπάρχουσας ζημίας ή στη χορήγηση χρηματικής αποζημίωσης για τη ζημία. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης υπογράμμισε ότι «...από τη διατύπωση του άρθρου 9 παρ. 4, προκύπτει ότι, σε μια διαδικασία επανεξέτασης που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 της Σύμβασης, τα δικαστήρια υποχρεούνται να εξετάσουν οποιαδήποτε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων για να προσδιορίσουν εάν η χορήγηση τέτοιας βοήθειας (*relief*) είναι κατάλληλη, λαμβάνοντας υπόψη την απαίτηση για παροχή δίκαιων και αποτελεσματικών διορθωτικών μέτρων. Η Επιτροπή σημειώνει επίσης τη σημασία των δικαστικών αποφάσεων που παρέχονται με υποστηρικτική συλλογιστική και εγκαίρως. Αυτό είναι ουσιαστικό μέρος μιας δίκαιης και έγκαιρης διαδικασίας, κυρίως επειδή μπορεί να χρειαστούν οι λόγοι για την υποβολή προσφυγής. Το δικαίωμα μιας αιτιολογημένης απόφασης είναι επίσης δικαίωμα βάσει του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου

85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ L 175, σ. 40), παρ. 64.

⁴⁰³ Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στην οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη, η (γενική) απαίτηση να ακυρωθούν οι παράνομες συνέπειες των παραβιάσεων του ευρωπαϊκού δικαίου και (πιο συγκεκριμένα) η ευθύνη του κράτους, λειτουργούν ως μηχανισμοί πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας. Η οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη θεσπίζει ειδικό καθεστώς που απαιτεί από τον φορέα εκμετάλλευσης δραστηριοτήτων να λαμβάνει ειδικά προληπτικά και διορθωτικά μέτρα (άρθρα 8 & 9 ΠΔ 148/09) για τις κατηγορίες περιβαλλοντικής ζημίας που καλύπτονται από την οδηγία. Οι χειριστές καλούνται να λάβουν, χωρίς καθυστέρηση, τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα όταν υπάρχει επικείμενη απειλή ζημίας. Εάν έχει ήδη συμβεί περιβαλλοντική ζημία, ο φορέας εκμετάλλευσης πρέπει, χωρίς καθυστέρηση, να ενημερώσει την αρμόδια αρχή και να λάβει: α. όλα τα πρακτικά μέτρα για τον άμεσο έλεγχο, τον περιορισμό, την απομάκρυνση ή τη διαχείριση των σχετικών ρύπων ή / και άλλων παραγόντων ζημιών προκειμένου να περιοριστεί ή να αποφευχθεί περαιτέρω βλάβες και δυσμενείς επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία ή περαιτέρω εξασθένιση των υπηρεσιών και β. προσδιορίζει πιθανά διορθωτικά μέτρα και τα υποβάλλει στην αρμόδια αρχή για έγκριση. Ο φορέας πρέπει να αναλάβει το κόστος αυτών των προληπτικών και διορθωτικών μέτρων που λαμβάνονται, γεγονός που αντικατοπτρίζει την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Το άρθρο 9 του ΠΔ 148/09 που ενσωμάτωσε την Οδηγία για Περιβαλλοντική Ευθύνη αναφέρει τη δράση αποκατάστασης που απαιτείται από τον φορέα εκμετάλλευσης. Η γενική υποχρέωση αποφυγής λήψης μέτρων, που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο το περιβάλλον, όπως ορίζει η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική νομοθεσία, απαιτεί από τα εθνικά δικαστήρια να αναλάβουν δράση για την αποτροπή της περιβαλλοντικής ζημίας. Ομοίως, η υποχρέωση ακύρωσης των παράνομων συνεπειών μιας παραβίασης της ευρωπαϊκής νομοθεσίας απαιτεί την αποζημίωση της βλάβης που προκαλείται.

Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»⁴⁰⁴. Όπως αναφέρει ο Οδηγός Εφαρμογής της Σύμβασης και επικαλείται και η Επιτροπή Συμμόρφωσης «η καταλληλόλητα απαιτεί την επανόρθωση, για να διασφαλιστεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της διαδικασίας επανεξέτασης. Αυτό μπορεί να είναι αποζημίωση παλαιότερων ζημιών, πρόληψη μελλοντικών ζημιών ή / και πρόβλεψη αποκατάστασης».

Στην υπόθεση Jutta Leth⁴⁰⁵, το Δικαστήριο άνοιξε την πόρτα (αν και με πολύ συνετό τρόπο) σε χρηματική αποζημίωση σε περίπτωση παράλειψης διενέργειας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων⁴⁰⁶. Η υπόθεση αφορούσε αίτηση που υποβλήθηκε στο πλαίσιο εκδίκασης διαφοράς της J. Leth κατά της Δημοκρατίας της Αυστρίας και του Ομόσπονδου κρατιδίου της Κάτω Αυστρίας, με αντικείμενο το αίτημα της J. Leth για την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας, την οποία φέρεται ότι υπέστη, λόγω της απομείωσης της αξίας της κατοικίας της συνεπεία της επέκτασης του αερολιμένα Wien-Schwechat (Αυστρία). Η αιτούσα ζητούσε αποζημίωση 120.000 ευρώ για την απομείωση της αξίας του ακινήτου της λόγω ιδίως του θορύβου των αεροσκαφών και την αναγνώριση της ευθύνης των εν λόγω αναιρεσίβλητων όσον αφορά τυχόν μελλοντικές ζημιές, περιλαμβανομένης της βλάβης της υγείας της, λόγω της εκπρόθεσμης και πλημμελούς μεταφοράς των οδηγιών 85/337, 97/11 και 2003/35 στην εσωτερική έννομη τάξη, καθώς και της παράλειψής τους να προβούν σε εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων στο πλαίσιο χορήγησης διαφόρων αδειών για την αναμόρφωση του αερολιμένα. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η αποτροπή περιουσιακής ζημίας καλύπτεται από τον προστατευτικό σκοπό της οδηγίας 2011/92/ΕΕ για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και ότι ο καθορισμός των δικονομικών κανόνων που καλύπτουν αξιώσεις αποζημίωσης είναι ζήτημα της εσωτερικής έννομης τάξης κάθε κράτους μέλους, με την επιφύλαξη των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Το ΔΕΕ υπενθύμισε πάγια νομολογία, η οποία καθιερώνει την αρχή της ευθύνης του δημοσίου, σύμφωνα με την οποία οι ζημιωθέντες ιδιώτες έχουν δικαίωμα αποζημίωσης, εφόσον ο παραβιασθείς κανόνας

⁴⁰⁴ ACCC/C/2013/89 (Σλοβακία), Επιτροπή Συμμόρφωσης 19 Ιουνίου 2017, ECE/MP.PP/C.1/2017/13, παρ. 97.

⁴⁰⁵ Υπόθεση C-420/11, Jutta Leth κατά Republik Österreich, Land Niederösterreich, Αίτηση του Oberster Gerichtshof για την έκδοση προδικαστικής απόφασης. Απόφαση του Δικαστηρίου (τέταρτο τμήμα) της 14ης Μαρτίου 2013. Οδηγία 85/337/ΕΟΚ. Χορήγηση άδειας για σχέδιο έργου χωρίς να έχει προηγηθεί η επιβαλλόμενη εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, παρ. 41-47, 36, 38.

⁴⁰⁶ Βλ. και άρθρο Jean-François Brakeland, Access to justice in environmental matters – developments at EU level published in the Gyoseiho-kenkyu, 2014, No 5.

δικαίου της ΕΕ αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες και υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράβασης και της ζημίας των ιδιωτών. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, «...κατά το δίκαιο της Ένωσης, η παράλειψη της διενέργειας εκτιμήσεως περιβαλλοντικών επιπτώσεων κατά παράβαση των απαιτήσεων της οδηγίας 85/337 δεν παρέχει, καταρχήν, από μόνη της, σε ιδιώτη δικαίωμα προς αποκατάσταση αμιγώς περιουσιακής ζημίας που προκλήθηκε από την απομείωση της αξίας του ακινήτου του, η οποία οφείλεται σε σχετικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Πάντως, εναπόκειται, σε τελική ανάλυση, στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο είναι το μόνο αρμόδιο για την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί, να ελέγξει αν ικανοποιούνται οι απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης σχετικά με το δικαίωμα αποζημίωσης, μεταξύ άλλων η ύπαρξη άμεσης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της προβαλλόμενης παράβασης και της προκληθείσας ζημίας...».

Στην Ευρώπη, στα περισσότερα συστήματα ένδικης προστασίας⁴⁰⁷, η άσκηση προσφυγής ή αίτησης ακύρωσης κατά μιας συγκεκριμένης πράξης δεν έχει αυτομάτως ανασταλτικό αποτέλεσμα και, επομένως απαιτείται αίτηση αναστολής εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης. Στην περίπτωση αυτή, ο διοικητικός δικαστής, εκτός από την αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης, δύναται να εκδώσει διαταγή προς τη διοίκηση για λήψη μέτρων, που καταγράφονται στην απόφαση ή λήψη κάθε πρόσφορου μέτρου για την αποφυγή πρόκλησης περιβαλλοντικής ζημίας.

4.4.3.6 «Αμερόληπτες, δίκαιες, έγκαιρες και μη απαγορευτικά δαπανηρές»

Η παράγραφος 4 του άρθρου 9 καταγράφει τις εγγυήσεις που θα πρέπει να εφαρμόζονται και στις τρεις προαναφερθείσες κατηγορίες περιπτώσεων προσφυγής στη δικαιοσύνη, με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας αυτών και αναφέρονται στην αμεροληψία των αρμοδίων οργάνων, το δίκαιο χαρακτήρα των δικαιοδοτικών διαδικασιών, την παροχή δικαστικής προστασίας εντός εύλογου χρόνου και το μη απαγορευτικά δαπανηρό κόστος

---

⁴⁰⁷ Βλ. άρθρο 52 παρ. 8 ΠΔ 18/1989, όπως τροποποιήθηκε με το ν. 2721/1999 «8. Η Επιτροπή, εκτός από την αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης, κατά περίπτωση, κατάλληλο μέτρο, χωρίς να δεσμεύεται από τις προτάσεις των διαδίκων».

των δικαστικών διαδικασιών. Ο Οδηγός εφαρμογής της Σύμβασης ερμηνεύει την απαίτηση για «δίκαιες» διαδικασίες επισημαίνοντας ότι η διαδικασία επανεξέτασης και η τελική απόφαση πρέπει να είναι «αμερόληπτη και απαλλαγμένη από προκατάληψη, ευνοιοκρατία ή συμφέρον». Οι διαδικασίες πρέπει να εφαρμόζονται ισότιμα για όλα τα πρόσωπα, «ανεξάρτητα από την οικονομική ή κοινωνική θέση, εθνικότητα ή άλλα τέτοια κριτήρια» και το κοινό πρέπει να ενημερώνεται δεόντως για τη διαδικασία επανεξέτασης και το τελικό αποτέλεσμα αυτής. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης προσέθεσε σ' αυτά ότι οι προθεσμίες στις οποίες πρέπει να ξεκινήσουν οι διαδικασίες αναθεώρησης να ορίζονται σαφώς, απαιτείται η ενημέρωση του αιτούντος για οποιαδήποτε επικείμενη ακρόαση δικαστηρίου, η επανεξέταση πρέπει να αναφέρεται σε όλους τους ισχυρισμούς που πρόβαλε ο αιτών. Επιπλέον, η κοινοποίηση της τελικής απόφασης, όπως και η γνωστοποίηση των λόγων αυτής πρέπει να γίνονται σε εύλογο χρόνο, ώστε οι προσφεύγοντες να έχουν τη δυνατότητα να αποφασίσουν για την άσκηση κάποιου ένδικου βοηθήματος κατά της απόφασης. Το *έγκαιρο* (timeliness) των διαδικασιών επανεξέτασης είναι επίσης πολύ σημαντικό στο άρθρο 9, ώστε τα Μέρη να διασφαλίζουν μια «ταχεία» διαδικασία αναθεώρησης (άρθρο 9 παρ. 1). Σύμφωνα με τη Σύμβαση, τα Μέρη πρέπει να τηρούν *τον εύλογο χρόνο* κατά την παροχή οποιασδήποτε διαδικασίας επανεξέτασης, είτε από δικαστήριο είτε από άλλο φορέα ελέγχου. Πολλές χώρες έχουν ήδη αναγνωρίσει τη σημασία του *έγκαιρης* ολοκλήρωσης των διαδικασιών κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Στην Ελλάδα, οι προθεσμίες για την υποβολή προσφυγών αναφορικά με τις περιβαλλοντικές υποθέσεις δεν είναι διαφορετικές από τις γενικές προθεσμίες, δηλ. 60 ημέρες από τη γνώση. Η καθυστέρηση, όμως, συνήθως έρχεται στη συνέχεια με την αργή απονομή της δικαιοσύνης. Η Επιτροπή έχει επίσης τονίσει γενικότερα ότι *«ο χρόνος είναι ένας ουσιαστικός παράγοντας σε πολλά αιτήματα πρόσβασης σε πληροφορίες, επειδή οι πληροφορίες μπορεί να έχουν ζητηθεί για τη διευκόλυνση της συμμετοχής του κοινού σε μια συνεχιζόμενη διαδικασία λήψης αποφάσεων»*, ενώ σε άλλη υπόθεση έκρινε ότι *«η πρόσβαση σε μια υπόθεση περιβαλλοντικής πληροφόρησης δεν θα είναι γενικά ούτε πραγματικά ούτε νομικά περίπλοκη»*⁴⁰⁸ και *«..οι αιτούμενες πληροφορίες θα βοηθούσαν τους αιτούντες να συμμετάσχουν πιο αποτελεσματικά...»*⁴⁰⁹.

⁴⁰⁸ ACCC/C/2013/83 (Νορβηγία), ECE/MP.PP/C.1/2017/16, παρ. 88.

⁴⁰⁹ ACCC/C/2012/69 (Ρουμανία), ECE/MP.PP/C.1/2015/10, παρ. 87.

Η τελευταία διαδικαστική απαίτηση του άρθρου 9 παρ. 4 αναφέρεται στο κόστος της δικαστικής διαδικασίας. Το κόστος θα πρέπει να είναι *μη απαγορευτικά δαπανηρό*. Η Επιτροπή και το ΔΕΕ έχουν υιοθετήσει γενικά παρόμοια ερμηνεία για τη συγκεκριμένη απαίτηση αναπτύσσοντας αυστηρές προϋποθέσεις ως προς αυτό⁴¹⁰.

Το ζήτημα του κατά πόσον τα έξοδα είναι απαγορευτικά δαπανηρά πρέπει να εκτιμηθεί με βάση το σύνολο των εξόδων συμμετοχής στη δικαστική διαδικασία. Το υψηλό κόστος των διαδικασιών σε συνδυασμό με τα αυστηρά κριτήρια αναγνώρισης εννόμου συμφέροντος αποτελούν συχνά τα εμπόδια για την πρόσβαση του θιγόμενου κοινού στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, ιδιαίτερα όσον αφορά στην προστασία περιβαλλοντικών συλλογικών αγαθών⁴¹¹. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε ότι *«η φύση του δημοσίου συμφέροντος των περιβαλλοντικών ισχυρισμών πρέπει να λαμβάνεται επαρκώς υπόψη από τα δικαστήρια όσον αφορά στην κατανομή των εξόδων»*. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εθνικά δικαστήρια απαιτείται να λαμβάνουν υπόψη *«τόσο το συμφέρον του ατόμου που επιθυμεί να υπερασπιστεί τα δικαιώματά του όσο και το δημόσιο συμφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος»*. Τέλος, τόσο η Επιτροπή όσο και το Δικαστήριο έχουν συμφωνήσει ότι υπάρχει αντικειμενικό και υποκειμενικό στοιχείο για τη συγκράτηση του κόστους που παρέχει το άρθρο 9 παρ. 4.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε⁴¹² σχετικά με τη μη συμμόρφωση με το άρθρο 9 παρ. 4 για απαγορευτικά δαπανηρές διαδικασίες, δηλ. για την αξιολόγηση του καθεστώτος των δικαστικών τελών, καθορίζοντας συγκεκριμένους αντικειμενικούς παράγοντες, που πρέπει να εκτιμηθούν συνολικά, ώστε να κριθεί αν η επιβολή κάποιου κόστους αντίκειται στο άρθρο 9 παρ. 4 της Σύμβασης : α. η συμβολή των ΜΚΟ (δια των προσφυγών τους) στη βελτίωση της προστασίας του περιβάλλοντος και την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, β. το αναμενόμενο αποτέλεσμα της εισαγωγής νέου τέλους σχετικά με τον αριθμό των προσφυγών των ΜΚΟ και γ. η σύγκριση μεταξύ των τελών για πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα και των τελών πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε άλλα θέματα. Το κόστος που συνεπάγεται η πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι κρίσιμος

---

⁴¹⁰ Βλ. και ClientEarth Guide on access to justice, 2019.

⁴¹¹ Jan Darpö, Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in the Member States of the European Union 2013-10-11/ Final, σελ. 39 επ..

⁴¹² ACCC/C/2011/57 (Δανία), ECE/MP.PP/C.1/2012/7, παρ. 48.

παράγοντας για την άσκηση των λοιπών δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση του Άρχους, στην πράξη.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχοντας γίνει αποδέκτης καταγγελίας σύμφωνα με την οποία το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχε τηρήσει τις υποχρεώσεις που υπέχει βάσει της Οδηγίας 2003/35/ΕΚ σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον, καθόσον οι διατάξεις αυτές επιβάλλουν την απαίτηση να μην έχουν οι ένδικες διαδικασίες απαγορευτικό κόστος, άσκησε προσφυγή δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ κατά του Ηνωμένου Βασιλείου περί εσφαλμένης μεταφοράς στην εσωτερική έννομη τάξη των άρθρων 3 παρ. 7 και 4 παρ. 4 της Οδηγίας, στο μέτρο που αυτά προβλέπουν ότι οι οικείες ένδικες διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν απαγορευτικό κόστος. Το Δικαστήριο ακολουθώντας τη νομολογία Edwards διαπίστωσε ότι «...το Ηνωμένο Βασίλειο, παραλείποντας να μεταφέρει ορθώς στο εσωτερικό του δίκαιο τα άρθρα 3, παράγραφος 7, και 4, παράγραφος 4, της οδηγίας 2003/35, στο μέτρο που αυτά προβλέπουν ότι οι οικείες ένδικες διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν απαγορευτικό κόστος, παρέβη τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει από την ως άνω οδηγία»⁴¹³. Η αρχή της αναλογικότητας των δαπανών συμπληρώθηκε με την αρχή της προβλεψιμότητας⁴¹⁴, ενώ το Δικαστήριο έκρινε ότι η εύλογη προβλεψιμότητα όσον αφορά τόσο στην κατανομή του κόστους όσο και στο ύψος των τελών συμβάλλει στην τήρηση της απαίτησης ότι οι δικαστικές διαδικασίες δεν θα πρέπει να είναι απαγορευτικά δαπανηρές. Αυτό συνεπάγεται ότι η διακριτική ευχέρεια του εθνικού δικαστηρίου για την εκτίμηση της αναλογικότητας των δαπανών θα πρέπει κατά κάποιο τρόπο να είναι περιορισμένη.

Η υπόθεση αυτή παραβίασης του Ηνωμένου Βασιλείου των υποχρεώσεών του σχετικά με το κόστος που απαιτείται για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη εκδικάστηκε και ενώπιον της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχους, η οποία εξέτασε την τήρηση της εγγύησης του μη απαγορευτικού κόστους και διαπίστωσε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν συμμορφώθηκε με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση και, επομένως, είχε την υποχρέωση να τροποποιήσει το νομικό του καθεστώς, ώστε να συμμορφωθεί με τις

⁴¹³ C-530/11, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, Απόφαση του Δικαστηρίου (δεύτερο τμήμα) της 13ης Φεβρουαρίου 2014, παρ. 72.

⁴¹⁴ *ibid* παρ. 54 «...η ευχέρεια που έχει το οικείο δικαστήριο να εκδώσει διάταξη περιορισμού των δικαστικών εξόδων εξασφαλίζει ότι το κόστος της δίκης μπορεί πράγματι να προβλεφθεί σε μεγαλύτερο βαθμό και συμβάλλει στην τήρηση της ως άνω απαίτησης».

διεθνείς του υποχρεώσεις⁴¹⁵. Η πρόβλεψη καταβολής εγγύησης για την κατάθεση ένδικου βοηθήματος, που ακολουθείται σε κάποιες χώρες, όπως στη Μεγάλη Βρετανία, το Βέλγιο, την Ιρλανδία, την Ισπανία, την Ιταλία, συνιστά εμπόδιο στην άσκηση του δικαιώματος του κοινού στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη⁴¹⁶.

Όπως η απόφαση Trianel είχε επηρεάσει σημαντικά μια βασική αρχή του γερμανικού δικαστικού συστήματος⁴¹⁷, η απόφαση Edwards είχε καταλυτικό αποτέλεσμα για το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά αυτή τη φορά σχετικά με το ζήτημα του απαγορευτικού χαρακτήρα του κόστους πρόσβασης. Το κόστος πρόσβασης στη δικαιοσύνη είναι παραδοσιακά πολύ υψηλό στο Ηνωμένο Βασίλειο, πράγμα που σημαίνει ότι η αρχή ο ηττημένος πληρώνει μπορεί να έχει τεράστια αποτρεπτική επίδραση στον κάθε φορά καταγγέλλοντα, όπως τόνισαν οι ίδιοι οι Άγγλοι ανώτεροι δικαστές σε διάφορες εκθέσεις.

Η υπόθεση Edwards προέκυψε από μια ανεπιτυχή δικαστική προσφυγή κατά της έγκρισης λειτουργίας τσιμεντοβιομηχανίας, η οποία θα περιλάμβανε και αποτέφρωση αποβλήτων, στην πόλη Rugby (Ηνωμένο Βασίλειο), καθώς το έργο δεν είχε αποτελέσει αντικείμενο εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ο D. Edwards αιτήθηκε και έλαβε το ευεργέτημα πενίας. Μετά από απόρριψη της προσφυγής του, ο D. Edwards άσκησε έφεση ενώπιον του Εφετείου, πριν αποφασίσει τελικώς να παραιτηθεί από τη διαδικασία κατά την τελευταία ημέρα της επ' ακροατηρίου συζήτησης της υπόθεσής του. Η L. Pallikaropoulos άσκησε πρόσθετη παρέμβαση και της επιτράπηκε να τον υποκαταστήσει ως εκκαλούσα για το υπόλοιπο της διαδικασίας. Η ίδια δεν πληρούσε μεν τις προϋποθέσεις παροχής του ευεργετήματος πενίας, πλην όμως το Εφετείο δέχθηκε να περιορίσει την υποχρέωσή της για απόδοση δικαστικών εξόδων. Ο ηττηθείς ενάγων καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα και, στο πλαίσιο αυτό, το Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου εισήγαγε μια προδικαστική παραπομπή που εστιάζει στην ερμηνεία της διάταξης στην οδηγία και στο άρθρο 9 παρ. 4 της Σύμβασης του Άαρχους ότι τα κόστη δεν πρέπει να είναι απαγορευτικά δαπανηρά. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο

---

⁴¹⁵ ACCC/C/2008/33 (Ηνωμένο Βασίλειο και Βόρεια Ιρλανδία), ECE/MP.PP/C.1/2010/6/Add.3, 24 August 2011, παρ. 136.

⁴¹⁶ Βλ. Υποσημ. 411, Jan Darpö, Effective Justice? σελ. 20.

⁴¹⁷ Η "Schutznormtheorie" σύμφωνα με την οποία οι καταγγέλλοντες έχουν το δικαίωμα να επικαλούνται μόνο νομικές διατάξεις που αποσκοπούν στην προστασία των συγκεκριμένων συμφερόντων τους (η οποία αποκλείει, για παράδειγμα, το γενικό συμφέρον του περιβάλλοντος σε μια υπόθεση που αφορά την προστασία της φύσης). Βλ. παραπάνω ανάλυση σελ. 246, 252.

υπενθύμισε για πρώτη φορά τη θεμελιώδη αρχή του δικαιώματος για αποτελεσματική προσφυγή και την αρχή της αποτελεσματικότητας, όπως έχει ήδη εφαρμοστεί στην υπόθεση της Σλοβακικής αρκούδας λέγοντας «η απαίτηση να μην είναι το κόστος απαγορευτικό συναρτάται, στον τομέα του περιβάλλοντος, με τον σεβασμό του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, όπως κατοχυρώνεται με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και με την τήρηση της αρχής της αποτελεσματικότητας, σύμφωνα με την οποία οι δικονομικές ρυθμίσεις σχετικά με ένδικες προσφυγές που έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν την προάσπιση των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπεται να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων τα οποία παρέχει η έννομη τάξη της Ένωσης (βλ., ιδίως, απόφαση της 8ης Μαρτίου 2011, C-240/09, Lesoochránárske zoskupenie VLK, Συλλογή 2011, σ. I-1255, σκέψη 48)...». Ο γενικός εισαγγελέας έκρινε ότι η διαδικασία μπορεί να μην είναι τόσο δαπανηρή, όταν τα κόστη δεν είναι αποτρεπτικά. Είναι λογικό, αλλά απαγορευτικό το κόστος, ιδίως σε περιβαλλοντικές διαδικασίες που αφορούν έργα μεγάλης κλίμακας, δεδομένου ότι ενδέχεται να είναι πολύ επαχθές από κάθε άποψη, για παράδειγμα όσον αφορά τα νομικά, επιστημονικά και τεχνικά ζητήματα που τίθενται και ο αριθμός των μερών. Τόνισε, επίσης, ότι το επίπεδο των επιτρεπόμενων δαπανών πρέπει να ερμηνεύεται στο πλαίσιο του στόχου της Σύμβασης του Άαρχους για τη διασφάλιση «ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη». Το Δικαστήριο τόνισε τον ενεργό ρόλο του κοινού στην επιβολή της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, θέτοντας διπλή παράμετρο (υποκειμενική και αντικειμενική) «Η σχετική εκτίμηση δεν μπορεί, κατά συνέπεια, να αφορά αποκλειστικώς και μόνον την οικονομική κατάσταση του ενδιαφερομένου, αλλά πρέπει να στηρίζεται και σε μια αντικειμενική ανάλυση του ύψους των δικαστικών εξόδων, πολλώ δε μάλλον καθόσον, ..., οι ιδιώτες και οι ενώσεις καλούνται να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος. Υπ' αυτή την έννοια, τίθεται ζήτημα στις περιπτώσεις που, εκ πρώτης όψεως, το κόστος της διαδικασίας είναι αντικειμενικά υπέρμετρο. Έτσι, το κόστος της διαδικασίας δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του ενδιαφερομένου ούτε να είναι, εν πάση περιπτώσει, αντικειμενικά υπέρμετρο εκ πρώτης όψεως»⁴¹⁸.

⁴¹⁸ C-260/11 The Queen κατόπιν αίτησης των Edwards, Lilian Pallikaropoulos κ. Environment Agency, Προδικαστική Απόφαση του Δικαστηρίου (τέταρτο τμήμα), ΔΕΕ, 11 Απριλίου 2013, παρ. 33, 40.

Από την απόφαση προκύπτει ότι ένας δικαστής πρέπει να λαμβάνει υπόψη τόσο το συμφέρον του ατόμου, που επιθυμεί να υπερασπιστεί τα δικαιώματά του, όσο και το δημόσιο συμφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος. Το κόστος δεν μπορεί να είναι ούτε υποκειμενικά ούτε αντικειμενικά παράλογο.

Όσον αφορά στην υποκειμενικότητα της απαίτησης για το απαγορευτικά ακριβό κόστος, η Επιτροπή έκρινε ότι είναι απαραίτητο να εξετάζεται η ατομική κατάσταση του αιτούντος. Όσον αφορά στην κατάσταση των ΜΚΟ, η Επιτροπή έκρινε ότι οι εξεταζόμενοι παράγοντες περιλαμβάνουν: «...το ποσό της συνδρομής μέλους, τον αριθμό των μελών και το ποσό των πόρων που διατίθενται για πρόσβαση σε δραστηριότητες σχετικά με τη δικαιοσύνη σε σύγκριση με άλλες δραστηριότητες...»⁴¹⁹. Το Δικαστήριο έκρινε καταρχάς ότι τα συγκεκριμένα συμφέροντα του ενάγοντος πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την εκτίμηση του κόστους. Επίσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να εξακριβωθεί εάν το κόστος της διαδικασίας υπερέβαινε τους οικονομικούς πόρους του ενδιαφερομένου και ότι «*Η ανάλυση της οικονομικής κατάστασης του ενδιαφερομένου από το εθνικό δικαστήριο δεν πρέπει να βασίζεται μόνο στις εκτιμώμενες οικονομικές δυνατότητες του «μέσου» προσφεύγοντος, αφού δεν αποκλείεται τέτοια στοιχεία να έχουν ελάχιστη σχέση με την κατάσταση του ενδιαφερομένου....*». Αναφορικά με το αντικειμενικό κριτήριο «...*Ο εθνικός δικαστής μπορεί ακόμη να λάβει υπόψη την κατάσταση των διαδίκων της συγκεκριμένης διαφοράς, τις εύλογες πιθανότητες νίκης του προσφεύγοντος, τη σοβαρότητα του διακυβεύματος τόσο για τον ίδιο όσο και για την προστασία του περιβάλλοντος, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, καθώς και τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της προσφυγής στα διάφορα στάδια της διαδικασίας...*»⁴²⁰. Τέλος, η απαίτηση να μην έχει η δικαστική διαδικασία απαγορευτικό κόστος, δεν επιτρέπεται να εκτιμάται διαφορετικά από το εθνικό δικαστήριο ανάλογα με το αν αυτό αποφαινεται σε πρώτο βαθμό, κατ' έφεση ή κατ' αναίρεση⁴²¹.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι «*η απαίτηση του άρθρου 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ να μην έχουν οι δικαστικές διαδικασίες απαγορευτικό κόστος σημαίνει ότι οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να μπορούν να ασκήσουν προσφυγή ή να συνεχίσουν μια διαδικασία*

⁴¹⁹ ACCC/C/2011/57 (Δανία) (ECE/MP.PP/C.1/2012/7), παρ. 47.

⁴²⁰ C-260/11, ΔΕΕ, παρ. 41.

⁴²¹ Ibid, παρ. 42-45.

που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των εν λόγω διατάξεων χωρίς η ενδεχόμενη οικονομική επιβάρυνση να συνιστά εμπόδιο συναφώς. Όταν εθνικό δικαστήριο καλείται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων, καταδικάζοντας σε αυτά έναν ιδιώτη ο οποίος ηττήθηκε, ως προσφεύγων, σε ένδικη διαφορά σχετική με το περιβάλλον ή, γενικότερα, όταν καλείται, όπως μπορεί να συμβεί στα δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου, να λάβει θέση σε προκαταρκτικό στάδιο της διαδικασίας επί ενδεχόμενου περιορισμού των δικαστικών εξόδων που θα κληθεί να αποδώσει διάδικος εφόσον ηττηθεί, οφείλει να ελέγχει ότι η ως άνω απαίτηση πληρούται, λαμβάνοντας υπόψη τόσο το συμφέρον του προσώπου το οποίο επιθυμεί να υπερασπιστεί τα δικαιώματά του όσο και το γενικό συμφέρον στην προστασία του περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο της ως άνω εκτίμησης, ο εθνικός δικαστής δεν πρέπει να στηρίζεται μόνο στην οικονομική κατάσταση του ενδιαφερομένου, αλλά οφείλει να πραγματοποιεί και μια αντικειμενική ανάλυση του ύψους των δικαστικών εξόδων. Μπορεί επίσης να λάβει υπόψη την κατάσταση των διαδίκων της συγκεκριμένης διαφοράς, τις εύλογες πιθανότητες νίκης του ενδιαφερομένου, τη σοβαρότητα του διακυβεύματος τόσο για τον ίδιο όσο και για την προστασία του περιβάλλοντος, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της προσφυγής του στα διάφορα στάδια της διαδικασίας, καθώς και την ύπαρξη, στο εθνικό δίκαιο, της δυνατότητας είτε για παροχή ευεργετήματος πενίας είτε για εκ των προτέρων περιορισμό της ευθύνης ως προς τα δικαστικά έξοδα. Αντιθέτως, το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος δεν αποθαρρύνθηκε στην πράξη να ασκήσει την προσφυγή του δεν αρκεί από μόνο του για να δικαιολογήσει το συμπέρασμα ότι το κόστος της οικείας διαδικασίας δεν είναι απαγορευτικό γι' αυτόν. Τέλος, τα κριτήρια για την πραγματοποίηση της ως άνω εκτίμησης πρέπει να είναι τα ίδια ανεξαρτήτως αν αυτή γίνεται κατά το πέρας μιας πρωτοβάθμιας διαδικασίας, κατ' έφεση ή κατ' αναίρεση»⁴²².

Αυτό που προκύπτει τόσο από τους αντικειμενικούς όσο και από τους υποκειμενικούς παράγοντες είναι η εστίαση στη λογική και την αναλογικότητα του κόστους, υποχρεώνοντας ένα δικαστήριο να λάβει υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις του αιτούντος και της υπόθεσης κατά τον προσδιορισμό του κατά πόσον τα έξοδα είναι απαγορευτικά δαπανηρά. Αυτό σημαίνει ότι οι εθνικοί κανόνες που αφορούν στα έξοδα πρέπει να

---

⁴²² Ibid, παρ. 49.

αφήνουν στο εθνικό δικαστήριο επαρκή διακριτική ευχέρεια για να εκτιμήσει την αναλογικότητα των εξόδων, τόσο σε σχέση με τον αιτούντα όσο και ως προς τη διαδικασία.

4.4.3.7 «Διάχυση της πληροφορίας και ενδεδειγμένοι μηχανισμοί αρωγής»

Πέραν των βασικών προϋποθέσεων που θέτει η παρ. 4 του άρθρου 9, η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 5 της Σύμβασης αναφέρεται σε δυο επιπλέον υποχρεώσεις στη διευκόλυνση της πρόσβασης και στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών διοικητικής και δικαστικής επανεξέτασης. Η πρώτη αφορά στην απαίτηση από τα Μέρη να παρέχουν πληροφορίες στο κοινό σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα. Η υποχρέωση αυτή ενισχύει την απαίτηση του άρθρου 3 παρ. 3 της Σύμβασης ότι κάθε μέρος πρέπει να προάγει την περιβαλλοντική εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το άρθρο 4 παρ. 7 ορίζει, επίσης, ότι η απόρριψη πρόσβασης σε αιτήματα πληροφοριών αναφέρει τους λόγους απόρριψης και δίνει πληροφορίες σχετικά με την πρόσβαση σε διαδικασία επανεξέτασης, όπως προβλέπεται σύμφωνα με το άρθρο 9. Τα Μέρη ενδέχεται να επιθυμούν να εισαγάγουν παρόμοιες απαιτήσεις για την παροχή πληροφοριών σχετικά με την πρόσβαση σε διαδικασίες επανεξέτασης κατά την έκδοση αποφάσεων βάσει των άρθρων 6, 7 και 8. Το άρθρο 5 παρ. 7 (β) απαιτεί, επίσης, από τα Μέρη να δημοσιεύουν θέματα εντός του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης, επομένως, και θέματα σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Το Δικαστήριο εξέτασε την απαίτηση για την παροχή πληροφοριών σχετικά με την πρόσβαση σε διαδικασίες επανεξέτασης στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας⁴²³, όπου τόνισε ότι μία από τις βασικές αρχές της Οδηγίας 2003/35/ΕΚ⁴²⁴ είναι η προώθηση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, σύμφωνα με τη Σύμβαση του Άαρχους. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση διάθεσης στο κοινό πρακτικών πληροφοριών σχετικά με την πρόσβαση σε διαδικασίες διοικητικής και δικαστικής

⁴²³ C-427/07, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κ. Ιρλανδίας, Απόφαση του Δικαστηρίου (2^ο τμήμα) 16 Ιουλίου 2009, παρ. 97.

⁴²⁴ Οδηγία 2003/35/ΕΚ σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου.

επανεξέτασης, που προβλέπονται στις Οδηγίες ΕΠΕ και IPPC, πρέπει να θεωρηθεί ως συγκεκριμένη υποχρέωση επίτευξης αποτελέσματος, για την υλοποίηση της οποίας οφείλουν να μεριμνούν τα κράτη μέλη της ΕΕ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η απλή διάθεση, μέσω δημοσιεύσεων ή διαδικτύου, κανόνων σχετικά με την πρόσβαση σε διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες επανεξέτασης και τη δυνατότητα πρόσβασης σε δικαστικές αποφάσεις δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι διασφαλίζει, με επαρκή σαφή και ακριβή τρόπο, ότι το ενδιαφερόμενο κοινό είναι σε θέση να γνωρίζει τα δικαιώματά του σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα⁴²⁵. Όπως επισημαίνει και ο Οδηγός Εφαρμογής της Σύμβασης⁴²⁶, η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση αυτή είναι αξιοσημείωτη, διότι το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαίτηση παροχής πρακτικών πληροφοριών βάσει της οδηγίας ΕΠΕ αποτελεί έκφραση των βασικών αρχών της Οδηγίας για την «*προώθηση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα, σύμφωνα με τη Σύμβαση του Άρχους*».

Η δεύτερη απαίτηση αφορά στη μελέτη για την καθιέρωση *ενδεδειγμένων μηχανισμών παροχής νομικής βοήθειας (legal aid)* προκειμένου να ξεπεραστούν τα εμπόδια στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Αυτό βασίζεται στη διάταξη του άρθρου 3 παρ. 2, που ορίζει ότι οι δημόσιες αρχές συνδράμουν και παρέχουν οδηγίες στο κοινό κατά την επιδίωξη πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα. Συνδέεται δε με το άρθρο 9 παρ. 4, που απαιτεί οι διαδικασίες επανεξέτασης να παρέχουν κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα και να μην είναι απαγορευτικά δαπανηρές. Η απαίτηση για παροχή μηχανισμών νομικής βοήθειας δεν περιορίζεται στα οικονομικά εμπόδια, αλλά αφορά επίσης και άλλους περιορισμούς που σχετίζονται με την αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, όπως πχ. περιορισμούς στη νομιμοποίηση, έλλειμμα πληροφόρησης, δυσκολίες στην εύρεση νομικού συμβούλου, ασαφείς διαδικασίες αναθεώρησης κλπ.. Το άρθρο 47 παρ. 3 του Χάρτη απαιτεί «*η νομική συνδρομή να παρέχεται σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους στο βαθμό που είναι απαραίτητο να εξασφαλιστεί αποτελεσματική πρόσβαση στη*

⁴²⁵ C-427/07, παρ. 98, «...Ελλείψει ειδικού νομοθετικού ή κανονιστικού πλαισίου σχετικού με την πληροφόρηση για τα δικαιώματα τα οποία παρέχονται κατ' αυτόν τον τρόπο στο κοινό, το να καθίστανται απλώς διαθέσιμοι μέσω δημοσιεύσεως ή ηλεκτρονικώς οι κανόνες σχετικά με τις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης και το να παρέχεται δυνατότητα πρόσβασης στις δικαστικές αποφάσεις δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εγγυάται με επαρκώς σαφή και συγκεκριμένο τρόπο ότι το ενδιαφερόμενο κοινό είναι σε θέση να γνωρίζει τα δικαιώματά του προσβάσεως στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα...».

⁴²⁶ UNECE, Οδηγός Εφαρμογής της Σύμβασης του Άρχους, βλ. παραπάνω, σελ. 205.

δικαιοσύνη», υπερβαίνοντας έτσι αναμφισβήτητα την απαίτηση της μελέτης («μελετά»), σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 5 της Σύμβασης. Όπως αναφέρεται στην Ανακοίνωση της Επιτροπής, πιθανοί μηχανισμοί νομικής βοήθειας περιλαμβάνουν συμβουλές πριν από την προσφυγή, νομική συνδρομή και εκπροσώπηση στο δικαστήριο, καθώς και απαλλαγή από – ή βοήθεια με – το κόστος της διαδικασίας.

Ένα ζήτημα που απασχόλησε κατά τη διαπραγμάτευση της Σύμβασης ήταν εάν ο θεσμός του Ombudsman θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του άρθρου 9. Στην πράξη, ο Ombudsman θα μπορούσε να διευκολύνει την εφαρμογή της Σύμβασης, εφόσον πληροί τα κριτήρια του άρθρου 9 και εντάσσεται στο εθνικό σύστημα αναθεώρησης. Έτσι για παράδειγμα, αναφορικά με το άρθρο 9 παρ. 1, θα πρέπει οι τελικές αποφάσεις του να είναι δεσμευτικές για τη δημόσια αρχή που κατέχει τις πληροφορίες, ενώ, για να πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 9 παρ. 4, ο Ombudsman θα πρέπει να είναι σε θέση να παρέχει αποτελεσματικά μέσα. Οι Ombudsmen είναι γενικά ανεξάρτητοι θεσμοί ελέγχου νομιμότητας και αναθεώρησης αποφάσεων της διοίκησης που συνδράμουν άτομα και οντότητες σε διαφορές με τη διοίκηση. Συνήθως, ένας Ombudsman διερευνά καταγγελίες και αναφέρει τα ευρήματά του. Το σύστημα αυτό είναι αρκετά ευέλικτο, με δωρεάν υπηρεσίες για τον πολίτη και απλό στην πρόσβαση. Λόγω του γεγονότος ότι οι εξουσίες του Ombudsman είναι νομικά μη δεσμευτικές (έρευνα, αναφορά, διαμεσολάβηση, σύσταση), συνήθως αποκλείονται από το να θεωρηθούν αποτελεσματικά ένδικα μέσα σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 4. Στην πράξη, συχνά, ωστόσο, τα ευρήματα του Ombudsman είναι πολύ χρήσιμα και μπορούν να θεωρηθούν ως μια συμπληρωματική διασφάλιση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων. Πολλά κράτη μέλη αναφέρουν ότι η πολιτική πίεση για την τήρηση των συστάσεων του Διαμεσολαβητή οδηγεί γενικά σε συμμόρφωση. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι σε ορισμένες χώρες (AT, CZ, EL, HU, PL, RO, ES), ο Ombudsman μπορεί πράγματι να προσφύγει στο δικαστήριο ή ακόμη και να παρέμβει σε εν εξελίξει περιβαλλοντικές υποθέσεις (*amicus curiae*)⁴²⁷.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο Συνήγορος του Πολίτη, παρόλο που δέχεται πολλές αναφορές σχετικά με την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία ή τη συμμετοχή στη

---

⁴²⁷ Βλ. και Jan Darpö, Final Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in the Member States of the European Union, 2013, σελ. 22 και ACCC/C/2011/63 ECE/MP.PP/C.1/2014/3 (Αυστρία), παρ. 58-61.

λήψη αποφάσεων και διαμεσολαβεί επιδιώκοντας και επιτυγχάνοντας σε μεγάλο βαθμό την επίλυση των ζητημάτων, είναι Ανεξάρτητη Αρχή και δεν εντάσσεται στο εθνικό πλαίσιο επανεξέτασης διοικητικών αποφάσεων, καθώς δεν έχει κυρωτικές ή άλλες αρμοδιότητες επιβολής. Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι διαμεσολαβητική Αρχή και επιδιώκει την επίλυση των ζητημάτων μεταξύ Διοίκησης και πολιτών και την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης. Δεν παύει βέβαια με τη διαμεσολαβητική του προσπάθεια να ωθεί τη Διοίκηση στην ορθή εφαρμογή των επιταγών της Σύμβασης του Άαρχους. Επίσης, συμμετέχει συστηματικά στο σχολιασμό της Εθνικής Έκθεσης για τη Σύμβαση του Άαρχους, η οποία συντάσσεται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος.

4.5 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα Μέρη της Σύμβασης διακρίνονται σε τρεις διαφορετικές περιφερειακές ομάδες κρατών ως προς την εφαρμογή της: οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και αυτές της Ανατολικής Ευρώπης, του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Η εφαρμογή της Σύμβασης στα κράτη της ΕΕ δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει σοβαρά εμπόδια στη συλλογή και διάδοση της πληροφορίας. Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, του Καυκάσου και της Ασίας παρατηρούνται εμπόδια ως προς την εφαρμογή της Σύμβασης, τα οποία έχουν καταγραφεί από τη Γραμματεία ήδη από την πρώτη συνολική έκθεση εφαρμογής του 2005. Τα εμπόδια αυτά αφορούν κατά κύριο λόγο νομικά κενά και ασυμφωνίες σε σχέση με τους όρους της Σύμβασης, αμφισβητήσεις σχετικά με τον ορισμό της περιβαλλοντικής πληροφορίας και σημαντικό έλλειμμα ως προς την ευαισθητοποίηση του κοινού. Επιπλέον, οι νομικές βάσεις ως προς την άρνηση χορήγησης της πληροφορίας διαφέρουν σημαντικά. Αν και η κατάλληλη νομοθεσία έχει υιοθετηθεί, παρατηρούνται συνήθως διαδικαστικές δυσκολίες, που εμποδίζουν τη διάχυση της πληροφορίας. Σε κάθε περίπτωση, ενδιαφέρουσα είναι η εικόνα που καταγράφουν οι εκθέσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχου.

4.5.1 ΤΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ

Οι τελικές διατάξεις της Σύμβασης του Άρχου αναφέρονται στα θεσμικά όργανα, που αναλαμβάνουν την εφαρμογή και διαχείριση της Σύμβασης και τα οποία είναι ανάλογα με εκείνα άλλων περιβαλλοντικών συμβάσεων.

Το άρθρο 10 αναφέρεται στη Σύνοδο των Μερών και το άρθρο 12 στη Γραμματεία της Σύμβασης, η οποία ανατίθεται στον Εκτελεστικό Γραμματέα της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη (UNECE), λειτουργώντας ως το θεσμικό πλαίσιο για αποφάσεις σχετικά με τη Σύμβαση. Σύμφωνα με το άρθρο 12 της Σύμβασης, ο Εκτελεστικός Γραμματέας της

Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη (ΟΕΕ - UNECE) εκτελεί τα καθήκοντα γραμματείας και φροντίζει κυρίως για τη σύγκληση και προπαρασκευή των Συνόδων των Μερών και τη διαβίβαση στα Μέρη εκθέσεων και άλλων πληροφοριών, που λαμβάνονται σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης. Οι διατάξεις προβλέπουν την προσθήκη νέων Μερών στη Σύμβαση, καθώς και αλλαγές και προσθήκες στη Σύμβαση μέσω τροποποιήσεων και παραρτημάτων.

Η Σύνοδος των Μερών (Meeting of the Parties) είναι το κύριο διοικητικό όργανο της Σύμβασης και συγκαλείται τουλάχιστον μια φορά ανά διετία. Συμμετέχουν όλα τα Μέρη της Σύμβασης. Στις συνεδριάσεις του συμμετέχουν ως παρατηρητές και άλλα κράτη, καθώς και διακυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Η εντολή της Συνόδου των Μερών είναι να παρακολουθεί συνεχώς την εφαρμογή της Σύμβασης και να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα που απαιτούνται για την επίτευξη των σκοπών της Σύμβασης.

Μια ομάδα εργασίας των Μερών (Working Group of the Parties) συστάθηκε⁴²⁸ με σκοπό την παρακολούθηση της εφαρμογής του προγράμματος εργασίας για τη Σύμβαση μεταξύ των συνεδριάσεων των Μερών. Έχει την ίδια σύνθεση με την ίδια τη Σύνοδο των Μερών, αλλά συνεδριάζει πιο τακτικά. Σημαντικός είναι ο μηχανισμός εφαρμογής, όπως ο έλεγχος συμμόρφωσης και οι μέθοδοι επίλυσης διαφορών. Όπως και με τις περισσότερες συμβάσεις, τα συμβαλλόμενα μέρη της Σύμβασης του Αρχους συναντώνται τακτικά για να συζητήσουν σχετικά με την αποτελεσματικότητα των στόχων της Σύμβασης. Ένα ακόμη σώμα της Σύμβασης είναι το Γραφείο (Bureau) της Συνόδου των Μερών.

Τα συμβαλλόμενα μέρη, που εξυπηρετούνται από τη γραμματεία, θέτουν τους δικούς τους κανόνες και το πρόγραμμα εργασίας για την καλύτερη εφαρμογή της Σύμβασης στην πράξη. Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 10 ορίζονται τα μέσα εποπτείας και διευκόλυνσης εφαρμογής της Σύμβασης μεταξύ των Μερών της και περαιτέρω ανάπτυξης της Σύμβασης μέσω πρωτοκόλλων ή προσθηκών. Η Σύμβαση απαιτεί από τα Μέρη να επανεξετάζουν συνεχώς την εφαρμογή της. Τα Μέρη πρέπει να υποβάλλουν τακτικά εκθέσεις στη Σύνοδο των Μερών για την επίτευξη της εφαρμογής της.

---

⁴²⁸ Απόφαση I/14 της πρώτης συνόδου των Μερών της Σύμβασης, Lucca, Ιταλία, 21-23 Οκτωβρίου 2002, ECE/MP.PP/2/Add.15 2 April 2004.

Κατά την έβδομη σύνοδο των Συμβαλλομένων Μερών στη Γενεύη, στις 21 Οκτωβρίου 2021 αποφασίστηκε και εγκρίθηκε η θέσπιση μηχανισμού ταχείας αντίδρασης για την προστασία των υπερασπιστών του περιβάλλοντος (environmental defenders). Αυτός είναι ο πρώτος τέτοιος μηχανισμός προστασίας ειδικά για τους περιβαλλοντικούς υπερασπιστές, που ιδρύθηκε σε ένα νομικά δεσμευτικό πλαίσιο. Η απόφαση σηματοδοτεί ένα σημαντικό βήμα για την προώθηση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας, συμβάλλοντας στην προάσπιση του καθολικού δικαιώματος σε ένα καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον – το οποίο αναγνωρίστηκε πρόσφατα από το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άαρχους λειτουργούν και τρεις ομάδες κρούσης (Task Force) για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της, που αντιστοιχούν στους τρεις πυλώνες της Σύμβασης. Παλαιότερα λειτουργούσαν δυο ακόμη Task Force σχετικά με : α. ηλεκτρονικά εργαλεία πληροφόρησης και β. τη συμμετοχή του κοινού σε διεθνή φόρα. Η πρώτη σύνοδος των Μερών της Σύμβασης του Άαρχους δημιούργησε μια νέα task force για να διευκολύνει την εφαρμογή της Σύμβασης προετοιμάζοντας σχέδια συστάσεων για την αποτελεσματικότερη χρήση ηλεκτρονικών εργαλείων πληροφόρησης για την παροχή πρόσβασης του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, το οποίο πλέον λειτουργεί εντός της Task Force για την πρόσβαση στις πληροφορίες. Τα Συμβαλλόμενα Μέρη έχουν δεσμευτεί, μέσω του άρθρου 3 παρ. 7 της Σύμβασης, να προωθήσουν την εφαρμογή των αρχών της Σύμβασης στις διεθνείς διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων και εντός του πλαισίου διεθνών οργανισμών σε θέματα που αφορούν το περιβάλλον. Στη δεύτερη συνάντησή τους (Αλμάτι, 25-27 Μαΐου 2005), λοιπόν, τα μέρη ενέκριναν, μέσω της απόφασης II/4, μια σειρά κατευθυντήριων γραμμών για την προώθηση των αρχών της πρόσβασης στην πληροφόρηση, της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη στα διεθνή φόρα για θέματα που σχετίζονται με το περιβάλλον. Ο πρωταρχικός σκοπός αυτών των κατευθυντήριων γραμμών, γνωστών ως Κατευθυντήριες γραμμές του Αλμάτι (Almati Guidelines) ήταν να παρέχουν γενική καθοδήγηση στα Μέρη. Δημιούργησαν, λοιπόν, μια Task Force (Ομάδα Εργασίας), η οποία στη συνέχεια ενσωματώθηκε και λειτουργεί στο πλαίσιο της Task Force για τη δημόσια συμμετοχή⁴²⁹.

---

⁴²⁹ Βλ. περισσότερα και <https://unece.org/environment-policy/public-participation>.

4.5.2 Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ

4.5.2.1 Εισαγωγικά

Σε γενικές γραμμές, τα κράτη εμφανίζονται διστακτικά ως προς την υποβολή περιβαλλοντικών διαφορών σε διεθνή δικαστικά ή διαιτητικά σώματα. Δεν είναι άλλωστε τυχαία η ραγδαία ανάπτυξη διεθνών μηχανισμών μη δικαιοδοτικού χαρακτήρα - αποκαλούμενοι μηχανισμοί μη συμμόρφωσης (*non-compliance procedures*) - με διοικητικές, κυρίως, αρμοδιότητες, που λειτουργούν στο πλαίσιο πολυμερών περιβαλλοντικών συνθηκών. Οι μηχανισμοί αυτοί αποτελούν μια εναλλακτική λύση για την επίλυση ορισμένων περιβαλλοντικών διαφορών και, όπως έχει διαπιστωθεί, είναι αρκετά αποτελεσματικοί ως προς τον τελικό τους στόχο, την αποκατάσταση της νομιμότητας.

Η Σύμβαση του Άαρχους, που υπογράφηκε στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, προωθήθηκε ως μια φιλόδοξη προσπάθεια προς την κατεύθυνση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας. Η υιοθέτησή της συνιστά ένα αξιοσημείωτο βήμα στην ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου, καθώς η συμμετοχική δημοκρατία –όπως παρουσιάζεται στη Σύμβαση- συναρτάται άμεσα με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των πολιτών.⁴³⁰ Είναι η πρώτη διεθνής συνθήκη που χορηγεί δικαιώματα απευθείας στο κοινό με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος.

Στο πλαίσιο της Σύμβασης αυτής, είναι διεθνώς αναγνωρισμένο ότι μεμονωμένοι πολίτες και οι οργανώσεις τους έχουν αποκτήσει επίσημα εργαλεία για να ωθήσουν τα κράτη να συμμορφωθούν με τις διεθνείς δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει. Η Σύμβαση του Άαρχους είναι η πρώτη Πολυμερής Περιβαλλοντική Συνθήκη (ΠΠΣ-Multilateral Environmental Agreement ΜΕΑ), που εστιάζει αποκλειστικά στις υποχρεώσεις του κράτους έναντι των πολιτών του και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, υπήρξε μια αυξανόμενη τάση στα όργανα των

---

⁴³⁰ 5 Χρόνια μετά την Σύμβαση του Άαρχους για Περιβαλλοντική Πληροφόρηση, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη και Συμμετοχή των Πολιτών σε θέματα Περιβάλλοντος, Πρακτικά Διεθνούς Συνάντησης, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς & Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος, Φεβρουάριος 2004, σελ. 9.

διεθνών συνθηκών να αναπτύσσουν μηχανισμούς εντοπισμού και διευθέτησης προβλημάτων σχετικά με τη συμμόρφωση σε πρώιμο στάδιο, ως μέσο διασφάλισης της επιτυχούς εφαρμογής των τεθέντων στόχων. Η Σύμβαση του Άαρχους προβλέπει στο άρθρο 15 τη δημιουργία ενός συμβουλευτικού μη δικαστικού μηχανισμού συμμόρφωσης. Με βάση αυτή τη διάταξη, τα Συμβαλλόμενα Μέρη συμφώνησαν στην πρώτη Συνάντησή τους τη δημιουργία ενός τέτοιου Μηχανισμού Συμμόρφωσης⁴³¹.

Σε γενικό πλαίσιο, τα συστήματα συμμόρφωσης και εφαρμογής κινούνται μακριά από τις παραδοσιακές μεθόδους αντιπαράθεσης για την επιβολή πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών (δηλαδή επίλυση των διαφορών, διαιτησία, αντισταθμιστικά μέτρα, συμπεριλαμβανομένων των κυρώσεων) προς την κατεύθυνση μιας πιο ευέλικτης συνεργατικής προσέγγισης. Οι παραδοσιακές μέθοδοι δεν έχουν αποδείξει την αποτελεσματικότητά τους στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, ενώ πολυμερείς διαδικασίες διαβούλευσης και συμμόρφωσης με ενίσχυση των ικανοτήτων αποδεικνύονται συχνά πιο αποτελεσματικές. Το νέο πλαίσιο προσέγγισης δικαιολογείται από το ότι η μη συμμόρφωση των Μερών σπανίως γίνεται από πρόθεση ή είναι σκόπιμη. Συνήθως, τα συμβαλλόμενα Μέρη υπογράφουν και κυρώνουν τις Συνθήκες με την πρόθεση να αναλάβουν και να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις, που πηγάζουν από αυτές. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η αδυναμία των συμβαλλομένων Μερών να εφαρμόσουν και να συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις μιας Σύμβασης οφείλεται στην έλλειψη πόρων, στο ατελές εθνικό νομικό σύστημα, ή σε άλλες απρόσμενες αλλαγές ή πολιτικές περιστάσεις, και όχι τόσο στην έλλειψη βούλησης⁴³².

Ο μηχανισμός συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους θεωρείται νομικά καινοτόμος σε σχέση με άλλες πολυμερείς συμφωνίες. Το άρθρο 15 της Σύμβασης του Άαρχους επιτρέπει ρητά «κατάλληλη συμμετοχή του κοινού» σε έναν συμβουλευτικό μη κατ' αντιπαράθεση και μη δικαστικού χαρακτήρα μηχανισμό εξέτασης της συμμόρφωσης προς τις διατάξεις της Σύμβασης. Όπως συμφωνήθηκε, αυτό ερμηνεύεται ως δικαίωμα των μελών του κοινού και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων να υποβάλλουν αναφορές σχετικά με τη

---

⁴³¹ Απόφαση I/7, REVIEW OF COMPLIANCE adopted at the first meeting of the Parties held in Lucca, Italy, on 21-23 October 2002, ECE/MP.PP/2/Add.8 2 April 2004.

⁴³² Βλ. Veit Koester, The Compliance Committee of the Aarhus Convention –An Overview of Procedures and Jurisprudence-, άρθρο στο Environmental Policy and Law, 37/2-3(2007), σελ. 83-96. Ο συγγραφέας του άρθρου ως Πρόεδρος τότε της ΕΣ αναφέρεται στην ανεξαρτησία των μελών της Επιτροπής που υπηρετούν σ' αυτή ακολουθώντας τις απόλυτα προσωπικές τους δυνατότητες και επιλογές.

συμμόρφωση των κρατών Μερών στη Σύμβαση και να συμμετάσχουν στη συζήτηση της Επιτροπής Συμμόρφωσης σε σχέση με την υποβολή τους⁴³³.

Η Απόφαση I/7 καθιερώνει έναν μηχανισμό συμμόρφωσης για τη Σύμβαση εγκαθιδρύοντας την Επιτροπή Συμμόρφωσης (στο εξής ΕΣ) ως το κύριο όργανο για την εξέταση της συμμόρφωσης και καθορίζει τη δομή και τις λειτουργίες του σώματος, καθώς και τις διαδικασίες για την εξέταση της συμμόρφωσης. Πάνω από τις μισές αναφορές που έχει δεχτεί η Επιτροπή Συμμόρφωσης αφορούν ζητήματα δημόσιας συμμετοχής, γεγονός που οδήγησε την Επιτροπή να καταγράψει μια ανησυχία σχετικά με την εφαρμογή του δεύτερου πυλώνα της Σύμβασης. Αυτά τα χαρακτηριστικά, με πιο εξέχον αυτό της σύνθεσης της ΕΣ, έχουν σε μεγάλο βαθμό επηρεάσει τις διαδικασίες της.⁴³⁴ Η φύση της Σύμβασης και η ενεργοποίηση του μηχανισμού συμμόρφωσης μετά από καταγγελίες των μελών του κοινού έχουν φυσικά επηρεάσει, επίσης, τις ουσιαστικές διαπιστώσεις της ΕΣ.

4.5.2.2 Διαδικασία στην Επιτροπή Συμμόρφωσης

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης και η διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών ερμηνεύουν τη Σύμβαση μέσω των αποφάσεών τους και οικοδομούν ένα σώμα "νομολογίας". Η Επιτροπή δίνει μεγάλη αξία στη διαφάνεια, θεωρώντας ότι συντελεί ουσιαστικά στη διαδικασία της συμμόρφωσης.

Ο πρωταρχικός ρόλος της Επιτροπής είναι να αναφέρεται και να κάνει συστάσεις στη Σύνοδο των Μερών, η οποία αποφασίζει σχετικά και αναλαμβάνει κατάλληλη δράση. Σε κάποιες περιπτώσεις, η ίδια η Επιτροπή μπορεί να λαμβάνει δράση σε μια μεταβατική βάση σε διαβούλευση ή σε συμφωνία με το ενδιαφερόμενο Μέρος.

Η Επιτροπή, εκτός εάν αποφασίσει διαφορετικά, συνεδριάζει τουλάχιστον μία φορά το χρόνο και εξετάζει τις αναφορές, παραπομπές που έχουν κατατεθεί, προετοιμάζει, κατόπιν αιτήματος της Συνόδου των Μερών, έκθεση σχετικά με τη συμμόρφωση ή την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης και παρακολουθεί, αξιολογεί και διευκολύνει την εφαρμογή

⁴³³ Βλ. Αιμιλία Λιάσκα, «Η Σύμβαση του Αρχού: Ένα βήμα για την κατοχύρωση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας», άρθρο στο ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ τεύχος 08/5/2009.

⁴³⁴ Βλ. άρθρο Veit Koester.

και συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της έκθεσης σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 της Σύμβασης.

Η απόφαση I/7, όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση II/5, θεσμοθετεί τη σύσταση της ΕΣ, η οποία αποτελείται από εννέα μέλη εκτελώντας καθήκοντα με την προσωπική τους ιδιότητα. Τα άτομα αυτά οφείλουν να είναι πολίτες των Κρατών Μερών υπογραφόντων τη Σύμβαση με υψηλό ηθικό χαρακτήρα και αναγνωρισμένων ικανοτήτων στα πεδία τα σχετικά με τη Σύμβαση συμπεριλαμβανομένων ατόμων με νομική γνώση και εμπειρία. Στην Επιτροπή δεν δύνανται να συμμετέχουν δυο άτομα από την ίδια χώρα.

Η απόφαση I/7 περιέχει ορισμένες διατάξεις αναφορικά με τις διαδικασίες της Επιτροπής και τη διαχείριση των αναφορών που λαμβάνει.

Σύμφωνα με το Παράρτημα IV της Απόφασης, η Επιτροπή Συμμόρφωσης λαμβάνει αναφορές (submissions) από ένα ή περισσότερα Μέρη, όπου διατυπώνουν επιφυλάξεις σχετικά με τη συμμόρφωση ενός άλλου Μέρους με τις επιταγές της Σύμβασης.

Επιπλέον, ένα Μέρος μπορεί να υποβάλλει ενώπιον της Επιτροπής αίτημα/αναφορά (submission), όπου να αναφέρει ότι παρά τις προσπάθειες που καταβάλλει, δεν είναι σε θέση να συμμορφωθεί πλήρως με τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από τη Σύμβαση (παρ. 15-16).

Η Γραμματεία, επίσης, στο πλαίσιο θεώρησης των εθνικών εκθέσεων, εάν αντιληφθεί ενδεχόμενη μη συμμόρφωση από ένα Μέρος, δύναται να ζητήσει περαιτέρω πληροφορίες επί του ζητήματος επ' αυτού. Εάν ουδεμία απάντηση ληφθεί ή το ζήτημα δεν λυθεί εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών, η Γραμματεία παραπέμπει (referrals) την υπόθεση στην Επιτροπή (παρ. 17).

Τέλος, ανακοινώσεις (communications) μπορούν να κατατεθούν ενώπιον της Επιτροπής από ένα ή περισσότερα μέλη του κοινού (συμπεριλαμβανομένων ΜΚΟ) αναφορικά με τη συμμόρφωση ενός Μέρους με τη Σύμβαση, υπό τις προϋποθέσεις που ορίζει η Απόφαση (παρ. 18). Στην πράξη, το τελευταίο είναι μακράν το πιο σύνηθες εργαλείο υποβολής, ενισχύοντας σημαντικά την έννοια της συμμετοχής⁴³⁵.

---

⁴³⁵ Sandrine Maljean-Dubois. Compliance and Implementation. Companion to Global Environmental Governance, 2020. fffalshs-02926756f.

Τα τελευταία χρόνια μελετητές και διπλωμάτες, που έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα της εφαρμογής και συμμόρφωσης των Πολυμερών Περιβαλλοντικών Συμβάσεων, θεωρούν ότι ο μηχανισμός συμμόρφωσης της Σύμβασης του Αρχους αποτελεί ένα αξιοπρόσεκτο παράδειγμα μηχανισμού, λόγω των εξουσιών που παρέχει στο κοινό κατά τη διαδικασία στην Επιτροπή Συμμόρφωσης. Ως προς τη δομή του Μηχανισμού, το γεγονός ότι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις μπορούν να ορίζουν εμπειρογνώμονες για ενδεχόμενη εκλογή στην Επιτροπή Συμμόρφωσης και η απαίτηση όλα τα μέλη της Επιτροπής να είναι κατά κύριο λόγο ανεξάρτητοι εμπειρογνώμονες παρά εκπρόσωποι των συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση, καθιστούν το Μηχανισμό Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Αρχους μοναδικό⁴³⁶.

Στον περιβαλλοντικό τομέα, ανάλογη απαίτηση για ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες, που υπηρετούν με ατομική τους ευθύνη, συναντάται στην Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης για τη Βιοασφάλεια της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα⁴³⁷ και στην Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο⁴³⁸. Φυσικά, και στις δύο περιπτώσεις, οι συστάσεις των Επιτροπών συζητούνται στις Συναντήσεις των Μερών, όπου οι κυβερνήσεις έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν διπλωματικές και πολιτικές ανησυχίες μέχρι την έκδοση τελικής απόφασης. Η σύνταξη της έκθεσης από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην τελική απόφαση, αλλά και στις δημόσιες συζητήσεις. Αντίθετα, οι μηχανισμοί συμμόρφωσης για τις περισσότερες Πολυμερείς Περιβαλλοντικές Συνθήκες δεν

---

⁴³⁶ Το ιστορικό των διαπραγματεύσεων της Απόφασης I/7 καθώς και η πρακτική των Μερών καταδεικνύουν ότι τα μέλη πρέπει να είναι ανεξάρτητα, δηλαδή να μην αποτελούν μέρος ή να αντιπροσωπεύουν την εκτελεστική εξουσία της κυβέρνησης ενός Μέρους. Ομοίως, μέλη της ΕΣ που έχουν οριστεί από την κοινότητα των ΜΚΟ δεν μπορούν να εκπροσωπούν την εκτελεστική διοίκηση μιας ΜΚΟ. Τον Μάιο του 2006 ένα μέλος της Επιτροπής παραιτήθηκε, επειδή είχε αποδεχθεί θέση στο Υπουργείο Περιβάλλοντος της χώρας του και αντικαταστάθηκε από το Γραφείο (Bureau) της Σύμβασης από ένα ανεξάρτητο πρόσωπο. βλ. ECE/MP.PP/WG.1/2006/2, Ιούνιος 2006, παρ. 55: «...ένα από τα μέλη της Επιτροπής Συμμόρφωσης, η κα. ..., είχε πρόσφατα αποδεχθεί θέση στο... Υπουργείο Περιβάλλοντος και, έχοντας υπόψη το γεγονός ότι τα μέλη της Επιτροπής υποχρεούνται να υπηρετούν υπό την προσωπική τους ιδιότητα και να είναι ανεξάρτητα, είχε γνωστοποιήσει την πρόθεσή της να αποχωρήσει από την Επιτροπή».

⁴³⁷ Η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης για τη Βιοασφάλεια είναι ένα σώμα μικρού μεγέθους που αποτελείται από 15 μέλη που ενεργούν υπό τις προσωπικές τους ικανότητες για την προώθηση της συμμόρφωσης και την αντιμετώπιση περιπτώσεων μη συμμόρφωσης (βάσει των άρθρων 27 & 34 της Σύμβασης), UNEP/CBD/BS/CC/1/2 14 January 2005, Compliance Committee under the Cartagena Protocol on Biosafety, First meeting, Montreal, 14-16 March 2005, Development of rules of procedure for meetings of the Compliance Committee under the Biosafety Protocol - Note by the Executive Secretary.

⁴³⁸ Η Επιτροπή Συμμόρφωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο αποτελείται από δύο κλάδους: έναν κλάδο διευκόλυνσης και έναν κλάδο επιβολής. Κάθε μέλος και αναπληρωματικό μέλος υπηρετεί με την ατομική του ιδιότητα και, για οποιοδήποτε θέμα που εξετάζεται από την Επιτροπή, ενεργεί με ανεξάρτητο και αμερόληπτο τρόπο και αποφεύγει πραγματικές ή εμφανείς συγκρούσεις συμφερόντων (Rules of Procedure).

περιλαμβάνουν ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες. Στους τελευταίους, εκπρόσωποι των Μερών υπηρετούν στην «Εξεταστική Επιτροπή» ή στην «Επιτροπή Συμβιβασμού». Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, στη Σύμβαση Espoo⁴³⁹, καθώς και στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ σχετικά με τις ουσίες, που καταστρέφουν τη στιβάδα του όζοντος⁴⁴⁰.

Στόχος της Επιτροπής είναι η διαφάνεια, καθώς η Σύμβαση προωθεί τη δημοκρατία και τη λογοδοσία, επιτρέποντας στους πολίτες να παρακολουθούν το κατά πόσον οι κυβερνήσεις τους πληρούν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από πολυμερείς συμφωνίες μέσα στις χώρες τους, αλλά και σε διεθνές επίπεδο⁴⁴¹. Η διαφάνεια της διαδικασίας συμμόρφωσης του Άρχου γίνεται σε δύο μορφές α. με τη διάθεση των εγγράφων της Επιτροπής στο κοινό (μέσω του Διαδικτύου) και β. τις ανοιχτές συναντήσεις της Επιτροπής. Πληροφορίες, ενημέρωση, θέσεις και αιτήματα που προέρχονται από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις καταγράφονται επίσημα με σκοπό τη διάδοση των πληροφοριών και τις ίδιες δυνατότητες συμμετοχής για όλους. Η διαφάνεια του μηχανισμού συμμόρφωσης και οι ισχύουσες πρακτικές την καθιστούν ασυναγώνιστη σε σύγκριση με εκείνων των περισσότερων άλλων πολυμερών συμβάσεων.

Οι συνεδριάσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης είναι όλες ανοιχτές για όσους ενδιαφέρονται να παρακολουθήσουν, αν και η απόφαση I/7 προβλέπει μόνο τη συμμετοχή των «ενδιαφερομένων μερών» (αναφερόμενοι και συμβαλλόμενα μέρη για τα οποία υποβάλλονται, παραπομπές ή ανακοινώσεις ή που υποβάλλουν). Η συμμετοχή των ενδιαφερομένων Μερών συνεπάγεται, με απόφαση της Επιτροπής, το δικαίωμα σχολιασμού, ακρόασης και τη λήψη σχολίων. Παρατηρητές μπορούν να λάβουν το λόγο για πληροφορίες ή σχόλια. Τέτοιες ευκαιρίες παρέχονται κατόπιν αιτήματος. Η ελεύθερη παρακολούθηση των συναντήσεων περιλαμβάνει, επίσης, συζητήσεις της Επιτροπής σχετικά με τον προκαταρκτικό καθορισμό του παραδεκτού μιας υποβληθείσας αναφοράς και τα σημεία προς συζήτηση με τα ενδιαφερόμενα Μέρη. Επιπλέον, είναι ανοιχτές στο

---

⁴³⁹ Ν. 4562/2018 (ΦΕΚ 168/Α' 17.9.2018) Κύρωση των τροποποιήσεων της Σύμβασης για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε διασυνοριακό πλαίσιο, που υπεγράφη στο Espoo της Φινλανδίας το 1991 και κυρώθηκε με το ν. 2540/1997 (Α' 249), Παράρτημα IV, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.

⁴⁴⁰ Ν. 1818/1988 (ΦΕΚ 253/Α/15-11-1988) Κύρωση της Σύμβασης της Βιέννης του 1985 για την προστασία της στιβάδας του όζοντος και του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ του 1987 για τις ουσίες που καταστρέφουν τη στιβάδα του όζοντος, και Ν. 2110/92 Κύρωση της από 29 Ιουνίου 1990 τροποποίησης του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ του 1987 που κυρώθηκε με το ν. 1818/1988, σχετικά με τις ουσίες που καταστρέφουν τη στιβάδα του όζοντος (ΦΕΚ 206/Α/29-12-92).

⁴⁴¹ Άρθρο της Svitlana Kravchenko† (2007): The Aarhus Convention and Innovations in Compliance with Multilateral Environmental Agreements, Colorado journal of International Environmental Law and Policy 18 (1): 1–50.

κοινό συναντήσεις, στις οποίες η Επιτροπή συζητά τα πλεονεκτήματα μιας αναφοράς με τα ενδιαφερόμενα Μέρη, που συνήθως κάνει ταυτόχρονα τελικό προσδιορισμό του παραδεκτού. Σύμφωνα με την απόφαση I / 7 τα ενδιαφερόμενα Μέρη (επομένως και οι παρατηρητές) δεν έχουν το δικαίωμα «να συμμετάσχουν στην προετοιμασία και την έγκριση οποιωνδήποτε ευρημάτων, μέτρων ή οποιασδήποτε σύστασης της Επιτροπής Συμμόρφωσης». Οι αναφορές συζητούνται επίσημα με τα ενδιαφερόμενα Μέρη, ακολουθώντας μια συγκεκριμένη διαδικασία που παρέχει επίσης την ευκαιρία στους παρατηρητές να σχολιάσουν πριν ληφθούν οι αποφάσεις.

4.5.2.3 Επιμελητεία (= Curatorship)

Με σκοπό την ελάφρυνση και τη διευκόλυνση του έργου της Επιτροπής, αλλά και των αναφερομένων, η ΕΣ έχει αναπτύξει μια πρακτική σύμφωνα με την οποία ένα μέλος της μπορεί να συμφωνήσει να παράσχει βοήθεια σε σχέση με μια συγκεκριμένη αναφορά προκειμένου να υπάρξει καλύτερη κατανόηση της υπόθεσης και να συμβάλει στον εντοπισμό των απαιτούμενων πληροφοριών. Η επιμέλεια περιλαμβάνει παρουσίαση της αναφοράς και συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την προκαταρκτική απόφαση για το παραδεκτό και τα ζητήματα που πρέπει να τεθούν με τα ενδιαφερόμενα Μέρη. Ο επιμελητής (curator) συνεχίζει να υπηρετεί και μετά την επίσημη συζήτηση του φακέλου, εάν η Επιτροπή δεν καταφέρει να ολοκληρώσει την υπόθεση.

4.5.2.4 Σύγκρουση συμφερόντων

Η μοναδικότητα της ΕΣ έχει αναδειχθεί σε μια σειρά από διαδικαστικές αποφάσεις, όπως η απόφαση σχετικά με το όταν ένα μέλος της ΕΣ θεωρεί ότι υπάρχει για τον ίδιο ενδεχόμενο σύγκρουσης συμφερόντων, εάν αναμένεται να φέρει θέμα ενώπιον της ΕΣ. Όντας πολίτης ενός κράτους του οποίου η συμμόρφωση πρόκειται να συζητηθεί δεν αποτελεί από μόνο του ζήτημα σύγκρουσης συμφερόντων. Ζήτημα σύγκρουσης συμφερόντων έχει τεθεί πέντε φορές από τα μέλη. Ένα τέτοιο μέλος θεωρείται ως

παρατηρητής και δεν συμμετέχει (δηλ. δεν είναι παρόν) στην προετοιμασία ή την υιοθέτηση των ευρημάτων, σε μέτρα ή συστάσεις σχετικά με την υπό συζήτηση υπόθεση. Μέλη της ΕΣ δεν εξαιρούνται, αλλά οφείλουν να αποφεύγουν να γνωμοδοτούν σε απάντηση αιτημάτων από ΜΚΟς, τα οποία σε κάποιες περιπτώσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σύγκρουση συμφερόντων. Εξίσου, μέλη μπορούν να ασχοληθούν με αιτήματα πληροφόρησης για συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου τέτοια πληροφόρηση ανήκει ήδη στη σφαίρα του δημοσίου. Όμως, συνιστάται η διοχέτευση τέτοιων αιτημάτων στη Γραμματεία.

Η ΕΣ έχει αποφανθεί σε κάποιες περιπτώσεις πως θεωρεί ότι είναι πέραν του πεδίου εντολής της να εξετάσει αίτημα αναφερόμενου για παραβίαση ειδικών κανονισμών ή διατάξεων, διότι τέτοιοι κανονισμοί ή διατάξεις δεν είναι προφανείς στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άρχου.⁴⁴² Από την άλλη, η ΕΣ έχει επίσης δηλώσει ότι δεν αποκλείει την πιθανότητα, όταν καθορίζοντας ζητήματα μη συμμόρφωσης, να λαμβάνει υπόψη γενικούς κανόνες και αρχές διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων διατάξεων διεθνούς δικαίου και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4.5.2.5 Νομολογία της Επιτροπής Συμμόρφωσης

Αν και ο μηχανισμός συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχου είναι μοναδικός στο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος, καθώς επιτρέπει στο κοινό να εκφράσουν τις ανησυχίες τους σχετικά με τη συμμόρφωση ενός μέρους απευθείας σε σώμα ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων, την Επιτροπή Συμμόρφωσης, οι οποίοι έχουν την εντολή να εξετάσουν την ουσία της υπόθεσης, ωστόσο η Επιτροπή δεν μπορεί να εκδώσει δεσμευτικές αποφάσεις, αλλά μόνο να κάνει συστάσεις είτε στη Συνάντηση των Συμβαλλομένων Μερών ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, απευθείας σε μεμονωμένα Μέρη. Πριν από κάθε Σύνοδο των Μερών, η Επιτροπή διαβιβάζει τα πορίσματα και, κατά περίπτωση, τις

---

⁴⁴² Βλ. παραδείγματα στην υπόθεση ACCC/C/02 (Καζακστάν) παρ. 29 ορίστηκε ότι η ΕΣ «θεωρεί ότι είναι πέραν του πεδίου εντολής της να εξετάσει το αίτημα του αναφερόμενου...ότι άλλοι κανονισμοί παραβιάστηκαν κατά την κατασκευή των ηλεκτροφόρων αγωγών...», ενώ στην υπόθεση ACCC/C/06 (Καζακστάν) παρ.25 αναφέρει ότι δεν είναι εντός της εντολής της Επιτροπής να εκτιμήσει αυτές τις καταγγελλόμενες παραβάσεις ή να επαληθεύσει τις πληροφορίες, και παρ. 30(β) η Επιτροπή δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει ουσιαστικά περιβαλλοντική και διοικητική νομοθεσία του Μέρους όταν δεν εμπίπτει στο πεδίο της Σύμβασης, βλ. άρθρο του Veit Koester.

συστάσεις που εγκρίθηκαν κατά τη διάρκεια της ενδιάμεσης περιόδου από τις συναντήσεις των Μερών για την επικύρωσή τους. Η Σύνοδος των Μερών λαμβάνει την τελική απόφαση για συγκεκριμένα μέτρα που στοχεύουν στην πλήρη συμμόρφωση με τη Σύμβαση. Επιπλέον, η Επιτροπή μπορεί να εξετάζει ζητήματα συμμόρφωσης με δική της πρωτοβουλία και να κάνει συστάσεις. Συντάσσει εκθέσεις σχετικά με την τήρηση ή την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης μετά από αίτημα των Συμβαλλομένων Μερών και παρακολουθεί, αξιολογεί και διευκολύνει την εφαρμογή και τη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις υποβολής εκθέσεων σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 της Σύμβασης⁴⁴³.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης συνεδρίασε για πρώτη φορά τον Μάρτιο 2003.

Με δεδομένο τη μη συγκρουσιακή, μη δικαστική και συμβουλευτική φύση της, η Επιτροπή έκρινε ότι το γεγονός ότι ένα θέμα εξετάζεται από άλλη διεθνή διαδικασία αναθεώρησης δεν θα την εμπόδιζε να ασχοληθεί με το θέμα. Στην Έκθεση της Επιτροπής Συμμόρφωσης προς τη 2^η Σύνοδο των Μερών (MOP2)⁴⁴⁴, η Επιτροπή αναφέρθηκε στις ενδεχόμενες διασυνοριακές περιβαλλοντικές επιπτώσεις δραστηριότητας (κατασκευή καναλιού ναυσιπλοΐας) στο Δέλτα του Δούναβη, υπόθεση η οποία διερευνήθηκε και από την Εξεταστική Επιτροπή της σύμβασης Espoo. Η έκθεση της Εξεταστικής Επιτροπής (Inquiry Commission) δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 2006, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η κατασκευή του καναλιού είναι πιθανό να έχει μια σειρά από σημαντικές δυσμενείς διασυνοριακές επιπτώσεις. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Ααρχους εξέτασε τις επιπτώσεις του αποτελέσματος σε σχέση με ζητήματα συμμόρφωσης βάσει της Σύμβασης του Ααρχους, δηλαδή εάν η μη συμπερίληψη πληροφοριών σε μια κοινοποίηση ότι μια δραστηριότητα υπόκειται σε διαδικασία διασυνοριακών περιβαλλοντικών επιπτώσεων αντιπροσωπεύει παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2ε, όπου η διαδικασία αυτή απαιτήθηκε, αλλά δεν πραγματοποιήθηκε. Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έκρινε ότι δεν ήταν ούτε απαραίτητο ούτε εποικοδομητικό να επιχειρήσει να επιλυθεί αυτό το ζήτημα στο παρόν πλαίσιο. Αντιθέτως, η προτεραιότητα ήταν η Ουκρανία να διασφαλίσει ότι το ενδιαφερόμενο κοινό ενημερώθηκε για την επικείμενη διαδικασία διασυνοριακών επιπτώσεων που απαιτείται βάσει της σύμβασης Espoo. Η δήλωση αυτή είναι αξιοσημείωτη για δύο λόγους: α. το υπόμνημα καταγράφει όχι μόνο την έλλειψη

⁴⁴³ UNECE, Guide to the Aarhus Convention Compliance Committee, Second edition, May 2019, σελ. 49.

⁴⁴⁴ ECE/MP.PP/2005/13, 13.03.2005.

κατάλληλης συμμετοχής Ρουμάνων πολιτών και ΜΚΟ στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (σχετικά με την κατασκευή ενός καναλιού πλοήγησης στο ουκρανικό τμήμα του Δέλτα του Δούναβη), αλλά και την έλλειψη δημόσιας συμμετοχής στην Ουκρανία, β. οι αναφορές από Μέρη είναι εξαιρετικά σπάνιες. Ίσως η υπόθεση του Δέλτα του Δούναβη να είναι από τα λίγα παραδείγματα, όχι μόνο σε σχέση με τη ΕΣ της Σύμβαση του Άαρχους, αλλά και σε σχέση με όλους τους άλλους υπάρχοντες μηχανισμούς συμμόρφωσης⁴⁴⁵.

Η Επιτροπή συνεργάζεται με τα Μέρη που βρέθηκαν να είναι σε κατάσταση μη συμμόρφωσης, ώστε να προσαρμόσουν τη νομοθεσία και τις πρακτικές τους σε σχέση με τη Σύμβαση. Τα Μέρη καλούνται να υποβάλλουν τακτικά εκθέσεις στην Επιτροπή, ώστε να εκτιμηθούν οι ενέργειές τους σε σχέση με τις αποφάσεις της Συνέλευσης. Κατά τη διάρκεια των επόμενων τριών ετών, η Επιτροπή αξιολογεί τα μέτρα που λαμβάνονται από τα διάφορα Μέρη και υποβάλλει έκθεση για την πρόοδό τους στην επόμενη Σύνοδο των Μερών. Η προαναφερθείσα συνεργατική προσέγγιση μεταξύ της Επιτροπής και των Μερών έχει αποδειχθεί ότι συχνά αποδίδει καρπούς.

4.5.2.6 Η Επιτροπή Συμμόρφωσης σε αριθμούς

Μέχρι τον Δεκέμβριο του 2008, είκοσι οκτώ υποθέσεις είχαν υποβληθεί στην Επιτροπή. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι οκτώ από τις δέκα πρώτες ανακοινώσεις ήρθαν από την Ανατολική Ευρώπη και την Κεντρική Ασία (τέσσερις περιπτώσεις από το Καζακστάν, δύο από την Αρμενία, μια από το Τουρκμενιστάν και την Ουκρανία), ενώ μόνο δύο προέρχονταν από την Κεντρική Ευρώπη (Πολωνία, Ουγγαρία). Σε αντίθεση, οι υποθέσεις 11 - 19 προέρχονταν από τη Δυτική Ευρώπη μόνο (Ουγγαρία, Πολωνία, Βέλγιο, την Αλβανία, τη Ρουμανία, τη Λιθουανία, την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, τη Δανία και Ηνωμένο Βασίλειο). Η εικοστή υποβλήθηκε από μια ΜΚΟ από το Καζακστάν το Μάιο του 2007, ενώ οι υπόλοιπες 8 και πάλι την αφορούν μόνο τη Δυτική Ευρώπη (ΕΕ, Γαλλία, Ηνωμένο

---

⁴⁴⁵ Υποθέσεις ACCC/S/2004/01 (Ρουμανία-αναφορά) και ACCC/C/2004/03 (Ecopravo-Lviv Ουκρανία-ανακοίνωση), ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3, 14.03.2005. Η Επιτροπή κατέληξε ότι πρέπει να διερευνηθεί η δυνατότητα καθοδήγησης για να βοηθηθούν τα Μέρη στον εντοπισμό, την κοινοποίηση και τη συμμετοχή του ενδιαφερόμενου κοινού στη λήψη αποφάσεων για έργα σε παραμεθόριες περιοχές που επηρεάζουν το κοινό σε άλλες χώρες, αλλά για τα οποία δεν απαιτείται διασυνοριακή ΕΠΕ σύμφωνα με τη Σύμβαση Espoo που περιλαμβάνει διαδικασίες συμμετοχής του κοινού.

Βασίλειο, Ισπανία, Αλβανία, Αυστρία, Ηνωμένο Βασίλειο και τη Δανία αντίστοιχα). Η Επιτροπή έλαβε μία γραπτή παρατήρηση από Μέρος (από τη Ρουμανία για την Ουκρανία) και όχι παραπομπές από τη γραμματεία.

Κατά την περίοδο 2008-2011, η Επιτροπή Συμμόρφωσης έλαβε έναν άνευ προηγουμένου αριθμό αναφορών από το κοινό, τρεις φορές περισσότερες σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους συνόδων: 35 αναφορές κατά την περίοδο 2008-2011, σε σύγκριση με 12 την περίοδο 2005-2008 και 11 από 2002 ως 2005. Αυτή είναι μια ισχυρή ένδειξη της δημοτικότητας και της επιτυχίας του μηχανισμού. Μέχρι πριν την Συνάντηση των Συμβαλλομένων Μερών τον Ιούνιο του 2011 ολοκληρώθηκαν 9 υποθέσεις ενώπιον της ΕΣ, έξι προέρχονται από κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τρεις από το Ηνωμένο Βασίλειο, δύο από την Ισπανία και μια από τη Σλοβακία) και τρεις εκτός ΕΕ.

Από το 2012 μέχρι και σήμερα 2021, η Επιτροπή Συμμόρφωσης έχει λάβει 124 αναφορές από το κοινό και δυο εντός του 2021, οι οποίες δεν έχουν ακόμη εξεταστεί για το παραδεκτό. Μέχρι τον Οκτώβριο του 2021, η Επιτροπή Συμμόρφωσης έλαβε 193 υποθέσεις, εκ των οποίων οι 188 προέρχονταν από το κοινό και από αυτές, το 67% έγιναν δεκτές ή σε πρώτη φάση δεκτές. Πέραν της υποβολής διερεύνησης της συμμόρφωσης της Ρουμανίας κατά Ουκρανίας του 2005 για παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2ε της Σύμβασης με το έργο της Διώρυγας Bystroe στο Δέλτα του Δούναβη⁴⁴⁶, μια ακόμη υποβολή Μέρους κατά άλλου Μέρους κατατέθηκε το 2015. Η Λιθουανία επικαλούνταν τη μη συμμόρφωση της Λευκορωσίας με τα άρθρα 3 παρ. 9 και 6 παρ. 2, 3, 4, 6 και 8 της Σύμβασης σχετικά με τη λήψη αποφάσεων για την τοποθεσία και κατασκευή πυρηνικού σταθμού (NPP) στο Ostrovets της Λευκορωσίας, περίπου 50 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα της Λιθουανίας Βίλνιους⁴⁴⁷. Όσον αφορά την υποβολή αιτήματος Μέρους σχετικά με τη συμμόρφωσή του με τη Σύμβαση, μόνο η Αλβανία κατέθεσε αίτημα συνδρομής ανεξάρτητου εμπειρογνώμονα σχετικά με τις επιπτώσεις κατασκευαστικού έργου στα Τίρανα (Lake Park)⁴⁴⁸, καθώς περιβαλλοντικές ΜΚΟς είχαν προσφύγει στη δικαιοσύνη και στον Αλβανό Συνήγορο (Ombudsman). Αναφορικά με παραπομπές από τη Γραμματεία, δεν έχουν υπάρξει μέχρι σήμερα.

---

⁴⁴⁶ ACCC/S/2004/1 Ουκρανία.

⁴⁴⁷ ACCC/S/2015/2 Λευκορωσία.

⁴⁴⁸ ACCC/S/2016/3 Αλβανία.

Τα ενδιαφερόμενα Μέρη και τα ζητήματα της μη συμμόρφωσης μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: Αρμενία (έκδοση διαταγμάτων για την τροποποίηση χαρακτηρισμού της χρήσης γης και τον καθορισμό ζωνών και άλλες διατάξεις της Σύμβασης, εξορυκτικές δραστηριότητες-συμμετοχή του κοινού), Λευκορωσία (κατασκευή ενός υδροηλεκτρικού σταθμού-συμμετοχή του κοινού), Καζακστάν (πυρηνικά απόβλητα-πρόσβαση σε πληροφορίες⁴⁴⁹, κατασκευή μιας γραμμής υψηλής τάσης ρεύματος και κατασκευή ενός εργοστασίου τσιμέντου-συμμετοχή του κοινού, πρόσβαση στη δικαιοσύνη), Δημοκρατία της Μολδαβίας (συμβάσεις ενοικίασης δασικών εκτάσεων-πρόσβαση στην πληροφορία), Σλοβακία (άδεια για την κατασκευή ενός πυρηνικού σταθμού-συμμετοχή του κοινού), Ισπανία (πολεοδομικός σχεδιασμός, τροποποίηση μιας προστατευόμενης περιοχής σε κατοικημένη, λειτουργία αποστακτηρίου και κατασκευή ενός διυλιστηρίου πετρελαίου-συμμετοχή του κοινού και πρόσβαση στη δικαιοσύνη), Τουρκμενιστάν (νόμος για τις δημόσιες οργανώσεις-γενικές διατάξεις για την αναγνώριση και την υποστήριξη των δημόσιων ενώσεων που προωθούν την προστασία του περιβάλλοντος), Ουκρανία (προστατευόμενη περιοχή υγροτόπων-συμμετοχή του κοινού), και το Ηνωμένο Βασίλειο

---

⁴⁴⁹ Αυτή είναι και η πρώτη υπόθεση που εξετάστηκε από την ΕΣ αφορούσε τον πρώτο "πυλώνα" της Σύμβασης του Aarhus, την πρόσβαση στις πληροφορίες. Μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση από το Καζακστάν, η Green Salvation, ισχυρίστηκε μη συμμόρφωση με τις διατάξεις του άρθρου 4 της Σύμβασης (όπως και με το άρθρο 9). Η υποτιθέμενη παραβίαση του άρθρου 4 έλαβε χώρα, όταν η Green Salvation δεν έλαβε απάντηση στην αίτηση παροχής πληροφοριών σχετικά με μια πρόταση για την εισαγωγή και διάθεση ξένων ραδιενεργών αποβλήτων από την Εθνική Ατομική Εταιρεία Kazatomprom. Το άρθρο 4 προβλέπει ότι «οι δημόσιες αρχές» παρέχουν πληροφορίες στο κοινό χωρίς να χρειάζεται να δηλωθεί έννομο συμφέρον.

Η κυβέρνηση του Καζακστάν απάντησε ότι η Kazatomprom δεν είναι δημόσια αρχή και ότι οι πληροφορίες που ζητήθηκαν δεν ήταν ανακοινώσιμες, διότι δεν συνδέονταν με την εν εξελίξει διαδικασία λήψης αποφάσεων της Κυβέρνησης. Δήλωσε, επίσης, ότι οι άνθρωποι που ζητούν πληροφορίες πρέπει γενικά να αιτιολογούν γιατί θέλουν τις πληροφορίες, σύμφωνα με την ισχύουσα πρακτική στο Kazakhstan.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης (και τελικά η σύνοδος των Μερών) συμφώνησε με την αναφερόμενη ότι η Kazatomprom ήταν μια «δημόσια αρχή» κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφοι 2 (β) και 2 (γ). Η Kazatomprom, ως εκ τούτου, υπόκειται στις απαιτήσεις για πρόσβαση σε πληροφορίες και δεν έχει σημασία αν τα αιτούμενα έγγραφα αποτελούσαν μέρος εν εξελίξει διαδικασίας. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η Kazatomprom είχε την υποχρέωση να παρέχει τις περιβαλλοντικές πληροφορίες που ζήτησε η οργάνωση σύμφωνα με το άρθρο 4 και η παράλειψη αυτή δεν ήταν σύμφωνη με το συγκεκριμένο άρθρο.

Όσο για την απαίτηση εξήγησης κατά το αίτημα για παροχή πληροφοριών, η Επιτροπή επεσήμανε ότι το Καζακστάν έδινε πληροφορίες αποδεικνύοντας ότι ήταν μια γενική πρακτική μια αίτηση πληροφοριών να συμπεριλαμβάνει "τους λόγους για τους οποίους ζητούνται οι πληροφορίες αυτές, αλλά ότι «το άρθρο 4, παράγραφος 1 (α), της Σύμβασης ρητά αποκλείει την αιτιολόγηση ως απαίτηση». Η ΕΣ επεσήμανε επίσης ότι το υπουργείο Περιβάλλοντος του Καζακστάν είχε υπογράψει ένα υπόμνημα με τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), το 2004, δηλώνοντας σαφώς ότι η αίτηση παροχής πληροφοριών δεν χρειάζεται να αιτιολογείται. Η ΕΣ δήλωσε ότι «η πρακτική εφαρμογή του υπομνήματος θα είναι σημαντική για την αλλαγή της τρέχουσας πρακτικής και, επιπλέον, μπορεί να φέρει τη συμμόρφωση σχετικά με όλες τις διατάξεις του άρθρου 4». Στη συνέχεια, η Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών συμφώνησε ότι «το Καζακστάν δεν ήταν σε συμμόρφωση με το άρθρο αυτό». Επιπλέον, τόνισε «την έλλειψη σαφών ρυθμίσεων και καθοδήγησης αναφορικά με τις υποχρεώσεις φορέων που ασκούν δημόσια καθήκοντα για την παροχή πληροφοριών στο κοινό» στο Καζακστάν.

της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας (πρόσβαση στη δικαιοσύνη). Σημειώνεται ότι ουδέποτε η Ελλάδα έχει φτάσει στην ΕΣ. Και τούτο, διότι μέχρι τούδε η Σύμβαση του Ααρχους αποτελεί θέμα ήσσονος ενδιαφέροντος τόσο για την κρατική μηχανή όσο και για τις περιβαλλοντικές οργανώσεις, αφού οι τελευταίες (εκτός της Ελληνικής Εταιρείας, η οποία παρακολουθεί στενά τη Σύμβαση από τις απαρχές της και ακόμη και νωρίτερα από την εφαρμογή της οδηγίας 90/313) δεν έχουν τη δυνατότητα να την παρακολουθήσουν στενά.

4.5.2.7 Τελικές παρατηρήσεις

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έρχεται αντιμέτωπη με πολλές προκλήσεις, όπως η διαχείριση των προσδοκιών εκείνων των μελών του κοινού, τα οποία απευθυνόμενα στην Επιτροπή προσβλέπουν σε μια διαδικασία επανόρθωσης και αναίρεσης όλων των αδικιών, που διαπράχθηκαν κατά των ιδανικών της περιβαλλοντικής δημοκρατίας. Στην πραγματικότητα, η εξουσία της Επιτροπής είναι μάλλον περιορισμένη και πρέπει να καθοδηγείται μόνο από τις νομικές απαιτήσεις της Σύμβασης. Μια άλλη σημαντική πρόκληση για την Επιτροπή είναι ο κίνδυνος υπερφόρτωσης εξαιτίας του αυξανόμενου αριθμού των υποβαλλόμενων αναφορών σ' αυτή. Για το λόγο αυτό, λόγω του μεγάλου αριθμού υποθέσεων της ΕΣ, είναι προτιμότερο να έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία στα εθνικά δικαστήρια, όταν υποβάλλεται μια αναφορά στην ΕΣ. Η ΕΣ -βεβαρημένη με υποθέσεις- εξετάζει κατά προτεραιότητα εκείνες που έχουν ήδη ολοκληρώσει τον κύκλο της εθνικής δικαιοσύνης, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει ρητή διάταξη που να το ορίζει.

Η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης έχει συγκεντρώσει σημαντικό αριθμό ευρημάτων, που εντοπίζουν καταστάσεις μη συμμόρφωσης με το άρθρο 9 της Σύμβασης σε ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ, όπως το Βέλγιο, την Αυστρία, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γερμανία, τη Βουλγαρία, την Ισπανία ή την Τσεχία⁴⁵⁰. Έχει συχνά υποστηριχθεί ότι τα ευρήματα αυτά δεν μεταφέρθηκαν αμέσως στο πλαίσιο των μέτρων επιβολής της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, ιδίως λόγω του "μη αντιπαραθετικού, μη δικαστικού και

⁴⁵⁰ Βλ. και άρθρο Jean-François Brakeland, Access to justice in environmental matters – developments at EU level (published in the Gyoseiho-kenkyu, 2014, No 5).

συμβουλευτικού χαρακτήρα" του μηχανισμού συμμόρφωσης της Σύμβασης. Ωστόσο, έχει αρχίσει να λειτουργεί μια μορφή αλληλεπίδρασης μεταξύ των μηχανισμών επιβολής, όπως επισημαίνεται από τον Γενικό Εισαγγελέα Kokott, ο οποίος έκανε ρητή αναφορά στις εκτιμήσεις που πραγματοποίησε η Επιτροπή Συμμόρφωσης στην υπόθεση Edwards υπογραμμίζοντας ότι *«Η Επιτροπή Συμμόρφωσης έχει επανειλημμένα εκφράσει τις απόψεις της σχετικά με το απαγορευτικό κόστος, τις περισσότερες μάλιστα φορές αναφορικά με το Ηνωμένο Βασίλειο. Προβαίνει κάθε φορά σε πλήρη εκτίμηση των συνθηκών της εκάστοτε περιπτώσεως και του εθνικού συστήματος. Αυτή η προσέγγιση είναι επιβεβλημένη, διότι το άρθρο 9, παράγραφος 4, της Συμβάσεως –όπως και οι διατάξεις των οδηγιών– δεν περιλαμβάνουν ειδικά κριτήρια»*⁴⁵¹.

Μολονότι το ίδιο το Δικαστήριο δεν έχει θέσει ρητά την άμεση σχέση με τα πορίσματα της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχου στις αποφάσεις του, φαίνεται ότι οι διαπιστώσεις αυτές θα είναι τουλάχιστον μέρος του πλαισίου στο οποίο το Δικαστήριο αξιολογεί πιθανές παραβιάσεις από τα μέλη Κράτη των υποχρεώσεών τους για πρόσβαση στην περιβαλλοντική δικαιοσύνη.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί κανείς στη γνωμοδότηση της Επιτροπής Συμμόρφωσης σχετικά με τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό του Άρχου 1367/2006, όταν έκρινε το 2017⁴⁵² - στο πλαίσιο κρινόμενης υπόθεσης- ότι τόσο η νομολογία των δικαστηρίων της ΕΕ όσο και ο Κανονισμός παραβιάζουν το άρθρο 9 παρ. 3 και 4 της Σύμβασης, επειδή δεν επιτρέπουν στα μέλη του κοινού να έχουν πρόσβαση στα δικαστήρια της ΕΕ. Έκτοτε έγιναν κάποια βήματα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο, τα οποία και τελικά οδήγησαν στην προσαρμογή του Κανονισμού και υιοθέτηση των τροποποιήσεων μέσα στο 2021.

---

⁴⁵¹ Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Kokott της 18ης Οκτωβρίου 2012 στην υπόθεση C-260/11, David Edwards και Lilian Pallikaropoulos κατά Environment Agency και λοιπόν, παρ. 36.

⁴⁵² ACCC/C/2008/32 (European Union), (Part II), ECE/MP.PP/C.1/2017/7, βλ. και παραπάνω.

4.5.3 ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ

Είναι φανερό ότι πολύ σημαντικός στόχος και κύρια προτεραιότητα για τα συμβαλλόμενα μέρη είναι η ενίσχυση της εφαρμογής της Σύμβασης. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη μέτρων προς βελτίωση της εφαρμογής είναι η κτήση αξιόπιστων πληροφοριών σχετικά με την κατάσταση εφαρμογής. Η Σύμβαση του Άαρχους βασίζεται σε ποικίλες πηγές γι' αυτό τον σκοπό, κυρίως στον μηχανισμό συμμόρφωσης, τον μηχανισμό αναφοράς και εκθέσεων, και τις ανεξάρτητες μελέτες.

Σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 της Σύμβασης του Άαρχους, τα Μέρη πρέπει να υποβάλλουν τακτικά έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της. Πολλές αποφάσεις της Συνόδου των Μερών της Σύμβασης διευκρινίζουν τη μορφή υποβολής εκθέσεων και τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν σε αυτή τη διαδικασία. Οι απαιτήσεις υποβολής εκθέσεων και οι εκθέσεις σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης από την ΕΕ είναι διαθέσιμες, όπως και οι εκθέσεις όλων των Μερών της Σύμβασης, στην ιστοσελίδα της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη (UNECE)⁴⁵³.

Μια εθνική έκθεση παρουσιάζει ουσιαστικά την προσωπική άποψη του κάθε Μέρους για τον τρόπο εφαρμογής της Σύμβασης, είναι ένα είδος αυτοαναφοράς. Το εισαγόμενο υλικό από τη διαβούλευση με το κοινό συμβάλλει τις περισσότερες φορές σε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης εφαρμογής, ακόμη κι αν σε μερικές περιπτώσεις το μέρος ασκεί το δικαίωμά του να μην συμπεριλάβει σχόλια από το κοινό.

Η αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης εξαρτάται από το υψηλό ή μη επίπεδο ευαισθητοποίησης των εθνικών οργάνων που έχουν θεσπιστεί για την εφαρμογή της. Η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης είναι, επομένως, μεγάλης σημασίας όχι μόνο μεταξύ αυτών που επιδιώκουν να ασκήσουν τα δικαιώματά τους στη Σύμβαση – το κοινό σε όλες τις εκδηλώσεις του- αλλά, επίσης, ανάμεσα σ' αυτούς των οποίων έργο είναι να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους εντός αυτής, κυρίως εκπρόσωποι δημοσίων αρχών.

⁴⁵³ <https://unece.org/environment-policy/public-participation/reporting-mechanism>.

5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με την Αρχή 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης τα περιβαλλοντικά δικαιώματα έχουν οριστεί ως τα δικαιώματα του ατόμου στην προστασία του περιβάλλοντος. *Περιβαλλοντικά δικαιώματα σημαίνει οποιαδήποτε διακήρυξη ανθρώπινου δικαιώματος σε περιβαλλοντικές συνθήκες συγκεκριμένης ποιότητας*⁴⁵⁴. Περιβάλλον και δικαιώματα του ανθρώπου είναι αλληλένδετα. Η αειφόρος περιβαλλοντική διακυβέρνηση δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την καθιέρωση και τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι δυνατή μόνο μέσα σε ένα ασφαλές, καθαρό και υγιές περιβάλλον. Τα περιβαλλοντικά δικαιώματα διακρίνονται σε ουσιαστικά δικαιώματα (θεμελιώδη δικαιώματα) και σε διαδικαστικά δικαιώματα (εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη ουσιαστικών δικαιωμάτων).

Τα ουσιαστικά δικαιώματα είναι εκείνα στα οποία το περιβάλλον έχει άμεση επίδραση στην ύπαρξη ή την απόλαυση του ίδιου του δικαιώματος. Αυτά περιλαμβάνουν: αστικά και πολιτικά δικαιώματα, όπως τα δικαιώματα στη ζωή, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως δικαιώματα στην υγεία, στην τροφή και σε επαρκές επίπεδο διαβίωσης, πολιτιστικά δικαιώματα, όπως δικαιώματα πρόσβασης σε θρησκευτικούς χώρους και συλλογικά δικαιώματα που επηρεάζονται από την περιβαλλοντική υποβάθμιση, όπως τα δικαιώματα των αυτόχθονων πληθυσμών. Ένα ουσιαστικό δικαίωμα στο περιβάλλον απέχει ακόμη από την επίσημη αναγνώρισή του από την παγκόσμια κοινότητα.

Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα και υποχρεώσεις αφορούν στην τήρηση ορισμένων διαδικασιών από τα κράτη πριν προβούν στην έγκριση δραστηριοτήτων, που ενδεχομένως θα έχουν επιπτώσεις ή θα προκαλέσουν περιβαλλοντική βλάβη. Τα δικαιώματα αυτά είναι πλέον κατοχυρωμένα και χαίρουν αναγνώρισης ως σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της εθνικής και διεθνούς διαδικασίας λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων και ως ένας αποτελεσματικός τρόπος διασφάλισης της περιβαλλοντικής προστασίας.

---

⁴⁵⁴<https://www.unep.org/explore-topics/environmental-rights-and-governance/what-we-do/advancing-environmental-rights/what>.

Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα διασφαλίζουν ότι τα συμφέροντα ατόμων ή ομάδων, ιδίως εκείνων που ενδέχεται να θιγούν, λαμβάνονται υπόψη στις εθνικές ή διεθνείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα. Για να διασφαλιστεί αυτή η συμμετοχή, οι διεθνείς περιβαλλοντικές Συμβάσεις χορηγούν σε άτομα ή/και ομάδες τρεις γενικούς τύπους δικαιωμάτων: το δικαίωμα στην πληροφόρηση, στη δημόσια συμμετοχή και το δικαίωμα σε δικαστική προσφυγή αναφορικά με περιβαλλοντικά θέματα.

Συγκρίνοντας τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα, όπως διασφαλίζονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΣΔΑ) και τη Σύμβαση του Άαρχους, αυτά τα δικαιώματα διαφέρουν σημαντικά ως προς τον στόχο, το περιεχόμενο και το πεδίο εφαρμογής τους. Η παρατήρηση αυτών των διαφορών βοηθά στη συγκεκριμενοποίηση του δόγματος των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων και υποστηρίζει πιο ρεαλιστικά συμπεράσματα σχετικά με τη συμβολή των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση.

Όπως αναλύθηκε ανωτέρω, η ΕΣΔΑ κατοχυρώνει και προστατεύει τα πρωτεύοντα δικαιώματα, που εμπεριέχονται σ' αυτή, απαιτώντας παραβίαση αυτών των δικαιωμάτων για μια επιτυχή επίκληση των διαδικαστικών δικαιωμάτων και μάλιστα επίκληση από αυτούς που έχουν άμεσα θιγεί, και όχι από το ευρύ κοινό, ενώ οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μπορούν να επικαλεστούν τα διαδικαστικά τους δικαιώματα, μόνο εφόσον αυτά τα δικαιώματά τους δεν έχουν βρει ανταπόκριση σε εθνικό επίπεδο και κατοχυρώνεται ο σκοπός των συγκεκριμένων οργανώσεων από το καταστατικό τους. Εν προκειμένω, τα διαδικαστικά δικαιώματα είναι εξαρτώμενα από τα ατομικά κατοχυρωμένα δικαιώματα. Σκοπός της ΕΣΔΑ είναι η προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου από κάθε παραβίαση εκ μέρους του κράτους και των οργάνων αυτού στοχεύοντας στην εξασφάλιση της καθολικής και αποτελεσματικής αναγνώρισης και τήρησης των δικαιωμάτων αυτών. Επομένως, οι αιτούντες οφείλουν να αποδείξουν πρωτίστως ότι ένα περιβαλλοντικό έργο έθεσε για παράδειγμα σε πραγματικό κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή ή στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης.

Παρά τον εξελικτικό της χαρακτήρα, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση υπολείπεται από το να εγγυηθεί το δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον εάν αυτή η έννοια κατανοηθεί με

ευρύτερους ουσιαστικά ποιοτικούς όρους, που δεν συνδέονται άμεσα με επιπτώσεις στον άνθρωπο. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τόνισε στην υπόθεση Κυρτάτος «...*Ούτε το άρθρο 8 ούτε οποιοδήποτε από τα άλλα άρθρα της Σύμβασης έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να παρέχουν γενική προστασία του περιβάλλοντος αυτού καθαυτού. Για το σκοπό αυτό, άλλα διεθνή μέσα και η εγχώρια νομοθεσία είναι πιο κατάλληλα για την αντιμετώπιση αυτής της συγκεκριμένης πτυχής....*»⁴⁵⁵.

Από το 1970 και μετά, το ΕΔΔΑ έχει ερμηνεύσει δικαιώματα της ΕΣΔΑ, ώστε να περιλαμβάνουν διαδικαστικές εγγυήσεις, όπως το δικαίωμα στην πληροφορία, στην ακρόαση ή στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το Δικαστήριο επέκτεινε τη νομολογία του και σε διαδικαστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις στο πεδίο του περιβαλλοντικού δικαίου.

Από την εφαρμογή της ΕΣΔΑ και τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το κράτος έχει υποχρέωση να διαχειρίζεται και να ελέγχει τα περιβαλλοντικά ζητήματα, που επηρεάζουν αρνητικά την άσκηση των δικαιωμάτων της Σύμβασης και να διασφαλίσει την εφαρμογή του νόμου. Η αδυναμία του κράτους να τα ρυθμίσει επηρεάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η παροχή πληροφόρησης και η επιβολή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας μπορούν να αποτρέψουν περιβαλλοντικούς κινδύνους, οι οποίοι μπορούν να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο δικαίωμα στη ζωή ή στην ιδιωτική ζωή.

Το κράτος έχει την υποχρέωση να διαθέτει πληροφορίες αναφορικά με σοβαρούς περιβαλλοντικούς κινδύνους και να προβλέπει τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα. Το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ εγγυάται μόνο την ελευθερία στη λήψη και μετάδοση πληροφοριών. Δε δημιουργεί κανένα δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφορία ή καθήκον κοινοποίησης πληροφοριών. Όμως, το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφορία αποτελεί ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος και κυρίως της Σύμβασης του Άαρχους. Το ΕΔΔΑ ανταποκρινόμενο στις εξελίξεις έκρινε ότι οι πληροφορίες σχετικά με περιβαλλοντικούς κινδύνους πρέπει να είναι διαθέσιμες σε όσους ενδέχεται να επηρεαστούν. Μάλιστα, κάνει συχνά αναφορά στο δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφορία της Σύμβασης του Άαρχους, ακόμη και σε περίπτωση που η Σύμβαση δεν έχει κυρωθεί από τις αντίστοιχες χώρες ή,

---

⁴⁵⁵ Υπόθεση Κυρτάτος κ. Ελλάδα, ΕΣΔΑ, Απόφαση 22/8/2003, παρ. 52.

πριν ακόμη υπογραφεί η Σύμβαση, με αναφορά στην πρώτη ευρωπαϊκή Οδηγία 90/313/ΕΚ για την πρόσβαση στην πληροφορία.

Η Σύμβαση του Άρχους είναι πρωτοπόρα στην προώθηση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας, στη διαφάνεια των περιβαλλοντικών αποφάσεων εν γένει και στη θεσμική νομιμότητα της λήψης αποφάσεων για το περιβάλλον. Η Σύμβαση του Άρχους αναγνωρίζει στο προοίμιό της το δικαίωμα του ατόμου να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, καθώς και το καθήκον, τόσο μεμονωμένα, όσο και σε συνεργασία με άλλους, να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον, ώστε να ωφελούνται οι παρούσες και μέλλουσες γενεές, συνδυάζοντας την προστασία του περιβάλλοντος με την αρχή της αειφορίας. Επιπλέον, η Σύμβαση του Άρχους αναγνωρίζει διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα με απώτερο σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος. Παρέχει τις εγγυήσεις ενός δημοσίου διαλόγου σχετικά με τη νομιμότητα περιβαλλοντικών σχεδίων και προγραμμάτων, με την προϋπόθεση ότι η συμμετοχή του κοινού είναι ακόμη δυνατή και ότι όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η Σύμβαση του Άρχους διεύρυνε τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Το πρώτο άρθρο της Σύμβασης του Άρχους αποτελεί μια από τις καθαρές δηλώσεις στον τομέα του διεθνούς δικαίου για ένα θεμελιώδες δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον. Αν και η Σύμβαση δεν ορίζει ρητά την ύπαρξη του δικαιώματος, υπονοεί την πρόθεση για την ύπαρξη ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, το οποίο όμως ακόμη δεν έχει δημιουργηθεί. Υπογραμμίζει, όμως, τη διασύνδεση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντικού δικαίου. Η ύπαρξη των διαδικαστικών δικαιωμάτων που ορίζονται στη Σύμβαση συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός κατάλληλου περιβάλλοντος για κάθε άτομο, το οποίο, από μόνο του, προσθέτει ένα επιπλέον επίπεδο στη διάπλαση ενός ουσιαστικού ανθρώπινου δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον.

Σε αντίθεση με την ΕΣΔΑ, η Σύμβαση του Άρχους θεωρεί ως κάτοχο των διαδικαστικών δικαιωμάτων το ευρύ κοινό, συμπεριλαμβανομένων των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, έννοια σαφώς κατά πολύ ευρύτερη. Σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης του Άρχους, οποιοδήποτε μέλος του κοινού ή του ενδιαφερόμενου κοινού που ζει κοντά στην περιοχή ενός περιβαλλοντικού έργου, μπορεί να επικαλεστεί το δικαίωμα στην πληροφορία, στη

δημόσια συμμετοχή ή στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, χωρίς να πρέπει να αποδείξει την παραβίαση ενός πρωταρχικού ανθρώπινου δικαιώματος. Ανάλογα, περιβαλλοντικές ΜΚΟ δεν χρειάζεται να αποδείξουν παραβίαση άλλου πρωταρχικού δικαιώματος, ώστε να δύνανται να επικαλεστούν τα διαδικαστικά δικαιώματα της Σύμβασης του Άαρχους.

Είναι η πρώτη διεθνής συνθήκη, που χορηγεί δικαιώματα απευθείας στο κοινό με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής προστασίας, την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και την περαιτέρω εμπάθυνση των δημοκρατικών διαδικασιών. Μόνο μέσα από την ενεργοποίηση και τη στήριξη της κοινωνίας των πολιτών, με προσεγγίσεις συνεργασίας, στο πλαίσιο μιας καλής διακυβέρνησης και σεβόμενοι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι δυνατό να οικοδομήσουμε ένα περιβαλλοντικά βιώσιμο μέλλον. Η υιοθέτησή της αποτελεί σημαντικό βήμα, καθώς η συμμετοχική δημοκρατία –όπως παρουσιάζεται στη Σύμβαση- συναρτάται άμεσα με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των πολιτών⁴⁵⁶.

Η Σύμβαση του Άαρχους συνδέει τη λογοδοσία των κυβερνήσεων με την προστασία του περιβάλλοντος. Επικεντρώνεται στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του δημοσίου και των δημοσίων αρχών σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο και σφυρηλατεί μια νέα διαδικασία για τη συμμετοχή του κοινού στη διαπραγμάτευση και εφαρμογή των διεθνών συμφωνιών. Το αντικείμενο της Σύμβασης του Άαρχους αγγίζει την καρδιά της σχέσης μεταξύ ανθρώπων και κυβερνήσεων. Η Σύμβαση δεν αποτελεί μόνο μια περιβαλλοντική συμφωνία, αλλά και μια σύμβαση για την υποχρέωση λογοδοσίας της κυβέρνησης, τη διαφάνεια και την ανταπόκριση. Αναγνωρίζει δικαιώματα στο κοινό και επιβάλλει στα συμβαλλόμενα μέρη και τις δημόσιες αρχές υποχρεώσεις όσον αφορά την πρόσβαση σε πληροφορίες και συμμετοχή του κοινού.

Οι δυο Συνθήκες δεν συνδέονται νομικά μεταξύ τους. Η ΕΣΔΑ δεν κάνει αναφορά στη Σύμβαση του Άαρχους, ως ειδική στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας, αλλά ούτε και η Σύμβαση του Άαρχους αναφέρεται στα κατοχυρωμένα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα ή

---

⁴⁵⁶ 5 Χρόνια μετά την Σύμβαση του Άαρχους για Περιβαλλοντική Πληροφόρηση, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη και Συμμετοχή των Πολιτών σε θέματα Περιβάλλοντος, Πρακτικά Διεθνούς Συνάντησης, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς & Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος, Φεβρουάριος 2004, σελ. 9.

στη νομολογία του ΕΔΔΑ για τα διαδικαστικά ανθρώπινα δικαιώματα. Όμως, το βάρος που δόθηκε στα διαδικαστικά δικαιώματα μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ενέπνευσε το κίνημα για την αναγνώριση των διαδικαστικών δικαιωμάτων γενικότερα, όπως και στον τομέα του περιβάλλοντος.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου εμφανίζεται μονοδιάστατη σε σύγκριση με την πολυδιάστατη μορφή της Σύμβασης του Άαρχους, καθώς η πρώτη έχει ως πρωταρχικό στόχο την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, με επίκεντρο τα ανθρώπινα δικαιώματα και την έννοια του *θύματος*. Η συμβολή της ΕΣΔΑ στην περιβαλλοντική δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι πιο περιορισμένη από αυτή της Σύμβασης του Άαρχους. Οι δυο Συμβάσεις έχουν διακριτά αντικείμενα, τα οποία δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την ερμηνεία και εφαρμογή των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων και, κατά συνέπεια, καθορίζουν την επίδραση και τη συμβολή τους στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση και στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, με τη Σύμβαση του Άαρχους να έχει ένα σαφές και άμεσο προβάδισμα στην προώθηση αυτού του στόχου.

Σε γενικότερο πλαίσιο, η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένας θεμιτός στόχος που σε κατάλληλες περιπτώσεις μπορεί να δικαιολογήσει τον περιορισμό ορισμένων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και του δικαιώματος στην ιδιοκτησία. Στοχεύοντας στην ανεύρεση ισορροπίας μεταξύ των περιβαλλοντικών ανησυχιών και των δικαιωμάτων της Σύμβασης, το Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου παρέχει στις εθνικές αρχές ευρεία διακριτική ευχέρεια «να αποφασίζουν για τις τοπικές ανάγκες και πλαίσια». Είναι αρκετά ενδιαφέρουσα η ισορροπία που θα πρέπει να εξευρεθεί, όταν εμπλέκονται περιβαλλοντικά ζητήματα.

Προφανή ερωτήματα που τίθενται είναι αν η νομοθεσία για τα δικαιώματα του ανθρώπου υπερβαίνει την περιβαλλοντική νομοθεσία ή εάν τα περιβαλλοντικά δικαιώματα υπερβαίνουν το δικαίωμα των κρατών να συνεχίσουν την οικονομική τους ανάπτυξη. Τα διεθνή δικαστήρια δεν έχουν θέσει αυτόματη προτεραιότητα στα ανθρώπινα δικαιώματα ή στο δικαίωμα για βιώσιμη ανάπτυξη σε περίπτωση τέτοιων συγκρούσεων. Κατά τον

Boyle, αυτό δείχνει ότι λίγα δικαιώματα είναι απόλυτα ή απεριόριστα⁴⁵⁷. Αντίθετα, η νομολογία επικεντρώθηκε σε θέματα ισορροπίας, αναγκαιότητας και βαθμού παρέμβασης.

Η εξισορρόπηση συμφερόντων μπορεί να λειτουργήσει και προς τις δύο κατευθύνσεις. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το περιβάλλον είναι ζήτημα γενικού συμφέροντος, η απόλαυση συγκεκριμένων δικαιωμάτων μπορεί να περιοριστεί. Για το σκοπό αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι «οι οικονομικές επιταγές και ακόμη και ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ιδιοκτησία, δεν θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα έναντι των παραμέτρων προστασίας του περιβάλλοντος», υπερβαίνοντας την ατομοκεντρική προσέγγιση προς χάριν της επιδίωξης του δημοσίου συμφέροντος.

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν έχει ως στόχο την παύση όλων των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, αλλά τη συνειδητοποίηση ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι χρησιμοποιούν περιορισμένους πόρους και παράγουν εκπομπές και απορρίμματα, που αναπόφευκτα έχουν εξατομικευμένες και σωρευτικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Αυτές οι επιπτώσεις θα πρέπει να εξεταστούν, να μετρηθούν και να παρακολουθηθούν, ώστε κάποιες δραστηριότητες να περιοριστούν ή να απαγορευτούν και σε αυτό μπορούν να συνεισφέρουν οι επιστήμες του περιβάλλοντος. Η ουσία των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων ενσωματώνει την ανάλυση των επιπτώσεων, που μπορούν να είναι ανεκτές, ώστε να προστατευτεί η φυσική βάση από την οποία εξαρτάται η ζωή. Η ποιότητα του περιβάλλοντος, τα πρότυπα, η προφύλαξη και οι αρχές της αειφορίας μπορούν να οριοθετήσουν τη λήψη αποφάσεων για το περιβάλλον και να συνεχίσουν να δίνουν ειδικό περιεχόμενο στο περιβαλλοντικά δικαιώματα.

Έχοντας ως δεδομένη τη συχνή πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών υποθέσεων, το Δικαστήριο (ΕΔΔΑ) έχει τονίσει ότι η ακολουθούμενη από το κράτος διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με περίπλοκα ζητήματα της περιβαλλοντικής και οικονομικής πολιτικής πρέπει να απαιτεί απαραίτητα κατάλληλες έρευνες και μελέτες, ώστε να επιτυγχάνεται μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των διαφόρων αντικρουόμενων συμφερόντων. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε αναφορικά με πράξεις που έχουν επιβλαβείς συνέπειες δεν είναι απλώς ο περιορισμός των υπευθύνων για αυτές. Αυτό που πρέπει να αποφασιστεί

---

⁴⁵⁷ Alan Boyle, Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, Fordham Environmental Law Review Volume 18, Number 3 2006 Article 5, σελ. 493 επ.

είναι εάν το κέρδος από την πρόληψη της ζημίας είναι μεγαλύτερο από τη ζημία που θα υποστεί αλλού ως αποτέλεσμα της διακοπής της ενέργειας που προκαλεί τη βλάβη. Σε έναν κόσμο όπου υπάρχει κόστος αναδιάταξης των δικαιωμάτων που έχει θεσπίσει το νομικό σύστημα, τα δικαστήρια, σε υποθέσεις που σχετίζονται με όχληση, στην πραγματικότητα αποφασίζουν για το οικονομικό πρόβλημα και καθορίζουν τον τρόπο που πρέπει να χρησιμοποιηθούν πόροι.

Όσον αφορά στις δυνατότητες για τα μέλη του κοινού για την αμφισβήτηση περιβαλλοντικών αποφάσεων, αυτές έχουν βελτιωθεί σε ορισμένες χώρες με διάφορες τρόπους, π.χ. χαλάρωση των κριτηρίων νομιμοποίησης για άτομα ή ΜΚΟ ή περισσότερες ευκαιρίες προσφυγής στα δικαστήρια. Σε κάποιο βαθμό, σ' αυτό συνετέλεσε η πίεση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αλλά και από την Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης. Όμως, η κύρια κινητήρια δύναμη ήταν η νομολογία του ΔΕΕ. Επιπλέον, ουσιαστικά συνέβαλε και η προώθηση της αρχής για «καλύτερη ρύθμιση» (better regulation⁴⁵⁸), που ακολούθησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία ενισχύθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Ωστόσο, οι δυνατότητες του ενδιαφερόμενου κοινού να αμφισβητήσει αποτελεσματικά τη λήψη αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα φαίνεται να έχουν αποδυναμωθεί. Χαρακτηριστικό είναι ότι συχνά για έργα μεγάλης κλίμακας και ζωτικής σημασίας δημόσιου συμφέροντος, οι αποφάσεις λαμβάνονται σε υψηλό επίπεδο της διοικητικής ιεραρχίας. Σε αυτό το επίπεδο, οι δυνατότητες του κοινού να αμφισβητήσει αποτελεσματικά αυτές τις αποφάσεις στο δικαστήριο μπορεί να είναι αδύναμες ή και ανύπαρκτες. Επιπλέον, πολλές χώρες αύξησαν τα δικαστικά τέλη ή έχουν αρχίσει να εφαρμόζουν την αρχή ο χαμένος πληρώνει σε ορισμένες περιβαλλοντικές περιπτώσεις⁴⁵⁹. Για τους λόγους αυτούς, η ανάπτυξη του τρίτου πυλώνα της πρόσβασης στη Δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα σε σχέση με τους δυο προηγούμενους υστερεί παρουσιάζοντας αποκλίνουσες τάσεις στα κράτη μέλη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την

---

⁴⁵⁸ Η καλύτερη ρύθμιση είναι μια συνολική στρατηγική με στόχο τον εξορθολογισμό των κανονισμών για τη μείωση του διοικητικού φόρτου. Οι κατευθυντήριες γραμμές για τη βελτίωση της νομοθεσίας καθορίζουν τις αρχές που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά την προετοιμασία νέων πρωτοβουλιών και προτάσεων και κατά τη διαχείριση και αξιολόγηση της υφιστάμενης νομοθεσίας. Η «καλύτερη ρύθμιση» αφορά τη δημιουργία νομοθεσίας που επιτυγχάνει τους στόχους της ενώ είναι στοχευμένη, αποτελεσματική, εύκολη στη συμμόρφωση και με τη μικρότερη δυνατή επιβάρυνση.

⁴⁵⁹ Jan Darpö, Article 9.2 of the Aarhus Convention and eu Law - Some Remarks on CJEU Case-Law on Access to Justice in Environmental Decision-Making, Journal for European Environmental & Planning law 11 (2014) 367-391.

αδυναμία υιοθέτησης ευρωπαϊκής Οδηγίας για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Καθώς ο πυλώνας της πρόσβασης στη δικαιοσύνη λειτουργεί συμπληρωματικά σε σχέση με τους δύο άλλους, η αποτελεσματική τήρηση των δικαιωμάτων που πηγάζουν από τους δύο άλλους πυλώνες θα ενίσχυε τελικά και τη λειτουργία των τρίτου πυλώνα.

Από την άλλη, η σχέση μεταξύ των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του περιβάλλοντος έχει εξελιχθεί ραγδαία τις τελευταίες δεκαετίες, και ακόμη περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Το πρασίνισμα των καθιερωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων στη ζωή, την υγεία, το νερό, τη στέγαση, τον πολιτισμό, την ανάπτυξη, την ιδιοκτησία στην οικία και στην ιδιωτική ζωή, έχει συμβάλει στη βελτίωση της υγείας και της ευημερίας των ανθρώπων. Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται, υπάρχει ακόμη χώρος για περισσότερα, κυρίως, για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα που σχετίζονται με ένα ασφαλές, καθαρό, υγιεινό και βιώσιμο περιβάλλον. Εν όψει της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κρίσης που βιώνει ο πλανήτης θέτοντας σε κίνδυνο τα ανθρώπινα δικαιώματα δεσεκατομμυρίων ανθρώπων, η νομική αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον σε παγκόσμιο επίπεδο είναι εξαιρετικής σημασίας, ώστε αυτό το θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα να μπορούν να το απολαμβάνουν όλα τα άτομα και όχι ένα υποσύνολο από χώρες, όπου αυτό αναγνωρίζεται επί του παρόντος.

Η πράξη αποδεικνύει συνεχώς ότι η ουσιαστική κατοχύρωση της περιβαλλοντικής ισότητας και η προάσπιση των συμφερόντων του κοινού που θίγονται από μεγάλα έργα άλλων συμφερόντων με αρνητικό περιβαλλοντικό ισοζύγιο δεν επιτυγχάνεται με μια διασταλτική προσέγγιση των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων. Απαιτείται ένα πιο ισχυρό υπόβαθρο, και αυτό μπορεί να δημιουργηθεί με την παγκόσμια αναγνώριση ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, το οποίο θα κάλυπτε ένα μεγάλο κενό στην αρχιτεκτονική των διεθνών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον είναι ηθικό δικαίωμα, ουσιαστικό για την υγεία, την ευημερία και την αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων. Ωστόσο, για να διασφαλιστεί ότι αυτό το δικαίωμα γίνεται σεβαστό, προστατεύεται και εκπληρώνει το σκοπό του, απαιτείται νομική προστασία. Τις τελευταίες δεκαετίες έχει σημειωθεί τεράστια πρόοδος σε αυτό το θέμα. Το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον απολαμβάνει συνταγματικής προστασίας σε περισσότερες από 100 χώρες. Το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε για πρώτη φορά

στο άρθρο 24 μια διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος. Το άρθρο 24 του Συντάγματος υπογραμμίζει ότι «η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα όλων». Το περιεχόμενο του δικαιώματος είναι να διατηρούνται αυτές οι συνθήκες, που θα διασφαλίζουν τη ζωή, την υγεία, την ποιότητα ζωής και το περιβάλλον ως ανεξάρτητο νομικό δικαίωμα. Για τη διατήρησή του, το κράτος έχει την υποχρέωση να υιοθετήσει ειδικά προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας.

Ένα τέτοιο δικαίωμα περιλαμβάνεται και στις περιφερειακές συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και έχουν αναπτύξει μια αυξανόμενη νομολογία για την εφαρμογή του.

Η αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον σε διεθνές επίπεδο όχι μόνο θα καθιστούσε αυτό το δικαίωμα καθολικό σε εφαρμογή, αλλά θα χρησιμεύσει και ως καταλύτης για την εφαρμογή ισχυρότερων μέτρων με στόχο τον αποτελεσματικό σεβασμό, προστασία και προώθηση αυτού του δικαιώματος. Η εμπειρία σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο καταδεικνύει τα πιθανά οφέλη από μια τέτοια αναγνώριση, όπως ισχυρότεροι περιβαλλοντικοί νόμοι και πολιτικές, βέλτιστη εφαρμογή και επιβολή της νομοθεσίας, μεγαλύτερη συμμετοχή του κοινού στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων, μείωση περιβαλλοντικής ζημίας, ισότιμοι όροι ανταγωνισμού με κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα και σίγουρα καλύτερες περιβαλλοντικές επιδόσεις⁴⁶⁰. *Μήπως τελικά ήγγικεν η ώρα;*

Ήδη, το πρώτο βήμα έγινε στις 8 Οκτωβρίου 2021 με το ψήφισμα 48/13 του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, το οποίο αναγνώρισε ότι ένα καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον είναι ανθρώπινο δικαίωμα. Όπως ανέφερε το Συμβούλιο σε ανακοίνωσή του, το ψήφισμα αναγνωρίζει μια πραγματικότητα που είναι πάντα παρούσα για όλους μας⁴⁶¹.

Όσον αφορά στην εφαρμογή της Σύμβασης του Αρχούς στην Ελλάδα, η διοίκηση οφείλει να λαμβάνει υπόψη το προβάδισμα που επιφυλάσσει ο νομοθέτης στο δικαίωμα πρόσβασης στις περιβαλλοντικές πληροφορίες και να λειτουργεί με γνώμονα καταρχήν τα

---

⁴⁶⁰ UN, Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy, and sustainable environment, Note by the Secretary-General, 2018.

⁴⁶¹ <https://www.ochr.org/en/statements-and-speeches/2022/04/right-healthy-environment>.

ως άνω δικαιώματα και αρχές που συνιστούν και θεσμικά ερείσματα του δικαιώματος πρόσβασης. Για την επίτευξη των στόχων της Σύμβασης, οφείλει η διοίκηση να αναπτύσσει σχέση εμπιστοσύνης με τους πολίτες, ενώ παράλληλα απαιτείται η ενημέρωση και η ενεργός συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής, με σκοπό τη συνεχή βελτίωση της ποιότητας ενημέρωσης, η οποία αποτελεί αίτημα των καιρών, αλλά και προοπτική για τις μελλοντικές γενεές.

Στο πλαίσιο της δημόσιας συμμετοχής, η δυσχέρεια ορθής εφαρμογής της Σύμβασης του Άαρχους στην Ελλάδα αποτυπώνεται στην παραβίαση του κανόνα της διαβούλευσης τριών βδομάδων και της διαβούλευσης δύο φάσεων ή την ταύτιση της περιόδου διαβούλευσης με τον κύριο μήνα διακοπών τον Αύγουστο ή τη διαβούλευση σημαντικού σχεδίου νόμου εν μέσω πανδημίας. Αναφορικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, στην Ελλάδα το δικαστικό σύστημα ανταποκρίνεται επαρκώς στις αρχές της Σύμβασης του Άαρχους. Διασφαλίζει τη δικαστική προστασία για περιβαλλοντικές υποθέσεις, ανεξάρτητα εάν η διαφορά αφορά πράξεις ή παραλείψεις ιδιωτών ή δημόσιων αρχών και ανεξάρτητα εάν αφορά στην αποτροπή περιβαλλοντικής ζημίας ή την αποκατάσταση ζημιών που έχουν ήδη γίνει ή σε αξίωση αποζημίωσης. Επιπλέον, το Ελληνικό Σύνταγμα, μετά την αναθεώρησή του το 2001, χορηγεί στις ΜΚΟ ικανότητα διαδίκου σε περιβαλλοντικές υποθέσεις. Τα ελληνικά δικαστήρια, στις περισσότερες περιπτώσεις, έκριναν ότι η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει γενικά να περιγράφεται στους καταστατικούς σκοπούς της οργάνωσης χωρίς να απαιτείται να είναι ο μόνος ή ο κυρίαρχος σκοπός.

Επιπλέον, το Δικαστήριο της ΕΕ έχει αναπτύξει μια σημαντική νομολογία σε σχέση με περιβαλλοντικά ζητήματα, η οποία κατά κύριο λόγο προέρχεται από προδικαστικές παραπομπές από τα εθνικά δικαστήρια. Αυτό αποδεικνύει τη σημασία του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής, καθώς με την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος και στη συνέχεια την αξιοποίηση της απάντησης του ΔΕΕ για την επίλυση της εκκρεμούς δικαστικής διαφοράς, διενεργείται ουσιαστικά ένας νομικός διάλογος μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαστή, ο οποίος έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα στην ορθότητα της δικανικής κρίσης.

Όπως είναι γνωστό, ο Συνήγορος του Πολίτη είναι αρμόδιος για τις διαφορές των πολιτών με τις υπηρεσίες α. του Δημοσίου, β. των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων Ο.Τ.Α. (Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Δήμοι, Κοινότητες, Περιφέρειες), γ. άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, δ. κρατικών νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, δημόσιες επιχειρήσεις, επιχειρήσεις των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και επιχειρήσεις των οποίων τη διοίκηση ορίζει άμεσα ή έμμεσα το Δημόσιο με διοικητική πράξη ή ως μέτοχος.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 3 του ν. 3094/2003, ο Συνήγορος του Πολίτη διερευνά ατομικές διοικητικές πράξεις ή παραλείψεις ή υλικές ενέργειες δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίες παραβιάζουν δικαιώματα ή προσβάλλουν νόμιμα συμφέροντα φυσικών ή νομικών προσώπων. Ο θεσμός του Έλληνα Συνηγόρου του Πολίτη είναι σεβαστός από όλους τους πολίτες, κάτι που αποδεικνύεται από τον ολοένα αυξανόμενο αριθμό αναφορών που υποβάλλονται ετησίως στο Θεσμό (από 11502 αναφορές το 2015 σε 16976 αναφορές το 2019, βλ. Ετήσια έκθεση 2019).

Με γνώμονα την ορθή εφαρμογή της Σύμβασης του Άρχου και των στόχων που απορρέουν από αυτή και λαμβάνοντας υπόψη το διαρκές βάρος στη δικαιοσύνη με τις πολλές εκκρεμείς υποθέσεις, αλλά και το γεγονός ότι ο Συνήγορος του Πολίτη είναι αποδέκτης επαρκούς αριθμού αναφορών που σχετίζονται με ζητήματα περιβαλλοντικής πληροφόρησης, η θεσμοθέτηση μιας μορφής *ενδικοφανούς προσφυγής, ως ενδιάμεσο βήμα*, ενώπιον της Αρχής του Συνηγόρου του Πολίτη για ζητήματα περιβαλλοντικής πληροφόρησης και ελλείψεων ή μη τήρησης της διαδικασίας δημόσιας συμμετοχής θα μπορούσε να ελαφρύνει το έργο με στόχο να αποτραπεί το βάρος στη δικαιοσύνη. Μια τέτοια διαδικασία θα μπορούσε να περιλαμβάνει τη διαπραγμάτευση, τη διαμεσολάβηση, τη διαιτησία, αλλά την τελική έκδοση δεσμευτικής για τη διοίκηση απόφασης.

Με βάση την πολύτιμη σωρευμένη εμπειρία της Αρχής σε ζητήματα εφαρμογής της Σύμβασης, η πρόβλεψη για τη σύνταξη σκιώδους έκθεσης (shadow report) από τον Συνήγορο του Πολίτη στη Γραμματεία της Σύμβασης του Άρχου στη UNECE, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο, καθώς μπορεί να επισημανθούν ζητήματα που δεν τέθηκαν από το αρμόδιο για τη σύνταξη της επίσημης εθνικής έκθεσης Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας και να παρουσιαστεί μια διαφορετική

ενδεχομένως πιο ρεαλιστική και όχι στοχαστική προσέγγιση της υπάρχουσας κατάστασης αναφορικά με την εφαρμογή των τριών πυλώνων της Σύμβασης του Άρχους. Στην έκθεση αυτή, η Αρχή έχει την εμπειρία (και από ανάλογες εκθέσεις σε άλλους τομείς δικαιωμάτων του ανθρώπου) και την τεχνογνωσία να εξετάσει κατ' άρθρο πλημμέλειες, ελλείμματα και στρεβλώσεις στο επίπεδο της κείμενης νομοθεσίας, των δευτερογενώς κανονιστικών ρυθμίσεων, της διοικητικής λειτουργίας και πρακτικής. Θα καταγράφει τα πεδία πολιτικών, όπου έχει υπάρξει πρόοδος ως προς την εναρμόνιση του εθνικού πλαισίου με τις επιταγές της Σύμβασης, θα προβαίνει σε διαπιστώσεις καθυστερήσεων ή/και αλυσιτελών ρυθμίσεων, θα σταχυολογεί προτάσεις της Αρχής που έγιναν αποδεκτές και διαμόρφωσαν επιμέρους νομοθετικές παρεμβάσεις, θα αποτιμά την αποτελεσματικότητα στην εφαρμογή πολιτικών και θα αναδεικνύει τον βαθμό ετοιμότητας και ανταπόκρισης του διοικητικού μηχανισμού.

6 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Γεραπετρίτης Γ., Το δικαίωμα Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης : Σύγχρονες τάσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη, Περιβάλλον και Δίκαιο, τ. 2/ 2000, σ. 172-188.
- Δεκλερής Μ., Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος- Εγκόλπιο Βιωσίμου Ανάπτυξης, Νόμος + Φύση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1996.
- Δελλής Γ. Ι., Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η Συνθήκη του Άμστερνταμ, Περιβάλλον και Δίκαιο, τ. 3/1997, σ. 295- 312.
- Δελλής Γ.Ι., Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος - Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην κοινοτική έννομη τάξη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998.
- Δελλής Γ., Μεταξύ εξιδανίκευσης και ρεαλισμού: τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα και οι δικονομικές τους προεκτάσεις από τη σκοπιά της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου, Ελληνική Εταιρία Δικαίου του Περιβάλλοντος, Ο Δικαστής, ο Νόμος και το Περιβάλλον, 2016 / V. Δικονομικά ζητήματα.
- Δελλής Γ.Ι., Το διοικητικό δίκαιο ως πρόβλημα στον Τόμο εις μνήμην καθηγήτριας Δήμητρας Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Εταιρεία Διοικητικών Μελετών/Π. Χριστόφορος/Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, 2020, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Δελλής Γιώργος, Δήμος και Αγορά Το δημόσιο δίκαιο «αλλιώς», με το βλέμμα της οικονομικής ανάλυσης, Εκδόσεις Ευρασία, 2018.
- Δούση, Ε., Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου με αφορμή την απόφαση Pulp mills, ΝΟΜΟΣ & ΦΥΣΗ (Μάρτιος 2011).
- Δωροβίνης Β., Ελευθερία Πρόσβασης στην Περιβαλλοντική Πληροφόρηση Πρακτικός Οδηγός για την Ελλάδα- Οδηγία 90/313 ΕΟΚ, Ειδική Ελληνική Νομοθεσία χρήσιμη για το αντικείμενο, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 1996.

- Δωροβίνης Β., Η συμμετοχή των πολιτών σύμφωνα με τη Σύμβαση του Άαρχους, η ισχύουσα στην Ελλάδα πρακτική και η απροθυμία της Διοίκησης, εισήγηση στην ημερίδα *Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους. Προβλήματα και προοπτικές*, ΔΣΑ, 8 Μαΐου 2007.
- Ευστρατίου Π.-Μ. - Αποτελεσματική Εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου και Αυτονομία του Εθνικού Διαδικαστικού και Δικονομικού Δικαίου, Ι. Η αρχή της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας του εθνικού δικαίου, *Περιοδικό Δίκη*, Τόμος 1998, Φεβρουάριος 1998, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία.
- Θεοδωρόπουλος, (2017). Τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Αφρική. Η 11η και 12η Σύνοδος της Αφρικανικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Δικαιωμάτων των Λαών και ο ρόλος των ΜΚΟ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 2(2), 157-167.
- Θεοφυλάκτου Βαρβάρα, Το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα στην ελληνική και κοινοτική έννομη τάξη - Η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία *Διδακτορική διατριβή*, 2018
- Καστανάς Η., Η προστασία του Δικαιώματος στο περιβάλλον στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Σεπτέμβριος 2000), *Νόμος + Φύση*, Απρίλιος 2003.
- Καραγεώργου Βασιλική Ι., Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων Η επιρροή της σύμβασης Aarhus και του ενωσιακού δικαίου, *Νομική Βιβλιοθήκη*, 2021.
- Κόκκαλη Χριστίνα, *Do trees have standing? Η προστασία του περιβάλλοντος μέσα από το άτομο στον ευρωπαϊκό χώρο: Η Υπόθεση Κυρτάτος κατά Ελλάδας*, Academia
- Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε., «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», 3^η έκδοση, 2008, Σάκκουλας.
- Λιάσκα Αιμιλία, «Η Σύμβαση του Άαρχους: Ένα βήμα για την κατοχύρωση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας», άρθρο στο ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ τεύχος 08/5/2009.

- Μενουδάκος Κ., Η Σύμβαση του Άρχου και η νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας για την πληροφόρηση και συμμετοχή των πολιτών, εισήγηση στην *Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άρχου. Προβλήματα και προοπτικές*, ΔΣΑ, 8 Μαΐου 2007.
- Πικραμένου Μ. (επιμ.), Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο; εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013.
- Πρεβεδούρου Ε.Β., Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, ΕΒΠ ανάρτηση 28/08/2019.
- Πρεβεδούρου Ε.Β., Διάγραμμα διοικητικών πράξεων, Διαθέσιμο στο Οι διοικητικές πράξεις (έννοια-διακρίσεις) (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, διάγραμμα 17-03-2014, 21-03-2016, 16-04-2018, 1-4-2019) – Ευγενία Πρεβεδούρου (prevedourou.gr).
- Σακελλαροπούλου Κ., Περιβάλλον και Ανάπτυξη: Σταθμίσεις και Δικαστικός Έλεγχος, *Νόμος και Φύση*, 2016.
- Σιούτη Γλ., Η συμμετοχή των πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος, *Φύση και Κοινωνία/ Δίκαιο 3*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1998.
- Σιούτη Γλ. Π., Η αρχή της προφύλαξης και η διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων, άρθρο στο *Περιβάλλον & Δίκαιο*, τ. 8^ο/2004.
- Σιούτη Γλ., «Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος», 2^η έκδοση, 2011, Σάκκουλας
- Σιούτη Γλ., Η εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος στους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας και της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, *Δικαιόγραμμα*, τ. 20ο, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2009.
- Σπανού, Κ. , Πρόσβαση στα έγγραφα και διαφάνεια της διοικητικής δράσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2010.
- Σπηλιωτόπουλος Ε., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, 2017, 15η έκδοση, εκδ. ΝοΒ, κεφ. Α' / Β' / Ε'.

ΒΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Atapattu Sumudu, The Right to a Healthy Life or the Right to Die Polluted?: The Emergence of a Human Right to a Healthy Environment Under International Law, *Tulane Environmental Law Journal* [Vol. 16 2002]
- Bazylińska-Nagler Justyna, The right of access to environmental information in the light of the case C-673/13 P of 23 November 2016 — European Commission v. Stichting Greenpeace Nederland, *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics* [Vol 7:2 2017] DOI: 10.1515/wrlae-2018-0018.
- Bernard Alice, Requests for internal review of EU chemicals decisions and subsequent litigation A practical perspective, ClientEarth, November 2020
- Bobek Michal, Why there is no principle of “Procedural Autonomy” Of the Member States? Article in Bruno de Witte and Hans Micklitz (eds), *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States* (Antwerp, Intersentia 2011).
- Boyle A.E. and Anderson M.R. (eds), *Human Rights Approaches to Environmental Protection* (1996).
- Boyle Alan, Human Rights, and the Environment: Where Next? Article in *The European Journal of International Law* Vol. 23 no. 3 2012. Published by Oxford University Press on behalf of EJIL Ltd.
- Boyle Alan, ‘Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment’, 18 *Fordham Environmental L Rev* (2007) 471
- Brakeland Jean-Francois, Access to Justice in environmental matters – developments at EU level, published in the *Gyoseiho-kenkyu, Review of Administrative Law*, 2014, no 5.
- Bratspies Rebecca M., Human rights and Environmental regulation, *N.Y.U. Environmental Law Journal* [Volume 19 2012].

- Carlson Ann, Standing and the Juliana v. United States Plaintiffs, Sympathetic Plaintiffs Also Help Legally, Legal Planet, Insight & Analysis: Environmental Law and Policy, Berkeley Law, UCLA Law, 03.06.2019.
- Coase, R. H. “The Problem of Social Cost.” *The Journal of Law & Economics*, vol. 3, 1960, pp. 1–44. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/724810>.
- Dabrowska Ewa, The legal framework on access to justice: the Aarhus Convention and the ECHR (Presentation), ClientEarth, January 2021
- Darpö Jan, Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in the Member States of the European Union, 2013-10-11/Final.
- Darpö Jan, Article 9.2 of the Aarhus Convention and eu Law - Some Remarks on cjeus Case-Law on Access to Justice in Environmental Decision-Making, journal for european environmental & planning law 11 (2014) 367-391.
- Darpö, Jan, Pulling the Trigger - ENGO Standing Rights and the Enforcement of Environmental Obligations in EU Law (June 23, 2017).
- De Sadeleer N., Roller, Gerhard & Dross, Miriam, Access to Justice in Environmental Matters and the Role of NGOs: Empirical Findings and Legal Appraisal, Europa law publishing, Groningen, 2005.
- De Sadeleer Nicolas, Enforcing EUCHR Principles and Fundamental Rights in Environmental Cases Nordic Journal of International Law 81 (2012).
- Dimmich Agata, The Right of the Public to be Properly Informed under Article 10 of the European Convention on Human Rights, University of Wroclaw, University of Warmia and Mazury in Olsztyn Law Review vol. 1 (2008), 107– 115.
- Doerig Harald, Analysis The German Courts and European Air Quality Plans Journal of Environmental Law Advance Access published March 17.
- Ebesson Jonas, Access to Justice at the National Level, Impact of Aarhus Convention and EU Law in The Aarhus Convention at Ten, Interactions and

- Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts †, Europa Law Publishing, 2011, σελ. 245 επ.
- Ebbesson Jonas, Public Participation and Privatization in Environmental matters: an assessment of the Aarhus Convention, www.erasmuslawreview.nl Erasmus Law Review, Volume 4, Issue 2 (2011).
  - Ebbesson *Jonas*, (1997) (n. 26) on p. 60; UNEP, 'Human Rights and the Environment, Rio+20: Joint Report OHCHR and UNEP' (Rio de Janeiro, Brazil 2012), 32
  - Ebbesson Jonas, Public participation in environmental matters – international human rights developments in Europe and Africa Stockholm Faculty of Law Research Paper Series 58, 2018.
  - Friel Anne, The role of cities and regions in the implementation and enforcement of environmental legislation Access to the EU courts, Presentation, ClientEarth, December 2020
  - Gonzalez Carmen, Environmental Justice, Human Rights, and the Global South, 13 Santa Clara J. INT'L L. 151 (2015).
  - Gulati, R. (2022). International Organisations and Their Access to Justice Obligation. In *Access to Justice and International Organisations: Coordinating Jurisdiction between the National and Institutional Legal Orders* (pp. 7-38). Cambridge: Cambridge University Press.
  - Hartley Nicola, Wood Christopher, Public participation in environmental impact assessment—implementing the Aarhus Convention, EIA Centre, School of Environment and Development, University of Manchester, Oxford Road, Manchester M13 9PL, UK Received 1 June 2004; received in revised form 1 November 2004; accepted 1 December 2004 Available online 19 January 2005
  - Hins Wouter & Voorhoof Dirk, Access to State-Held Information as a Fundamental Right under the European Convention on Human Rights, *European Constitutional Law Review*, 3: 114–126, 2007.

- Hough Alison, *The Public Participation Principle: Effective Implementation of Aarhus Participation Rights by the European Union Legal Framework, Environmental Liability – Law, Policy and Practice* published by Lawtext Publishing Limited, 2017-1.
- Jan H. Jans, *Did Baron von Munchhausen ever Visit Aarhus? Some Critical Remarks on the Proposal for a Regulation on the Application of the Provisions of the Aarhus Convention to EC Institutions and Bodies*¹, chapter 23 in the book *Reflections on 30 years of EU environmental law: a high level of protection?* Richard Macrory, Publisher Groningen, Europa Law Pub., 2006.
- Jan H. Jans, *Who is the referee? Access to Justice in a Globalised Legal Order* ECJ Judgment C-240/09 *Lesoochránárske zoskupenie* of 8 March 2011, *Review of European Administrative Law*; Vol. 4, NR. 1, 87-99, Paris Legal Publishers, 2011.
- Jendroska Jerzy, *Public Participation in Environmental Decision-Making* in *The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Edited by Marc Pallemmaerts[†], Europa Law Publishing, 2011, p. 93.
- Kiss Alexandre, *An introductory note on a human right to environment, Environmental Change and International Law: New Challenges and Dimensions* (UNU, 1992).
- Kiss Alexander, Amando Tolentino, Dorothy Nelkin, Benoit Jadot, Jean-Paul Jacque, Andrzej Makarewicz, Mohamed Ali Mekouar, Konrad von Moltke, *Environnement et droits de l’homme*, UNESCO 1987.
- Kiss Cs. / Ewing M., (ed.), *Environmental Democracy- An assessment of access to information, participation in decision making and access to justice in environmental matters in selected European countries*, *The Access Initiative European Regional Report*.
- Kiss Csaba, *Report, Price of Justice, International Comparative Analysis on Costs of Administrative and Judicial Remedies* written by Dr. Csaba for Justice and Environment, European Network of Environmental Law Organizations, 2009.

- Knox John H., Human Rights, Environmental Protection, and the Sustainable Development Goals, published in the Washington International Law Journal in fall 2015.
- Koester Veit, 'The Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters', in G. Ulfstein, T. Marauhn, and A. Zimmermann (eds), Making Treaties Work: Human Rights, Environment and Arms Control (2007).
- Koester Veit, The Compliance Committee of the Aarhus Convention –An Overview of Procedures and Jurisprudence-, άρθρο στο Environmental Policy and Law, 37/2-3(2007), σελ. 83-96.
- Kotzé Louis Jacobus, Arguing Global Environmental Constitutionalism, Article in Transnational Environmental Law · April 2012.
- Krämer Ludwig, EU Emissions into the environment and confidentiality: Comment on General Court, case T-545/11 RENV of 21 November 2018, Environmental Law Network International 2/18.
- Krämer Ludwig, Emissions into the environment and disclosure of information - Comments on ECJ C-442/14 and C-673/13P, elni (Environmental Law Network International) Review, no 01/2017, 25-29.
- Krämer Ludwig & Wegener Bernhard, Judgments on the relationship property/environment pronounced by the European Court on Human Rights, Report, https://www.avosetta.oer2.rw.fau.de/echr_report.pdf.
- Kravchenko Svetlana†, 'The Aarhus Convention and Innovations in Compliance with MEAs', 18 Colorado J Int'l Environmental L & Policy (2007) 1
- Leal-Arcas Rafael, The European Community and Mixed Agreements, F Article in European Foreign Affairs Review · April 2004.
- Maljean-Dubois Sandrine. Compliance and Implementation. Companion to Global Environmental Governance, 2020. ffhalshs-02926756f.

- Nowak Janek Tomasz, The right to “not prohibitively expensive” judicial proceedings under the Aarhus Convention and the ECJ as an international (environmental) law court: Edwards and Pallikaropoulos Article in Common Market Law Review 53(6) December 2016.
- Mason, M. (2010) Information disclosure and environmental rights: the Aarhus Convention. Global environmental politics, 10 (3). pp. 10-31. ISSN 1526-3800.
- Nowak, Janek - Baere, Geert, The right to “not prohibitively expensive” judicial proceedings under the Aarhus Convention and the ECJ as an international (environmental) law court: Edwards and Pallikaropoulos, Common Market Law Review, VL - 53, PY - 2016/12/06
- Oliver Peter, Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: the Aarhus Convention, Fordham International Law Journal Volume 36, Issue 5 2013 Article 10.
- The Aarhus Convention at Ten, Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law, Edited by Marc Pallemarts†, Europa Law Publishing, 2011.
- Pedersen Ole W., European Environmental Human Rights and Environmental Rights: A Long Time Coming? Georgetown International Environmental Law Review, Vol. 21, No. 1, 2008.
- Peters Birgit, Towards the Europeanization of participation? Reflecting on the functions and beneficiaries of participation in EU environmental law, University of Trier, 23 March 2014.
- Peters Birgit, Unpacking the diversity of procedural environmental rights: the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention, University of Rostock, Faculty of Law Pre-print version, published in the Journal of Environmental Law, 1: 2018, 1 ff.
- Počuča Milan, Mladenov Marijana, Mirković Predrag, The analysis of the Aarhus Convention in the context of good environmental governance, Review Article in

- Economics of Agriculture, Year 65, No. 4, 2018, (pp. 1615-1625), Belgrade.
- Popovic Neil AF, 'Pursuing Environmental Justice with International Human Rights and State Constitutions' (1996) 15 Stanford Environmental Law Journal 350, 370.
  - Preston Brian J, The Evolving Role of Environmental Rights in Climate Change Litigation, Chinese Journal of Environmental Law 2 (2018) 131–164.
  - Reichel, Jane, Judicial Control in a Globalised Legal Order – A One Way Track? An Analysis of the Case C-263/08 Djurgården Lilla Värtan, Review of European Administrative Law, VL 3 (2), 69-87, Europa law publishing © 2010.
  - Sales Philip, The Civil Limb of ECHR, Article 6, Judicial Review, 10:1, 2005, 52-65.
  - Sands Philippe, Principles of International Environmental Law Second edition, Cambridge University Press 2003.
  - Schoukens Hendrik, Access to Justice in Environmental Matters on the EU Level after the Judgements of the General Court of 14 June 2012: Between Hope and Denial? Article – December 2014.
  - Schoukens Hendrik, Access to Justice in Environmental Cases after the Rulings of the Court of Justice of 13 January 2015: Kafka Revisited? Utrecht Journal of International and European Law, 31(81), 46–67, Published on 14 Aug 2015.
  - Shelton Dinah, 'Human rights, Environmental Rights, and the Right to Environment' 28 Stanford Journal of International Law 114, 1991.
  - Shelton Dinah, 'A Rights-Based Approach to Public Participation and Local Management of Natural Resources' 3rd IGES International Workshop on Forest Conservation Strategies for the Asia and Pacific Region, 1999, 221f.
  - Shelton Dinah, 'Developing Substantive Environmental Rights' (2010) Journal of Human Rights and the Environment, 89 The George Washington University Law School Public Law and Legal Theory, working paper no 502, March 2010.

- Shelton Dinah L., Donald K. Anton Environmental Protection and Human Rights GW Law Faculty Publications & Other Works 2011.
- Stone Christopher D., Should Trees Have Standing?: Law, Morality, and the Environment 3rd Edition by Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Tanji Miyume, U.S. Court rules in the “Okinawa Dugong” case Implications for U.S. Military Bases Overseas Critical Asian Studies 40:3 (2008), 475–487.
- Van Bekhoven Jeroen, Public Participation as a General Principle in International Environmental Law: Its Current Status and Real Impact, Article in the National Taiwan University Law Review [Vol. 11: 2 2016].
- Van Dyke Brennan, A Proposal to Introduce the Right to a Healthy Environment into the European Convention Regime, 13 Virginia Environmental Law Journal 101 Vol. 13, No. 3 (Spring 1994), pp. 323-373 (51 pages) Published By: Virginia Environmental Law Journal.
- Van Wolferen Matthijs, Case C-243/15 Lesoochranárske zoskupenie vlk v Obvodný úrad Trenčín, Journal for European environmental & planning law 14 (2017),136-151.
- Von Holleben Horst, Judgment of the General Court of the EU on Access to Information under Substance Law Case T-545/11, Judgment of 08 October 2013, EJRR 04|2013, Case notes.
- Wates Jeremy, ‘The Aarhus Convention: a Driving Force for Environmental Democracy’ (2005) 2 Journal for European Environmental and Planning Law 1.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Νόμος + Φύση, βιβλιοθήκη περιβαλλοντικού δικαίου Διεύθυνση : Κ. Μενουδάκος, Γ. Παπαδημητρίου, εκδ. Αντ.Ν.Σάκουλα, Αθήνα.
- Περιβάλλον και Δίκαιο, τριμηνιαία επιθεώρηση επιστημών του χώρου Επιστημονική Διεύθυνση: Ι. Καρακώστας, Γλ. Σιούτη, Σπ. Φλογαΐτης, εκδ. Νομική

Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

- European Energy and Environmental Law Review, Managing Editors: Kurt Deketelaere and Zen Makuch, Wolters Kluwer.

ΛΟΙΠΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα C/2017/2616 OJ C 275, 18.8.2017 (Commission notice).
- Ανακοίνωση σχετικά με την «Καλύτερη εφαρμογή για καλύτερα αποτελέσματα», C(2016)8600.
- ΕΚΔΔ, Μελέτη: Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Πόρισμα Κυρτάτος (Υπόθεση 20671/27.11.2003).
- ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Σύνοψη Διαμεσολάβησης, Παρέμβαση του Συνηγούρου για τη θέσπιση διακριτού ορίου για το εξασθενές χρώμιο στο πόσιμο νερό, Μάρτιος 2014.
- Ετήσιες Εκθέσεις του Συνηγούρου του Πολίτη ετών 1998-2021.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Πρακτικός Οδηγός Προϋποθέσεων Παραδεκτού, 2009-2011-2014.
- ΤΕΕ, Μελέτη για Το πρόβλημα του Ασωπού ποταμού Προτάσεις αντιμετώπισής του, Ιούλιος 2009.
- WWF – Συνήγορος του Πολίτη, Νομικός Οδηγός για το Περιβάλλον, Αθήνα 2009.
- 5 Χρόνια μετά την Σύμβαση του Άαρχους για Περιβαλλοντική Πληροφόρηση, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη και Συμμετοχή των Πολιτών σε θέματα Περιβάλλοντος, Πρακτικά Διεθνούς Συνάντησης, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς & Ευρωπαϊκό Γραφείο Περιβάλλοντος, Φεβρουάριος 2004, σελ. 9.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, Πρακτικά ημερίδας «Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους. Προβλήματα και προοπτικές», Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, 8 Μαΐου

2007.

- Εθνικές Εκθέσεις του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας για την Εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους στην Ελλάδα, 2008, 2010, 2014, 2017, 2020.
- ClientEarth Access to Justice in European Union Law - A Legal guide on Access to Justice in environmental matters, 26.02.2019.
- ClientEarth Access to Justice in European Union Law, A Legal guide on Access to Justice in environmental matters Access to Justice in European Union Law 2021.
- European EcoForum, Report on the Implementation of the Public Participation Pillar of the Aarhus Convention, March 2010.
- European EcoForum People Power of the Planet How the Aarhus Convention enables citizens' voices to be heard, EEB – REC, 2016.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council =, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Regulatory Fitness and Performance Programme (REFIT): State of Play and Outlook, COM (2014) 368 final, Brussels, 18.6.2014
- Organization of American States, Inter-American Commission on Human Rights, Indigenous and Tribal People's Rights over their ancestral lands and natural resources Norms and Jurisprudence of the Inter-American Human Rights System 2010, December 2009.
- European Committee of Social Rights Decision on the merits Asopos case.
- Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights Right to a fair trial (civil limb), Council of Europe/European Court of Human Rights.
- Speech by Laurence Boisson de Chazournes, "Human Rights and the environment: an evolving relationship", Opening of the Judicial Year Seminar, European Court of Human Rights, 2020.

- Your right to a healthy environment – a simplified guide to the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making, and Access to justice in Environmental Matters, United Nations, New York and Geneva, 2006, www.unep.org.
- European Environment Bureau (EEB), How far has the EU applied the Aarhus Convention, October 2007, Brussels, Belgium.
- Milieu, Law and Policy Consulting, Study on EU implementation of the Aarhus Convention in the area of access to justice in environmental matters Final report September 2019, 07.0203/2018/786407/SER/ENV.E.4.
- Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy, and sustainable environment, Human Rights Council Thirty-seventh session 26 February–23 March 2018 - Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, 24 January 2018.
- Human Rights, Health, and Environmental protection: Linkages in law and practice A Background Paper for the WHO Prepared by Dinah Shelton.
- Human Rights and the Environment Rio+20: Joint Report OHCHR and UNEP, Background Document for OHCHR-UNEP Joint Side Event “Human Rights at the Center of Sustainable Development - Honoring Rio Principle 1” United Nations Conference on Sustainable Development Rio de Janeiro, Brazil 19 June 2012.
- Human Rights Council Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, Recognizing the contribution of environmental human rights defenders to the enjoyment of human rights, environmental protection and sustainable development - Fortieth session 25 February–22 March 2019.
- Understanding Aarhus: a simple handbook on access to justice at EU level, Youth and Environment Europe, May 2021.

- European Court of Human Rights, Factsheet – Environment and the European Convention on Human Rights, Press Unit, March 2020.
- Council of Europe, Manual on Human Rights and the Environment, publishing Council of Europe, 2006, 2012 First edition, 2006 Second edition, 2012.
- Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα Juliane Kokott της 23ης Μαΐου 2019 Υπόθεση C-280/18 Alain Flausch κ.λπ. κατά Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας [αίτηση του Συμβουλίου της Επικρατείας (Ελλάδα) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως].
- Γνώμη Γενικού Εισαγγελέα της 16ης Δεκεμβρίου 2010, υπόθεση C-115/09 (Trianel).
- Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα M.Bobek της 2ας Ιουλίου 2020 Υπόθεση C-826/18 LB, Stichting Varkens in Nood, Stichting Dierenrecht, Stichting Leefbaar Buitengebied κατά College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, [αίτηση του Rechtbank Limburg (περιφερειακού δικαστηρίου του Limburg, Κάτω Χώρες) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως].
- Sierra Club v. Morton, Sec. Int. No. 70-34 Supreme Court of the United States 405 U.S. 727 November 17, 1971, Argued April 19, 1972.
- Inter-American Court of Human Rights Case of Caesar v. Trinidad and Tobago Judgment of March 11, 2005.
- International Court of Justice - case concerning Pulp mills on the river Uruguay (Argentina v. Uruguay) Judgment of 20 April 2010.
- Standing and the Juliana v. United States.
- Juliana v. United States, Ninth Circuit Holds that Developing and Supervising Plan to Mitigate Anthropogenic Climate Change Would Exceed Remedial Powers of Article III Court, Harvard Law Review, March 10, 2021.
- World Comm'n on Env't and Dev., Our Common Future, Report of the WCED, 1, U.N. Doc. A/42/427 (Mar. 20, 1987), available at <http://www.un-documents.net/ocf-a1.htm>.

- UN Economic and Social Council Commission on Human Rights, Review of further developments in fields with which the sub-commission has been concerned human rights and the environment Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur, 6/7/1994.
- UN Economic and Social Council, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities Forty-sixth session Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur, 6 July 1994.
- UNECE, Sofia Guidelines on Access to information, Public participation in Environmental Decision making, Ministerial Conference Environment for Europe, Sofia Bulgaria 23-25 October 1995.
- UNECE, Compilation of findings of the Aarhus Convention Compliance Committee adopted 18 February 2005 to date, https://unece.org/sites/default/files/2021-12/Compilation_of_CC_findings_14.12.2021_eng.pdf.
- UN, Participatory Governance, and the Millennium Development Goals (MDGs) Publication based on the Expert Group Meeting on Engaged Governance: Citizen Participation in the Implementation of the Developmental Goals including the Millennium Development Goals (MDGs) 1-2 November 2006 New York, United Nations New York, 2008.
- UN General Assembly, Human Rights Council Nineteenth session Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, Analytical study on the relationship between human rights and the environment Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 16 December 2011.
- UN, General Assembly, Human Rights Council Twenty-fifth session, Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural

- rights, including the right to development Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, John H. Knox, 30 December 2013.
- UN, Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy, and sustainable environment, Note by the Secretary-General, 2018.
  - UNECE, ACCC, 2008-32, Appendix 1 detailed analysis of the courts' jurisprudence, the Plaumann case.
  - UNECE, Guidance Document on the Aarhus Convention Compliance Mechanism, published November 2010.
  - UNECE, The role of the Aarhus Convention in promoting good governance and human rights, Submission by the UNECE Aarhus Convention Secretariat provided as input to the report being prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights pursuant to resolution 19/20 "The role of good governance in the promotion and protection of human rights", September 2012.
  - UNECE, The Aarhus Convention An Implementation Guide, Second edition, 2014.
  - UNECE, Maastricht Recommendations on Remoting Effective Public Participation in Decision-making in Environmental Matters -prepared under the Aarhus Convention, 30 November 2015.
  - UNECE, Good practice Recommendations on Public Participation in Strategic Environmental Assessment, February 2016.
  - UNECE, Guide to the Aarhus Convention Compliance Committee, Second edition, May 2019.
  - UNECE, Compilation of findings of the Aarhus Convention Compliance Committee adopted 18 February 2005 to date, Version 14 December 2021.